INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

INSPIRATION FOR THE MODERN RESEARCHER

2024
№8-1

intereduglobalstudy.com

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific-theoretical and methodological journal

IE&GS
SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL JOURNAL

2992-9024
ISSN

2024 № 8-1 ISSUE 8-1 ISSN 2992-9024

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2024-yil, 8(1)-son

BUXORO – 2024

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZB

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan
Bosh muharrir: Yadgarov Nodir Djalolovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Jamoatchilik kengashi raisi:
Ma’murov Bahodir Baxshulloyevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31- yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, psixologiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan, o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi

«INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» ilmiy-metodik jurnalidan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi

Tahririyat manzili:
200100, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy,
E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel:+998(97) 300-34-00
Jurnal sayti:
intereduglobalstudy.com
Maqolada keltirilgan faktlarning to‘g‘riligi uchun muallif mas’uldir

TAHRIR HAY’ATI:

Dr.Ihsan Taktash, professor, Yildirim Boyazit nomidagi Anqara universiteti, Turkiya.

Tanirberganov Medeubek Jumataevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Qozog‘iston Pedagogika fanlari Akademiyasining akademigi, M. Auyezov Janubiy Qozog‘iston Universiteti, Qozog‘iston

Baydabekov Auez Kenesbekovich, t.f.d., professor, L.N. Gumilyov nomidagi Yevroosiyo milliy universiteti, Qozog‘iston

Chernikova Svetlana Mixaylovna, pedagogika fanlari doktori, professor, I.S. Turgenev nomidagi Oryol davlat universiteti, Rossiya

Tajixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston

Jo’rayev Husniddin Oltinboyevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston

Sharif Ramazanovich Baratov, psixologiya fanlari doktori, professor, Buxoro xorojiy tillar va psixologiya instituti, O‘zbekiston

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston

Jabborov Xazrat Xusenovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), dotsent, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, O‘zbekiston

Saidova Mohinur Jonpo‘latovna, pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Qo‘ldoshev Rustambek Avezmurodovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Ergashov Mansur Yarashovich, Buxoro davlat pedagogika instituti professori, O‘zbekiston

Sayfullayeva Dilafro‘z Axmadovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Kamolov Iftixor Baxtiyorovich pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Qarsi davlat universiteti, O‘zbekiston

Ochilov Farxod Egamberdiyevich, texnika fanlari nomzodi, professor, Qarshi davlat universiyeti, O‘zbekiston

Shovdirov Sunnat Aslanovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Mas’ul kotib: **Mamurova Dilfuza Islomovna**, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Texnik muxarrir: **Davronov Ismoil Ergashevich**, dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

RU Научно-теоретический и методический журнал

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Главный редактор: Ядгаров Нодир Джалолович, доктор педагогических наук, профессор
Председатель Общественного совета: Мамуров Баходир Бахшуллоевич, доктор педагогических наук, профессор, ректор Бухарского государственного педагогического института
Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, психологии и искусствоведение

Журнал был основан в 2023 году и выпускается на узбекском, русском и английском языках
Использование научно-методического журнала «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» с согласия редакции
Адрес редакции:
ул. Намозгох 24, г. Бухара, Республика Узбекистан, 200100, E-mail: pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Сайт журнала: intereduglobalstudy.com
За достоверность информаций, представленных в статье ответственность, несет автор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Dr.Ихсан Токташ, профессор, Анкаринский университет имени Йылдырыма Беязыта, Турция
Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук Казахстана, Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова, Казахстан
Байдабеков Ауезу Кенесбекович, д.т.н., пофессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан
Черникова Светлана Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Орловский государственный университет им. И.С.Тургенева, Россия.
Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор, Узбекистан
Каххаров Сиддик Каххарович, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан
Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан
Жураев Хусниддин Олтинбаевич, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан
Шариф Рамазанович Баратов, доктор психологических наук, профессор, Бухарский институт иностранных языков и психологии, Узбекистан
Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан
Жаббаров Хазрат Хусенович, доктор психологических наук, доцент, Ташкентский государственный университет востоковедения, Узбекистан
Саидова Мохинур Жонпулатовна, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан
Кулдошев Рустамбек Авезмуродович, доктор педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан
Эргашов Мансур Ярашович, профессор, Бухарского государственного педагогического института, Узбекистан
Сайфуллаева Дилафроз Ахмадовна, доктор философии педагогических наук (PhD), Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан
Камолов Ифтихор Бахтиёрович, доктор педагогических наук, профессор. Каршинский государственный университет, Узбекистан
Очилов Фарход Эгамбердиевич, кандидат технических наук, профессор, Каршинский государственный университет, Узбекистан
Шовдиров Суннат Асланович, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Навоийский государственный педагогический институт, Узбекистан
Ответственный редактор: Мамурова Дилфуза Исломовна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан
Технический редактор: Давронов Исмоил Эргашевич, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Scientific theoretical and methodical journal

ENG

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate
No. 111889 dated August 08, 2023

Editor-in-Chief: Yadgarov Nodir Djalolovich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor
Chairman of the Public Council: Mamurov Bakhodir Bakhshulloevich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Rector of the Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, psychology and art science

The journal was founded in 2023 and is published in Uzbek, Russian and English.

Use of the scientific and methodological journal «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» with the consent of the editorial board
Editorial address**:** st. Namozgokh 24, Bukhara, Republic of Uzbekistan, 200100, Email**:** pedagogicalperspective2023@gmail.com
Tel:+998(97) 300-34-00

Website of the journal: intereduglobalstudy.com
The information presented in the article. are the responsibility of the author for reliability

EDITORIAL TEAM:

Dr. Ihsan Toktash, professor, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey
Medeubek J. Tanirbergenov, doctor of pedagogical sciences, professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan
Auyez Baidabekov, Dr.tech.s., professor, L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan.
Svetlana M. Chernikova, doctor of pedagogical sciences, professor I.S. Turgenev, Oryol State University, Russia
Zokirxo'ja A. Tadjixodjayev, doctor of technical sciences, professor, Uzbekistan.
Siddiq Q. Qahhorov, doctor of pedagogical sciences, professor. Bukhara State University, Uzbekistan
Shirinboy Sh. Olimov, doctor of pedagogical sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan
Khusniddin O. Juraev, doctor of pedagogical sciences, professor. Bukhara State University, Uzbekistan.
Sharif R. Baratov, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara Institute of Foreign Languages and Psychology, Uzbekistan
Nazarov M. Akmal, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan
Jabbartov Kh. Khazrat, doctor of psychological sciences (Dsc), associate professor, Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan
Mokhinur J. Saidova, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan
Rustamdek A. Kuldoshev, doctor of pedagogical sciences (Dsc), associate professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan
Mansur Y. Ergashov, professor, Bukhara State Pedagogical Institute, Uzbekistan.
Dilafroz A. Sayfullayeva, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), Bukhara State Pedagogical Institute, Uzbekistan.
Iftixor B. Kamolov, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Qarshi State University, Uzbekistan.
Farxod E. Ochilov, doctor of philosophy of technical sciences (PhD), professor, Qarshi State University, Uzbekistan
Sunnat A. Shovdirov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), Navoi State Pedagogical Instituti, Uzbekistan
Managing editor: Dilfuza I. Mamurova, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.
Technical editor: Ismoil E. Davronov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZB	13.00.00 – Pedagogika fanlari	
A.J. Qurbonov	Bo‘lajak pedagoglarda intellektual madaniyati shakllanishiga obyektiv va subyektiv ijtimoiy-pedagogik jihatlari	14–19
B. Ibragimov	Din va milliy identik masalalarining zamonaviy jamiyatda dolzarblashuvi	20–30
M.J. Boltayeva	Google earth dasturi va uning tarix fanlarini o'qitishdagi ahamiyati	31–37
D. Baltabayeva	Rinolaliyali bolalarda tovush qo`yish xususiyatlari	38–46
D.T. G`apurova	Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta’lim jarayonlarini tashkil etish	47–53
D.X. Maxkamova	Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning xorij tajribalari	54–60
G‘.B. Salohiddinova	Zamonaviy jamiyatda o‘smir yoshdagi bolalarning ijtimoiy-siyosiy faolligini namoyon etish shakllari	61–68
I.E. Umirov	**“**Ona tili”, ”ikkinchi til”, ”chet tili” tushunchalarining mazmun-mohiyati va ikki tillilik muhitidagi o‘rni	69–75
I.X. Komolova	Talabalarni art-pedagogika asosida kasbiy faoliyatga tayyorlash	76–81
B.M. Ibragimov	Musiqa san’atiga axborot texnologiyalarining kirib kelishi va shakllanishida muammo va yechimlar	82–89
J.G‘. Obidov	Texnika oliy o‘quv yurtlarida o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalari (intellektual o‘lchash asboblari fanini o‘qitish misolida)	90–99
J. Matnazarov	Ta’lim jarayonlarini talabalarning kiberijtimoiylashuvini pedagogik shart aroitlari	100–106
M.M. Abdumannopov	Ta’limni raqamlashtirish sharoitida talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish xususiyatlari	107–113
M.M.Kaxxarova	Nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalar nutqning o‘ziga xos xususiyatlari va rivojlantirish texnologiyalari	114–120
M.O. Hudayberdiyeva	Yuqori sinf o‘quvchilarining ijtimoiy adaptatsiyasi: milliy mentalitetga ta'sirning pedagogik o‘rganish usullari	121–125
M. Xamidova	Bolalar serebral falajida olib boriladigan logopedik ishlarning o‘ziga xos xususiyatlari	126–136
N. B. Zairova	Logopedik tekshiruv va uning fonetika-fonematik buzilishlarda ahamiyati	137–143
N.N. Azamova	Inklyuziv ta’lim tamoyillari jamiyat taraqqiyotida tutgan o‘rni va roli	144–150
N.R. Nazarova	Ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish. Maktablarda o'yinlar orqali sun'iy intellektni qo'llash	151–156
N.Z. Latibjonova	Nutqida og’ir nuqsoni bor bolalarning o‘ziga xos	157–162

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

	xususiyatlari	
M.A. Nishonova	Elektron axborot ta’lim resurslarini loyihalashda universal ta’lim faoliyatini rivojlantirishning pedagogik mazmuni	163–169
O.I. Orifjonova	Xxi asr geografiyasini o‘qitish va o‘rganish nazariyalari	170–177
O.I. Tolipova	Muammoli ta`lim texnologiyalari orqali o`quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish	178–183
O.O. Qo`chqarova	O‘smir qizlarni sharqona ma’naviy-axloqiy qarashlarini shakllantirishda sharq mutafakkirlarining qarashlari	184–190
O‘.Y. Qalandarova	Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalarini kasbiy kompetentligini shakllantirish	191–196
R.B. Sulaymanova	Boshlang’ich sinf o’quvchilariga ingliz tilini o’qitishda dts talablari	197–203
R.X. Bo`ltakova	Lego qurilish – steam texnologiyasining moduli sifatida	204–208
S.SH. Rustamova	Tibbiyot universiteti talabalariga lotin tilini o‘qitish xususiyatlari	209–215
S.B. Nasirova	Arxitektura qurilish chizmalarini o‘qitishda grafik dasturlardan foydalanish metodikasini takomillashtirish	216–226
S.M. Obloqulov	Pedagogik tadqiqotlarda funksional savodxonlik tushunchasining mazmuni va mohiyati	227-332
S.X. Ilmurodov	Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-subyektiv pozitsiyasini rivojlantirishning innovativ texnologiyalari	333-339
Sh.A. Abdug`aniyeva	Biologiya ta’limiga zamonaviy yondashuvlar va uning asosiy omillari	340-346
SH. D. Hayitova	Bo'lajak o'qituvchilarda ijodiy ko'nikmalarni Shakllantirishda mustaqil ta'limning o'rni	347-359
Sh.D. Xayitova	Xorijiy davlatlarda mehnat migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari va qonunchilik asoslari	360-367
Sh.Mirzayev	Oliy ta’lim tizimida normativ hujjatlarning kombinatsiyasi: Ijro intizomi samaradorligini oshirish mehanizmlari	368-373
U. O`sarova	Talabalarning o'quv jarayonida smart texnologiyalardan foydalanishga tayyorligini shakllantirishning mohiyati va mazmuni	374-382
V.T.Jo‘ray	Talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlashda ijtimoiy fanlarning ahamiyati va sharqona Yetakchilik g‘oyalari	383-390
X.Q. Uzoqboyev	Tarixiy ilmiy kashfiyotlarni 7-8-sinflar uchun tabiiy fanlar bo‘yicha zamonaviy o‘quv dasturiga moslashtirish metodikasi	391-396
X.N. Anvarbekova	Integratsion ta'lim muhitida o‘qituvchilarning digital texnologiyalardan foydalanish metodikasini Takomillashtirish	397-403
Y.R. Najmiddinova	Texnika oliy ta’lim muassasalarida muhandis mexaniklarni rivojlantiruvchi ta’limning usullari	404-410
Z.M. Axmedova	Nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning fonematik idrokini rivojlantirish bo‘yicha korreksion pedagogik ish mazmuni	411-416

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Z.S. Sadinova	Mamlakatimizdagi inklyuziv ta’lim muammolari va ularni hal etish yo‘llari	417-422
E.X.Yusupov	Bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlashda virtual laboratoriyalarning ahamiyati	423-428
	17.00.00 – san’atshunoslik fanlari	
R.O. Adxamova, U.N. Nurtayev	Bo’lajak tasviriy san’at o’qituvchilarini zamonaviy pedagogik texnologilar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalalari	429-434
SH. Shorahmetov	O‘zbek milliy musiqasida sozandalar ansambllarining o`rni	435-441
	19.00.00 – Psixologiya fanlari	
A.F.Abdurahmanova	Ayollarda qadriyatlar transformatsiyasining ijtimoiy-madaniy omillari	442-449
N. Asqarova	Ota-onalarning psixopatik xususiyatlarining bolalar ruhiy holatiga ta’sirini o‘rganish	450-459
B.B. Abdiraimova	Bo’lajak biologiya o’qituvchisining diagnostik Faoliyati qonuniyatlari va prinsiplari	460-465
T.I. Ismoilov	Verbal kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning psixologik xususiyatlar	466-471
J.R. Gulyamov, S.R. Mansurova, M.Sh. Abdusalomova	Bolalarning gender o’ziga xosliklari bilish jarayonini faollashtirish omili sifatida	472-481
M.A .Ochilova	Talabalarda emotsional intellekt shakllanishining Psixologik ahamiyati	482-494
M.R. Boyqulova	Emotsional intellektning o‘smirlar koping strategiyalariga ta’siri	495-501
M. Rustamova	Nutqi to`liq rivojlanmagan bolalar nutqini xalq og`zaki ijodi yordamida rivojlantirish	502-507
SH.B. Nurboboyev	Oliy ta’lim muassasalari faoliyatini samarali boshqarishning ijtimoiy-psixologik tizmini takomillashtirish	508-513
Z.S. Mahmudova	Guruhiy yondashuvlarni taqqoslash va qarama-qarshi qo‘yish orqali maqsadga erishish	514-527

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Научно-теоретический и методический журнал

RUS	13.00.00-Педагогические науки	
А.Ж. Курбонов	Объективные и субъективные социально-педагогические аспекты формирования интеллектуальной культуры будущих педагогов	14–19
Б. Ибрагимов	Актуализация религии и национальной идентичности в современном обществе	20–30
М.Ж. Болтаева	Программное обеспечение google earth и его значение в преподавании истории	31–37
Д. Балтабаева	Характеристика звучания у детей с ринолией	38–46
Д.Т. Гапурова	Развитие дефектов организации образовательного процесса детей-инвалидов	47–53
Д. Х. Махкамова	Зарубежный опыт использования цифровых технологий в образовательном процессе	54–60
Г.Б. Салохиддинова	Формы общественно-политической активности подростков в современном обществе	61–68
И.Э.Умиров	Сущность понятий «родной язык», «второй язык», «иностранный язык» и их роль в среде билингвизма	69–75
И.Х. Комолова	Подготовка студентов к профессиональной деятельности на основе арт-педагогики	76–81
Б.М. Ибрагимов	Проблемы и решения входа и формирования информационных технологий в музыкальном искусстве	82–89
Ж.Г. Обидов	Технологии совершенствования преподавания учебного материала на основе имитации-вариации в технических технологиях высшего образования (как пример преподавания науки интеллектуальных измерительных средств)	90–99
Ж. Матназаров	Педагогические предпосылки киберсоциализации обучающихся в образовательном процессе	100–106
М.М. Абдуманнопов	Особенности развития самостоятельной учебной компетентности студентов в условиях цифровизаци образования	107–113
М.М. Каххарова	Особенности речи и технологии развития детей с тяжелыми дефектами речи	114–120
М.О. Ҳудайбердиева	Социальная адаптация старшконников: методы педагогического изучения влияния на национальный менталитет	121–125
М.Хамидова	Особенности логопедической работы, проводимой у детей с ДЦП	126–136
Н.Б. Заирова	Логопедическое обследование и его значение при фонетико-фонематических нарушениях	137–143
Н.Н. Азамова	Место и роль принципов инклюзивного образования в развитии общества	144–150

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Н.Р. Назарова	Расширение образовательных возможностей. Использование искусственного интеллекта через игры в школах	151–156
Н.З. Латибжонова	Характеристика детей с тяжелыми нарушениями речи	157–162
М.А. Нишонова	Педагогическое содержание развития универсальной образовательной деятельности по проектированию электронных информационных образовательных ресурсов	163–169
И.О. Орифжонова	Теории преподавания и изучения географии xxi века.	170–177
О.И.Толипова	Развитие творческого мышления учащихся посредством проблемных образовательных технологий	178–183
О.О. Кучкарова	Мнения восточных мыслителей в формировании восточных духовно-нравственных воззрений девочек-подростков	184–190
У.Й. Каландарова	Формирование профессиональной компетентности студентов технологического образования	191–196
Р.Б. Сулаеманова	Требования гос к изучению английского языка учащимися начальной школы	197–203
Р. Х. Болтакова	Lego-конструкция как модуль технологии steam	204–208
С.Ш. Рустамова	Особенности преподавания латинского языка студентов медицинских вузов	209–215
С. Насирова	Совершенствование методики использования графических программ при обучении архитектурно-строительному чертежу	216–226
С.М. Облокулов	Содержание и сущность понятия функциональная грамотность в педагогических исследованиях	227-332
С.Х. Илмуродов	Инновационные технологии развития профессионально-субъективной позиции учителей начальных классов	333-339
Ш.А. Абдуганиева	Современные подходы к биологическому образованию и его основные факторы	340-346
Ш.Д. Хайитова	Роль самостоятельного образования в формировании творческих навыков будущих учителей	347-359
Ш.Д. Хайитова	Основные направления и правовая основа трудовой migratsiи в зарубежных странах	360-367
Ш. Мирзаев	Комбинация нормативных документов в системе высшего образования: механизмы повышения эффективности исполнительской дисциплины	368-373
У. Усарова	Сущность и содержание формирования готовности студентов к использованию умных технологий в образовательном процессе	374-382
В.Т. Джураев	Значение общественных наук и восточных идей лидерства в подготовке студентов к управленческой деятельности	383-390
Х.К. Узокбоев	Методология адаптации исторических научных открытий к современной программе естественственных наук для 7-8 классов	391-396
Х.Н. Анварбекова	Совершенствование методологии использования цифровых технологий педагоги в интегрированной образовательной среде	397-403

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Ё.Р. Нажмидиннова	Методика развивающего образования инженеров-механиков в технических вузах	404-410
З.М. Ахмедова	Содержание коррекционно-педагогической работы по развитию фонемического восприятия детей с дефектами речи	411-416
З.С. Садинова	Проблемы инклюзивного образования в нашей стране и пути их решения	417-422
E.X. Yusupov	Значение виртуальных лабораторий в подготовке будущих учителей физики	423-428
17.00.00-Искусствоведение		
Р.О. Адхамова, У.Н. Нуртаев	Вопросы формирования профессиональной компетентности будущих учителей изобразительного искусства на основе современных педагогических технологий	429-434
Ш.Шорахметов	Роль ансамблей музыкантов в узбекской национальной музыке	435-441
19.00.00 – Психологические науки		
З.С. Махмудова	Сравнивать и противопоставлять групповые подходы к достижению цели	442-449
Ш.Б. Нурбобоев	Совершенствование социально-психологической системы эффективного управления вузами	450-459
М. Рустамова	Развитие речи детей, речь которых не полностью развитается с помощью народного устного творчества	460-465
М.Р. Бойкулова	Влияние эмоционального интеллекта на современные стратегии подростков	466-471
М.А. Очилова	Психологическое значение формирования эмоционального интеллекта у студентов	472-481
Ж.Р. Гулямов, С.Р. Мансурова, М.Ш. Абдусаломова	Половая идентичность детей как фактор активации познавательного процесса	482-494
Т.И. Исмоилов	Психологические особенности развития вербальных коммуникативных компетенций	495-501
Б.Б. Абдираимова	Закономерности и принципы диагностической деятельности будущего учителя биологии	502-507
Н. Аскарова	Изучения влияние психопатических качеств родителей на психические расстройства у детей	508-513
А.Ф. Абдурахмонова	Социокультурные факторы трансформации ценностей у женщин	514-527

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific theoretical and methodical journal

ENG	13.00.00-Pedagogical sciences	
Jasurbek. A. Qurbonov	Objective and subjective socio-pedagogical aspects of the formation of intellectual culture in future pedagogues	14–19
Bahrom Ibragimov	Actualization of religion and national identity in modern society	20–30
Mokhichekhra J. Boltayeva	Google earth program and its importance in teaching history	31–37
Durdona Baltabayeva	Characteristics of sounding in children with rhinolia	38–46
Dilnoza T. G‘apurova	Developed defects of organizing educational processes of disabled children	47–53
Dilshoda X. Maxkamova	Foreign experiences of using digital technologies in the educational process	54–60
G‘azalxon Saloxiddinova	Forms of social and political activity of adolescents in modern society	61–68
I.E. Umirov	The essence of the concepts "mother tongue", "second language", "foreign language" and their role in the environment of bilingualism	69–75
Iroda X. Komolova	Preparing students for professional activity on the basis of art-pedagogy	76–81
Bobir M. Ibragimov	Problems and solutions in the entrance and formation of information technologies in the art of music	82–89
Jamshid G‘. Obidov	Technologies for improving the teaching of study materials on the basis of imitation-variation in technical higher education technologies (as an example of teaching the science of intellectual measuring instruments)	90–99
J. Matnazarov	Pedagogical prerequisites for cyber socialization of students in educational processes	100–106
Muhammadsohib M. Abdumannopov	Characteristics of development of students' independent learning competence in the conditions of digitalization of education	107–113
Malik M. Kaxxarova	Characteristics of speech and development technologies of children with severe defects in speech	114–120
Odina M. Temirova	Social adaptation of high school students: pedagogical study methods of influence on national mentality	121–125
Muborak Xamidova	Specific characteristics of logopedic works carried out in children with cerebral palsy	126–136
Nigora B. Zairova	Linguistic system and its significance in phonetic-phonematic disorders	137–143
Nazira N. Azamova	The place and role of the principles of inclusive education in society development	144–150
Nilufar R. Nazarova	Enhancing educational opportunities. Using artificial intelligence through games in schools	151–156
Ziyoda N. Latibjonova	Characteristics of children with severe speech impairment	157–162

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Muattar A. Nishonova	Pedagogical content of the development of universal educational activities on designing electronic information educational resources	163–169
Iroda O. Orifjonova	Theories of teaching and learning geography of the 21st century	170–177
Ozoda I. Tolipova	Development of students' creative thinking through problem-based educational technologies	178–183
Oysha. O. Qo‘chqarova	Views of oriental thinkers in forming teenage girls' oriental spiritual and moral views	184–190
O'rinposhsha Y. Qalandarova	Formation of professional competence of students of technological education	191–196
Barno R. Sulaymanova	Ses requirements for english language learning in elementary school students	197–203
Roziya X. Bo`ltakova	Lego construction as a module of steam technology	204–208
Surayyo SH. Rustamova	Characteristics of teaching latin language to medical university students	209–215
Sabo Nasirova	Improving the methodology of using graphic programs in teaching architectural drawings	216–226
Sulaymon M. Obloqulov	The content and essence of the concept of functional literacy in pedagogical research	227-332
Samadjon X. Ilmurodov	Innovative technologies of professional-subjective position development of primary class teachers	333-339
Shahnoza A. Abdug‘aniyeva	Modern approaches to biology education and its main factors	340-346
Shahnoza D. Hayitova	Role of independent education in forming creative skills in future teachers	347-359
Shaxnoza D. Xayitova	Main directions and legal basis of labor migration in foreign countries	360-367
Shoxruh Mirzayev	Combination of regulatory documents in the system of higher education: mechanisms of increase performance of executive discipline	368-373
Umida O`sarova	The essence and content of forming the readiness of students to use smart technologies in the educational process	374-382
Vohid T. Jo`rayev	Importance of social sciences and oriental leadership ideas in preparing students for management activity	383-390
Xojiakbar Q. Uzoqboyev	Methodology of adaptation of historical scientific discoveries to the modern curriculum of natural sciences for 7-8 grades	391-396
Xilola N. Anvarbekova	Improving the methodology of use of digital technologies by teachers in an integrated educational environment	397-403
Yoqutxon R. Najmiddinova	Methods of developmental education of mechanical engineers in technical higher education institutions	404-410
Zuxra M. Axmedova	Contents of the correction pedagogical work on developing the phonemic perception of children with speech defects	411-416
Zarina S. Sadinova	Problems of inclusive education in our country and ways to	417-422

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

	solve them	
Erkin X. Yusupov	The importance of virtual laboratories in the training of future physics teachers	423-428
17.00.00-Art history		
Oltinoy R. Adxamova, Urinbay N.Nurtayev	Issues of professional competence development of future fine arts teachers based on modern pedagogical technologies	429-434
Shomahmud Shorahmetov	The role of musicians' ensembles in uzbek national music	435-441
19.00.00 – Psychological sciences		
Saida Mahmudova	Compare and contrast group approaches to goal attainment	442-449
Shokir B. Nurboboyev	Improving the social-psychological system of effective management of higher education institutions	450-459
Muxayyo Rustamova	Developing the speech of children whose speech is not completely developed with the help of folk's oral creation	460-465
Mohinur R. Boyqulova	The effect of emotional intelligence on adolescent coping strategies	466-471
Muxlisa A. Ochilova	Psychological significance of emotional intelligence formation in students	472-481
Jahongir R. Gulyamov, Surayyo R. Mansurova, Maftuna SH. Abdusalomova	Children's gender identity as a factor of activation of cognitive process	482-494
Temur I. Ismoilov	Psychological features of the development of verbal communicative competences	495-501
Barno B. Abdiraimova	The laws and principles of the diagnostic activities of the future biology teacher	502-507
Nargiza Asqarova	Study of the influence of parents' psychopathic traits on mental disorders in children	508-513
Feruza A. Abdurahmonova	Socio-cultural factors of the transformation of values in women	514-527

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA INTELLEKTUAL MADANIYATI SHAKLLANISHIGA OBYEKTIV VA SUBYEKTIV IJTIMOIY-PEDAGOGIK JIHATLARI

© A.J. Qurbonov[1]✉
[1]Qo‘qon davlat pedagogika instituti, Qo‘qon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada bo‘lajak pedagoglarda intellektual madaniyatni shakllantirish jarayonidagi ob’ektiv va sub’ektiv ijtimoiy-pedagogik jihatlar tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – bo‘lajak pedagoglarda intellektual madaniyatni shakllantirishga ta’sir etuvchi ob’ektiv (ta’lim tizimi, o‘qitish usullari) va sub’ektiv (talabalarning shaxsiy motivatsiya va qiziqishlari) ijtimoiy-pedagogik omillarni o‘rganish va tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil usullari qo‘llanildi. Bo‘lajak pedagoglar bilan so‘rov va intervyular o‘tkazilib, ularning intellektual madaniyatga bo‘lgan munosabati va buni shakllantirishdagi individual xususiyatlari o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, intellektual madaniyatni shakllantirishda o‘quv rejasi, o‘qituvchilar malakasi, metodik yondashuvlar kabi ob’ektiv jihatlar muhim ahamiyat kasb etsa-da, talabalar shaxsiy motivatsiyasi va qiziqishlari kabi sub’ektiv omillar ham katta rol o‘ynaydi.

XULOSA: maqola bo‘lajak pedagoglarda intellektual madaniyatni shakllantirishda ob’ektiv va sub’ektiv ijtimoiy-pedagogik jihatlarning o‘zaro ta’sirini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: intellektual madaniyat, bo‘lajak pedagoglar, ijtimoiy-pedagogik jihatlar, ob’ektiv omillar, sub’ektiv omillar, ta’lim tizimi, motivatsiya, kasbiy salohiyat.

Iqtibos uchun: Qurbonov.J.A. Bo‘lajak pedagoglarda intellektual madaniyati shakllanishiga obektiv va subektiv ijtimoiy-pedagogik jihatlari. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.14–19.

ОБЪЕКТИВНЫЕ И СУБЪЕКТИВНЫЕ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

© А.Ж. Курбонов[1]✉
[1] Кокандский государственный педагогический институт, Коканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются объективные и субъективные социально-педагогические аспекты процесса формирования интеллектуальной культуры у будущих педагогов.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования заключается в изучении объективных (образовательная система, методы обучения) и субъективных (личная мотивация и интересы обучающихся) социально-педагогических факторов, влияющих на формирование интеллектуальной культуры у будущих педагогов, и заключается в анализе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы качественные и количественные методы анализа. Были проведены опросы и интервью с будущими педагогами, изучено их отношение к интеллектуальной культуре и индивидуальным особенностям в ее формировании.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что хотя в формировании интеллектуальной культуры важны объективные аспекты, такие как учебная программа, квалификация преподавателей, методические подходы, важную роль играют и субъективные факторы, такие как личностная мотивация и интересы обучающихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в статье подчеркивается взаимодействие объективных и субъективных социально-педагогических аспектов в формировании интеллектуальной культуры будущих педагогов.

Ключевые слова: интеллектуальная культура, будущие педагоги, социально-педагогические аспекты, объективные факторы, субъективные факторы, система образования, мотивация, профессиональный потенциал.

Для цитирования: Курбонов.Ж.А. Объективные и субъективные социально-педагогические аспекты формирования интеллектуальной культуры будущих педагогов.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 14–19.

OBJECTIVE AND SUBJECTIVE SOCIO-PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF INTELLECTUAL CULTURE IN FUTURE PEDAGOGUES

©Jasurbek. A. Qurbonov[1]✉
[1] Kokan State Pedagogical Institute, Kokan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the objective and subjective socio-pedagogical aspects of the process of forming intellectual culture in future teachers.

AIM: the main goal of the study is to study and analyze objective (education system, teaching methods) and subjective (students' personal motivation and interests) socio-pedagogical factors that affect the formation of intellectual culture in future teachers.

MATERIALS AND METHODS: qualitative and quantitative analysis methods were used in the study. Surveys and interviews were conducted with future teachers, and their attitude to intellectual culture and individual characteristics in its formation were studied.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that although objective aspects such as the curriculum, teacher qualifications, methodological approaches are important in the formation of intellectual culture, subjective factors such as students' personal motivation and interests also play a major role**.**

CONCLUSION: the article emphasizes the interaction of objective and subjective socio-pedagogical aspects in the formation of intellectual culture in future teachers.

Key words: intellectual culture, future teachers, socio-pedagogical aspects, objective factors, subjective factors, education system, motivation, professional potential**.**

For citation: Jasurbek A. Qurbonv (2024) Objective and subjective socio-pedagogical aspects of the formation of intellectual culture in future pedagogues, Inter education & global study, (8(1)), pp. 14–19. (In Uzbek).

Yurtimizda ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar chuqurlashayotgan bir paytda korxona, tashkilot va turli muassasalarining faoliyat samaradorligini oshirishda zamonaviy bilimlarni egallagan kadrlarning o‘rni masalasi bugungi kunning dolzarb muammolari qatoriga kiradi. Bu jarayon nafaqat to‘la ma’lumotga, balki etarli ilmiy tayyorgarlikka ham ega bo‘lgan kadrlarni tarbiyalashni talab qiladi. Ushbu masalalarni takomillashtirish yuzasidan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatining qo‘shma majlisidagi nutqida SH.Mirziyoyev quyidagilarni ta’kidlab o‘tadi: «Hammamiz yaxshi tushunamizki, oldimizda turgan keng ko‘lamli vazifalarni bajarish uchun kadrlar bilan ishlashning butun tizimini takomillashtirishga doir bir qator ishlarni, albatta, amalga oshirishimiz kerak». [1] Shuningdek, davlat rahbari ta’lim tizimi, xususan, oliy ta’limdagi o‘qitish sifatiga doir mavjud muammolar va alohida ahamiyat qaratilishi lozim bo‘lgan jihatlarga ham e’tibor qaratib kelmoqda. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev: «Tajribali pedagog va mutaxassislarni jalb etgan holda, o‘quv reja va dasturlarini tubdan qayta ko‘rib chiqish zarur. Shuningdek, oliy o‘quv yurtlaridagi o‘qitish sifati bilan bog‘liq zamonaviy o‘quv reja va uslublarini jorish etish talab darajasida emas... Yana bir muammoni hal etish ham o‘ta muhim hisoblanadi: bu pedagoglar va professor o‘qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta’lim olish, ma’naviy-ma’rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga faol ko‘mak beradigan muhitni yaratish zarur», - deb ta’kidlaydi. [2;45b]

Ilm-fan mamlakat taraqqiyotini ta’minlovchi omillardan biri va intellektual imkoniyatlarini namoyon etuvchi ko‘rsatkich hisoblanadi. Shuning uchun ham 2017-2021 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning Harakatlar strategiyasida oliy ta’lim rivojiga alohida o‘rin berilgan[3]. Yoshlar intellektual qobiliyatini yuksalishida muhim omil rolini bajaradigan oliy ta’lim tizimi kelajak va hozirgi kun uchun zarur bo‘lgan raqobatbardosh kadrlar tayyorlashi, jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shishi, salohiyali pedagoglarni tarbiyalashi hamda jahon standartlari asosida faoliyat olib borishi lozim. Globallashuv sharoitida jahon hamjamiyati intellektual o‘zgarishlarni o‘z boshidan kechirmoqda. Chunki aynan intellektual madaniyat shaxs,

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

tashkilot, sotsiumning rivoji va takomilini ta'minlaydi. Avvalo, fan va texnika rivojlanishi natijasida intellektual kapital jamiyat ma'naviy boyligiga aylanmoqda. Uni shakllantirish mumkinligi to'g'risida esa barcha davlat tashkilotlari, ta'lim muassasalari rahbarlari bosh qotirmoqda. Shu maqsadda har bir mamlakat intellektual elitasini shakllantirishning eng samarali usul va metodlarini ishga solmoqda[1]. Masalan, hatto milliy olimpiya komandalari 50% mashqlar vaqtini intellektual chidamlilikka sarflaydi. Amerika Qo'shma Shtatlari, Yaponiya kompaniyalari katta miqdordagi moliyaviy mablag'larni texnologiyalar bilan shug'ullanuvchi personalning intellektual savodxonligiga, malaka oshirishiga sarflashadi.

Jamiyat taraqqiyoti davomida insonda turli qobiliyatlar majmuasi tarkib topib boradi. Ularning barchasi insonning mustaqil mehnat faoliyati va tarixiy taraqqiyot davrida insoniyat tomonidan yaratilgan bilimlarni o'zlashtirish jarayoni namoyon bo'ladi. Natijada turli faoliyat ko'rinishlariga nisbatan maxsus va umumiy qobiliyatlar farqlanadi. Shaxs umumiy qobiliyat "iqtidor" tushunchasi bilan: xorijda esa intellekt tushunchasi bilan bir mazmunda deb qabul qilingan. Faqatgina umumiy va maxsus qobiliyatlarning yakdilligi shaxs iqtidorini tashkil etishi mumkin. Namoyon bo'lishidagi serqirraligiga qaramay u o'zining ichki birligini saqlab qoladi. Bunga ijtimoiy hayotdan misollar keltirish mumkin. Shaxs bir faoliyat sohasida yutuqlarga erishgandan keyin boshqa ishga o'tganida undagi yangi qobiliyatlar yuzaga chiqa boshlaydi. Shu bilan birga umumiy iqtidor shaxs taraqqiyotining asosigina bo'lib qolmay, uning faoliyati natijasi hamdir.

Shaxs qobiliyati doimo umumiy va maxsus qobiliyatlar yig'indisi sifatida shakllanib boradi va ularni bir-biriga qarma-qarshi qo'yish mumkin emas. Ular orasida farqlar ham, birlik ham mavjud. Bu fikr umumiy va maxsus aqliy qobiliyatlariga, umumiy iqtidor va maxsus qobiliyatlarning o'zaro munosabatiga ham tegishlidir. Maxsus qobiliyatlar hisobiga, ayniqsa yaqqol namoyon bo'luvchi iqtidor asosida shaxsning umumiy umkoniyati, betakrorligi shakllanadi, umumiy iqtidor esa shaxsning maxsus qobiliyatda aks etadi. Umumiy iqtidor va maxsus qobiliyatlar bu erda bir-birini to'ldiradi: ular bir butunning ikki elementidir. Shu bilan birga, shaxsda namoyon bo'ladigan umumiy iqtidor maxsus qobiliyatlarsiz yoki maxsus qobiliyatlar umumiy iqtidorlarsiz bo'lishi mumkin. Umumiy iqtidor va maxsus qobiliyatlar orasidagi o'zaro munosabatlar shaxs faoliyatida namoyon bo'ladi. Shaxs qobiliyatida layoqat va texnikalar qanchalik muhim rol o'ynasa, maxsus qobiliyat va umumiy iqtidor orasidagi oraliq masofa shunchalik kam yoki ko'p bo'lishi mumkin. Shaxsdagi maxsus qobiliyat "texnik" xarakterga ega bo'lsa, u umumiy iqtidor bilan bog'liq bo'ladi. Jumladan, ijrochilik – virtual qobiliyatlari yaxshi rivojlanmagan musiqachilarning aqliy darajasi yuksak bo'lmaganligini ko'rishimiz mumkin. Lekin umumiy dunyoviy bilimlarga ega bo'lmay turib, buyuk musiqachi yoki rassom bo'lishi mumkin emas. Shaxsda maxsus qobiliyat qanchalik yuksak darajada bo'lsa, bu umumiy iqtidordan dalolatdir.

Xorijiy ilmiy tadqiqotlarda intellektual madaniyat, uning mohiyati va mazmuniga oid fundamental tadqiqotlar O.V.Inshakov, N.Glebova, V.Nechayev, A.Bikovskiy, N.Y.Trushkina, A.S.Stepanenko, O.D.Shipunova, D.A.Rostovix, R.V.Shutov, A.Y.Nikitin,

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

N.Y.Popova, O.S.Novikova, D.V.Mitrofanov, V.P.Ivanovalar tomonidan intellektual madaniyatni rivojlantirishning falsafiy-pedagogik muammolari tahlil qilingan.

Xullas, birinchidan Oliy ta'lim tizimidagi ta'lim-tarbiya jarayoni tahlillari asosida pedagoglarning intellektual madaniyati aqliy-ruhiy qobiliyatga asoslangan gnoseologik faoliyat ekanligi va u talabaning aqliy qobiliyati, bilimi, fikrlash darajasi, tanqidiy tafakkuri, dunyoni ilmiy bilishi va ijtimoiy tajribani qabul qilish qobiliyati, turli masalalarni individual hal qilishi, oqilona ish tutishi, voqea-hodisalarni oldindan ko'ra bilish layoqatining yuksak ko'rinishi sifatida ilmiy ta'riflab berildi.

Ikkinchidan, Salohiyatli xorijiy ta'lim muasasalarida talabaning bilimlilik darajasi emas, uning tanqidiy fikrlashi, analiz-sintez qilish qobiliyati, kreativligi va muammoni hal qilish layoqatining ahamiyati tahlillar asosida ta'riflandi.

Uchinchidan, globallashuv sharoitida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, zamonaviy ilm-fan, innovatsion texnika-texnologiyalar borasidagi yutuqlarni ilmiy asosda o'rganish va tahlil qilish bo'lajak yosh mutaxassislar intellektual madaniyatini shakllantirishda mustahkam ilmiy asos bo'lmoqda.

To'rtinchidan, davlat, jamiyat, ta'lim muassasalari, oila va insonlarning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirib borish borasidagi yangi moddiy va ma'naviy ne'matlarni, ya'ni shaxs intellektual salohiyatini muntazam ravishda yuksaltirib borish fuqarolik jamiyatining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Beshinchidan, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasiga muvofiq malakali mutaxassislar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish, zamonaviy intellektual salohiyatli kadrlar tayyorlash ishini xalqaro talablar asosda tashkil qilish vazifasi asosida fanlarni o'qitish usullari, uslubiyati pedagogik talqin qilindi.

Oltinchidan, Mamlakatimizdagi iqtisodiy islohotlar va ijtimoiy o'zgarishlar davrida intellektual salohiyati yuqori kadrlar, yangicha tafakkur va dunyoqarashga ega mutaxassislarga ehtiyojning mavjudligi pedagoglarda intellektual madaniyatni rivojlantirishning obyektiv ijtimoiy-pedagogik zaruratini asoslaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги нутқи. Тошкент, 2016 йил 14 декабрь.
2. Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. – Тошкент: "Ўзбекистон", 2017. – Б. 45.
3. Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг 2017-2021 йилларга мўлжалланган ҳаракатлар стратегияси. Халқ сўзи., 2017 йил 8 февраль.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

4. Акмалжонович, К. Ж. (2022). Роль философского образования в формировании интеллектуальной культуры у будущих педагогов. Журнал позитивной школьной психологии, 6(11), 1366-1371.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Qurbonov Jasurbek Akmal o'g'li**, dotsent, pedagogika fanlari doktori [**Курбонов Жасурбек Акмал угли**, – доцент, доктор педагогических наук.], [**Jasurbek A. Qurbonov**, associate professor, doctor of pedagogical sciences]; manzil: O'zbekiston, 150700, O'zbekiston, Farg'ona viloyati, Shahar: Qo'qon, Turon ko'chasi, 23 [адрес: Узбекистан, ул. 150700, Узбекистан, Ферганская область, Город: Кокан, улица Турон, 23. Наманган], [address: Uzbekistan, 150700, Uzbekistan, Fergana region, City: Kokan, Turon street, 23]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

DIN VA MILLIY IDENTIK MASALALARINING ZAMONAVIY JAMIYATDA DOLZARBLASHUVI

© B. Ibragimov[1]✉
[1]Toshkent arxitektura-qurilish univeristeti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada zamonaviy jamiyatda din va milliy identiklik masalalarining dolzarblashuvi va ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning kuchayishi tahlil qilinadi.

MAQSAD: Tadqiqotning asosiy maqsadi – zamonaviy jamiyatda din va milliy identiklik masalalarining dolzarblashgan omillarini aniqlash, ularning ijtimoiy barqarorlik va madaniy o‘zlikni saqlashdagi ahamiyatini o‘rganishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda din va milliy identiklik bo‘yicha adabiyotlar va sotsiologik tadqiqotlar tahlili olib borildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar zamonaviy jamiyatda milliy va diniy identiklikning muhimligini tasdiqlaydi.

XULOSA: tadqiqot natijalari din va milliy identiklikning zamonaviy jamiyatda dolzarb masala sifatida namoyon bo‘lishi hamda ularning ijtimoiy hamjihatlik va milliy o‘zlikni saqlashdagi rolini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: din, milliy identiklik, zamonaviy jamiyat, globalizatsiya, madaniy xilma-xillik, ijtimoiy barqarorlik, milliy o‘zlik, diniy qadriyatlar.

Iqtibos uchun: Ibragimov.B. Din va milliy identik masalalarining zamonaviy jamiyatda dolzarblashuvi. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 20–30.

АКТУАЛИЗАЦИЯ РЕЛИГИИ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

© Б. Ибрагимов[1]✉
[1]Ташкентский университет архитектуры и строительства, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется актуализация вопросов религии и национальной идентичности в современном обществе, а также усиление взаимосвязи между ними.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить факторы, способствующие актуализации вопросов религии и национальной идентичности в современном обществе, и изучить их значение для социальной стабильности и сохранения культурной самобытности.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ литературы и социологических исследований по вопросам религии и национальной идентичности.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты подтверждают важность национальной и религиозной идентичности в современном обществе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают значимость религии и национальной идентичности как актуальных вопросов в современном обществе, а также их роль в укреплении социальной сплоченности и сохранении национальной самобытности.

Ключевые слова: религия, национальная идентичность, современное общество, глобализация, культурное разнообразие, социальная стабильность, национальная самобытность, религиозные ценности.

Для цитирования: Ибрагимов Б. Актуализация проблем религии и национальной идентичности в современном обществе. // Inter education & global study.2024. №8(1). С. 20–30.

ACTUALIZATION OF RELIGION AND NATIONAL IDENTITY IN MODERN SOCIETY

© Bahrom Ibragimov[1]✉
[1]Tashkent University of Architecture and Civil Engineering, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the growing relevance of religion and national identity issues in modern society, as well as the strengthening of their interrelationship.

AIM: the main objective of the study is to identify the factors contributing to the relevance of religion and national identity issues in modern society and to examine their importance for social stability and the preservation of cultural identity.

MATERIALS AND METHODS: the study included an analysis of literature and sociological research on religion and national identity.

DISCUSSION AND RESULTS: the results confirm the significance of national and religious identity in modern society.

CONCLUSION: the study results confirm the importance of religion and national identity as pressing issues in modern society and their role in fostering social cohesion and preserving national identity.

Keywords: religion, national identity, modern society, globalization, cultural diversity, social stability, national identity, religious values.

For citation: Bahrom Ibragimov. (2024) ‘Actualization of religion and national identity issues in modern society’, Inter education & global study, (8(1)), pp. 20–30. (In Uzbek).

XXI asr boshlarida butun dunyo bo’ylab rivojlangan milliy integratsiyalashuv va milliy o’zlikni anglash kabi jarayonlar har bir xalqning kelib chiqish tarixi, madaniyati va

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

qadriyatlarini qaytadan tadqiq qilinishiga turtki bo'ldi. Xususan, bunday vaziyat hozirgi sobiq ittifoq davlatlari xalqlarining ham ijtimoiy-siyosiy hayotida muhim rolь o'ynab, ushbu davlatlar xalqlarining milliy qiziqishlarini ifodalagan siyosat sifatida yaqqol namoyon bo'la boshladi. Shundan kelib chiqqan holda mustaqillik yillarida o'zbek xalqining davlatchilik va xalq sifatida shakllanish tarixini tadqiq etish, bir tomondan yosh mustaqil davlatimizning kelajagi uchun zaruriyat sifatida, ikkinchi tomondan esa davr talabi bo'lib namoyon bo'la boshladi. Shuningdek o'zbek xalqining shakllanish tarixi mustaqillik yillarida tadqiq qilinishi dolzarb bo'lgan masalalardan biri sifatida olimlarimiz tomonidan yangicha yondoshuvlar va qarashlarni shakllantirdi. Bu masalaning e'tiborli jihati shundan iboratki, o'zbek xalqi tarixini tadqiq etish ancha oldin boshlangan bo'lib, bu masalaga ma'lum bir davrning iqtisodiy-siyosiy manfaatlari doirasida, boshqa bir tarixiy davrda esa ob'ektiv zarurat sifatida yondoshilgan. Bu esa o'z navbatida o'zbek xalqining shakllanish jarayoni davomida o'ziga xos bo'lgan qonuniyatlarni turli ko'rinishda oydinlashtira bordi.

Ma'lumki mustaqillikka erishganimizdan so'ng, o'zbek davlatchiligi va xalqimizning milliy tarixini o'rganish, uni tadqiq etish, tarixiy xotirani tiklash nafaqat milliy taraqqiyotimiz uchun zaruriyat balki, davr talabi hamdir. Ayni paytda millatlarning o'zligini anglash, milliy ma'naviy me'roslarini, milliy urf-odat an'ana va qadriyatlarini qayta tiklashga bo'lgan intilishlari kuchayib bormoqda. Ko'pgina mamlakatlar iqtisodiy-ijtimoiy va madaniy-ma'rifiy sohalarda katta yutuqlarga erishdilar. Buning natijasi o'laroq, ularda jahon taraqqiyotida yetakchilik qilishga bo'lgan intilish ham kuchayib bormoqda.

Har bir davlat nainki u mustaqil ekan, birinchi navbatda o'zligini anglashga, milliy qadriyatlari hamda aьanalarini eьzozlashga eьtibor qaratadi. Ammo bugungi kunda dunyodagi ko'plab mamlakatlar olib borayotgan milliy siyosat fuqarolik jamiyatini barpo etishga qaratilmoqda. Bunday jamiyat olimlar fikricha, xalqlarning milliyligiga emas, balki ularning umumiyligiga ya'ni, umummanfaatlarga asoslanadi. Shunday bir vaziyatda yuqorida aytib o'tilgan masalalar millat va davlat o'rtasidagi ijtimoiy-siyosiy qarashlarda nomutonosiblikni yuzaga keltirmoqda. Shuningdek bugungi kunda xalqlar va millatlar o'zlarini faqatgina davlat va uning belgilari bilangina emas, balki madaniyat, san'at, millatning tipologik belgilari hamda boshqa bir qancha xususiyatlar bilan aynanlashtirmoqda. Qolaversa, uchinchi ming yillikka qadam qo'ygan insoniyatning kuchli davlatlar siyosatidagi yangicha imperialistik o'yinlar, dunyoni bo'lib olishning kosmopolitizm va demokratiya niqobi ostidagi g'oyalarida milliylikning ildiziga bolta urish va uni inkor etuvchi nazariyalar ko'plab yaratilayotgan ekan, milliy identifikatsiya jarayoni tushunchasini nazariy va amaliy jihatdan aniqlab olish biz oldimizga qo'yyayotgan kontseptsiyaning keyingi rivojiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Milliylik masalasining mohiyatini to'la tushunish, millat mohiyatini tushunishni taqozo etadi. Bugungi kunda millat tushunchasini tadqiqotchilar turlicha talqin qilib, turli xil kontseptsiya va yondashuvlardan kelib chiqqan holda tahlil etmoqda. Hozirgi paytdagi zamonaviy tadqiqot natijalariga ko'ra, millat bu - ma'lum ruhiy birlikka ega, o'z-o'zini anglagan guruhning tarixiy shakllangan ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy birligi bo'lib, ushbu

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

guruh dunyoni o'ziga xos qabul qilish asosida milliy qadriyatlar yaratgan, ularni o'ziga xos shaklda ifodalagan kishilar birligi sifatida namoyon bo'ladi. Bu milliy qadriyatlar ijtimoiy hayotning serqirraligini, sermazmunligini ifodalaydi va insoniyatning boyligi sifatida rivojlanishni talab etadi.

Milliylik masalalariga qiziqish va milliy identifikatsiyani jarayon sifatida rivojlanishi insoniyatning bevosita va bilvosita intellektual salohiyatining o'sishi hamda yutuqlarga erishishi bilan uzviy bog'liqdir. Tadqiqotchilarning nuqtai nazarlariga ko'ra, "Milliylik" masalasi millatlararo tizimda ham, davlat ichidagi milliy munosabatlarda ham namoyon bo'lishi mumkin. Har ikkala ko'rinishda ham ijtimoiy taraqqiyot jarayonida vujudga keladigan iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, madaniy, mafkuraviy va boshqa sohalardagi barcha murakkab masalalarni hal qilish ko'zda tutiladi. Tadqiqotchilarning bu boradagi fikrlariga ko'ra, milliy davlatni qaror topishi milliy masalaning dastlabki hal qilinishi bilan bir qatorda, ichki (polietnik davlatlarda) va tashqi munosabatlarda yangi milliy muammolarni keltirib chiqaradi. Masalan O'rta asrlarda va yangi davrda milliy masala millatlarni milliy zulmdan qutqarish masalasi bilan bog'liq bo'lgan, keyinchalik esa bu milliy mustaqillikka erishish muammosiga aylandi. Bugungi kunda millat va milliylik tushunchasiga tadqiqotchilar turlicha yondoshmoqda, turlicha ta'rif berishmoqda. Bu borada quyidagi umumiy ta'riflarni keltirib o'tmoqchimiz: Birinchidan, millatni katta ijtimoiy guruh deb e'tirof etish mumkin. Ikkinchidan, shu guruhning ichida uni birlashtirib turadigan ma'lum bir aloqalar siyosiy, madaniy, tarixiy, diniy, til va boshqalardan iboratdir. Ularning harakatchan, beqaror va o'zgarib turadigan ierarxiyasini hisobga olgan holda, mavjudligini ko'rsatish mumkin. Uchinchidan, millatning ajratilishi doim ideologlar tomonidan guruh ongiga singdiriladigan "umumiy taqdir" mifi bilan bog'liqdir, to'rtinchidan, inson o'zini u yoki bu millatga qo'shish uchun o'zining harakatlarini ma'lum bir siyosiy va g'oyaviy kontekstga mansub deb bilishi zarur. Shundan kelib chiqqan holda biz bugungi kunda butun dunyodagi rivojlangan davlatlarni olib qaraydigan bo'lsak, o'sha davlatlarda yashaydigan millatlar asosan o'z aqli, tafakkuri, bilimi, dunyoqarashi, mehnatkashligi bilan katta yutuqlarga erishishgan. Bu xoh sportda, xoh iqtisodiyotda, xoh huquqda xoh siyosatda va boshqalarda bo'lsin.

Ma'lumki, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy-ma'naviy hayotning taraqqiyot yo'llari, milliy va umuminsoniy taraqqiyot tamaddunlarining uyg'un holda rivojlanishi, qolaversa, ma'lum millat yoki mamlakatning iqtisodiy-ma'naviy jihatdan yuksalib, dunyoga yuz tutish jarayoni ko'p hollarda millatning ma'naviy qiyofasi, tafakkur tarzi, umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirishdagi tolerantlik xususiyatlari bilan bog'liqdir. Aynan shuning uchun ham o'zbek xalqi tarixida shakllangan boy ma'naviy meros, bugungi kunda davlatimizning mustahkam poydevori sifatida hozirda rivojlanib borayotgan globallashuv, milliy integratsiyalashuv va milliy identifikatsiya kabi jarayonlarga o'ziga xos bo'lgan immunitet sifatida namoyon bo'lmoqda. Bunga misol tariqasida mustaqillikka erishgan sobiq ittifoq davlatlarining deyarli barchasida mustaqillik yillari va undan keyingi davrlarda kechgan milliy o'zlikni anglash orqali milliy mustaqillikni mustahkamlashga bo'lgan intilish va

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

qiziqishlarini ifodalagan siyosatni keltirish mumkin. Bunday jarayonlarda millatning faqat uzoq o'tmishga ega bo'lishi emas balki, boy ma'naviy meros, unutib bo'lmas milliy qadriyatlar va madaniyatga ham ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etib, uning keyingi kelajagi uchun xizmat qila boshlaydi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, xalqimizning milliy shakllanishida Xorazmdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar ham muhim rolь o'ynagan. Xususan Xorazm davlatini yurtimiz hududida shakllangan eng qadimiy davlatlardan biri deb hisoblaydigan bo'lsak, bu davlatning ijtimoiy-siyosiy, madaniy- iqtisodiy hayotida ro'y bergan jarayonlar ma'lum bir davrlarda hukmron mafkura hamda boshqa sabablarga ko'ra o'zgarib turgan. Masalan IX-X asrlar, XII-XV asrlar, XVII-XIII asrlar va XIX-XX asrlardagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar. Tarixiy manbalarga ko'ra, Xorazmdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda turkmanlarning tutgan o'rni ham muhim ahamiyat kasb etgan. Xususan, tadqiqotchi Otamurod Qo'shjonovning fikrlariga ko'ra, Turkman urug'lari Xiva xonligining siyosiy hayotida o'ziga xos o'rinda bo'lgan. Arxiv ma'lumotlariga ko'ra, ular XVII-XVIII asrlardayoq Xiva xonlari va sultonlarining hokimiyat uchun olib borgan kurashlariga, keyinchalik "O'zbek zadogonlarining birinchi navbatda yirik o'zbek qabilalari-mang'it va qo'ng'irot zadogonlarining tinimisiz urushlariga tortildilar". Shuning bilan birga Turkmanlar mamlakatda qo'ng'irotlarning markazlashgan davlat barpo qilishiga yordam berdilar. O'z hukmronligini mustahkamlab olgan Xiva hukmdorlari esa yirik sug'orish ishlarini amalga oshirish imkoniga ega bo'ldi, natijada Xorazmning g'arbi va shimoli-g'arbida sug'oriladigan yangi katta yer maydonlari yuzaga keldi. Bu yerlarga asosan turkman urug'lari ko'chirildi. Tarixiy manbalarda keltirilishicha, XIX asrning birinchi choragidan Xiva xonligida turkman urug'lari xonlikning navkarlik xizmatiga tortiladilar. Navkarlikka xizmat qilish turkman urug'larining xonlik oldidagi asosiy harbiy aylana bordi. 1825 yilda xonlik navkarligi xizmatidagi turkman urug'lari soni 2989 nafarni tashkil qilgan bo'lsa, 1827 yilda 4108, 1832 1833 yillarda 5898, 1848 yilda 8360 nafarni tashkil qilgan. Ular xonlik navkarlarining jangovar qismi hisoblanganlar. Xonlarning harbiy yurishlarida va chet el bosqinchilariga qarshi olib organ kurashlarida mamlakat qo'shini ba'zan deyarli turkman navkarlaridan tuzilgan yoki ular jangchilarning ko'pchilik qismini tashkil etgan. Tadqiqotchi fikricha, XIX asr oxir –XX asr boshlarida Xiva xonligidagi siyosiy masalalardan biri xon hukumati va turkmanlar orasidagi munosabatlar masalasidir. Turkman urug'larining 1910 yildan keyin xon siyosatiga qarshi chiqishlari avj oldi . Shuni alohida ta'kidlash joizki, o'zbek xalqining milliy shakllanishida yurtimiz hududida mavjud bo'lgan barcha davlatlar va bu davlatlardagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar muhim rol o'ynaydi.

Shundan kelib chiqqan holda tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, xalqimiz tarixida XI-XIV asrlarda ro'y bergan muhim ijtimoiy jarayonlar ham xalqimizning milliy shakllanishida muhim rol o'ynagan degan fikrni yuzaga keltiradi. Chunki bu davrlarda musulmon sharqida keng tarqalib, jahon dini darajasiga ko'tarilgan islom dini va shariat musulmon dunyosining asosiy mafkurasiga aylanib ulgurgan edi. Mavorounnahrda arab

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

xalifaligining fotixlik siyosati natijasida o'zining barcha haq-huquqlaridan ajralib, madaniyati oyoq osti qilingan aholi islom dinini qabul qilishga, shariat ahkomlarini bajarishga, shuning bilan birga arab tili va yozuvini o'rganishga majbur bo'ladi. Ma'lum vaqt mobaynida aholi murakkab bo'lgan arab imlosini o'zlashtiradi lekin, arab tilini mukammal o'rganib, bu tilda asarlar yarata olish uchun yerli xalq olim va mutaffakkirlariga qarib bir yarim asr aqt kerak bo'ldi. Bunga sabab yuqoridagi bo'limda aytib o'tganimizdek, o'zbek xalqining ilk ajdodlari asrlar mobaynida, asosan turk va eroniy tillar oilasiga mansub tillarda so'zlashgan va bu tillarda asarlar yaratgan. Ammo shunday bo'lsa-da, arab xalifaligi davrida yashagan yetuk olim va mutaffakkirlar bir emas, bir nechta tillarda ijod qilgan va asarlar yaratgan. Shuningdek bu davrda buyuk allomalar bilan bir qatorda islom ta'limotining rivojiga ulkan hissa qo'shgan Imom al-Buxoriy, Iso at-Termiziy Maxmud Zamaxshariy va kabi ulamolar yuksak darajada kamol topdi.

Agar tarix zarvaraqlarini varaqlaydigan bo'lsak, Mavorounnahr va Xurosonda xalifalik hukmronligi tugatilgach, uning o'rnida mustaqil Somoniylar, Qoraxoniylar, Saljuqiylar, G'aznaviylar va Anushteginiylar davlati tashkil topadi. Bu davrda islom ta'limoti, shariat va ilm-ma'rifatga e'tibor yanada kuchayib, markaziy shaharlarda ko'plab masjidu madrasalar barpo etila boshlaydi. Islom dini ta'limotining ravnaqi va targ'ibotining kengayishida, Buxoro shahri markazga aylanib, bu shahar XI asrdan e'tiboran "Qubbat ul-islom" ya'ni, "Islom dinining gumbazi" nomi bilan butun musulmon sharqida dong taratadi. Biroq o'sha davrdagi hukmron tabaqa islom dinidan mafkuraviy qurol sifatida foydalanishga intilib, mafkuraning barcha sohalari islomga tobe qilinadi hamda, asrlar mobaynida saqlanib kelayotgan zardushtiylik e'tiqodi qoldiqlari va hurfikrlilikka qarshi keskin kurash olib borishadi. Mana shunday og'ir bir vaziyatda tasavvuf ta'limoti ijtimoiy omillardan biri sifatida Mavorounnahr aholisining ichki ma'naviy-ruhiy dunyosida muhim rol' o'ynaydi. Feodal davrda yuzaga kelgan bu diniy-falsafiy oqim dastlab Iroqda VII asrning o'rtalarida paydo bo'ladi.

Tasavvuf ta'limoti zamirida umumiy tarzda aytganda, poklangan zohid, taqvodorlik ma'nosini anglatuchi diniy ta'limot yotadi. Shuningdek bu ta'limot asosida inson faoliyati va uning kamoloti ko'ndalang masala sifatida qo'yiladi. Unda har bir kishining xalq bilan aloqada hayot kechirishi lozimligi va insonning har bir nafasida ong, aql-idrok bo'lmog'i, bosgan har bir qadamiga diqqat-e'tiborda bo'lishi, shuning bilan birga yurt, Vatan ishqi bilan yonishi kerak deb uqtiriladi. Bundan tashqari tasavvuf ta'limoti keng yoyila boshlagan bir paytda, feodal munosabatlar ham kuchaya boshlaydi biroq, bunga nisbatan aholida norozilik kayfiyati zo'rayib borsa-da, ushbu ta'limotdagi g'oyalar boy ma'naviy ozuqa sifatida nafaqat ular ongini to'ldiradi balki, ularni milliy jipslashishga ham chorlaydi.

Shuningdek tasavvuf ta'limotida tariqat yo'llari nihoyatda keng bo'lib, uning turli xil turlari bir paytda vujudga kelmay, turli davrlarda turli hududlarda tarqala boshlaydi. Masalan, Turkistonda XII asrda Yassaviya, XII asr oxirida Xorazmda Kubroviya, XIV

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

asrda Buxoroda Naqshbandiya va boshqalar vujudga keladi. Ushbu ta'limotning barcha turlarida Vatan va inson manfaatiga xizmat qiluvchi g'oyalar mavjud bo'lib, ularning har biri ikkinchisini to'ldirib, takomillashtirib boradi. Masalan tasavvuf ta'limotida keng tarqalgan kubroviya yo'nalishida inson kamolot yo'lida olib boriladigan mashaqqatli mehnat jarayonida bu dunyo noz-ne'matlaridan bahramand bo'lishi va shu bilan birgalikda Vatan ravnaqi yo'lida hamda og'ir damlarda omma bilan birga bo'lish, Vatanni mudofaa qilish va uning mustaqilligi hamda rivojlanishi uchun kurashishga da'vat etadi. Tarixdan ma'lumki, tasavvuf ta'limotining Kubroviya tariqatiga asos solgan Najmiddin Kubro bunday g'oya yo'lida 1221-yilda Chingizxon boshliq mo'g'ul bosqinchilariga qarshi kurashishda jangda shahid bo'ladi.

Shundan kelib chiqqan holda tasavvuf ta'limoti XIV asrda Naqshbandiya tariqatida yanada rivojlanib, ushbu tariqatdagi asosiy g'oyalar bo'lgan o'z mehnati bilan kun kechirish, muhtojlarga xayr-ehson berish, sofdil va kamtar bo'lish bilan birga ma'naviy-axloqiy kamolotga erishish orqali, olloh visoliga yetishish yo'llari yotadi. Bu ta'limotning asosiy g'oyasi bo'lgan "Dil ba yoru dast ba kor" ya'ni ("Dil yor bilan, qo'l esa ishda bo'lsin") inson hayotining asosiy mohiyatini tashkil qilib, bunda inson qo'li har doim mehnatda bo'lish bilan birga, dil esa har doim ollohda, xudoda bo'lishi lozimligi uqtiriladi. Naqshbandiya tariqatidagi aynan mana shu hikmat Mavorounnahr aholisining kuchayib ketgan feodal munosabatlar davrida Vatanga va hayotga mehr-muxabbat uyg'otib, sabr-toqat bilan mavjud qiyinchiliklarni yengib o'tishga da'vat etadi. Shunday qilib, XII asrda Mavorounnahrda keng tarqalgan tasavvuf ta'limoti ushbu mintaqa aholisining ma'naviy hayoti bilan chambarchas bog'langan bo'lib, bu ham o'zbek xalqining milliy shakllanishida yetakchi ijtimoiy omillardan biri bo'ldi. Buni biz ajdodlardan qolgan va bugungi kunda ham davom etib kelayotgan boy ma'naviy meros sifatida, xalqimizga xos bo'lgan Vatanga muxabbat, chidamlilik, sabr-toqatlilik, mehmondo'stlik, bag'rikenglik, olijanoblik, kechirimlilik va boshqa fazilatlarni mavjudligida ham ko'rishimiz mumkin.

XVIII asrlardan boshlab sodir bo'la boshlagan Markaziy Osiyo tarixidagi ijtimoiy-iqtisodiy hamda ma'naviy-ma'rifiy turg'unlikni tanazzul davri sifatida baholash mumkin. Arab bosqini Markaziy Osiyodan boshqa dinlar va diniy ta'limotlarni siqib chiqarish barobarida islom madaniyatini yunon, eron, hind madaniyati bilan boyigan Markaziy Osiyo madaniyati ilm-fani bilan uyg'unlashgan holda takomillashishiga olib keldi. Bunga asosiy sabablardan biri islom dinidagi inson tarbiyasi va uning ma'naviy kamoloti masalasi edi. Bundan tashqari islom dinidagi insonni ta'lim olishga va ilm izlashga bo'lgan da'vat ham mintaqada ilm-fanni rivojlanishiga turtki bo'ldi. Buning natijasi esa Markaziy Osiyodan buyuk olim va ulamolarni yetishib chiqishi bilan belgilanadi. Bu davrda arab istilosi amalga oshirilgan, islom rasmiy hukmron dinga aylangan, ijtimoiy-siyosiy hayotda muayyan tinchlik hukm surayotgan edi. Islom dini Markaziy Osiyoda faqat arablarning dini bo'lib qolmadi, u ko'pgina sharq xalqlarining ham umumiy diniga aylandi. Shuni aloxida e'tirof etish kerakki, Qur'onda ta'riflab berilgan ilohiy qadriyatlar xalklarimiz tarixi va madaniyatiga nihoyatda katta ta'sir ko'rsatgan. Bu ta'sirning

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ahamiyatini turlicha baholash, tahlil qilish mumkin, ammo uning o'tmishda ham muayyan qadrga ega ekanligini inkor qilishning iloji yo'q. Zaminimizda yashagan har bir mutafakkir, olim, alloma ijodida islom dini iloxiy kadriyatlarining ta'siri yaqqol sezilib turadi. Shu bilan birga islomning yurtimizda tarqalishi va arab istilosi davrida ko'pgina milliy kadriyatlarimizning yuqotib yuborilganligini ham alohida qayd qilmok kerak. Bu to'g'rida Beruniy "Qadimgi xalqdardan qolgan yodgorliklar" asarida afsus bilan yozib qoldiradi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, Markaziy Osiyo xususan hozirgi O'zbekiston hududida tarqalgan sivilizatsiya arab dunyosi madaniyatining rivojiga ham katta aks ta'sir ko'rsatgan. Tarixiy manbalarda arablarni madaniy va ilm-fan jihatidan qoloq millat sifatida ma'lumotlar uchraydi. Shunday bo'lsa-da Markaziy Osiyoga islom dini kirib kelgunga qadar bo'lgan sivilizatsiyani har tomonlama yetuk deb aytish qiyin edi. Garchi bu sivilizatsiya madaniy jihatdan taraqqiy etgan bo'lsa-da, ilmiy-ma'rifiy jihatdan past edi. Bunga sabab sifatida bir nechta omillarni keltirish mumkin. Shulardan eng asosiysi insonlarni birlashtirib turadigan hukmron mafkuraning yo'qligi edi. To'g'ri mintaqada islom dini kirib kelgunga qadar bir necha din va diniy ta'limotlar rivojlanib, mintaqa xalqlarining ma'naviy taraqqiyotida muhim rolь o'ynagan edi. Misol sifatida bularning eng asosiysi bo'lgan zardushtiylikni olish mumkin. Bu ta'limotdagi falsafa insonni nafaqat bir-biriga balki, tabiatga, hayvonot va o'simliklar dunyosiga ham iliq va samimiy munosabatda bo'lishga da'vat etadi. Zardushtiylik ta'limotidagi ma'naviyat va qadriyatlar islom dinidagi qadriyatlar hamda ma'naviy-ruhiy olam bilan uyg'unlashadi. Ya'ni, islom dini kirib kelgunga qadar mavjud bo'lgan Markaziy Osiyodagi madaniyat va qadriyatlar islom dini kirib kelishi bilan butunlay yo'qolib ketmaydi aksincha, u bilan uyg'unlashadi. Ana shuning uchun ham dunyodagi hozirgi islom davlatlaridagi islom madaniyati hozirgi Markaziy Osiyo shu bilan birga bu hududda tarqalgan islom madaniyatidan keskin farq qiladi. Islom dini bilan bog'liq bo'lgan bu va boshqa mintaqalarda tarqalgan islom madaniyati bir-birini identifikatsiya qilmaydi. Chunki ular o'rtasida o'xshashlik mavjud bo'lsa-da, bir-biridan alohida ajralib turadigan aniq farqliklar mavjuddir. Bu borada islom dini o'zi tarqalgan keng hududlardagi islom dini madaniyatlari bilan emas balki, boshqa dinlar bilan identifikatsiya bo'lishi mumkin.

Islom dini yurtimizga kirib kelganidan keyingi davrlarda ichki urushlar nisbatan barham topgan, ijtimoiy hayotda nisbatan barqarorlik hukm surayotgan edi. Bu nisbiy barqarorlik davrida madaniy rivojlanish, ilm-fan hamda adabiyotning taraqqiyoti uchun imkoniyat ochildi. O'sha davr-buyuk mutafakkirlaridan biri Muxammad al-Xorazmiy xalifa al-Ma'mun tashkil qilgan "Baytul hikma" da katta mavqega ega bo'lgan. U ilgari surgan g'oyalarda qadriyatlarning umuminsoniy jihatlari izohlangan.

XIV asrning 60-yillarida Mavorounnahrda hukm surgan nixoyatda og'ir siyosiy va iqtisodiy vaziyat mamlakatni birlashtirib, kuchli bir davlat tashkil etishni talab qilmoqda edi. Amir Temur o'z davrining bunday talabini yaxshi tushungan va u shuning uchun ham bor e'tiborini Movarounnahrda markazlashgan davlat tuzishga qaratadi. Bunday yuksak va mashaqqatli maqsadni amalga oshirishda Amir Temur ruhoniylar, harbiylar, savdogar

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

va shahar hunarmandlariga tabaqalariga tayanib ish tutgan. Bundan tashqari u turk, arab, va eronliklar tarixini chuqur bilgan va amaliy jihatdan foyda keltira oladigan har qanday bilimlarni qadrlagan. U davlat ishlari uchun hamma narsaning foydali tomonlarini olishga harakat qilgan hamda davlat ahamiyatiga ega bo'lgan har bir masalani hal etishda shu sohaning bilimdonlari va ulamolari bilan maslahatlashgan.

Shuningdek Amir Temur tibbiyot, matematika, astronomiya, tarix, adabiyot, tilshunoslik ilmi nomoyondalari bilan bir qator din sohasidagi mashhur ulamolar bilan doim suhbatda bo'lgan. Shu sababdan ham aynan Amir Temur davrida islom dini yuksak darajada rivojlanadi va masjidu madrasalar soni oshadi. Amir Temur davrida ilm-fanning ko'plab sohalari rivojlanishi uning bu sohaga doimiy e'tiborda bo'lganligidan dalolat beradi. Shuning bilan birga Amir Temur davrida ijtimoiy hayot gullab yashnaganligi bugungi kunda majud bo'lgan bu boradagi barcha tarixiy asarlar va adabiyotlarda uchraydi.

Xususan Amir Temurning hayotlik davridayoq uning harbiy san'ati va davlat boshqarish uslubiga bag'ishlangan maxsus asar yaratilib, bu asar "Temur tuzuklari" deb nomlanadi. Amir Temur va Temuriylar tarixini tadqiq etgan olimlar fikricha, bu asardagi barcha manbalar uning o'z og'zidan yozib olingan. Asarda davlatni boshqarish uslublari bilan birga bu boradagi sir-sinoatlar shuningdek, Amir Temurning davlatni boshqarish davomida erishgan ulkan yutuqlari hamda ularning sabablari haqida so'z boradi. Shuning bilan birga asarda, davlatni boshqarishda kimlarga tayanish, toju-taxt egalarining yo'nalishi va vazifalari, vazir va qo'shin boshliqlarini saylash, askar-sipohilarning maoshi, davlat arboblari hamda qo'shin boshliqlarining burchi va vazifalari, amirlar, vazirlar hamda boshqa mansabdorlarning davlat ishlarida ko'rsatgan alohida xizmatlarini munosib taqdirlash tartibi va boshqalar xususida bayon etiladi. Albatta Amir Temur ushbu asarda keltirib o'tilgan barcha uslub va maslahatlarga to'la amal qilgan va busiz u barpo qilgan markazlashgan davlatni tuzib bo'lmasdi ham. Chunki Movarounnahrda Amir Temur hokimiyat tepasiga kelmasidan oldingi ijtimoiy-siyosiy ahvol tang holatda bo'lib, Mavorounnahr hududida yashagan umumiy aholi turli etnik birliklar va urug'-qabilalar sifatida yashab, ularning ijtimoiy-siyosiy qarashlari ham turlicha bo'lgan. Bu esa o'z navbatida, ushbu hududda yashagan xalqlarning milliy birlik va birdamlik asosida birlashishiga to'sqinlik qilar edi. Bundan tashqari davlatchiligimiz tarixida davlat boshqaruvi haqida asar yozib qoldirgan yagona hukmdor AmirTemur hisoblanadi.

U o'z zamonasi tartiblariga mos ravishda jamiyatni o'n ikki toifaga taqsimlasa-da, mohiyat e'tibori bilan bu o'n ikki toifaga barcha ijtimoiy guruhlar kirgan. Mavorounnahrni Amir Temur va Temuriylar boshqargan davrini tahlil qilishda "Temur tuzuklari" dan tashqari bir qancha boshqa tarixiy asarlarning o'rni katta albatta. Ammo bu asar boshqa asarlardan farq qilib, bu ham bo'lsa unda davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni huquqiy asosda qurish g'oyasining keng targ'ib qilinganiligidir. Amir Temur bu asardan davlatni boshqarishda keng foydalangan va shu bilan birga u davlat va jamiyatni boshqarishda asardan o'zidan keyingi hukmdorlarning ham foydalanishini targ'ib qilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Shu o'rinda Amir Temurning quyidagi gaplarini eslatib o'tish joizdir: "Bu tuzuklarni saltanat ishlarini boshqarishda qo'llanma sifatida foydalangaylar..... ular ham ushbu tuzukka amal qilsinlar".

Amir Temur va Temuriylar davridagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy islohotlar faqatgina o'zbek davlatchiligining taraqqiy etgan davri sifatida chegaralanmay, bu davr milliy shakllanishda muhim rolь o'ynagan ijtimoiy-siyosiy omillarning yuzaga chiqishi bilan ham belgilanadi. Bu davrda milliy shakllanishda muhim rolь o'ynagan omillar asosan davlat manfaatlarining xalq manfaatlari bilan uyg'unlashishi natijasida milliy manfaatlarning shakllanishidir. Bunga sabab Amir Temurning mohir davlat boshqaruvi hamda oddiy xalqning g'amu tashvishlarini yaxshi anglaganligi hamdir. Bundan tashqari Amir Temurning islom dinini keng targ'ib qilishi va davlatchilik asoslarini huquqiy jihatdan mustahkamlashidir. Bu o'z-o'zidan nafaqat oddiy xalq balki, davlat amaldorlarining ham sohibqironga nisbatan hurmat ehtiromini kuchaytirgan. Bunga Amir Temur o'tkazgan barcha sohadagi islohotlar ham sabab bo'ladi. Shuningdek Amir Temur vatanni sevish, xalqni ulug'lash, faxrlanish va g'ururlanish singari xususiyatlar bilan birga, to'g'rilik, muruvvatlilik, el-yurtga mehr-muhabbat kabi hislatlarni ham o'zida mujassam etgan edi. Bu bir tomondan Amir Temurga xos bo'lgan hislatlar bo'lsa, ikkinchi tomondan, islom dini va ta'limotining qonun-qoidalariga to'la amal qilishi edi. Bu boradagi e'tiborli jihat shundan iboratki, Amir Temur o'zi sevgan va amal qilgan hislatlarni oddiy xalq tafakkurida ham shakllantira olgan. Shundan kelib chiqqan holda bu davrda quyidagi ijtimoiy omillarni xalq ijtimoiy hayotida mavjud edi deb hisoblasak to'g'riroq bo'ladi: inson qalbi va ongiga ijobiy ta'sir etadigan tushuncha va tuyg'ular, go'zal va hayotiy g'oyalar tizimini o'zida mujassam etish; har bir fuqaroni ezgu niyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon beradigan eng maqbul yo'lni ko'rsata olish; xalqni va jamiyatni birlashtiruvchi kuch, yuksak ishonch, e'tiqod manbaining mavjudligi; mintaqada yashovchi barcha xalq, elat va ijtimoiy qatlamga birday munosabatda bo'lish.

Amir Temur va Temuriylar davrining tarix oldidagi xizmatlari benihoya katta. Birinchidan, u mamlakatda kuchayib ketgan feodal taoqoqlikka barham berib, yurt va xalqni o'z hukmi ostida birlashtira oldi va markazlashgan davlatni tuzdi. Xalq va millat rivoji uchun zarur bo'lgan barcha ijtimoiy-siyosiy omillar shu davrda yuzaga chiqdi va bu o'zbek xalqining milliy shakllanishida yetakchi rolь o'ynadi. Bundan tashqari iqtisodiy va madaniy sohadagi ulkan islohotlar xususan, hunarmandchilik, savdo-sotiq hamda madaniyat rivojiga zamin yaratib berdi. Shuningdek Bugun biz "Temur va Temuriylar madaniyati", "Temuriylar davlati", "Ulug'bek va Samarqand astronomiya maktabi", "Navoiy" va "Bobur" kabi qutlug' so'zlarni nafaqat o'zbekning balki jahon xalqlari asarlari sahifalarida ham uchratar ekanmiz, bu kabi iboralarning zamirida Amir Temurning xizmatlari beqiyos ekanligini anglab yetamiz. Ikkinchidan, esa Amir Temur o'zi bilib-bilmasdan ko'plab mamlakatlarni mustamlakachilik zulmidan ozod qilish bilan birga xalqlarga erk berib, ularni millat bo'lib shakllanishiga imkoniyatlar yaratadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Keyinchalik Amir Temur vafotidan keyin hukm surgan Temuriylar davrida hokimiyat uchun boshlangan kurash va ichki nizolar mintaqaga yangi siyosiy kuchlarning kirib kelishiga zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, millat shakllanishi davomida boshdan kechirgan tarixiy jarayonlar u hoh ijtimoiy, hoh siyosiy, hoh madaniy bo'lsin bu uning millat sifatida shakllanish davomidagi butun borlig'idir. Ana shu borliq tufayli inson millat sifatida o'zini boshqalardan farqlaydi yoki aynanlashtiradi. Ammo buning uchun ham ma'lum bir sharoit, muhit va davr bo'lishi lozim. Aynan ana shunday davr va muhit o'zbek xalqi tarixida asosan IX-X va XIV-XV asrlarda ro'y beradi. Bunga sabab aynan shu davrlarda milliy shakllanishda muhim rolь o'ynagan ijtimoiy-siyosiy omillar bilan birga, taraqqiy etgan islom dini va uning ma'naviy olami, o'zlikni anglash, etnik birliklar birligi, milliy qiziqishlarni uyg'otgan siyosiy tuzum hamda markazlashgan davlatning mavjudligi edi. O'zbek xalqining shakllanish tarixi davomida kechgan shu kabi omillar o'zbek identifikatsiyasining o'ziga xos xususiyatlarini tashkil qiladi. Bu xususiyatlarga uzoq tarixga ega bo'lgan davlatchilik hamda uning mustahkam asoslari, kuchli e'tiqod manbai, tolerantlik, bag'rikenglik, boy ma'naviy meros, madaniy uyg'unlashuv, asrlar davomida saqlanib kelayotgan umumbashariy qadriyatlar (masalan tabiatga, ekologiyaga, hayvonot olamiga nisbatan) va boshqalarni kiritish mumkin. Milliy shakllanishda muhim rolь o'ynagan ijtimoiy-siyosiy va madaniy-ma'rifiy omillar yurtimiz hududida kechgan tarixiy jarayonlar xususan, xonliklar va chor Rossiyasi davrida ham davom etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Choriyev A. Inson falsafasi. 2 tomlik. Mustaqil shaxs. / Monograflya. T., Chinor ENK, 2002.
2. Эстетическое воспитание студентов. Москва: Высшая школа, 1980.
3. Estetik tarbiya asoslari. —Toshkent: O'qituvchi, 2001
4. G'aybullayev O. Shaxs ma'naviy kamoloti va estetik madaniyat/Monograflya. T., Chashma print, 2008
5. Reich Ch.A. The Greening o f Amerika. N.Y., 1970

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ibragimov Bahrom**,o`qituvchi, [**Ибрагимов Бахром**, преподаватель], [**Ibragimov Bahrom**, teacher]; manzil: O'zbekiston, 100194, Toshkent shahar, Yunusobod tuman, Yangishahar ko'chasi, 9A-uy [адрес: Узбекистан, ул. 100194, город Ташкент, Юнусабадский район, улица Янгишахар, дом 9А], [adress: Uzbekistan, 100194, Tashkent city, Yunusabad district, Yangishahar street, 9 A-house.]

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

GOOGLE EARTH DASTURI VA UNING TARIX FANLARINI O'QITISHDAGI AHAMIYATI

© M.J. Boltayeva[1]✉
[1]Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universitetining Jizzax Filiali,Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

Kirish: maqolada Google Earth dasturining tarix fanlarini o‘qitishda qo‘llanilishi va uning ta’lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – google earth dasturining tarix darslaridagi o‘rni va o‘quvchilarda tarixiy-geografik tasavvurni shakllantirishdagi ahamiyatini o‘rganishdir. shuningdek, tarixiy hodisalar va joylarni vizual ko‘rsatish orqali o‘quvchilar uchun murakkab mavzularni osonlashtirish imkoniyatlarini o‘rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda google earth dasturining ta’lim jarayonida qo‘llanishi bo‘yicha adabiyotlar va pedagogik materiallar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, Google Earth dasturidan foydalanish tarixiy joylar va hodisalarni aniqroq tushuntirish, ularni geografik joylashuvi bilan bog‘lash imkoniyatini beradi.

XULOSA: tadqiqot natijalari google earth dasturining tarix fanlarini o‘qitishda katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Google Earth, tarix ta’limi, geografik tasavvur, virtual ekskursiya, interfaol o‘qitish, tarixiy joylar, vizual ta’lim.

Iqtibos uchun: Boltayeva M.J. Google Earth dasturi va uning tarix fanlarini o'qitishdagi ahamiyati // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.31–37.

ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ GOOGLE EARTH И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В ПРЕПОДАВАНИИ ИСТОРИИ

© М.Ж. Болтаева[1]✉
[1]Джизакский филиал Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека, Джизак, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется использование программы google earth в преподавании истории и её значение в образовательном процессе.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить роль программы google earth на уроках истории и её значение в формировании у учащихся историко-

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

географических представлений, а также возможности облегчения сложных тем через визуализацию исторических событий и мест.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проведен анализ литературы и педагогических материалов по использованию программы google earth в образовательном процессе.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что использование google earth позволяет более точно объяснять исторические места и события, связывая их с их географическим расположением.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показывают, что программа google earth имеет большое значение в преподавании истории.

Ключевые слова: Google Earth, преподавание истории, географическое представление, виртуальная экскурсия, интерактивное обучение, исторические места, визуальное обучение.

Для цитирования: Болтаева М.Ж. Программное обеспечение Google Earth и его значение в преподавании истории // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 31–37.

GOOGLE EARTH PROGRAM AND ITS IMPORTANCE IN TEACHING HISTORY

© Mokhichekhra J. Boltayeva[1]✉
[1] Jizzakh Branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the use of google earth software in teaching history and its significance in the educational process.

AIM: the main objective of the study is to examine the role of google earth in history lessons and its importance in developing students' historical-geographical perception, as well as exploring opportunities to simplify complex topics for students by visualizing historical events and places.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing literature and pedagogical materials on the use of google earth in the educational process.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that using google earth allows for a clearer explanation of historical places and events by linking them with their geographic locations.

CONCLUSION: the study results indicate that google earth is of great significance in teaching history.

Keywords: Google Earth, history education, geographic perception, virtual tour, interactive teaching, historical places, visual learning.

For citation: Mokhichekhra J. Boltayeva. (2024) Google Earth program and its importance in teaching history, Inter education & global study, (8(1)), pp. 31–37. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Tarixni o‘qitish odatda darsliklar, xaritalar va ma’ruzalar orqali murakkab voqealar, madaniyatlar va joylarni o‘rgatishga asoslangan edi. Biroq, raqamli vositalarning paydo bo‘lishi bilan tarix ta’limi o‘zgarmoqda va bu o‘zgarishlar o‘quvchilarga interaktiv, vizual va immersiv o‘quv tajribalarini taqdim etib, ularning tushunish va eslab qolish qobiliyatlarini oshiradi. Ushbu vositalar orasida Google Earth kuchli resurs sifatida ajralib turadi, bu o‘quvchilarga tarixiy joylarni o‘rganish, topografik xususiyatlarni ko‘rish va turli davrlardagi voqealarning geografik kontekstini o‘rganish imkonini beradi.

Google Earth — bu virtual platforma bo‘lib, unda batafsil sun’iy yo‘ldosh tasvirlari, 3D landshaftlar va muayyan joylarning tarixiy ko‘rinishlari taqdim etiladi. Ushbu vosita o‘quvchilarga tarixiy ahamiyatga ega joylarga virtual ravishda "sayohat" qilish imkonini berib, ularni tarixiy rivojlanishlarga ta’sir qilgan makon va muhit omillarini o‘rganishga undaydi. Masalan, o‘quvchilar Rim imperiyasi yoki Misr piramidalarining xarobalarini virtual ravishda o‘rganib, ushbu tarixiy joylarning kenglik va ko‘lamini his qilishlari mumkin. Jang maydonlari, savdo yo‘llari va qadimiy aholi punktlarining geografik joylashuvini tushunish orqali o‘quvchilar muhim makoniy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi va geografiya bilan tarixning qanday bog‘liqligini chuqurroq anglab etadilar.

Tarix faqat voqealar haqida emas, balki ularning kontekstini tushunish haqida ham ekanligini hisobga olganda, Google Earth o‘quvchilarga tarixiy hikoyalarni haqiqiy dunyo joylari bilan vizual ravishda bog‘lash imkonini beradi. Ushbu maqola Google Earth dasturining o‘ziga xos xususiyatlari va uning tarix o‘qitishdagi qo‘llanishini o‘rganadi hamda bu dastur qanday qilib geografik savodxonlikni rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni qo‘llab-quvvatlash va qiziqarli hamda interaktiv tarix darslarini yaratishga xizmat qilishini tahlil qiladi.

So‘nggi yillarda ta’lim amaliyotiga raqamli vositalarni integratsiya qilish keng tarqalmoqda, va ko‘plab tadqiqotlarda texnologiyaning sinfda qo‘llanishi bilan bog‘liq afzalliklar va qiyinchiliklar o‘rganib chiqilgan. Tarix ta’limi doirasida tadqiqotchilar Geographic Information Systems (GIS), virtual haqiqat va interaktiv xaritalar kabi raqamli resurslarning tarixiy voqealar va makonlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunishda o‘quvchilarga qanday ta’sir ko‘rsatishini o‘rganishgan. Ushbu adabiyotlar sharhida tarixni o‘qitishda Google Earth va boshqa geografik texnologiyalarning o‘quvchilarning ishtiroki, makoniy xabardorligi va tanqidiy fikrlashiga ta’sirini o‘rgangan tadqiqotlar ko‘rib chiqiladi.

Bir qancha tadqiqotlarda tarix ta’limida interaktiv o‘quv tajribalarini yaratish maqsadida raqamli texnologiyaga o‘tish jarayoni ta’kidlangan. Goodchild va Janelle (2004) fikricha, Google Earth kabi GIS vositalarini sinfda qo‘llash orqali o‘quvchilar tarixiy voqealarni haqiqiy kontekstda tasavvur qilishlari, murakkab tarixiy hodisalarni osonroq tushunishlari va talqin qilishlari mumkin. Hay va Pringle (2003) raqamli xaritalar yoki 3D tasvirlar ko‘rinishidagi vizual yordamlar o‘quvchilarga tarqoq yoki abstrakt voqealarni intuitiv tushunishga yordam berishini ta’kidlaydi.

Tadqiqotchilarning fikricha, Google Earth kabi interaktiv va immersiv raqamli vositalar o‘quvchilarning passiv ma’lumot olishdan faol o‘quv jarayoniga o‘tishiga yordam

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

beradi. Liff va Shepard (2013)ga ko‘ra, raqamli xaritalar o‘quvchilarni makoniy ma’lumotlarni o‘rganishga va savol berishga undaydi, bu esa o‘quvchilarga tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Bu yondashuv, o‘quvchilar makoniy ma’lumotlar va tarixiy voqealar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni shakllantirganlari sababli, tarixiy bilimlarning ko‘proq yodda qolishini ta’minlaydi.

Google Earth o‘quvchilarda makoniy fikrlash va geografik savodxonlikni rivojlantirishdagi hissasi uchun tan olingan. Lee va Bednarz (2012) makoniy savodxonlik tarixiy voqealarni tushunishda muhim ekanligini ta’kidlaydi, chunki geografiya ko‘pincha ularni shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Masalan, janglar, migratsiyalar va savdo yo‘llari geografik xususiyatlar ta’sirida bo‘ladi, bu esa Google Earthning 3D landshaftlari, sun’iy yo‘ldosh tasvirlari va relyef modellarida samarali tasvirlanishi mumkin.

Baker va boshqalar (2015) tomonidan olib borilgan tadqiqot Google Earthdan foydalangan o‘quvchilarning faqat an’anaviy usullarga tayangan o‘quvchilarga qaraganda makoniy fikrlash ko‘nikmalari yaxshiroq rivojlanganligini ko‘rsatdi. O‘quvchilar tarixiy voqealar sodir bo‘lgan joylarni interaktiv o‘rganish orqali joy va tarixiy hikoyalar o‘rtasidagi mazmunli bog‘liqliklarni hosil qiladilar. Baker va uning hamkasblariga ko‘ra, bu yaxshilangan makoniy xabardorlik geografiyaning inson faoliyatiga vaqt o‘tishi bilan qanday ta’sir qilganini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Google Earthning tarixiy tasvirlar funksiyasi o‘quvchilarga joylarning vaqt o‘tishi bilan qanday o‘zgarishini o‘rganishga imkon beradi, bu esa tarixiy savodxonlikning asosiy qismi hisoblangan vaqtni tushunishni qo‘llab-quvvatlaydi. Gregory va Ell (2007) kabi tadqiqotchilar vaqtni tushunish yoki tarixiy o‘zgarishlarni qabul qilish qobiliyati tarix o‘quvchilari uchun muhim ko‘nikma ekanligini ta’kidlaydilar. Google Earth orqali o‘quvchilar urbanizatsiya, o‘rmonlarning qisqarishi yoki siyosiy chegaralarning o‘zgarishini kuzatishlari va bu ko‘nikmani rivojlantirishlari mumkin.

Hammond va boshqalar (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqot o‘quvchilarning Google Earthdan foydalangan holda tarixiy o‘zgarishlarni kuzatib, sababiyat va davomiylik bo‘yicha muhokamalar olib borishi mumkinligini ko‘rsatadi. Masalan, urushlar yoki sanoat rivojlanishi tufayli landshaftning o‘zgarishlarini kuzatish orqali o‘quvchilar tarixiy voqealarning uzoq muddatli ta’sirini anglaydilar. Ushbu vizual vaqt chizig‘i o‘quvchilarga tarixiy taraqqiyot va chekinish tushunchalarini darsliklarsiz osonroq tushunishga yordam beradi.

Adabiyotda Google Earthning tarixiy darslardagi o‘quvchilarning ishtirokini va qiziqishini oshirishi ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlanadi. Wankel va Blessinger (2013) Google Earth o‘quvchilar uchun o‘yin elementlariga ega interaktiv o‘quv muhitini taklif qilishini, bu esa texnologiyaga o‘rganib qolgan o‘quvchilarga mos kelishini ta’kidlaydilar. Ushbu interaktiv muhit o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi, ko‘proq ishtirok va yaxshilangan o‘quv natijalariga olib keladi.

Bundan tashqari, Lane (2017) Google Earth asosidagi tarixiy darslarda qatnashgan o‘quvchilar qiziqish va mustaqil o‘qish xatti-harakatlarini ko‘proq namoyon qilganligini aniqladi. Tarixiy joylarni virtual o‘rganish orqali o‘quvchilar mazmun bilan yaqinroq

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

bog‘lanib, mustaqil izlanishga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishadi va mustaqil o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

dabiyotda Google Earthning tarixni o‘qitishdagi samaradorligi ko‘rsatib o‘tilgan bo‘lsa-da, ayrim qiyinchiliklar ham ta’kidlangan. Brooks va Tofallis (2016) fikriga ko‘ra, ayrim o‘qituvchilarning Google Earth bilan tanish emasligi uning sinflarda qo‘llanilishini cheklashi mumkin. Ushbu to‘siqni bartaraf etish uchun Google Earthning tarix ta’limidagi amaliy qo‘llanilishiga doir o‘qituvchilar uchun malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish zarur.

Shuningdek, ba’zi ta’lim muassasalarida texnologiya va ishonchli internetga kirish imkoniyati cheklangan. Goodchild va boshqalar (2014)ga ko‘ra, sinfda raqamli vositalarning samaradorligi texnologik infratuzilmaga bog‘liq, va bu barcha maktablarda bir xil darajada mavjud emas. Bu nomutanosiblik ayrim o‘quvchilar uchun Google Earth va boshqa vositalarning imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Adabiyotda Google Earth tarix ta’limida qimmatli resurs ekanligi, o‘quvchilarga tarixiy voqealarni makoniy orientatsiyaga ega bo‘lgan, interaktiv platforma orqali o‘rganishga imkon berishi ta’kidlangan.

Google Earthning Tarix Ta’limiga Oid Xususiyatlari

Google Earth — bu virtual globus bo‘lib, foydalanuvchilarga turli geografik landshaftlarni o‘rganish imkonini beradi. Tarix ta’limi uchun foydali bo‘lgan asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Tarixiy Tasvirlar: O‘quvchilar turli davrlarga oid tasvirlarni ko‘rib, muayyan joylarda vaqt davomida sodir bo‘lgan o‘zgarishlarni kuzatishlari mumkin.

Ko‘cha Ko‘rinishi: Yerdan ko‘rinadigan tasvirlarni taqdim etib, o‘quvchilarga muhim diqqatga sazovor joylarni va joyning o‘zi, relefi va arxitekturasini o‘rganish imkonini beradi.

3D Relyef: Landshaftlarni vizualizatsiya qilish imkonini berib, janglar, migratsiyalar va aholi punktlarining joylashuvini tushunishga yordam beradi.

Qatlamlar va Belgilar: O‘qituvchilar ma’lum joylarga maxsus belgilash belgilarini qo‘shishlari va siyosiy chegaralar, topografiya va iqlim ma’lumotlarini kiritishlari mumkin.

Google Earthni Tarix Ta’limida Qo‘llash.

Google Earth tarixiy voqealarni ma’lum joylarga bog‘lash orqali o‘quvchilarga noyob tasavvur beradi. Ba’zi qo‘llanmalari quyidagicha:

Tarixiy voqealarni xaritalash: O‘qituvchilar Google Earthdan tarixiy voqealar, masalan, janglar, imperiyalar yoki savdo yo‘llari uchun joylarni belgilash uchun foydalanishlari mumkin. Masalan, Buyuk Ipak Yo‘lini Google Earthda kuzatish o‘quvchilarga yo‘lning murakkabliklarini va savdogarlar duch kelgan geografik qiyinchiliklarni tasavvur qilish imkonini beradi.

Qadimgi sivilizatsiyalarni o‘rganish: Misr piramidalari yoki Rim Kolizeyi kabi qadimiy joylarni o‘rganish orqali o‘quvchilar qadimiy jamiyatlarning me’moriy va madaniy amaliyotlariga doir tushunchalarni oladilar.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Vaqt o‘tishi davomidagi o‘zgarishlarni kuzatish: Tarixiy tasvirlar funksiyasi shaharsozlik, o‘rmonlarning kamayishi va hududiy kengayish kabi o‘zgarishlarni o‘rganishga yordam beradi, o‘quvchilarga tarixiy rivojlanishni aniqroq his qilish imkonini yaratadi.

Geografik va makoniy tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Tarix ta’limida ko‘pincha geografik kontekstni tushunish zarur bo‘ladi. Google Earth ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishga quyidagicha yordam beradi:

Geografik Bog‘liqliklarni Tasavvur Qilish: O‘quvchilar mamlakatlar, dengizlar va tog‘larning yaqinligini ko‘rib, ba’zi voqealar nima uchun aynan shu joylarda sodir bo‘lganini tushunishlari mumkin.

Voqealarga Topografiyaning Ta’sirini Tahlil Qilish: 3D Relyef funksiyasi orqali o‘quvchilar janglarda tog‘ to‘siqlari kabi landshaftning tarixiy voqealarga qanday ta’sir qilganini qadrlaydilar. Kartografiya ko‘nikmalarini rivojlantirish: O‘qituvchilar o‘quvchilarga yo‘llarni xaritalash yoki qatlamlarni yaratish topshiriqlarini berishlari mumkin, bu esa xaritalarni o‘qish va tahlil qilish ko‘nikmalarini oshiradi.

Google Earthdan sinfda foydalanishning afzalliklari.

Google Earthning interaktiv xususiyatlari bir qator ta’limiy afzalliklarni taqdim etadi, jumladan:

Ishtirok va rag‘batni oshirish: Google Earthning vizual va interaktiv formati tarixni o‘rganishni o‘quvchilar uchun qiziqarliroq qiladi.

Yodda saqlashni kuchaytirish: O‘quvchilar vizual ravishda ko‘rgan ma’lumotni yaxshiroq yodda saqlashadi. Google Earth tarixiy bilimlarni vizual tasvirlar bilan bog‘lab, eslab qolishni kuchaytiradi.

Tanqidiy tafakkurni rivojlantirish: Tarixiy tasvirlar va topografik ma’lumotlarni tahlil qilish o‘quvchilarning geografiyaning tarixga ta’siri haqida tanqidiy fikrlashiga turtki beradi.

Google Earth tarix ta’limini rivojlantirish uchun dinamik va samarali vositadir. O‘quvchilarga tarixiy joylarni virtual tarzda o‘rganish va tarixiy voqealarga geografik omillarning ta’sirini vizualizatsiya qilish imkoniyatini berish orqali u an’anaviy, ko‘pincha mavhum yondashuvni o‘zgartiradi. Ushbu interaktiv vosita o‘quvchilarning tarixiy voqealarni tushunishiga yordam beradi va makoniy hamda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, ular geografiyaning inson tarixi rivojiga ta’sirini tahlil qilish va talqin qilishni o‘rganadilar.

Adabiyotlarda Google Earthni tarix ta’limiga integratsiya qilish darslarni vizual va kontekstual jihatdan immersivroq qilish orqali o‘quvchilarni jalb etish va bilimni yodda saqlash qobiliyatini kuchaytirishi tasdiqlangan. Uning tarixiy tasvirlari va 3D landshaft xususiyatlari o‘quvchilarga vaqt o‘tishi bilan sodir bo‘lgan o‘zgarishlarni kuzatish va tarixdagi sabab-oqibat bog‘liqliklarini yanada yaxshi anglash imkonini beradi. Texnologiyaga kirish imkoniyati va o‘qituvchilarni tayyorlash zarurati bilan bog‘liq ayrim qiyinchiliklarga qaramay, Google Earthning sinfdagi afzalliklari uni ta’lim uchun muhim o‘quv resursiga aylantiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Raqamli dunyo tobora rivojlanib borar ekan, Google Earth kabi vositalar mazmunli va dolzarb ta'limiy tajribalarni yaratish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Maktablar o'quv dasturlariga ko'proq texnologiyalarni qo'shishga intilar ekan, Google Earth tarix ta'limini boyitish uchun noyob imkoniyatni taqdim etadi, shunday qilib, o'quvchilar nafaqat tarixiy faktlarni o'rganadilar, balki o'tmishning geografik va vaqt bo'yicha o'lchamlarini chuqurroq tushunadilar. Bunday vositalarni ta'lim jarayoniga kiritish natijasida yanada ma'lumotli, jalb etilgan va tanqidiy fikrlovchi o'quvchilar avlodi shakllanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Goodchild, M. F., & Janelle, D. G. (2004). Spatially Integrated Social Science. Oxford University Press.
2. Hay, I., & Pringle, J. K. (2003). Geographical Information Systems in Geography and Archaeology: GIS and Techniques.
3. Mohammed, N. Z., Ghazi, A., & Mustafa, H. E. (2013). Positional accuracy testing of Google Earth. International Journal of Multidisciplinary Sciences and Engineering, 4(6), 6-9.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Boltayeva Mohichexra Jamshid qizi**, dotsent,PhD [**Болтаева Моҳичехра Жамшид кизи,**доцент, PhD], [**Mokhichekhra J. Boltayeva,** associate professor,PhD]; manzil: O'zbekiston, Shahar: Jizzax, Sh.Rashidov shox ko'chasi, 259 uy [Адрес: Узбекистан, Город: Город: Джизак, ул. Ш.Рашидова, дом 259], [Address: Uzbekistan, City: Jizzakh, Sh. Rashidov branch street, house 259];

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

RINOLALIYALI BOLALARDA TOVUSH QO`YISH XUSUSIYATLARI

© D. Baltabayeva[1]✉
[1]Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada rinolaliyali bolalarda tovush qo‘yishning o‘ziga xos xususiyatlari va ushbu jarayonda duch kelinadigan qiyinchiliklar tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – rinolaliyali bolalarda tovushlarni to‘g‘ri shakllantirish jarayonida qo‘llaniladigan korreksion yondashuvlarni o‘rganish va samarali pedagogik metodlarni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda rinolaliyali bolalar bilan ishlashga mo‘ljallangan logopedik adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, rinolaliyali bolalar uchun tovushlarni to‘g‘ri shakllantirishda maxsus logopedik yondashuvlar va nafas mashqlari qo‘llanilishi sezilarli samara beradi.

XULOSA: tadqiqot natijalari rinolaliyali bolalarda tovush qo‘yish jarayonini rivojlantirish uchun maxsus logopedik metodlarning zarurligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: rinolaliya, tovush qo‘yish, nutqiy nuqson, logopedik mashg‘ulotlar, korreksion ish, nafas mashqlari, talaffuz.

Iqtibosuchun: Baltabayeva D. Rinolaliyali bolalarda tovush qo`yish xususiyatlari. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 38–46.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗВУЧАНИЯ У ДЕТЕЙ С РИНОЛИЕЙ

© Д. Балтабаева[1]✉
[1]Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются особенности постановки звуков у детей с ринолалией и трудности, возникающие в этом процессе.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить коррекционные подходы, применяемые в процессе правильного формирования звуков у детей с ринолалией, и разработать эффективные педагогические методы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ логопедической литературы, предназначенной для работы с детьми с ринолалией.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что использование специальных логопедических подходов и дыхательных упражнений для

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

правильного формирования звуков у детей с ринолалией дает значительный эффект.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают необходимость использования специальных логопедических методов для развития процесса постановки звуков у детей с ринолалией.

Ключевые слова: ринолалия, постановка звуков, речевое нарушение, логопедические занятия, коррекционная работа, дыхательные упражнения, произношение.

Для цитирования:Балтабаева Д. Характеристика звучания у детей с ринолией // Inter education & global study.2024. №8(1). С. 38–46.

CHARACTERISTICS OF SOUNDING IN CHILDREN WITH RHINOLIA

©Durdona Baltabayeva[1]✉
[1]Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the specific characteristics of sound articulation in children with rhinolalia and the difficulties encountered in this process.

AIM: the main objective of the study is to examine the correctional approaches used in the process of correctly forming sounds in children with rhinolalia and to develop effective pedagogical methods.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing speech therapy literature designed for working with children with rhinolalia.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that using special speech therapy approaches and breathing exercises for correct sound formation in children with rhinolalia provides significant benefits.

CONCLUSION: the study results confirm the necessity of using specific speech therapy methods to improve sound articulation in children with rhinolalia.

Keywords: rhinolalia, sound articulation, speech impairment, speech therapy sessions, correctional work, breathing exercises, pronunciation.

For citation: Durdona Baltabayeva. (2024) Characteristics of sounding in children with rhinolia, Inter education & global study, (8(1)), pp. 38–46. (In Uzbek).

Respublikamizda so`nggi yillarda turli kasalliklarni erta tashxislash va asoratlarini oldini olishga qaratilgan turli xil dasturiy tadbirlarni takomillashtirishning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. Jumladan, 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo`lgan bolalarga ta'lim berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida"gi qarori, 2017 yil 29 dekabrdagi "2018-2022 yillarda bolalarda tug`ma va irsiy kasalliklarni barvaqt aniqlash davlat dasturi to`g`risida"gi PQ-3440-sonli qarori va boshqa me`yoriy-huquqiy hujjatlarni misol qilib keltirishimiz mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Nutq insonlarning kommunikatsion faoliyatiga va ijtimoiylashuv jarayonlariga ta'sir etuvchi bilish jarayonidir. Hozirgi davrda nutq nuqsonlarining turlari va ularning har tomonlama o`ziga xos xususiyatlarini o`rganish korreksion pedagogik faoliyatda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Rinolaliya nutq nuqsoni ham boshqa nutq kamchiliklari singari o`ziga xos xususiyatlarga ega bo`lgan, erta diagnostikani talab qiluvchi murrakkab nuqsondir. Lab va tanglayning tug‘ma yoriqligi sababli, bolaning ovqatlanishi, uning fiziologik va fonatsion nafas olishi ozmi-ko‘pmi buziladi, yuz mushaklarining tabiati o‘zgaradi, fonematik eshitish pasayadi, tilning patologik holati kuzatiladi. Tabiiyki, bularning barchasi bolaning talaffuz xususiyatlariga va nutqini shakllanishiga ta’sir qiladi.

Rinolaliyadagi nutqning talaffuz tomonining buzilishi o‘ziga xos va juda aniq belgilarga ega. Xususan, bu tovush talaffuziga taalluqlidir, chunki ochiq burun ottenkali, ham ochiq rinofoniya, ham dizartriyada sodir bo‘ladi. Ammo rinolaliyada tovushlarning o‘ziga xos hosil bo‘lishi boshqa nutq patologiyalarida sodir bo‘lmaydi.

Artikulyatsiya organlarining harakatlanish funksiyasini meyorlashtirish to‘g‘ri talaffuzni tarbiyalashning zarur shartidir. Undosh tovushlarni qo‘yishga kirishilar ekan, muayyan tartibga rioya qilish kerak bo‘ladi. Korreksiya artikulyatsion jihatdan jarangsiz tovushlarni shakllantirishdan boshlanadi: bular lab-tish frikativ *f* va lab-lab portlovchi *p* tovushlaridir.

Ish ushbu tovushlar artikulyatsiyasini ovozsiz ko‘rsatishdan boshlanadi, fonemaning nomi aytilmaydi. Bolaga u bilan qanday tovush talaffuzi o‘rganilishi aytilmaydi. Bu o‘rinda odatda patologik talaffuz stereotipi kuchli mustahkamlanib qolgan bo‘ladiki, bola bu tovushni avvalgidek talaffuz qiladi. Nuqsonli artikulyatsiyaning takrorlanishini oldini olish uchun, artikulyatsiya keyinroq boshqa undosh tovushlar quyilayotganida ham ovozsiz ko‘rsatiladi.

F tovushining qo‘yilishi. Boladan pastki labni ustki tishlarga yaqinlashtirish va keyin yo‘nalgan uzoq nafas chiqarish so‘raladi. Bu turdagi nafas chiqarish avvaldan tayyorlov bosqichida yaxshilab mashq qilingan bo‘lishi kerak. Tanglay-halqum yetishmovchiligi bo‘lgan bolalarda, agar yumshoq tanglay mushaklarining harakatchanligi past, og‘izdan nafas chiqarish zaif va qisqa bo‘lsa, havoning burun yo‘llariga o‘tib ketishini kamaytirish uchun, burun kataklarini ikki yondan qisib turishga to‘g‘ri keladi. Faqat shu yo‘l bilan og‘iz ichida kerakli bosimni hosil qilish va bolaga kerakli kinesteziyalarni his qilishga ko‘maklashish mumkin. Bu usul dastlabki mashg‘ulotlarda (2-3) qo‘llanadi va har bitta keyingi mashqda mexanik yordam kamaytirib boriladi va nihoyat qo‘l bilan sal tegib qo‘yish darajasigacha olib kelinadi. Shunday qilib, havoning burunga oqib o‘tishini kamaytirishga erishish mumkin bo‘ladi. Tovushni bevosita bo‘g‘in tarkibida chiqarishga harakat qilgan yaxshiroq, shunda uning undosh bilan qo‘shilib kelishida qiyinchiliklarni chetlab o‘tsa bo‘ladi.

P tovushining qo‘yilishi. Lab-lab *p* tovushining korreksiyasi, artikulyatsiyada til o‘zagining qatnashuvi va burun emissiyasining mavjudligidan tashqari, tish-jag‘ tizimining tuzilishidagi anomaliyalar tufayli ham qiyinlashishi mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Masalan, lab va tanglayda ikki tomonlama kemtiki bo‘lgan bolalarda ko‘p hollarda lablar harakatchanligi cheklangan, tish qatorlari yetarli darajada shakllanmagan bo‘ladi, jag‘lararo suyak protruziyasi (oldinga bo‘rtib chiqishi) kuzatiladi, alveolyar o‘simta kemtiki ikki tomonlama bo‘ladi. *P* tovushini to‘g‘ri talaffuz qilish uchun lablar osoyishta, kuchlanmasdan birikishi va bu birikuv bir onda havo chiqarish bilan tugallanishi kerak bo‘lganligi uchun, bu tovushni qo‘yish muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Imkon darajada meyorga yaqinlashtirilgan lab artikulyatsiyasini hosil qilish uzoq vaqtni talab qiladi. Artikulemani ovozsiz shakllantirish uchun, boladan u onasini lablarini cho‘chchaytirib, qanday o‘pishini ko‘rsatish so‘raladi. Bu harakatni amalga oshirish malakasi hosil qilingach, pushkadan otishga taqlid qilishga o‘tiladi. Logoped bolaga pushka qanday o‘tishini ko‘rsatadi va undan ushbu harakatlarni ko‘rsatib berishni so‘raydi. Bu mashqni bajarish uchun og‘izdan yo‘naltirilgan nafas chiqara olish kerak. Ushbu mashqni bajarishda eshituvni nazorat qilib borish talab etiladi. Bu maqsadda bo‘g‘zi tor shisha idish qo‘llanadi. U bolaning lablariga yaqin olib kelinadi. Havo oqimi shishachaga kirganda, o‘ziga xos shovqin chiqsa, mashq to‘g‘ri bajarilgan hisoblanadi.

Ayrim logopedlar *P* tovushini lunjlarni shishirib turib qo‘yishda taklif qiladilar. Bunday usulni qo‘llash maqsadga muvofiq emas, chunki bu [P] tovushining normadagi talaffuzi uchun xos bo‘lmagan noto‘g‘ri kinesteziyalarning mustahkamlanishiga olib keladi. Bola *P* tovushini lunjlarni shishirib turib talaffuz qilishga o‘rganib qoladi va natijada bu harakatlarni bartaraf qilish uchun qo‘shimcha ish olib borishga to‘g‘ri keladi.

Shivirlagan *p* paydo bo‘lganidan keyin, uni ovoz bilan talaffuz qilishga o‘tiladi. Buning uchun tovushni qattiqroq talaffuz qilish talab etiladi. Logoped oldin bu qanday qilinishini ko‘rsatib beradi.

Shakllangan talaffuz ko‘nikmalarining mustahkamlanishi statik va dinamik nafas gimnastikasi jarayonida olib boriladi: tik turgan holda, qo‘llar yonga ochiladi, tana pastga engashib nafas olinadi, nafas chiqara turib *a-fa* deb qo‘shiqsifat talaffuz qilinadi; *p* tovushi bilan ham xuddi shunday mashq bajariladi; tik turgan holda, qo‘llar pastga tushirilib, barmoqlar mushtlanadi va nafas olinadi, keyin nafas chiqarishda pastga engashib, bir paytning o‘zida quyidagi bo‘g‘inlar zanjiri talaffuz qilnadi: [fa]-[fo]-[fe]-[fi]-[fu]. *P* tovushli bo‘g‘inlar ham xuddi shu tarzda mustahkamlanadi.

Bunday gimnastika, tovushlarni avtomatlashtirishdan tashqari, yana og‘izdan chiqadigan nafasni kuchaytirishga va suyak-abdominal nafas ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Pastga engashar ekan, bola diafragma mushaklarining ishini faollashtiradi, shunday qilib, og‘izdan nafas chiiarishni uzaytiradi.

Keyinchalik bolalar bo‘g‘inlar zanjirini bitta nafas chiqarishda avval ikki, keyin esa uch martagacha oshira oladilar.

T tovushining qo‘yilishi. Til oldi, portlovchi *t* tovushining to‘laqonli artikulyatsiyasiga tish qatoridagi har xil buzilishlar to‘sqinlik qiladi. *T* tovushini qo‘yish tayyorlov mashqlaridan boshlanadi, bu mashqlar tilning og‘iz bo‘shlig‘ining old bo‘linmasiga surilishiga yordam beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Tovush “tuflash”ga taqlid asosida qo‘yiladi. To‘g‘ri kinesteziyalarni keltirib chiqarish uchun boladan til uchida turgan non uvoqlarini tupurib tashlash so‘raladi. Biroq dastlabki mashg‘ulotlarda bu mashqni xatto mexanik yordam bilan ham bajarish qiyinchilik tug‘diradi. Patologik talaffuz ko‘nikmasidan uzoq vaqt foydalanganlik tufayli bolada turg‘un yutish artikulyatsiyasi yuzaga keladi, ya’ni “tupurish” o‘rniga “yo‘talish” sodir bo‘ladi, chunki bunda til uchi og‘iz bo‘shlig‘ining tubida yotadi, nuqsonli tovush esa til ildizining ishi hisobiga hosil bo‘ladi. Bolaga tilchamiz uycha ichiga berkinishni emas, balki tashqariga o‘ynashga chiqishni hohlayotgani tushuntiriladi. To‘g‘ri kinesteziyalarni keltirib chiqarish uchun, bolaga og‘izdan chiqib turgan til uchidagi non uvoqlarini tuflash taklif qilinadi. Shunday qilib, taktil analizator ishga tushiriladi. Agar shunda ham og‘izdan chiqariladigan nafas yetarli darajada bo‘lmasa, bu holda non uvoqlari til ustida qolaveradi va bola buni his qilishi mumkin. Og‘izdan chiqadigan nafas uzoq, yo‘nalgan bo‘lsagina, uvoqlar til uchidan uchib ketadi.

Keyingi mashg‘ulotlarda “tupurish” dan asta-sekin *t* tovushini ovozsiz talaffuz qilishga o‘tsa bo‘ladi. Ishning bu bosqichida, “tupurish”ga qaraganda, murakkabroq artikulyatsion harakatlarni bajarishga to‘g‘ri keladi. Tishlar ko‘rinadigan holda jlimayish talab qilinadi, ya’ni lab artikulyatsiyasini olib tashlash kerak bo‘ladi.

Bola shakllangan kinesteziyalarni to‘liq mustahkamlab olganidan keyingina, ovozsiz artikulyatsiyadan *t* ni ovoz chiqarib talaffuz qilishga o‘tish mumkin. Ish eshitib nazorat qilish yordamida olib boriladi. Buning uchun og‘zi ingichka shisha idishchadan foydalanish mumkin. Idishchaning og‘zi nafas chiqarish paytida bolaning labiga yaqinlashtiriladi. Agar bola havo oqimini to‘g‘ri yo‘naltirayotgan bo‘lsa, shisha og‘zidan o‘ziga xos xushtak eshitiladi.

Bolada tish orqa artikulyatsiyasiga o‘tish ayniqsa qiyin kechishi mumkin, chunki ustki labi va tanglayi tug‘ma kemtikli tug‘ilgan bolalar ko‘p hollarda tish qatorining buzilishlaridan aziyat chekadilar, ayrim hollarda ustki tishlarsiz tug‘ilishlari ham mumkin. Ular bilan olib boriladigan ishda yaxshiroq natijalarga erishish uchun ko‘rish orqali nazoratdan foydalinish mumkin. Bunda bolaga tilchasi o‘ynashni hohlamayotgani, aksincha, uychaga berkinib olgisi kelayotgani tushuntiriladi. Til holatining to‘g‘riligini ko‘zgu yordamida nazorat qilish mumkin.

Bolaning tili og‘iz bo‘shlig‘ida yoyilib, yastanib yotgani tufayli, til oldi undosh tovushlarni yonboshdan talaffuz qilish holatida ish usullari biroz o‘zgaradi, tilning old qismi al’veolalar (jag‘ suyaklarida tish ildizlari o‘rnashgan uyalar) bilan birikuv hosil qilmaydi, havo oqimi esa yondan yo‘naladi.

Korreksiya an’anaviy yo‘l bilan amalga oshiriladi: “tuplash”dan tish orasidan chiqadigan *t* ga o‘tiladi. Biroq, asosiy urg‘u eshituv nazoratiga beriladi. Bolaga ro‘molchani o‘rtasiga tuflab yuborish taklif qilinar ekan, shishacha navbatma-navbat til uchiga va og‘iz chekkalariga keltiriladi. Bunda bolaga shishacha til uchiga yaqin turganida hushtak eshitilishi lozimligi tushuntiriladi. Tushuntirish va namoyish qilish bir paytda sodir bo‘lishi kerak.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Tovushlarning to‘g‘ri talaffuzi bo‘g‘inma-bo‘g‘in olib boriladigan dinamik nafas gimnastika jarayonida mustahkamlanadi.

Lab-tish, lab-lab va til oldi tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish ko‘nikmalari mustahkamlangach, jarangli undoshlarni qo‘yishga o‘tsa bo‘ladi: *b, v, d*. Bir paytning o‘zida sirg‘aluvchi tovushlar artikulyatsiyasini shakllantirishga tayyorgarlik ishlari olib boriladi.

Jarangli undosh tovushlarni qo‘yish ishi *a* tovushini cho‘zib kuylab talaffuz qilishdan boshlanadi. Fonatsiya paytida bola, logopedning ovozsiz artikulyatsiyasiga taqlid qilib, kerakli xatti-harakatlarni takrorlaydi va shu yo‘l bilan intervokal pozitsiyadagi tovushga ega bo‘lish mumkin.

Bolaga o‘zining yaxshi ko‘rgan qo‘g‘irchog‘i yoki boshqa biron o‘yinchog‘ini (quyoncha, ayiqcha) uxlatish uchun [a]-[a]-[a] deb alla aytishni taklif qilish mumkin. Qo‘shiq aytish paytida pastki lab ustki tishlar bilan biroz tishlanadi va natijada *v* tovushi hosil bo‘ladi. Qo‘shiq aytish paytida ikki labning bir-biriga urilishi natijasida *b* tovushini chiqarish mumkin: [a]-[a]-[b] [a]-[a]-[b].

D tovushini qo‘yishda boladan tilchasini ustki tishlar tomon itarishni so‘rash mumkin, go‘yo tilcha sayr qilishni, o‘ynashni hohlayapti-yu qattiq yopiq eshikchaga urilayapti, eshikcha esa uni chiqargisi yo‘q.

Ayrim hollarda tovushlarning to‘g‘ri talaffuziga taqlid qilish yo‘li bilan yoki taktil analizatordan foydalanib erishish mumkin. Bolaning qo‘li bo‘yinga halqum sohasiga qo‘yiladi, shu yo‘l bilan u ovozpaychalarining ishini sezishi mumkin. Avval logoped buni qanday qilish kerakligini ko‘rsatadi, keyin bola bu harakatlarni birgalikda takrorlaydi. Bosqichma-bosqich dinamik nafas gimnastikasi tovushlar ustida intervokal pozitsiyada ishlash uchun qo‘llanadi.

Kerakli artikulyatsion holat ustida ishlashda ko‘rish analizatori jalb qilinadi. Ko‘zgu qarshisida bolalar til holatidagi farqni ko‘rishlari mumkin. Jarangsiz sirg‘aluvchi *s* tovushining qo‘yishi. *S* tovushining korreksiyasi an’anaviy usulda olib boriladi, faqat ayrim o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘ladi, ya’ni bunda asosiy urg‘u tilning og‘iz bo‘shlig‘ida patologik qotib qolganligini bartaraf etishga hamda maqsadga yo‘naltirilgan havo oqimining ishlab chiqarilishiga qaratiladi.

Til orqa artikulyatsiyasiga o‘tishda ayrim qiyinchiliklar paydo bo‘lishi mumkin. Bola tovush artikulyatsiyasini to‘g‘ri bajarayotganiga qaramay, til tish orqa holatiga o‘tkazilganida, til mushaklari tortishadi, bu esa artikulyatsion holatning o‘zgarishiga olib keladi. Til keskin torayadi va nafas bilan chiqarilayotgan havo oqimi o‘rta chiziq bo‘ylab emas, yon kemtiklardan o‘ta boshlaydi. Bunda artikulyatsiya shu ondayoq to‘g‘ri bajarila boshlaydi. O‘z navbatida bu, rinolaliyadan tashqari, bolada dizartriyaning kuchsiz shakli, ya’ni til gipertonusi mavjudligidan guvohlik beradi. Bu muammoni hal qilishda, bo‘shashtiruvchi massajdan va artikulyatsion gimnastikadan tashqari, mexanik yordamga murojaat qilinadi va eshitish analizatori faol jalb etiladi.

Bu o‘rinda bola bilan quvnoq tilcha to‘g‘risidagi ertakni eslash va uni kerakli izohlar bilan to‘ldirish mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Logoped: Sening tilchang ko‘chada juda ko‘p o‘ynadi, avval rosa chopdi, sakradi, mashqlar bajardi, endi esa u charchadi va o‘zining kichkinagina uychasi – og‘zingga berkinib olib, uxlamoqchi.

Shunday qilib, logoped bolaga tilini orqa tishlar orqasiga olib o‘tishga yordam beradi.

Logoped: Voy, ana, qara, tilchang o‘zining yumshoqqina o‘rniga yotib oldi, lekin uning uychasi juda issiq ekan, shuning uchun u hech uxlay olmayapti. Kel, biz unga yordam beramiz. Biz sen bilan unga salqin havo yuboramiz. Tilchamiz tashqarida o‘ynab yurganida yuborgan edik-ku, xuddi shunaqa.

Bola lablarini tabassum uchun old tishlari ko‘rinadigan qilib sal cho‘zib, tilini pastki tishlar tagiga joylashtirganda, uning og‘zining chekkalarini qo‘l bilan sal siqib ushlab turish va shu paytning o‘zida shisha og‘zini old tishlarga yaqin olib kelish kerak. Logoped bolaga bu shisha sehrli ekanligini va unga havoni to‘g‘ri puflagandagina shisha xushtak chalib javob berishini tushuntiradi.

Shundan so‘ng, bola havoning old tishlar chekkasiga ishqalanishidan paydo bo‘ladigan o‘ziga xos xushtak eshitiladigan qilib puflashga harakat qiladi.

Ayrim hollarda rinolaliyali bolalarda til mushaklari tonusining pasayishi kuzatiladi. Hamma til mushaklarining bo‘shashganligi va zaifligi, ayniqsa til uchining falajligi shunga olib keladiki, bola til uchini pastki tishlarga yetarli kuch bilan, yana til yuzasining old qismini pastga egib turib, bosa olmaydi. Natijada bola tish orqa artikulyatsiyasini to‘g‘ri bajarish o‘rniga, uning tili og‘iz bo‘shlig‘ining tubida passiv holda yotadi va til uchi bilan oldingi tepa tishlar o‘rtasida kerakli tarnovcha hosil qila olmaydi.

Kerakli artikulyatsion holatni shakllantirish uchun konfet yoki novvot bo‘lakchalariga tiqilgan plastmassa tayoqchalaridan foydalanish mumkin. Tayoqcha tilning o‘rtasiga uzinasiga joylashtiriladi va tish orqasiga itarib qo‘yiladi, shunda til uchi bilan ustki tishlar orasida ingichka novcha (ariqcha) hosil bo‘ladi. Havo oqimini mana shu nov bo‘ylab yo‘naltirar ekan, bola kerakli xushtak ovozining paydo bo‘lishiga erishadi.

Jarangsiz sirg‘aluvchi [c] tovushini qo‘yish ustida ish olib borar ekan, logoped, odatda, bir paytning o‘zida lab-lab, lab-tish va til oldi undosh tovushlarini avtomatlashtirish bilan shug‘ullanadi hamda ularning jarangli-jarangsizligi bo‘yicha differensiatsiyasini amalga oshiradi. Shuning uchun jarangli sirg‘aluvchi *z* tovushining korreksiyasiga uning jarangsiz jufti *s* tovushi ustida olib borilgan ishdan keyin o‘tish mumkin. Ishlov berib bo‘lingan aritikulyatsion holatni ko‘rsatib, bolaga xuddi chivindek vizillash taklif qilinadi.

Har bitta qo‘yilgan navbatdagi tovush bosqichma-bosqich dinamik nafas gimnastikasi vositasida ishlanishi va shu yo‘l bilan qo‘yib bo‘lingan tovushlar qatoriga qo‘shilishi kerak.

Sirg‘aluvchi tovushlar talaffuzidagi buzilishlar tish qatorining shakllanmaganligi tufayli saqlanib qolishi mumkin. Alveolyar o‘simtaning kemtiki bilan bog‘liq yon tishlarning vaqtincha bo‘lmasligi bu tovushlarni talaffuz qilishda qo‘shimcha shovqin hosil bo‘lishiga

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

olib keladi. Tajriba shuni ko‘rsatadiki, prikus (tishlam) normallashsa, bu nuqson yo‘qolishi mumkin.

Shovqinli undosh tovushlar artikulyatsiyasi ko‘p hollarda rinalaliya uchun xos bo‘lgan patologik xususiyatlarga ega bo‘ladi. Til ustining ko‘tarilgan orqa qismi va halqumdan chiqarilgan nafas bu tuvushlarga o‘ziga xos tus bag‘ishlaydi. Shovqinli undosh tovushlarni talaffuz qilishda korreksion ish vazifalariga artikulyatsiya organlarining to‘g‘ri holatini o‘rnatish va og‘izdan yo‘naltirilgan nafas chiqarishga erishish kiradi.

Ish jarangsiz *sh* tovushni qo‘yishdan boshlanadi. Bunda artikulyatsion holatlar va artikulyatsion harakatlarni shakllantirish bosqichida egallangan ko‘nikmalardan foydalaniladi. Bolaga “kosacha” mashqini eslash taklif qilinadi: bunda til keng qo‘yiladi, uning uchi tepaga ko‘tariladi va shu holatda ushlab turiladi. Keyin “kosacha” og‘iz bo‘shlig‘ining ichiga suriladi. Bolaga tilcha hozir uxlamayotgani, shuning uchun u pastga tushishi mumkin emasligi eslatib turiladi. Tilning tepada turish holati mahkamlanganidan keyin, yo‘naltirilgan puflashga o‘tiladi. Havo oqimining noto‘g‘ri yo‘nalganligiga yo‘l qo‘ymaslik uchun bolaga yelkani shishib turgan kema rasmini ko‘rsatish mumkin: “Faraz qil, - sening og‘zing bu – kemacha, tiling esa – mana shu yelkan. Yelkan shamoldan shishib turishi uchun to‘ppa-to‘g‘ri tilga puflash kerak”. Affrikat *ch* ni qo‘yishda har bir bolada tovushni talaffuz qilishda til holatini to‘g‘ri aniqlash malakasini hosil qilish va e’tiborni yo‘nalgan havo oqimiga qaratish zarur. Korreksiya an’anaviy usulda *t* tovushidan olib boriladi. Tovushlarni avtomatlashtirish ustida olib boriladigan ishda, qatiyan ketma-ketlikka rioya qilish kerak, ya’ni sodda nutq turlaridan murakkabroq turlariga o‘tish kerak. Leksik material asta-sekin murakkablashib boradi.

Ish logoped ortidan so‘zlarni takrorlashdan boshlanadi. Bo‘g‘inlarni takrorlashni to‘la ma’noda avtomatlashtirish deb bo‘lmaydi, chunki ko‘p hollarda tovush bevosita bo‘g‘inning o‘zida chaqiriladi. Keyinchalik bolalarga tez aytishlar, hikoyachalar, she’rlarni logoped bilan birga takrorlash taklif qilinadi. O‘zlashtirilgan materialni qayta hikoya qilib berish, rasmga yoki rasmlar turkumiga qarab hikoya tuzish bo‘yicha vazifalar ancha murakkab vazifalar hisoblanadi.

Rinolaliyali bolalarda tovushlarni avtomatlashtirish uchun didaktik materialni tanlash oson emas, chunki avval nutqqa lab va portlovchi til oldi tovushlar kiritiladi. Shovqinli va sirg‘aluvchi tovushlar bu paytda bola talaffuzida mavjud bo‘lmaydi. Tovushlarni avtomatlashtirishda bola nuqsonli talaffuz qiladigan tovushlar bo‘lgan bo‘g‘inlar, iboralar va matnlardan imkon darajada qochish kerak bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Shokirova Sh.D. Kompleks yondashuv asosida yuqori lab va tanglayning tug‘ma kemtiklarida korreksion-logopedik ishni takomillashtirish: Monografiya. – T.: “UMID DESIGN” nashriyoti, 2024. – 330 b.
2. Shokirova SH.D. Specific characteristics of children's feeding in congenital deformities of the upper lip and palate // Proceedings of International Congress on

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

"Multidisciplinary Studies in Education and Applied Sciences". Ilmiy- amaliy xalqaro konferensiya materiallari. - Canada. 2022. 10 dekabr. -B. 181-189.
3. Shokirova SH.D. Yuqori lab va tanglayning tug'ma kemtiklarida bolalar bilan abilitatsiya jarayonini tashkil etish // "Pedagogika" ilmiy-nazariy va metodik jurnali. - Toshkent, 2022. - № 5. - B. 226-229. (13.00.00 №6)
4. Специальная педагогика (Состовители Аксенова П.И. Архипов.Б.А., Белякова П.И.) М. Владос. 2000
5. Lex.uz
6. library. Ziyonet. Uz
7. https:/studfile.net

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Baltabayeva Durdona**, magistrant, [**Балтабаева Дурдона** – магистрант], [**Baltabayeva Durdona**, master student]; manzil: O'zbekiston, Toshkent shahar, Chilonzor tumani, Bunyodkor ko'chasi 27 uy. [адрес: Узбекистан, ул. 130100. Город Ташкент, Чиланзорский район, улица Бунёдкор, 27.], [address: Uzbekistan, 27 Bunyodkor street, Chilonzor district, Tashkent city.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

RIVOJLANISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNING TA’LIM JARAYONLARINI TASHKIL ETISH

© D.T. G`apurova[1]✉
[1]Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun ta’lim jarayonlarini samarali tashkil etish masalalari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun mos ta’lim muhitini yaratish, ularning ehtiyojlariga mos metodlarni aniqlash va ta’lim jarayonlarini individual yondashuvlar bilan boyitishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda maxsus ta’lim bo‘yicha adabiyotlar tahlili, rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ta’lim muassasalarida kuzatuv va intervyular o‘tkazish usullari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun maxsus o‘quv metodlari va o‘quv dasturlaridan foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirganini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun ta’lim jarayonlarini tashkil etishda maxsus pedagogik yondashuvlar va moslashtirilgan o‘quv dasturlaridan foydalanishning samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar, maxsus ta’lim, differensial yondashuv, ijtimoiy moslashuv, maxsus ehtiyojlar, pedagogik metodlar, o‘quv dasturlari.

Iqtibos uchun: G`apurova.D.T. Rivojlanishida nuqsoni bor bo`lgan bolalarning ta`lim jarayonlarini tashkil etish. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 47–53.

РАЗВИТИЕ ДЕФЕКТОВ ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛНОГО ПРОЦЕССА ДЕТЕЙ-ИНВАЛИДОВ

© Д.Т. Гапурова[1]✉
[1]Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье освещаются вопросы эффективной организации образовательного процесса для детей с нарушениями развития.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — создание подходящей образовательной среды для детей с нарушениями развития, определение методов,

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

соответствующих их потребностям, и обогащение образовательного процесса индивидуальными подходами.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались методы анализа литературы по специальному образованию, наблюдение и интервью в образовательных учреждениях с детьми с нарушениями развития.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что использование специальных учебных методов и образовательных программ для детей с нарушениями развития повысило эффективность образовательного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают эффективность использования специальных педагогических подходов и адаптированных образовательных программ в организации образовательного процесса для детей с нарушениями развития.

Ключевые слова: дети с нарушениями развития, специальное образование, дифференцированный подход, социальная адаптация, особые потребности, педагогические методы, учебные программы.

Для цитирования: Гапурова Д.Т. Организатсия образовательного процесса для детей с отклонениями в развитии.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 47–53.

DEVELOPED DEFECTS OF ORGANIZING EDUCATIONAL PROCESSES OF DISABLED CHILDREN

© Dilnoza T. G`apurova[1]✉
[1]Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article highlights issues in effectively organizing the educational process for children with developmental disabilities.

AIM: the main objective of the study is to create an appropriate educational environment for children with developmental disabilities, identify methods that meet their needs, and enhance the educational process with individualized approaches.

MATERIALS AND METHODS: the study used methods such as literature analysis on special education, observations, and interviews in educational institutions with children with developmental disabilities.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that using special teaching methods and educational programs for children with developmental disabilities increased the effectiveness of the educational process.

CONCLUSION: the study results confirm the effectiveness of using special pedagogical approaches and adapted educational programs in organizing the educational process for children with developmental disabilities.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Keywords: children with developmental disabilities, special education, differentiated approach, social adaptation, special needs, pedagogical methods, educational programs.

For citation: Dilnoza T. G`apurova. (2024) 'Organization of educational processes for children with developmental disabilities', Inter education & global study, (8(1)), pp. 47–53. (In Uzbek).

Har qanday jamiyatda yosh avlodning har tomonlama yetuk, komil inson bo‘lib voyaga yetishiga, munosib fuqarolar sifatida ulg‘ayib, davlat taraqqiyoti va gullab-yashnashiga ulush qo‘shishlariga umid bog‘lanadi. Butun jahon bolalariga tegishli bo‘lgan bolalar huquqi haqidagi Konvensiyada, O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunida, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» singari qator muhim me’yoriy hujjatlarda ko‘rsatilishicha, barcha bolalar, shu jumladan, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar ham mehnat qilish, ta’lim olish, hayotda o‘z o‘rnini topish huquqlariga egadirlar.

Davlatimiz rahbari tomonidan qabul qilingan “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi qarori inklyuziv ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, amaliyotda uchraydigan muammolarning yechimlarini hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Prezident Shavkat Mirziyoevning BMT Inson huquqlari bo‘yicha Kengashi 46-sessiyasidagi nutqida strategik yo‘nalishlar, jumladan, Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilish masalasiga alohida e’tibor qaratildi. Butun dunyoda qariyb 1 milliardga yaqin nogironligi bo‘lgan shaxslar borligi haqida o‘ylab, fikr yuritsak, bu nihoyatda ahamiyatli tashabbus ekaniga amin bo‘lamiz.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim tizimini keng joriy qilishga qaratilgan choratadbirlar, xalqaro va milliy ish tajribalarni o‘rganish bo‘yicha davlat va nodavlat hamkorlik loyihalari amalga oshirilib kelinmoqda. Inklyuziv ta’lim imkoniyati cheklangan bolalar o‘zi istiqomat qilayotgan hududlaridagi umumta’lim maktablarida yoshlariga muvofiq sinflarda asosiy o‘quv dasturi bilan birgalikda, maxsus dasturlar asosida maxsus ta’lim olishlarini, sinfdagi tadbirlarda tengdoshlari bilan ishtirok etishlarini bildiradi.

1993 yil 1 dekabrda 153 mamlakatda bolalar huquqlari haqidagi Konvensiyaning ratifikatsiya qilinishi vositasida, ularda bolalar kelajagini muhofaza qilishga tayyor ekanlik namoyish etildi. Konvensiya butun jahon bolalar huquqlari haqidagi Birlashgan Millatlar Tashkilotining shartnomasidir. Konvensiya – bola huquqlari haqidagi universal rasmiy Kodeksdir. Konvensiyada bolalar huquqlari to‘rt toifaga ajratib berilgan bo‘lib, ular 54 moddani o‘z ichiga qamrab olgan [1].

1994 yilda YuNESKO «Maxsus ta’lim zaruriyati» nomli hujjatni tayyorlab, unda maxsus ta’limga muhtoj bolalar va yoshlar uchun ta’limni tashkil etish hamda

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

takomillashtirish masalalarini ko‘rib chiqdi. Ushbu ta’lim turida asosiy o‘rin reabilitatsiya masalalariga ajratilgan [10].

Hujjatda: «Maxsus ta’limni alohida yordamga muhtoj insonlarga tashkil etishdan maqsad – jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar va o‘smirlarni mustaqil, hamma qatori yashash sharoitida jamiyatga tiklash», – deb ta’kidlangan [7].

Ye.L.Goncharova, O.S.Nikolskaya, O.I.Kukushkina ta’kidlashicha, alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bola maksimal darajada rivojlanishi, ta’lim va tarbiya olishi uchun zarur sharoitlarga ega bo‘lishi lozim. Shuningdek, imkoniyati cheklangan bolalarning har bir toifasi uchun har bir yoshga, rivojlanish xususiyatiga va ta’lim bosqichiga qarab alohida ta’limni teng darajada aniq, batafsil va ilmiy asoslangan xolda olib borilishi zarurligini bildiradi.

Imkoniyati cheklangan bolalar normal rivojlanishdagi bolalar kabi topshiriq va vazifalarni tezlik bilan mukammal amalga oshira olmasalarda ammo imkoniyat darajasida bajara oladilar. Imkoniyati cheklanganlik – qobiliyatsizlik, degani emas.

Xar kanday xolatda ham, kasallik va kamchilikda xam, muammolar bo‘lsa xam bolada taraqqiyot davom etadi [5]. D.B.Yakubjanovaning ta’kidlashicha, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo‘lgan bolalarni o‘qitish, tarbiyalash va ijtimoiylashtirish masalasi ilmiy jamoatchilik tomonidan keng tadqiq etib kelinmoqda. Dakar deklaratsiyasi asosida qabul qilingan “Ta’lim hamma uchun” reja-dasturiga muvofiq butun jahonda umumiy ta’lim tizimiga inklyuziv ta’limni joriy etish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda [9]. Bugungi kunda “imkoniyati cheklanganlik” tushunchasiga nisbatan ijtimoiy yondashuv ahamiyatining oshib borishi bu toifadagi shasxlarning nafaqat o‘zgalar yordamiga muhtoj bo‘lgan, jamiyatning alohida - nofaol toifasini tashkil etishidan qat’iy farqli o‘laroq, rivojlanishining dastlabki davrlaridanoq ulardagi nuqsonlarnigina emas, balki boshqalar kabi jamiyatga faol integratsiyalashuvi va ijtimoiylashuv imkoniyatlarini ham o‘rganish, korreksion-pedagogik texnologiyalar va metodlar orqali o‘zining turli sohalardagi ehtiyojlarini qondirishga qodir bo‘lgan shaxs darajasi tomon kamol topishiga ko‘maklashish zarurligi e’tirof etilmoqda.

Imkoniyati cheklangan bolalarda ijtimoiy tajribaning paydo bo‘lishi va takomillashuvi normal rivojlanishdagi bolalarga nisbatan murakkabroq kechadi. Chunki jismoniy va psixik nuqsonlar ularning yoshiga mutanosib ravishda hayotiy faoliyatning turli sohalaridagi bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashlari va ijtimoiy-madaniy munosabatlarga erkin kirisha olishlariga halal beradi [3].

Ta’lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlarning ta’lim olishlari uchun zaruriy psixologo-pedagogik, korreksionsharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yunaltirilgan umumta’lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orkali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish lozim [7].

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Jahonda jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy sohalarda jamiyat hamda davlatni rivojlantirishning teng huquqli ishtirokchisi ekani e’tirof qilinmoqda.

Maxsus ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarni maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim olishini yo‘lga qo‘yish, ularning ijtimoiy himoya tizimini mustahkamlash, nogironligi bo‘lgan bolalarning huquqlarini himoya qilish hamda inklyuziv ta’limga jalb etish UNICEF tashkiloti tomonidan qo‘llab-quvvatlanmoqda [2]. Bolada nuqson bo‘lishiga qaramay, unga qo‘lidan keladigan ish turini o‘rgatish, o‘qitib tarbiyalab, jamiyatda o‘z o‘rnini topib ketishiga yordam berish (ijtimoiy reabilitatsiya qilish) zarurdir [8].

Mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalar ta’lim-tarbiyasi va ularning ijtimoiy hayotga moslashuviga qulay sharoitlar yaratib berilmoqda. Ularni jamiyatga integratsiya qilish, avvalo, imkon qadar salomatligini tiklash maqsadida «Imkoniyati cheklangan bolalar uchun umumiy ta’lim loyihasi» asosida ish yuritib kelinmoqda. Bunda, asosan, inklyuziv ta’lim imkoniyatlaridan foydalanish ko‘zda tutilmoqda.

Natijada inklyuziv ta’limni tashkil etishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini, o‘ziga xos imkoniyatlarini chuqurroq o‘rganish, u bilan bog‘liq muammolarni aniqlash, samaradorlik jihatlarini asoslab berish dolzarb ilmiy muammoga aylanmoqda. Chunki inklyuziv ta’lim usuli barcha bolalarning ruhiy-jismoniy holatidan qat’i nazar ta’lim jarayonida to‘laqonli ishtirok etishini ta’minlashga qulay imkoniyat yaratadi.

Ayniqsa, u alohida yordamga muhtoj bolalarning atrofdagilar bilan muloqotda bo‘lishi, ijtimoiy muhit talablariga javob bera oladigan bo‘lib ulg‘ayishi, o‘z kundalik-maishiy ehtiyojini qondira olish ko‘nikmalarini egallashi, hayotga moslashib, umumta’lim maktablarida sog‘lom tengdoshlari bilan teng sharoitlarda o‘qiy olishi, ular bilan o‘zaro do‘stona munosabatga kirishishi, darslarni o‘z vaqtida o‘zlashtirishi, topshiriqlarga mas’uliyat bilan yondashishi uchun qulayliklar tug‘diradi.

Inklyuziv ta’lim nafaqat nogiron bolalar o‘rtasida, balki sog‘lom turmush tarziga asoslangan oilada tarbiyalanayotgan bolalar o‘rtasida, maktabgacha ta’lim muassasalarida, maktablarda, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida ham fanlarni o‘zlashtirish darajasi turlicha bo‘lgan o‘quvchilar uchun qulay imkoniyatlar yarata oladi. U orqali o‘quvchilarning bir-biriga ijobiy ta’sir ko‘rsata olishiga erishish yaxshi natija keltiradi. Lekin ba’zan sog‘lom bolalar bilan nogiron bolalar orasidagi tafovut sezilib qolishi, nogiron bola o‘z tengdoshlariga qo‘shilmay, tortinishi, o‘z imkoniyatlaridan foydalana olmasligi sabab uyalib turishi, kamsitilishi, ayrimlari esa oilada haddan tashqari erka o‘stirilganligi tufayli qaysarlik, injiqlik qilishi kuzatiladiki, bunday sharoitda ta’lim amaliyoti va ta’lim xizmatlarini tashkillashtirishda o‘zgarishlar qilishga to‘g‘ri keladi.

Bularning barchasi inklyuziv ta’lim jarayoni o‘ziga xos murakkabliklarga ega ekanligini va shu sohada ishlaydigan o‘qituvchilar, sinf rahbarlari, tarbiyachilar, kasbiy mahorat ustalari zimmasiga jiddiy talablar va mas’uliyatlar yuklashini oydinlashtiradi. Olib

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

borilgan izlanishlar va tadqiqotlar asosida inklyuziv ta'lim texnologiyasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin: «Inklyuziv ta'lim texnologiyasi (ITT) – bu uzluksiz ta'lim tizimida maxsus yordamga muhtoj bolalar va yoshlar uchun mehribonlik bilan tizimli yondashadigan, individuallashgan, sharoitga qarab o'zgaruvchan, maxsus o'quv dasturlari, materiallari, vositalari va metodlari yordamida ta'lim-tarbiyaning pedagogik-psixologik jihatlarini zamonaviy talablarga mos olib boriladigan jarayondir» [6].

Inklyuziv ta'limni oiladan maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumta'lim maktablarida, kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv muassasalarida joriy etish natijasida imkoniyati cheklangan insonlarga nisbatan umumiy munosabat o'zgarayotgani ma'lum bo'ldi. Bu esa ularning hayotda muvaffaqiyat qozonishi uchun omil bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Imkoniyati cheklangan insonlar uchun ishlab chiqilgan va jamiyatga rejali asosda joriy etilayotgan inklyuziv ta'lim strategiyasi o'qishning uzluksiz va muttasilligini ta'minlaydi. Oila – bolalar bog'chasi – maktab – kasb-hunar kolleji – ish bilan ta'minlash – ushbu tizim kelajakda ota-onalarga imkoniyati cheklangan bolalarini umumta'lim muassasalari va oliy o'quv yurtlariga bemalol, xavfsiramasdan olib kelishlari uchun zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Арипова Ш.Д. Болалар нутқининг грамматик қурилишини ривожлантиришда коррекцион-педагогик иш тизими. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертатsiяси автореф. – Т., 2018. - 58 б.
2. Арсланова М.М. Имконияти чекланган болаларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг айрим методологик масалалари. "Халқ таълими" илмий- методик журнали. 2018. № 4. 128-132 бет.
3. Гончарова Е.Л., Никольская О.С., Кукушкина О.И. Дети с особыми образовательными потребностями в системе понятий культурно- исторической психологии // Альманах Института коррекционной педагогики. 2019. Альманах № 39
4. Назарова Н.М, Моргачёва Е.Н, Фуряева Т.В Сравнителная специалная педагогика. 2 – е издание. Академия. М.: 2012.
5. Шомахмудова Р.Ш. / Махсус ва инклюзив таълим / - Т.: 2017. 214 б.
6. Шомахмудова Р.Ш. ва б. Имконияти чекланган болаларни инклюзив таълимда ўқитиш услублари. Услубий тавсиянома Т.: 2008. 90 б.
7. Шомахмудова Р.Ш. ва б. Инклюзив таълимнинг назарий ва амалий асослари. Ўқув методик қўлланма Т.: 2007. 52 б.
8. Якубжанова Д.Б. Бўлажак дефектологларда касбий ижодкорликни ривожлантириш технологияси. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертатsiяси автореферати. – Т.: 2017. – 54 б.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

9. Farrel.P The Impact of Research on Developments in Inclusive Education. 2004.
1. Ўзбекистон Республикаси “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни.
2. Арипова Ш.Д. Болалар нутқининг грамматик қурилишини ривожлантиришда коррекцион-педагогик иш тизими. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертатsiяси автореф. – Т., 2018. - 58 б.
3. Арсланова М.М. Имконияти чекланган болаларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг айрим методологик масалалари. “Халқ таълими” илмий- методик журнали. 2018. № 4. 128-132 бет.
4. Гончарова Е.Л., Никольская О.С., Кукушкина О.И. Дети с особыми образовательными потребностями в системе понятий культурно- исторической психологии // Альманах Института коррекционной педагогики. 2019. Альманах № 39
5. Назарова Н.М, Моргачёва Е.Н, Фуряева Т.В Сравнителная специалная педагогика. 2 – е издание. Академия. М.: 2012.
6. Шомахмудова Р.Ш. / Махсус ва инклюзив таълим / - Т.: 2017. 214 б.
7. Шомахмудова Р.Ш. ва б. Имконияти чекланган болаларни инклюзив таълимда ўқитиш услублари. Услубий тавсиянома Т.: 2008. 90 б.
8. Шомахмудова Р.Ш. ва б. Инклюзив таълимнинг назарий ва амалий асослари. Ўқув методик қўлланма Т.: 2007. 52 б.
9. Якубжанова Д.Б. Бўлажак дефектологларда касбий ижодкорликни ривожлантириш технологияси. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертатsiяси автореферати. – Т.: 2017. – 54 б.
10. Farrel.P The Impact of Research on Developments in Inclusive Education. 2004.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТСИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**G`apurova Dilnoza Tajibay qizi**, dosent, [**Гапурова Дилноза Тажибай кизи**, доцент], [**Дилноза Т. Гапурова**, docent]; манзил: O’zbekiston,Toshkent sh.Chilonzor tumani, Bunyodkor ko’chasi 27-uy. [адрес: Узбекистан, ул. Город Ташкент, Чиланзорский район, улица Бунйодкор, 27.], [аддресс: Uzbekistan, 27 Bunyodkor street, Chilonzor district, Tashkent city]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TA’LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING XORIJ TAJRIBALARI

© D.X. Maxkamova[1]✉
[1]Qo‘qon davlat pedagogika instituti , Qo‘qon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalarning nutqiy xususiyatlari va ularning rivojlanishi uchun qo‘llaniladigan texnologiyalar tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun nutq rivojlantirish texnologiyalarini aniqlash va bu texnologiyalarning samaradorligini baholash, shuningdek, ularning kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llarini taklif qilishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil usullari qo‘llanildi. kuzatuv, so‘rov va maxsus logopedik mashg‘ulotlar orqali nutqida og‘ir nuqsonlari bor bolalar bilan ish olib borildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalarning nutqiy rivojlanishida individual yondashuv va maxsus texnologiyalarning samarali ekanligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun rivojlantirish texnologiyalarini qo‘llash yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: nutq nuqsonlari, nutq rivojlantirish texnologiyalari, logopedik terapiya, bolalar nutqi, kommunikativ ko‘nikmalar, individual yondashuv, interfaol texnologiyalar.

Iqtibos uchun: Maxkamova. D.X. Ta`lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning xorij tajribalari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 54–60.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

© Д. Х. Махкамова[1]✉
[1]Кокандский государственный педагогический институт, Коканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются речевые особенности детей с тяжелыми дефектами речи и технологии, используемые для их развития.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – определить технологии развития речи детей с тяжелыми дефектами речи и оценить эффективность этих технологий, а также предложить пути развития их коммуникативных и социальных навыков.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы качественные и количественные методы анализа. проводилась работа с детьми с тяжелыми дефектами речи путем наблюдения, опроса и специальной логопедической подготовки.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что индивидуальный подход и специальные технологии эффективны в речевом развитии детей с тяжелыми дефектами речи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показывают, что использование развивающих технологий для детей с тяжелыми нарушениями речи имеет высокую эффективность.

Ключевые слова: дефекты речи, технологии речевого развития, логопедия, речь детей, коммуникативные навыки, индивидуальный подход, интерактивные технологии.

Для цитирования:Махкамова Д.Х. Зарубежный опыт использования цифровых технологий в образовательном процессе.// Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 54–60.

FOREIGN EXPERIENCES OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

©Dilshoda X. Maxkamova[1]✉
[1] Kokand State Pedagogical Institute, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the speech characteristics of children with severe speech impairments and the technologies used for their development.

AIM: the main goal of the study is to identify speech development technologies for children with severe speech impairments and evaluate the effectiveness of these technologies, as well as to suggest ways to develop their communicative and social skills.

MATERIALS AND METHODS: qualitative and quantitative analysis methods were used in the study. Children with severe speech impairments were worked with through observation, survey and special speech therapy sessions.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that an individual approach and special technologies are effective in the speech development of children with severe speech impairments.

CONCLUSION: the results of the study show that the use of developmental technologies for children with severe speech impairments is highly effective.

Keywords: speech disorders, speech development technologies, speech therapy, children's speech, communicative skills, individual approach, interactive technologies.

For citation: Dilshoda. X. Maxkamova. (2024) 'Foreign experiences of using digital technologies in the educational process', Inter education & global study, (8(1)), pp. 54–60. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Raqamli texnologiyalar global miqyosda turli sohalarda, ayniqsa, ta’lim tizimida inqilobiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida ta’lim olish jarayoni ko‘proq interaktiv, moslashuvchan va osonlashgan bo‘lib, bu jarayon butun dunyo bo‘ylab keng qo‘llanilmoqda. Ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi paytida masofaviy ta’limning ahamiyati sezilarli darajada ortdi va ta’lim texnologiyalarining har doimgidan ham ko‘proq kerakligi tushunildi. Xorijiy mamlakatlarning ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash tajribalari turli metodlar va platformalar orqali amalga oshirildi. Ushbu maqolada ta’limda raqamli texnologiyalarning samaradorligini o‘rganish, turli mamlakatlarning tajribalarini tahlil qilish va O‘zbekiston ta’lim tizimiga joriy qilish imkoniyatlari muhokama qilinadi.

Tadqiqot davomida turli manbalar orqali xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish usullari va ularning natijalari o‘rganildi. Tadqiqotlar asosida AQSh, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya, Finlyandiya, Singapur va Avstraliya kabi mamlakatlarning raqamli ta’lim tajribasi tahlil qilindi. O‘rganilgan manbalar orasida ilmiy maqolalar, hukumat hisobotlari va xalqaro tashkilotlarning ta’lim bo‘yicha monitoringlari asos qilib olindi. Shuningdek, turli mamlakatlardagi raqamli ta’lim platformalari, masofaviy ta’lim dasturlari, va o‘quvchilarning ushbu jarayonga moslashuvi haqidagi statistik ma’lumotlar ham tahlil qilindi.

AQShning ta'lim tizimida aralash ta'lim modeli keng qo‘llanilmoqda, bunda an'anaviy darslar bilan bir qatorda onlayn darslar o‘tiladi. Bu model talabalarga ta'lim olishda ko‘proq natijalar taqdim etadi. unga, COVID-19 pandemiyasi vaqtida bu modelning ahamiyati kuchaydi va undan keyin ham davom etmoqda. Kollej va universitetlar kompyuter korpusidan masofaviy o‘qitish modelini joriy qilmoqda, bu esa talabalar bilim olishni osonlashtirmoqda.

AQShda raqamli ta’limning rivojlanishi keng qamrovli va turli modellarni o‘z ichiga oladi. Maktab va universitetlarda raqamli ta’lim platformalari, jumladan, Google Classroom, Zoom, Khan Academy, va boshqa onlayn ta’lim tizimlari keng qo‘llanilmoqda. AQShda masofaviy va aralash ta’lim (gibrid ta’lim) modeli juda ommalashgan bo‘lib, bu modelda an’anaviy darslar bilan bir qatorda onlayn darslar ham o‘tiladi. Bu nafaqat pandemiya paytida, balki pandemiyadan keyingi davrda ham talabalarning bilim olish jarayonini davom ettirishga yordam beradi.

AQShda sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari ta'lim jarayonida keng qo‘llanilmoqda. AI asosida ishlaydigan platformalar o‘quvchilarning bilim darajasiga va ishlariga moslashtirilgan individual o‘quv rejalarini taklif qiladi. Masalan, DreamBox, ALEKS va Aqlli chumchuq kabi platformasi.

Interaktiv texnologiyalar ta'limda keng qo‘llanilib, o‘quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi. AQShda AR (augmented reality) va VR (virtual reality) texnologiyalari orqali talabalar murakkab mavzularni amaliyotda o‘rganish imkoniga ega bo‘lishmoqda. Masalan, zSpacevaNearpod kabi dasturlar. AQShda ta'lim jarayonida ijtimoiy soha va

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

boshqa ijtimoiy platformalar ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Edmodova va Microsoft Teams kabi.

Janubiy Koreya ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning qo‘llanishi haqidagi ma'lumotlarni kengaytirish uchun quyidagi jihatlarni keltirish mumkin. Janubiy Koreyada "Smart Ta’lim" dasturi doirasida raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonining asosiy tarkibiy qismiga aylangan. Ushbu dastur doirasida barcha maktablar va universitetlar zamonaviy raqamli o‘quv materiallari, ta’lim platformalari va vositalari bilan ta’minlangan. Bu, o‘z navbatida, o‘quvchilar va talabalar uchun ta’lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qilishga yordam beradi. Dastur doirasida o‘quvchilar zamonaviy texnologiyalar orqali bilim olishga va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishga undaydi.

EBS - bu Janubiy Koreyaning milliy raqamli ta’lim platformasi bo‘lib, masofaviy ta’limda katta rol o‘ynaydi. EBS orqali talabalar va o‘quvchilar o‘z vaqtida darslarni onlayn ravishda o‘zlashtirishlari mumkin. Platformada turli fanlar bo‘yicha video darslar, interaktiv materiallar va sinovlar mavjud. EBS, shuningdek, o‘quvchilarga o‘z bilimlarini mustahkamlash va qo‘shimcha ta'lim resurslariga kirish imkonini beradi.

Janubiy Koreyada sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari ta’lim jarayonida keng qo‘llanmoqda. AI yordamida ishlab chiqilgan ta'lim dasturlari o‘quvchilarning bilim darajasi va qiziqishlarini aniqlash orqali individual o‘quv rejalarini tuzish imkonini beradi. Misol uchun, o‘quvchilarning muvaffaqiyatlarini tahlil qilish va ularning qiyinchiliklariga moslashtirilgan materiallarni taqdim etish orqali har bir o‘quvchining ta’lim jarayoni yanada samarali bo‘ladi.

Janubiy Koreyada ta'lim tizimining raqamli infratuzilmasi yuqori darajada rivojlangan. Maktablar va universitetlar raqamli resurslar, kompyuterlar va internetga ega bo‘lib, o‘quvchilarga zamonaviy ta'lim materiallaridan foydalanish imkoniyatini yaratadi. Ta’lim muassasalari o‘quv jarayonida interaktiv ta'lim vositalaridan, jumladan, taqdimot dasturlari, ta'lim dasturlari va o‘yinlardan foydalanadi.

Janubiy Koreyada ijtimoiy tarmoqlar va hamkorlik platformalari, masalan, KakaoTalk va Naver kabi ilovalar, o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasida samarali aloqani ta'minlaydi. Ushbu platformalar orqali o‘quvchilar bir-birlari bilan fikr almashish, materiallar bilan o‘rtoqlashish va muammolarni hal qilishda yordam berishadi.

Janubiy Koreyada o‘qituvchilarni raqamli ta’lim texnologiyalariga tayyorlashga katta e'tibor beriladi. O‘qituvchilar uchun maxsus treninglar va kurslar tashkil etilib, ular raqamli platformalar va vositalarni qanday samarali qo‘llashni o‘rganadilar. Bu, o‘z navbatida, ta'lim sifatini oshirishga va o‘quvchilarga yanada sifatli ta'lim berishga yordam beradi.

Janubiy Koreya ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar faol qo‘llanilib, o‘quv jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishga yordam beradi. "Smart Ta’lim" dasturi, EBS platformasi, sun'iy intellektga asoslangan ta'lim dasturlari va zamonaviy infratuzilma orqali Janubiy Koreya o‘quvchilariga sifatli ta'lim berishga harakat qilmoqda. Bu tajribalar O‘zbekiston va boshqa mamlakatlar uchun raqamli ta'lim texnologiyalarini joriy qilishda qimmatli saboq bo‘lishi mumkin.Yevropada, xususan, Finlyandiya va Buyuk Britaniyada raqamli ta’lim tizimlari o‘quv jarayoniga keng joriy qilingan. Finlyandiya o‘quvchilariga

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Edmodo, Moodle, va Google Classroom kabi platformalar yordamida onlayn darslar o‘tiladi va bu texnologiyalar ta’lim jarayonida interaktivlikni oshiradi.

Buyuk Britaniyada raqamli platformalar va texnologiyalar yordamida sinfdan tashqari ta’limning rivojlantirilishi ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu yondashuv o‘quvchilarga mustaqil ta’lim olishda yordam beradi va ta’lim jarayonini yanada moslashuvchan va individuallashtirilgan qiladi. Britaniya ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirib, o‘quvchilarga o‘z vaqtida va mustaqil o‘rganish imkonini yaratmoqda.

Buyuk Britaniyada "Google Classroom," "Moodle," va "Microsoft Teams" kabi platformalar keng qo‘llanilmoqda. Ushbu platformalar orqali o‘quvchilar dars materiallarini yuklab olish, topshiriqlarni bajarish va o‘qituvchilar bilan real vaqt rejimida muloqot qilish imkoniga ega bo‘lishadi. Shuningdek, ushbu platformalar o‘quvchilarga mustaqil ravishda bilim olishda va o‘z vaqtlarini o‘zi boshqarishda yordam beradi. Sinfdan tashqari ta’lim jarayoni o‘quvchilarning o‘zlariga qulay bo‘lgan vaqtda mustaqil o‘qish imkoniyatini yaratadi. Buyuk Britaniya o‘quvchilari "BBC Bitesize" va "EdTech Demonstrator" kabi milliy platformalar orqali dars materiallari, testlar va resurslarga bemalol kirish imkoniyatiga ega. Bu platformalar turli mavzular bo‘yicha tayyorgarlik ko‘rish va bilimni mustahkamlash uchun xizmat qiladi.

Buyuk Britaniyada raqamli platformalar va texnologiyalar yordamida sinfdan tashqari ta’limni rivojlantirish o‘quvchilarga mustaqil ta’lim olishda va o‘z o‘qish jarayonini yanada samarali tashkil qilishda katta yordam beradi. Shu tarzda, o‘quvchilar zamonaviy ta’lim muhitida raqamli vositalar orqali o‘z bilimlarini chuqurlashtirishi, o‘zlashtirishlarini nazorat qilishi va ta’lim olish jarayonini moslashuvchan qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Singapur dunyoda ta’limda raqamli texnologiyalardan eng samarali foydalanuvchi mamlakatlardan biri hisoblanadi. Ular raqamli texnologiyalar yordamida milliy ta’lim tizimini o‘zgartirgan va global tajribalardan foydalangan holda o‘ziga xos model yaratgan. Masalan, Singapurda raqamli texnologiyalar bilan qo‘llab-quvvatlanadigan o‘quv jarayonlari, onlayn resurslar va sun’iy intellekt texnologiyalari orqali ta’lim sifatini oshirishga katta e’tibor qaratilgan.

Xorijiy mamlakatlarning raqamli texnologiyalardan foydalanish tajribasi shuni ko‘rsatadiki, har bir mamlakat o‘z ta’lim tizimiga mos raqamli vositalarni qo‘llab, ta’limni yanada interaktiv va moslashuvchan qilib olmoqda. AQSh, Janubiy Koreya va Singapurda ta’lim texnologiyalariga katta sarmoya kiritilib, raqamli infratuzilma rivojlantirilgan. Bu mamlakatlarning tajribalari O‘zbekiston uchun qimmatli saboq bo‘lib, raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilish imkoniyatlarini o‘rganish zarur.

O‘zbekistonda raqamli ta'lim infratuzilmasini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Maktablar va universitetlar internetga ulangan kompyuterlar va boshqa raqamli qurilmalar bilan ta'minlanmoqda. Bu ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni osonlashtiradi. O‘zbekiston ta'lim tizimida raqamli o‘quv materiallari va darsliklarni ishlab chiqishga e'tibor berilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan raqamli darsliklar va o‘quv qo‘llanmalarining ishlab chiqilishi ta'lim sifatini yaxshilashda muhim omil hisoblanadi.

O‘qituvchilarni raqamli texnologiyalar bo‘yicha tayyorlashga qaratilgan dasturlar amalga oshirilmoqda. Ta'limda raqamli texnologiyalarni qanday qo‘llashni o‘rgatish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va ularni yangi pedagogik yondashuvlarga tayyorlash O‘zbekiston ta'lim tizimining muhim qismidir. O‘zbekiston ta'lim tizimida interaktiv ta'lim muhitlarini yaratishga e'tibor qaratilmoqda. Smart ta’lim loyihalari va boshqa interaktiv texnologiyalar yordamida o‘quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etadilar, bu esa o‘rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

O‘zbekiston ta'lim tizimida sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish texnologiyalaridan foydalanish bosqichma-bosqich rivojlanmoqda. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarning qobiliyatlarini, muvaffaqiyatlarini va ehtiyojlarini aniqlashda yordam beradi, bu esa ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish imkoniyatini yaratadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O‘zbekiston-2030" dasturi doirasida ta'lim sohasida raqamli texnologiyalarni qo‘llashni kuchaytirish maqsadida bir qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu dastur ta'lim sifatini oshirish, innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish va raqamli ta'lim muhitini yaratishga qaratilgan.

O‘zbekistonda raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim jarayonida muhim o‘rin tutmoqda. Bu jarayon ta'lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish va global ta'lim standartlariga moslashishga qaratilgan. Biroq, raqamli ta'lim muhitini muvaffaqiyatli yaratish uchun infratuzilmani rivojlantirish, o‘qituvchilarni tayyorlash va o‘quvchilarni motivatsiya qilish zarur.

O‘zbekistonning raqamli infratuzilmasi rivojlanish bosqichida bo‘lsa-da, xalqaro tajribalardan foydalangan holda raqamli ta’lim platformalarini rivojlantirish va ularni joriy qilish orqali ta’lim sifatini yaxshilash mumkin. Buning uchun pedagog kadrlarni raqamli texnologiyalar bo‘yicha o‘qitish, raqamli resurslarni yaratish va ta’lim jarayonini avtomatlashtirishga yo‘naltirilgan strategiyalar ishlab chiqish zarur.

Xorijiy mamlakatlarning raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy qilish tajribasi, raqamli vositalar orqali ta’limni yanada moslashuvchan va individuallashtirilgan qilish imkoniyatini yaratadi. O‘zbekistonning ta’lim tizimiga bu tajribalarni muvaffaqiyatli joriy etish orqali o‘quvchilarga sifatli va zamonaviy ta’lim berish hamda ularning raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Shuningdek, xorij tajribasi ko‘rsatganidek, davlat tomonidan texnologik infratuzilmani rivojlantirish va pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirishga katta e’tibor berilishi zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. OECD (2020). "The Impact of COVID-19 on Education – Insights from Education at a Glance 2020." Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). URL: https://www.oecd.org/education/

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

2. Kirkwood, A., & Price, L. (2014). "Technology-enhanced learning and teaching in higher education: What is 'enhanced' and how do we know? A critical literature review." Learning, Media and Technology, 39(1), 6-36. URL: https://www.tandfonline.com/
3. Selwyn, N. (2016). "Education and Technology: Key Issues and Debates." Bloomsbury Publishing. URL: https://www.bloomsbury.com/
4. Hwang, G. J., & Chang, H. F. (2021). "A review of trends in digital learning environments for higher education." Educational Technology & Society, 24(2), 1-14. URL: https://www.j-ets.net/
5. E-learning Industry (2021). "Digital Learning in the Post-COVID World: Transforming Education." URL: https://elearningindustry.com/
6. Anderson, T. (2017). "The Theory and Practice of Online Learning." Athabasca University Press. URL: https://www.aupress.ca/
7. Deloitte (2020). "Digital Education: Challenges and Solutions." Deloitte Touche Tohmatsu Limited. URL: https://www2.deloitte.com/

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Maxkamova Dilshoda Xabibjon qizi**, assistent, **Махкамова Дилшода Хабибжон кизи,** ассистент], [**Dilshoda X. Maxkamova**, assistant]; manzil: O'zbekiston 150700, O'zbekiston, Farg'ona viloyati, Shahar: Qo'qon, Turon ko'chasi, 23 [адрес: Узбекистан, ул. 150700, Узбекистан, Ферганская область, Город: Коканд, улица Турон, 23], [address: Uzbekistan, 150700, Uzbekistan, Fergana region, City: Kokand, Turon street, 23].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

ZAMONAVIY JAMIYATDA O‘SMIR YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIY-SIYOSIY FAOLLIGINI NAMOYON ETISH SHAKLLARI

© G`.B. Salohiddinova[1]✉
[1]Alfraganus universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada zamonaviy jamiyatda o‘smir yoshdagi bolalarning ijtimoiy-siyosiy faolligini namoyon etish shakllari va ularning jamiyatdagi o‘rniga oid masalalar tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘smir yoshdagi bolalarning ijtimoiy-siyosiy faolligini shakllantirish va rivojlantirishning zamonaviy shakllarini aniqlash hamda ularning jamiyatdagi roli va ahamiyatini o‘rganishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda o‘smir yoshdagi bolalarning ijtimoiy-siyosiy faolligi bo‘yicha adabiyot tahlili va so‘rovnomalar o‘tkazildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, o‘smir yoshdagi bolalar o‘zlarining ijtimoiy-siyosiy faolligini turli shakllarda namoyon etadi: masalan, maktab va jamiyat tadbirlarida ishtirok etish, ijtimoiy loyihalarda faol bo‘lish, yoshlar tashkilotlari va nodavlat tashkilotlar faoliyatiga qiziqish ko‘rsatish, ijtimoiy tarmoqlarda fikr bildirishi.

XULOSA: tadqiqot natijalari o‘smir yoshdagi bolalarning ijtimoiy-siyosiy faolligini qo‘llab-quvvatlash zamonaviy jamiyat uchun dolzarb ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: O‘smir yosh, ijtimoiy-siyosiy faollik, jamiyat, yoshlar ishtiroki, ijtimoiy tarmoqlar, nodavlat tashkilotlar, fuqarolik mas’uliyati.

Iqtibos uchun: Salohiddinova.G`.B. Zamonaviy jamiyatda o`smir yoshdagi bolalarning ijtimoiy-siyosiy faolligini namoyon etish shakllari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 61–68.

ФОРМЫ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ПОДРОСТКОВ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

© Г.Б. Салохиддинова[1]✉
[1] Университет Альфраганус, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

Введение: в статье анализируются формы проявления социально-политической активности подростков в современном обществе и их роль в обществе.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — определить современные формы формирования и развития социально-политической активности подростков, а также изучить их роль и значение в обществе.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ литературы и анкетирование по вопросам социально-политической активности подростков.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что подростки проявляют свою социально-политическую активность в различных формах, таких как участие в школьных и общественных мероприятиях, активность в социальных проектах, интерес к деятельности молодежных и неправительственных organizatsiй, выражение мнений в социальных сетях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показывают, что поддержка социально-политической активности подростков является актуальной задачей для современного общества.

Ключевые слова: подростковый возраст, социально-политическая активность, общество, участие молодежи, социальные сети, неправительственные organizatsii, гражданская ответственность.

Для цитирования: Салохиддинова.Г.Б. Формы проявления общественно-политической активности детей-подростков в современном обществе.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 61–68.

FORMS OF SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITY OF ADOLESCENTS IN MODERN SOCIETY

© G‘azalxon Saloxiddinova[1]✉
[1] Alfraganus University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the forms of social and political activity among adolescents in modern society and their role in society.

AIM: the main objective of the study is to identify modern forms of developing and fostering social and political activity in adolescents, as well as to examine their role and significance in society.

MATERIALS AND METHODS: the study involved a literature review and surveys on the social and political activity of adolescents.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that adolescents display their social and political activity in various forms, such as participating in school and community events, being active in social projects, showing interest in youth and non-governmental organizations, and expressing opinions on social networks.

CONCLUSION: the study results indicate that supporting adolescents' social and political activity is a relevant issue for modern society.

Keywords: adolescence, social and political activity, society, youth participation, social networks, non-governmental organizations, civic responsibility.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: G‘azalxon Saloxiddinova. (2024) ‘Forms of manifestation of socio-political activity of adolescent children in modern society’, Inter education & global study, (8(1)), pp. 61–68. (In Uzbek).

Siyosiy tizim barqarorligini ta’minlash shartlaridan biri – bu hukumat va fuqarolik jamiyati institutlari o‘rtasidagi o‘zaro pedagogik hamkorlik mexanizmlarining doimiy ishlashidir. Mexanizm deganda, ma’lum sub’ektlarning bir-biri bilan muayyan manfaatlar bilan o‘zaro ta’siri tushuniladi. Guruh manfaatlarini translyatsiya qilishning qonuniy kanallariga saylovlar, referendumlar; siyosiy partiyalar; ijtimoiy-siyosiy tashkilotlar; ommaviy axborot vositalari kabilar kiradi. Qonuniy kirish kanallari bilan bir qatorda, konstitutsiyaviy ta’sir usullariga ishonmagan taqdirda, aholi tomonidan qo‘llaniladigan noqonuniy kanallar ham mavjud. Bularga sabotaj va tartibsizliklar, siyosiy terrorizm va boshqalar kiradi.

Davlatning asosiy vazifasi qonuniy kirish kanallarining samarali ishlashi uchun shart-sharoitlarni ta’minlashdan iborat bo‘lib, ular orqali fuqarolar o‘z talablarini siyosiy qarorlarni ishlab chiqishda ishtirok etuvchilarga yetkazadilar. Hukumat va yoshlar kabi yirik ijtimoiy-demografik guruh o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar jarayoni ob’ektiv ravishda siyosiy tizim barqarorligini saqlashga qaratilgan. Shu sababli, davlat va shu bilan birga fuqarolik jamiyati institutlari o‘smir yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini amalga oshirishning huquqiy, konstruktiv, ijtimoiy ijobiy shakllarini qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirishga intilmoqda.

O‘smir yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligi shakllarini tizimli tahlil qilishga urinishlar mahalliy va xorijiy mualliflarning asarlarida keltirilgan [135]. Siyosiy faoliyatning barcha xilma-xilligi, qoida tariqasida, siyosiy ishtirok turlariga birlashtiriladi. Siyosiy ishtirok shakllarining tipologizatsiyasi quyidagicha taqdim etilishi mumkin:

1. Harakatlarning qonuniyligi darajasiga ko‘ra – an’anaviy va noan’anaviy siyosiy ishtirok. Siyosiy ishtirokning an’anaviy turiga keng ko‘lamli siyosiy resurslarni (saylovlar, saylov kampaniyalarida ishtirok etish, referendumlar) safarbar qiladigan ovoz berish atrofida aylanadigan shakllar kiradi. Siyosiy ishtirokning noan’anaviy turi kurashning institutsional bo‘lmagan usullari va shakllaridan foydalanishni nazarda tutadi, ya’ni – ish tashlashlar, boykotlar, sabotaj, noqonuniy namoyishlar, mavjud hukumatni ag‘darish uchun ochiq chaqiriqlar.

2. Miqyosi bo‘yicha – global va mahalliy. Bu global muammolarni milliy miqyosda hal qilishda ishtirok etish kabi bo‘lishi mumkin. Mahalliy xarakterdagi xususiy masalalarni hal qilishga aralashish ham shunday.

3. Siyosiy harakatlar motivatsiyasiga ko‘ra – avtonom va safarbarlik. Safarbarlikda ishtirok etish majburiydir. Ma’muriy intizom, qo‘rquv va boshqalar siyosiy faoliyatni rag‘batlantiruvchi omillar sifatida ishlaydi. Ishtirok etishning safarbarlik turi siyosiy tizimni

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

deklarativ qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bo‘lib, uning maqsadi hukmron elitaga sodiqligini namoyish etishdir.

4. Xabardorlik darajasiga ko‘ra – siyosiy ishtirok etishning mantiqsiz misoli vandalizm, hissiy hayajonlangan olomonning hokimiyat harakatlaridan noroziligini bildiruvchi zo‘ravonliklarni o‘z ichiga oladi.

5. Ishtirok etish darajasiga ko‘ra – passiv va faol siyosiy ishtirok. Siyosiy jarayonning passiv ishtirokchilari faol ishtirok etish shakllaridan hafsalasi pir bo‘ladi. Bu yosh avlod uchun ko‘proq xosdir. Ushbu xatti-harakatning sabablari turlicha, xususan, saylov kampaniyalari paytida “giperpolitizatsiya”ga psixologik munosabat va saylovlar orasidagi davrda yoshlarning manfaatlarini e’tiborsiz qoldirish; siyosiy partiyalar va siyosiy rahbarlarga nisbatan umidsizlik. Ushbu turkumda an’anaviy shakllar ham mavjud, asosan ovoz berish. Ammo siyosiy ishtirokning bu shakli sub’ektlar uchun ixtiyoriydir, ularning siyosiy xulq-atvori siyosat bilan bog‘liq bo‘lmagan ko‘plab omillarga bog‘liq (ommaviy axborot vositalarining ta’siri, ijtimoiy muhit, psixologik holat va boshqalar.). Shuning uchun passiv yoshlarning saylovlarda ishtiroki beqaror. Ishtirok etishning doimiy shakli siyosiy masalalarni muhokama qilish, siyosiy internet portallarini ko‘rish va ijtimoiy-siyosiy gazetalarni o‘qishdir. Bunday holda, o‘smir yoshlar siyosiy jarayonga jalb qilinmaydi, lekin ular bunga biroz qiziqish bildiradilar. Passiv guruh, shuningdek, siyosiy jarayonda mutlaq ishtirok etmaslik bilan tavsiflanadi, bunday xatti-harakatlar ishdan bo‘shatish sifatida tavsiflanadi. Siyosiy ishtirokning noan’anaviy shakllari passiv ishtirokchilar uchun aslida qabul qilinishi mumkin emas.

Siyosiy jarayonning faol ishtirokchilari saylovlarga muntazam qatnashish, ijtimoiy-siyosiy tashkilotlar va siyosiy partiyalarga a’zo bo‘lish orqali siyosiy jarayonda ishtirok etishga intiladi. Bunday xatti-harakatlar o‘smir yoshlarning siyosiy qarorlarni qabul qilishga ta’siri faktidan xabardor ekanligi bilan izohlanadi. Saylovlarda ishtirok etishdan tashqari, faol guruh jamoat tashkilotlari va harakatlari, siyosiy partiyalar faoliyatida ishtirok etish va faol individual fuqarolik pozitsiyasi (fuqarolik tashabbuslari) bilan tavsiflanadi. Faol o‘smir yoshlar o‘z manfaatlarini ro‘yobga chiqarish uchun barcha kanallardan foydalanadilar va siyosiy qarorlar qabul qilish jarayoniga maksimal ta’sir ko‘rsatishga harakat qiladilar. Bu faoliyat samarali bo‘lishi mumkin. Faol o‘smir yoshlar, shuningdek, hozirgi siyosiy yo‘nalish bilan kelishmovchilik tufayli yuzaga kelgan va mavjud siyosiy tizimni o‘zgartirishga qaratilgan faol harakatlarda ifodalangan norozilik xatti-harakatlari bilan ajralib turadi.

Siyosiy ishtirokning norozilik shakllariga mitinglar, piketlar, yurishlar va qonun bilan taqiqlanmagan boshqa siyosiy harakatlarda qatnashish kiradi. Faol o‘smir yoshlar guruhi siyosiy ishtirokning noan’anaviy shakllariga ham moyil – bu ish tashlashlar, boykotlar, sabotaj, noqonuniy namoyishlar, mavjud hukumatni ag‘darish uchun ochiq

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

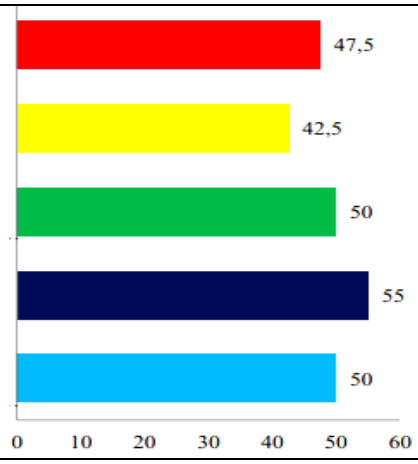
chaqiriqlar. Bunday xatti-harakatning sabablari hukmron elitaga, mavjud siyosiy rejimga va siyosiy institutlarga ishonchsizlikdir.

6. Tashkilot darajasiga ko‘ra – o‘z-o‘zidan va uyushgan siyosiy ishtirok. Siyosiy ishtirokning o‘z-o‘zidan shakllariga turli xil namoyishlar va ommaviy siyosiy nutqlar kiradi. Uyushgan siyosiy ishtirok turli institutsional sub’ektlarning uyushgan harakatlarini – jamoat tashkilotlari va siyosiy partiyalar faoliyatida ishtirok etishni nazarda tutadi.

O‘smir yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faoliyati shakllarining boshqa tasniflari mavjud: yoshlarni davlat tuzilmalari bilan o‘zini o‘zi aniqlash darajasidan va mamlakat siyosiy hayotidagi faollik darajasidan, bevosita va bilvosita, rasmiy va real, professional va noprofessional siyosiy ishtirok va boshqalar ajralib turadi.

Mutaxassislarning fikriga ko‘ra, zamonaviy jamiyatda o‘smir yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligining namoyon bo‘lish shakllari juda xilma-xildir. Biroq, ularning fikriga ko‘ra, eng keng tarqalgani fuqarolik-vatanparvarlik faoliyati, saylovlarda ishtirok etish, siyosiy partiyalarga a’zolik, siyosiy qarorlar qabul qilishda ishtirok etish va siyosiy kampaniyalardir

(1-rasm):

Qaror qabul qilish va siyosiy boshqaruvda ishtirok etish;	
Siyosiy kampaniyalarda, mitinglarda, namoyishlarda va fuqarolik itoatsizligi harakatlarida ishtirok etish;	
Siyosiy partiyalar va jamoat tashkilotlari faoliyatida ishtirok etish;	
Fuqarolik va vatanparvarlik;	
Vakolatli harakatlar delegatsiyasi (saylov harakati: saylovlarda ishtirok etish).	

Yuqoridagi tasniflarni, shuningdek muallif tomonidan o‘tkazilgan ekspert so‘rovi natijalarini hisobga olgan holda, o‘smir yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligi namoyon bo‘lishining eng keng tarqalgan shakllarini aniqlash mumkin:

1. Vakolatni topshirish bo‘yicha harakatlar (saylov harakati: saylovlarda, referendumlarda ishtirok etish).

2. Saylov kampaniyalarida nomzodlar va partiyalarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan faollar faoliyati.

3. Siyosiy partiyalar va jamoat tashkilotlari faoliyatida ishtirok etish (rahbarlarni, shu jumladan, siyosiy partiyalarni tanlash, ularning faoliyatini nazorat qilish).

4. Siyosiy kampaniyalarda, mitinglarda, namoyishlarda, fuqarolik itoatsizligi harakatlarida, uchrashuvlarda, ish tashlashlarda ishtirok etish.

5. Qaror qabul qilish va siyosiy boshqaruvda ishtirok etish.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

6. Mahalliy boshqaruvda ishtirok etish.

O‘smir yoshlar orasida siyosiy faoliyatning eng qulay shakli – bu saylovlarda ishtirok etishdir. O‘smir yoshlar saylov faoliyati mazmuniga ta’sir etuvchi omillar orasida jamiyatda demokratiyaning rivojlanishi, fuqarolarning fuqarolik va siyosiy yetukligi, qonun ustuvorligi va fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining samaradorligi, saylovchilarning ongi va siyosiy madaniyati darajasi, saylovchilarning mavjudligi, elektoratga qaratilgan g‘oyalarni birlashtirish, jamoatchilik fikrining yetukligi, jamiyatda fuqarolik o‘zini o‘zi tashkil etish mexanizmlarining mavjudligi, siyosiy infratuzilma holati, OAV ning ob’ektivlik darajasi va h.k. kabi omillar mavjud.

Sotsiologlar L.A. Xegel va V.I. Zubkovning so‘zlariga ko‘ra, an’anaviy ravishda saylovlarda ovoz berish istagini bildirganlarga qaraganda 1,5 baravar kam yoshlar qatnashadi. Bu, bir tomondan, ovoz berish fuqarolardan katta kuch talab qilmasligi bilan bog‘liq bo‘lsa, boshqa tomondan, ovoz berish siyosiy tizim tomonidan rag‘batlantiriladigan siyosiy qarorlarni qabul qilish kanalidir [24].

Ovoz berish yoshlarning siyosiy jarayonda siyosiy ishtirokining muhim shakllaridan biridir. Siyosiy partiyalar saylovni qo‘llab-quvvatlashning eng yuqori darajasidan bevosita manfaatdor, chunki saylov natijalari ularning vakillik muassasalarida o‘rin olishlarini ta’minlaydi va shunga mos ravishda resurslar miqdorini oshiradi.

Siyosiy partiya siyosiy va fuqarolik ishtirokining asosiy tuzilmasi bo‘lib, u turli ijtimoiy guruhlarning manfaatlarini birlashtirish funksiyasini bajaradi. Siyosiy partiyalar turli ijtimoiy guruhlarda shakllanadigan manfaatlarni shakllantiradi va davlat organlariga yetkazadi. Biroq siyosiy ishtirokning bu shakli yoshlar orasida yetarlicha mashhur emas.

O‘smir yoshlar o‘rtasida o‘tkazilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, so‘rov paytida respondentlarning atigi 5,57 foizi mintaqadagi har qanday siyosiy partiyalarga a’zo bo‘lgan. Bundan tashqari, tadqiqot o‘smir yoshlarning mintaqaviy siyosiy partiyalarga bo‘lgan ishonchining juda past darajasini aniqladi, bu respondentlarning atigi 1,43 foizini tashkil etdi. Raqamlar o‘smir yoshlarning siyosiy partiyaga a’zolik kabi siyosiy ishtirok shakliga nisbatan shubhali munosabatini tasdiqlaydi.

O‘smir yoshlar o‘z manfaatlarini himoya qila oladigan va dolzarb muammolarni hal qilishga yordam beradigan jamoat tashkilotlariga qo‘shilishni juda xohlashadi. Ularning jamoat tashkilotlariga qo‘shilishining sabablaridan biri saylovoldi davrida yoshlar salohiyatidan saylov manbai sifatida foydalanadigan siyosiy partiyalar va siyosiy elitaga ishonchsizlikdir. Bundan tashqari, yoshlarning umumiy depolitizatsiyasi jiddiy rol o‘ynaydi.

O‘smir yoshlarning ijtimoiy-siyosiy tashkilotlar faoliyatidagi ishtiroki siyosiy jarayonga ta’sir ko‘rsatishning o‘ziga xos vositasi bo‘lgan faoliyatning turli shakllarini o‘z ichiga oladi. Bular qo‘llab-quvvatlash harakatlari (namoyishlar, yurishlar, mitinglar) yoki norozilik namoyishlari, deklaratsiyalar, talablar (xatlar), qonunchilik tashabbuslari, nufuzli

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

odamlar bilan uchrashuvlar, forumlarda, kongresslarda, konferensiyalarda, davra suhbatlarida takliflar kiritish, internet resurslaridan foydalanish (yoshlar tashkilotlarining elektron sahifalari), rahbarlarni hukumat tuzilmalariga targʻib qilish, partiyalar faoliyatida ishtirok etish, saylov kampaniyalarida ishtirok etish, bloklar va ittifoqlarni yaratish kabilardan iborat.

Yoshlar ijtimoiy-siyosiy birlashmalarining siyosiy jarayonga ta'sir mexanizmi quyidagi bosqichlardan iborat kirish-chiqish tizimida ifodalanishi mumkin:

1. Yoshlar uyushmalari (siyosiy partiyalarning yoshlar qanotlari, yoshlar parlamentlari) vakillariga qoʻyiladigan talablar.

2. Qonunchilik tashabbuslari, iltimosnomalar va harakatlar orqali yoshlar manfaatlarini ifodalash va birlashtirish.

3. Davlat organlari (yoshlar qoʻmitalari va boshqalar) tomonidan talablarni qabul qilish va ularning qarorlarini qabul qilish.

4. Talablarga javob beradigan yechimlarni amalga oshirish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Oʻzbekiston Республикаси Конституциуаси. www.lex.uz
2. Oʻzbekiston Республикасининг "Жамоат бирлашмалари тоʻgʻрисида"ги Qонуни. www.lex.uz
3. Oʻzbekiston Республикасининг "Таълим тоʻgʻрисида"ги Qонуни. www.lex.uz
4. Oʻzbekiston Республикасининг "Ёшларга оид давлат сиёсати тоʻgʻрисида"ги Qонуни. www.lex.uz
5. Oʻzbekiston Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги "2017 — 2021 йилларда Oʻzbekiston Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йоʻналиши боʻйича harакатлар стратегиуасини «Илм, маърифат ва раqамли иqтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тоʻgʻрисида"ги Фармони. www.lex.uz
6. Oʻzbekiston Республикаси Президентининг 2023 йил 21 декабрдаги "Mahалла институтининг жамиуатдаги ролини тубдан ошириш ва унинг ahоли муаммоларини hал этишда биринчи боʻgʻин сифатида ишлашини таъминлашга qаратилган чора-тадбирлар тоʻgʻрисида"ги ПФ-209-сонли Фармони. www.lex.uz
7. Oʻzbekiston Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабр. www.president.uz
8. Oʻzbekiston Республикаси Президентининг "Фуqаролик жамиуати институтларини ривожлантиришга коʻмаклашиш борасидаги qоʻшимча чора-тадбирлар тоʻgʻрисида" 2013 йил 12 декабрдаги ПQ-2085-сон qарори. www.lex.uz

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

9. Salokhiddinova Gazalkhon Bekmirzayevna (2018). Social pedagogue's responsibilities in cooperation with a family to increase child sociability. Достижениуа науки и образованиуа, (19 (41)), 59-61.
10. Анохин, М.Г. Политические технологии/ М.Г. Анохин // Вестник российского университета дружбы народов. Сер. Политологиуа. – 2008. – № 6. – С. 55-63.
11. Анциферова, И.В. Политические партии в условиуах трансформatsiи российского общества // Социологиуа власти. – 2006. – № 3. – С.121-136.
12. Батанина, И.А. Политическое участие как фактор регулированиуа конфликтов в системе «власт-общество» в условиуах трансформatsiи современной России. Тула. 2013. 246с.
13. Бабинцев, В.П., Морозова Т.И. Государственнауа молодежнауа политика в РФ / В.П. Бабинцев, Т.И. Морозова. Белгород:Изд-во НИУ «БелГУ», 2011.– 234с.
14. Бабочкин, П.И. Становление жизнеспособной молодежи в динамично изменуающемсуа обществе / П.И. Бабочкин. М.: Социум, 2000. – 176 с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМATSIYa ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Salohiddinova.G`B.** o`qituvchi, [**Салохиддинова Г.Б.** учител], [**G'azalxon Saloxiddinova** teacher**,];** manzil: O'zbekiston, Toshkent, Yunusobod tumani, Qoraqamish ko'chasi, 2A-uy. [аддрес: Узбекистан, ул. Ташкент, Юнусабадский район, улица Каракамыш, дом 2А.], [address: Uzbekistan, 2A house, Karakamish street, Yunusabad district, Tashkent city.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

“ONA TILI”, ”IKKINCHI TIL”, ”CHET TILI” TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHIYATI VA IKKI TILLILIK MUHITIDAGI O‘RNI

© I.E. Umirov[1]✉
[1]O‘zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada "ona tili", "ikkinchi til" va "chet tili" tushunchalarining mazmuni va mohiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – ona tili, ikkinchi til va chet tilining mazmun-mohiyatini aniqlash va ikki tillilik muhiti doirasida ularning ijtimoiy va psixologik o‘rnini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tilshunoslik va sotsiologiya adabiyotlari tahlil qilindi. Empirik tadqiqot sifatida ikki tillilik muhitidagi shaxslar bilan intervyular o‘tkazildi va ularning turli tillarni o‘zlashtirishdagi tajribalari o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, ona tili insonning asosiy kommunikativ va madaniy-tarixiy identifikatoridir, ikkinchi til esa ijtimoiy integratsiyani oshirishda yordam beradi.

XULOSA: maqolada ona tili, ikkinchi til va chet tili tushunchalarining ikki tillilik muhitidagi o‘rni va ularning shaxsiy hamda ijtimoiy rivojlanishga ta’siri aniqlandi.

Kalit so'zlar: Ona tili, ikkinchi til, chet tili, ikki tillilik, kognitiv rivojlanish, madaniyatlararo muloqot, til bilish ko‘nikmalari, ijtimoiy integratsiya.

Iqtibos uchun: Umirov I.E. “Ona tili”, ”Ikkinchi til”,”chet tili” tushunchalarining mazmun-mohiyati va ikki tillilik muhitidagi o‘rni // Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 69–75.

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЙ «РОДНОЙ ЯЗЫК», «ВТОРОЙ ЯЗЫК», «ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК» И ИХ РОЛЬ В СРЕДЕ БИЛИНГВИЗМА

© И.Э.Умиров [1]✉
[1]Узбекский государственный университет мировых языков, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется содержание и сущность понятий «родной язык», «второй язык» и «иностранный язык».

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – определить сущность родного, второго и иностранного языков и проанализировать их социально-психологическое место в среде билингвизма.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования проанализирована литература по лингвистике и социологии. В качестве эмпирического исследования были проведены интервью с людьми, находящимися в двуязычной среде, и изучен их опыт изучения разных языков.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что родной язык является основной коммуникативной и культурно-исторической личностью человека, а второй язык способствует повышению социальной интеграции.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в статье раскрыта роль понятий родной язык, второй язык и иностранный язык в среде билингвизма и их влияние на личностное и социальное развитие.

Ключевые слова: родной язык, второй язык, иностранный язык, билингвизм, когнитивное развитие, межкультурное общение, языковые навыки, социальная интеграция.

Для цитирования: Умиров И.Э. Сущность понятий «родной язык», «второй язык», «иностранный язык» и их роль в среде билингвизма // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 69–75.

THE ESSENCE OF THE CONCEPTS "MOTHER TONGUE", "SECOND LANGUAGE", "FOREIGN LANGUAGE" AND THEIR ROLE IN THE ENVIRONMENT OF BILINGUALISM

© I.E. Umirov[1]✉
[1]Uzbek State University of World Languages, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the content and essence of the concepts of "mother tongue", "second language" and "foreign language".

AIM: the main goal of the study is to determine the content and essence of mother tongue, second language and foreign language and analyze their social and psychological place within the bilingual environment**.**

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed the literature on linguistics and sociology. As an empirical study, interviews were conducted with individuals in a bilingual environment and their experiences in mastering different languages were studied.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that the mother tongue is the main communicative and cultural-historical identity of a person, and the second language helps to increase social integration.

CONCLUSION: the article identified the place of the concepts of mother tongue, second language and foreign language in a bilingual environment and their impact on personal and social development.

Keywords: mother tongue, second language, foreign language, bilingualism, cognitive development, intercultural communication, language skills, social integration.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: I.E. Umirov (2024) The essence of the concepts "mother tongue", "second language", "foreign language" and their role in the environment of bilingualism, Inter education & global study, (8(1)), pp. 69–75. (In Uzbek).

Ona tili aslida ramziy ma’nodagi atama bo‘lib, u har bir millatning rasmiy tilidir. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining davlat tili shu mamlakat sohiblari bo‘lgan o‘zbek xalqining ona tilidir. Demak, majoziy ma’nodagi “ona tili” muayyan bir xalqning davlat tili hisoblanadi. Shu bois har bir millat farzandlari maktab ta’limida o‘rganadigan dastlabki til ilmi “Ona tili” deb ataladi.

Biz ona tili orqali dunyoni anglaymiz, shu til asosida milliy va madaniy qadriyatlarimizni idrok etamiz. Shunga ko‘ra, til har bir millatning o‘y-fikrlari, qarashlarining ifodachisi hamdir. Til orqali millat farzandlari ta’lim oladi, uning yordamida har bir inson dunyonini anglaydi. Demak, millatning ona tili nafaqat millat shaxsining, qolaversa, butun bir jamiyatning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ko‘p millatli mamlakatimizda davlat tili – o‘zbek tili bo‘lsa-da, bu yurtimizda istiqomat qilayotgan qardosh xalqlar: qozoq, qirg‘iz, turkman, qoraqalpoq, tatar, uyg‘ur, ozarbayjon, turklar va noqardosh xalqlar: ruslar, tojiklar, koreys, ukrainlarning tillari ham o‘zaro muomalada erkin qo‘llanadi. Bu jarayon esa o‘z-o‘zidan ma’lum bir hududda ikki yoki ko‘p tillilikni yuzaga keltiradi.

“Ikkinchi til” atamasi yoki tushunchasi qo‘llanilish doirasiga ko‘ra turli ma’nolarni anglatadi: birinchidan, mamlakatimizda yashayotgan barcha millatlar uchun o‘zbek tili ikkinchi til hisoblansa, ikkinchidan, o‘zbeklarning o‘zi uchun esa rus tili ikkinchi til hisoblanadi. Shuningdek, filologik oliy o‘quv yurtlarida ham ikkinchi til tushunchasi mavjud, bunda mutaxassislik tili sifatida o‘rganayotgan tilidan tashqari boshqa bir tilni o‘rganishi – uning uchun ikkinchi tildir.

Chet tili tushunchasi millat tilidan farqli ularoq, u mamlakat hududidan tashqarida joylashgan, aniqrog‘i, boshqa tizimli xorijiy mamlakatlar tilidir. Demak, o‘zbek xalqi uchun qardosh turkiy tillardan tashqari dunyoda mavjud bo‘lgan barcha tillar xorijiy tildir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Odatda, savdo-sotiq va diplomatik aloqalarni yo‘lga qo‘yish masadida har bir mamlakat xalqi jahon miqyosida keng tarqalgan xalqaro tillarni (masalan, ingliz, nemis, fransuz, rus, arab va xitoy tillarini), yaqin qo‘shni davlatlar tilini (masalan, xitoy, koreys tillarini) o‘rganishga harakat qiladi. Jumladan, hozirgi kunda jahon miqyosida ingliz tilining mavqei ko‘tarilib ketishi o‘z-o‘zidan ushbu tilni o‘rganishga ehtiyoj sezilganligini anglatadi. Demak, umum jamiyatning bunday ravnaq topishi muayyan bir jamiyatning bilingvizmga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartiradi.

Ikki tillilik, ya’ni bilingvizmni diglossiya deb ataluvchi hodisadan farqlamoq kerak. Diglossiya ham ikki tillilikka o‘xshaydi. Biroq diglossiya muayyan til jamoasiga mansub

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

shaxsning unga qarashli bo‘lgan tilning turli shevalariaro muloqotga kirisha olish imkoniyatini bildiradi.

Muayyan shaxsning o‘z ona tilining adabiy va uning biror-bir hududiy (shevasi) shakllarida muloqotga kirisha olishi ham diglossiyaning amaldagi ko‘rinishlaridan biri sanaladi. Diglossiya ikki tillilikka qaraganda keng va faol tarqalgan sotsial-ijtimoiy hodisadir. Jamiyatning har bir a’zosi o‘z tilining adabiy shaklida hamda mahalliy sheva shaklida muloqot yuritishi nazarda tutilsa, diglossiya ommaviy keng tarqalgan hodisa ekanligini ma’lum bo‘ladi.

Ikki tillilik sotsiolingvistikaning ijtimoiy-lisoniy tushunchasi sifatida o‘ziga xos tizimlilikka ega. Ma’lumki, muayyan bir hodisa tizimlilik imkoniyatiga ega bo‘lishi uchun shu hodisa doirasida birlashuvchi ichki tuzilmalari mavjud bo‘lishi va ular muayyan bir belgi-xususiyatlariga ko‘ra farqlanishi kerak. Boshqacha aytganda, tizim muayyan jihatlariga ko‘ra tasniflanishi, ya’ni klassifikatsiyalanishi zarur. Bunday xususiyat ikki tillilik, ya’ni bilingvizm uchun ham xos bo‘lib, ulardan biri **faol** (aktiv) va **nofaol**(passiv) ikki tillilikdir.

Ikki tillilikning faol ikki tillilik turi o‘z ona tili bilan o‘zga tilning og‘zaki va yozma shakllarini bir xil darajada savodli o‘zlashtirgan shaxslar nutqiga xosdir. Bunday shaxslar ikkinchi tilning ham yozma, ham og‘zaki shakllarida muloqotga kirisha oladi.

Ikki tillilik sharoitida biri boshqasidan farq qiluvchi ikki xil vaziyat mavjud bo‘lib, birinchisida o‘zga tilda bo‘ladigan muloqotda o‘z tilning, ya’ni ona tilining lisoniy xususiyatlari ustuvor bo‘lsa, ikkinchisida, aksincha, ya’ni bu muloqotda o‘zga tilning lisoniy xususiyatlari ustuvorlik qiladi. Nofaol ikki tillilikda ana shu vaziyatlardan biri hukmron bo‘lsa, faol ikki tillilikda ko‘rsatilgan vaziyatning har ikkisi teng darajada amal qiladi.

Nofaol ikki tillilik. Ikki tillilikning bu turi ikkinchi tilni qisman o‘zlashtirgan shaxslar nutqida uchraydi. Nofaol ikki tillilikda bilingv, ya’ni ikki til sohibi o‘zga tilni bir tomonlama o‘zlashtirgan bo‘ladi.

Ikki tillilikning faol va nofaol amali bevosita va bilvosita til kontaktlari bilan ham bog‘liq bo‘ladi. Faol ikki tillilik bevosita til kontakti sharoitiga xos bo‘lsa, nofaol (passiv) ikki tillilik bilvosita til kontaktlari bilan aloqadordir. Bilvosita til kontakti ommaviy axborot vositalari: gazeta va jurnallar, televidenie, internet orqali chet tillarida beriladigan informativ materiallar bilan bog‘liq bo‘lib, bilingv ushbu materiallar mazmunini o‘qib tushunadi, ular mazmunini qisqa bayon eta oladi, biroq shu tilda erkin gapira olmaydi yoki yoza olmaydi.

Me’yoriy ikki tillilik. Me’yoriy ikki tillilik savodxon shaxslar nutqiga xosdir. Bunda bilingv o‘z ona tili va ona tili sanalmagan ikkinchi o‘zga tilning fonetik, lug‘aviy, grammatik qonun-qoidalarini me’yoriy o‘zlashtirgan bo‘ladi. Shuning uchun ikki tillilikning bu turi filologik bilimga ega bo‘lgan, o‘ta o‘qimishli va o‘ta savodxon ziyoli shaxslar uchun xosdir.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Me'yoriy ikki tillilik ikki tomonlama me'yoriy ikki tillilik va bir tomonlama me'yoriy ikki tillilik singari ko'rinishlarga ega.

Ikki tomonlama me'yoriy ikki tillilik bilingvning o'z ona tilini va ona tili sanalmagan o'zga tilni savodli o'zlashtirganligiga asoslanadi.

Bir tomonlama me'yoriy ikki tillilik. Me'yoriy ikki tillilikning bu turida bilingv ikki tildan birini savodli o'zlashtirgan bo'ladi. Ular ikkinchi tilda og'zaki so'zlashuv jarayonida erkin nutqiy muloqot yuritsalar-da, ikkinchi tilning fonetik, lug'aviy-semantik va grammatik me'yorlarini to'liq o'zlashtirmagan bo'ladilar. Jamiyatda to'liq me'yoriy ikki tillilikka qaraganda bir tomonlama me'yoriy ikki tillilik ko'p uchraydi va faol amal qiladi.

Barchaga ma'lumki, chet tilini o'rganish tabiiy til muhitida samaraliroq bo'ladi, bu esa o'quv jarayonida tabiiy til muhiti bilan bir xil xususiyatlarga ega bo'lgan maxsus ikki tilli ta'lim muhitini sun'iy ravishda shakllantirishni taqazo etadi. Til funksiyalari tizimida tilni o'zlashtirish nafaqat bolaning kommunikativ qobiliyatini rivojlantirishga, balki tilni muloqot yurituvchi sifatida ham, madaniyatlararo bilimlar vositasi sifatida ham o'zlashtirish uchun katalizator bo'lgan kognitiv sohani shakllantirishga yordam beradi.

Ma'lumki, turli tillar vakillari munosabatlarini to'laqonli amalga oshirishda madaniyatlararo munosabatning muhim ahamiyatga ega ekanligi, chet tilni o'rganuvchi tili o'rganilayotgan mamlakat madaniyatiga ham kirib borsa, tili o'rganilayotgan mamlakat turmush tarzi, shu xalqning madaniy qadriyatlari bilan yaxshi tanish bo'lsagina ikki til sohibiga aylanishi ta'kidlanadi. Shuningdek, til va madaniyat axborotni kodlash vositasi bo'lib, talabalarda yangi olam timsolini ham shakllantiradi. Ikkinchi til sohibida o'z madaniyatidagi birlamchi olam manzarasi begona tildagi ikkilamchi olam manzarasi bilan qiyoslanadi. Chet tili va shu til egalarining madaniyatini o'rganishda yuzaga keladigan ikkilamchi olam manzarasi – bu shunchaki tilda aks etuvchi manzara bo'lib qolmay, balki til orqali ifodalanuvchi va til yordamida yaratiladigan lisoniy manzara bo'lib, ushbu psixologik omillar ikkilamchi lisoniy-madaniy shaxs shakllanishiga olib keladi.

Ikkilamchi lisoniy shaxsni shakllantirish fikri dastlab Z. Dorney va E. Ushoida tadqiqotlarida ham ilgari surilgan bo'lib, ular til o'rganuvchi o'zida kelajakda qanday mutaxassis bo'lib etishishini oldindan rejalashtirishi orqali motivatsion muhitga tushib qolishi va natijada ikkilamchi shaxs shakllanishi ro'y berishini ta'kidlaydilar. Jumladan, Z.Dorne o'zi ilgari surgan ikkilamchi lisoniy shaxs shakllanishining motivatsion tizimida quyidagi uch jihatni alohida ajratib ko'rsatadi:

1. Mukammal ikkilamchi lisoniy shaxs - til o'rganuvchi o'zini ikkinchi tilni mukammal egallagan shaxs sifatida tasavvur qilishi, bu juda kuchli motivator bo'lib o'rganuvchi hozirgi ko'nikmalari va tilni mukammal egallagandagi ko'nikmalari orasidagi tavofutlarni qisqartirishga harakat qilishi lozim.

2. Zaruriy ikkilamchi lisoniy shaxs - til o'rganuvchi sifatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun zarur bo'lgan til ko'nikmalarini egallash kerak.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

3. Ikkinchi tilni o‘rganish - bevosita tilni o‘rganish muhiti va tajribasi bilan bog‘liq bo‘ladi.

Jahon hamjamiyati bugungi kunda ko‘p tillilikka intilmoqda. Tabiiy ehtiyoj tufayli yuzaga kelgan ko‘p tillilik muhiti kasbiy mutaxassislik bilan bir qatorda xalqaro tillarni yuqori darajada egallash va jahondagi eng yangi ilmiy nazariy qarashlarni o‘zlashtirish asosida o‘z kasbiy ko‘nikma-malakalarini muntazam rivojlantirib borishni taqazo etmoqda. Umumjahon pandemiyasi davrida tibbiyot mutaxassislarining davo choralarini topish yo‘lidagi ilmiy hamkorligi, o‘zaro tajriba almashish harakatlarida xalqaro tillarni biluvchi mutaxassislarning o‘rni naqadar muhimligi barchaga ayon bo‘ldi. Shu bois hozirgi kunda respublikamiz ta’lim sohasida sohaviy til ta’limini kuchaytirishga va nafaqat tillarni o‘rgatishga ixtisoslashga filologik oliy ta’lim muassasalarida, hatto nofilologik yo‘nalishlarda ham mutaxassislik fanlarini chet tillarda o‘qitishni tashkil etishga katta ahamiyat qaratilmoqda. Bu borada chet ellik mutaxassislar ham ta’lim jarayoniga jalb qilinmoqda. Ko‘rinadiki, faol ikki tillilik aksariyat holatlarda ko‘p tillilik tomon o‘sib boradi va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi.

Demak, ikki tillilik deganda, nafaqat shaxsning ikki tilda so‘zlashishini, balki shu tilda fikrlashini ham tushunmoq kerak. Agar shaxs ikki tilda so‘zlashsa-yu, bir tilda idrok etsa, o‘ylasa, bu har ikki tilni to‘liq egallagan bo‘lmaydi. Chunki bunday shart-sharoitda u avval idrok etgan narsani, fikrini avval ikkinchi tilga tarjima qilishi va keyin muloqotga chiqarishi kerak bo‘ladi. Bu hola nutqiy muloqotda ayrim o‘rinlarda to‘xtalib qolishga, kerakli ifoda shaklini topa olmay ona tilidagi yoki boshqa tillardagi so‘zni qo‘shib ishlatishga olib keladi, ya’ni nutqdagi izchillikning susayishiga olib keladi. Ikki tilli shaxs o‘z ona tilida ham, ikkinchi tilda ham idrok etsa, fikrlay olsagina, u har ikki tilda teng darajada erkin va oson gapiradigan shaxs hisoblanadi. Bunga erishish uchun ikkinchi til ko‘nikmalarini erta bolalaikdan boshlash va ona tili hamda o‘rganilayotgan tilda muntazam so‘zlashib turishni ta’minlash kerak bo‘ladi. Tillarda muloqot yuritishda me’yoriylikning buzilishi, ya’ni u yoki bu tilga ustuvorlik berilishi bolada bir tomonlama me’yoriy ikki tillilikning yuzaga kelishiga olib keladi. Buning yorqin misolini, chet mamlakatlarda yashayotgan vatandoshlarimizning farzandlari o‘sha mamlakat tilini o‘rganishga kuch berishi oqibatida o‘z ona tillarini unutib qo‘yayotganliklarida ko‘rishimiz mumkin.

Ko‘rinadiki, ikki tillilik (blingvizm) sharoitida shaxs, ya’ni bola nutqini shakllantirish va rivojlantirish maqsadga muvofiq keladigan eng to‘g‘ri yo‘ldir.[1] Bolaning maktabgacha davrida ikki tilning tanlanishi va mas’ullar tomonidan joriy etilishi olamning lisoniy manzarasini yanada yorqinroq ko‘rishga imkon yaratadi. Chunki mamlakatimizning ijtimoiy-madaniy xususiyati doimo uning ko‘p millatliligi, ko‘p madaniyatliligi bilan bog‘liq

[1] Sokolova, I.V. Ikki tillilikning shaxsning ijtimoiy-kognitiv rivojlanishiga ta'siri / I.V. Skolova // Ta'lim va fan. - 2012.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

holda shakllangan va rivojlangan. Millatimiz ta'lim tizimi rasmiy asosda ikki tillilikka asoslanmagan bo'lsa-da, biroq jamiyat shaxsining o'zaro muloqatida, ta'lim tizimda o'qitish jarayonida ikki tillilik to'liq amal qilmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Бодуэн де Куртене. Введение в языковедение. – М.: Ленанд, 2018.
2. Исмаилов, М.С. Грамматические способы выражения пространственных отношений при двуязычии (на материале узбекского-русского раннего двуязычия): автореф.дис…канд. фил. наук. – М., 1988.
3. Qурбонова, М. Ўзбек болалар нутқи лексикасининг социопсихолингвистик тадқиқи. Филол. фан. номз...дис. – Тошкент, 2009.; Qурбонова, М. Ўзбек болалар нутқининг прагматик хусусиятлари. Филол. фан. докт...дис. – Тошкент, 2018.
1. Сайидирахимова, Н.С. Мактабгача ёшдаги ўзбек болалар нутқининг лингвистик хусусиятлари. Филол. фан. номз...дис. – Тошкент, 2004.
2. Умархўжаева, О. Болалар нутқининг баъзи фонетик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1997.
3. Berdaliyev A. Sinxron sotsiolingvistika. Toshkent -1992.
4. Sokolova, I.V. Ikki tillilikning shaxsning ijtimoiy-kognitiv rivojlanishiga ta'siri / I.V. Skolova // Ta'lim va fan. - 2012.
5. Chernysheva 2001 yil - Chernysheva E. B. Maktabgacha yoshdagi bolaning kommunikativ xatti-harakati: (Psixolingvistik tadqiqot): dis. .kand. Filol. Sci. Voronej, 2001.
6. 9.Macnamara John The bilingual's linguistic performance: A psychological overview, 1967 // Journal of Social Issues, Issues 23:2(58), 2010.
7. Samarin, D. V.A. Bogoroditski on the role of language borrowings // Philological Sciences Issues of Theory and Practice. 2011-6-2.
8. Weinreich, U. Languages in contact. Berlin: De Gruytor Mouton, 2010.
9. Xarchenko V.K. Bolalar nutqi lug'ati. Belgorod: Belgorod, shtat. ped. Institut, 1994.
10. Tseitlin S.N. Bolalar nutqi: Tilshunoslik terminlari lug'ati / komp. S. N. Tseitlin, M. V. Rusakova. Sankt-Peterburg: Ta'lim, 1993.
11. Ferguson, C.A.& Fishman, J.A. (1977). Language planning process. The Hague, Mouton.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Umirov I. E,** dotsent, [**Умиров И.Е,** дотц], [**E.I. Umirov**, associate professor]; manzil: O'zbekiston, Toshkent, Uch-tepa tumani, daha CHILONZOR-G9A, ko'chasi KICHIK XALKA YO'LI, 21 [adrec: Узбекистан, Ташкент, Уч-тепинский район, даха ЧИЛОНЗОР-G9A, улица КИЧИК ХАЛКА ЁЛИ, 21], [address: Uzbekistan, Tashkent, Uch-tepa district, daha CHILONZOR-G9A, street KICHIK KHALKA YOLI, 21]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TALABALARNI ART-PEDAGOGIKA ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH

© I.X. Komolova[1]✉
[1]Samarqand davlat universiteti Kattaqo`rg`on filiali, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshirishda art-pedagogika usullaridan foydalanishning ahamiyati va usullari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – art-pedagogika usullaridan foydalanish orqali talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshirish yo‘llarini aniqlash va ta’lim jarayoniga ijodiy yondashuvlarni integratsiya qilish imkoniyatlarini o‘rganishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda sifatli tahlil va kuzatuv metodlari qo‘llanildi. Talabalar bilan olib borilgan art-pedagogik treninglar va ijodiy mashg‘ulotlar natijalari baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar art-pedagogika usullarining talabalarda kasbiy faoliyatga qiziqish va motivatsiyani oshirishga, shuningdek, ijodiy va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga katta ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshirishda art-pedagogika usullarini qo‘llash samaradorligini tasdiqladi.

Kalit so‘zlar: art-pedagogika, kasbiy tayyorgarlik, ijodiy yondashuv, art-terapiya, san’at ta’limi, kasbiy ko‘nikmalar, motivatsiya.

Iqtibos uchun: Komolova.I.X. Talabalarni art-pegagogika asosida kasbiy faoliyatga tayyorlash.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.76–81.

ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ОСНОВЕ АРТ-ПЕДАГОГИКИ

© И.Х. Комолова[1]✉
[1]Самаркандский государственный университет Каттакорганский филиал, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье освещается значение и методы использования художественно-педагогических методов в повышении готовности студентов к профессиональной деятельности.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – определить пути повышения готовности студентов к профессиональной деятельности с помощью методов арт-

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

педагогики и изучить возможности интеграции творческих подходов в учебный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались качественный анализ и методы наблюдения. оценивались результаты художественно-педагогической подготовки и творческой деятельности, проводимой со студентами.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что методы арт-педагогики оказывают большое влияние на повышение интереса и мотивации студентов к профессиональной деятельности, а также на развитие творческих и коммуникативных навыков.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтвердили эффективность использования художественно-педагогических методов в повышении готовности студентов к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: арт-педагогика, профессиональная подготовка, творческий подход, арт-терапия, художественное образование, профессиональные навыки, мотивация.

Для цитирования: Комолова.И.Х. Подготовка студентов к профессиональной деятельности на основе арт-педагогик.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 76–81.

PREPARING STUDENTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY ON THE BASIS OF ART-PEDAGOGY

© Iroda X. Komolova[1]✉
[1]Samarkand State University, Kattakorgan branch, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article highlights the importance and methods of using art-pedagogical methods in increasing students' readiness for professional activity.

AIM: the main goal of the study is to identify ways to increase students' readiness for professional activity through the use of art-pedagogical methods and to study the possibilities of integrating creative approaches into the educational process.

MATERIALS AND METHODS: the study used qualitative analysis and observation methods. the results of art-pedagogical trainings and creative activities conducted with students were evaluated.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that art-pedagogical methods have a significant impact on increasing students' interest and motivation for professional activity, as well as on the development of creative and communicative skills.

CONCLUSION: the results of the study confirmed the effectiveness of using art-pedagogical methods in increasing students' readiness for professional activity.

Keywords: art pedagogy, professional training, creative approach, art therapy, art education, professional skills, motivation.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Iroda. X. Komolova. (2024) 'Preparing students for professional activity based on art-pedagogy', Inter education & global study, (8(1)), pp. 76–81. (In Uzbek).

Kasb – bu insonning ijtimoiy tavsifi bo'lib, bunda bir xil turdagi mehnat faoliyati bilan shug'ullanadigan odamlarning ma'lum bir toifaga mansubligi tushuniladi. Talaba oliy ta'lim muassasasiga kirishdan oldin kasb tanlaydi va bu bo'lg'usi professional sifatida sub'ekt pozitsiyasini aniqlab beradi: yangi vazifalar (kasbiy faoliyatni o'zlashtirish) va mavjud imkoniyatlar orasida, yangi tizimlar munosabati bilan shunga o'xshash munosabatlarning maktabda odatlanib qolingan stereotiplari orasida ziddiyat kelib chiqadi. Kasbiy tayyorgarlik yo'lining o'zi talaba roli pozitsiyasining juda tez o'zgarishini talab qiladi: o'qishning boshida u maktab talabasi bo'lishi kerak emas, uning oxirida esa – talaba bo'lishi kerak emas. Bularning hammasi talabalarning jadal ijtimoiy ulg'ayishini va kasbiy - shaxsiy jihatdan rivojlanishini talab qiladi.

Tadqiqotda pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyati uning boshqaruvchanligi metofaoliyatliligidan iboratdir, ya'ni pedagog o'z faoliyatini talaba faoliyatiga qarab qurishi lozim bo'ladi. Ko'pchilik kasb egalari o'z faoliyatlarini malakali darajada tashkil etish bo'lsa, oliy ta'lim pedagoglar uchun talabalarning o'quv faoliyatini tashkillashtirishidan iborat.

Art-pedagogikaning shaxsga ta'siri asosan uch darajada amalga oshiriladi:

I. birinchi daraja, tananing fiziologik va biologik o'zgarishi orqali sodir bo'ladigan psixofiziologik, vizual(ko'rgazmali), eshitish va boshqa rettseptorlarning faollashishi, ya'ni psixofiziologik ta'sir hisoblanadi (B. G. Ananev, V. A. Ganzen, A. L. Gotsdiner, V. N. Myasishev, V. I. Petrushin, D. N. Uznadze va b.);

II. ikkinchi daraja, insonning hissiy-irodaviy tuzilmasiga ta'sir etish bilan bog'liq bo'lgan psixologik, ya'ni, tanani ruhiy bo'sh qo'yish yoki aksincha ruhiy faollashtirishga qulay engillik (A.V.Zaporojets, A.N.Leontьev, P.M.Yakobson va b.);

III. uchinchi daraja, ijtimoiy-psixologik, bunda u shaxsga ta'sir qilib, unda kataraktik reaktsiyaga sabab bo'ladi, o'z navbatida shaxsni o'zgartiradi va uyg'unlashtiradi, ekzistentsial shaxs tuzilmalarini shakllantiradi (L. V. Vigotskiy, T. A. Florenskaya va boshqalar).

Odatda "art-pedagogika" tushunchasi "art-terapiya" atamasi bilan birgalikda ishlatiladi. Biroq, "art-pedagogika" tushunchasini "art-terapiya" tushunchasi bilan solishtirganda shuni e'tirof etish mumkinki, "art-pedagogika" atamasi hali etarli darajada tadqiq etilmagan. Bu ikki tushuncha bir-biriga bog'liq tushunchalar bo'lsada, biroq ular sinonim emas. L.D. Lebedevaning fikricha, "art-terapiya atamasini art-pedagogika bilan almashtirganda, asl tushunchaning mohiyati yo'qoladi".

J. S. Valeyeva, L.D. Lebedeva, I.Yu. Levchenko, Ye.A. Medvedeva, S.V. Starikovalar tadqiqotlarida "art-pedagogika" va "art-terapiya" tushunchalarini qiyosiy tahlilini qilishgan bo'lib, ular ushbu tushunchalar bo'yicha quyidagi xulosani chiqarishgan: ularning semantik va amaliy mazmunida umumiylik va xususiylik mavjud bo'ladi. Bunda insonlarning badiiy-ijodiy faoliyati umumiy, sa'natga bo'lgan munosabatidagi "erkinlik",

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ishlatiladigan asboblari va sa’nat turlarining shaxsga ijobiy ta'siri xususiy sanaladi. Ye.A. Medvedeva “art-terapiya” va “art-pedagogika” tushunchalarini solishtirib, quyidagilarni ta'kidlaydi: “bu atamalarning o‘xshashligi shundaki, tushunchalarning birinchi qismi –“art” – “badiiy” so‘zi sa’nat bilan sinonim sanaladi. Ikkinchi qismida esa: terapiya – davolash ta'siri, tibbiy yo‘nalish; pedagogika – ta’lim, tarbiya, rivojlanish haqidagi fan”. Art-pedagogika inson “muammolari” bilan emas, balki uning imkoniyatlari bilan shug‘ullanadi. Bunda birinchi navbatda insonning ijobiy imkoniyatlari doirasini kengaytirish turadi.

Ko‘rib chiqilayotgan muammo doirasida art-pedagogika bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning o‘ziga xos xususiyatlarini shakllantirishi bo‘yicha quyidagilarni keltirish mumkin:

- ta’lim jarayonida tasviriy sa’nat vositalaridan foydalanish;
- ta’lim jarayonida o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi muloqotning ustunligi;
- o‘qituvchi va talaba hamkorligida badiiy ijodiyot, auditoriya va auditoriyadan tashqari vaqtlardagi turli xil bir-biriga bog‘liq mashg‘ulotlar;
- turli mavzularni o‘rganishda sa’nat asarlaridan foydalanish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbga tayyorlash muhitini va ijodiy faoliyatini tashkil etish.

Talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda art-pedagogikaning maqsadi: talabaning ma’naviy va axloqiy madaniyatini rivojlantirish jarayonida axloqi va estetikasini shakllantirish orqali kasbiy faoliyatga tayyorlashdir. Axloqiy va estetik immunitetni bo‘lajak o‘qituvchilarda shakllantirish oliy ta’lim muassasasi o‘quv-tarbiyaviy jarayonining muhim vaziflaridan sanalar ekan, bu tushunchalarga olimlar tomonidan berilgan ta'riflar bilan izoh berib o‘tamiz.

Axloqiy immunitet – bu mikro va makro muhitda axloqsiz hodisalarga qarshilik ko‘rsatuvchi shaxsiy sifat sanalib, uning jamiyatda tez o‘zgarib borayotgan ijtimoiy vaziyatlarga bo‘lgan munosabatining etarliligi hamda ma'naviy manbalarni salbiy axloqiy yo‘nalishga olib boradigan moddiy va dunyoviy vasvasalarni engishga safarbar etishdir, deydi A.S.Metelyagin. Shuni aytish muhimki, bo‘lajak o‘qituvchilarni art-pedagogika asosida kasbiy faoliyatga tayyorlashimizda ularda axloqiy immunitetni hosil qilish birinchi vaziflardan sanaladi. Ya'ni, salbiy holatlarga va muammolarga axloqan yondashib, sa’nat orqali go‘zallikni his qilib, turli vaziyatlarga ijodiy yondashib o‘z “men”ini shakllantirishi juda muhimdir.

Estetik immunitet – bu shaxsning ma'naviy shakllanishining o‘ziga xos xususiyati bo‘lib, bunda go‘zallikdan go‘zallikni ajrata olish, sa’natda uyg‘unlikni uyg‘unsizlikdan, tartibdan betartibliklarni farqlashi kabi qobiliyatining hamda insonning hulqida, xatti-harakatida, ijodida; ommaviy ta'sirga va madaniyatsizliklarga chidamli bo‘lishi tushuniladi. Bo‘lajak o‘qituvchilarda estetik immunitetning shakllanishi juda muhim sanaladi. Estetik immunitetning shakllanishi kelgusida kasbiy-tarbiyaviy faoliyatida: tadbir, bayram kechalarini tashkil etishi; o‘quvchi va ularning ota-onalari bilan muloqoti, pedagog imidjini yaratishi va boshqalarda eng muhim qurol bo‘ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Art-pedagogikani asosiy tamoyillariga insonparvarlik, ijodkorlik, integrativlik va refleksivlik kiradi.

Insonparvarlik g‘oyasi art-pedagogikada asosiy tamoyil sanalib, har bir talabaga badiiy, intellektual va boshqa qobiliyatlaridan qat'iy nazar alohida munosabatda bo‘lish pedagog faoliyatining bosh g‘oyasi sanaladi. Talabaning alohida qobiliyat egasi ekanligiga ishonish pedagog munosabatida namoyon bo‘ladi. Tarbiyaviy maqsadlarga ustuvorlik beriladi: o‘quv jarayoni yaxshilik va yomonlik, mehr-muhabbat, go‘zallik va uyg‘unlik kabi muammolarga boy bo‘ladi. Erkin ijodiy muhitda ijodiy jarayonni tashkil etish orqali shaxsiy ijodkorlik yaratiladi. Ijodkorlik qobiliyati majburlash orqali yuzaga chiqmaydi. Shu sababli, artpedagogdan qanday qilib qulay ijodiy muhit va shart-sharoitni yaratish masalasi turadi. Refleksivlik g‘oyasi – bu insonning muammoli-ziddiyatli vaziyatlarni ijodiy anglashi va engib o‘tishiga tayyorligi hamda g‘ayrioddiy amaliy vazifalarni belgilashi va hal qilishi, shuningdek, insonlar o‘rtasidagi g‘ayrioddiy munosabatlarga moslashishi tushuniladi. Integrativlik g‘oyasi art-pedagogikaning mazmun mohiyati aks etadi. Avvalo, bunda pedagogika, psixologiya, sa’nat va inson tafakkurining boshqa sohalari integratsiyasi namoyon bo‘ladi. Talabaning axloqiy va estetik qiyofasini boyitishga qaratilgan turli xil badiiy faoliyat turlari va shakllarining uyg‘unlashuvi sanaladi.

Pedagoglik kasbi muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etib, pedagog yosh qalblar kamolotining me’moridir. U bolalarni g‘oyaviy – siyosiy jihatdan chiniqtirib, tabiat, jamiyat, tafakkur taraqqiyoti, qonuniyatlarini o‘rgatar ekan, avvalo, u yosh avlodni kelajak mehnat faoliyatiga tayyorlashi, kasb – hunar egallashlariga ko‘maklashishi va jamiyat uchun muhim bo‘lgan ijtimoiy – iqtisodiy vazifani hal etishga chog‘lanmog‘i darkor. Ana shu mas’uliyat o‘qituvchidan o‘z kasbining mohir ustasi bo‘lishni, o‘quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko‘rsatib, ularning qiziqishi, qobiliyati, iste'dodi, e'tiqodi va amaliy ko‘nikmalarini har tomonlama rivojlantirishning optimal yo‘llarini izlab topadigan kasb egasi bo‘lishni talab etadi. Buning uchun pedagogik mahorat o‘qituvchidan doimo kasbiy mahorati ustida izlanish uchun, unga turli shart – sharoitlar yaratishi, kerakli moddiy va ilmiy – metodik yordam ko‘rsatishi hamda o‘qituvchining ijodiy tashabbuskorligini oshirishiga ko‘maklashadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. "Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi" Toshkent – "O‘zbekiston"-2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2021 yil 13 iyuldagi “Yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PF-6260-son Farmoni
3. Saliyeva Z.T. Oliy ta’lim muassasasi talabalarining ma'naviy madaniyatini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish: pedagogika fanlari bo‘yicha fan doktori (DSc). … diss. – T., 2017. – 243 b.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

4. Руденко И.В., Кустов Ю.А. и др. Формированийе общепрофессиональных компетентсий студентов в воспитательном протсессе вуза: аксиологический подход: монография /– Тольятти: Кассандра, 2015 – 168 с.
5. Пайдуков Д.В. Формированийе у будущих бакалавров педагогического образования компетентности в области эстетического воспитания школьников: диссертатсия ... кандидата педагогических наук. – Чебоксары, 2015. – 167 с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Komolova Iroda Xamidulla qizi**, o`qituvchi, [**Комолова Ирода Хамидулла кизи**, – учительница], [**Iroda. Kh. Komolova**, teacher]; manzil: O'zbekiston,Samarqand viloyati.,Shahar Kattaqo`rg`on,Amir Temur ko'chasi, [адрес:Узбекистан, Самаркандская область, город Каттакорган, улица Амира Темура], [address: Uzbekistan, Samarkand region, Kattakorgan city, Amir Temur street]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

MUSIQA SAN'ATIGA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING KIRIB KELISHI VA SHAKLLANISHIDA MUAMMO VA YECHIMLAR

© B.M.Ibragimov[1]✉

[1] O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi huzuridagi Botir Zokirov nomidagi milliy estrada san'ati instituti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: axborot texnologiyalarining rivojlanishi barcha sohalarda, jumladan musiqa san'atida ham tub o'zgarishlarga olib keldi. Ushbu maqola musiqa san'atiga raqamli vositalar kirib kelishi natijasida yuzaga kelgan o'zgarishlar va ularning ijobiy va salbiy tomonlarini ko'rib chiqishga qaratilgan.

MAQSAD: maqolaning asosiy maqsadi musiqa san'atiga axborot texnologiyalarining integratsiyasi natijasida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan yechimlarni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ilmiy adabiyotlar tahlili, empirik kuzatishlar, musiqiy dasturlar va platformalar faoliyati hamda soha mutaxassislari bilan olib borilgan suhbatlar natijalari asosiy manba sifatida qo'llanildi. Shuningdek, kontent-tahlil va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, musiqa san'atida axborot texnologiyalarining rivoji musiqani ishlab chiqarish va iste'mol qilishda yangi imkoniyatlar yaratdi. Ammo shuningdek, u musiqa san'atiga qiziqishning susayishi, musiqiy ijodkorlikka salbiy ta'sir kabi muammolarni ham keltirib chiqardi. Muammoni hal qilish uchun zamonaviy dasturiy ta'minot va musiqiy ta'lim jarayonlarini uyg'unlashtirish zarur.

XULOSA: musiqa san'atida axborot texnologiyalarining joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etsa-da, mavjud muammolarni hal qilish uchun ijodiy va texnologik yondashuvlarni birlashtirish muhim. Musiqiy ta'limda innovatsion metodlarni qo'llash orqali san'at va texnologiya o'rtasida muvozanatni ta'minlash zarur.

Kalit so'zlar: musiqa san'ati, axborot texnologiyalari, raqamli texnologiyalar, musiqa ijodkorligi, integratsiya, innovatsion metodlar, musiqiy ta'lim, muammo va yechimlar.

Iqtibos uchun: Ibragimov B.M. Musiqa san'atiga axborot texnologiyalarining kirib kelishi va shakllanishida muammo va echimlar // Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 82–89.

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ ВХОДА И ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МУЗЫКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

© Б.М. Ибрагимов[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

[1]Национальный институт эстрадного искусства имени Ботира Закирова при Государственной консерватории Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: развитие информационных технологий привело к фундаментальным изменениям во всех сферах, в том числе и в музыкальном искусстве. Целью данной статьи является рассмотрение изменений, произошедших в результате внедрения цифровых инструментов в музыкальное искусство, их положительных и отрицательных сторон.

ЦЕЛЬ: основной целью статьи является выявление проблем, возникающих в результате интеграции информационных технологий в музыкальное искусство, и разработка научно обоснованных решений по их устранению.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в качестве основных источников в исследовании использованы анализ научной литературы, эмпирические наблюдения, деятельность музыкальных программ и платформ, а также результаты интервью с экспертами отрасли. Также использовались методы контент-анализа и сравнительного анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показывают, что развитие информационных технологий в музыкальном искусстве создало новые возможности в производстве и потреблении музыки. Но это также вызвало проблемы, такие как снижение интереса к музыкальному искусству и негативное влияние на музыкальное творчество. Для решения проблемы необходимо объединить современное программное обеспечение и процессы музыкального образования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: хотя внедрение информационных технологий в музыкальное искусство важно, важно сочетать творческий и технологический подходы для решения существующих проблем. Необходимо сохранять баланс между искусством и технологиями, используя инновационные методы в музыкальном образовании.

Ключевые слова: музыкальное искусство, информационные технологии, цифровые технологии, музыкальное творчество, интеграция, инновационные методы, музыкальное образование, проблемы и решения.

Для цитирования: Ибрагимов Б.М. Проблемы и решения входа и формирования информационных технологий в музыкальном искусстве // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 82–89.

PROBLEMS AND SOLUTIONS IN THE ENTRANCE AND FORMATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ART OF MUSIC

© Bobir M. Ibragimov[1]✉
[1]National Pop Art Institute named after Botir Zakirov under the State Conservatory of

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the development of information technologies has led to fundamental changes in all fields, including the art of music. This article aims to examine the changes that have occurred as a result of the introduction of digital tools into the art of music and their positive and negative aspects.

AIM: the main purpose of the article is to identify the problems that arise as a result of the integration of information technologies in the art of music and to develop scientifically based solutions for their elimination.

MATERIALS AND METHODS: the analysis of scientific literature, empirical observations, activities of music programs and platforms, and the results of interviews with industry experts were used as the main sources in the research. Content analysis and comparative analysis methods were also used.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the research show that the development of information technology in the art of music has created new opportunities in the production and consumption of music. But it also caused problems, such as a decline in interest in the art of music, and a negative impact on musical creativity. To solve the problem, it is necessary to combine modern software and musical education processes.

CONCLUSION: although the introduction of information technology in the art of music is important, it is important to combine creative and technological approaches to solve existing problems. It is necessary to maintain a balance between art and technology by using innovative methods in music education.

Key words: music art, information technologies, digital technologies, music creativity, integration, innovative methods, music education, problems and solutions.

For citation: Bobir M. Ibragimov. (2024) Problems and solutions in the entrance and formation of information technologies in the art of music, Inter education & global study, (8(1)), pp. 82–89. (In Uzbek).

Qattiq jismlarning past sifatli magnitafonlari 1900 yildan beri mavjud bo‘lib, 1930-yillarning boshlarida kinoindustriya ovozli filmlarga foto - optik ovoz yozishni qo‘llay boshladi. Xuddi shu vaqtning o‘zida Germaniyaning AEG elektronika kompaniyasi birinchi Magnetophon K-1 magnitafonini ishlab chiqdi. U 1935 yil avgustda Berlinda bo‘lib o‘tgan xalqaro radio ko‘rgazmada namoyish etildi.

1940 yilda nemis muhandisi Valter Veber yuqori chastotali o‘zgaruvchan tokning texnologiyasiga patent oldi, bu yozuv va ijro etish sifatini sezilarli darajada yaxshiladi. 1941 yilda AEG yangi magnitafon modelini (Magnetophon K4HF) chiqardi. Unda Veber tomonidan ochiq yuqori chastotali magnitlanish texnologiyasi birinchi marta qo‘llanildi. 1942 yilda AEG Stereo formatda ovoz yozish bo‘yicha tajribalar o‘tkazdi. Birinchi

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

elektroakustik asar 1944 yilda Misr poytaxti Qohiradan kelgan talaba Halim El Dabh tomonidan yozilgan. Halim El Dabh “Zaar” (ingl. Zaar) nomi bilan mashhur qadimiy tasavvuf marosimi(“Sirli poklanish marosimi”)da qatnashib, katta hajmdagi magnitafon yordamida asboblarning tovushlarini va qo‘shiq ovozlarini magnit tasmaga yozib oldi.

Elektron musiqa. Elektron musiqa (nem. elektronische Musik, ingl. electronic music) - bu musiqani qisman yoki to‘liq elektron tarzda ishlab chiqarish, o‘zgartirish va qayta ishlab chiqarishning akustik natijasi bo‘lgan musiqani anglatadi. Ushbu jarayonda ovozning ichki tashkil etilishi birinchi o‘rinda turadi. Ovoz manbai tabiiy yoki sun’iy (akustik va elektron) bo‘lishi mumkin.

Elektron musiqa — 1) elektron musiqa cholg‘ulari, ovoz yozish hamda ovoz taratish (magnitofon kabi) qurilmalari vositasi bilan yaratilgan musiqa asarlari. Kompozitorlik ijodida konkret musiqa, maxsus kompyuter dasturlari asosida ijod etilgan kompyuter musiqasi, kinofilm, spektakl va boshqalar uchun bastalagan amaliy Elektron musiqa kabi turlari ajratiladi.

XX asrning so‘nggi uchdan bir qismigacha elektron musiqa asosan akademik musiqada (sobiq ittifoq dalatlaridaa ham, chet elda ham) tajribalar bilan bog‘liq edi. Ammo bu holat 1970 yillarda ovozli sintezatorlarning ommaviy ishlab chiqarilishi tashkil etilishi bilan o‘zgardi. Sintezatorlar o‘rtacha narxlari tufayli keng ommaga taqdim etildi. Bu holat mashhur musiqa an’ana qiyofasini o‘zgartirdi - ko‘plab jazz, rok va pop musiqachilari tomonidan sintezatorlar keng qo‘llanilishiga olib keldi. XI asrning boshlarida elektron musiqa keng uslub va janrlarni o‘z ichiga oladi. Avangard musiqachilarining yagona tajribalaridan tortib keng takrorlanadigan amaliy musiqaga qadar.

Yapon elektron musiqasi. NHK studiyasini yaratish va elektron musiqa bo‘yicha birinchi ishlar. Wataru Uenami “HNK” elektron musiqa studiyasining asoschisi va direktori. NHK studiyasi 1955 yilda Germaniyaning Technische Hausmitteilungendes NWDRs studiyasi - Sonderheft liber elektronische Musik (1954 N. ½) ichki nizomlari to‘g‘risidagi bayonot NHK muhandislari guruhi tomonidan yapon tiliga tarjima qilinib va buklet shaklida nashr etilgan.

Robert Bayerning ikkita maqolasi yapon bastakorlari orasida ham tarqalib, rasmiy ravishda “Melos jurnali”da nashr etilgan: Zur Geschichte der Elektronischen Musik (1953) va Elektronische Musik (1954). Elektron tovush va eksperimental musiqa bo‘yicha birinchi tadqiqotlar 1954 yilda NHK texnik xodimlari a’zolari tomonidan boshlangan va birinchi musiqiy kompozitsiya Toshiro Mayuzumining ishi bo‘lgan.

Mayuzumining uchta asari 1955 yilga bag‘ishlangan. Bular: “Asosiy sonlarning mutanosibligi bo‘yicha sinus to‘lqinlari uchun musiqa” ("Music for Sine Waves by Proportion of Prime Numbers"), “Asosiy sonlarning mutanosibligi bo‘yicha modulyatsiya qilingan to‘lqinlar uchun musiqa” ("Music for Modulated Waves by Proportion of Prime Numbers") va “Kvadrat to‘lqinlar va tishli to‘lqinlar uchun ixtiro” ("Invention for Square Waves and Sawtooth Waves"). Ushbu uchta etyud oddiy kompozitsiyadan murakkabroq tarkibga o‘tishni shakllantirdi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Birinchi, To‘liq sinus to‘lqinlaridan tashkil topgan birinchi tadqiqot Karlxaynts Stokxauzenning (1953) "Studi I" asariga asoslangan va Furye tahlil nazariyasiga asoslanadi. Biroq, yapon bastakori g‘arb g‘oyalarini rasman ishlatayotgani, shunchaki turli sinusoidal signallarni bir-birining ustiga qo‘yganligi sezildi.

Ikkinchi ishda Mayuzumi spektrni boyitish uchun modulyatsiyadan foydalanadi, lekin hech narsani sintez qilishga ham urinmaydi, balki, elementar spektral birlik - sinus to‘lqin bilan ishlaydi. Stokhauzenning aniq ta’siriga qaramay, nazariy jihatdan - nemis bastakor - tadqiqotchilari uchun muhim bo‘lgan yapon hamkasblari tomonidan har doim deyarli umuman e’tiborsiz qoldirilgan va faqat ovozli va akustik ta’siriga ahamiyat berilgan.

Uchinchi ishda monoxord - arra tishli signal generatori uchun klaviatura tekshirgichidan foydalaniladi. Uning vazifasi juda sodda “ohangdor qismlar qo‘shish” edi. Oddiy ohanglar, glissandolar va impressionistik effektlar ushbu asarga G‘arb klassik tuzilmalari uslubida o‘ziga xos “klassik” belgi beradi va ushbu tadqiqot Baxga bag‘ishlangan bo‘lishi ajablanarli emas, chunki sarlavha: “Ixtiro” "Invention" edi.

Shu erda NHK studiyasidan oldin elektron musiqa Yaponiyda bo‘lmaganmi degan savol tug‘iladi. 1955 yilda NHK elektron musiqa studiyasi tashkil topgan paytda uskunalar quyidagicha edi: meloxord (olti kanalli sinusli signal generatori), monoxord (klaviatura tomonidan boshqariladigan arra tishli signal generatori), har xil osilatorlar, 32 bandli filtr, uzuk modulyatori va magnitafon.

Studiya 1968 yilda ko‘chib o‘tdi. Shu bilan birga, yangi qurilmalar paydo bo‘ldi. Oovozli grafikadan namuna olish uchun fotoformator (NHK texnik guruhi tomonidan ishlab chiqilgan) va oltita kanalli magnitofon, uning bir kanali boshqaruv sifatida ishlatilgan. 1968 yilda ko‘chib o‘tishda studiya jihozlari jadvalda keltirilgan (Quyidagi 1-jadvalda NHK tomonidan taqdim etilgan hujjat).

Elektron musiqa ishlab chiqarish uchun NHK studiyasi uskunalari, 1968 yil
1-jadval

Generatorlar	Filtrlar	Modulatorlar	Yozuvchi moslamalar
·Shovqin generatori ·Impuls generatori ·Kvadrat to‘lqin generatorlari ·Arratishli signal generatori ·Ko‘p funktsional generator ·Photoformer (optik tanlab olish moslamasi NHK da ishlab chiqilgan)	·To‘rtta yuqori / past o‘tish filtri ·1/3 oktava filtri ·Tarmoqli o‘tish filtri ·Oktava filtri ·Sozlanadigan filtr	·Chiziqli amplituda modulyator ·Qo‘ng‘iroq modulyatori	·O‘zgaruvchan tezlikli magnitafon ·Olti kanalli magnitafon ·Mono magnitafon ·Stereo magnitafon

Yuqorida tavsiflagan uchta asarda yapon urf - odatlari bilan qayta bog‘lanish urinishlari to‘xtatiladi, chunki “sof” elektronika va "tasma yozuvlari" bilan birinchi tajribalar allaqachon boshlangan va hattoki yapon elektron musiqasining o‘ziga xosligi haqida

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

birinchi mulohazalar paydo bo‘lgan edi. Ovropaning yuqori ixtisoslashgan studiyalaridan farqli o‘laroq, NHK Studio hech qanday muammosiz elektron musiqa, radioeshittirishlar, filmlar uchun musiqa va maxsus musiqiy bilan shug‘ullangan va televizion eshittirish imkoniyatlari mavjud edi. Ushbu ko‘p qirralilik hech qanday texnik, nazariy va estetik cheklovlarsiz “erkin yondashish” tamoyiliga amal qilgan va bu NHK Studio rahbari Vataru Uenami tomonidan asos solingan. Uning kontseptsiyasiga ko‘ra, ideal studiya bo‘sh bo‘lishi kerak, unda bastakorning vazifalari va o‘ziga xos badiiy g‘oyalari asosida ba’zi qurilmalar joylashtirilgan edi. Ushbu kontseptsiya studiya jihozlari darajasida amalga oshirilmaganiga qaramay, g‘oyaviy va estetik cheklovlar mavjud emas edi. Yuqorida ta'kidlagan yagona xususiyat - bu studiya rahbari Vataru Uenami tomonidan taqdim etilgan studiyada ishlash kontseptsiyasi. Adabiyotni o‘rgangan mualliflarni elektron musiqa asboblaridan foydalanadigan xolda an’anaviy yapon teatri, masalan “No” yoki “Buraku” kabi teatrlarga radio-dramalar yozishga undagan. Asarlarning bir nechta namunalari: Mayuzumi tomonidan yozilgan “Aou no Uye” ("Aoi no Ue");, Moroy tomonidan “Kusabira”, (1964 yilda yozilgan, No/Kyogen teatrlashtirilgan pyesalari asosida); yoki Mayuzumining "Elektron tovush va ovoz uchun Mandara" (1969) ("Mandara for Electronic Sound and Voice").(2-jadval)

NHK tomonidan ishlab chiqarilgan asosiy radioeshittirishlar 2-jadvalda ko‘rsatilgan.

2-jadval

Yil	Bastakor	Nomlari	Eslatma
1959	Mokoto Moroi	Pythagoras no Hoshi (The Stars of Pythagoras)	Tatsuji Ishihara poema asosida
1959	Akira Miyoshi	Ondina	
1960	Mokoto Moroi	Akai Mayu (The Red Cocoon)	Kobo Abe hikoyasi asosida
1960	Ioshiro Irino	Nami to Fue (Wave and Flute)	
1961	Mokoto Moroi	Nagai Nagai Michi ni sotte (Alongside a Long, Long Way)	Volfang Borxerta ishiga asosan
1962	Mokoto Moroi	Yamamba	
1964	Mokoto Moroi	Kusabira	“Kiogen” an’anasi asosida (bu kulguli intermedia teatrining bir qismidir)
1965	Mokoto Moroi	Gyosha Phaeton (Phaeton, the Chariot Driver)	
1972	Mokoto Moroi	Waga Izumo	

Ushbu radioeshittirishlarda asosan orkestr musiqasi hamrohligida ishlatilgani bilan bir qator elektron musiqa effektlaridan foydalanilgan.

1950 yillarning o‘rtalaridan oxirigacha. Kompyuterlarning ta’siri 1956 yilda ham davom etdi. **Lejaren Hiller** va **Leonard Isaacson** torli kvartet uchun **Illiac Suite**-ni

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

yaratdilar, bu algoritmik kompozitsiyadan foydalangan holda kompyuter yordamida tuzilgan birinchi to‘liq ish edi. “... **Hiller** kompyuterga ma’lum bir uslub qoidalarini o‘rgatish mumkin, degan xulosaga keldi va keyin shunga mos ravishda algortimlar tuzishga chaqirdi.” Keyingi ishlanmalar orasida 1957 yilda nufuzli **MUSIC I** dasturini ishlab chiqqan Bell Laboratoriyasida Maks Mateusning ishi bo‘lib, u elektron musiqani ijro etish uchun birinchi kompyuter dasturlaridan biri bo‘lgan. **Vokoder** texnologiyasi ham ushbu dastlabki davrda katta rivojlanish bo‘ldi. 1956 yilda Stokhauzen Daniyel kitobidan olingan matn asosida Ko‘ln studiyasining birinchi yirik asari "Gesang der Jyunling"ni yaratdi. O‘sha yilgi muhim texnologik yutuq - Raymond Skott tomonidan **Clavivox** sintezatorini ixtiro qilishi va Robert Moog tomonidan sintezator qismlarini yig‘ish edi.

1957 yilda Kid Baltan (Dik Raaymakers) va Tom Dissevelt Gollandiyadagi Filips studiyasida yozilgan "Song Of The Second Moon" (“Ikkinchi Oyning Qo‘shig‘i”) debyut albomini chiqardilar. Jamoatchilik butun dunyo bo‘ylab yaratilgan yangi tovushlarni qiziqish bilan qarshi oldi, bu esa 1958 da Bryusselda bo‘lib o‘tgan Butunjahon ko‘rgazmasida Filips pavilonida to‘rt yuzta dinamik-karnay orqali Varezning “Elektro Poemalar”i ijro etildi. Xuddi shu yili argentinalik bastakor Maurisio Kagel "Transición II" (“O‘tish II”) ni yozdi. Ish Ko‘lndagi WDR studiyasida amalga oshirildi. Ikkita musiqachi fortepianoda, biri an'anaviy uslubda, ikkinchisi torlar, ramka va g‘ilofda ijro etishdi. Boshqa ikkita ijrochi esa kassetadan jonli ijroni birlashtirish uchun oldindan yozib olingan materialdan foydalangan.

Kompyuter musiqasi (ingl. Computer music) – dastlab professional mutaxassislar doirasida musiqiy tovushlarni raqamli sintez qilish, ovozli signallarni raqamli qayta ishlash, turli sonorik tuzilmalarni raqamli ro‘yxatga olish va boshqalar bilan bog‘liq muhandislik ishlanmalari sohasiga murojaat qilish uchun ishlatilgan atama edi. Hozirgi vaqtda "kompyuter musiqasi" ta'rifi ko‘pincha ko‘plab musiqachilar va tinglovchilar tomonidan muayyan musiqa va kompyuter texnologiyalari yordamida yaratilgan har qanday musiqaga nisbatan qo‘llaniladi.

Kompyuter musiqasi bo‘yicha ishlarning aksariyati musiqa va matematikaning o‘zaro aloqalariga bag‘ishlangan bo‘lib, bu munosabatlar qadimgi yunonlar "harmony of the spheres" (“sohalarning uyg‘unligi”)ni ta'riflagandan beri qayd etilgan.

Musiqa yaratish uchun foydalanilgan birinchi kompyuter CSIRAC (qisqacha. Ingliz. Council for Scientific and Industrial Research Automatic Computer, Ilmiy va sanoat tadqiqotlari kengashi uchun avtomatik kompyuter) birinchi Avstraliya raqamli EHM (Elektron Hisoblas Mashinasi – kompyuter) va dasturiy xotira bilan dunyodagi to‘rtinchi kompyuter. CSIRAC dastlab CESAR Mk1 deb nomlangan va hozirgi kunda dunyodagi yagona birinchi avlod kompyuteridir.

Raqamli axborot vositalarini boshqarish uchun hisoblash quvvati va dasturiy ta’minotdagi yutuqlar kompyuter musiqasini yaratish va ijro etish uslubiga keskin ta’sir ko‘rsatdi. Hozirgi avlod mikro kompyuterlari juda xilma - xil algoritm va yondashuvlardan foydalangan holda juda murakkab audio sintezni amalga oshirishga qodir. Hozirda

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

kompyuter musiqasi tizimlari va yondashuvlari hamma joyda keng tarqalgan bo‘lib, musiqa yaratish jarayonida shu qadar mustahkam joylashtirilganki, biz ularga ikkinchi fikrni deyarli berolmaymiz: kompyuterga asoslangan sintezatorlar, raqamli miksherlar va effektlar birliklari shunchalik odatiy holga aylandiki, analoglardan ko‘ra raqamli musiqa yaratish va yozish texnologiyasi odatiy holga aylandi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) “E” harfi 283 bet. 87 b.
2. NHK // Энциклопедия Ниппоника: в 28 т. 2-е издание. — Токио: Сёгаккан, 1994—1997. (яп.)
3. Интернет и музыкальное образование школьников //Искусство и образование.-К.,-2000.-№1.-С.45-50.
4. Sibelius Reference. Electronic certificate of application. © 2021 Avid Technology

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ibragimov Bobir Mansurovich**, dotsent v.b, [**Ибрагимов Бобир Мансурович,** и.о.доцент], [**Bobir M. Ibragimov,** associate professor]; manzil: O'zbekiston, Shahar: Toshkent, Tuman: Shayxontohur, Botir Zakirov ko'chasi,1 [Адрес: Узбекистан, Город: Ташкент, Район: Шайхонтохур, улица Батира Закирова, 1], [Address: Uzbekistan, City: Tashkent, District: Shaikhontohur, Batir Zakirov Street, 1];

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TEXNIKA OLIY O‘QUV YURTLARIDA O‘QUV MATERIALLARINI IMITATSION-VARIATIVLIK ASOSIDA O‘QITISHNI TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI (INTELLEKTUAL O‘LCHASH ASBOBLARI FANINI O‘QITISH MISOLIDA)

© J.G ‘. Obidov[1]✉

[1]Farg‘ona politexnika instituti,Farg‘ona,O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada texnika oliy o‘quv yurtlarida o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitish texnologiyalari va ularning ta’lim jarayonidagi o‘rni tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – texnika oliy o‘quv yurtlarida o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik yondashuvi yordamida o‘qitish samaradorligini oshirish va o‘quvchilarni amaliy ko‘nikmalarga tayyorlashda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning afzalliklarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda imitatsion-variativ o‘qitish texnologiyalari va ularning texnika yo‘nalishidagi ta’lim jarayoniga qo‘llanishi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar imitatsion-variativlik yondashuvi yordamida "intellektual o‘lchash asboblari" fanini o‘qitishda talabalar bilim darajasining sezilarli darajada oshganini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari texnika oliy o‘quv yurtlarida imitatsion-variativlik asosida o‘qitish texnologiyalarini qo‘llash o‘quv jarayonini yanada samarali va amaliyotga yaqinlashtirishi mumkinligini tasdiqladi.

Kalit so‘zlar: imitatsion-variativlik, texnika ta’limi, intellektual o‘lchash asboblari, amaliy ko‘nikmalar, simulyatsiya texnologiyalari, ta’lim samaradorligi, innovatsion o‘qitish.

Iqtibos uchun: Obidov J.G`. Texnika oliy o`quv yurtlarida o`quv materillarining imitatsion-variativlik asosida o`qitishni takomillashtirish texnologiyalari(Intellektual o`lchash asboblari fanini o`qitish misolida.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.90–99.

ТЕХНОЛОГИИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА НА ОСНОВЕ ИМИТАЦИИ-ВАРИАЦИИ В ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ (КАК ПРИМЕР ПРЕПОДАВАНИЯ НАУКИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ИЗМЕРИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ)

© Ж.Г. Обидов[1]✉

[1] Ферганский политехнический институт, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются технологии обучения учебным материалам на основе имитационно-вариативного подхода в технических вузах и их роль в образовательном процессе.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — повысить эффективность обучения учебным материалам в технических вузах с использованием имитационно-вариативного подхода и выявить преимущества использования инновационных технологий в подготовке студентов к практическим навыкам.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ научной литературы по имитационно-вариативным технологиям обучения и их применению в образовательном процессе по техническим направлениям.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что при обучении предмету «интеллектуальные измерительные приборы» с использованием имитационно-вариативного подхода уровень знаний студентов значительно повысился.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтвердили, что использование технологий обучения на основе имитационно-вариативного подхода в технических вузах может сделать образовательный процесс более эффективным и приближенным к практике.

Ключевые слова: имитационно-вариативный подход, техническое образование, интеллектуальные измерительные приборы, практические навыки, технологии симуляции, эффективность обучения, инновационное обучение.

Для цитирования: Обидов.Ж.Г. Технологии совершенствования преподавания учебного материала на основе имитации-вариации в технических вузах (на примере преподавания науки об интеллектуальных измерительных приборах).// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 90–99.

TECHNOLOGIES FOR IMPROVING THE TEACHING OF STUDY MATERIALS ON THE BASIS OF IMITATION-VARIATION IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION TECHNOLOGIES (AS AN EXAMPLE OF TEACHING THE SCIENCE OF INTELLECTUAL MEASURING INSTRUMENTS)

©JamshidG`. Obidov[1]✉
[1]Fergana Polytechnic Institute, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the technologies of teaching educational materials based on the simulation-variational approach in technical universities and their role in the educational process.

AIM: the main objective of the study is to improve the effectiveness of teaching educational materials in technical universities using the simulation-variational approach

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

and to identify the advantages of using innovative technologies in preparing students for practical skills.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing scientific literature on simulation-variational teaching technologies and their application in the educational process in technical fields.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that using the simulation-variational approach in teaching the subject "intelligent measuring instruments" significantly improved students' knowledge levels.

CONCLUSION: the study results confirmed that applying simulation-variational teaching technologies in technical universities can make the educational process more effective and closer to practical applications.

Keywords: simulation-variational approach, technical education, intelligent measuring instruments, practical skills, simulation technologies, educational effectiveness, innovative teaching.

For citation: Jamshid G`. Obidov (2024) 'Technologies for improving the teaching of educational materials on the basis of imitation-variation in technical higher educational institutions (in the example of teaching the science of intellectual measuring instruments', Inter education & global study, (8(1)), pp. 90–99. (In Uzbek).

Texnika oliy o‘quv yurtlarida talabalarga o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalarining pedagogik-psixologik asoslarini tadqiq etishning uch qismga O‘zbekistonda, MDH mamlakatlarida va G‘arb mamlakatlarida o‘rganilishi sifatida tasniflash mumkin.

Xorij tajribasiga nazar solsak, ta’lim sohasidagi islohotlar aynan texnika oliy o‘quv yurtlarining texnologik-pedagogik zamonaviy o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida amalga oshirish orqali sifatli ta’lim amaliyotini takomillashtirishga qaratilgan interventsion texnik ta’lim tadqiqotini taqdim etadi. Imitatsion-variativlik pedagogikasi asosan texnika oliy ta’lim sohasidagi bo‘lajak kadrlarni tayyorlash va ishlab chiqarishini rivojlantirish uchun matnlarning ichki tuzilishini tahlil qilishni o‘qitishdan iboratdir. Asosiy e’tibor texnik matnlarni pedagogik texnologiyalar yordamida tushunish hamda sinergetik, germenevtik va praksiologik yondashuv orqali o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik va vizual-amaliy yo‘nalganlik imkoniyatlarini kengaytirish vositasida talabalarning texnik oqilonalik orqali texnika tilini bilish, o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalarini mazmun mohiyati va texnika ta’limidagi ahamiyatini talabalar ongida shakllantirishga qaratilgan.

Dunyoning ilg‘or xalqaro oliy ta’lim texnika oliy o‘quv yurtlarida olib borilayotgan islohotlarda belgilangan maqsadlarga e’tibor berilganda, imitatsion-variativlik asosida o‘qitish - bo‘lajak muhandislar uchun ta’lim jarayoni, jumladan, hozirgi vaqtda o‘rganish va o‘rganilgan tadqiqotlardan kelajakda butunlay yangi sharoitlarda yoki vaziyatlarda foydalanish imkoniyatidir. Ushbu tadqiqot ishimizda imitatsion-variativlik asosida o‘qitish yordamida texnika oliy o‘quv yurtlari talabalarini kasbiy kompetentliklarini oshirish

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

jihatlari, o‘z kasbini texnologik madaniyatni tashkil etuvchi komponentlar, mutaxassislik fanlarni o‘qitishdagi o‘rni va mazmunini integrallashuvi o‘laroq tushunishni rivojlantirish yoki ularni texnologik jixatdan takomillashtirish usullarini yaratish masalasi ekanligi yoritilgan. Bu jarayonda albatta asosiy fundamental va aprior omil bu imitatsion model hisoblanadi.

O‘zbekistonda Yangi uyg‘onish davri, ya’ni raqamli iqtisodiyot va raqamli texnologiyalarga asoslangan Uchinchi Renessans davri - O‘zbekistonning taraqqiyot bosqichida amalga oshirilayotgan ta’lim-tarbiya sohasidagi strategik vazifalarning muhim yo‘nalishi bu globallashuv sharoitida innovatsion texnologiyalardan to‘g‘ri foydalana oladigan, jamiyat va shaxs manfaatlari uchun zarur bo‘ladigan rivojlanish istiqbollarini aniq belgilaydigan mutaxassislar tayyorlash masalalariga qaratilganligi bilan tavsiflanadi.

Zamonaviy muhandislikni texnika oliy o‘quv yurtlarida o‘qitishdagi moddiy texnik baza hamda dasturiy vositalari orqali darslarni o‘tishda pedagog boshqaruvchi vazifasida bo‘lishi kerak. Bu tamoyil dars o‘tishda rejalashtirilgan o‘quv metodik qo‘llanma yordamida dars o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida faollashtirishni ta’minlaydi. Keyingi jarayon darslarni rejalashtirish jarayoni hisoblanib, unda EHM dasturlarini tayyorlash hamda kommunikatsion vositalarni faollashtirish hisoblanadi.

Hozirda Yevropa mamlakatlarida juda keng tarqalgan AKT vositalaridan biri bu internet provayderlar va internet intellektual aloqa tizimlari hisoblanadi [1]. Ular modul orqali talabalarga masofaviy va mustaqil ta’limni sifatli yo‘lga qo‘yishni ta’minlashmoqda.

Texnika oliy o‘quv yurtlarida o‘quv jarayonini oson hamda tushunarli qilib tinglovchiga havola qilish ham ular oldiga qo‘yilgan maqsadlardan biri hisoblanadi. Mavzularga mos ravishda virtual resurslarni ilg‘or pedagogik metodlar bilan yaratish rivojlanishni ta’minlaydi.

O‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalari ijtimoiy tushunchalardagi nazariy va metodologik atama bo‘lib, unga ko‘ra jamiyat taraqqiyoti texnika va texnologiyaning rivojlanishi bilan belgilanadi.

Hozirgi vaqtda o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalari asosida texnologiya bilan bog‘liq bo‘lgan bir nechta muammo, xususan, konsepsiyani o‘qitishdagi pedagogik muammolar, texnika va texnologiya tabiati, ijtimoiy ahamiyati muhokama qilinmoqda.

Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarga o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish jarayonida bir qator asosiy elementlar va shartlar mavjud. Quyida ular qisqacha tavsiflangan:

1. Maqsadli o‘qitish Dizayni: Mustaqil ta’lim jarayonining maqsadlari aniqlanib, ularni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan metodologiyalarni belgilash kerak.

2. Imitatsion o‘yinlar: Talabalarga turli simulyatsiyalar yoki imitatsion o‘yinlar orqali real hayotdagi vaziyatlarni qiyoslash imkonini berish. Masalan, biznes simulyatsiyalari, iqtisodiy model yoki ekologik tizimlar.

3. Vazifalar va senariylar: Talabalarga muayyan vazifalarni va senariylarni berish, bu ularga o‘z bilim va ko‘nikmalarini amalda qo‘llashga yordam beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

4. Resurslar va materiallar: Mustaqil ta’lim jarayonida foydalaniladigan materiallar – darsliklar, ma’ruzalar, video materiallar, online platformalar va boshqalar.

5. Interaktiv darslar: Talabalarni jarayonga jalb qilish, savollar berish va loyihalar ustida ishlab chiqish orqali interaktiv darslarni tashkil etish.

6. Yakuniy monitoring: Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarning yutuqlarini kuzatish, va vaqtida tahlil qilish uchun baholash kriteriyalarini ishlab chiqish.

7. Takroriy o‘qitish va ko‘nikmalarni rivojlantirish: Talabalar o‘z bilimlarini va ko‘nikmalarini takroriy ravishda rivojlantirishlari uchun imkoniyatlar yaratish.

8. Guruh boshqaruvi: Talabalarning guruhda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish va hamkorlikda ishlashga yordam beruvchi aktivitilarni tashkil etish.

9. Feedback tizimi: Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarga doimiy ravishda fikr-mulohazalar berish va ularning ishlash jarayonini yuksaltirishga qaratilgan tahlillar olib borish.

Bu elementlar mustaqil ta’lim jarayonida o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishda talabalarning faol ishtirokini ta’minlaydi va ularning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqot doirasida oliy ta’lim muassasalarida mustaqil ta’lim jarayonida talabalarga o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirishning samrali tomonlarini ko‘rib chiqish maqsad qilingan.

Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarga o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish uchun bir qancha texnologiyalarni qo‘llash mumkin. Ularning mazmuni va mohiyati quyidagi asosiy elementlardan iborat:

Interaktiv simulyatsiyalar. Talabalarlar real hayotdagi vaziyatlarni simulyatsiya qilish orqali bilimlarini amalda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Interaktiv Simulyatsiyalar onlayn platformalar, virtual realiti simulyatsiyalari yoki rolikli o‘yinlar shaklida amalga oshiriladi.

Interaktiv simulyatsiyalar o‘quv jarayonini qiziqarli, samarali va amaliy qilishda muhim ro‘l o‘ynaydi. Quyida interaktiv simulyatsiyalarning bir nechta misollari keltirilgan:

1) Virtual Simulyatsiyalar

– Kimyo laboratoriyasi simulyatsiyalari: Talabalar virtual laboratoriyada kimyoviy tajribalar o‘tkazishlari mumkin. Misol uchun, PhET Interactive Simulations platformasi orqali turli kimyoviy reaktsiyalarni amalga oshirish.

– Biologiya o‘quv simulyatsiyalari: Virtual ekosistemalarni o‘rganish, hayvonlar va o‘simliklar o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganishga yordam beruvchi simulyatsiyalar.

2) Ijtimoiy Simulyatsiyalar

– Rol o‘ynash o‘yinlari: Talabalar biror ijtimoiy vaziyatda muayyan rolni (masalan, diplomatiya muzokaralarida diplomat) o‘ynab, qarorlar qabul qilishlari mumkin. Bu, tarixiy voqealarni tushunishga chuqur yondashuv beradi.

– Biznes menejment simulyatsiyalari: Talabalar o‘z kompaniyalarini boshqarib, turli iqtisodiy va ijtimoiy vaziyatlarda strategiyalarni ishlab chiqishlari mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

3) O‘yin yondashuvi

– EduGame platformalari: O‘quv dasturlaridagi o‘yinlar orqali bilimlarni rivojlantirish, masalan, matematika yoki tillarni o‘rganish uchun mo‘ljallangan o‘yinlar.

– Simulatsion iqtisodiyot o‘yinlari: Talabalarga iqtisodiy nazariyalarni amalda qo‘llash imkoniyatini beradigan o‘yinlar, masalan, “SimCity” yoki “Capitalism”.

4) Simulyatsion dasturlar

– “Eyes on the Solar System”: Talabalarga Quyosh tizimining harakatlarini, sayyoralarni va ularning orbitlarini o‘rganish imkonini beradi.

– “Kerbal Space Program”: Talabalarga raketa qurish va kosmosda uchish simulyatsiyalarini ta’minlaydi.

5) Tibbiyot simulyatsiyalari

– Simulyatsion tibbiyot o‘yinlari: Talabalar meditsina bo‘yicha simulyatsion sharoitlarda bemorlarni tasavvur qilinadi va turli diagnostika va davolash jarayonlarini o‘rganishlari mumkin.

6) Onlayn platformalar

– Kahoot! va Quizizz: Talabalarga o‘z bilimlarini tanlov va o‘yin shaklida testdan o‘tkazish imkonini beruvchi platformalar.

– Crowd-Based Simulations: Talabalatlar guruhda o‘zaro fikr almashish va munozara qilish imkoniyatini beruvchi interaktiv muhokama platformalari.

Bu misollar interaktiv simulyatsiyalarning qanchalik keng va xilma-xil ekanligini ko‘rsatadi. Bunday simulyatsiyalar o‘quvchilarning bilimlarini amalda qo‘llash, tajriba orttirish va muammolarni echish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

2. Muammoga yondashuv. Talabalarni muammolar echimini izlashga undovchi faol o‘qitish metodlari. Muammoga yondashuv guruhli muammoni hal etish, case study tahlil qilish va ijodiy ishlar shaklida bo‘ladi.

Muammoga yondashuv texnologiyalari (Problem-Based Learning, PBL) talabalarga muammolarni hal etish jarayonida o‘rganish va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini taqdim etadi. Ushbu yondashuvlar ko‘pincha jamoaviy ish va interaktiv o‘rganish bilan bog‘liq bo‘lib, talabalar o‘z bilimlarini amalda qo‘llash imkoniga ega bo‘ladilar. Quyida muammoga yondashuv texnologiyasiga bir nechta misollar keltirilgan:

1) O‘z-o‘zini o‘rganish va muammo tahlili

– Real hayotiy muammolar: Talabalar muayyan ijtimoiy yoki iqtisodiy muammoni echish uchun guruhlar shaklida yig‘ilib, vaziyatni tahlil qiladilar va echim taklif etadilar. Misol: mahalliy jamiyatda chiqindilarni kamaytirish dasturini ishlab chiqish.

2) Simulyatsiyalar va rolli o‘yinlar

– Ekologik muammolar simulyatsiyasi: Talabalar ekologik muammoni hal qilish uchun turli rollarni (masalan, davlat boshqaruvchilari, tadbirkorlar, ekologlar) o‘ynab, muammoning har tomonlama echimini topishga harakat qiladilar.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

– Maktabdagi rol o‘ynash o‘yinlari: Talabalar sinfda muammolarni hal qilish uchun o‘zaro munozara olib boradi va har bir ishtirokchi o‘z fikrini bildirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

3) Innovatsion loyihalarni amalga oshirish

– Ijodiy loyiha ishlab chiqish: Talabalar muayyan muammoga echim sifatida innovatsion mahsulot yoki xizmat yaratish jarayonida faol ishtirok etadilar. Misol: energiya samaradorligini oshirish uchun yangi qurilma yoki dastur yaratish.

4) Kross-dissiplinar ishlar

– Dasturlash muammolari: Talabalar dasturlash darslarida algoritmlarni ishlab chiqish orqali kompleks muammolarni hal qilishga qaratilgan loyihalarda ishtirok etadilar.

– Tibbiyotda muammoni hal qilish: Tibbiyot fakulteti talabalari bemorlar bilan bog‘liq muammolarni hal qilish uchun interdisipliner guruhlar tayyorlashlari mumkin.

5) O‘quv dasturlaridagi muammolar

– Matematika masalalari: Talabalar hayotiy masalalarni echish jarayonida matematik formulalarni qo‘llab, muammoni hal etadilar.

– Tarixiy voqealar tahlili: Talabalar tarixiy voqealarni muhokama qilib, ularni zamonaviy kontekstda tahlil qilib, xulosalar chiqaradilar.

6) Ijtimoiy loyiha

– Ijtimoiy muammolarni hal qilish: Talabalar ijtimoiy muammolar, masalan, qashshoqlik, ta’lim, sog‘liqni saqlash sohalarida loyihalar olib boradilar.

7) Guruh ishlari va brainstorming

– Guruh brainstorming sessiyalari: Talabalar jamoa bo‘lib muammolarni muhokama qilishadi va yangi g‘oyalarni ishlab chiqaradilar, bu esa ijodkorlik va innovatsiyani oshiradi.

Muammoga yondashuv texnologiyasi o‘quv jarayonida talabalar uchun faol ishtirok etish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va amaliy tajribalarni qo‘llash imkoniyatini yaratadi [3]. Bu yondashuvlar nafaqat bilimlarni oshirish, balki real hayotdagi muammolarni echishga tayyorlashga ham yordam beradi.

Malumki hozirgi kunda mustaqil ta’lim jarayonida virtual resurslarga bo‘lgan talab kuchayib bormoqda. Texnika oliy o‘quv yurtlari dars mashg‘ulotlarida har xil interaktiv metodlar orqali innovatsion mavzularda dars mazmunini oshirmoqdalar. Demak shunday mustaqil ta’lim sifatini oshirish uchun ham virtual resurslardan foydalanish hozirda dolzarb masalalardan biri sifatida qaralmoqda.

Ushbu maqolada esa imitatsion-variativlik asosida takomillashtirilgan modellar undagi ishlash prinsiplari hamda talabalar va o‘qituvchilar uchun samarasi haqida aytib o‘tildi.

Ta’lim jarayonidagi innovatsion g‘oyalarni amalga oshirish maqsadida amalga oshirilayotgan Imitatsion texnologiyalarni qo‘llab quvvatlash hamda uni amalga oshirishda virtual resurslarni dars jarayonida maxsus o‘tkazish hozirda olib borilayotgan eng muhim faoliyatlardan biri hisoblanadi. Shuni inobatga olib mazkur maqolada o‘quv

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

jarayonlarida virtual resurslarni qo‘llash hamda uning o‘quv- uslubiy metodikasini takomillashtirishda turli savollarga javob olish mumkin.

Mustaqil ta’lim jarayonida o‘quv materiallarini Imitatsion-variativ texnologiyalar asosida o‘qitish dars jarayonida interfaollikni yuksaltiradi, ta’limning interaktivligini ta’minlab beradi. O‘quv jarayonlarni tashkil qilishda virtual resurslarning ishlatilishi darsni jonli tarzda o‘tishini ta’minlaydi, bu esa dinamik jarayonlarni olib keladi. Ushbu darslarni o‘tishda mavzulashtirilgan virtual resurslarni didaktik tamoyillar sosida qayta ko‘rish hamda takror pedagogik texnologiyalar bilan uni amalga oshirish imkoniyati kengayadi. Hozirda yaratilayotgan virtual resurslar mavzuni tushunishga hamda yangi ma’lumotlarni ko‘rish hamda eshitish orqali qabul qilishni ta’minlashga xizmat qiladi. Texnika oliy o‘quv yurtlarida mustaqil ta’limni o‘quv materiallarini Imitatsion-variativ texnologiyalar asosida o‘qitish yuzasidan bugungi kunda juda katta ishlar olib borilmoqda. Xususan Toshkent axborot texnologiyalari instituti Farg‘ona filialida o‘quv materiallarini Imitatsion-variativ texnologiyalar asosida maxsus metodlar joriy etilgan bo‘lib, ushbu metodik jamlanmalarda interaktiv xizmatlar qanday holatlarda qo‘llanilishi haqida aytib o‘tilgan.

Mustaqil ta’limni tashkil etishdagi yaratilayotgan virtual resurslar orqali o‘rganuvchi o‘ziga oson ravishda qabul qiladi, va unga etarli darajada AKT vositalari bilan ishlash ko‘nikmasi hosil bo‘ladi. AKT vositalari bilan o‘rganiladigan har bir fan oson va tez ravishda qabul qiluvchiga etkazildai. Undagi virtual baza esa oson ravishda ma’lumotlarni tezkor xotiralarga saqlashni ta’minlaydi.

Texnika oliy o‘quv yurtlarida o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalari (intellektual o‘lchash asboblari fanini o‘qitish misolida) bo‘yicha tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Bo‘lajak muhandislarni zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali, o‘z kasbiga mas’uliyat bilan yondashuvchi, innovatsiyalar va texnologik taraqqiyot sohasiga texnik oqilonalik bilan kirisha oladigan, mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan yuqori malakali kadr qilib tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish texnika oliy ta’lim sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish uchun xizmat qiladi.

2. Bo‘lg‘usi muhandislarni tayyorlashda Malaka talablarni tahlil qilish asosida takomillantirish, texnika oliy o‘quv yurtlarida o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalari asoslariga doir bilimlarni takomillashtirishning metodik shart-sharoitlarini aniqlashtirish dolzarb ekanligi aniqlandi.

3. Texnogen sivilizatsiyaning inqirozi - kelajak texnologik rivojlanish to‘g‘risidagi futurologik yondashuvlarni ishlab chiqish va texnologik taraqqiyotning ijtimoiy taraqqiyotdagi salbiy ta’sirlarini ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

4. Texnika oliy ta’lim muassasalari bo‘lajak muhandislarida o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalari asoslariga doir bilimlarni takomillashtirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari va tuzilmasining emotsionol-motivatsion, informatsion-kognitiv, faoliyatga doir, aksiologik komponentlar bilan gorizontal va vertikal munosabatga kirishish darajasini hisobga olish asosida

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

aniqlashtirish, loyihalash echimlarini maqbul tanlash, loyihaviy faoliyatni dual ta’limda qo‘llay olish indikatorlari o‘rtasida qayta aloqani ta’minlash orqali aniqlashtirildi.

5. Texnika oliy o‘quv yurtlarida bo‘lajak muhandislarning o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalari asoslariga doir bilimlarini takomillashtirishning metodik shart-sharoitlari ijtimoiy-gumanitar, muhandislik-psixologik, tashkiliy-boshqaruv, sotsiotexnik loyihalarni kompyuter grafikasi vositasida ishlab chiqish jarayonlarini tashkil etishda metodik, informatsion va loyihaviy faoliyatni yaxlit didaktik tizimda integratsiyalash orqali takomillashtirildi.

6. Oliy texnik ta’limda texnologik konsepsiyalarni o‘qitish yuzasidan zamonaviy adabiyotlar tahlili asosida bo‘lajak muhandislarni o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalari asoslariga doir ko‘nikmalarini shakllantirishga tayyorgarlik darajasini baholashning kognitiv, tashkiliy-faoliyatga doir va aksiologik mezonlari belgilab olindi.

7. Texnika oliy o‘quv yurtlari talabalarida o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalari asoslariga doir bilimlarini takomillashtirishning didaktik imkoniyatlari, o‘quv-metodik ta’minoti innovatsion ta’lim texnologiyalari, interfaol metodlar va multimediali elektron darsliklar, kompyuter grafik dasturlari va ilg‘or pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirildi.

8. Texnika oliy o‘quv yurtlarida bo‘lajak muhandislarni o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalariga doir bilim va dunyoqarashini takomillashtirishda, kasbiy tayyorlash jarayonida o‘quv materiallarini imitatsion-variativlik asosida o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalariga doir bilimlarini takomillashtirishning didaktik algoritmi analitik-modellashtirish, konstruktiv-shakllantiruvchi (axborotlar ustida ishlash, ijodiy loyihalar yaratish), korreksion-diagnostik (natijalar monitoringi), taqdimot-umumlashtirish kabi bosqichlarni texnik oliy ta’lim tizimiga korporativ moslashtirish orqali takomillashtirilgan.

9. Tanlab olingan texnika oliy o‘quv yurtlarida bo‘lajak muhandislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan nazariy tadqiqot va pedagogik tajrib-sinov ishlari natijalaridan kelib chiqib, bo‘lg‘usi muhandislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish darajasini oshirib borish kabi pedagogik va metodik shart-sharoitlarni yaratish mustaqil ta’lim jarayonida o‘z tasdig‘ini topdi.

10. Texnika oliy o‘quv yurtlaridagi tajriba-sinov ishlari natijalari, bo‘lajak muhandislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish modeli va uning asosiy aspektlarini amalga oshiradigan “Texnika fanlarini o‘qitishdagi muammolarning optimal va intellektual” maxsus kursining joriy qilinishi samaradorligini tasdiqladi va taklif etilgan materiallarni texnika oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonida foydalanish imkonini berdi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

1. Rasulovna M. K., et al. Innovation teaching method in primary education //Czech Journal of Multidisciplinary Innovations. – 2022. – Т. 5. – С. 31-34
2. J.Y.Suyumov., Kompyuter imitatsion modellari asosida faol o‘qitish texnologiyasining nazariy asoslari//Scientific progress Volume 2 | ISSUE 3 | 2021 ISSN: 2181-1601
3. Obidov J.G‘. “Intellektual o‘lchash asboblari”. Darslik. Farg‘ona.“Classic” nashriyoti. 2024 yil//ISBN: 978-9910-652-94-3.
4. Obidov, J.G. Virtual process modeling technologies based on imitation-variability in technical higher education institutions**//**E3S Web of Conferences, 2023, 452, 07017 https://doi.org/10.1051/e3sconf/202345207017
5. Erkaboev, A., Obidov, J., Madmarova, U., Alikhonov, E. //Analysis of the ISO 9001 standard model of risk management in analytical testing laboratories//E3S Web of Conferences, 2023, 452, 06009 https://doi.org/10.1051/e3sconf/202345206009

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Obidov Jamshid G`ayratjon o`g`li**,mustaqil tadqiqotchi[**Обидов Жамшид Гайратжон угли**,независимый исследователь,], [**Jamshid G`. Obidov** independent researcher,]; manzil: O‘zbekiston, 150100, O'zbekiston, Farg'ona viloyati, Shahar: Farg'ona, Farg'ona ko'chasi, 86, [аддрес: Узбекистан, ул. 150100, Узбекистан, Ферганская область, Город: Фергана, улица Ферганская, 86], [address: Uzbekistan, 150100, Uzbekistan, Fergana region, City: Fergana, Fergana street, 86.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TA’LIM JARAYONLARINI TALABALARNING KIBERIJTIMOIYLASHUVINI PEDAGOGIK SHART SHAROITLARI

© J. Matnazarov[1]✉
[1]Nukus davlat pedagogika instituti, Nukus, Qoraqalpog‘iston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada talabalarning kiberijtimoiylashuv jarayonlarini ta’limda samarali tashkil etish uchun zarur bo‘lgan pedagogik shart-sharoitlar o‘rganiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – talabalarning kiberijtimoiylashuvini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash va ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning usul va yondashuvlarini ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sifatli va miqdoriy tadqiqot metodlari qo‘llanildi. Talabalar bilan o‘tkazilgan sotsiologik so‘rov va intervyular asosida empirik ma’lumotlar yig‘ildi. Shuningdek, pedagogik eksperiment orqali kiberijtimoiylashuv jarayonlarining ta’limga ta’siri baholandi. Adabiyot tahlili orqali mazkur mavzudagi ilg‘or xorijiy va milliy tajribalar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar kiberijtimoiylashuvning talabalar o‘rtasida ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini, ammo nazoratsiz foydalanish ba’zi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkinligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqotda ta’lim jarayonlarini kiberijtimoiylashuv jarayonlari bilan uyg‘unlashtirish uchun zarur bo‘lgan pedagogik shart-sharoitlar belgilab berildi. natijalar kiberijtimoiylashuvning ijobiy tomonlarini oshirish va salbiy oqibatlarni kamaytirish uchun pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish zarurligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: kiberijtimoiylashuv, pedagogik shart-sharoitlar, raqamli ta’lim, onlayn platformalar, ijtimoiylashuv, talabalarning ijtimoiy faolligi.

Iqtibos uchun: Matnazarov.J. Ta`lim jarayonlarini talabalarning kiber ijtimoiylashuvini pedagogik shart sharoitlari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.100–106.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ КИБЕРСОЦИАЛИЗАЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

© Ж. Матназаров[1]✉
[1] Нукусский государственный педагогический институт, г. Нукус, Каракалпакстан.

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются педагогические условия, необходимые для эффективной организации процессов киберсоциализации обучающихся в образовании.

ЦЕЛЬ: основной целью исследования является выявление педагогических условий, направленных на поддержку киберсоциализации обучающихся, и разработка методов и подходов к их интеграции в образовательный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались качественные и количественные методы исследования. Эмпирические данные были собраны на основе социологического опроса и интервью со студентами. Также с помощью педагогического эксперимента оценивалось влияние процессов киберсоциализации на образование. Передовой зарубежный и национальный опыт по этой теме был изучен посредством анализа литературы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что киберсоциализация положительно влияет на развитие социальных навыков у студентов, однако ее использование без присмотра может иметь некоторые негативные последствия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в исследовании определены педагогические условия, необходимые для гармонизации образовательных процессов с процессами киберсоциализации. Результаты показали необходимость совершенствования педагогических подходов для усиления положительных аспектов киберсоциализации и снижения негативных последствий.

Ключевые слова: киберсоциализация, педагогические условия, цифровое образование, онлайн-платформы, социализация, социальная активность студентов.

Для цитирования: Матназаров Дж. Педагогические условия киберсоциализации студентов в образовательном процессе.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 100–106.

PEDAGOGICAL PREREQUISITES FOR CYBER SOCIALIZATION OF STUDENTS IN EDUCATIONAL PROCESSES

©J. Matnazarov[1]✉
[1]Nukus State Pedagogical Institute, Nukus, Karakalpakstan.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the pedagogical conditions necessary for the effective organization of students' cybersocialization processes in education.

AIM: the main goal of the study is to identify pedagogical conditions aimed at supporting students' cybersocialization and develop methods and approaches for their integration into the educational process.

MATERIALS AND METHODS: qualitative and quantitative research methods were used in the study. Empirical data were collected based on sociological surveys and

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

interviews with students. Also, the impact of cybersocialization processes on education was assessed through a pedagogical experiment. Advanced foreign and national experiences on this topic were studied through a literature review.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that cybersocialization has a positive effect on the development of social skills among students, but uncontrolled use can lead to some negative consequences.

CONCLUSION: the study identified pedagogical conditions necessary for integrating educational processes with cybersocialization processes. the results showed the need to improve pedagogical approaches to enhance the positive aspects of cybersocialization and reduce its negative consequences.

Keywords: cybersocialization, pedagogical conditions, digital education, online platforms, socialization, social activity of students.

For citation: J. Matnazarov. Pedagogical prerequisites for cyber socialization of students in educational processes Inter education & global study.2024. №8(1). C. 100–106.

Ta’limning uzluksizligi hayot davomida bilim va ijtimoiy-madaniy tajribani o‘zlashtirishning maqsadli jarayoni sifatida qaraladi. Faylasuflar, sotsiologlar, siyosatshunoslar tomonidan dunyodagi zamonaviy ijtimoiy-madaniy vaziyat o‘zgaruvchan jamiyat doirasidagi o‘tish davrlari va beqaror vaziyatlar bilan bog‘liq muqobil vaziyat sifatida belgilanadi (Zaytseva, 2009) [1]. Sotsiologiyada individuallashtirish jamiyatning xavf-xatarga qarshi ijtimoiy muhandisligi modeli sifatida ko‘rib chiqiladi, bunda asosiy e’tibor ko‘p xilma-xillikka qaratilgan.

Binobarin, kasb-hunar ta’limining uzluksizligi kelajakda amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan muqobil variantlarning mavjudligiga asoslangan ijtimoiy voqelikning o‘ziga xosligi bilan belgilanadi. Hayot sharoitlarining muqobilligi va noaniqligi sharoitida o‘qituvchi uchun ta’limning maqsad va vazifalarini amalga oshirish tobora qiyinlashib bormoqda, chunki talaba individual ta’lim traektoriyasini tanlagan va amalga oshirganida xavf maydoni kengayadi, bundan tashqari, murakkablik omillaridan biri sifatida raqamlashtirishni ko‘rib chiqish mumkin. Bu jihatdan quyidagi xavflarni ko‘rib chiqish mumkin:

1) haqiqiy kasbiy pedagogik makondagi o‘zgarishlar, chunki raqamlashtirish ta’lim muhitining boshqa tuzilishi va mohiyatini nazarda tutadi;

2) talabalarning (Z avlodi) va ularning psixofiziologik xususiyatlarining o‘zgarishi, bu o‘quv jarayonining metodologiyasini yangilashni va qo‘shimcha pedagogik kompetensiyalarni o‘zlashtirishni talab qiladi,

3) kelajakda talab qilinadigan hozirgi kasb va malakalarning doimiy o‘zgarib turadigan ro‘yxati;

4) o‘qitishning asosiy quroli – muloqot yangi shakllarga ega bo‘ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Raqamlashtirish ta’lim jarayonining yana bir xususiyatini yaratadi: o‘quv jarayonining asosi sifatida belgilangan matn orqali o‘qituvchi va talabalarning muloqoti, hatto kattalar texnologiya haqida ataylab aytib berishni boshlashdan oldin ham, raqamli makondan talabalar tomonidan tasodifiy olingan bilimlarni to‘ldiradi. Bu bilim ko‘nikmalar to‘plamiga aylanadi va kelajak dunyosida maqsadlarga erishish uchun etarli bo‘ladi. Bundan tashqari, muayyan texnologiyalar bilan bog‘liq bo‘lgan qattiq ko‘nikmalar bilan bir qatorda, jamiyatning beqarorligi sharoitida yumshoq ko‘nikmalar algoritmlar va odamlar bilan ishlash ko‘nikmalariga aylanadi. Mantiqiy aloqalarni o‘rnatish, jamoada ishlash va yangi xamda ijodiy echimlarni topish qobiliyati mehnat bozorida tobora ko‘proq qadrlanmoqda, chunki bunday mutaxassislarni o‘rganish va tez o‘zgaruvchan vaziyatga moslashish osonroq. Bundan tashqari, hayotiy faoliyatni raqamlashtirish aloqaning yangi turlarini yaratadi: messenjerlarda aloqa (kompyuter interfeysi orqali); kompyuter bilan aloqa (qidiruv interfeyslari) va kerakli natijaga erishish uchun ikkita kompyuter o‘rtasida aloqa o‘rnatish (smartfondagi ilovalar: xaritalar, jadval naqshlari, maslahatlar, faoliyat sensorlari).

Ushbu tobora murakkablashib borayotgan muqobil sohada o‘qituvchi o‘zining hayotiy faoliyati makonini, hayotiy faoliyati va sog‘lig‘ini dinamik ravishda o‘zgartirishning bevosita va istiqbolli xavflarini, o‘zlarining professional muvaffaqiyatlari ularning kasbga yo‘naltirilgan muvaffaqiyatini va kelajakdagi ta’lim yo‘nalishini tanlashi va amalga oshirishi kerak. Talabaga individual ta’lim yo‘nalishini tanlash va amalga oshirishda hamrohlik qilgan holda, o‘qituvchi talaba uchun xavf va tahdidlarni hisobga olgan holda amalga oshiradi, talabalarning ota-onalari pozitsiyasiga va ota-onalar talabalarning o‘z vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun ko‘radigan xavf-xatarlarga e’tibor qaratadi. Shunday qilib, raqamlashtirish sharoitida uzluksiz pedagogik ta’limda riskologiya muammosi dolzarb bo‘lib, u virtual makonni shaxsni ijtimoiylashtirishning to‘liq omili sifatida kiritish natijasida qo‘shimcha xavf va kiber-sotsializatsiya tahdidlari bilan og‘irlashadi.

Ta’lim maydoni keng va ko‘p qirrali tushunchadir. Bu turli shakllar va tashkiliy tuzilmalarda mavjud bo‘lgan haqiqiy tizim, metatizim, ta’limning tartibli ifodasidir. Bu zamonaviy axborot jamiyatida doimiy ravishda kengayib borayotgan umumiy ta’lim — o‘rta, oliy, oliy va kasbiy rivojlanish tizimi. Global axborotlashtirish davrida masofaviy ta’lim yanada qulay va talabga ega bo‘lib bormoqda. Bu, shuningdek, jamiyatning ta’lim va ijtimoiy-madaniy resurslari va uni axborotlashtirish texnologiyalari bilan ta’minlangan o‘z-o‘zini tarbiyalashning turli shakllari.

Umumta’lim tuzilmasi har tomonlama o‘rganilgan va hozirgi obyektiv omillar majmuasi: ta’lim sharoitlari, unga qo‘yiladigan talablar — ilmiy, ijtimoiy, mafkuraviy, madaniy, iqtisodiy, texnologik va boshqalar, shuningdek, tendensiyalarga asoslangan holda har tomonlama o‘rganilgan va asoslangan.

Shuning uchun, tegishli evolyutsiya bilan shartlar va talablarni o‘zgartirish nisbatan o‘zgarmasdir. Shunga qaramay, ta’lim ijtimoiy bo‘lganligi sababli, subyektiv omil,

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

subyektivizm uni tashkil etish va rivojlantirishda yuzaga keladi. Inqilobiy o‘zgarishlar bo‘lishi mumkin, bu nafaqat tuzilishga, balki ta’lim tizimining arxitekturasiga ham ta’sir qiladi, har doim ham bir xil ijobiylik darajasiga erishmaydi.

Ta’lim sohasining fazoviy tasviri informatsiondir va shuning uchun u ijtimoiy va axborot muhitidagi axborot makonining bir qismidir:

- Birinchidan, u axborot va ta’lim makonining asosiy “o‘lchamini” tashkil etuvchi ta’lim subyektlarini (ta’lim ma’lumotlarini tashuvchilar, tarqatuvchilar va qabul qiluvchilarni) o‘z ichiga oladi.
- Ikkinchi “o‘lcham” qo‘llanilayotgan o‘qitish texnikasi, axborot va ta’lim resurslari, elektron va ta’lim resurslari, media muhiti resurslari.
- Uchinchi “o‘lchov” elektron texnologiyalar va kommunikatsiyalar tomonidan yaratilingan. Ushbu o‘lchamlarning har biri o‘z ahamiyatiga ega bo‘lgan turli xil doimiy va o‘zgaruvchan “o‘lchovlar” da o‘z ifodasiga ega.

Ijtimoiylashuvning muhim “o‘lchovi” bu ta’lim, pedagogika va didaktika fanidir. IT taraqqiyoti davrida informatika tushunchalari umumiy ilmiy tushunchaga aylanganda, keyinchalik pedagogika, fan metodlarining bir qismiga aylanadi. Ta’lim metodologiyasi axborotga aylanadi, pedagogik tizimlar pedagogik texnikada dolzarblashadi. Binobarin, shaxsiy axborot madaniyati, jumladan, uning axborot xavfsizligi madaniyati, media kompetensiyasi va media madaniyati pedagogikaning predmetiga aylanadi.

Axborot ta’lim makonining yana bir tuzilmasi — bu axborot ta’lim makonining taqdimoti, axborot va ta’lim resurslari. Axborot va ta’lim resurslari pedagogik muhitda allaqachon keng qamrovga ega, uning quyidagi xususiyatlarini ko‘rib chiqamiz:

Axborot ta’lim muhiti — bu ta’lim muhitining axborot shaklidagi tasviri, uning axborot resurslari, texnologiyalari, o‘quv va boshqaruv tizimlaridagi tasviri, hujjatlashtirilgan shaklda ifodalangan va ta’limga uslubiy jihatdan moslashtirilgan. Axborot va ta’lim resurslarining asosiy maqsadi — ta’limning yangi sifatga o‘tishini ta’minlash: axborot jamiyati uchun tegishli davlat.

Umumjahon telekommunikatsiyalar ta’sirida axborot ta’lim muhiti kengayishi o‘z ijtimoiy madaniyatining raqamlashtirilgan obyektlarini (media obyektlarini) o‘z ichiga olgan va ommaviy axborot vositalari va media-texnologiyalar tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan jamiyat media muhiti tufayli sodir bo‘ladi. Moslashtirilgan va ixtisoslashtirilgan media resurslari ta’lim media muhitini yaratadi. Media muhiti paritet asosda ommaviy axborot vositalari, media qurilmalari va ommaviy axborot vositalari orqali shakllanadi. Bunday holda, axborot ushbu triadaning asosiy tarkibiy qismi bo‘lib qoladi: u ijtimoiy va madaniy, ta’lim va psixologik ta’sirning boshlang‘ich nuqtasidir. Ommaviy axborot vositalari va aloqa bu ta’sirni ta’minlaydi, amalga oshiradi.

Shunday qilib, media muhitidagi axborot, ommaviy axborot vositalari, media muhitidan tashqarida yo‘qolgan o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘ladi. Subyektning axborot kompetensiyasi uning media kompetensiyasi bilan, axborot madaniyati esa media madaniyati bilan to‘ldiriladi. Ta’lim yangi shaklga o‘tmoqda, uning maqsadi media-

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ta’limning holati media kompetensiyalarini, subyektlarning media madaniyatini va ular tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan ta’limni va multimedia axborot ta’lim resurslarini shakllantirishdan iborat. Binobarin, subyektlarning media kompetensiyasi va media madaniyati ta’limning ham mahsuloti, ham intellektual vositasi sifatida harakat qilishi mumkin. Ular o‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun ham zarurdir [2].

Hozirgi kunda axborot jamiyati va Smart-ta’lim shakli sifatida “Smart-jamiyat”ga katta e’tibor qaratilmoqda. Media muhiti va uni tashkil etuvchi komponentlar “Smart-environment”, “Smart-tools”, “Smart-resurs”larga asoslanadi. Shunga mos ravishda, Smart-education media-ta’lim va uning media resurslaridan samarali foydalanish, moslashtirish va rivojlantirish orqali media-ta’limdan ustun turadi. Smart-vositalarning media vositalaridan farqi shundaki, ular kompyuter boshqaruvi ostida media ma’lumotlarini shunchaki qayta ishlab chiqarmaydilar, balki o‘zlari ham Smart muhit ma’lumotlarini mustaqil va avtonom qayta ishlashga qodir. Ya’ni, Smart Tool — bu on-layn rejimda ommaviy axborot vositalari ma’lumotlarini avtonom tarzda qayta ishlash va o‘zgartirishga qodir bo‘lgan mustaqil aqlli tizim. Smart-texnologiya — bu ushbu funksiyalarni bajarishni ta’minlaydigan media-texnologiya.

Media ta’lim va Smart-ta’lim — bu o‘quv mehnatini taqsimlashni o‘z ichiga olgan, boshqa tuzilmaga ega, turli metodologiya, didaktika va fanlarni o‘qitish texnikasi bilan ta’limning tubdan yangi shakllari [3].

Media-ta’lim va Smart-ta’limda axborot-ta’lim resurslarini, elektron va ta’lim resurslarini yanada intellektuallashtirish amalga oshirilmoqda, bu esa prinsipial jihatdan bog‘liq kiber-texnologiya yangi ta’lim media-resursi – kiber-ta’lim tizimini tashkil etuvchi kiberresurs belgilarini yaratadi. Ushbu kiber-resurslar va kibertizimlar ta’lim kibermakonini — axborot va ta’lim makonining elektron virtual ko‘rinishini yaratadi.

Axborotlashtirish, globallashuv, telekommunikatsiyalarning rivojlanishi tufayli o‘zining hosilaviy globalligi tufayli tartibga solingan, tizimlashtirilgan va ko‘p o‘lchovli makonga, kiberfazoga aylantirilgan elektron va aloqa virtual dunyosiga jamoatchilik e’tiborini kuchaytirmoqda. Bu makon intellektual bo‘lib, uning intellekti insonning dastlabki intellektiga (tabiiy) va rasmiy tizimlarning sun’iy intellektiga asoslanadi.

Cyberspace — bu elektron virtual dunyo bilan optimal o‘zaro aloqani ta’minlaydigan axborotlashtirish mahsuloti va vositalari; uning har qanday mumkin bo‘lgan yo‘nalishdagi yo‘llarni modellashtirish va algoritmlash imkonini beruvchi tartiblangan o‘lchamlar to‘plami bilan mavhum tasviri. Bu virtual dunyo munosabatlari modeli bo‘lib, uning belgilari kengayib borayotgan qiymatlar to‘plami bilan birga o‘lchovlar sifatida ko‘rib chiqiladi.

Ta’lim kiberfazosi umumiy kibermakonning o‘ziga xos qismi bo‘lib, ta’lim maqsadiga ega va u bilan maqsadli ta’lim munosabatlari bilan tavsiflanadi. Binobarin, ichki aloqalar, ta’limning kibermakon tuzilmasi kelib chiqadigan bo‘lib harakat qiladi: ular samaradorligi, oqilonaligi va xavfsizligi nuqtayi nazaridan ta’lim subyektlari bilan munosabatlari bilan belgilanadi. Haqiqiy resurslar tasvirlari va ularning munosabatlarini

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ifodalovchi kibermakon deyarli va butunlay mavhumdir. Shuning uchun uni haqiqiy emas deb ta'riflash mumkin. U shaxs bilan o'zining haqiqiy orqa va oldinga bog'liqligini amalga oshirishda, ularning o'zaro ta'siridagina "jonlanadi". Binobarin, ta'limning har bir subyekti ta'limning o'zaro ta'siri bilan ta'lim kibermakonini yaratib, uning tarkibiy qismiga aylanadi va shuning uchun pedagogik tadqiqot obyekti (bu ko'rinishda)dir.

Ta'lim kiberfazosi ta'lim va ta'lim subyektlarining shaxsiy rivojlanishi maqsadlariga erishishga qaratilgan ta'lim munosabatlari o'rnatiladigan umumiy kibermakon elementlaridan iborat. Shu munosabat bilan jamiyatning kibermakondagi deyarli barcha resurslarini ta'lim mavzusiga potensial ijobiy ta'sir (ilmiy, ma'rifiy, ijtimoiy, madaniy, mafkuraviy va psixologik) ta'lim kibermakoniga kiritish mumkin. Biroq, ta'lim va fanlarni o'qitish uchun mo'ljallangan ixtisoslashtirilgan ta'lim portallari, moslashtirilgan media resurslari, media elektron ta'lim resurslari ta'lim kibermakonining tarkibiy qismini tashkil qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. L.V. Zanina, A.V. Miroshnichenko, O.A. Radchenko This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited. Published by Kazan Federal University and peer-reviyewed under responsibility of IFTE-2019
2. Yu.G. Korotenkov, Computer sciyence and education, Russian Academy of Education, Moscow 4 (2012)
3. Yu.G. Korotenkov, Smart-sociyety and Smarteducation. Materials of the X international sciyentific and practical conference «Trends of modern sciyence 2014»

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Matnazarov J**, mustaqil tadqiqotchi [**Дж. Матназаров**, независимый исследователь], [**J.Matnazarov,** independent researcher]; manzil: Qoraqolpog'iston Respublikasi, Nukus shahri, P.Seytov ko'chasi [адрес: Республика Каракалпакстан, город Нукус, улица П.Сейтова], [address: Republic of Karakalpakstan, Nukus city, P.Seytov street];

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

Original paper

TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI

© M.M. Abdumannopov[1]✉
[1]Farg'ona davlat universiteti, Farg'ona, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ta'limni raqamlashtirish jarayonida talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishning xususiyatlari tahlil qilinadi.

MAQSAD: ushbu tadqiqotning maqsadi – ta'limni raqamlashtirish sharoitida talabalar o'rtasida mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishning samarali usullarini aniqlash va bu jarayonda foydalaniladigan zamonaviy texnologiyalarning o'rganish jarayoniga ta'sirini o'rganishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda raqamli ta'lim resurslari, onlayn platformalar va o'quv dasturlaridan foydalanish bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'limni raqamlashtirish sharoitida talabalar mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishda sezilarli o'zgarishlarga erishadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari ta'limni raqamlashtirish jarayoni talabalar o'rtasida mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi, o'z-o'zini boshqarish, raqamli texnologiyalar, o'quv platformalari, ta'lim samaradorligi, zamonaviy ta'lim.

Iqtibos uchun: Abdumannopov M.M. Ta'limni raqamlashtirish sharoitida talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirish xususiyatlari// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.107–113.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИ ОБРАЗОВАНИЯ

© М.М. Абдуманнопов[1]✉
[1]Ферганский государственный университет, Фергана, Узбекистан

Аннотация

Введение: в статье анализируются особенности развития компетенции самостоятельного обучения студентов в процессе цифровизации образования.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

ЦЕЛЬ: цель данного исследования — выявить эффективные методы развития компетенции самостоятельного обучения среди студентов в условиях цифровизации образования и изучить влияние современных технологий на процесс обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведён анализ научной литературы по использованию цифровых образовательных ресурсов, онлайн-платформ и учебных программ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что в условиях цифровизации образования студенты достигают значительных изменений в развитии компетенции самостоятельного обучения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что процесс цифровизации образования является эффективным средством для развития компетенции самостоятельного обучения среди студентов.

Ключевые слова: цифровое образование, компетенция самостоятельного обучения, самоуправление, цифровые технологии, образовательные платформы, эффективность образования, современное обучение.

Для цитирования: Абдуманнопов М.М. Особенности развития самостоятельной учебной компетентности студентов в условиях цифровизаци образования.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 107–113.

CHARACTERISTICS OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' INDEPENDENT LEARNING COMPETENCE IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF EDUCATION

© Muhammadsohib M. Abdumannopov[1]✉
[1]Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the features of developing students' independent learning competence in the process of digitalizing education**.**

AIM: the aim of this study is to identify effective methods for developing independent learning competence among students in the context of educational digitalization and to examine the impact of modern technologies on the learning process.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on the use of digital educational resources, online platforms, and learning programs.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that in the context of educational digitalization, students achieve significant progress in developing independent learning competence.

CONCLUSION: the study results confirm that the digitalization process is an effective tool for developing independent learning competence among students.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

Keywords: digital education, independent learning competence, self-management, digital technologies, learning platforms, educational effectiveness, modern education.

For citation: Muhammadsohib M.Abdumannopov. (2024) Characteristics of development of students' independent learning competence in the conditions of digitalization of education, Inter education & global study, (8(1)), pp. 107–113. (In Uzbek).

Ta’limni raqamlashtirish sharoitida talabalar uchun bilim olishga oid yangi imkoniyatlar yaratilayotgan bo‘lsada, bu jarayonda bir qator muammolar ham mavjud. Texnik va infratuzilmaviy qiyinchiliklar, raqamli savodxonlikning etishmasligi, motivatsiya bilan bog‘liq muammolar, shuningdek, eng maqbul mustaqil ta’limni tashkil etish masalalari talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirishga salbiy ta’sir etadi. Tadqiqotlar orqali muammolarni hal qilish uchun echimlar ishlab chiqilmoqda, jumladan, infratuzilmani yaxshilash, talabalarning raqamli savodxonlikni oshirish, individual yondashuvlarni qo‘llash va o‘qituvchilarni malaka oshirishi kabi yo‘nalishlar o‘quv jarayonini raqamlashtirish sharoitida mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirishning muhim jihatlaridir. Ta’limni raqamlashtirish va talabalar kompetensiyasini rivojlantirish mavzusi bugungi kunda ilmiy tadqiqotlarda keng yoritilmoqda. Xususan, OTM larda talabalarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar o‘tkazilgan. Ularda ta’lim texnologiyalarining o‘quv jarayoniga ta’siri, talabalarning raqamli ta’lim sharoitida fanlarni o‘zlashtirish qobiliyatlarini oshirish usullari, shuningdek, raqamli texnologiyalar bilan ishlashda yuzaga keladigan muammolar va ularni engib o‘tish strategiyalari o‘rganilmoqda. Tadqiqotlar tahliliga ko‘ra ta’limni raqamlashtirish sharoitida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim talabalarning mustaqil ta’lim olishini rag‘batlantiruvchi yondashuvlardan biridir. F.U. Anarbaeva [1], T. Anderson [2] tomonidan olib borilgan tadqiqotlar raqamli vositalardan foydalanish talabalarning avtonom o‘rganish qobiliyatlarini oshirishini va ularga mustaqil bilim olishda yordam berishini tasdiqlaydi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar mustaqil ta’limni tashkil etish orqali talabalarning bilim olish usullari va o‘quv sur’atlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. O‘qitish jarayonida onlayn yoki aralash ta’lim (*blended learning*) modelidan foydalanish talabalarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatlarini oshirishi aniqlandi. Bu model orqali talabalar darslarda bo‘lmagan paytda ham mustaqil tarzda o‘rganish imkoniga ega bo‘ladilar. S. Wainwright [3] va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar aralash ta’limning samaradorligini ko‘rsatadi. Tadqiqotlarda talabalar aralash ta’limda nazariy va amaliy bilimlarni mustaqil ravishda yaxshiroq o‘zlashtirishi, bu esa ularning umumiy akademik natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Ommaviy ochiq onlayn kurslarning ahamiyati esa talabalarni masofaviy o‘qitish bo‘yicha tadqiqotlarda muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. B. T. Skinner [4] va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ommabiy ochiq onlayn kurslarning talabalarni mustaqil ravishda fanlarni o‘rganishga jalb qilishdagi o‘rni va

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

imkoniyatlariga qaratilgan. Raqamlashtirilgan ta'lim sharoitida talabalarning bilim olish darajasi va qobiliyatlarini baholash ham ilmiy tadqiqotlarning diqqat markazida turadi. Masalan, G. N. Bhadri [5] va Drugova E [6] tomonidan olib borilgan tadqiqotlar talabalarning raqamli platformalaridagi ta'limiy faoliyatini o'rganadi va ushbu tadqiqot talabalarni mustaqil ta'lim olish qobiliyatlariga qanday ta'sir qilishini tahlil qiladi. Unda talabalar o'z bilimlarini mustaqil o'rganish jarayonida qanday qilib raqamli vositalarni samarali qo'llash imkoniyatlari ochib berilgan. V.N Ivanov [7] ning tadqiqotlari talabalarning raqamli savodxonligi o'quv jarayonida qanday rol o'ynashini ko'rsatadi. Olib borilgan tadqiqotlar ta'limning raqamlashtirilish sharoitida talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarni yaratishi mumkin. Lekin shunday bo'lsada aniq ta'lim yo'nalishlari va kurslari kesimida ta'limni raqamlashtirish sharoitida talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirish muammosiga kompleks yondashish dolzarb hisoblanadi.

Ta'limni raqamlashtirish sharoitida talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirish muammosiga kompleks yondashish talabalar va o'qituvchilar oldida turgan texnik, pedagogik, metodik, psixologik hamda infratuzilma bilan bog'liq jiharni o'rganishni talab qiladi. Biz bu borada quyidagilarga e'tibor berish foydali deb hisoblaymiz. Ko'pgina talabalar OTM larda mavjud texnologik infratuzilmadan samarali foydalanish ko'nikmasiga ega emaslar. Shu bilan birga internet tezligilining pastligi yoki uni butunlay etishmasligi talabalarning raqamli ta'lim sharoitida to'laqonli ishtirok etishini muayyan darajada cheklaydi. Bundan tashqari, hozir OTM larda qo'llanilayotgan Hemis platformasiga mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradigan dasturiy vositalarni integratsiya qilish, mustaqil ta'lim olish motivatsiyasi va o'zini-o'zi boshqarish, mustaqil ta'limni tashkil etishning aniq mexanizmlari hali mukammal ishlab chiqilmaganligi va mavjud ishlanmalarni muvofiqlashtirish, xorijiy tajribadan foydalanishdagi til cheklovlari ham muhim muammo hisoblanadi. Ushbu muammolarni kompleks hal qilish uchun avvalo ta'lim infratuzilmasini yanada rivojlantirish, ayniqsa, xususiy kompaniyalar tomonidan ta'lim sohasiga investitsiya kiritilishi, ta'lim, fan, amaliyot formulasini joriy etish muhim hisoblanadi. Raqamli savodxonlikni rivojlantirish uchun talaba va o'qituvchilarni maxsus o'quv kurslariga jalb qilish maqsadga mufoviq. Shuningdek, ta'lim platformalari va vositalaridan foydalanish bo'yicha qo'llanmalar va o'quv dasturlari ishlab chiqilishi kerak. Talabalar uchun o'quv kurslarida raqamli vositalardan foydalanish bo'yicha qo'llab-quvvatlash xizmati tashkil qilish shular sirasiga kiradi. Talabalar raqamli ta'lim sharoitida o'zlarini boshqarishi va vaqtni to'g'ri taqsimlash qiyinchiliklariga duch keladilar. Onlayn muhitda ularning diqqat-e'tibori chalg'ishi yoki motivatsiyani yo'qotishi mumkin. Mustaqil ta'lim olishni talab qiladigan kurslarda talabalar o'zlarining qiziqishlari va maqsadlarini uzoq muddat davomida saqlab qola olmasligi ko'p kuzatiladi. Bu o'quv jarayonida motivatsiyani qo'llab-quvvatlovchi mexanizmlar ishlab chiqilishi lozim. Masalan, raqamli o'quv dasturlari va platformalarda interaktiv topshiriqlar, gamifikatsiya usullari, o'z-o'zini baholash va progressni kuzatish kabi vositalar talabalarni ta'lim jarayoniga yanada ko'proq jalb qilishga yordam beradi. Shuningdek, o'qituvchilar

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

tomonidan doimiy rag‘batlantirish va nazorat qilish tizimi ham o‘quv motivatsiyasini saqlashga yordam beradi. Raqamlashtirish sharoitida har bir talabaning o‘ziga xos ehtiyojlari va ta’lim oluvchilarning individual qobiliyatlariga moslashtirilgan o‘quv dasturlari va topshiriqlar to‘plamini ishlab chiqish ko‘p vaqtni oladi. Bu holat, ayniqsa, butun oqimlar kesimida qaralganda dolzarb bo‘lib, u erda shaxsiy yondashuv etishmaydi. Talabalarga moslashuvchan (adaptiv) o‘quv dasturlari va topshriqlar to‘plamini yaratish orqali muammoni hal qilish mumkin. Raqamli platformalar talabalar faoliyatini kuzatib, ular uchun individual ta’lim yo‘nalishlarini avtomatik ravishda moslashtiruvchi algoritmlar yaratishi lozim. Sun’iy intellekt texnologiyalari bu jarayonni engillashtirishi va har bir talabaning individual ehtiyojlariga mos ta’lim imkoniyatlarini taklif qilishi mumkin. Ayniqsa ba’zi o‘qituvchilar (katta yoshdagi, nafaqa yoshidagi) raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayonida samarali qo‘llashga qiynalishi sir emas. O‘qituvchilarni raqamli pedagogika usullari bilan tanishtirish, ularni raqamli vositalardan mustaqil ta’limni tashkil etishda foydalanishni qo‘llab-quvvatlash juda muhim. Raqamlashtirilgan ta’lim sharoitida talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish o‘zaro va o‘qituvchi bilan yuzma-yuz muloqotiga ham bog‘liq. Bunda sinxron va asinxron o‘qitish usullarini uyg‘unlashtirish foydali bo‘ladi. Onlayn o‘quv jarayonlarida talabalar bilan videokonferensiya, vebinarlar va interaktiv forumlar orqali muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytiriladi. Bundan tashqari, talabalarning faol ishtirokini ta’minlash uchun guruh loyihalari va hamkorlikda o‘rganish vazifalari keng qo‘llanilishi kerak. Shu bilan birga ta’limni raqamlashtirish sharoitida talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish quyidagi aspektlarni o‘z ichiga oladi:raqamli vositalardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish;axborotni tahlil qilish va tanlash;o‘z-o‘zini boshqarish va vaqtni rejalashtirish; mustaqil ta’limga motivatsiyani saqlash; raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish; kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish; o‘z-o‘zini baholash va nazorat qilishni tashkillashtirish; hamkorlik va guruhda ishlashni rag‘batlantirish.

Raqamli muhitda ko‘p miqdorda ma’lumot mavjudligi sababli, talabalarning axborotni tahlil qilish, kerakli va ishonchli manbalarni aniqlash qobiliyatlari rivojlanishi mustaqil ta’lim olish jarayonida hal qilivchi rol o‘ynaydi. Mustaqil ta’lim olish kompetensiyasi tanqidiy fikrlash, axborotni baholash va eng dolzarb manbalarni tanlash orqali shakllanadi. Shu bilan birga mustaqil ta’limda talaba o‘z o‘quv jarayonini o‘zi boshqarishi, vaqtni to‘g‘ri taqsimlashi, maqsadlarni belgilash va o‘z ishini rejalashtirishi talab etiladi. Masofaviy yoki onlayn ta’limda bu jihatlar ayniqsa muhimdir, chunki darslar va topshiriqlarni bajarish mas’uliyati talabaning o‘zida bo‘ladi. Tadqiqotlar natijasiga ko‘ra talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish o‘z-o‘zini ta’limga jalb qilish qobiliyati, talabalarning o‘z maqsadlari va natijalarga erishishga bo‘lgan intilishlarini doimiy ravishda yangilab borish bilan bog‘liq. Zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish, masalan, turli ta’lim platformalari bilan ishlash, video ma’ruzalar va testlar o‘tkazish, interaktiv topshiriqlarni bajarish uchun texnik ko‘nikmalarni rivojlantirish ham talabaning mustaqil o‘qish kompetensiyasini oshiradi. Onlayn muhitda esa talabalar

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

o‘zaro va o‘qituvchilar bilan samarali aloqa o‘rnatishi kerak. Forumlar, bloglar, vebinarlar va boshqa raqamli platformalar orqali fikr almashish, birgalikda loyihalar yaratish va tajriba almashish jarayonida talabalar kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradilar. Mustaqil ta’lim olish jarayonida o‘zini baholash va erishilgan natijalarni tahlil qilish talaba uchun muhimdir. Turli onlayn testlar, avtomatik baholash tizimlari va o‘z-o‘zini baholash vositalari yordamida talabalar bilim darajasini mustaqil ravishda kuzatib borishi bilish motivatsiyasiga ijobiy ta’sir qiladi. Raqamli ta’limda talabalarning masofadan birgalikda ishlashi, guruh loyihalarida ishtirok etishi, bir-biriga yordam berishi kommunikativ kompetensiyasini oshiradi, chunki talabalar turli muammolarni jamoa bo‘lib hal qilishni o‘rganadilar. Kompleks yondashuv nuqtai-nazaridan bizning fikrimizcha *mustaqil ta’lim olish kompetensiyasi* – bu talabaning mustaqil ta’lim olish faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar to‘plami bo‘lib, mustaqil ta’lim topshiriqlarini to‘g‘ri anglashi, ma’lumotlarni tahlil qilishi, kreativ fikrlashi va texnologik jihatdan yondashish qobiliyatini o‘z ichiga qamrab oladi.

Mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi zamonaviy hayotda juda muhim, chunki o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘rganish jarayonlari doimiy ravishda o‘zgarib boradi.

Bizning fikrimizcha mustaqil ta’lim olish kompetensiyasining tarkibiy qismlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Ma’lumot qidirish va olish: Turli manbalardan (kitoblar, maqolalar, internet) ma'lumotlarni topish va ulardan foydalanish; O‘z-o‘zini baholash: O‘z bilim darajasini aniqlash, kuchli va zaif tomonlarni tahlil qilish.
- Rejalashtirish: Ta’lim jarayonini rejalashtirish, maqsadlar belgilash va ularga erishish uchun strategiyalar ishlab chiqish.

2. Tashkiliy ko‘nikmalar:

- O‘z vaqtini samarali boshqarish, o‘qish jarayonini tashkil etish va resurslardan oqilona foydalanish.

3. Motivatsiya va o‘zini rag'batlantirish:

- O‘z-o‘zini motivatsiya qilish, qiyinchiliklarga qarshi turish va o'rganishni davom ettirish.

4. Tahlil va sintez:

- Olingan ma’lumotlarni tahlil qilish, ularni o‘zlashtirish va yangi fikrlar yoki bilimlar yaratish.

5. Muloqot ko‘nikmalari:

- O‘z fikr va g‘oyalarini ifodalash, boshqa odamlar bilan fikr almashish va o‘z-o‘zini taqdim etish.

6. Muammolarni hal qilish:

- O‘z-o‘zini rivojlantirish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va ularni hal etish strategiyalarini ishlab chiqish.

Bu komponentlar mustaqil ta’lim olish jarayonini samarali va maqsadga muvofiq qilish uchun zarurdir.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, ta’limni raqamlashtirish sharoitida talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida o‘qituvchilaring raqamli pedagogika va ta’lim texnologiyalarini o‘quv jarayoniga to‘g‘ri integratsiya qilishi muhimdir. Raqamlashtirilgan ta’lim jarayoni talabalarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi, shu bilan birga, ularning raqamli va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Anarbaeva F.U., Qoraev A.F. Ta’lim jarayonini raqamlashtirish. Analytical Journal of education and development. Vol. 02 Issue: 07 | Jul-2022 ISSN: 2181-2624. – B. 6-9.
2. Anderson, T. (2008). The theory and practice of online learning. In Athabasca University Press eBooks. https://doi.org/10.15215/aupress/9781897425084.01
3. Wainwright, S. (2011). Blended learning in Higher Education: Framework, principles, and guidelines. *Journal of Physical Therapy Education*, *25*(1), 73. https://doi.org/10.1097/00001416-201110000-00013
4. Skinner, B. T. (2019). Making the connection: broadband access and online course enrollment at public open admissions institutions. *Research in Higher Education*, *60*(7), 960–999. https://doi.org/10.1007/s11162-018-9539-6
5. Bhadri, G. N., & Patil, L. R. (2022). Blended Learning: An effective approach for Online Teaching and Learning. *Journal of Engineering Education/Journal of Engineering Education Transformations/Journal of Engineering Education Transformation*, *35*(is1), 53–60. https://doi.org/10.16920/jeet/2022/v35is1/22008
6. Drugova, E., Veledinskaya, S., & Zhuravleva, I. (2021). The Role of Instructional Design in Promoting Digital Pedagogy. Review of the book: Beetham H., Sharpe R. (2020) Rethinking Pedagogy for a Digital Age. *Voprosy Obrazovaniya/ Educational Studies Moscow*, *4*, 333–354. https://doi.org/10.17323/1814-9545-2021-4-333-354
7. Ivanov V.N., Ilyina E.A., Kirillov A.A. Setting up a digital learning environment in a pedagogical university // Praxis Educacional. - 2019. – Vol. 15, № 34. – pp. 643.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abdumannopov Muhammadsohib Muhammadyusuf o‘g‘li**, o’qituvchi, [**Абдуманнопов Муҳаммадсоҳиб Муҳаммадюсуф ўғли,** учитель], [**Muhammadsohib M, Abdumannopov,** teacher]; manzil: O'zbekiston, Farg'ona viloyati, 712000, Farg'ona, ko'chasi MURABBIYLAR, 19 [адрес: Узбекистан, Ферганская область, 712000, Фергана, ул. МУРБАБЫЛАР, 19], [address: Uzbekistan, Fergana region, 712000, Fergana, street MURBABYLAR, 19]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

NUTQIDA OG‘IR NUQSONLARI BO‘LGAN BOLALAR NUTQNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

© M.M.Kaxxarova[1]✉
[1]Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalarning nutqiy xususiyatlari va ularning rivojlanishi uchun qo‘llaniladigan texnologiyalar tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun nutq rivojlantirish texnologiyalarini aniqlash va bu texnologiyalarning samaradorligini baholash, shuningdek, ularning kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llarini taklif qilishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil usullari qo‘llanildi. kuzatuv, so‘rov va maxsus logopedik mashg‘ulotlar orqali nutqida og‘ir nuqsonlari bor bolalar bilan ish olib borildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalarning nutqiy rivojlanishida individual yondashuv va maxsus texnologiyalarning samarali ekanligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun rivojlantirish texnologiyalarini qo‘llash yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatadi. shaxsiylashtirilgan yondashuv va interfaol texnologiyalar yordamida bolalar nutqiy, kognitiv va ijtimoiy jihatdan rivojlanib, kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirishlari mumkin.

Kalit so‘zlar: nutq nuqsonlari, nutq rivojlantirish texnologiyalari, logopedik terapiya, bolalar nutqi, kommunikativ ko‘nikmalar, individual yondashuv, interfaol texnologiyalar.

Iqtibos uchun: Kaxxarova.M.M. Nutqida og`ir nuqsonlari bo`lgan bolalar nutqining o`ziga xos xususiyatlari va rivojlantirish texnologiyalari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.114–120.

ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ И ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ С ТЯЖЕЛЫМИ ДЕФЕКТАМИ РЕЧИ

© М.М. Каххарова[1]✉
[1]Ташкентский государственный педагогический университет имени Низоми, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются речевые особенности детей с тяжелыми дефектами речи и технологии, используемые для их развития.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – определить технологии развития речи детей с тяжелыми дефектами речи и оценить эффективность этих технологий, а также предложить пути развития их коммуникативных и социальных навыков.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы качественные и количественные методы анализа. проводилась работа с детьми с тяжелыми дефектами речи путем наблюдения, опроса и специальной логопедической подготовки.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что индивидуальный подход и специальные технологии эффективны в речевом развитии детей с тяжелыми дефектами речи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показывают, что использование развивающих технологий для детей с тяжелыми нарушениями речи имеет высокую эффективность. с помощью персонализированного подхода и интерактивных технологий дети могут развиваться речево, познавательно и социально, а также расширять свои коммуникативные возможности.

Ключевые слова: дефекты речи, технологии речевого развития, логопедия, речь детей, коммуникативные навыки, индивидуальный подход, интерактивные технологии.

Для цитирования: Каххарова.М.М. Особенности речи детей с тяжелыми дефектами речи и технологии развития..// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 114–120.

CHARACTERISTICS OF SPEECH AND DEVELOPMENT TECHNOLOGIES OF CHILDREN WITH SEVERE DEFECTS IN SPEECH

© Malik M. Kaxxarova[1]✉
[1] Tashkent State Pedagogical University named after Nizomi, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the speech characteristics of children with severe speech impairments and the technologies used for their development.

AIM: the main goal of the study is to identify speech development technologies for children with severe speech impairments and evaluate the effectiveness of these technologies, as well as to suggest ways to develop their communicative and social skills.

MATERIALS AND METHODS: the study used qualitative and quantitative analysis methods. children with severe speech impairments were worked with through observation, survey and special speech therapy sessions.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that an individual approach and special technologies are effective in the speech development of children with severe speech impairments.

CONCLUSION: the results of the study show that the use of developmental technologies for children with severe speech impairments is highly effective. with the help of a personalized approach and interactive technologies, children can develop speech, cognitively and socially and expand their communicative capabilities.

Keywords: speech disorders, speech development technologies, speech therapy, children's speech, communicative skills, individual approach, interactive technologies.

For citation: Malika. M. Kaxxarova (2024) Characteristics of speech and development technologies of children with severe defects in speech, Inter education & global study, (8(1)), pp. 114–120. (In Uzbek).

Nutq – tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Nutq deganda uning og‘zaki (ovozli) va yozma ravishda namoyon bo‘lishidagi jarayonlar, ya'ni so‘zlash jarayoni va uning natijasi (xotirada saqlangan yoki yozuvda qayd etilgan nutqiy fikrlar, asarlar) tushuniladi. Bolalar o'sib, ulg'aygani sari ularning nutgi ham rivojlanib boradi. Bu davrda ba'zan nutqning ma'lum darajadagi buzilishlari kuzatilishi mumkin. Nutq kamchiliklarining kelib chiqishi sabablarini oilada har bir ota-ona, maktabgacha tarbiya muassasalarida tarbiyachilar, maktabda 157 o’qituvchilar bilishlari zarur. Chunki nutq kishilarning til vositasi orqali aloqa jarayonining tarixan tarkib topgan formasidir. Shuningdek, nutq rang-barang ifodali tovushlarning majmuasidan iborat. Nutq bolalarda asta-sekin shakllanadi, bola o'sib rivojlanib boradi. Aslida bola nutqning o'sib borishidagi hal qiluvchi bosqich bir yarim yoshdan besh yoshgacha bo'lgan davrga to g'ri keladi. Bu davrda bolaning nutqi muayyan sur'atda, besh yoshdan keyin esa nutq intensiv ravishda xilma-xil o’sib boradi. Biroq ayrim bolalarning nutqiy rivojlanishida bir qator kamchiliklar uchraydi va ma'lum bir sababga bog'liq bo’ladi.

Nutq buzilishining ko'pgina turlari markaziy asab tizimining organik shikastlanishi bilan bog'liq bo'lib, u logoped va nevropatolog-shifokor yoki psixonevrologning hamkorlikda ishlashi bilan aniqlanishi mumkin. Bolalarda nutq buzilishini yuzaga keltiruvchi sabablar ichida tashqi (ekzogen) va ichki (endogen) omillar, shuningdek atrof-muhitning tashqi sharoitlari farq qilinadi. Nutqiy nuqsonning turli sabablarini ko'rib chiqishda evolyusion-dinamik yondoshiladi. Bu nuqsonning yuzaga kelish jarayonini tahlil qilishdan, anomal rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini va har bir yosh davrida nutqning rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olishdan iboratdir (I. M. Sechenov, L. V. Vigotskiy, V. I. Lubovskiy).

Bolalarda nutq patologiyasining bilish doirasining rivojlanishini o‘rganuvchi tadqiqotchilar orasida L.S.Svetkaova, T.M.Pirsxalayshvili, E.M.Mastyukova, N.A.Chevelyeva, G.S.Syergevvalar idrokning turli ko‘rinishlarini tadqiq qilganlar;

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

G.S.Gumennaya xotira xususiyatlarini o‘rgangan; O.N.Usanova, Yu.F.Gargusha, T.A.Fotekova diqqat-e’tiborni tadqiq qilishgan; I.T.Vlasenko, G.V.Guroves, L.R.Davidovich, L.A.Zaysyeva, V.A.Kovshikov, Yu.A.Elkin, O.N.Usanova fikrlash turlarining o‘ziga xosligini o‘rgangan; V.P.Gluxov tasaffurni tadqiq qilgan.

Nutq rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarda so'zlarning bo'g'in tuzilishining buzilishi ko'p yillar davomida saqlanib qoladi, bu bola har safar so'zning yangi tovush-bo'g'in va morfologik tuzilishiga duch kelganida aniqlanadi (masalan, mototsiklchi, sartarosh). Maktab yoshidagi bolalar ko'pincha o'z-o'zidan nutqda talaffuz qilish qiyin bo'lgan so'zlarni ishlatishdan ongli ravishda qochishadi va shu bilan o'zlarining nuqsonlarini boshqalardan yashirishga harakat qilishadi.

Ta’lim davomida biz tomondan predmet shakli, uning detallarini imo-ishora yordamida ko‘rsatish, rasmlarga tayangan holda tasvirlash kabi qator yordamchi vositalar qo‘llanildi. Ushbu kamchilikni bartaraf etish uchun korrektsion ishlarning usullarini tanlash oldin har doim bola-logopadni tekshirish amalga oshiriladi. So'zlarning bo'g'in tuzilishi holatini tekshirish an'anaviy sxema bo'yicha bolaning nutqi rivojlanishining umumiy darajasini, uning intellektual qobiliyatlari va yoshini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Bunda alohida o‘yinli mashg‘ulotlarning qisqacha mazmunini keltiramiz.

Ikkita predmetni taqqoslovchi tasvir ustidagi ish quyidagi turdagi mashqlarni qo‘llashdan boshlanadi: logoped boshlagan gapni predmet belgisini bildiruvchi ma’no jihatidan to‘g‘ri so‘z yordamida to‘ldirish (g‘ozning bo‘yni uzun, o‘rdakning esa bo‘yni…); “Limon va apelsinning mazasi qanday?” kabi savollar asosida gap tuzish; fazoviy tavsifga ko‘ra bog‘langan ikki predmetning qarama-qarshi sifatlarini ajratuvchi va belgilovchi mashqlar (daraxt baland, buta esa past); bir guruhga mansub predmetlarni farqlovchi qator belgilarni ketma-ketlikda ajratish. Shuningdek biz logoped va bola tomonidan ikki predmetni qismlariga ko‘ra parallel tasvirlash usulini qo‘lladik (sigir va echki, kuchuk va mushuk) tasvirlash.

Shuningdek biz logoped va bola tomonidan ikki predmetni qismlariga ko‘ra parallel tasvirlash usulini qo‘lladik. (sigir va echki, kuchuk va mushuk) tasvirlash.

Tasvirlovchi hikoyalar tuzishda sxemalardan foydalanish yaxshi natijalarga erishishga imkon berdi.

Qayta hikoyada nutqning tizimi, ifodaliligi, talaffuzi mukammallashadi, gap va matnlarni tuzish malakalari shakllanadi.

Qayta hikoyaga o‘rgatish mashg‘ulotlarini quyidagi aniq reja asosida tashkillashtirdik:

1. Tashkiliy qism. (maqsad – bolalarga diqqatni jamlashga yordam berish, ularni matnni idrok etishga tayyorlash);
2. Matnni o‘qib eshitirish (qayta hikoya qilish topshirig‘ini bermay);
3. Savol-javob shaklida matnni tahlil etish (savollar shunday tuzildiki, ular yordamida bolalar syujetdagi muhim lavhalarni hamda uning nutqiy ifodalanish usullarini yana bir bor aniqlashtirib olish imkoniga ega bo‘ldilar);

©intereduglobalstudy.com2024, ISSUE5

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

4. Matnni bolalar tomonidan qayta o‘qilishi (qayta hikoya qilish topshirig‘ini ma’lum qilish);

5. Bolalar tomonidan matnning qayta hikoya qilinishi (ko‘rgazmali materialga tayangan holda);

6. Nutqiy materialni mustahkamlashga qaratilgan mashqlar;

7. Bolalar hikoyalarining tahlili.

Mashg‘ulotlarni olib borishda quyidagi vazifalar belgilandi;

1. Bolalarda nutqiy muloqot, nutqiy kommunikatsiya malakalarini mustahkamlash va rivojlantirish;

2. Bog‘langan monologik bayonni tuzish malakalarini shakllantirish;

3. Bog‘langan bayonni qurishni nazorat etish va o‘z-o‘zini nazorat etish malakalarini rivojlantirish;

4. Og‘zaki nutqiy ma’lumotlarning shakllanishi bilan uzviy bog‘langan qator psixik jarayonlarni faollashtirishga ta’sir etish.

Hikoya qilish malakalarini shakllantirish ustidagi korreksion ish o‘qitishning qator tamoyillarini hisobga olgan holdava logoped hamda tarbiyachining birgalikdagi hamkorligi asosida qurildi.

Bolalarning bog‘langan keng bayonni rejalashtirish malakalarini egallashlariga katta e’tibor ajratilib, har bir matnni yoki rasmli material asosida o‘qitish kamida ikki mashg‘ulotda olib borildi. Dizartrik bolalarni hikoya tuzishga o‘rgatish mashg‘ulotlaridan namunalar keltiramiz.

“Aqlli tipratikon” rasm seriyasi asosidagi mashg‘ulot.

Ta’limning ikkinchi yilidagi birinchi davr.

Mashg‘ulotning maqsadi: Bolalarni syujetdagi harakatlarning asosiy momentlarini tasvirlovchi seriyali rasmlar asosida bog‘langan hikoyani tuzishga o‘rgatish.

Asosiy vazifalar:

1. Ko‘rgazmali tasvirlangan syujetni tahlil etish malakalarini, alohida rasmlar mazmunini solishtirish asosida syujetli vaziyatni yaratish ko‘nikmalarini rivojlantirish;

2. Bolalar jumlali nutqini, savollarga keng javob berish malakalarini, hikoya tuzishda 3-6 so‘zdan iborat jumlalarni qo‘llashni rivojlantirish;

3. So‘z o‘zgartirish malakalarini shakllantirish;

4. Bolalarda ijodiy tasavvurlarni rivojlantirish;

5. Bog‘langan nutqni mulohaza shaklida shakllantirish va rivojlantirish.

Jihozlar: O‘rta hajmdagi to‘rt rangli rasm va doska.

Mazkur seriyali rasm asosida hikoya qilishga o‘rgatish ikki mashg‘ulotda olib borildi.

Noverbal material ustida ishlash

1. Eshitish diqqatini, eshitish gnozisini va eshitish xotirasini nutqiy bo'lmagan tovushlar materialiga asosida rivojlantirishga qaratilgan o'yinlar va mashqlar (Qayerga qo'ng'iroq jarangladi? Musiqa asbobini top. Baraban necha marta urildi?).

©intereduglobalstudy.com2024, ISSUE5

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

2. Ritm ustida ishlash (avval oddiy, keyin murakkab). Bolalarga ritmni takrorlashning turli usullari taklif etiladi: qo'llari bilan chapak chalish, to'pni erga urish, musiqa asboblari - baraban, tambur, metallofondan foydalanish.

Vazifalarning turlari quyidagilardan iborat:

- kubikda qancha nuqta bo'lsa, shuncha marta chapak chal (kartada nechta nuqta);

- Qancha marta qarsak chalganini hisoblang va tegishli raqam bilan kartani ko'taring (ritm avval oddiy, keyin esa murakkab taklif qilinadi);

— Ritmlarni solishtirish: !-!!!; !!!-!!!-!!!;

- ritmlarni tanib olish va ularning ramzlarda qayd etilgan ma’lum bir ritmik naqsh bilan bog‘liqligini aniqlash;

- ma'lum bir ritmni logoped modeli bo'yicha, berilgan ketma-ketlik bo'yicha takrorlash;

- Ritmik ketma-ketlikning bir qismini urg’u yordamida ajratib ko'rsatish topshiriqlar: !!!; !!!!!;

- bola tomonidan ritmni mustaqil bilan takrorlash, keyinchalik ritmik ketma-ketlikni belgilar bilan yozib olish;

- davomiy (nay, garmoshka - "-" belgisi) va qisqa tovushlarni (baraban, tambur - "+" belgisi) takrorlash.

Ritmik ketma-ketlik quyidagicha bo'lishi mumkin: --++, ++-+-- va hokazo.

3. Ritmik musiqaga harakatlarni umumiy muvofiqlashtirishni shakllantirish: marsh, engil yugurish, yurish.

Eslatma. Ushbu turdagi ishlar musiqa darslarida ham, logoritmikada ham amalga oshirilishi mumkin, agar logopedik korrektsiya maktabgacha ta'lim muassasasi sharoitida amalga oshirilsa.

4. Qo'llarning dinamik praksisini rivojlantirish mashqlari: model bo'yicha harakatlarni bajarish (chap, o'ng qo'l, ikki qo'l), og'zaki ko'rsatmalar yoki sanoq bo'yicha: musht - qirra, musht - qirra- kaft.

5. O'zaro qo'llarni muvofiqlashtirishni rivojlantirish mashqlari: ikkala qo'l bilan bir vaqtning o'zida harakatlarni bajarish (chap qo'lning mushti - o'ng qo'lning qirrasi va boshqalar).

6. Grafik mashqlari (qatorni davom ettiring): 0-0-0...

Eslatma. Ish turlari va topshiriqni berish usullari bolaning yoshi, intellektual va nutqining rivojlanishini hisobga olgan holda tanlanadi.

Nutq buzilishi bolaning rivojlanishiga ham to’siqlarni yuzaga chiqaradi. Nutqni rivojlantirish uchun tavsiya qilinayotgan parallel tasvirlash, ikki predmetni tasvirlash, qayta hikoya qilish usullari yordamida nutqni rivojlantirishning texnologiyalari ishlab chiqilganligi va samaradorligi ko’rib chiqildi. Nutqida og’ir nuqsoni bor bolalar bilan olib boriladigan ishlarning sifati va samarasi ham oshib borish tartibida ekanligi ko’rindi. Har bir logoped bolaning nutq nuqsonlari darajasiga ko’ra ish turlarini tanlashi va bolaning korreksion holatini ham inobatga olishi lozim. Bolaning holatidan kelib chiqib qilingan mashg’ulotlar samaraliu va foydali bo’ladi.

©intereduglobalstudy.com2024, ISSUE5

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abidova, N. (2023). Creating an Inclusive Educational Environment for Children with Special Educational Needs. Texas Journal of Engineering and Technology, 27, 36-38
2. Abidova N. Z, Kaxxarova M. M. Development of sound pronunciation of speech in children with expressive alia // The American Journal of Social Science and Education Innovations. - 2021. - №. 04. - S. 2834.
3. Khakharova Malika Maksudovna (2024). TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF THE LEXICAL-GRAMMATICAL ASPECTS OF THE SPEECH OF CHILDREN WITH SEVERE SPEECH DEFECTS. American Journal of Interdisciplinary Research and Development,16-20. ISSN Online: 2771-8948. Volume 25.
4. Логопедическая диагностика и коррексия нарушений речи у детей: сборник методических рекомендатсий / Под ред. Л. В. Лопатиной. – СПб., Москва: САГА, ФОРУМ, 2006. – 272 с. - ИСБН: 5-91134-053-4

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Kaxxarova Malika Maxsud qizi**, o`qituvchi, [**Каххарова Малика Махсудовна** – преподаватель], [**Malika M. Kaxxarova**,teacher]; manzil: O‘zbekiston, Toshkent sh., Chilonzor tumani,Bunyodkor ko`chasi 27uy.[адрес: Узбекистан, ул. Чиланзорский район, улица Бунедкор 27.], [address: Uzbekistan, Chilonzor district, Bunyodkor street 27] .

©intereduglobalstudy.com2024, ISSUE5

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

YUQORI SINF O‘QUVCHILARINING IJTIMOIY ADAPTATSIYASI: MILLIY MENTALITETGA TA'SIRNING PEDAGOGIK O‘RGANISH USULLARI

© M.O. Hudayberdiyeva[1]✉
[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada yuqori sinf o‘quvchilarining ijtimoiy adaptatsiya jarayoniga milliy mentalitet ta’sirini o‘rganish va bu jarayonni pedagogik yo‘nalishda samarali boshqarish usullari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – yuqori sinf o‘quvchilarida ijtimoiy adaptatsiyani milliy mentalitet bilan uyg‘unlashgan holda rivojlantirish uchun samarali pedagogik usullarni aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda o‘quvchilarning ijtimoiy adaptatsiya jarayonini o‘rganish uchun pedagogik usullar, milliy qadriyatlar va madaniyatni o‘z ichiga olgan o‘quv dasturlari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar milliy mentalitetni hisobga olgan holda ijtimoiy adaptatsiya jarayonini boshqarish o‘quvchilarning o‘z jamiyatida ijobiy qabul qilinishiga va jamiyat bilan o‘zaro ishonchli munosabatlar o‘rnatilishiga yordam berishini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari yuqori sinf o‘quvchilarining ijtimoiy adaptatsiyasi jarayonida milliy mentalitetning muhimligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy adaptatsiya, yuqori sinf o‘quvchilari, milliy mentalitet, pedagogik usullar, milliy qadriyatlar, jamiyatga integratsiya, madaniy meros.

Iqtibos uchun: Hudayberdiyeva M.O.Yuqori sinf o‘quvchilarining ijtimoiy adaptatsiyasi: milliy mentalitetga ta'sirning pedagogik o‘rganish usullari // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.121–125.

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ СТАРШКОННИКОВ: МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ ВЛИЯНИЯ НА НАЦИОНАЛЬНЫЙ МЕНТАЛИТЕТ

© М.О. Ҳудайбердиева[1]✉
[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается влияние национального менталитета на процесс социальной адаптации старшеклассников, а также методы эффективного управления этим процессом в педагогическом направлении.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить эффективные педагогические методы для развития социальной адаптации старшеклассников в гармонии с национальным менталитетом.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы педагогические методы и учебные программы, включающие национальные ценности и культуру, для изучения процесса социальной адаптации учащихся.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что управление процессом социальной адаптации с учётом национального менталитета способствует позитивному восприятию учащихся в обществе и формированию доверительных отношений с ним.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают важность национального менталитета в процессе социальной адаптации старшеклассников.

Ключевые слова: социальная адаптация, старшеклассники, национальный менталитет, педагогические методы, национальные ценности, интеграция в общество, культурное наследие.

Для цитирования: Ҳудайбердиева М.О. Социальная адаптация старшконников: методы педагогического изучения влияния на национальный менталитет // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 121–125.

SOCIAL ADAPTATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS: PEDAGOGICAL STUDY METHODS OF INFLUENCE ON NATIONAL MENTALITY

© Odina M. Temirova[1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the influence of national mentality on the social adaptation process of high school students and effective methods for managing this process from a pedagogical perspective.

AIM: the main objective of the study is to identify effective pedagogical methods for fostering social adaptation in high school students in harmony with national mentality.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed pedagogical methods and educational programs, incorporating national values and culture, to study the social adaptation process of students.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that managing the social adaptation process while considering national mentality helps students be positively received in society and establish trustworthy relationships with it.

CONCLUSION: the study results confirm the importance of national mentality in the social adaptation process of high school students.

Keywords: social adaptation, high school students, national mentality, pedagogical methods, national values, societal integration, cultural heritage.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Odina M. Temirova (2024) ‘Social adaptation of high school students: pedagogical study methods of influence on national mentality’, Inter education & global study, (8(1)), pp. 121–125. (In Uzbek).

Borgan sari o'zaro bog'langan dunyoda o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi nafaqat bevosita ijtimoiy muhitga qo'shilishni, balki madaniy va milliy o'ziga xoslik bilan aloqani saqlab qolishni ham o'z ichiga oladi. Yuqori sinf o'quvchilari bu jarayonda o'ziga xos qiyinchiliklarga duch kelishadi, chunki ular ijtimoiy qabul qilish bosimi va milliy mentalitetiga xos bo'lgan madaniy qadriyatlarni saqlab qolish bilan shug'ullanadilar.[1] Madaniyatning umumiy qadriyatlari, e'tiqodlari va ijtimoiy normalarini o'z ichiga olgan milliy mentalitet talabalarning o'zini va jamiyatdagi o'rnini qanday qabul qilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Milliy mentalitetni hurmat qilish bilan birga ijobiy ijtimoiy moslashuvni qanday rivojlantirishni tushunish talabalarning shakllanish davrida shakllanadigan ta'lim muhitida juda muhimdir. Ushbu maqolada yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvini o'rganish va ta'sir qilishning pedagogik usullari, bu usullarning milliy mentalitet bilan o'zaro ta'siri va aks etishi ko'rib chiqiladi. Asosiy maqsad - madaniy o'ziga xoslikni saqlab qolish va ijtimoiy hamjihatlikni kuchaytirishda o'quvchilarning ijtimoiy rivojlanishiga yordam beradigan samarali yondashuvlarni o'rganishdir.

Ijtimoiy moslashuv - bu odamlar o'zlarining xatti-harakatlari, munosabatlari va ijtimoiy rollarini o'z muhitida kutilgan narsalarga moslashtirishni o'rganish jarayoni. Yuqori sinf o'quvchilari uchun ijtimoiy moslashuv ayniqsa muhimdir, chunki u kelajakdagi etakchilik rollari va ijtimoiy mas'uliyat bilan bog'liq. Ushbu moslashuvga milliy mentalitet, jamoaviylik yoki individualizm, ijtimoiy ierarxiya, an'analar va millatning o'ziga xosligini belgilaydigan madaniy belgilar kabi qadriyatlarni o'z ichiga olgan konstruktsiya ta'sir ko'rsatadi.[2]

Ta'limda ijtimoiy moslashuvning roli quyidagilarni o'z ichiga oladi: Madaniy o'ziga xoslikni shakllantirish ya’ni, o'quvchilar o'zlarining shaxsiy xususiyatlarini milliy qadriyatlar va an'analar bilan bog'lashni o'rganadilar. Ijtimoiy moslashuv umumiy qadriyatlarni o'zlashtirgan holda madaniy farqlarga hurmatni o'rgatish orqali turli xil talabalar guruhlarida birlikni mustahkamlaydi. Ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirish talabalarga ko'p madaniyatli jamiyatda muhim xususiyatlar bo'lgan yanada chidamli, moslashuvchan va empatik bo'lishga imkon beradi.[3] Pedagogik tadqiqotlar milliy mentalitet kontekstida yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvini o'rganish va ta'sir qilishning bir qancha usullarini taklif etadi. Madaniy jihatdan sezgir o'qitish talabalarning madaniy kelib chiqishini tan oladi va bu xabardorlikni ta'lim amaliyotiga kiritadi. U ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi. O’quvchilarni o'zlarining madaniy o'ziga xosligini ifoda etish va o'rganishga undash.Turli xillikka hurmatni shakllantirish va inklyuziv ta'lim muhitini targ'ib qilish. Masalan, o‘lka tarixi, adabiyoti yoki urf-odatlariga bag‘ishlangan topshiriqlar yoki muhokamalar milliy qadriyatlar bilan chuqurroq bog‘lanishga yordam beradi. Madaniy jihatdan sezgir usullarni qo'llaydigan o'qituvchilar har bir o'quvchining o'ziga xos madaniy hissalarini tan olish va qadrlash, ularning madaniy mohiyatini yo'qotmasdan

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

moslashishiga yordam berish uchun faol ishlaydi. Qadriyatlarga asoslangan ta'lim o'quvchilarda umuminsoniy va madaniy o'ziga xos qadriyatlarni singdirishga urg'u beradi. Bu usul milliy mentalitetni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O‘quv dasturiga vatanparvarlik, hurmat va hamdardlik kabi milliy qadriyatlarni singdirish. O’quvchilarni o'zaro munosabatlarda va shaxsiy tanlovlarida ushbu qadriyatlarni tushunishga va singdirishga undash. O’quvchilarga madaniy merosining ahamiyatini o'rgatadigan dasturlarni ishlab chiqish.[4] Qadriyatlarga asoslangan ta'lim talabalarga kengroq milliy mentalitetni aks ettiruvchi tamoyillarni o'zlashtirishga yordam beradi va shu bilan ularni madaniy kutishlarga mos keladigan ijtimoiy moslashuv xulq-atvoriga yo'naltiradi.

Mentorlik va tengdoshlarni qo'llab-quvvatlash dasturlari. Mentorlik dasturlari talabalarga moslashuv va madaniy o'ziga xoslik o'rtasidagi muvozanatni o'zida mujassam etgan namunalar bilan ta'minlash orqali ijtimoiy moslashuvni osonlashtiradi. Mentorlar, jumladan, katta yoshdagi talabalar, o'qituvchilar yoki jamoat rahbarlari, kuchli madaniy o'zini tutish tuyg'usini saqlab, ijtimoiy vaziyatlarda qanday harakat qilish bo'yicha ko'rsatmalar beradi.[5] Tengdoshlarni qo'llab-quvvatlash dasturlari, shuningdek, o'quvchilarni ijtimoiy moslashuv jarayonlarida bir-birlarini qo'llab-quvvatlashga undaydi, ularga tegishlilik va umumiy o'ziga xoslikni his qilishlariga yordam beradi. Ijtimoiy moslashuvning nuanslarini tushunish uchun o'qituvchilar va tadqiqotchilar sifat va miqdoriy usullardan foydalanadilar.[6] Bular talabalarning ijtimoiy moslashuv va ularning madaniy o'ziga xoslik bilan aloqasi haqidagi qarashlarini o'rganishga yordam beradi. Ushbu miqdoriy vositalar madaniy identifikatsiya, ijtimoiy qabul va moslashish darajasini o'lchaydi, tendentsiyalar va takomillashtirish sohalari haqida tushuncha beradi. O’quvchilarni turli ijtimoiy kontekstlarda kuzatish o'qituvchilarga adaptiv xatti-harakatlar va milliy mentalitetning ushbu xatti-harakatlarga ta'sirini baholash imkonini beradi.

Milliy mentalitetga pedagogik ta’sir etishdagi muammolar va mulohazalar. Milliy mentalitet sharoitida o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuviga ta’sir ko‘rsatishning pedagogik usullarini qo‘llashda bir qancha muammolar yuzaga keladi. Moslashuv va shaxsiyatni saqlab qolish muvozanati. Bunda o'qituvchilar moslashuv assimilyatsiyaga olib kelmasligiga ishonch hosil qilishlari kerak, bu erda talabalar o'zlarining madaniy ildizlaridan voz kechish uchun bosim o'tkazishlari mumkin. Ko'p madaniyatli muhitda yagona milliy mentalitetni qo'llab-quvvatlash talabalar tarkibidagi xilma-xillikni e'tiborsiz qoldirishi mumkin. Turli xillikni hurmat qilish bilan birga birlashtiruvchi umumiy qadriyatlarni topish juda muhimdir.[7] Milliy mentalitet monolit tushuncha emas, u keng farq qilishi mumkin. O'qituvchilar umumlashtirilgan taxminlardan qochishlari va har bir o'quvchiga o'ziga xos nuqtai nazarga ega shaxs sifatida yondashishlari kerak.

Yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvi milliy mentalitet bilan chuqur chambarchas bog'liq bo'lgan ta'limning muhim jihati hisoblanadi. Madaniy merosni hurmat qiladigan va birlashtiradigan pedagogik usullar o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi va ularning madaniy o'ziga xosligini mustahkamlaydi. Madaniy jihatdan mos keladigan o'qitish, qadriyatlarga asoslangan ta'lim, murabbiylik dasturlari va kuchli tadqiqot usullarini qo'llash orqali o'qituvchilar o'quvchilarni milliy qadriyatlarni

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ulug'laydigan tarzda ijtimoiy moslashish jarayonida yo'naltirishlari mumkin. Bunday muvozanatli yondashuv o‘quvchilarga o‘z madaniyatiga mansublik tuyg‘usini rivojlantirishga imkon beradi, shu bilan birga ularning moslashuvi va shaxslararo munosabat ko‘nikmalarini oshiradi, ularni voyaga yetganlik davridagi ijtimoiy va kasbiy qiyinchiliklarga tayyorlaydi.[8] Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu usullarning o'quvchilarning o'ziga xoslik hissi va ijtimoiy birdamligiga uzoq muddatli ta'sirini o'rganishi mumkin, bu esa milliy mentalitetning ta'lim tizimida samarali integratsiyalashuvi haqida qo'shimcha tushunchalarni taqdim etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdujamilovna, Boliyeva Sevara. "O’QUVCHILAR O’RTASIDA ADAPTATSIYA JARAYONI SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI." TADQIQOTLAR. UZ 36.3 (2024): 42-46.
2. Akbarovna D. S. et al. IJTIMOIY ADAPTATSIYA JARAYONIGA TA’SIR ETUVCHI DINIY PSIXOLOGIK OMILLAR //Journal of new century innovations. – 2024. – T. 51. – №. 4. – C. 35-42.
3. Urakovna, Namazova Manzura. "O ‘zbek Adabiyotida Milliy Mentalitet Masalasi." Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences (USA). Vol. 7. 2024.
4. Zohida, Jumayeva, Murodullayeva Nilufar, and Aliyeva Munisa. "O‘ZBEKISTON XALQLARINING MA'NAVIY MADANIYATI VA MILLIY MENTALITETINING TARIXIY TAHLILI." worldly knowledge conferens 8.1 (2024): 119-122.
5. Гудиева, Т. Т., and И. Ю. Кокаева. "НАЦИОНАЛЬНЫЙ МЕНТАЛИТЕТ КАК ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ." Ответственный редактор: Хасухаджиев АС-А.–проректор по науке, инновациям и цифровой трансформации ФГБОУ ВО «Чеченский государственный университет им. АА Кадырова» (2022): 304.
6. Гудиева, Т. Т. "Национальный менталитет и инновационная восприимчивость педагогических работников РСО-Алания." МОЛОДЫЕ УЧЕНЫЕ В РЕШЕНИИ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ НАУКИ (2020): 192.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Hudayberdiyeva Mohira Osimjanovna**, mustaqil tadqiqotchisi, [**Худайбердийева Моҳира Осимжановна,** независимого исследователя.], [**Mohira O. Hudayberdiyeva,** independent researcher]; manzil: O‘zbekiston, Namangan sh., 160107, Boburshox ko‘chasi, 161-uy [адрес: Узбекистан, 160107, улица Бобуршоха, 161 Наманган], [address: Uzbekistan, 161, Boburshokh Street, 160107 Namangan city]

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

BOLALAR SEREBRAL FALAJIDA OLIB BORILADIGAN LOGOPEDIK ISHLARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

© M. Xamidova[1]✉

[1]Toshkent Kimyo xalqaro universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada bolalar serebral falaji (bsf) bilan kasallangan bolalarda logopedik ishlarning o‘ziga xos xususiyatlari va ularning nutqiy rivojlanishga ta’siri yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – bolalar serebral falaji bo‘lgan bolalarda logopedik ishlarning maxsus usullarini o‘rganish va nutqiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan samarali yondashuvlarni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda serebral falaj bilan kasallangan bolalarda nutqiy nuqsonlarni bartaraf etishga qaratilgan logopedik adabiyotlar va amaliy metodikalar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, bsf bo‘lgan bolalarda nutqiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash uchun maxsus logopedik mashg‘ulotlar va harakatlarni koordinatsiyalashga yo‘naltirilgan mashqlar samarali bo‘ladi.

XULOSA: tadqiqot natijalari bsf bo‘lgan bolalarda logopedik ishlarning o‘ziga xos usullari va yondashuvlari orqali nutqiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash mumkinligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: bolalar serebral falaji, logopedik ishlar, nutqiy rivojlanish, kommunikativ ko‘nikmalar, artikulyatsion mashqlar, individual yondashuv, nafas mashqlari.

Iqtibos uchun: Xamidova M. Bolalar serebral falajida olib boriladigan logopedik ishlarning o`ziga xos xusisiyatlari. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.126–136.

ОСОБЕННОСТИ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ, ПРОВОДИМОЙ У ДЕТЕЙ С ДЦП

©М.Хамидова[1]✉

[1]Ташкентский Международный университет Кимё, Ташкент, Узбекистан, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье освещаются особенности логопедической работы с детьми, страдающими детским церебральным параличом (ДЦП), и ее влияние на развитие речи.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – изучение специальных методов логопедической работы с детьми, страдающими ДЦП, и разработка эффективных подходов, направленных на поддержку речевого развития.

Материалы и методы: в исследовании был проведен анализ логопедической литературы и практических методик, направленных на устранение речевых нарушений у детей с церебральным параличом.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показывают, что для поддержки речевого развития у детей с ДЦП эффективны специальные логопедические занятия и упражнения, направленные на координацию движений.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что с помощью особых методов и подходов логопедической работы можно поддерживать речевое развитие у детей с ДЦП.

Ключевые слова: детский церебральный паралич, логопедическая работа, речевое развитие, коммуникативные навыки, артикуляционные упражнения, индивидуальный подход, дыхательные упражнения.

Для цитирования:Хамидова.М. Особенности логопедической работы у детей с ДЦП. // Inter education & global study.2024. №8(1). С. 126–136.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF LOGOPEDIC WORKS CARRIED OUT IN CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY

© Muborak Xamidova[1]✉
[1]Kimyo International University in Tashkent, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article highlights the specific features of speech therapy for children with cerebral palsy (cp) and its impact on speech development.

AIM: the main objective of the study is to explore specialized methods of speech therapy for children with cp and to develop effective approaches aimed at supporting speech development.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed speech therapy literature and practical methodologies focused on correcting speech impairments in children with cerebral palsy.

DISCUSSION AND RESULTS: the results show that specialized speech therapy sessions and exercises aimed at coordinating movements are effective in supporting speech development in children with cp.

CONCLUSION: the findings of the study confirm that speech development in children with cp can be supported through specific methods and approaches in speech therapy.

Keywords: cerebral palsy, speech therapy, speech development, communication skills, articulation exercises, individualized approach, breathing exercises.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Muborak Xamidova. (2024) 'Specific features of logopedic work in children with cerebral palsy', Inter education & global study, (8(1)), pp. 126–136. (In Uzbek).

Bolalar Serebral falaji — bu bosh miya harakatlantiruvchi zonalari va bosh miyadagi harakatni yo'naltiruvchi yollarni zararlanishi bilan kechadigan markaziy nerv sistemasi kasalligidir. Bolalar Serebral falajida miyaning harakat va nutq sistemasida erta organik buzilishlar kuzatiladi. Bu buzilishlarning sabablari turlicha: infeksion kasalliklar, homiladorlik davridagi turli intoksikatsiya va jarohatlanishlar, surunkali kasalliklar, ona va homila qonining rezus faktor va guruhi bo'yicha nomunosibligi bo'lishi mumkin. Bundan tashqari homilaning erta yoki kech tug'ilishi, genetik faktorlar ham asosiy shartlardan bo'lishi mumkin.

Bolalar serebral falaji ona homilasining faoliyatini buzilishi natijasida sodir bo'ladigan akusherlik jarohatlari, tug'ruq paytida kindikni bo'yin atrofida o'ralib qolishi natijasida ham paydo bo'lishi mumkin. Bunday holatda bolaning markaziy nerv sistemasiga kislorod yetishmay qolib, bosh miya nerv hujayralarini zararlanishiga olib keladi. Bolalar serebral falaji tug'ruqdan keyin neyroinfeksiyalarning kechishi va bosh miyani qattiq jarohatlanishidan ham kelib chiqishi mumkin. Bu bolalarda barcha harakat funksiyasini shakllanishida susayish va buzilishlar kuzatiladi. Boshni ushlash, o'tirish, turish funksiyalari qiyinchilik bilan yoki kechikib shakllanadi. Bolalar Serebral falajida harakatni buzilishi asosiy nuqson hisoblanib, u o'ziga xos motor anamaliyani rivojlanishini ko'rsatadi, bu esa o'z navbatida bola asab-psixik funksiyasini rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bolalar serebral falajida harakat sohasini buzilishi turli darajada namoyon bo'ladi: harakatning buzilishi shunday og'ir bo'lishi mumkinki, u bolaning erkin harakat qilishidan butunlay mahrum qiladi, muskullarning tonusi deyarli zarar ko'rmagan taqdirda ham bolalar o'z - o'ziga xizmat qilish malakalarini qiyinchilik bilan egallaydilar.

Bu nuqsonga ega bolalarda faqat harakat qilishdagi qiyinchiliklar muammo tug'dirmaydi, balki ularda to'g'ri harakat qilishi haqidagi tasavvurlarni yo'qligi hamda shakllanmaganligi namoyon bo'ladi. Bolalardagi harakat buzilishlari o'z - o'ziga xizmat ko'rsatish malakalarini egallanishini murakkabligi, ularni atrofdagi kattalarga qaram qilib qo'yadi. Bu ularda passivlikni, tashabbus ko'rsatmaslikni shakllantirib, motivatsion va irodaviy sohani buzilishiga olib keladi. Shunday qilib, harakat buzilishlari bolaning psixik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Harakatning buzilish darajasidan qat'iy nazar bu bolalarda hissiy-irodaviy soha, xulq, intellekt, eshitish va ko'rishizdan chiqqan bo'lib, talvasa sindromi kuzatiladi. Bunday bolalarning ko'pchiligida aqliy mehnat qilishi buzilgan bo'lib, ular tez charchab qoladilar. Biror-bir maqsadga yo'naltirilgan faoliyat bajarilayotganda ular bo'shashadilar yoki tez jahllari chiqadi va berilgan topshiriqlarni qiyinchilik bilan bajaradilar. Ba'zi bolalarda charchash oqibatida harakatida bezovtalik paydo bo'ladi. Bola o'z icha har xil harakatlar qiladi, turli imo - ishoralarni ko'rsatadilar, solagi oqadi. Bolalarning ixtiyoriy faoliyatida tartiblikka erishish katta qiyinchilik tug'diradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Ko‘pgina bolalar taassurotlarga beriluvchan, boshqalar tez xafa bo‘ladi, ovoz toniga, tanbehga yomon reaksiya qiladilar ularda qo‘rquv, siydik tuta olmaslik, qayd qilish va boshqa buzilishlar kuzatiladi.

Bolalar serebral falaji klinikasida nutq buzilishi asosiy o‘rinni egallaydi. Bolalar serebral falajida nutq buzilishi chastotasi 80 % ni tashkil etadi. Nutq buzilishlarining o‘ziga xos tomonlari miyani qay darajada zararlanishiga qarab belgilanadi. Serebral falajga ega bolalarda ba’zi miya sohasidagi zararlanish bilan birga bosh miya po‘s tloq qismining buzilishlarini ikkilamchi rivojlanmaganligi yoki kech shakllanganligi ham namoyon bo‘ladi. Bu miyaning ontagenetik tomondan yosh bo‘lgan bo‘limlari bo‘lib, u insondagi psixik va nutq faoliyatini shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

Bolalar serebral falajida nutqni kech rivojlanishiga sabab, miyaning po‘stloq bo‘limlarini sekin shakllanishigagina emas, balki ularda amaliy faoliyatni yetarli em asligi, atrof - muhit haqida bilim va tasavvurlarni yetishmasligidir. Tarbiyaning noto‘g‘ri kechishi nutq rivojlanishini orqada qolishini murakkablashtiradi. Bu bolalar hayotining birinchi yillarida turli davolash muassasalarida bo‘ladilar, agarda u yerda pedagogik ishga yaxshi ahamiyat berilmasa bolaning nutqiy rivojlanishi kechikishi mumkin. Bundan tashqari, bolalarning onasidan uzoqda bo‘lishi salbiy emotsional holat, yangi muhitga o‘rgata olmaslik nutq rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Uy sharoitida kattalar bolani juda avaylab hamma majburiyatni o‘z zimmalariga oladilar. Bu bolalarda faoliyat va nutqiy muloqotga bo‘lgan talabni shakllantirmay qo‘yadi. Bolalar Serebral falajida nutq buzilishlari patogenezida harakat patologiyasi muhim o‘rin tutadi. Bu bolalar bilan logopedik ishni tashkil qilishda nutq va harakat buzilishlarini klinik va patogenetik umumiyligini tushunish ahamiyatli hisoblanadi.

Bolalar serebral falajida motorikani buzilishini o‘ziga xos tomonlari bu ixtiyoriy harakatlarni shakllanmaganligi emas, balki sodda tug‘ma harakat avtomatizmlarini saqlanib qolganligidir. Normal rivojlanishda bu reflekslar bolaning ikki oyligida paydo bo‘ladi.

Tonik labirint refleksni namoyon bo‘lishi bolaning bel sohasidagi bukuluvchi muskullaming tonusi oshmaganligida ko‘rinadi. Uning boshi orqaga egilib bo‘yin va artikulatsion muskullar taranglashgan, oyoq va qo‘llarch o‘zilgan holda bo‘ladi, bunday bola boshini ko‘tara olmaydi yoki qiyinchilik bilan bajaradi, o‘girila olmaydi. Qorin bilan yotganda bukuluvchi muskullar tonusda bo‘ladi, shuning uchun u boshini ko‘tara olmaydi.

Simmetrik bo‘yin tonik refleksini namoyon bo‘lishida muskul tonusi bolaning boshini joylashishiga qarab o‘zgarib turadi. Assimetrik bo‘yin tonik refleksi boshni bir tomonga o‘girganda o‘sha tomondagi qo‘l va oyoqni to‘grilovchi muskul tonusi oshishi bilan namoyon bo‘ladi. Bunday bolalar bilan logopedik ish o‘tkazilganda tonik refleks artikulatsion apparatning muskul tonusiga ta’sir o‘tkazishini hisobga olish zarur.

Tonik labirint refleks til ildizini muskullarini tonusini oshiradi.

Simmetrik tonik refleksida tilni uchi va yon muskullari tonusi oshadi. Bunda ovoz hosil bo‘lishi, nafas olish, og'izni ixtiyoriy ochish, tilni oldinga va yuqoriga harakatlantirish qiyin kechadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Assimetrik bo‘yin tonik refleksida nutq muskulaturasida tonus oshadi, tonus bolani boshini o‘girayotgan tomonga qarama — qarshi ravishda oshadi.

Bolalar serebral falajida artikulatsion matorikani buzilishini o‘ziga xos tomonlaridan biri og‘iz avtomatizmi bilan bog‘liq tug‘ma reflekslarni qayta rivojlanishidagi to‘xtab qolishdir: bular so‘rish, yutish reflekslari, tishlash va boshqalar. Bu reflekslarni namoyon bo‘lishi ixtiyoriy artikulatsion harakatlarni rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi.

Nutq-harakat analizatorlarining organik zararlanishi nutq tovushlarini artikulatsiya qilishni buzilishiga, ovozni, nafasni, nutq tempi va ritmi uning intonatsiyasini izdan chiqishiga olib keladi. Fonetika-fonematik buzilishlar yetakchi hisoblanadi. Bular bolalar Serebral falajida dizartriyani o‘ziga xosligi, bu uni nutq muskullariga tonik reflekslar orqali ta’sir etishda namoyon bo‘ladi. Bu esa o‘tkaziladigan logopedik ishni o‘ziga xos ravishda o'tkazishni talab etadi.

Logopedik ish bolani shunday holatida o‘tkaziladiki, tonik reflekslar nutq matorikasiga deyarli ta’sir o‘tkazmasin. Bu holat logoped va nevropatolog ham korligini talab etadi. Agarda bola logopedik mashg‘ulot o‘tilayotganda o‘tirgan holat bo‘lsa diqqatni uni boshini harakatiga qaratish zarur: bosh ko‘krakka tushib ketmasligi, atrofga qiyshaymasligi, orqaga ham ketib qolmasdan o‘rta chiziqda turishi zarur. Zarur hollarda bosh maxsus apparat yordamida ushlab turiladi. Mashg'ulot o‘tkazilayotganda oyna va logopedning yuzi bola ko‘zi chizigida joylashishi zarur.

Bola uchun zarur holat tanlangandan so‘ng massajga so‘ngra artikulatsion muskula tura gimnastikasiga o‘tiladi. Bolalar Serebral falajidagi dizartriyaning o‘ziga xos tomonlari bu umumiy va nutqiy motorikani bo‘zilishi, dizartriyani turli shakllarini, bolalar Serebral falajini ma'lum bir shakllari bilan bog‘liqligidir. Ishni tayyorlov davrida umumiy muskullarni bo‘shashtirish va nutq muskulaturasidagi tonusni kamaytirish muhim vazifa hisoblanadi.

Spastik diplegiyada psevdobulbar dizartriya 80%, gemiparitik shaklida esa kasallarning uchdan bir qismida (30-35%) kuzatiladi.

Bolalar serebral falajining giperkinetik darajasi miyaning qobiq osti bo‘limlarining jarohatlanishi bilan bog‘liqdir. Umumiy va artikulatsion motorikasidagi buzilishlar quyidagilarda namoyon bo‘ladi: muskul tonusining o‘zgaruvchanligi (distoniya), harakatlarning ixtiyorsizligi, harakat va nutq aktidagi hissiyotning yo‘qligi. Nutqning prosodik tomonlarida kamchiliklarni yaqqol namoyon bo‘lishi. Harakat motorikasidagi kabi nutq motorikasida ham kerakli holatlarni ushlab tura olish buzilgan bo‘ladi. Harakatdagi kam chiliklaridagi va nutq harakati artikulatsion, nafas muskulaturasida, halqum paylariga tarqaluvchi tonik spazmalar hisobiga qiyinlashishi mumkin.

BSFning geperkinetik shaklida (ekspiramid) ekstra piramid, yoki bosh qacha qilib aytganda qobiqosti dizartriya kuzatilishi mumkin. BSFning giperkinetik shakli uchun ko‘p hollarda kuzatiladigan (5 dan 20% gacha) eshitish qobiliyatining susayishi xarakterlidir.

BSFning atonik – ataktik shaklida miyachaning va uning miyaning boshqa tizimlari bilan bog‘liq bo‘lgan joylari, ayniqsa katta yarim sharlarning peshana bo‘limlarining jarohatlanishi kuzatiladi. Umumiy va artiqulyatsion motorikaning buzilganligi muskul tonusining sustligi, harakatlar aniqliligining yo‘qolganligi, ritmining buzilganligida namoyon

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

bo‘ladi. BSFning bu shaklida miyachalid izartriya kuzatiladi. Uning chistotasi 70 -75%ni tashkil etadi.

BSFning eng og‘ir shakli ikki tomonlama gemiplegiya hisoblanadi. Bunda katta yarim shakllarning jarohatlanishi kuzatiladi. Bunda oyoq va qo‘llar harakati, ko‘proq qo‘llar harakati buzilgan bo‘ladi. Bolalarda statik va lokomotor funksiyalar yo‘q bo‘ladi. Nutq buzilishlari psevdobulbar dizartriyaning og‘ir ko‘rinishida, ba’zan anartriya ko‘rnishida, ba’zi hollarda esa bulbar buzilishlar ko‘rinishida namoyon bo‘ladi.

Ayrim hollarda bolaning o‘zida BSFning turli shakllarining birgalikda kelishini kuzatish mumkin. Bunday hollarda dizatriyaning aralash shakllarini kuzatish mumkin. Logoped nevropatolog bilan birgalikda nutqiy nuqsonning boshlovchi turini aniqlab olish zarurdir.

BSFning dizartriyasida asosiy xususiyat kinestetik idrokning rivojlanmaganligi hisoblanadi. Bunda bola harakatlarni qiyinchilik bilan va chegaralangan tarzda bajaradi, qo‘l va oyoqlari harakatini, artikulatsion organlar harakatini va holatini bo‘sh sezadi. Bu esa artikulatsion va umumiy disproksiyaning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi, natijada maqsadga yo‘naltirilgan harakatlarni bajarishni qiyinlashtirib, tovushlar talaffuzining buzilishini kuchaytiradi.

BSFda logopedik ishning maqsadi artikulatsion holat va harakat sezgilarini rivojlantirishdan iboratdir. Artikulatsion harakat sezgilarini yaxshilash uchun olib boriladigan mashqlar oyna yordamida harakatlarni ochiq ko‘z bilan ko‘zatish va harakatlarini yopiq ko‘z bilan diqqatli bo‘lib sezish kabi mashqlar navbatma-navbat qo‘llaniladi.

BSFda nutq va umumiy m otorikaning buzilganligi o‘rtasidagi bog‘liqlik artikulatsion motorikadagi murakkab buzilishlar qo‘l harakati funksiyalarining buzilishiga olib kelishida ham namoyon bo‘ladi.

Nutq va qo‘l harakatlarining bog‘liqligi 1928-yilda V.M.Bexterev tomonidan aniq lan g an bo‘lib, u qo‘l harakatlarining rivojlanishi nutqning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatib o‘tgan. M.M. Kolsova (1973) tomonidan olib borilgan tadqiq otlar shuni ko‘rsatadiki, bola barmoqlarining harakati markaziy asab tizim ining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatib, bola nutqining jadal rivojlanishiga yordam berar ekan.

Ushbu ma’lumotlar logopedik ishlar bilan bolaning qo‘l va umumiy motorikasini rivojlantirish ishlarini birgalikda olib borish zarurligini ko‘rsatadi.

BSFda dizartriyali bolalar turli harakatla mi bajarganlarida umumiy va nutq muskulaturasida muskul tonusining oshganligi ularning asosiy belgilaridan biri hisoblanadi. Mashg’ulotlar vaqtida boladan haddan tashqari kuch talab etilmaydi. Chunki bu narsa muskul tonusining ortishiga va tovush talaffuzining buzilishining kuchayishiga olib kelishi mumkin. Nutqiy nafasni rivojlantirish uchun puflashga oid turli mashqlar tavsiya etiladi. Lekin kichik yoshdagi Serebral falajli bolalar uchun bu mashqlar har doim h am foydali bo‘lavermaydi. Chunki ular bu mashqni bajarishda haddan tashqari kuch ishlatishlari mumkin. Bu esa umumiy muskul tonusining ortishini kuchaytirishi mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

BSFda artikulatsion motorikaning buzilishi bola nutqining talaffuz tomonining shakllantirishini qiyinlashtiribgina qolmay, balki fonematik idrokning ikkilamchi buzilishiga olib kelishi mumkin. Bu esa bolada so‘zning tovush analizi hamda tovush-bo‘gin tizimining buzilishiga olib keladi. Lekin hamma bolalarda ham so‘zning tovush tarkibini o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar bir xil darajada namoyon bo‘lavermaydi. Ayrim bolalar so‘zni alohida tovush elementlariga bo‘lishda yaqqol qiyinchiliklarga uchrasalar, boshqalari esa tovush tahlilining oddiy shakllari (bilan)ni qo‘llashni eplay oladilar. Ko‘pincha ularda so‘zning tovush tahlilidagi qiyinchiliklar tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilishda namoyon bo‘ladi. Va, nihoyat, juda kam hollarda bolalarda so‘zning tovush tahlilidagi qiyinchiliklar va tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish hollari kuzatilmasligi m u m k in. Bu esa bolalardagi fonetik –fonematik buzilishlarni bartaraf etishda differensial yondashishni talab etadi.

Serebral falajli va dizartriyali bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlar artikulatsion ko‘nikmalarni, fonematik idrok va analizni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Serebral falaj va dizartriya bilan xastalangan barcha bolalar artikulatsion malakalarni, fonematik eshitishini, idrok va tahlil qilishni takomillashtirishga yo‘naltirilgan logopedik tadbirlarning kompleks tizimini o‘zlashtirishdagi spetsifik qiyinchiliklar xarakterli xususiyatdir. N.N. Malofeyev (1985-yilda) Serebral falajli kichik yoshdagimaktab o‘quvchilari tomonidan otlarni va fe’llarni nutqda ishlatish chastotasini o‘rganib chiqdi. Shu narsa aniqlandiki ot, fe'l va old qo‘shim chalar ularning butun lug‘at boyligining 90% ni tashkil qilar ekan. Boshqa so‘z turkumlari lug‘atda yetarli berilmagan. Bir xil so‘zlarni ko‘p martalab takrorlash, fe’llarni to‘g‘ri ayta olmaslik o‘rinlari, ularning ma’nosini aniq ayta olmaslik bolalar uchun xarakterli xususiyatlar ekan.

Serebral falajli kichik maktab yoshidagi bolalarda leksik-semantik buzilishlar L.B. Xalilova tomonidan 1984 -yilda o‘rganilgan edi. Bu o‘rganishdan shu narsa aniqlandiki, bolalar ko‘p so‘zlarning ma’nosini bilmaydi, bir so‘zning ma’nosini shu so‘z talaffuziga o‘xshashi (bilan) bo‘lgan boshqa so‘zning ma’nosi bilan almashtirib yuborishadi, so‘zning semantikasini unga sinonimi jihatdan munosabatda bo‘lgan boshqa so‘zlarning leksik ma’nosi bilan chalkashtirib yuboradi. Ba’zi o‘rinlarda so‘z tartibida uning asosiy mazmunini tushunmay turib, konkret ma’nosinigina ajratib ko‘rsatadi. Bolalar ko‘p ma’noli so‘zlarning ma’nolari o‘rtasidagi funksianal umumiylikni belgilashda qiynalishadi, ularda amantik tasavvurlar chegaralangan, til abstraksiyalari va umumlashtirishlar yetarli emas.

Serebral falajli bolalarda leksik xarakterli buzilishlar kasallikning o‘ziga xosligi bilan izhlanadi. Harakat buzilishlari va ijtimoiy aloqala rning chegaralanganligi sababli bola tomonidan tevarak -atrofga ongli ravishda munosabatda bo‘lish birmuncha cheklangan. Bu bolalar Serebral falajida analizator faoliyatining rivojlanishining umumiy buzilishi bilan kom pleks assotsiatsiyalarini shakllantirishdagi qiyinchiliklar vujudga keladi.

Bola predmetlardagi o‘xshash va farqli tomonlarini mustaqil ajrata olish qobiliyatiga ega emas. Faqatgina amaliy faoliyat davomida atrofdagi prermetlarni umumiy tarzda idrok qilishning, fahmlashning asosini tashkil qiluvchi kompleks assotsiatsiyalar

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

shakllanishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolada idrok qilishning va tasavvurni rivojlantirish faoliyatining har xil turlarida (predmet-amaliy, mehnat, tasviriy san'at) o‘yinlarda amalga oshirilib boriladi.

Shunday qilib, bolalarda so‘zlar lug‘atining rivojlantirish va boyitishning asosiy ahamiyati, ularda atrofdagi voqea va hodisalar haqidagi tushuncha va tasavvurlarning shakllantirish hiso blanadi.

Maktabgacha yoshdagi va maktab yoshidagi bolalar nutqini rivojlantirish bo‘yicha bo‘ladigan mashg’ulotlarning dastlabki davrlarida atrofim izdagi narsa va hodisalarni hamda ular bilan bo‘ladigan harakatlarni tushunishga, talaffuz qilishga, ularning farqli va o‘xshash xislatlarini anglab olishga, pred metlarda qism va butunlik munosabatlarini (inson yuzi va tanasining qismlari,boshqa predmetlarining ma’lum qismi kabi) o‘rganishga o‘qitib boriladi. Bu mashg’ulotlarda bolalarning lug‘at boyligi rivojlantirib boriladi. Ularga kundalik hayotimizda ko‘proq duch keladigan, xususan, idishlar, mebel, kiyim -kechaklar, o‘yinchoqlar kabi predmetlarni tushunishga va yaxshi eslab qolishga o‘rgatiladi. Bir vaqtning o‘zida bolaning idrok qilish , fahmlash saviyasi va tasavvurlari konkretlashadi.

Maxsus mashg‘ulotlar vaqtida bolalarga o‘xshash predmetlarni, ularning asosiy xususiyatini farqlashga o‘rgatib boriladi (yuk mashinasini yengil mashinadan farqi),shuningdek, predmetarning nimaga mo‘ljallanganligiga qarab guruhlashtirib borishga o‘rgatiladi.

Bolani lug‘atini rivojlantirish uchun bolaning amaliy va hissiy tajribasini kengaytirishga qaratilgan dastlabki korreksion tadbirlar katta ahamiyat kasb etadi. Bola hayotining dastlabki davrlaridanoq faol ravishdagi predmet amaliyot harakatlarini shakllantirishga intilishi zarur. Logoped bolaning onasini bola bilan birgalikda bo‘ladigan o‘yinlarga jalb qilishi lozim. Bu jarayonda esa uning nutqi birmuncha rivojlanib boradi.

Lug‘atni shakllantirish bo‘yicha ishlar bos qichma -bosqich amalga oshirib boriladi. Birinchi bosqichda bolalar predmetlar bilan ularning tasviri va ular bilan bajaraladigan ishlar bilan birlamchi tanishtiriladi. Bu o‘rinda bolaning e’tiborini jalb qilishga va uning javob reaksiyasini qo‘zg‘atishga yordam beradigan bir qator usullar qo‘llaniladi: ya’ni predmetni kutilmaganda, to‘satdan paydo bo‘lib qolishi, yo‘qolishi, uning harakati.

Eng asosiysi esa bolaning o‘zi predmet bilan amalga oshiradigan harakatidir. Bola biron-bir predmetga yoki harakatga e’tiborini qaratish bilan logoped ularning nomini aytadi. Bola bilan bo‘ladigan mashg‘ulotlarda qidirish, izlanishni talab qiladigan vaziyatlarni yuzaga keltirish maqsadga muvofiqdir.

Ishning ikkinchi bosqichida bolalar predmetlar bilan, ularning sifati va o‘ziga xos bo‘lgan jihatlari bilan bir muncha chuqurroq kengroq tanishtirib boriladi. Bolada predmet haqidagi, uning qismlari orasidagi munosabat haqida, shuningdek, uning qurilishi va tarkibiy qismlari, nimaga mo‘ljallanganligi haqidagi tushunchalar shakllanib, mustahkamlanib boradi.

Ishning uchinchi bosqichida predmetlarning belgilari va xususiyatlarining ko‘paytirilishi munosabati bilan mashg‘ulotlar bir muncha murakkablashadi. Lug‘at

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ishning asosiy vazifasi predmetlarning ajratib ko‘rsatiladigan belgilari va xususiyatlarini ifodalovchi aniq so‘zlarni topishga, o‘z o‘rnida qo‘llash qobiliyatlarini mustahkamlash hisoblanadi.

Ishning to‘rtinchi bosqichida umumlash tirishlar va tushunchalar shakllanib boradi.Bolalarda predmetlarning asosiy belgilarini va hususiyatlarini ajratib ko‘rsatuvchi so‘zlar asosida turdosh va o‘xshash jihatdan umumlashtiruvchi fikrlar rivojlantiriladi. Bolalar hajm, vaqt. Masofa, son ma’nolarining ifodalovchi tushunchalarni (kattaroq-kichiqroq, uzoq- yaqin, oldin, ilgari-kechroq singari va hokazo) o‘zlashtirishda, ayniqsa qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Lug‘at boyligini mustahkamlash va boyitish uchun kundalik muloqotlar, didaktik o‘yinlar va o‘yin tarzidagi mashqlarni bajarish amalga oshirilib boriladi. Shunday qilib, serebral falajli bolalar leksikasini takomillashtirish va boyitishning spetsifikasi sifatida uni predmet-amaliy va o‘yin faoliyati bilan uzviy bog‘liq holda olib borishi, shuningdek, sensor funksiyalarini rivojlantirish va ularning korreksiyasini ongli faoliyati bilan chambarchas bog‘liq holda tashkil qilishni ko‘rsatish mumkin. So‘z ustida uning til birligi sifatida va ayniqsa uning ko‘p ma’noligini o‘rganish haqidagi logopedik ishlarning muhim yo‘nalishi katta ahamiyatga egadir. Serebral falajlangan bolalarda Grammatik bilim va ko‘nikmalarni muvaffaqiyatli shakllantirish uchun ularning aqliy va nutqiy rivojlanishlariga kompleks tarzda yondashish kerak. Serebral falaj bilan kasallangan bolalarda harakatning yo‘qligi natijasida atrof-muhit bilan aloqasi chegaralangan. Shuning uchun ularda bog‘langan nutqni rivojlantirishda qiyinchiliklar tug‘iladi. Bog‘langan nutq, fonolog, grammatik va leksik bilim va ko‘nikmalar bilan birgalikda shakllantiriladi. Bunda asosiy o‘rinni grammatik bilimlar egallaydi. Bog‘langan nutqni shakllantirish uchun miyaning assotsiativ funksiyasini rivojlantirish kerak.Bog‘langan nutq frazali nutqqa qaraganda sekinroq rivojlanadi.Chunki sog‘lom bola 3 yoshgacha frazali nutqni egallasalar, bog‘langan nutqni 5yoshgacha ham to‘liq egallamagan bo‘ladilar.

D.B. Elkonkinning ta’kidlashicha bolalarning alohida birikmalarni egallashi butun ma’lumotni egallashga qaraganda osonroq kechadi. M.M. Kolsova bu ko‘rinishni mexanizmini bolalar alohda ibora, ya’ni taqlid asosida h a m ishlab chiqishi m u m kinligini, butun ma’lumot esa mu rakkab sistemani tuzishni talab etishda deb aytadi. Bu fiziologiyalar orqali sistemalarni turli darajasini tashkil qiluvchi ikkita mexanizm mavjudligi isbotlangan.

Birinchi mexanizm — bu shartli aloqa streotip shakllarini asta-sekinlik bilan rivojlantirishdan iboratdir. Ularni shakllanishida miya po‘stloq qismining quyi esa qism ining assotsiativ sohalari yetakchi o 'rinni egallaydi. Bolalar serebral falajida bu mexanizmni izdan chiqishi spastik diplepsiya formalarida namoyon bo‘ladi. Bu holatda bog‘langan nutqni tashkil qilishini ma’no darajasi izdan chiqadi, bolalap predmetlarni nomlashga qiynaladilar, so‘zlarni unutib qo‘yadilap, zarur so 'zni kerakli joyda qo‘llay olmaydilar.Shu bilan birga mantiqiy –grammatik munosabatlarni unchalik anglamaydilar. Bog'langan nutq soddalashib boradi. Bolalar murakkab shakllarini deyarli qo‘llamaydilar, yodlab olgan fiziologik qurilmalarni ishlatadilar.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Ikkinchi mexanizm - shartli aloqalarni zudlik bilan ishlab chiqish. Bu peshana plastik sistemasining shartli aloqalarini tashkil qilishdan iborat bo‘lib, bunda po‘stloqning peshana assosatsiyalari yetakchi rol o‘ynaydi. Ikkinchi darajadagi aloqalarni hosil qilinishi uchun nerv jarayonlarini ma’lum darajada yetilishi zarur bo‘ladi. Bolalar Serebral falajida bu nuqson miyaning peshana bo‘limlarini yetilishida to‘xtab qolish yuz berganida sodir bo‘ladi. Bu holatda nutqiy bayon qilish ma’lumot berishning ketma- ketligi, nutqiy bayon qilishni yo‘qialganligi aziyat chekadi. Bundan tashqari giperkinetik shaklida bog‘langan nutqning harakat- tonik buzilishlari kuzatilib,u nutqni ohangdorligini yo‘qolishi, sekinlashuvi, iboradan iboraga olishidagi qiyinchiliklar bilan namoyon bo‘ladi.

Serebral falajiga ega o‘quvchilar bilan o‘tkaziladigan tekshirish ularni nutqni qay darajada tushunishni 3 variantini ko‘rsatib beradi. Uchala variantda ham nutqni tushunishni buzilishi deyarli og‘ir bo‘lmasada bolalar maktab dasturini egallashda qiyinchiliklarga duch kelganlar.

Birinchi variantda to‘g’ri va noto‘g‘ri tuzilgan iboralarni farqlash, shuningdek, murakkab grammatik qurilmalarni tushunishdan iborat edi. Bu o‘quvchilarni u m u m iy psixik aktivligini past darajasi bilan alohida so‘zlarni ma’nosini tor darajada tushunish bilan kontekst n utqni m urakkab form alarini tushunishi bilan birgalikda namoyon bo‘ladi.

Ikkinchi variantda o‘quvchilar kelayotgan axborotni um um lashtirishga qiynaladilar. Bu teskari konstruksiyalarni tushunishning buzilishida ko‘rinadi. Bunday bolalar hikoyalarni, masala shartlarini, dasturdan tashqari materialni o‘qiganda qiyinchilikka duch keladilar.

Uchinchi variantda ular o‘zlariga qaratilgan nutqni anglay olmaydilar bu bolalardagi lug‘at zaxirasining sayozligi, atrof - muhit haqida tasavvurlarni, bilimlarni yetarli emasligi amaliy tajribani kam chiligi bilan namoyon bo‘ladi. Bolalar kamchiliklar yordamida hosil qilinadigan fe’llarni yaxshi tushunmaydilar. Bu buzilishlar miyaning ikkala yarim sharlari zararlanishi oqibatida paydo bo‘ladigan spastik diplegiyada kuzatiladi. Serebral falajning giperkinetik shaklida ba’zi fonemalarni aniq qabul qilish zarurligi oqibatida tushunishda qiyinchiliklar yuz beradi. Ular berilgan rasmda bitta kuchuk qayerda va ko‘p kuchuklar qayerdaligini ko‘rsatib bera olmaydilar. Ba’zida bir-biriga yaqin fonemalarni differensiya qilishda muammolar vujudga keladi.

Bolalar Serebral falajida miyani turli zararlanishi, uning yetilishi faoliyatdagi kamchiliklar bilan bir qatorda bolalarda disgrafiya va disleksiyaning hamma ma’lum shakllari kuzatilishi mumkin. Bu mexanizmlarni buzilishida analizatorlarning yetarli darajada ishlamasligi muhim rol o‘ynaydi. Bu bolalarda yozma nutqni buzilishi ulardagi ko‘ruv taassurotini va tasavvurlarini yetarli emasligi va optik-fazoviy gnozisni shakllanganligi bilan namoyon bo‘ladi. Yozishda o‘xshash harflar aralashtirib yuboriladi, agarda bu buzilishlar ko‘ruv tasavvurlarini yetarliemasligi bilan belgilansa unda ko‘chirib yozish saqlanib qoladi. Agarda ular asosida optik – fazoviy tasavvurlarning shakllanmanganligi yotsa ko‘chirib yozish qiyinchilik bilan kechadi.

Bolalar serebral falajida teskari yozuvni namoyon bo‘lishi xarakterli bo‘lib u o‘qish boshlang‘ich bosqichlarida namoyon bo‘ladi. U o‘ng tomon gemiparezida chap qo‘lda

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

yozish orqali ko‘zatiladi. Bolalar o‘ngdan chapga qarab yozadilar va chizadilar, assimetrik harflarni teskari ifodalaydilar. Ular o‘xshash grafikalarni almashtirib yuboradilar. Ba’zi holatlarda yozuvda harf va bo‘g‘inlar tushurib qoldiriladi. Undan harflar almashtirib va aralashtirib yuboriladi. Bolalarda bu o‘ziga xos qiyinchiliklar, so‘zni ko‘rib uni tovush va artikulatsiyasi bilan bog‘layolm asliklarida, ko‘ru v-motor koordinatsiyasini shakllanmaganligida namoyon bo‘ladi. Bola yozayotgan qo‘l harakatini kuzatib tura olmaydi, bu so‘zlarni qo‘shib yozishni qiyinlashtiradi buning natijasida so‘z va bo‘g‘inlarni almashtirish, tushirib qoldirish, ba’zi hollarda bitta so‘z yoki bo‘g‘inni hatto so‘zni bir necha marotaba qaytarish kuzatiladi. Disgrafiyani oldini olish uchun korreksion ishlarni erta nutqni hamma tomonlarini rivojlantirish, ko‘rib va eshitib qabul qilishni, ko‘ruv –motor koordinatsiyasini rivojlantirish zarur. Bosh miyasi serebral falajlangan bolalarda nutq buzilishlar. Bu buzilishlarda ko‘pincha tez - tez uchrab turadigan dizartriyadir. Diagnostika va korreksiyalashda qiyinchilik tug‘diradigani alaliya hisoblanadi. Chunki nutqning yo‘qligi bolalarda fikr yuritish faoliyatini rivojlanmasligiga olib keladi.Alaliyada bosh miyaning nutq zonalarini lokal shikastlanishi spetsifik nevrologik simptomlar bilan birgalikda kuzatiladi. Bu elektrensofalograf ik tekshirishlarda tasdiqlanadi. Bu bolalardagi motor alaliyani maxsus o‘qtishlarsiz bartaraf etib bo‘lmaydi.

Serebral falajlangan bolalarda alaliya 3-5 % tashkil etadi. Alaliyani patogenezi ikkita faktor bilan bog‘liq.

1. Nutq mexanizmlarni shikastlanishi ekzogen ta’sirlar ostida kelib chiqadi, shu bilan bir qatorda bu Serebral falajni ham keltirib chiqaradi (homilalik va tug‘ruq davridagi travmalar, gipoksik faktorlar, perinatal ensisfalit).

2. Nutq mexanizmlarini shakllanm aganligi natijasida harakatli-kinestik deprivatsiya yoki nutqning pereferik tuzilishining patagogik afferentatsiyasi, ya’ni nutq motorikasini shikastlanishi (natijasida) va esh ituv-kinestik integratsiyani shakllanm aganligi natijasida, bosh miya perkbral falaji bilan kasallangan bolalarda eshitish qobiliyatining buzilishiga olib kelinadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1.Mo‘minova L.R., Ayupova M.Y. Logopedia. T., 1993 y.
2. Филичёва Т.Б., Чиркина Г.В.Коррекционного обучение и воспитание детей 5-летнего возраста с общим недоразвитием речи. – М.: 2011.
3. Xamidova M.U. Maxsus pedagogika. - T.: «Fan va texnologiya», 2018.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Muborak Xamidova**, dotsent,PhD, [**Мубарак Хамидова**, доцент, PhD,] [**Mubarak Khamidova,** associate professor, PhD]; manzil: O‘zbekiston, Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Shota Rustaveli ko‘chasi, 156 – uy, 100121. [адрес: Узбекистан, ул. г. Ташкент, Яккасарайский район, улица Шота Руставели, 156 – дом, 100121.], [address: Uzbekistan, Tashkent city, Yakkasaray district, Shota Rustaveli street, 156 - house, 100121.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

LOGOPEDIK TEKSHIRUV VA UNING FONETIKA-FONEMATIK BUZILISHLARDA AHAMIYATI

© N.B. Zairova[1]✉
[1]Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada logopedik tekshiruvning fonetika-fonematik buzilishlarni aniqlash va tuzatishdagi o‘rni yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – logopedik tekshiruvning fonetika-fonematik buzilishlarni aniqlashdagi ahamiyatini o‘rganish va bu tekshiruvlarning diagnostik va korreksion jarayonlarda samaradorligini baholashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda logopedik tekshiruv usullari va ularning fonetika-fonematik buzilishlar uchun qo‘llanilish usullari tahlil qilindi. kuzatuv, intervyular va diagnostik testlar yordamida bolalarda fonematik idrok, talaffuz, tovushlarni farqlash qobiliyatlari o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar logopedik tekshiruv yordamida bolalardagi fonetika-fonematik buzilishlarni aniq aniqlash va nutqiy rivojlanish uchun kerakli korreksion chora-tadbirlarni ishlab chiqish mumkinligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, logopedik tekshiruv bolalardagi fonetika-fonematik buzilishlarni aniqlash va tuzatishning muhim vositasi hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: logopedik tekshiruv, fonetika-fonematik buzilishlar, diagnostika, nutqiy rivojlanish, logopedik korreksiya, tovush idroki, nutq buzilishlari.

Iqtibos uchun: Zairova B.N. Logopedik tekshiruv va uning fonetika-fonematik buzilishlarda ahamiyati // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.137–143.

ЛОГОПЕДИЧЕСКОЕ ОБСЛЕДОВАНИЕ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ПРИ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧЕСКИХ НАРУШЕНИЯХ

© Н.Б. Заирова[1]✉
[1]Ташкентский государственный педагогический университет имени Низоми, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье описана роль логопедического обследования в выявлении и коррекции фонетико-фонетических нарушений.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования - изучить значение логопедического обследования в выявлении фонетико-фонетических нарушений и оценить эффективность этих обследований в диагностическом и коррекционном процессах.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы методы логопедического обследования и их применение при фонетико-фонематических нарушениях. Фонематическое восприятие, произношение, способность различать звуки изучались у детей с помощью наблюдения, бесед и диагностических тестов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что с помощью логопедического обследования можно точно выявить фонетико-фонематические нарушения у детей и разработать необходимые коррекционные мероприятия по речевому развитию.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показывают, что логопедия является важным инструментом выявления и коррекции фонетико-фонетических нарушений у детей.

Ключевые слова: логопедическое обследование, фонетико-фонематические нарушения, диагностика, речевое развитие, логопедическая коррекция, звуковосприятие, речевые нарушения.

Для цитирования: Заирова Б. Н. Логопедическое обследование и его значение при фонетико-фонематических нарушениях. // Inter education & global study.2024. №8(1). С. 137–143.

LINGUISTIC SYSTEM AND ITS SIGNIFICANCE IN PHONETIC-PHONEMATIC DISORDERS

©Nigora B. Zairova[1]✉
[1]Tashkent State Pedagogical University named after Nizomi, Tashkent Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article highlights the role of speech therapy in identifying and correcting phonetic-phonematic disorders.

AIM: the main purpose of the study is to study the importance of speech therapy in identifying phonetic-phonematic disorders and to assess the effectiveness of these examinations in diagnostic and correction processes.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed speech therapy examination methods and their application for phonetic-phonematic disorders. Through observation, interviews and diagnostic tests, phonemic perception, pronunciation, and sound discrimination skills in children were studied.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that speech therapy examination can accurately identify phonetic-phonematic disorders in children and develop the necessary corrective measures for speech development.

CONCLUSION: the results of the study show that speech therapy examination is an important tool for identifying and correcting phonetic-phonematic disorders in children.

Keywords: speech therapy examination, phonetic-phonematic disorders, diagnostics, speech development, speech therapy correction, sound perception, speech disorders.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Nigora B. Zairova. (2024) 'Linguistic system and its significance in phonetic-phonematic disorders', Inter education & global study, (8(1)), pp. 137–143. (In Uzbek).

Фонетико-фонематические нарушения являются одними из самых распространённых проблем речевого развития у детей младшего школьного возраста. Эти нарушения характеризуются трудностями в восприятии и воспроизведении звуков речи, что негативно сказывается на развитии речи и формировании навыков чтения и письма. Логопедическое обследование является ключевым этапом в выявлении и диагностике данных нарушений, а также в разработке коррекционных мероприятий, направленных на устранение проблем в речевом развитии. Фонетико-фонематические нарушения — это дефекты произношения и восприятия звуков речи, при которых ребёнок не может правильно различать и воспроизводить звуки, что приводит к искажениям в устной речи. Основные типы нарушений включают:

Фонематические нарушения — затруднения в различении звуков, особенно сходных по звучанию (например, «с» и «ш», «т» и «д»);

Фонетические нарушения — ошибки в артикуляции звуков, неправильное их произнесение.

Эти нарушения оказывают значительное влияние на речевую деятельность ребёнка и могут затруднять усвоение навыков письменной речи, чтения и понимания текста.

Логопедическое обследование школьников — это процесс комплексного изучения состояния речевой системы школьника. Оно помогает выявить конкретные особенности речевого нарушения и определить, какие звуки и элементы фонематической системы ребёнок не усваивает. Основные цели обследования:

Логопедическое обследование определение наличия и характера фонетико-фонематических нарушений, их степени и влияния на речь школьника. Для диагностики фонематического слуха у школьников применяются различные методики, которые помогают выявить нарушения в восприятии и различении звуков. Фонематический слух — это способность различать и анализировать фонемы, что является важным элементом для формирования правильной речи, чтения и письма. Рассмотрим основные методики диагностики фонематического слуха у школьников.

Выявление причин: понимание, какие факторы (органические, функциональные, педагогические) привели к нарушениям.

Составление коррекционного плана: на основе результатов обследования создаётся индивидуальная программа коррекции, включающая методы, направленные на устранение конкретных дефектов. Оценка фонематического восприятия. На этом этапе логопед проверяет, насколько хорошо ребёнок

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

различает фонемы, особенно те, которые близки по звучанию. Для этого используют специальные тесты на различение звуков. Например, ребёнку предлагается различать пары слов («бочка» — «почка», «сова» — «шова»).

Оценка звукопроизношения (фонетической стороны речи)

Логопед оценивает правильность произношения всех звуков, как гласных, так и согласных, обращая внимание на такие моменты, как замены, искажения и пропуски звуков. Ребёнка просят повторить слова или фразы, содержащие звуки, которые чаще всего вызывают сложности.

Исследование слоговой структуры речи. Ребёнок может сталкиваться с трудностями в правильном произнесении слогов и целых слов, особенно сложных, состоящих из нескольких слогов. Логопед оценивает способность ребёнка правильно строить слова с различной слоговой структурой.

Методика на звукопроизношение и восприятие. Эти тесты направлены на выявление проблем в фонематическом восприятии и произнесении звуков. Логопед может использовать карточки с изображениями предметов, которые начинаются на разные звуки, чтобы проверить, как ребёнок их различает.

Методика на различение пар слов с похожими фонемами

Одним из наиболее распространённых методов диагностики является тестирование различения пар слов, которые содержат фонемы, схожие по звучанию (например, «бочка» — «почка», «дома» — «тома»). Это позволяет оценить способность ребёнка различать звуки, которые имеют схожие акустические характеристики.

Пример упражнения:

Логопед произносит пару слов, а ребёнок должен определить, одинаковы ли они или разные. Например:

Логопед: «бочка» — «почка»

школьник : «разные»

Эти тесты могут проводиться как в устной форме, так и с использованием карточек с изображениями предметов, названия которых содержат разные звуки.

Методика «Определение первого звука в слове»

Эта методика направлена на проверку способности ребёнка выделять и различать первый звук в слове. Она помогает определить, насколько ребёнок осознаёт различия между фонемами на начальной позиции, что важно для правильного восприятия звуков в речи.

Пример упражнения:

Логопед произносит слово, и ребёнок должен назвать первый звук. Например:

Логопед: «Мама»

Школьник: «М»

Это упражнение можно усложнять, предлагая ребёнку слова, начинающиеся на схожие по звучанию фонемы (например, «дом» и «том»).

Методика на определение пропущенного звука

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Этот тест помогает проверить способность ребёнка различать звуки внутри слова. Логопед произносит слово, пропуская один звук, а ребёнок должен назвать, какой звук был опущен. Это упражнение развивает фонематическое восприятие и понимание звукового состава слов.

Пример упражнения:

Логопед: «К_шка» (пропущен звук «о»)

Школьник: «О»

Методика на звукобуквенный анализ и синтез

Данный метод включает задания на анализ и синтез звукового состава слова. Ребёнку предлагается разложить слово на звуки или, наоборот, составить слово из отдельных звуков. Это способствует развитию навыков анализа звуковой структуры слова.

Пример упражнения:

Логопед: «Скажи по звукам слово „мяч“»

Школьник: «М, Я, Ч»

Или задание на синтез:

Логопед: «Назови слово, которое состоит из звуков М, А, К»

Школьник: «Мак»

Исследование артикуляционного аппарата. Логопед проверяет состояние органов артикуляции (язык, губы, нёбо) и их способность к правильному движению. Это необходимо для понимания, есть ли у ребёнка органические проблемы, влияющие на звукопроизношение.

Обследование артикуляционные органов. Для оценки артикуляционного аппарата логопеды используют специальные упражнения, которые выявляют, насколько эффективно ребёнок контролирует работу своих губ, языка и других органов речи.

Использование артикуляционной гимнастики

Артикуляционные упражнения помогают развить способность контролировать органы речи, что также важно для восприятия и воспроизведения фонем. Проблемы с артикуляцией могут затруднять различение звуков, поэтому логопед использует специальные гимнастики для губ, языка и нёба.

Пример упражнения: Упражнение «Трубочка»: ребёнок складывает губы в трубочку, имитируя произнесение звука «У».

Упражнение «Горка»: ребёнок поднимает язык к верхнему нёбу, как при произнесении звука «Л».

Методика «Повторение слогов и слов»

Эта методика включает в себя повторение за логопедом пар слогов и слов, отличающихся одной или двумя фонемами. Например, ребёнку предлагают повторить такие слоги, как «па — ба», «та — да», или слова «мак — бак», «дом — том». Это упражнение направлено на развитие фонематического восприятия и способности различать близкие по звучанию звуки.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Пример упражнения:

Логопед: «Скажи: "па — ба"»

Школьник: «Па — ба»

Методика «Найди ошибку»

Логопед специально изменяет слово или предложение, добавляя или заменяя один из звуков, а ребёнок должен найти ошибку и исправить её. Это упражнение развивает внимание к звуковой структуре речи и улучшает способность анализировать слова.

Пример упражнения:

Логопед: «Вместо "молоко" я скажу "малако". Найди ошибку»

Школьник: «Правильно — "молоко"»

Компьютерные программы и мультимедийные методики

В современных условиях активно используются компьютерные программы и приложения, которые предлагают детям игры на различение звуков и букв. Эти программы создают интересные и интерактивные задания, направленные на развитие фонематического слуха, что особенно привлекательно для школьников.

Пример программы: программы, где нужно подбирать правильные картинки к озвученным словам или находить различия в звучании слов.

Задания на классификацию звуков. Логопед может предложить ребёнку классифицировать звуки по определённым критериям: глухие/звонкие, твёрдые/мягкие. Это упражнение помогает ребёнку научиться лучше различать звуковые категории, что способствует улучшению фонематического восприятия.

Пример упражнения:

Логопед: «Назови глухие звуки: п, б, ф, в»

Школьник: «П, ф»

Методика на составление слов из звуков

Ребёнку даётся набор отдельных звуков, и он должен составить из них слово. Это задание развивает способность ребёнка к синтезу звуков и осознанию их порядка в слове.

Пример упражнения:

Логопед: «Составь слово из звуков М, А, Р»

Школьник: «Мар»

Логопед может наблюдать за тем, как ребёнок ведёт диалог, строит фразы и использует звуки в обычной речи. Это помогает выявить ошибки, которые могут не проявиться в изолированных тестах, но присутствуют в спонтанной речи.

Результаты логопедического обследования позволяют глубже понять природу речевых нарушений у ребёнка. Они являются основой для постановки диагноза и выбора методов коррекционной работы. Своевременно проведённое обследование помогает предотвратить дальнейшие сложности в обучении, связанные с чтением, письмом и социальным взаимодействием, поскольку

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

нарушения речи влияют на общее интеллектуальное и психоэмоциональное развитие ребёнка.

Логопедическое обследование играет ключевую роль в выявлении и устранении фонетико-фонематических нарушений у учащихся 1-2 классов общеобразовательной школы. Оно позволяет не только точно определить, какие аспекты речи нуждаются в коррекции, но и разработать индивидуальную программу помощи для каждого ребёнка. Чем раньше будет проведена диагностика, тем эффективнее окажется коррекционная работа, что существенно улучшит речевое развитие и учебные успехи ребёнка.

Диагностика фонематического слуха у школьников является важным этапом в работе логопеда. Использование разнообразных методик позволяет получить полное представление о состоянии фонематического восприятия ребёнка и выявить конкретные проблемы, которые необходимо корректировать. Чем раньше будет проведена диагностика, тем быстрее можно начать коррекционную работу, что поможет улучшить речевые навыки и повысить успеваемость ребёнка в школе.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | SPISOK LITERATURЫ | REFERENCES

1. Базанова, Е. М. Фонетико-фонематическое недоразвитие у дошкольников и младших школьников: Коррекционно-логопедическая работа. — М.: Просвещение, 2007.
2. Егорова, Т. П., Ефимова, Н. А. Диагностика и коррекция речевых нарушений у детей. — М.: Владос, 2006.
3. Левина, Р. Е. Очерки по теории и методике логопедии. — М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1995.
4. Мастюкова, Е. М. Логопедическая работа с детьми с нарушениями речи. — М.: Владос, 1997. Включает описание различных методик работы с детьми, имеющими речевые дефекты, в том числе с фонетико-фонематическими нарушениями.
5. Сергеева, Л. А. Методы диагностики речевых нарушений у детей. — М.: Академия, 2008.
6. Филичева, Т. Б., Чиркина, Г. В. Логопедическая работа при фонетико-фонематическом недоразвитии речи. — М.: Владос, 2001..
7. Черкасова, Е. М. Фонетико-фонематические нарушения у детей: Методика диагностики и коррекции. — М.: ТЦ Сфера, 2009.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nigora Zairova Baxtiyor qizi**,o`qituvchi, [**Нигора Заирова Бахтиёр кизи**,–преподаватель], [**Nigora B. Zairova**,teacher]; manzil: O‘zbekiston Toshkent shahri, Chilonzor tumani Bunyodkor ko'chasi 27-uy. [адрес: Uzбekistan, ul Город Tashkent, Chilanzorskiy rayon, uliца Бунёдkor, 27.], [address: Uzbekistan, 27 Bunyodkor street, Chilonzor district, Tashkent city.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

INKLYUZIV TA’LIM TAMOYILLARI JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TUTGAN O‘RNI VA ROLI

© N.N. Azamova[1]✉
[1]IT Park school maktabi, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada inklyuziv ta’lim tamoyillari va ularning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni va roli tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – inklyuziv ta’limning jamiyatdagi ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotga ta’sirini o‘rganish hamda uning ijtimoiy tenglik va qo‘shilish jarayonlarida tutgan o‘rnini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda inklyuziv ta’limga oid milliy va xalqaro tajribalar, ilmiy maqolalar va ta’lim dasturlari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim jamiyatda ijtimoiy hamjihatlikni ta’minlashda muhim o‘rin tutadi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari inklyuziv ta’limning jamiyat taraqqiyotiga qo‘shgan hissasini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta’lim, jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy integratsiya, maxsus ehtiyojlar, ta’lim tengligi, ijtimoiy farovonlik, barqaror taraqqiyot.

Iqtibosuchun: Azamova N.N. Inklyuziv ta`lim tamoyillari jamiyat taraqqiyotida tutgan o`rni va roli.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.144–150.

МЕСТО И РОЛЬ ПРИНЦИПОВ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВА

© Н.Н. Азамова[1]✉
[1]Школа IT Park, Ташкент, Узбекистан

Аннотаця

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются принципы инклюзивного образования и его роль и значение в развитии общества.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить влияние инклюзивного образования на социальное и экономическое развитие общества и определить его роль в процессах социальной справедливости и интеграци.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы нацональные и международные практики инклюзивного образования, научные статьи и образовательные программы.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что инклюзивное образование играет важную роль в обеспечении социальной сплоченности в обществе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают вклад инклюзивного образования в развитие общества.

Ключевые слова: инклюзивное образование, развитие общества, социальная интеграця, особые потребности, равенство в образовании, социальное благосостояние, устойчивое развитие.

Для цитирования: Азамова.Н.Н. Место и роль принципов инклюзивного образования в развитии общества.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 144–150.

THE PLACE AND ROLE OF THE PRINCIPLES OF INCLUSIVE EDUCATION IN SOCIETY DEVELOPMENT

©Nazira N. Azamova[1]✉
[1]IT Park school, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the principles of inclusive education and its role and significance in societal development.

AIM: the main objective of the study is to examine the impact of inclusive education on social and economic development in society and to determine its role in social equity and integration processes.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed national and international practices, scientific articles, and educational programs related to inclusive education.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that inclusive education plays an important role in ensuring social cohesion in society.

CONCLUSION: the study results confirm the contribution of inclusive education to societal development.

Keywords: inclusive education, societal development, social integration, special needs, educational equality, social well-being, sustainable development.

For citation: Nazira N. Azamova (2024) 'The place and role of the principles of inclusive education in the development of society', Inter education & global study, (8(1)), pp. 144–150. (In Uzbek).

Inklyuziv ta'lim (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion–uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish ma'nolarini bildiradi) nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muxtoj bolalar, o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

tizimidir. “Inklyuziv” va “integratsiyalashgan” atamalari ko‘pincha bir xil ma’noda ishlatiladi. Biroq ushbu tushunchalar orasida juda katta farq bor. Nogiron bolani oddiy sharoitga joylashtirish integratsiyaga qarab qo‘yilgan birinchi qadamdir. Imkoniyati cheklangan bolalarning umumta’lim muassasalari tarkibiga qamrab olinishi jahon miqyosida “inklyuziv” yoki “integratsion” ta’lim atamalari bilan ataladi. Ya’ni millati, irqi, tanasining rangi, ijtimoiy kelib chiqishi, oilasining jamiyatda tutgan o‘rni, manbai, moddiy va ma’naviy ahvoli, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kamchiligi bo‘lishidan qatiy nazar barcha bolalarni teng ko‘rish, ulardagi har qanday imkoniyatni qadrlash, rivojlantirishni ko‘zda tutadigan ta’limdir.

Inklyuziv ta’lim har xil ehtiyojli bolalarning ta’lim olishiga qaratilgan metodologiyani rivojlantirishga xarakat qiladi. Inklyuziv ta’lim turli extiyojlarni qondirishga qaratilgan ixcham turdagi dars berishga yondashadigan ta’limni ishlab chiqishni amalga oshiradi. Agarda inklyuziv ta’limni tadbiq etishda dars berish, o‘qitish bir muncha samarali va unumli bo‘lsa unda nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar balki barcha bolalar yutadi. Inklyuziv ta’lim maktablari bolalarning bilim olish uchun shaxsiy huquqlarini himoyalaydi. Bunday yondashuv diskriminatsiyani bartaraf etadi, kamaytiradi chunki bolalar bir-birlari bilan muloqot qilish jarayonida o‘zlarining o‘qitilish jarayonida turli ehtiyojlarga ega individum ekanliklarini anglaydilar.

Sharqning mashhur allomalari Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniylarning tarbiyaning maqsadlari har bir bola shaxsining rivojlanishiga ta’limning ta’siri to‘g‘risidagi qarashlari inklyuziv talim rivojlanishining metodologik bazasi hisoblanadi. Juda uzoq vaqt davomida maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta’lim muassasalariga nisbatan maxsus segregatsion ta’lim muassasalarida ta’lim tarbiya berish samarali deb hisoblanib kelindi. Imkoniyati cheklangan bolalar ta’lim - tarbiyasi masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalar sirasiga aylanib bormoqda. Maxsus ta’lim, imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta’lim tizimi sifatida rivojlangan. Ushbu ta’lim imkoniyati cheklangan bolalarning extiyojlarini umumta’lim muasassalarida qondirib bo‘lmaydi degan taxminlar asosida qurilgan. Maxsus ta’lim butun dunyoda maktab yoki internat shaklida, shuningdek umumta’lim maktablarining katta bo‘lmagan qismlari sifatida faoliyat yuritadi. “Ta’lim tizimi shunday bo‘lishi keraki deb yozadi L.S.Vigotskiyning fikricha nuqsonli bolaning tarbiyalashning vazifasi boladagi nuqsonlarni kompensatsiya qilish va uning xayotga integratsiyasini ta’minlash deb xisoblaydi va buning uchun shunday ta’lim tizimini yaratish kerakki maxsus yordamga muxtoj bola o‘qish jarayonida har tomonlama rivojlansin. Ya’niy L.S.Vigotskiy umumiy va maxsus ta’limni uyhunlashtiradigan ta’lim tizimini tashkil etish maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta’lim tizimida o‘qitishni etirof etgan.

Biroq inklyuziv ta’limning mazmun - mohiyati to‘g‘risidagi bilim va ma’lumotlar hali jamiyatda etarli emas. Inkyuziv ta’limning maqsad va vazifalari:

Imkoniyati cheklangan bolalarni nomlash usullari

Insonparvarlik nuqtayi nazaridan imkoniyati	Imkoniyati cheklangan bolalar tushunchasiga

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

cheklangan bolalarni quyidagi atamalar bilan nomlang	metodik izoh
Imkoniyati cheklangan bola	Umumiy tushuncha bo‘lib, barcha turdagi imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan ishlatiladi
Maxsus yordamga muhtoj bola	Umumiy tushuncha bo‘lib, barcha turdagi imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan ishlatiladi
Maxsus ehtiyojli bola	Umumiy tushuncha bo‘lib, barcha turdagi imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan ishlatiladi
Aqliy rivojlanishida muammosi bo‘lgan bola	Bosh miyaning organik jaroxatlanishi natijasida aqliy rivojlanishi turgun buzilgan bolalar
Ko‘rishda muammosi bo‘lgan bola	Ko‘rish qobiliyati, ko‘rish o‘tkirligi qisman buzilgan yoki keskin pasaygan-ko‘zi ojiz yoki zaif ko‘rivchi bolalar
Harakatlanishida muammosi bo‘lgan bola	Tayanch harakat a’zolari faoliyatida buzilishlar bo‘lgan bolalar
Eshitishida mummosi bo‘lgan bola	Eshitish qobiliyati qisman yoki keskin pasaygan-zaif eshituvchi hamda kar bolalar

Inklyuziv ta’lim tizimining jamiyat taraqqiyotida tutgan o‘ni va roli quyidagi vazifalarning hal etilishi talab etiladi: ta’lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlarning ta’lim olishlari uchun zaruriy psixologik - pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yo‘naltirilgan umumta’lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish; o‘quvchilarning ta’limdagi tenglik xuquqini kafolatlash; jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog‘lom bolalarning extiyojlarini qondirish, ijtimoiy xayotga erta moslashtirish; imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlarni oilalardan ajramagan holda yashash xuquqini ro‘yobga chiqarish; jamiyatda imkoniyatti cheklangan bolalar va o‘smirlarga nisbatan do‘stona va mehr-muxabbatli munosabatni shakllantirishdir. Yuqoridagi vazifalarni to‘laqonli amalga oshirishda eng birinchi galda quyidagilarga e’tibor qaratish lozim: Imkoniyati cheklangan bola ham barcha bolalardek bola hisoblanadi va u tan olinishi, hurmatga sazovor bo‘lishiga haqli, shuning uchun ularni nuqsoni bilan atalishi nomaqbul hisoblanadi. Bola, u qanday holatda va qanday imkoniyatga ega bulishidan qat’iy nazar har doim kattalar yordamiga muxtojdir. Uni ajratish yoki alohida nom bilan atash insonparvarlik nuqtai nazariga tugri kelmaydi. Agar imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan “anomal bolalar”, “nogiron bolalar”, “ko‘r bolalar”, “kar bolalar”, “aqli zaif bolalar”, “harakat tayanch a’zolari falajlangan bolalar” va x. k. tushunchalar ishlatilib kelindi. Ammo ushbu tushunchalar mkoniyati cheklangan bolalarni xuquqlarini poymol qiladi. Ota-onalarga ham salbiy ta’sir etadi. Imkoniyati cheklangan bolalar me’yorda rivojlanishdagi bolalar kabi topshiriq va vazifalarni tezlik bilan mukammal amalga oshira olmasalarda, ammo imkoniyat darajasida bajara oladilar. Bolaning huquqlarini himoya qilish, ularga ijobiy munosabatda bo‘lish tarbiyalashning muxim usulidir. Shuning uchun ham taxkirlashlarga yul kuymaslik talab etiladi.

Inklyuziv ta’limning prinsiplari:

1. Insonning qadr qimmati, uning qobiliyati va yutug‘iga bog‘liq emas.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

2. Har bir inson o‘ylash va his qilish qobiliyatiga ega.
3. Har bir kishi eshitish va muloqot qilish qobiliyatiga ega.
4. Har bir kishi bir-biriga muhtoj.
5. Shaxsning to‘liq va haqiqiy ta’lim olishi faqat real hamkorlikda amalga oshadi.
6. Hamma kishilar o‘z tengdoshlarini qo‘llab quvvatlashga muhtoj.
7. Hamma ta’lim oluvchilarni yutuqga erishishiga ularning nimadir qila olmasligi emas, balki nimanidir qila olishidir.

Hamkorlik qilish kishi hayotini har tomonlama kuchaytiradi. Inklyuziv ta’lim tizimi qo‘yidagi ta’lim muassasalarni o‘z ichiga oladi; maktabgacha umuta’lim, umumo‘rta ta’lim, o‘rta maxsus kasb-xunar va oliy ta’lim. Bu ta’lim muassasalarning maqsadi bolalarning ta’lim olishi va kasb-hunarga tayyorlashda ularning o‘rtasidagi to‘siqlikni bartaraf etib ochiq ta’lim muhitini yaratishdan iborat. Umumta’lim maktablarda alohida dastur va darsliklardan foydalanish imkoniyati bo‘lmaydi. Inklyuziv ta’lim tizimi integratsiyalashgan ta’lim tizimidan uzinig mazmun – moxiyati, maqsadi, vazifalari va harakat dasturi bilan farqlanadi.

Kompetansiyani rivojlantirishga tayangan kuchli tomonlariga asoslangan yondashuvni belgilash. O‘quvchilarning kuchli tomonlari va muammolari ustida diqqatni to‘plash uchun. TIR (ta’limning individual rejasi) dan foydalanish. Tadbirlarni tashkil etish uchun tizimlarga aralashuvda javoblardan foydalanish.

Differensial ta’limga o‘qitish uchun universal dizayndan foydalanish. Xulq-atvorni boshqarishni qo‘llab-quvvatlash uchun va hatti-harakat sababli ijobiy tarzda aralashuvdan foydalanish. Progressni (yuksalishni) monitoring qilish va ta’limni axborotlashtirish uchun turli baholash strategiyalaridan foydalanish. Ta’lim jarayonini engillatish uchun turli yordamchi va tarbiyaviy texnologiyalardan foydalanish. Metakognitiv strategiya kabi ta’limning samarali yondashuvlaridan foydalanish uchun o‘quvchilarga ta’lim berish. Madaniy dolzarb va mos keluvchi tadbir va jarayonlarni ta’minlash.

Bolalarning ota-onalari bilan yaqin hamkorlikda hamkorlik olib borish uchun mutaxassislarni yuborish.

Tamoyillar: Inklyuziv ta’limga kiritishning asosiy tamoyillari. Ta’lim tizimini joriy etish har doim ma’lum bir qonun qoidalarga, tamoyillarga asoslanishni talab etadi. Inklyuziv ta’lim tizimini joriy qilishda esa quyidagi tamoyillarga asoslaniladi:

1) Inklyuziv ta’limning e’tirof etilishi.
2) Inklyuziv ta’limning barcha uchun ochiq bo‘lishi tamoyili.
3) Bog‘lanishning mavjud bo‘lishi tamoyili.
4) Markazlashtirilmagan bo‘lishi tamoyili.
5) Inklyuziv ta’limda kompleks yondashishi tamoyili.
6) Inklyuziv ta’limda moslashuvchanlik tamoyili.
7) Malakaviylik tamoyili.

Inklyuziv ta’limning e’tirof etilishi tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni shundaki, 1990 yildan buyon maxsus ehtiyojli bolalrni umumta’lim muassasalari tizimida o‘qitish borasida

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

bir qancha jahon miqiyosida dekloratsiyalar va qarorlar qabul qilindi. Ularni jahonning ko‘plab davlatlari e’tirof etdilar. Ammo bugungi kunga qadar ularni hayotga joriy qilish borasida ko‘plab muammolar mavjud. Ba’zi davlatlarda esa umumiy ta’lim borasida qonun yoki qarorlar qabul qilinganda nogiron bolalarning ta’lim masalasi unga kiritilmaydi.

Inklyuziv ta’limning barcha uchun ochiq bo‘lishi tamoyili. O‘tgan yigirma yil davomida maxsus ehtiyojli bolalrni umumta’lim muassasalari tizimida o‘qitish borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Ammo inklyuziv ta’limi tizimini joriy qilish asosan shaharlar miqiyosida bo‘lib qishloqlardagi hududlarda hali-hamon maxsus ehtiyojli bolalar ta’limdan chetda qolib ketmoqda yoki qishloqlardagi ota-onalar nogiron farzandini shaharlardagi maxsus muassasalarga qatnashlarini ta’minlash uchun qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Shuning uchun ham maxsus ehtiyojli bolalarni inklyuziv ta’limga jalb etish barcha hududlarda barcha maxsus ehtiyojli bolalarni qamrab olgan bo‘lishi ta’minlanishi lozim.

Bog‘lanishning mavjud bo‘lishi tamoyili. “Bog‘lanish”-bu so‘zning zaminida-ommaviy binolarning sifati, ayniqsa nogiron bolalar uchun maktablarga kirishning oson bo‘lishi kabilar yotadi. Yangi maktab binosi nogiron bolalarning ehtiyojlarini e’tiborga olgan holda rejalashtirilgan paytdan boshlab qurilishi kerak.

Markazlashtirilmagan bo‘lishi tamoyili. Bu tamoilning mazmuni quyidagi ikkita aspekt yordamida ifodalanadi:

A) Inaklyuziv ta’lim xizmatlari umumiy ta’lim tizimining integratsiya qilingan qismi bo‘lishi kerak.

B) Inklyuziv ta’lim tizimidgi vazifalar mahalliy ta’lim organlariga jaqvobgarlik va boshqaruvni yuklash uchun markazlashmagan holda olib borilishi kerak va imkoniyatlar mahalliy sharoitlarga moslashtirilishi lozim.

Inklyuziv ta’limda kompleks yondashishi tamoyili. Nogiron bolalrga ularga nogiron deb faqatgina nuqson jihatdan yondashishi emas, balki bu bolalrga har tomonlama yondashish lozim. Bu esa maxus ehtiyojli bolalar uchun ta’lim masalasini rejalashtirayotgan uning butun hayoti davomida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ehtiyojlini hisobga olgan holda tuzishni talab etadi. Bundan tashqari inklyuziv ta’limda nogiron boladagi mavjud nuqonlarni bartaraf etish, korreksiyalash, kompensatsiya qilish bilan bir qatorda bilim ko‘nikmalarga ega qilish, kasb hunarga o‘rgatish ishlarini parallel ravishda olib borish talab etiladi. Bu tamoyilning mohiyatida maxsus ehtiyojli bolalarga ilk yosh davrida erta yondashish ham yotadi. Inklyuziv ta’limda moslashuvchanlik tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni shundaki, o‘quv reja, dastur va darsiliklar maxsus ehtiyojli bolalarning imkoniyatlariga moslashuvchan bo‘lishi kerak. Bolaning maxsus ta’limga bo‘lgan ehtiyojlari har qanday integratsiya faoliyatining asosini tashkil etishi kerak. Shaxs ehtiyojlarining darajalari va turlari har xil bo‘lganligi tufayli bunday faoliyatlar moslashuvchan o‘zgaruvchan bo‘lishi talab etiladi.

Malakaviylik tamoyili. Maxsus ehtiyojli bolalar inklyuziv tarzda o‘qitilayotgan sinflarda yuhori malakali o‘qituvchilarning dars berishi talab etiladi. Bundan tashqari

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

inklyuziv sinf o‘qituvchisi defektlogiya sohasi bo‘yicha ham malaka oshirgan bo‘lishi kerak.

Inklyuziv ta’lim joriy qilingan maktablarda ta’lim jarayonini tashkil etish tamoyillari.

Maxsus ta’lim tamoyillari: Korreksion yo‘naltirilganligi; nuqsonini aniqlash, ta’lim berishda kompleks (klinik-genetik, neyrofiziologik, psixologo-pedagogik) yondoshish; nuqsonli funksiyani erta aniqlab, tibbiy-psixologik jixatdan korreksiyalash; umumiy o‘rta ma’lumot berish, kasbga yunaltirish va ijtimoiy hayotga tayyorlashga moslashtirish; differensial-tabaqalashtirish va oloxida yondoshish; ta’limning uzliksizligini ta’minlash. Inklyuziya barcha o‘quvchilarni o‘zaro hamkorligini qo‘llovchi o‘quvchilar hamjamiyatini ichida individual farqlarni o‘rganish va hurmat qilishga yo‘naltirilgan. Bunga erishish uchun pedagoglar barcha o‘quvchilarga umumiy o‘quv rejasiga asoslangan individuallashtirilgan kutilayotgan natijalarni aniqlaydilar (Metlok, Fielder va Volsh,2001) hamda moslashtirilgan ta’lim texnikasini taklif qilib, bu orqali o‘quvchilarga muvaffaqiyatli ta’lim olishlari uchun invididual moslashishga yordam beradilar.

Har bir muhokama bolalarning yutuqlarining uning avvalgi yutuqlariga salishtirib, qayd etib, takidlab borish muhimdir. O‘quvchilar bilan turli xildagi va psixologik testlar o‘tkazishda bolaning irqiga, ijtimoiy kelib chiqishiga, jinsi va nogironlikka oid savollarni bermaslik ayni mudda. O‘qituvchilar ishlarini va ularning yutuklarini barcha soxalarida maktab va maktabdan tashkari ishlarda namoyish kilib borish kerak. Darslarga materiallar tayyorlashda imkoniyati cheklangan bolaning ijod namunalarini ham qo‘llash juda samara beradi. Kitoblar, plakatlar va dasturlarni qo‘llayotib, shunga ishonch hosil qilish kerakki, ular inklyuziv ta’limga mos kelishi kerak. Maktablar ochiq bo‘lishi, o‘quvchilar, ota-onalar va pedagoglar muloqat qila bilishi kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. R. Sh. Shomaxmudova. “Maxsus va inklyuziv ta’lim” uslubiy qo‘llanma. T.:2011 yil.
2. L.R.Muminova. Inklyuziv ta’lim. T.:- 2014 yil.
3. Ture Yonsson. . Inklyuziv ta’lim. T.: -2003.
4. R.Sh.Shomaxmudova. “Maxsus va inklyuziv ta’lim” uslubiy qo‘llanma. T.:-2011 yil.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Azamova Nazira Nasrulla qizi**, maktab direktori,[**Азамова Назира Насрулла қизи**, директора школы.], [**Nazira.N.Azamova**,school principal]; manzil: O‘zbekiston, Shahar: Toshkent, Tuman: Yashnobod, Izzat ko'chasi, 30. [адрес: Узбекистан, ул. Узбекистан, Город: Ташкент, Район: Яшнабад, улица Иззата, 30.], [address: Uzbekistan,City: Tashkent, District: Yashnabad, Izzat street, 30.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISH. MAKTABLARDA O'YINLAR ORQALI SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASH

© N.R. Nazarova [1]✉

[1] Guliston davlat universiteti, Guliston, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada maktab ta’limida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalaridan o‘yinlar orqali foydalanishning imkoniyatlari va afzalliklari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – maktab ta’limida o‘yinlar orqali sun’iy intellektni qo‘llashning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish va uning o‘quv jarayoniga integratsiya qilish usullari va samaralarini ko‘rsatishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil metodlari qo‘llanildi. maktablarda sinovdan o‘tgan o‘yinlar asosida si texnologiyalari qo‘llanilishining samarasi baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda o‘yin shaklidagi darslar o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirganini ko‘rsatdi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari maktab ta’limida sun’iy intellekt asosidagi o‘yinlarni samarali qo‘llash orqali ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish mumkinligini ko‘rsatdi. Kelajakda bu yondashuvni kengroq qo‘llash uchun o‘qituvchilarni tayyorlash va texnologik infratuzilmani rivojlantirish muhimligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, o‘yinlar, raqamli ta’lim, maktab ta’limi, pedagogik yondashuv, ta’lim imkoniyatlari, ijodiy tafakkur.

Iqtibosuchun: Nazarova.N.R. Ta`lim imkoniyatlarini kengaytirish. Maktablarda o`yinlar orqali sun`iy intellektni qo`llash.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.151–156.

РАСШИРЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ЧЕРЕЗ ИГРЫ В ШКОЛАХ

© Н.Р. Назарова[1]✉

[1]Гулистанский государственный университет, Гулистан, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье освещены возможности и преимущества использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) посредством игр в школьном образовании.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – проанализировать педагогические возможности использования искусственного интеллекта посредством игр в школьном образовании и показать методы и результаты его интеграции в учебный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы качественные и количественные методы анализа. На основе апробированных в школах игр оценивалась эффективность использования ИИ-технологий.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что игровые уроки с использованием технологий искусственного интеллекта повысили интерес учащихся к обучению.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали, что можно расширить образовательные возможности за счет эффективного использования игр на основе искусственного интеллекта в школьном образовании. подчеркивается важность подготовки преподавателей и развития технологической инфраструктуры для более широкого использования данного подхода в будущем.

Ключевые слова: искусственный интеллект, игры, цифровое образование, школьное образование, педагогический подход, образовательные возможности, творческое мышление.

Для цитирования: Назарова Н.Р. Расширение образовательных возможностей. Применение искусственного интеллекта через игры в школах.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 151–156.

ENHANCING EDUCATIONAL OPPORTUNITIES. USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE THROUGH GAMES IN SCHOOLS

© Nilufar R. Nazarova[1]✉
[1]Gulistan State University, Gulistan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article discusses the possibilities and advantages of using artificial intelligence (AI) technologies through games in school education.

AIM: the main goal of the study is to analyze the pedagogical possibilities of using artificial intelligence through games in school education and to show the methods and effects of its integration into the educational process.

MATERIALS AND METHODS: qualitative and quantitative analysis methods were used in the study. The effectiveness of the use of AI technologies was assessed based on games tested in schools.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that game-based lessons using artificial intelligence technologies increased students' interest in learning.

CONCLUSION: the results of the study showed that it is possible to expand educational opportunities through the effective use of games based on artificial

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

intelligence in school education. the importance of training teachers and developing technological infrastructure for the wider use of this approach in the future is emphasized.

Keywords: artificial intelligence, games, digital education, school education, pedagogical approach, educational opportunities, creative thinking.

For citation: Nilufar R. Nazarova. (2024) Expanding educational opportunities. Application of artificial intelligence through games in schools, (8(1)), pp. 151–156. (In Uzbek).

Sun'iy intellekt (SI) sog'liqni saqlash sohasidan marketinggacha har xil sohalar ichida keng qo'llaniladigan usulga aylanib kelmoqda. Sun'iy intellektdan foydalanish korxonalarga operatsiyalarni soddalashtirish, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish va mijozlar tajribasini yaxshilashga yordam beradi. Sun'iy intellektdan foydalanishning bir qancha usullari mavjud bo'lib, kompaniyalar raqobatbardosh va innovatsion bo'lib qolish uchun foydalanishlari mumkin.

Sun'iy intellekt (SI) butun dunyo bo'ylab maktablarda ta'lim tajribasini oshirish va o'quvchilarni yangi texnologiyalar bilan tanishtirish uchun tobora ko'proq foydalanilmoqda. Maktablarda Sun'iy intellekt (SI)larning ba'zi keng tarqalgan ilovalariga quyidagilar kiradi:

1. STEM ta'limi: Robotlar amaliy dasturlash va muammolarni hal qilish faoliyati orqali talabalarga fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEM) tushunchalarini o'rgatish uchun ishlatiladi.

2. Kodlash va robototexnika to‘garaklari: Maktablarda kodlash va robototexnika to‘garaklari ochildi, bu erda talabalar o‘zlarining hisoblash fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun robotlar qurish va dasturlash bilan shug‘ullanishlari mumkin.

3. Yordamchi texnologiya: SI qobiliyatlari bilan jihozlangan robotlar shaxsiy yordam ko'rsatish va aloqa va o'rganish vazifalarida yordam berish orqali alohida ehtiyojli talabalarga yordam berishi mumkin.

4. Interfaol o‘qitish vositalari: Ta’lim robotlari o‘quvchilarni interfaol darslarga jalb etib, o‘rganishni yanada qiziqarli va qiziqarli qiladi, ayniqsa kodlash, fizika va muhandislik kabi mavzularda.

5. STEM musobaqalari: Maktablar robototexnika musobaqalarida ishtirok etadilar, bunda jamoalar robotlarni qiyinchilikda raqobatlash uchun quradi va dasturlaydi, jamoaviy ish va texnologik ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Sun'iy intellekt (SI)larning maktablarga integratsiyalashuvi ko'plab afzalliklarni taqdim etsa-da, bu maxfiylik, ma'lumotlar xavfsizligi va axloqiy nuqtai nazarlar bilan bog'liq tashvishlarni keltirib chiqaradi. O'qituvchilar maktablarda robotlardan foydalanish ta'lim maqsadlari va axloqiy ko'rsatmalarga mos kelishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Sun'iy intellekt (SI) innovatsiyalarni rag'batlantirish va talabalarni kelajakdagi ishchi kuchiga tayyorlash uchun qimmatli vositadir. Sun'iy intellekt (SI)larni sinflarga kiritish

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

orqali maktablar o‘quvchilarda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishi mumkin.

Sun'iy intellekt (SI)ni ta'lim o'yinlari orqali maktablarga integratsiya qilish o'quvchilarga turli ko'nikmalarni o'rganish va rivojlantirish uchun qiziqarli va ilhomlantiruvchi usul hisoblanadi. Maktablarda sun'iy intellekt (SI)dan foydalanadigan o'yinlarga misollar:

- *Sun'iy intellekt (SI)ni kodlash o'yinlari:* Bu o'yinlar vazifalarni bajarish yoki muammolarni hal qilish uchun robotlarni dasturlashni o'z ichiga oladi. Talabalar robot bilan amaliy tajriba orqali kodlash ko'nikmalarini o'rganadilar, ularga hisoblash fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini o'rgatadilar.
- *Sun'iy intellekt (SI) muammolari:* Talabalar robototexnika musobaqalarida yoki turli vazifalarda bir-biriga qarshi raqobatlashadigan robotlarni loyihalash, qurish va dasturlashda ishtirok etishlari mumkin. Ushbu o'yinlar jamoada ishlash, ijodkorlik va innovatsiyalarni rag'batlantiradi.
- *Sun'iy intellekt (SI)ni simulyatsiya qilish o'yinlari:* Robotlarni virtual simulyatsiya qilish talabalarga jismoniy robotlarga ehtiyoj sezmasdan robototexnika tushunchalari va dasturlash bilan tajriba o'tkazish uchun tejamkor usulni taqdim etishi mumkin. Ushbu o'yinlar o'quvchilarga virtual muhitda murakkab robototexnika tamoyillarini tushunishga yordam beradi.
- *Sun'iy intellekt (SI) yordamida interfaol hikoya qilish:* Talabalar hikoyalarida robotlardan qahramon sifatida foydalanishlari mumkin. Bu robototexnikani ijodiy jarayonga kiritish bilan birga ijodkorlik, tasavvur va muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi.
- *Labirint va to'siqlar kurslari:* Robotlar harakatlanishi uchun labirint yoki to'siqlar kurslarini o'rnatish talabalar uchun qiziqarli va qiyin o'yin bo'lishi mumkin. Ular turli strategiyalar va algoritmlar bilan tajriba o‘tkazib, o‘z robotlarini kurs davomida boshqarishi, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini oshirishlari mumkin.
- *Robot raqslari:* Talabalar robotlarni raqs tartiblari yoki xoreografiyalarni bajarish uchun dasturlashi mumkin, ular o'zlarining ijodkorlik va dasturlash qobiliyatlarini qiziqarli va qiziqarli tarzda namoyish etishlari mumkin. Bu o‘yin robototexnikani san’at bilan uyg‘unlashtiradi va talabalarni noan’anaviy o‘quv faoliyatiga jalb qilishning ajoyib usuli bo‘lishi mumkin.
- *Sun'iy intellekt (SI)ga asoslangan boshqotirmalar va qiyinchiliklar:* Robotlardan foydalanishni talab qiladigan boshqotirmalar va muammolarni yaratish o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, fazoviy fikrlash va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Talabalar robotning imkoniyatlaridan foydalanib, boshqotirmalarni birgalikda echishadi.

Sun'iy intellekt (SI) tez rivojlanayotgan soha bo'lib, u turli sohalarni, jumladan, o'yin dunyosini inqilob qilishda davom etmoqda. SI texnologiyasini o‘yinlarga integratsiyalash nafaqat o‘yinchilarning o‘yin tajribasini yaxshilaydi, balki ishlab chiquvchilar va

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

tadqiqotchilar uchun sun’iy intellekt imkoniyatlarini qiziqarli va interaktiv tarzda o‘rganish uchun yangi imkoniyatlarni ochadi.

O'yinlarda sun'iy intellektdan foydalanishning asosiy usullaridan biri bu aqlli NPClarni (o'yinchi bo'lmagan belgilar) ishlab chiqishdir. Ushbu sun'iy intellekt tomonidan boshqariladigan personajlar o'zini haqiqiy tutishga mo'ljallangan bo'lib, o'yin dunyosini yanada dinamik va immersiv qiladi. Mashinani o'rganish algoritmlaridan foydalangan holda, ishlab chiquvchilar o'yinchining harakatlariga moslashadigan, ularning xatti-harakatlaridan saboq oladigan va murakkab ma'lumotlarni tahlil qilish asosida qarorlar qabul qiladigan NPClarni yaratishi mumkin.

SI o'yinchilar uchun shaxsiy tajriba yaratish uchun o'yin dizaynida ham qo'llaniladi. O‘yinchining xatti-harakati va afzalliklarini tahlil qilish orqali SI algoritmlari o‘yinchilarni qiziqtirishi va qiziqarli bo‘lishi uchun noyob darajalar, kvestlar yoki qiyinchiliklar kabi moslashtirilgan tarkibni yaratishi mumkin. Ushbu shaxsiylashtirish darajasi o'yinchilarning qoniqishini oshiradi va ishlab chiquvchilarga sodiq o'yinchilar bazasini saqlab qolishga yordam beradi.

Bundan tashqari, SI o'yinni ishlab chiqishni soddalashtirish uchun o'yin sinovlari va disk raskadrovka jarayonlariga qo'shilishi mumkin. SIga asoslangan vositalar xatolarni avtomatik ravishda aniqlashi, o'yin samaradorligini optimallashtirishi va o'yin mexanikasini muvozanatlashda yordam berishi mumkin. Bu nafaqat rivojlanish tsiklini tezlashtiradi, balki o'yinchilar uchun yumshoq o'yin tajribasini ham ta'minlaydi.

Ta'lim o'yinlari SI muhim rol o'ynaydigan yana bir sohadir. SI algoritmlari o'yinchining ish faoliyatini baholashi, individual taraqqiyot asosida qiyinchilik darajasini moslashtirishi va o'rganish tajribasini yaxshilash uchun shaxsiy fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin. Ta'limni sun'iy intellekt yordamida o'yin qilish orqali talabalar o'zlarining noyob ehtiyojlari va o'rganish uslublariga mos keladigan interfaol va moslashtirilgan o'rganish tajribasi bilan shug'ullanishlari mumkin.

O'yinlarni o’ynash va o'yin qobiliyatini rivojlantirishdan tashqari, o'yinlarda SIdan foydalanish SI tadqiqotlari va innovatsiyalari uchun qimmatli vosita bo'lib xizmat qiladi. O'yin muhitlari SI algoritmlarini sinab ko'rish, neyron tarmoqlarni o'rgatish va yangi SI usullarini o'rganish uchun boshqariladigan va interaktiv platformani taqdim etadi. SI va o'yinlar o'rtasidagi ushbu hamkorlik SI texnologiyasida ijodkorlik, tajriba va yutuqlarni rivojlantiradi.

Sun'iy intellekt (SI) - kompyuterlar va robotlar orqali natijalarni aniqlik va o'zini o'ziga xos fikrlash orqali amalga oshirishni o'rganayotgan texnologiyalar to'plamidir. O'yinlar orqali SIni ishlatish, o'rganish va rivojlanish uchun qiziq va ma'naviy usuldir. Quyidagi misollar o'yinlar orqali SIni qanday ishlatishni ko'rsatadi:

✓ Sun'iy intellekt bilan o'yin yaratish: O'yin yaratishda va sovg'aliklar qo'llab-quvvatlash uchun sun'iy intellektdan foydalanish har xil janr va shakllarda paydo bo'lishi mumkin. Bu, o'yin yaratuvchilari uchun o'yinchilarning o'rnini o'rganish, o'ylashda yordam beradi va o'yinlarda muammolarni echish uchun algoritmlar tuzishga imkon beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

✓ Sun'iy intellekt bilan o'rganish o'yinlari: O'yinchilarni o'rganish va tarbiyalashga yordam beradigan interaktiv o'yinlar va tadqiqotlar tuzishda sun'iy intellektdan foydalanish. Bu o'yinlar, o'yinchilar xaritasini yaxshilash, tadqiq etish usullarini o'rgatish va shaxsiy yordam etishni oshirish uchun foydalidir.

✓ Sun'iy intellekt bilan amaliy mashqlar: Sun'iy intellekt, talabalar va o'qituvchilarning amaliy mashqlar va laboratoriyalar uchun foydali bo'lishi mumkin. Masalan, talabalarning dasturiy ta'minotlar orqali amaliy o'rganishlari orqali sun'iy intellektdan foydalanish yordamida amaliy mashqlar olib borish.

✓ Sun'iy intellekt bilan ma'naviy o'yinlar: Sun'iy intellekt, o'yinlar orqali foydalilikni yuqori darajada oshirish va o'yinlar uchun mahsulotni shakllantirishga yordam berish uchun ishlatilishi mumkin. Ma'naviy o'yinlar, masalan, o'yinlarni sayohatlarga olib borish va sayohat rejalarini yaratish uchun sifatli ma'lumotlardan foydalanish uchun foydalanishadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. “Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies” by Nick Bostrom.
2. “Artificial Intelligence: A Modern Approach” by Stuart Russell and Peter Norvig.
3. “Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence” by Max Tegmark.
4. “The Ethical Implications of Artificial Intelligence” by Nick Bostrom and Eliezer Yudkowsky, published in The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence.
5. “Deep Learning” by Yann LeCun, Yoshua Bengio, and Geoffrey Hinton, published in Nature.
6. M. ULUG'BEKOVA. (2024). O’QITUVCHINING HARAKATLI O’YINLARNING TASHKILOTCHISI VA RAHBARI SIFATIDAGI ASOSIY VAZIFALARI. Kasb-hunar ta’limi, №5, 3-6
7. Nazarova, N. (2024). ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN AND DEVELOPED COUNTRIES OF THE WORLD. MODERN SCIENCE AND RESEARCH, 3(3), 37–42. https://doi.org/10.5281/zenodo.10812684

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nazarova Nilufar Raxmatboy qizi**, tayanch doktorant [**Назарова Нилуфар Рахматбой кизи,** докторант], [**Nilufar R. Nazarova,** PhD student]; manzil: Sirdaryo viloyati, Guliston shahri, Beruniy, 41 [адрес: Беруний, 41, г. Гулистан, Сырдаринская область], [address: Beruniy, 41, Gulistan city, Syrdarya region]; E-mail: nilufarnazarova812@gmail.com

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

NUTQIDA OG'IR NUQSONI BOR BOLALARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

© N.Z. Latibjonova[1]✉
[1]Toshkent Kimyo xalqaro universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar nutqini xalq og'zaki ijodi, ya'ni ertaklar, maqollar, topishmoqlar va xalq qo'shiqlari kabi an'anaviy badiiy asarlar yordamida rivojlantirish usullari va ularning samaradorligi tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – nutqi rivojlanishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan bolalarda xalq og'zaki ijodi orqali nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish va nutq rivojlanishining o'ziga xos pedagogik yondashuvlarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda eksperimental metod qo'llanilib, nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan xalq og'zaki ijodi asosida darslar olib borildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar xalq og'zaki ijodi yordamida nutqiy rivojlanishda orqada qolayotgan bolalarda so'z boyligi, grammatik to'g'ri tuzish qobiliyati va ifodali gapirish ko'nikmalarining ancha rivojlanganini ko'rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari xalq og'zaki ijodi yordamida nutqi rivojlanmagan bolalarda nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishda yuqori samaradorlikka erishish mumkinligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: nutqiy rivojlanish, xalq og'zaki ijodi, nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar, ertaklar, maqollar, topishmoqlar, pedagogik yondashuv.

Iqtibos uchun: Latibjonova.Z.N. Nutqida og`ir nuqsoni bor bolalarning o`ziga xos xususiyatlari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.157–162.

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕТЕЙ С ТЯЖЕЛЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

© Н.З. Латибжонова[1]✉
[1]Ташкентский международный химический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются способы развития речи детей, речь которых развита не полностью, с помощью народных устных произведений, то есть традиционных произведений искусства, таких как сказки, пословицы, загадки и народные песни, и их эффективность.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – определение конкретных педагогических подходов к формированию речевых навыков и речевого развития у детей, имеющих трудности в речевом развитии.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовался экспериментальный метод, проводились занятия с детьми, речь которых не была полностью развита на основе фольклора.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что с помощью народных устных произведений значительно совершенствуются словарный запас, грамматическая правильность и выразительная речь детей, отстающих в речевом развитии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали, что с помощью фольклора можно добиться высокой эффективности в формировании речевых навыков у детей со слаборазвитой речью.

Ключевые слова: речевое развитие, фольклор, дети со слаборазвитой речью, сказки, пословицы, загадки, педагогический подход.

Для цитирования: Латибжонова.З.Н. Характеристика детей с тяжелыми дефектами речи.// Inter education & global study.2024. № 8(1). С. 157–162.

CHARACTERISTICS OF CHILDREN WITH SEVERE SPEECH IMPAIRMENT

©Ziyoda N. Latibjonova[1]✉
[1]Tashkent International University of Chemistry, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the methods of developing the speech of children with underdeveloped speech using folk art, namely, fairy tales, proverbs, riddles and folk songs, and their effectiveness.

AIM: the main goal of the study is to develop speech skills in children with speech difficulties through folk art and to identify specific pedagogical approaches to speech development.

MATERIALS AND METHODS: the study used an experimental method and conducted lessons based on folk art with children with underdeveloped speech.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that children with underdeveloped speech developed significantly more vocabulary, grammatically correct construction skills, and expressive speaking skills with folk art.

CONCLUSION: the results of the study showed that it is possible to achieve high efficiency in developing speech skills in children with underdeveloped speech using folk art.

Keywords: speech development, folk oral literature, children with underdeveloped speech, fairy tales, proverbs, riddles, pedagogical approach.

For citation: Ziyoda N. Latibjonova (2024) 'Characteristics of children with severe speech defects', Inter education & global study, (8(1)), pp. 157–162. (In Uzbek).

Nutq va til inson tajribasida markaziy o'rin tutadi; ular odamlarga bilim, fikr, his-tuyg'u va boshqa ichki tajribalarni etkazish va qabul qilishning muhim vositasidir. Muloqot

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ko'nikmalarini egallash bolalikdan boshlanadi va madaniy yo'l bilan uzatiladigan bilimlarga ega bo'lish, fikr va his-tuyg'ularni tartibga solish va baham ko'rish, ijtimoiy o'zaro munosabatlar va aloqa almashinuvida ishtirok etish qobiliyati uchun asos bo'ladi. Nutq va til ko'nikmalari bolaga o'z jamiyatida va ta'lim maydonida bilim olishga olib keladigan almashinuvlarni amalga oshirishga imkon beradi. Muloqot qobiliyatlari fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, o'zini o'zi his qilish va jamiyatda to'liq ishtirok etish uchun juda muhimdir.

Nutq va til buzilishlari - aloqa rivojlanishidagi buzilishlar nafaqat muloqot qilish, balki yangi bilimlarni olish va jamiyatda to'liq ishtirok etish qobiliyatiga keng ko'lamli va salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ko'pgina bolalar nutq va tilni tug'ilishdan boshlangan va o'smirlik davrida davom etadigan avtomatik jarayon orqali egallaydi. Odatda, asosiy muloqot ko'nikmalari bola bog'chaga kirgunga qadar (to'liq bo'lmasa-da) rivojlanadi, bu esa bolaga o'qituvchilardan o'rganishni boshlash va tengdoshlari va tarbiyachilari bilan erkin muloqot qilish imkonini beradi (Oller va boshqalar, 2006). Shunday qilib, nutq yoki tilni o'zlashtirishdagi jiddiy buzilishlar bolalar va o'smirlarning nafaqat muloqotda, balki nutq va til ko'nikmalariga bog'liq bo'lgan o'qish va o'quv yutuqlari kabi bog'liq qobiliyatlarida ham bevosita va bilvosita oqibatlarga olib keladi. Qashshoqlik kabi rivojlanishning boshqa xavflari (Uilyams, 2013) bilan birgalikda og'ir nutq va til nuqsonlari uzoq muddatli kognitiv, ijtimoiy va akademik oqibatlarga va yuqori ijtimoiy va iqtisodiy xarajatlarga olib keladigan yuqori ta'sirli, noqulay sharoitlarga aylanishi mumkin. Bunday nutq nuqsonlaridan biri alaliya hisoblanadi.

Alaliya — bolaning ona qornida yoki dastlabki rivojlanish bosqichida nutq shakllanishiga qadar bosh miya qobig‘i nutq doirasining organik jarohatlanishi oqibatida uzluksiz rivojlanmay qolishdir [3]. Alaliya - bu bolalarda nutq rivojlanishining buzilishi bo'lib, ularning gapirish, tushunish va o'z fikrlarini ifodalash qobiliyatiga ta'sir qiladi. Bu holat turli sabablarga ko'ra, shu jumladan miya shikastlanishi, genetik omillar yoki tug'ma nuqsonlar tufayli kelib chiqishi mumkin. Alaliya bolaning atrof-olamni bilish, ijtimoiylashuv va umumiy rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin, shuning uchun erta tashxislash va sistemali korreksion ishlar juda muhimdir.

Nutqiy rivojlanishi buzilgan bolalar nutq zaxirasi kambag‘al, ba'zilari umuman gapirmaydilar. Ushbu bolalarning aksariyati ularga qaratilgan nutqni tushunsalar ham ularning o‘zlari boshqalarga og‘zaki murojaat qilolmaydilar. Bu jamiyatdagi bolalar uchun qiyin vaziyatga olib keladi: ular tengdoshlari bilan o‘yin faoliyatida, ommaviy tadbirlarda qatnashish imkoniyatidan to‘liq yoki qisman mahrum bo‘ladilar.

E.F.Sobotovichning fikriga ko‘ra, ko‘pincha nutq buzilishlari tizimli xarakterga ega bo‘lib, nutqning fonetik-fonematik, leksik-grammatik va sintaktik tomoni zarar ko‘radi. Nutq faoliyatining tizimli buzilishi turli xil nutq patologiyalarida kuzatiladi: alaliya, dizartriya, anartriya, nutqning umumiy rivojlanmaganligi, nutqiy rivojlanishning kechikishi va boshqalar [1].

Nutqning rivojlanmaganligining dastlabki belgilaridan biri boshlang‘ich nutqning kech rivojlanishi deb hisoblanadi, birinchi so‘zlar 2-2,5 yoshdan keyin paydo bo‘lsa, nutq

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

agrammatik ko‘rinishda, fonetik tomondan etarli darajada rivojlanmagan bo‘ladi. Ko‘pincha nutq faolligining kamligi kuzatiladi

S.S.Lyapidevskiy va B.M.Grinshpunning fikricha ortda qolgan nutq rivojlanishining birinchi darajasiga ega bo‘lgan bolalarning logopedik xususiyatlariga quyidagilarni misol qilganlar: “Nutqiy rivojlanish keskin kechikadi. Gapirish nutq davri ko‘pincha yo‘q. Bola uch-to‘rt yoshida alohida bo‘g‘in yoki oddiy so‘zlarni talaffuz qila boshlaydi. So‘zli nutq o‘z-o‘zidan rivojlanmaydi. G.V.Matsievskayaning ta’kidlashicha “... tovush hosil qilishning kech rivojlanishi, so‘z boyligining chegaralanganligi, talaffuzdagi va tuzatish qiyin bo‘lgan agrammatizm xarakterlidir” [2].

T.B.Filicheva, bir qarashda, ifodali nutqning sezilarli darajada orqada qolishi bilan teskari nutqni nisbatan qulay tushunishni muhim ko‘rsatkich deb hisoblaydi. Bunday bolalarda nutq boshqalar uchun tushunarsiz bo‘ladi, hatto ota-onalari ham ularni deyarli tushunmaydilar.Nutq vaqtida bolalarda ovoz past, yomon modulyatsiya bilan bo‘lgan. Nutqdan tashqari holatda – affektiv reaksiyalarda bolalarda qichqirish akustik jihatdan yanada yaxshi, ovoz toza va jarangli bo‘lgan.

Motor alaliya - bu markaziy xarakterdagi organik buzilishlar natijasi lisoblanib, nosog’lom nevrologik ko'rinish nutqning rivojlanish borasida jiddiy orqada qolishga olib keladi. Alaliyali bolada til belgilari tizimini egallash imkoniyatining chegaralanganligi seziladi. Bayon qilishni yuzaga keltirish, bezatish operatsiyalari shakllanm agan bo‘ladi, xususan, fonemalarni tanlash bilan bir qatorda ichki bo’g‘inli va bo‘g‘inlararo dasturlash (ya’ni, artikulyator dastur) va chuqur-sintaktik va chuqur-semantik darajalarni amalgaoshiruvchi operatsiyalar, ya’ni ichki nutq darajasi buziladi.

Alaliyali bolalarda nutq apparatining nozik harakat koordinatsiyalari shakllanmaydi. Nutq harakat analizatorining anomitik-sintetik buzilishlari turli ko'rinishlarga ega: oral apraksiya, ketma-ketlikning buzilishi va hokazo. Bunda kerakli artikulatsiya holatini izlash, ma’lum bir artikulatsiya harakatini bajara olmaslik, ketma-ketlikni egallashda qiyinchiliklar kuzatiladi. Bu hollarda nutqiy artikulatsiya buzilishlarini belgilovchi harakat buzilishlari etakchi o‘rin egallaydi. Shuningdek, kinetik va kinestetik apraksiyalar oqibatida nutqning fonetik va fonematik tomonlarida kamchiliklar kuzatiladi. Nutq apparatidan bosh miya po'stlog‘iga boruvchi kinestetik impulslar bilan bog‘liq artikulatsiya harakatlari normal sharoitda tovush tahlili va tavsifi jarayonida muhim o'rin egallab, so'zning tovush tarkibini aniqlash, kerakli tovush ketma-ketligini saqlashga yordam beradi. Alaliyada esa bola so'zning kerakli tovush ketma-ketligini aniqlashga qiynaladi, bir so‘zni ikkinchi bir so‘z bilan almashtira olmaydi. Bu esa parafaziyaning ko‘payishiga, asosiy sabab jarayonlarining harakatchanligining buzilishlaridan dalolat beruvchi kamchiliklar, ya’ni perseveratsiya va h.k. qo‘zg‘alish va tormozlanish o'chog’laridagi kamchiliklarga olib keladi.

Nutq etishmovchiligi natijasida alaliyali bolalarda patologik shaxsiyat xususiyatlari, nevrotik xarakter xususiyatlari rivojlanadi. Ayrim hollarda bolalarda lanjlik, nafrat, o‘zini chetga olish, yakkalanish, ko‘z yosh to‘kishga moyillik, negativizm, asabiylikning oshishi,

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

o‘z-o‘zidan shubhalanish qayd etiladi va shu bilan birga, A.R.Luriya va L.S.Svetkova ma'lumotlariga ko‘ra, impulsivlik, tez-tez hissiy buzulishlar, giperaktivlik kuzatiladi[8].

Psixologik-pedagogik xususiyatlariga ko‘ra, alaliyali bolalarda nutqning rivojlanishi turli darajadagi murakkablikka ega. Shuni ta'kidlash kerakki, barcha klinik shakllarda nutqning rivojlanishi g‘ayritabiiy bo‘lib, birinchi daraja sifatida tasniflanishi mumkin (R.E.Levina bo‘yicha). Ushbu darajadagi bolalar verbal muloqot vositalari ga ega emaslar yoki ovozli komplekslardan, ovozli taqlidlardan foydalanadilar.

Alaliya minimal miya disfunktsiyasi fonida kuzatilishi mumkin va erta yoshda mushak tonusining oshishi, qo‘zg‘aluvchanlikning oshishi va psixomotor rivojlanishning kechikishi bilan tavsiflanadi. Uch yoshga kelib, motor etishmaslik, charchoq va intellektual faoliyat ko‘nikmalarini shakllantirishning etishmasligi namoyon bo‘ladi.

Kichik maktab yoshidagi alaliyali bolalarning ko‘rib idrok etishini tekshirish jarayonida dizartriya, alaliya kabi nutq kamchiliklarida idrokning quyidagi buzilishlari kuzatildi: optik, atrof-muhit, tasavvurlar, yuzaga tegishli bo‘lgan belgilar, barmoqlar va artikulatsiya a’zolari harakati, taktil-harakat a’zolari yordamida idrok etish (L.S.Svetkova, T.M.Pirsxalayshvili).

Alaliyali bolalarda idrokning buzilganligi ayniqsa rasmlarni chizishda kuchli namoyon boiadi: rasm va tasvirlar detallar miqdorining kamligi, oddiyligi, soddaligi, murakkab emasligi bilan ajralib turadi, shuningdek, optik atrof-muhitni idrok etishdagi buzilishlarning miqdori bilan xarakterlanadi. Korreksion-rivojlantiruvchi ishlarini tashkil etish logopedlar oldiga butun dastur mazmunini qo'shimcha ravishda birlashtirishni talab qiladigan vazifalarni qo'yadi. Shunday qilib, tuzatish jarayonida teatr o'yinlarining rolini kuchaytirish, musiqiy va ritmik harakatlar sonini ko'paytirish, ritm va plastikani o'zlashtirish, bolalarni tasviriy san'at va badiiy adabiyot bilan tanishtirish kommunikativ xatti-harakatni rivojlantirishga foydali ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, alaliya turli xil etiologiya va patogenezga ega bo'lgan bolada nutqning og'ir rivojlanmaganligi yoki to'liq yo'qligi bilan namoyon bo'ladigan murakkab tizimli nutq buzilishi sifatida tavsiflanadi. Alaliya bilan og'rigan bolalar o'zlarining klinik va psixologik holatida psixofiziologik va aqliy jihatdan turli xil og'ishlarga ega: idrok etish, xotira, tafakkur, kommunikativ qobiliyatning buzilishi. Bu korreksion jarayonda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni aniqlaydi va ushbu jarayonga individual psixologik va pedagogik yondashuvni belgilaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Соботович, Е.Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции: (дети с нарушением интеллекта и моторной алалией) / Е.Ф. Соботович. -М.: Классик-с Стиль, 2003. - 160 с.
2. Мациевская, Г.В. Алалия / Г.В. Мациевская И Расстройства речи и голоса в детском возрасте / Под. ред. С.С. Ляпидевского и С.Н. Шаховской. -М., 1973.- С. 26-29.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

3. Ayupova M.Yu. Logopediya. - T.: O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2007.
4. Badalyan L.O. Detskaya nevropatologiya. M., 1985
5. Bekker K.P., Sovak M. Logopediya. Moskva. Prosveщenie 1981
6. Belova-david Narushenie rechi u doshkolnikov. M. Vlados 2001
7. Туманова, Т.В. Системный подход к планированию логопедической реабилитации «безречевых» детей трехлетнего возраста / Т.В. Туманова, Т.Б. Филичева // Логопедия. - 2013. -№1. - С. 85-86.
8. Левина, Р.Е. Опыт изучения неговорящих детей (алаликов) / Р.Е. Левина. М.: ГУПИ МП РСФСР, 1951. - 120 с.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Latibjonova Ziyoda Nazirjon qizi**, o`qituvchi, [**Латибжонова Зиёда Назиржон қизи** – учительница], [**Ziyoda N. Latibjonova**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani Usmon Nosir ko'chasi, 156-uy [адрес: Узбекистан, ул. улица Усмана Насира, 156, Яккасарайский район, город Ташкент], [address: Uzbekistan, Usman Nasir street, 156, Yakkasaray district, Tashkent city.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

ELEKTRON AXBOROT TA'LIM RESURSLARINI LOYIHALASHDA UNIVERSAL TA'LIM FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MAZMUNI

© M.A. Nishonova[1]✉
[1]Andijon davlat pedagogika institute, Andijon, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada elektron axborot ta'lim resurslarini loyihalashda universal ta'lim faoliyatini rivojlantirishning pedagogik mazmuni va ahamiyati yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – elektron axborot ta'lim resurslarini loyihalash jarayonida universal ta'lim faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganish va bu faoliyatni samarali tashkil etish uchun pedagogik yondashuvlarni aniqlashdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko'rsatdiki, elektron axborot ta'lim resurslari orqali universal ta'lim faoliyatini rivojlantirish o'quvchilarning mustaqil va tizimli o'qish ko'nikmalarini, shuningdek, axborotni tahlil qilish va tanqidiy yondashuvni kuchaytirishda muhim o'rin tutadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari elektron axborot ta'lim resurslarini loyihalashda universal ta'lim faoliyatini rivojlantirish pedagogik jarayonda o'quvchilarning mustaqil bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: elektron axborot ta'lim resurslari, universal ta'lim faoliyati, pedagogik yondashuv, interfaol ta'lim, mustaqil o'qish ko'nikmasi, ijodiy rivojlanish, multimediya.

Iqtibos uchun: Nishonova M.A. Elektron axborot ta'lim resurslarini loyihalashda universal ta'lim faoliyatini rivojlantirishning pedagogik mazmuni, // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.163–169.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАЗВИТИЯ УНИВЕРСАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ПРОЕКТИРОВАНИЮ ЭЛЕКТРОННЫХ ИНФОРМАЦОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ

© М.А. Нишонова [1]✉
[1]Андижанский государственный педагогический институт, Андижан, Узбекистан

Аннотаця

ВВЕДЕНИЕ: в статье раскрывается педагогическое содержание и значение развития универсальной учебной деятельности при проектировании электронных образовательных информацонных ресурсов.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить возможности развития универсальной учебной деятельности в процессе проектирования электронных

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

образовательных информационных ресурсов и определить педагогические подходы для эффективной организаци этой деятельности.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что развитие универсальной учебной деятельности с использованием электронных образовательных ресурсов играет важную роль в укреплении навыков самостоятельного и системного обучения у учащихся, а также в развитии их способности к анализу информаци и критическому мышлению.

Заключение: результаты исследования показывают, что развитие универсальной учебной деятельности в процессе проектирования электронных образовательных ресурсов расширяет возможности учащихся для самостоятельного освоения знаний в педагогическом процессе.

Ключевые слова: электронные образовательные ресурсы, универсальная учебная деятельность, педагогический подход, интерактивное обучение, навык самостоятельного обучения, творческое развитие, мультимедиа.

Dlya цitirovaniya: Abdumajitova S.A. Педагогическое содержание развития универсальной образовательной деятельности по проектированию электронных информационных образовательных ресурсов // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 163–169.

PEDAGOGICAL CONTENT OF THE DEVELOPMENT OF UNIVERSAL EDUCATIONAL ACTIVITIES ON DESIGNING ELECTRONIC INFORMATION EDUCATIONAL RESOURCES

© Muattar A. Nishonova[1]✉
[1]Andijan State Pedagogical Institute, Andijan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the pedagogical content and significance of developing universal educational activities when designing electronic educational information resources.

AIM: the main objective of the study is to explore the possibilities for developing universal educational activities in the process of designing electronic educational information resources and to identify pedagogical approaches for effective organization of this activity.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that developing universal educational activities through electronic educational resources plays an important role in enhancing students' independent and systematic learning skills, as well as strengthening their abilities to analyze information and approach it critically.

CONCLUSION: the study results indicate that developing universal educational activities in the design of electronic educational resources broadens students' opportunities for independent knowledge acquisition in the pedagogical process.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Keywords: electronic educational resources, universal educational activity, pedagogical approach, interactive learning, independent learning skills, creative development, multimedia.

For citation: Muattar A. Nishonova, Pedagogical content of the development of universal educational activities on designing electronic information educational resources, // Inter education & global study, (8(1)), pp. 163–169. (In Uzbek).

Bugungi raqamli davrda dunyo bo‘ylab ta’lim tizimlari an’anaviy ta’lim muhitiga texnologiyani integratsiya qilmoqda, bu esa ta’lim mazmuni va metodologiyasini tubdan o‘zgartirmoqda. Ushbu sohadagi asosiy yutuqlardan biri Elektron Axborot Ta’lim Resurslari (EATR) ni talabalar o‘qishini qo‘llab-quvvatlash va yaxshilash uchun foydalanishdir. EATR multimedia kontenti, interfaol modullar, onlayn baholash va hamkorlik platformalarini o‘z ichiga olgan raqamli vositalar va resurslarni qamrab oladi, bu esa boyitilgan o‘quv ekotizimini yaratadi. Raqamli resurslarga o‘tish ta’lim dizaynida Universal Ta’lim Faoliyatini (UTF) qo‘llash imkoniyatini yaratadi, bu esa talabalarning kognitiv, boshqaruv, kommunikativ va shaxsiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan va ularning har tomonlama o‘sishiga hissa qo‘shadi.

Universal Ta’lim Faoliyati zamonaviy pedagogik ramkalarining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, nafaqat akademik, balki ijtimoiy va emotsional jihatdan ham talabalarni hayotiy sinovlarga tayyorlaydigan muhim ko‘nikmalarni rivojlantirishni maqsad qiladi. Bu faoliyatlar tanqidiy fikrlash, o‘z-o‘zini boshqarish, samarali muloqot va shaxsiy tahlil ko‘nikmalarini shakllantirishni o‘z ichiga oladi. UTFni EATR doirasida integratsiya qilish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilar bilimlarini chuqurlashtirishdan tashqari, umumbashariy ta’lim maqsadlariga muvofiq kengroq ta’lim maqsadlariga erishishga yo‘naltirilgan o‘quv tajribalarini loyihalashtirish imkoniga ega bo‘ladilar.

Texnologiya, ish muhiti va jamiyat ehtiyojlaridagi tezkor o‘zgarishlar tufayli talabalarni moslashuvchan, o‘z-o‘zini rag‘batlantiruvchi va hamkorlikka moyil qilish ehtiyoji ortib borayotganligi EATRni UTFni qo‘llab-quvvatlaydigan darajada loyihalashtirish zaruratini yuzaga keltirdi. Natijada, ta’lim muassasalari bu kompetentsiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan, moslashuvchan va interfaol resurslarni yaratish vazifasini oldilar. Ushbu maqola EATR dizaynida UTFni integratsiya qilish uchun pedagogik tamoyillar va metodologiyalarni o‘rganadi hamda raqamli vositalar orqali har tomonlama rivojlanishni rag‘batlantirish uchun o‘qituvchilar qabul qilishi mumkin bo‘lgan strategiyalarni muhokama qiladi. EATRni universal ta’lim faoliyati maqsadlariga moslashtirish orqali biz akademik o‘qish va dinamik dunyoda muvaffaqiyatli bo‘lish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etishimiz mumkin.

Universal Ta’lim Faoliyatlarini (UTF) Elektron Axborot Ta’lim Resurslariga (EATR) integratsiya qilish o‘qituvchilar, o‘quv dizaynerlari va tadqiqotchilar orasida katta qiziqish uyg‘otdi, bu raqamli resurslarning har tomonlama ta’lim uchun transformatsion vosita sifatidagi ahamiyatini anglashning ortib borayotganini aks ettiradi. Ushbu bo‘lim UTF va

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

EATR bilan bog‘liq nazariy asoslar, pedagogik strategiyalar va empirik tadqiqotlarni sharhlab, ushbu resurslarni keng qamrovli ta’lim maqsadlariga moslashtirish zarurligini yoritadi.

Universal Ta’lim Faoliyatlari, odatda, har tomonlama rivojlanish uchun asosiy kompetentsiyalar sifatida qaralib, kognitiv, boshqaruv, kommunikativ va shaxsiy sohalarni o‘z ichiga oladi. Vygotskiyning sotsiokultur nazariyasi (1978) va Piagetning konstruktivistik yondashuvi (1970) UTFning nazariy asoslarini tashkil etib, faol, ijtimoiy va kontekstga asoslangan o‘rganishning ahamiyatini ta’kidlaydi. Vygotskiyga ko‘ra, o‘rganish ZPD (yaqin rivojlanish zonasi) doirasida ijtimoiy o‘zaro ta’sir orqali sodir bo‘ladi. Bu nuqtai nazar EATRdan foydalanish bilan yaxshi mos keladi, chunki ular o‘quvchilarning turli rivojlanish faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi hamkorlik muhiti yaratadi.

Anderson va Kratvoldning (2001) Bloom Taksonomiyasiga kiritgan o‘zgarishlari UTFning kognitiv jihatlarini yanada takomillashtiradi, xususan tahlil, sintez va baholash kabi yuqori darajadagi fikrlash ko‘nikmalarini ta’kidlaydi. Adabiyotlarda bu ko‘nikmalarni multimedia kontenti boy bo‘lgan interfaol EATR orqali rivojlantirish mumkinligi aytiladi, bu esa talabalarni ma’lumotlarni faol o‘zlashtirish va yangi kontekstlarda qo‘llashga undaydi (Mayer, 2001).

EATR o‘quv tajribasini qo‘llab-quvvatlash va kuchaytirishga mo‘ljallangan multimedia taqdimotlari, simulyatsiyalar, moslashuvchan baholash va hamkorlik platformalarini o‘z ichiga olgan keng turdagi raqamli materiallarni anglatadi. Jonassenning tadqiqoti (1999) EATR konstruktivistik o‘quv muhiti asosida qurilgan bo‘lib, o‘quvchilarga tadqiqot va savol-javob orqali o‘z tushunchalarini rivojlantirish imkonini beradi. Mayerning (2001) multimedia ta’lim tamoyillari yaxshi loyihalashtirilgan EATRning murakkab mazmunni ko‘proq tushunarli va qiziqarli qilish uchun vizual va og‘zaki ma’lumotlarni birlashtirish orqali kognitiv jarayonni yaxshilashini ko‘rsatadi.

Empirik tadqiqotlar (masalan, Clark & Mayer, 2016) EATR va UTF birgalikda qo‘llanganda talabalarning ishtiroki va bilim saqlash ko‘rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilanishini tasdiqlaydi. Bu resurslar o‘qituvchidan o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’limga o‘tishni qo‘llab-quvvatlab, o‘z-o‘zini boshqarish, mustaqillik va interfaollikni rag‘batlantiradi. Adabiyotlarda EATR UTF bilan moslashtirilganida, chuqur o‘rganish va ko‘nikmalar rivojlanishini kuchaytiruvchi qamrovli ta’lim tajribalarini yaratishda samarali ekanligi qayd etiladi.

EATRga UTFni integratsiya qilish nafaqat akademik bilimlarni, balki talabalar uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan resurslarga bo‘lgan ehtiyojni qondirishga asoslanadi. UTFning kognitiv, boshqaruv, kommunikativ va shaxsiy kompetentsiyalarni qamrab oluvchi ramkalari bunday resurslarni yaratishda keng qamrovli modelni taqdim etadi.

- **Kognitiv Kompetentsiyalar**: Kognitiv ko‘nikmalar, jumladan, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodkorlik UTFning asosiy tarkibiy qismidir. Tadqiqotlar EATR bu ko‘nikmalarni interfaol muammolarni hal qilish topshiriqlari, simulyatsiyalar va real hayotiy

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

vaziyatlar orqali rivojlantirishini ko‘rsatadi (Schneider & Preckel, 2017).

- **Boshqaruv Kompetentsiyalari**: O‘z-o‘zini boshqarish bo‘yicha tadqiqotlar maqsad qo‘yish, jarayon monitoringi va reflektiv fikrlashni qo‘llab-quvvatlaydigan vositalarning ahamiyatini ta’kidlaydi (Zimmerman, 2002). EATR maqsad qo‘yish va fikr bildirish mexanizmlarini qo‘llab-quvvatlash orqali o‘quvchilarning o‘z o‘qish jarayonini boshqarish imkoniyatlarini kengaytiradi (Azevedo & Cromley, 2004).

- **Kommunikativ Kompetentsiyalar**: Zamonaviy ta’limda samarali muloqot va hamkorlik ko‘nikmalari muhim bo‘lib, EATR bu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun noyob imkoniyatlar taqdim etadi. Onlayn muhokama forumlari, guruh topshiriqlari va tengdoshlarning fikr-mulohazalari kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda faol ishtirok, muzokara va jamoada ishlashni rag‘batlantiradi (Garrison, Anderson & Archer, 2001).

- **Shaxsiy Kompetentsiyalar**: Shaxsiy kompetentsiyalar o‘zini anglash, axloqiy qadriyatlar va madaniy tushunchalarni qamrab oladi. Prensky (2001) va boshqa ta’lim psixologlari EATRda reflektiv amaliyotlarning bu kompetentsiyalarni rivojlantirish uchun muhimligini ta’kidlaydi. Raqamli jurnallar, axloqiy dilemmlar va madaniy holatlarni o‘rganish talabalar shaxsiy va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishga yordam beradi.

UTFni samarali ravishda EATRga integratsiya qilish uchun bir qancha pedagogik yondashuvlar mavjud. Masalan, tadqiqotga asoslangan o‘qitish talabalarni mustaqil ravishda bilimlarni izlash va qamrab olishga undaydi va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi (Hmelo-Silver, Duncan & Chinn, 2007). Raqamli ta’limda keng qo‘llaniladigan muammo asosidagi o‘qitish (PBL) kognitiv va boshqaruv ko‘nikmalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi (Barrows, 1986).

Hamkorlikka asoslangan o‘qitish modellarining EATR doirasida kommunikativ va shaxsiy kompetentsiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyati ko‘p marotaba ta’kidlangan. Dillenbourg (1999) ga ko‘ra, hamkorlik faoliyatlari muloqot, muhokama va tengdoshlarning yordamini mustahkamlash orqali ta’lim va shaxslararo ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuningdek, gamifikatsiya elementlarining motivatsiya va o‘z-o‘zini boshqarishni kuchaytirishdagi samaradorligini ko‘rsatadi (Deterding va boshq., 2011).

UTFni EATRga integratsiya qilishning potentsial foydasiga qaramay, adabiyotlarda bir qator muammolar keltirilgan. Bosh muammolardan biri EATR asosidagi UTFni samarali amalga oshirish uchun o‘qituvchilarni tayyorlash zaruratidir. Koehler va Mishra (2009) TPACK (Texnologik Pedagogik Kontent Bilimi) o‘qituvchilarga UTF tamoyillariga muvofiq EATR yaratish, baholash va qo‘llash uchun zarur ekanligini ta’kidlaydi.

Shuningdek, adabiyotlarda imkoniyatlar tengligi va inklyuzivlik masalalari ham ko‘tarilgan. Seale (2006) EATRda universal dizayn tamoyillarini qo‘llab-quvvatlaydi va resurslarning turli o‘quv uslublari, qobiliyatlari va madaniy kelib chiqishlarga mos bo‘lishini ta’kidlaydi. UTF rivojlanishini o‘lchash uchun standartlashtirilgan baholash vositalarining yo‘qligi tadqiqotlarda bo‘shliq sifatida qayd etilgan, chunki an’anaviy baholash usullari o‘z-o‘zini boshqarish va hamkorlik kabi kompetentsiyalarni etarlicha o‘lchay olmaydi.

Universal Ta’lim Faoliyatlarini (UTF) Elektron Axborot Ta’lim Resurslariga (EATR)

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

integratsiya qilish zamonaviy ta’limda transformatsion o‘zgarishlarni namoyon etib, akademik bilimlar bilan birga har tomonlama ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. UTF — kognitiv, boshqaruv, kommunikativ va shaxsiy kompetentsiyalarni raqamli resurslarga qo‘llash orqali o‘qituvchilar talabalarni murakkab vaziyatlarga tayyorlaydigan chuqur va moslashuvchan o‘quv muhiti yaratishlari mumkin. Ushbu tadqiqot natijalari UTF tamoyillari asosida yaratilgan EATR tanqidiy fikrlash, o‘z-o‘zini boshqarish, hamkorlik va shaxsiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlab, talabalarda moslashuvchan, umrbod o‘qish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishini ta’kidlaydi.

Pedagogik ramkalar va strategiyalarni ko‘rib chiqish UTF yo‘nalishidagi EATR talabalarning ishtiyoqi, motivatsiyasi va umuman ta’lim natijalarini yaxshilashga xizmat qilishini ko‘rsatadi. Biroq, ushbu resurslarni samarali joriy etish moslashuvchanlik, interfaollik va fikr-mulohaza mexanizmlariga e’tibor berishni talab etadi, bu esa o‘quv jarayonini mazmunli va hamma uchun ochiq qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarni tayyorlash, resurslardan foydalanish imkoniyatlari va mos baholash usullari bilan bog‘liq muammolar doimiy kasbiy rivojlanish, infratuzilma qo‘llab-quvvatlovi va tadqiqotlarning zarurligini ta’kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, UTFni EATRga muvaffaqiyatli integratsiya qilish raqamli ta’lim muhiti orqali keng qamrovli ta’lim maqsadlariga erishish yo‘lini ochadi. Kelgusidagi tadqiqotlar UTF natijalarini EATRda o‘lchash uchun standartlashtirilgan vositalarni yaratishga, o‘qituvchilarni tayyorlashning innovatsion yondashuvlarini o‘rganishga va barcha o‘quvchilar uchun ochiq va teng imkoniyatli resurslarni ta’minlashga yo‘naltirilishi lozim. Ushbu sohalarni rivojlantirish orqali ta’lim muassasalari raqamli resurslardan samarali foydalanib, kelajak uchun tayyorlangan har tomonlama rivojlangan avlodni tarbiyalash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. Allyn & Bacon.
2. Azevedo, R., & Cromley, J. G. (2004). Does training on self-regulated learning facilitate students' learning with hypermedia? Journal of Educational Psychology, 96(3), 523–535. doi:10.1037/0022-0663.96.3.523
3. Barrows, H. S. (1986). A taxonomy of problem-based learning methods. Medical Education, 20(6), 481–486. doi:10.1111/j.1365-2923.1986.tb01386.x
4. Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2016). E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning (4th ed.). Wiley.
5. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining "gamification". Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference, 9–15. doi:10.1145/2181037.2181040

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

6. Dillenbourg, P. (Ed.). (1999). Collaborative Learning: Cognitive and Computational Approaches. Pergamon.
7. Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer, W. (2001). Critical thinking, cognitive presence, and computer conferencing in distance education. American Journal of Distance Education, 15(1), 7–23. doi:10.1080/08923640109527071

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nishonova Muattar Alisherovna**, o'qituvchi, [**Нишонова Муаттар Алишеровна,** преподаватель], [**Muattar A. Nishonova,** teacher]; manzil: Andijon viloyati, Andijon shahri, Do'stlik ko'chasi, 4-uy, [адресс: Андижанская область, город Андижан, улица Достлик, 4 дом,], [address: Andijan region, Andijan city, Do'stlik street, house 4]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

XXI ASR GEOGRAFIYASINI O‘QITISH VA O‘RGANISH NAZARIYALARI

© O.I. Orifjonova[1]✉
[1]O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada XXI asrda geografiya fanini o‘qitish va o‘rganishning zamonaviy nazariyalari, usullari va pedagogik yondashuvlari tahlil qilinadi.

MAQSAD: maqolaning asosiy maqsadi – xxi asr talablari va sharoitlariga mos ravishda geografiyani o‘qitish va o‘rganishni takomillashtirishga qaratilgan nazariy va amaliy yondashuvlarni aniqlash va ularning afzalliklarini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda adabiyotlar tahlili, o‘qituvchilar va talabalarning fikrlarini o‘rganishga asoslangan so‘rovnoma hamda pedagogik eksperimentlar qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar XXI asrda geografiya fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalar va interfaol metodlarning ahamiyatini ko‘rsatdi. talabalarning e’tiborini jalb qilishda o‘quv jarayonini geoinformatsion tizimlar, virtual xaritalar va onlayn resurslar bilan boyitish ijobiy natijalar bergani aniqlandi.

XULOSA: tadqiqot natijalari geografiyani o‘qitishda zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodlarni keng qo‘llash zarurligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: geografiya ta’limi, XXI asr ta’limi, raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar, geoinformatsion tizimlar, ekologik masalalar, integratsiyalashgan yondashuv.

Iqtibos uchun: Orifjonova.I.O. XXI asr geografiyasini o`qitish va o`rganish nazariyalari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.170–177.

ТЕОРИИ ПРЕПОДАВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ XXI ВЕКА

© И.О. Орифжонова[1]✉
[1] Узбекско-Финляндский педагогический институт, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются современные теории, методы и педагогические подходы преподавания и изучения географии в 21 веке.

ЦЕЛЬ: основной целью статьи является выявление теоретических и практических подходов, направленных на совершенствование преподавания и изучения географии в соответствии с требованиями и условиями XXI века, и анализ их преимуществ.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались анализ литературы, анкетирование, основанное на изучении мнения преподавателей и студентов, педагогические эксперименты.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали важность цифровых технологий и интерактивных методов в преподавании географии в 21 веке. Установлено, что обогащение образовательного процесса геоинформационными системами, виртуальными картами и онлайн-ресурсами в привлечении внимания учащихся дало положительные результаты.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали необходимость широкого использования современных технологий и инновационных методов в преподавании географии.

Ключевые слова: географическое образование, образование XXI века, цифровые технологии, интерактивные методы, геоинформационные системы, проблемы экологии, комплексный подход.

Для цитирования: Орифжонова И.О.Теории преподавания и изучения географии XXI века.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 170–177.

THEORIES OF TEACHING AND LEARNING GEOGRAPHY OF THE 21ST CENTURY

© Iroda O. Orifjonova[1]✉
[1]Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute, Samarqand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes modern theories, methods and pedagogical approaches to teaching and learning geography in the 21st century.

AIM: the main purpose of the article is to identify theoretical and practical approaches aimed at improving the teaching and learning of geography in accordance with the requirements and conditions of the 21st century and analyze their advantages.

MATERIALS AND METHODS: the study used a literature review, a questionnaire based on the study of the opinions of teachers and students, and pedagogical experiments.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed the importance of digital technologies and interactive methods in teaching geography in the 21st century. It was found that enriching the educational process with geoinformation systems, virtual maps and online resources gave positive results in attracting students' attention.

CONCLUSION: the results of the study showed the need for the widespread use of modern technologies and innovative methods in teaching geography.

Keywords: geography education, 21st century education, digital technologies, interactive methods, geoinformation systems, environmental issues, integrated approach.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Iroda O. Orifjonova. (2024) 'Theories of teaching and learning geography of the 21st century', Inter education & global study, (8(1)), pp. 170–177. (In Uzbek).

XXI asr ko'nikmalarini geografiyani o'qitish va o'rganishda rivojlantirish juda muhimdir. XXI asrda o'qitish va o'rganish deganda zamonaviy dunyo oqimiga mos ravishda muloqot, tanqidiy fikrlash, kreativlik va hamkorlik qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga, shuningdek, o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim usullaridan foydalanishga urg'u beradigan ta'limning yangi yondashuvlari tushuniladi. 21-asrning geografiya fanini o'qitish va o'rganishdagi muhim ko'nikmalari qatorida o'qituvchilarning geografik muammolarni tahlil qilish va echishga e'tibor qaratish orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish zarurati hisoblanadi. O'quvchilar berilgan ma'lumotlardan foydalangan holda geografik muammolarni baholash va echishni o'rganishlari kerak. Bundan tashqari, hamkorlik ko'nikmalari geografiyani o'qitish va o'rganishda muhim ahamiyatga ega, bu erda o'quvchilar umumiy maqsadlarga erishish uchun hamkorlik qilishlari kerak. O'qituvchilar ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun birgalikdagi guruh faoliyatini yoki loyihalarini amalga oshirishlari mumkin. 21-asrda o'qitish va o'rganish orqali o'quvchilar o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda samarali etkazishga o'rgatiladi. O'qituvchilar o'z g'oyalarini tengdoshlari va o'qituvchilari bilan baham ko'rishni talab qiladigan loyiha yoki faoliyatga asoslangan ta'lim orqali o'quvchilarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin. 21-asr geografiyasini o'qitish va o'rganish o'quvchilarning qiziqishini uyg'otish uchun juda muhimdir, chunki ba'zi o'quvchilar geografiyadagi tushunchalarni tushunish qiyin deb hisoblaydilar. Bundan tashqari, geografiya ko'pincha zerikarli deb hisoblanadi, chunki u juda mavhum, xaritalarni o'qish va turli hodisalar o'rtasidagi munosabatlarni tushunish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Shu sababli, geografiyani o'qitish va o'rganish bo'yicha XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish orqali o'quvchilar kelajakdagi hayotlari va martabalari uchun muhim ko'nikmalarni rivojlantirishlari mumkin.

Quyida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish va geografiya darslarini amaliyotga bog'lab o'tishga yordam beruvchi ayrim ta'lim nazariyalari va yondoshuvlarga to'xtalamiz.

Kognitivizm va konstruktivizm. Bu yondashuvlar o'quvchilarning qanday fikrlashi va ma'lumotni qayta ishlashlari bilan bog'liq. Ayniqsa, Piagetning ishiga asoslanib, konstruktivizm ongni tushunchalarni ishlab chiqish va tilni egallash uchun tuzilgan deb biladi. O'rganish oldingi bilimlarni reflektiv tahlil qilish, o'ylash va ularni yangi bilimlarga bog'lash natijasida sodir bo'ladi. Biz allaqachon bilgan narsamiz orqali o'rganamiz. Konstruktivizm individual tajribalarning o'rganishga qanday ta'sir qilishiga e'tibor qaratadi va o'quvchilarning turli nuqtai nazarlari yangi bilimlarga turli yo'llar bilan yondashishlarini anglatishini ta'kidlaydi. Bilimni bizga "tayyor" qilib berib bo'lmaydi; o'quvchi faol ishtirok etishi kerak. Geografiya darslarida o'quvchilarga yangi

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ma’lumotlarni o‘rganish va ularni allaqachon bilganlari bilan bog‘lash uchun imkoniyat va vaqt berilishi kerak. Ular o‘quv faoliyati orqali geografik bilimlarni qurishda kognitiv tarzda shug‘ullanishlari kerak.

Ijtimoiy konstruktivizm. Ijtimoiy konstruktivizm bilimni ijtimoiy jihatdan qurilgan va o‘rganishni mohiyatan ijtimoiy, hamkorlikdagi jarayon sifatida ko‘radi. O‘rganish ijtimoiy o‘zaro ta’sir va tildan foydalanishning umumiy tajribasi orqali sodir bo‘ladi. O‘qituvchilar allaqachon ma’lum bo‘lgan va bajarilishi mumkin bo‘lgan va yangi, notanish va o‘rganilishi kerak bo‘lgan narsalar o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etishga mo‘ljallangan vazifalar va tadbirlar orqali o‘quvchilarni rivojlantirishga rahbarlik qilishlari kerak.

Ijtimoiy konstruktivizm nazariyasiga mos keladigan pedagogik amaliyotlar o‘quvchi-o‘qituvchi yoki o‘quvchi-o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarni birinchi o‘ringa qo‘yadi, masalan, kichik guruh, juftlik va butun sinf interfaol ish, yuqori darajadagi savollar, o‘qituvchilarni modellashtirish va hamkorlikda o‘rganish. Ijtimoiy konstruktivistlar, barcha o‘quvchilarning sinfga olib keladigan o‘zlarining shaxsiy geografiyalari borligiga ishonishadi. O‘quvchilarga geografiya bilimlari ma’lum bir davrda va ma’lum joylarda odamlar tomonidan yaratilganligidan xabardor bo‘lishi kerak.

Jerom Bruner (Spiralsimon o‘qitish nazariyasi). Psixolog Bruner, ma’lumotni murakkab g‘oyalarni avval soddalashtirilgan darajada o‘rgatish, keyin esa murakkabroq darajalarda qayta ko‘rib chiqish uchun tuzilishi kerak, deb hisoblardi. Bu spiralsimon o‘quv dasturi sifatida tanilgan. O‘rganishda muvaffaqiyatga erishish uchun o‘qituvchilar o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini qayta ko‘rib chiqish, mustahkamlash va takomillashtirishni rejalashtirishlari kerak.

Bruner, shuningdek, o‘qituvchilar bolalarning fikrlash qobiliyatlarini hurmat qilishlari kerak deb hisoblaydi. U o‘rganishning “kashfiyot usuli” asosida o‘quv kursini ishlab chiqdi. Bruner o‘quvchilarga savollar tug‘diradigan va muhokamalarga sabab bo‘ladigan tadbirlarni rejalashtirdi. U dalil manbalaridan foydalangan holda, ochiq munozaralarda qatnashish va o‘rganganlari haqida mulohaza yuritishga o‘quvchilarni yo‘naltiradi. U o‘qituvchini “avtoritet” emas, balki manba sifatida ko‘rdi. Yaxshi o‘qituvchi o‘quvchilarga turli xil ma’lumotlar o‘rtasidagi munosabatni aniqlashga yordam beradigan darslarni ishlab chiqadi.

Bu geografiyani o‘rganish uchun qanchalik muhim?

1. Darslar ketma-ketligi va geografiya o‘quv dasturi spiral o‘quv rejasini hisobga olgan holda rejalashtirilishi kerak. O‘quvchilar vaqt o‘tishi bilan geografiyaning asosiy jihatlarini qayta ko‘rib chiqishlari kerak, ular o‘z tushunchalarini asta-sekin yuqori darajada rivojlantirishlari kerak, masalan, xarita ko‘nikmalarini o‘rganish va fizik jarayonlarni tushunish.

2. Bruner faktlarni yodlashdan ko‘ra asosiy tushunchalarni tushunish va qo‘llashga yo‘naltirilgan tadqiqot tushunchasini kiritdi. Bu geografik tadqiqotning asosidir.

Lev Vygotskiy (proksimal rivojlanish zonasi). Vygotskiy o‘quvchilarning boshqalar yordamisiz nima qila olishi va yordami bilan nima qila olishi o‘rtasidagi farqni aniqladi, bu *proksimal rivojlanish zonasi* deb ataladi. Bu ijtimoiy konstruktivizmda muhim

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

g‘oya. Agar o‘quvchilarga ma’lum darajada yordam berilsa, ularga konseptual fikrlashni rivojlantirishga yordam berish mumkin va ular yuqori darajaga erishadilar. Bu iskala o‘rganish uchun asosdir. Agar vazifa ularning proksimal rivojlanish zonasidan tashqarida bo‘lsa, bir qancha urinishlarga qaramasdan natija samrali bo‘lmasligi mumkin.

Vygotskiy tengdoshlar bilan o‘zaro munosabatlarni ko‘nikma va strategiyalarni rivojlantirishning samarali usuli sifatida ko‘rdi. U o‘qituvchilarga proksimal rivojlanish zonasida faol, bilimli o‘quvchilar yordamida kam malakali bolalarni ham hamkorlikda o‘quv mashqlaridan foydalanish orqali rivojlantirish mumkinligini taklif qildi.

Bu geografiyani o‘rganish uchun qanchalik muhim?

Geografiya mashg‘ulotlarini rejalashtirishda o‘quvchilar oldiga qo‘yiladigan muammolar o‘zgalar yordamisiz qila oladigan vazifalardan iborat bo‘lmasligi kerak. O‘quvchilar o‘rganishga yordam berish uchun o‘qituvchining aralashuviga va ularning yordamiga muhtoj - bu ko‘pincha *iskala* deb ta’riflanadi.

“Iskala qurish” Vygotskiyning o‘quvchilarga o‘zlari hal qila olmaydigan muammolarni hal qilishlari uchun “yengil yordam” berilishi kerak degan g‘oyalariga asoslanadi. Geografiyada bu o‘quvchilarga yo‘naltiruvchi savol berish, taklif qilish, xatolarini yo‘l ko‘rsatish orqali to‘g‘rilab borish demakdir – shunda o‘quvchilar o‘zlari muammoning echimiga javob topishlari mumkin. Bu ularga ularga tayyor ma’lumotni berishni anglatmaydi!

Iskaladan unumli foydalanish uchun o‘qituvchi o‘quvchining qobiliyatlari va mavjud bilim darajasi haqida aniq ma’lumotga ega bo‘lishi kerak. Bu o‘quvchilarga yuqori darajadagi tushunishga imkon beradi.

Vygotskiy biz o‘quvchilarga tildan foydalanish, ayniqsa nutq, fikrlarini shakllantirish imkoniyatlarini taqdim etishimiz kerak deb hisoblardi. Keyinchalik Barns tomonidan olib borilgan tadqiqotlar o‘quvchilar “umumiy bilim”ni shakllantirish uchun sinfda nutq orqali qanday fikr almashishlarini ko‘rsatdi. Merser fikriga ko‘ra *tadqiqot nutqi* muhim ahamiyatga ega, bu erda o‘quvchilar bir-birining g‘oyalari bilan tanqidiy, lekin konstruktiv tarzda tanishadilar, muhokama qiladilar.

Bu geografiyani o‘rganish uchun qanchalik muhim?

Tildan foydalanish - gapirish, yozish, o‘qish va tinglash - geografiya fanidan o‘quvchilarning fikrlash va o‘rganishini rivojlantirishda markaziy o‘rin tutadi. Savodxonlik - bu mavzu bo‘yicha bilim va tushunchalarni rivojlantirish vositasi, chunki u o‘quvchilarga fikrlarni shakllantirish, dalillarni asoslash va ma’lumotlarni saralashga yordam beradi. Geografiya o‘qituvchilari o‘quvchilarga munozara va yozish orqali fikrlashni shakllantirish uchun tildan foydalanish imkoniyatini berishlari kerak. Ular barcha o‘quvchilarni faol jalb etadigan maqsadli, kichik guruhlardagi munozaralardan unumli foydalanishlari kerak, shunda ular ham gapirish, ham yozish orqali fikrlarini aniqlashtirishlari va rivojlantirishlari mumkin. Ular geografiya darslarida munozaralarda taxminiy va izlanuvchan bo‘lishga undashlari kerak va har doim ham “to‘g‘ri” javob berishga intilmasliklari kerak. Og‘zaki va yozma tilning shaxsiy va ekspressiv shakllari o‘quvchilar geografiyada nimani his

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

qilishlari, ishonishlari va o‘ylashlarini ochib beradi va o‘qituvchiga ularni tushunish uchun muhim tushunchalarni beradi.

Benjamin Bloom (o‘rganishning uch domeni va Bloom taksonomiyasi). Bloom o‘rganish nazariyasiga ikkita asosiy g‘oyani qo‘shgan. U o‘rganishning uchta “domeni” va Bloom taksonomiyasini ishlab chiqdi.

Bloom o‘rganish maqsadlarini 3 ta asosiy domen bo‘yicha tasniflab beradi:

1. Kognitiv (Bilish) domeni: Bu domen o‘rganuvchining bilish, tushunish, qo‘llash, tahlil qilish, baholash va yaratish kabi oliy aqliy faoliyatlarini o‘z ichiga oladi. Bilish domeni o‘rganish maqsadlarining 6 ta bosqichini (eslab qolish, tushunish, qo‘llash, tahlil qilish, baholash va yaratish) qamrab oladi. Kognitiv domen o‘quvchining ma’lumotlar, tushunchalar, g'oyalarni qabul qilish va ularni qayta ishlash qobiliyatini o‘lchaydi.

2. Affektiv (his-tuyg‘u) domeni: Bu domen o‘rganuvchining hissiyotlari, qadriyatlari, motivatsiyasi, motivlar, emotsional reaksiyalari va munosabatlarini o‘z ichiga oladi. Affektiv domen o‘rganish maqsadlarini qabul qilish, javob berish, qadriyatlarni qaror toptirishni, tashkil etish va xarakter qilish kabi bosqichlarga ajratadi. Affektiv domen o‘quvchining his-tuyg‘ularini, motivatsiyasini va qiziqishlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

3. Psixomotorik (harakatlar) domeni: Bu domen o‘rganuvchining jismoniy ko‘nikmalar, harakatlar va mahoratlarini o‘z ichiga oladi. Psixomotorik domen o‘rganish maqsadlarini qabul qilish, yo‘nalish, moslashtirish, mexanizatsiya va takomillashtirish kabi bosqichlarga ajratadi. Psixomotorik domen o‘quvchining jismoniy ko‘nikmalarini, harakatlarini, sezgi-harakatlarini rivojlantirishga mo‘ljallangan. Bloomning ushbu 3 ta domeni o‘rganish jarayonini yaxlit tarzda qamrab oladi. Ta’lim-tarbiya jarayonida ushbu domenlar bir-biri bilan uzviy bog’liq holda rivojlantiriladi.

U shuningdek, ta’limni tizimlashtirish va baholashda asosiy vositaga aylangan ta’lim maqsadlarining Bloom taksonomiyasini (klassifikatsiyasi) ishlab chiqdi. U topshiriqlarda kognitiv qiyinchiliklar darajasini tasniflash va baholashni yanada aniqroq muhokama qilish uchun vosita sifatida yaratilgan. Shuningdek, u tushunchalar, jarayonlar, protseduralar va tamoyillarni tahlil qilish va baholash kabi yuqori darajadagi fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan.

Ushbu kontseptual taksonomiya ierarxiya sifatida taqdim etilgan, ya’ni yuqori darajadagi o‘rganish quyi darajalarga erishishga bog‘liq; eng past daraja faktlarni eslab qolishni talab qiladi. Eng past daraja - bu faktlarni yodlash va qayta tiklash (esda saqlash) va ularni eslab qolish. Mazmunni tushunish va tushuntirish, muammoni o‘z so‘zlari bilan tasvirlay olish keyingi bosqich bo‘lib, undan keyin qo‘llash, ya’ni tushunchani yangi vaziyatda qo‘llash qobiliyati.

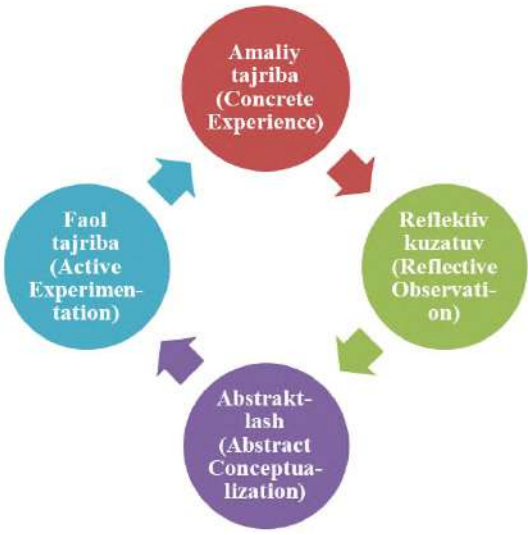
To‘rtinchi daraja - bu g‘oyalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rnatish uchun tahlil va beshinchi daraja - sintez - bir butunni hosil qilish uchun qismlarni birlashtirish, yangi nazariya yaratish. so‘ngi bosqich, baholash g‘oyalar yoki materialning qiymati to‘g‘risida xulosa chiqarishni o‘z ichiga oladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Bu geografiyani o‘rganish uchun qanchalik muhim?

Geografiyada oddiy sabab va oqibat bo‘lgan bir nechta tushuntirishlar mavjud. Ko‘pincha tushuntirishlar murakkab bo‘lib, bilim va tushunishning turli jihatlarini sintez qilishni talab qiladi. Geografik o‘rganish yangi ma’lumotlarni turli kontekstlarga qo‘llashni o‘z ichiga oladi, tahlil va tushunishni talab qiladi. Baholash - bu dalil va g‘oyalarni ko‘rib chiqishda geografiyada muhim bo‘lgan yana bir yuqori darajadagi fikrlash qobiliyati. Bloomning g‘oyalari o‘qituvchilar tomonidan ortib borayotgan kognitiv talablar bilan geografiya maqsadlarini aniqlashda keng qo‘llaniladi, chunki u yuqori darajadagi fikrlash shunchaki eslash yoki tushunishdan ko‘ra ko‘proq narsani talab qilishini ko‘rsatadi.

Kolb va tajribaviy o‘rganish. Kolb konstruktivistik g‘oyalar asosida ishlab chiqilgan va Kolb tajriba asosida o‘rganish tsikli deb nomlangan modelni yaratdi. David A. Kolb tomonidan taklif etilgan “Tajriba asosidagi o‘rganish” sikli (Experiential Learning Cycle) o‘rganish jarayonini to‘rt asosiy bosqichda tasvirlab beradi (1-rasm):

1-rasm. Kolb o‘rganish sikli

U g‘oyalar tajriba orqali shakllanadi deb hisoblaydi. Uning ta’kidlashicha, o‘rganish - bu jarayon va mavhum tushunchalar bilan bog‘langanda, aniq tajribalar, reflektiv kuzatish va mavhum kontsepsiyalash orqali amalga oshiriladi. Kolb uchun yakuniy bosqich uni qanday qo‘llash mumkinligini ko‘rish uchun faol tajribadir. Kolb o‘rganishni “tajribani o‘zgartirish orqali bilimlarni yaratish jarayoni” deb ta’riflaydi.

Bu geografiyani o‘rganish uchun qanchalik muhim?

Kolb modeli ko‘proq geografiyada amaliy ishlarda qo‘llaniladi, bunda o‘quvchilar bilim olish uchun nima qilishlarini amalda bajarib ko‘rish imkoniyatiga ega. Kolb sikli odatda sinf amaliyotlariga moslashtiriladi, chunki o‘quvchilar o‘zlari tekshiradigan mavhum nazariyalarni o‘rganish asosida faol tajribada sinab ko‘rishadi.

Amaliy ishlarda qatnashish Kolbning fikricha o‘quvchilar buni shunchaki tomosha qilish yoki o‘qish orqali o‘rganish mumkin emas, ular buni amalga oshirishlari kerak. Shuning uchun ma’lumotlarni yig‘ish bo‘yicha aniq tajriba muhim ahamiyatga

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ega. Nihoyat, o‘quvchilar o‘rganganlarini bajarish va qayta ko‘rib chiqishdan keyin fikr yuritadilar. Kolbning ta’kidlashicha, bu aniq misollarni mavhum tushunchalar bilan bog‘lash orqali o‘quvchilarga yangi g‘oyalarni tushunishga yordam beradi. U shuningdek, faol eksperiment va mulohazalarni rejalashtirish o‘quvchilarning tushunchasi-ni o‘zgartiradi deb ta’kidlaydi. Geografik so‘rovlarni o‘tkazishda o‘quvchilar to‘g‘ridan-to‘g‘ri geograflar kabi asosiy savolga javob izlash, buning uchun ma’lumotni tushunish va xulosa chiqarish uchun ishlashni amalda bajaradilar. Ushbu faoliyatning barchasida tajribani reflektiv tahlil qilish va undan o‘rganish muhim ahamiyatga ega.

Yuqorida ko‘rib chiqilgan yondoshuv va nazariyalar asosida bugungi dunyo ta’limi talabi bo‘yicha o‘quvchilar geografiya darslarida tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki o‘z bilimlarining; kuzatishlar, izlanishlar, tadqiqotlar o‘tkazish orqali, hamkorlikda jamoada ishlash orqali quruvchilari bo‘ladi. Bu yondoshuv va nazariyalar asosida geografiya darslarini tashkil qilish o‘quvchilarni kelajakka tayyorlash, ularni o`zgaruvchan dunyoga moslashishlarida hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ularni kelajakda yuzaga keladigan ekologik muammolarni bartaraf etish, hayot uchun kurash, har qanday vaziyatga moslashishga tayyorlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Roberts M. Geography by Inquiry: Approaches to Teaching and Learning in the Secondary School, Second Edition, Sheffield: Geographical Association. 2023.
2. Bokhove C and Campbell R. “Rethinking Bloom's Taxonomy”, Impact (Chartered Teaching College). January, 2020.
3. Bustin R. “Teaching a good geography lesson” in Jones, M. (ed) Handbook of Secondary Geography, Sheffield: Geographical Association, Chapter 11, pp. 1-140. 2017.
4. Anderson L and Krathwohl D, et al (Eds.) A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessment: Revisiting Bloom‘s Taxonomy of Learning Objectives. Allyn and Bacon. Boston, MA (Pearson Education Group). 2001.
5. Leat D. Thinking Through Geography, London: Chris Kington Publishing 1998. pp. 157-9.
6. Kolb D. Experiential Learning: Experience as a Source of Learning and Development, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hal. 1984.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Orifjonova Iroda Orifjon qizi**, asistent, [**Орифжонова Ирода Орифжон қизи** – ассистент], [**Iroda O. Orifjonova**, assistant]; manzil: O‘zbekiston, Samarqand viloyati., Shahar:Samarqand,Spitamen shoh ko'chasi, 166-uy [Узбекистан, Самаркандская обл., Город: Самарканд, проспект Спитамен, 166], [address: Uzbekistan, Samarkand region., City: Samarkand, Spitamen avenue, 166]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

MUAMMOLI TA`LIM TEXNOLOGIYALARI ORQALI O`QUVCHILARNING IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

© O.I. Tolipova[1]✉
[1]Qo`qon davlat pedagogika instituti, Qo`qon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada muammoli ta’lim texnologiyalari orqali o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish usullari va ularning samaradorligi tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – muammoli ta’lim texnologiyalari orqali o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan usullarni o‘rganish va bu texnologiyalarning o‘quv jarayonidagi ahamiyatini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda muammoli ta’lim texnologiyalari bo‘yicha adabiyotlar tahlili, o‘quv jarayonidagi muammoli vaziyatlar va ularning ijodiy tafakkurga ta’sirini kuzatish usullari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar muammoli ta’lim texnologiyalarining o‘quvchilarda ijodiy tafakkurni shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari muammoli ta’lim texnologiyalari orqali o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish samarali ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: muammoli ta’lim texnologiyalari, ijodiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyat, ta’lim motivatsiyasi, o‘quv jarayoni, noan’anaviy yondashuv.

Iqtibos uchun:Tolipova. O.I. Muammoli ta`lim texnologiyalari orqali o`quvchilarning ijodiy taffakurini rivojlantirish.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.178–183.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ПРОБЛЕМНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

© О. И.Толипова[1] ✉
[1] Кокандский государственный педагогический институт, Коканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются методы развития творческого мышления учащихся через проблемные образовательные технологии и их эффективность.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучение методов, направленных на развитие творческого мышления учащихся с помощью проблемных

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

образовательных технологий, и анализ значимости этих технологий в учебном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись методы анализа литературы по проблемным образовательным технологиям, наблюдения за проблемными ситуациями в учебном процессе и их влияния на творческое мышление.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что проблемные образовательные технологии обладают высокой эффективностью в формировании творческого мышления у учащихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что развитие творческого мышления учащихся через проблемные образовательные технологии является эффективным.

Ключевые слова: проблемные образовательные технологии, творческое мышление, критическое мышление, проблемная ситуация, учебная мотивация, учебный процесс, нестандартный подход.

Для цитирования:Толипова.О.И.Развитие творческого мышления учащихся посредством проблемных образовательных технологий..// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 178–183.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE THINKING THROUGH PROBLEM-BASED EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

©Ozoda I. Tolipova[1]✉
[1]Kokan State Pedagogical Institute, Kokan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes methods for developing students' creative thinking through problem-based educational technologies and their effectiveness.

AIM: the main objective of the study is to examine methods aimed at developing students' creative thinking through problem-based educational technologies and to analyze the significance of these technologies in the learning process.

MATERIALS AND METHODS: the study used literature analysis on problem-based educational technologies, observation of problem situations in the learning process, and their impact on creative thinking.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that problem-based educational technologies are highly effective in fostering creative thinking in students.

CONCLUSION: the study results confirm that developing students' creative thinking through problem-based educational technologies is effective.

Keywords: problem-based educational technologies, creative thinking, critical thinking, problem situation, educational motivation, learning process, unconventional approach.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Ozoda I. Tolipova (2024) Development of students' creative thinking through problem-based educational technologies ' media competence, (8(1)), pp. 178–183. (In Uzbek).

Muammoli ta’limning bosh maqsadi – o’quvchilarning o`rganilayotgan mavzuga doir muammolarni to’liq tushunib etishiga erishish va ularni hal eta olishga o’rgatishdan iborat. Muammoli ta’limni amaliyotda qo’llashda asosiy masalalardan biri o’rganilayotgan mavzu bilan bog’liq muammoli vaziyat yaratishdan iborat.

Turli o’quv fanlari bo’yicha o’qituvchilar darslar jarayonida muammoli vaziyatlar hosil qilishni va ularni echish usullarini oldindan ko’zda tutishlari kerak.

Muammoli vaziyat yaratish usullari: o’qituvchi o’quvchilarga dars mavzusi bilan bog’liq ziddiyatli holatni tushuntiradi va uni echish yo’lini topishni taklif qiladi; bir masalaga doir turli nuqtai-nazarlarni bayon qiladi; hal etish uchun etarli bo’lmagan yoki ortiqcha ma’lumotlar bo’lgan yoki savolning qo’yilishi noto’g’ri bo’lgan masalalarni echishni taklif etadi va boshqalar.

Muammoli vaziyatni hal etish darajalari:o’qituvchi muammoni qo’yadi va o’zi echadi;o’qituvchi muammoni qo’yadi va uning echimini o’quvchilar bilan birgalikda topadi; o’quvchilarning o’zlari muammoni qo’yadilar va uning echimini topadilar.

Muammoli vaziyatni echishda qo’llaniladigan usullar: muammoni turli nuqtai-nazardan o’rganish, tahlil qilish; solishtirish, umumlashtirish; faktlarni aniqlash va qiyoslash; vaziyatga bog’liq xulosalar chiqarish; o’quvchilarning o’zlari aniq savollar qo’yishi va boshqalar.

Muammoli ta’lim texnologiyasi juda qadim zamonlardan shakllanib kelmoqda. Jumladan, qadimgi Grestiyada muammoli savol-javoblar, qadimgi Hindiston va Xitoyda muammoli bahs-munozaralardan keng foydalanilgan. Muammoli ta’limni amerikalik psixolog, faylasuf va pedagog Dj. Dyui 1894 yilda Chikagoda tashkil etgan tajriba maktabida qo’llagan. XX asrning 60-yillarida bu yo’nalishda tadqiqotlar olib borildi. 70-80-yillarga kelib, amaliyotga keng joriy etildi.

Muammoli ta’limning asosiy g’oyasi bilimlarni o’quvchilarga tayyor holda berish emas, ular tomonidan dars mavzusiga tegishli muammolar bo’yicha o’quv-tadqiqotlarini bajarish asosida o’zlashtirilishini ta’minlashdan iborat.

O’zbekistonda muammoli ta’limni qo’llash bo’yicha bir necha asrlar davomida maktab va madrasalarda suqrotona savol-javob usulidan keng foydalanish asosida o’quvchilarda ziyraklik, hozirjavoblik sifatlari hamda go’zal nutq tarkib toptirilgan.

Suqrotona savol-javob usuli hozirgacha eng samarali ta’lim usullaridan biri sifatida qo’llaniladi. Bunda o’quvchi chuqur mantiqiy fikrlashga, ziyraklikka, aniq va to’g’ri so’zlashga, nutqning mantiqiyligi va ravonligiga hamda tanqidiy, ijodiy fikrlashga o’rgatilgan. Masalan, suqrotona suhbatlar deganda o’qituvchining o’quvchini mustaqil va faol fikrlash jarayoniga olib kirishi hamda uning fikrlashidagi noto’g’ri jihatlarni ziyraklik bilan aniqlagan holda ularni tuzatish yo’liga olib chiqishdan iborat usullar nazarda tutiladi. Bunday suhbat bosqichlarini quyidagicha soddalashtirib ifodalash mumkin: savol-javoblar

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

orqali o'quvchining bilim darajasi va fikrlash qobiliyatini umumiy tarzda aniqlash; o'rganilayotgan mavzuning mazmunini o'quvchi motivlariga muvofiqlashtirish. Bu, asosan, o'quvchining qiziqish va qobiliyatlariga mos bo'lgan misollar tanlash orqali amalga oshiriladi; o'quvchini faol muloqotga olib kirish. Bunda asosan rag'batlantirish usullaridan foydalaniladi; o'qituvchi o'zini bilmaydigan odamdek, o'quvchidek tutib, savollar berib boradi; o'quvchining to'g'ri fikrlarini maqtash orqali uni yanada erkin va chuqurroq fikrlashga, so'zlashga jalb qilish; o'quvchining xato fikrlarini aniqlab boorish; o'quvchining xato fikrlariga nisbatan to'g'ri fikrni o'qituvchi tomonidan yaqqol mantiqiy asoslangan shaklda bayon qilish yoki tushuntirish orqali o'quvchi uchun muammoli vaziyat yaratiladi va o'quvchini o'z xatolarini o'zi tuzatishiga yo'naltiriladi.

Bundan ko'rinib turibdiki, ushbu usul yuqori natija berishi shubhasiz bo'lib, ammo buning jiddiy shartlari ham mavjud. Bular o'qituvchining keng bilimga va ijodiy fikrlash qobiliyatiga, yuqori muloqot madaniyatiga, pedagogik mahoratga ega bo'lishi kabilardan iborat.

Muammoli ta'lim mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarish. Muammoli ta'lim mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: o'quv fani va darslar mavzusini o'rgatishda ular bilan bog'liq muammoli masalalarni belgilash; ulardan muammoli vaziyatlar hosil qilish va amalda foydalanishni oldindan rejalashtirib borish; o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga olish; zarur o'quv vositalarini tayyorlash; muammoli vaziyatdagi mavjud ziddiyatni ko'rsatish; topshiriqni va uni echish uchun etarli shartlarni aniq bayon qilish; o'quvchilarning muammoni hal etishda yo'l qo'yayotgan xatolarini, ularning sababini va xususiyatini ko'rsatish; o'quvchilarning noto'g'ri taxminlari asosida chiqargan xulosalari oqibatini muhokama etib, to'g'ri yo'lni topishlariga ko'maklashish va boshqalar.

Muammoli ta'lim jarayonini quyidagi uchta asosiy bosqichga ajratish mumkin: muammoli vaziyat hosil qilish; muammoni echish taxminlarini shakllantirish; yechimning to'g'riligini tekshirish (olingan echim bilan bog'liq axborotni tizimlashtirish orqali). Muammoli vaziyat hosil qilishda quyidagilar hisobga olinishi lozim: muammolar nazariy yoki amaliy yo'nalishda bo'ladi; darsda hosil qilinadigan muammoli vaziyat hamda o'quvchilarga hal etish taklif etiladigan muammoga qo'yiladigan eng asosiy talab – o'quvchilarning qiziqishini oshiradigan, eng kamida esa, o'quvchilarda qiziqish hosil qiladigan bo'lishi kerakligidan iborat. Aks holda ko'zda tutilgan natijaga erishish imkoni bo'lmaydi. Muammo o'quvchilarning bilim darajalariga hamda intellektual imkoniyatlariga mos bo'lishi shart.

Hosil bo'lgan muammoli vaziyatni echish uchun topshiriqlar yangi bilimlarni o'zlashtirishga yoki muammoni aniqlab, yaqqol ifodalab berishga yoki amaliy topshiriqni bajarishga yo'naltirilgan bo'ladi.

O'quvchilarning muammoli vaziyatni tushunishlari, uning kelib chiqishi sabablari hamda nimalarga, qanchalik darajada bog'liqligini idrok qila olishlari natijasida hosil bo'ladi. Bunday tushuna olish esa o'quvchilarga mustaqil ravishda muammoni ifodalay olish imkoniyatini beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Muammoni echish taxminlarini shakllantirishda o'quvchi o'zlashtirgan bilimlari asosida kuzatish, solishtirish, tahlil, umumlashtirish, xulosa chiqarish kabi aqliy faoliyatlarni bajaradi. Aqliy faoliyatdagi asosiy jarayon fikrlash jarayoni bo'lib, fikrlashning sifati uning mantiqiyligi, mustaqilligi, ijodiyligi, ilmiyligi, asosliligi, uzviyligi, tejamliligi, maqsadliligi, tezligi, tahliliyligi, qiyosiyligi, umumlashtirilganligi, xususiylashtirilganligi, kengligi, chuqurligi, ishonarliligi, realligi, haqqoniyligi darajasi bilan belgilanadi.

Shu bilan birga intellektual sifatlar xotira, tasavvur, anglash va shu kabi psixologik jarayonlarning tezligi hamda boshqa parametrlari bilan bog'liq. Intellektual taraqqiyot darajasi o'qituvchilarda hamda o'quvchilarda qancha yuqori bo'lsa, shunchalik yaxshi natijalarga erishish imkoniyati hosil bo'ladi. Shunga ko'ra o'quvchilarda muammoni sezish, uni aniqlash, echimiga doir taxminni to'g'ri belgilash va echimning to'g'riligini tekshirish qobiliyatlari rivojlanib boradi.

Muammoni hal etishni 3 ta bosqichga ajratish mumkin: isbotlash – bu muammoning ilgari to'g'ri deb tan olingan sabablar bilan bog'liqliklarini topish asosida amalga oshiriladi; tekshirish – buni tanlangan sababning oqibatida hal etilayotgan muammo hosil bo'lishi to'g'riligini asoslash bilan amalga oshiriladi; tushuntirish – bu muammoning echimi nima uchun to'g'riligini tasdiqlovchi sabablarni aniqlash asosida amalga oshiriladi.

Oguvchilarning ijodiy tafakkur va ijodiy gobiliyatlarini ostirishda muammoliy talimdan unumliy foydalanish uchun uninig ayrim nazariy asoslari sifatida B. Blumning yuqoridagi I.2.- mavzu ilovasida keltirilgan bilish va emotsional sohalardagi pedagogik maqsadlar taksonomiyasi (tafakkurning bilish qobiliyatlari rivojlanishiga muvofiq ravishdagi oltita darajasi) ga hamda G. Gardnerninig intellekt kopligi nazariyasiga asoslsnish maqsadga muvofiq. Intellekt kopligi nazariyasining qisqacha bayoni quidagicha: bu nazariyani amerikalik psixolog Govard Gardner (1943 yil 11 iyulda tug`ilgan) ishlab chiqqan.

Bu nazariya har bir odam turli darajada ifodalangan kamida sakkizta tipdagi intellektga ega ekanligini ochib berdi. Ular quyidagilar: Verbal-lingvistik intellekt-so`z xotirasi, so`z boyligi yaxshi, o`qishni yaxshi ko`radi, so`z bilan ijod qilishni yoqtiradi. Bular shoir, yozuvchi, notiqlar; mantiqiy-matematik intellekt-hisoblash va sonlar bilan ishlashni, mantiqiy masalalar, boshqotirmalarni echishni, shaxmat o`ynashni yaxshi ko`radi, tengqurlariga nisbatan ko`proq abstrakt darajada fikrlaydi, sabab-oqibat bog`liqliklarini tushunadi. Bular matematik, fizik va boshqalar.

1. Vizual-fazoviy intellekt-ko`rish obrazlari bilan fikrlaydi, karta, sxema, diagrammalarni tekstga nisbatan oson o`qiydi, xayolga berilish, rasm chizish, modellar konstrukstiyalashni yaxshi ko`radi. Bular rassom, haykaltarosh, me'mor, ixtirochi, shaxmatchilar.

2. Motor-harakatli intellekt-yuqori sport natijasiga erishadi, boshqalarning harakatlari, mimikasi, odatlarini yaxshi takrorlaydi, hamma narsaga qo`l tekkizish, buyumlarni qismlarga ajratish va yig`ish, yugurish, sakrash, kurash tushishni yaxshi ko`radi. Hunarlarga qobiliyatli. Bular raqqos, mim, artist, sportchilar.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

3. Musiqiy-ritmik intellekt-qo`shiqlar, kuylarni eslab qoladi, ovozi yaxshi, musiqa asbobini chaladi, xorda ashula aytadi, harakatlari va so`zlashi ritmli, o`zicha sezmasdan kuylaydi, biror ish qilayotib, stolni ritmik chertadi. Bular bastakor, musiqachi, qo`shiqchi, raqqoslar.

4. Shaxslararo intellekt-tengqurlari bilan muloqotni, boshqa bolalar bilan o`ynash va ularga o`rgatishni yaxshi ko`radi, turli holatlarda etakchi bo`lib qoladi, hamdardlikni, boshqalarga g`amxo`rlik ko`rsatishni biladi, boshqa bolalar unga sherik bo`lishga intiladilar. Bular diniy xodim, siyosatchi, diplomatlar.

5. Ichki shaxsiy intellekt-mustaqillik hissi, iroda kuchini namoyish qiladi, o`zinining yaxshi va yomon xislatlarini real anglaydi, vazifalarni hech kim xalaqit bermaganda yaxshi bajaradi, o`zini boshqara oladi, yakka ishlashni ma'qul ko`radi, o`z hissiyotlarini aniq tasvirlaydi, o`z xatolaridan ibrat oladi, o`z qadrini bilish hissi rivojlangan. Bular psixolog, o`qituvchi, tarbiyachilar.

6. Tabiatshunos intellekti-tabiatga, tabiat hodisalariga, jonivorlar, o`simliklarga qiziqadi, tabiat olamini tushunish, atrof-muhitning belgilari va xususiyatlarini farqlash, tasniflash va shu kabilarga qobiliyatini namoyon qiladi. Bular tabiatshunos, ekolog, qishloq xo`jalik xodimlari.

Ayrim bolalar o`zlaridagi eng ustun intellekt tipi orqali boshqalarga nisbatan osonroq o`qishlari mumkin. Har bir boladagi o`z vaqtida aniqlangan va rivojlantirilgan talant unga hayotda yuksak cho`qqilarga erishish uchun yo`l ochib beradi. Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayoni bolalarga intellektning har xil tiplarini jalb qilishni talab etadigan tajribalar orttirish imkoniyatini beradigan holda tashkil etilishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Tolipova, Ozoda, and Zarinabonu Mirzaliyeva. "MARKAZIY OSIYO MUTAFAKKIRLARI ILMIY ME'ROSINING BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA TUTGAN O'RNI." Development and innovations in science 2.12 (2023): 106-111.
2. Tolipova, Ozoda, and Alimardon Juliboyev. "MILLIY UYG'ONISH DAVRI NAMOYONDALARINING TA'LIM VA MAORIF HAQIDAGI DASTLABKI QARASHLARI." Development of pedagogical technologies in modern sciences 2.12 (2023): 152-156.
3. Толипова, О.И. "Kreativlikni o'rganish va tushunishga bo'lgan yondashuvlar." Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире 1.4 (2022)

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Ozoda Tolipova Ikrom qizi**, PhD, [**Озода Толипова Икром кизи,** Ph.D.], [**Ozoda I. Tolipova**, PhD]; manzil:O'zbekiston, 150700, Farg'ona viloyati, Shahar: Qo'qon, Turon ko'chasi, 23[адрес: Узбекистан, ул.150700,Ферганская область, Город: Кокан, улица Турон, 23], [address: Uzbekistan, 150700, Uzbekistan, Fergana region, City: Kokan, Turon street, 23]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

O‘SMIR QIZLARNI SHARQONA MA’NAVIY-AXLOQIY QARASHLARINI SHAKLLANTIRISHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING QARASHLARI

© O.O. Qo`chqarova[1]✉
[1]Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada o‘smir qizlarni tarbiyalashda Sharq mutafakkirlarining ma’naviy-axloqiy qarashlarining ahamiyati yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi – o‘smir qizlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda Sharq mutafakkirlarining qarashlaridan foydalanishning usullarini tahlil qilish va ularning amaliy ahamiyatini ochib berishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda adabiy manbalar va tarixiy asarlar tahlil qilindi. o‘quvchilarning axloqiy tarbiyasiga ta’sir ko‘rsatgan mutafakkirlarning qarashlari o‘rganilib, pedagogik amaliyot bilan bog‘liq kuzatuvlar olib borildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, Sharq mutafakkirlarining g‘oyalari asosida qizlarni tarbiyalash ularda odob-axloq me’yorlarini rivojlantirish va ijtimoiy mas’uliyat hissini shakllantirishda samarali natija beradi.

XULOSA: tadqiqot natijalari o‘smir qizlarni tarbiyalashda sharq mutafakkirlarining qarashlarini qo‘llash axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: Sharq mutafakkirlari, o‘smir qizlar, ma’naviy-axloqiy tarbiya, axloqiy qadriyatlar, pedagogik yondashuvlar, Sharqona qarashlar.

Iqtibos uchun: Qo`chqarova O.O. O`smir qizlarni sharqona ma`naviy-axloqiy qarashlarini shakllantirishda sharq mutafakkirlarining qarashlari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.184–190.

МНЕНИЯ ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ВОСТОЧНЫХ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ВОЗЗРЕНИЙ ДЕВОЧЕК-ПОДРОСТКОВ

© О.О. Кучкарова[1]✉
[1]Самаркандский государственный медицинский университет, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье подчеркивается значение духовно-нравственных воззрений восточных мыслителей в воспитании девочек-подростков.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: цель исследования – проанализировать методы использования взглядов восточных мыслителей в духовно-нравственном воспитании девочек-подростков и выявить их практическое значение.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы литературные источники и исторические произведения. изучены взгляды мыслителей, оказавших влияние на нравственное воспитание учащихся, и сделаны наблюдения, связанные с педагогической практикой.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что обучение девочек на основе идей восточных мыслителей дает эффективные результаты в развитии моральных норм и формировании у них чувства социальной ответственности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали, что применение взглядов восточных мыслителей в воспитании девочек-подростков имеет большое значение в формировании нравственных ценностей.

Ключевые слова: восточные мыслители, девочки-подростки, духовно-нравственное воспитание, нравственные ценности, педагогические подходы, восточные взгляды.

Для цитирования: Кучкарова.О.О.Взгляды восточных мыслителей на формирование восточных духовно-нравственных взглядов смирских девушек.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 184–190.

VIEWS OF ORIENTAL THINKERS IN FORMING TEENAGE GIRLS' ORIENTAL SPIRITUAL AND MORAL VIEWS

© Oysha. O. Qo‘chqarova[1]✉
[1]Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article highlights the importance of the spiritual and moral views of Eastern thinkers in the upbringing of teenage girls.

AIM: the purpose of the study is to analyze the methods of using the views of Eastern thinkers in the spiritual and moral upbringing of teenage girls and to reveal their practical significance.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed literary sources and historical works. The views of thinkers who influenced the moral upbringing of students were studied, and observations were made related to pedagogical practice.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that educating girls based on the ideas of Eastern thinkers gives effective results in developing moral standards and forming a sense of social responsibility in them.

CONCLUSION: the results of the study showed that the application of the views of Eastern thinkers in the upbringing of teenage girls is of great importance in forming moral values.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Keywords: Eastern thinkers, teenage girls, spiritual and moral education, moral values, pedagogical approaches, Eastern views.

For citation: Oysha O. Qo`chqarova. (2024) 'The views of Eastern thinkers in the formation of Eastern spiritual and moral views of Smir girls', Inter education & global study, (8(1)), pp. 184–190. (In Uzbek).

Yoshlarning ahloqiy rivojlanishi, ularni insonparvarlik ruhida tarbiyalash masalasiga O‘zbekistonda katta e’tibor qaratilgan, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan taklif etilgan mamlakatimizni rivojlantirish va uning mustaqilligini mustahkamlashning strategik vazifalarida ma’nan etuk, barkamol avlodni va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash hamda ijtimoiy vazifalarni hal etishda jamiyatga yordam ko‘rsata oladigan ko‘ngilli, milliy g‘urur hissi ustun bo‘lgan yoshlarni tarbiyalash muhim vazifalardan biri sifatida belgilab berilgan. Bu vazifalarni amalga oshirishda “biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an’analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz” va o‘sib kelayotgan yosh avlodni

Sharqona tarbiya asosiga qurilgan umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash jamiyat oldiga ulkan ma’suliyat yuklamoqda. Mazkur belgilangan vazifalarni hal etishda esa, albatta, maktab ta’limining o‘rni beqiyosdir. Davlatimiz rahbari bu borada maktab o‘qituvchilarining oldiga o‘smir qizlarda milliy xususiyatlardan bo‘lmish kitobxonlik madaniyatini shakllantrish masalasiga urg‘u bermoqdalar. Kitobxonlik haqida faylasuf va tarixchining inson ruhiyatini shakllantirishdagi o‘rni haqida so‘z borar ekan, yozuvchi Frensis Bekonning quyidagi so‘zlari yodga tushadi. U “Kitoblar vaqt to‘lqinlarida kezib, o‘zining qimmatbaho yukini avloddan - avlodga tashib o‘tayotgan tafakkur kemalaridir”, - deydi. Haqiqatdan ham, kitoblar yaratilgan ilk davrlardan boshlab, to hozirgi kunga qadar, inson tafakkur dunyosini boyitish uchun beminnat xizmat qilib kelmoqda. XXI asrga kelib, jahon xalqlarining hayotida katta o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.,” “Milliy taraqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz”, “Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir” nomli nutq va ma’ruzalar to‘plamidan iborat bo‘lgan kitoblarida yangi sharoitda islohotlarni izchillik bilan amalga oshirishning tarixiy zaruriyat ekanligi, uni amalga oshirishning yangicha shakl, usul va vositalari ilmiy-amaliy jihatdan asoslangan. Mustaqillik uchun ochiq yoki pinhona davom etgan kurashlardan so‘ng o‘zining haqiqiy mustaqilligiga erishgan o‘zbek xalqi ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy davlatni qurish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish orqali ozod va obod Vatanda erkin va farovon hayot kechirishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ydi.

Bu maqsadga erishish uchun odamlarning yangicha dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirish, ya’ni ularni “tafakkur qilishi”dan ozod qilish masalasi eng dolzarb mavzulardan biriga aylandi. Eng muhimi, taraqqiyotning umumiy ko‘lamida o‘zbek

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

halqining o‘rnini ajdodlarimiz, ota-bobolarimiz o‘qigan kitoblarning umumiy soni, miqdori bilan belgilanib kelingan. Shuning uchun bu bebaho xazina bizni minglab asr avval dunyodan o‘tgan odamlar bilan uchrashtiradi. Bu avlodlarimiz kitoblarni oddiy sham yorug‘ida o‘qiganlarini bugungi yoshlar tasavvur ham qilaolmaydi.

Chunki, avlodlarimiz kitobga ustoz, bilim va ma’naviyat, qadriyat yuksalishga erishishning eng asosiy manbasi, xazinasi deb qaraganlar. Bu kitobga berilgan baho zamirida juda katta ma’no, tafakkur ziyosi mavjudligini isbotlab turibdi. Eng muhimi, hayotni o‘rgatuvchi murabbiy hisoblanadi. Ma’naviy barkamol inson bo‘lib etishishning asosiy mezoni sanalgan axloqiy tarbiya kitob mutolaasi vositasida ham uzluksiz bo‘lmog‘i lozim. Chunki, har qanday millat, elatlarda birinchi navbatda mehr-oqibat, saxovat va muruvvat, do‘stlik va sadoqat, qanoat kabi insoniy xislatlar asosiy masala, mezon sanaladi.

Tadqiqotning maqsadi: O‘smir qizlarni sharqona ma’naviy-axloqiy qarashlarini shakllantirishda sharq mutafakkirlarining qarashlari haqidagi ma’lumotlarni yoritish.

Tadqiqot vazifalari:

-O‘smir qizlarni sharqona ma’naviy-axloqiy qarashlarini shakllantirish mexanizmlarini ishlab chiqish;

- o‘smir qizlar tarbiyasida sharq mutafakkirlarinig tarbiyaviy qarashalridan foydalanishning ahamiyatini asoslab berish;

Tadqiqot natijalari va uning muhokamasi: Qadimdan ko‘hna toshbitiklardan boshlangan kitob va kitobnavislik insoniyat tamaddunining eng buyuk, oliy kashfiyoti va mo‘jizasi sifatida bani bashar tarixida dunyo turguncha quyoshday porlab, charaqlab turmog‘i muqarrar.

Eng qadimgi turkiy toshbitiklardan tortib O‘rxun – Enasoy yozuvlarigacha, Zarautsoy g‘oridagi suratlar-u Afrosiyob naqshlari, qadim Baqtiriyaning qo‘xna Kushon xatlaridan toki Oltoy tog‘laridagi toshlarga bitilgan harflarga qadar butun bashariyat avlodiga xalqimiz tamaddunining, nasl-nasabimiz-u ma’rifatimiz tomirlarining naqadar qadimiyligi bilan buyukligidan darak bermaydimi?! Eng qadim va donishmand noshir sifatida xalqimiz “Avesto” singari ulkan nashrni insoniyat tamadduni va tarixining kitob javonida hanuzga qadar saqlab kelmoqda. “Temur tuzuklari” timsolida bizning ajdodlarimiz davlatchilik va sarkardalik, lashkar tutish va harbiy zarb yuritishning qomusiy tamoyillari va yo‘riqlarini tuzganlarida, bugun dunyoga dag‘dag‘a solayotgan ayrim mamlakatlarning Yer yuzida nom-nishoni ham yo‘q edi.

Holbuki, ayni shu davlatlarning armiyasida Amir Temur bobomiz tuzuklaridagi lashkar tuzish, jang yuritish san’ati va uslublari harbiy taktika darslari sifatida hozirga qadar o‘qitilib, o‘rgatilib kelinmoqda. Bobolarimiz butun ro‘yi olamni-Yerni ham, samoni ham-bilim bilan, tafakkur va kitob bilan zabt etgan. Seryulduz osmon Mirzo Ulugbek bobomizning duraxshon kutubxonasiga o‘xshaydi. Termiziylardan Buxoriylargacha, Ibn Sinolar u Beruniylar, Ulugbeklar-u Farg‘oniy bilan Xorazmiy bobolargacha jahonni aql-u zakovat, ilm-u hikmat bilan egallagan buyuk jahongirlar bo‘lgan. Buyuk adabiyot namoyandalari kitobga tafakkurning tolmas qanoti, deb ta’rif berganlarida, uning inson va

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ma’naviy olamini boyitishni nazarda tutganlar. Kitob vatanga muhabbat, yurtga sadoqat, odamlarga mehr – oqibat tuyg‘ularini kamol toptirishning eng yaxshi vositasi sifatida qadrlanadi. Ilm – fan, jamiyatning yutuqlari, taraqqiyoti kitob bilan yuzaga keladi.

Kitob yoshlikda eng yaxshi murabbiy, qariganda esa undan yaxshiroq do‘st yo‘qligi xususidagi fikr va g‘oyalarni juda ko‘p eshitamiz. Kitobning inson hayoti, kishilik jamiyati ma’naviy taraqqiyotidagi beqiyos o‘rni qadimdan ma’lum. U dunyoni tanish, bilim berish bilan birga go‘zallikka muhabbat uyg‘otish, undan zavqlanish, yovuzlikdan nafratlanish tuyg‘usini rivojlantiradi. Kitob talaba-qizlarda dunyoni anglab olishga ko‘mak berish bilan bir qatorda uning ilmiy dunyoqarashini shakllantiradi, ijobiy xarakterni tarkib toptiradi, hayot va turmush ziddiyatlarini qanday qilib echish yo‘llarini o‘rgatadi. Bu xislatlarni egallab olgan har bir talaba-qizlar yuksak ma’naviyatli shaxs bo‘lib kamolga etadi. Zero, kitob avlodlar zanjirini mustahkamlovchi ma’naviy merosdir. U inson ruhiga ta’sir etib, ularni ma’naviy-axloqiy kamolotga etaklaydi, hissiyotiga ta’sir etadi va bilim berish bilan birga talaba-qizlarga zavq bag‘ishlaydi hamda aqlni charxlab, uni tarbiyalaydi, adabiyotshunos Safo Matjonov ta’kidlaganidek, “Ilmiy asarlar g‘aflat va jaholatdan qutqarsa, badiiy asarlar dag‘allik va razolatdan xalos etadi. Unisi ham, bunisi ham kishilarning ma’rifatli, baxt-saodatli bo‘lishi uchun bab-baravar foydali va zarurdir”.

Darhaqiqat, kitob o‘zida rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi ulkan imkoniyatni saqlaydi, talaba-qizlarni insoniyatning ma’naviyat tajribasiga oshno etadi, uning aqlini rivojlantirib, his-tuyg‘ularini yuksaltiradi. U yoki bu asar talaba-qizlar tomonidan qanchalik chuqur va to‘liq qabul qilinsa, bu asar uning shaxsiga shunchalik katta ta’sir ko‘rsatadiki, talaba-qizlar o‘z oldiga buyuk maqsadlar qo‘yib, yomon illatlardan o‘zini saqlaydi. Shuning uchun ham ta’limning etakchi vazifalaridan biri talaba-qizlarda kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishni shakllantirish, ularni voqea va hodisalarni tahlil etishga o‘rgatishdir. Buning uchun, avvalom bor, har bir o‘qituvchi u qaysi fandan dars berishidan qat’iy nazar, talaba-qizlarni kitob o‘qishga qiziqtirish yo‘llari, shart-sharoitlarini bilishi zarur [104]. Mamalakatimizning asrlar davomida shakllangan bayramlari, tantanasi sharoitlari bilan bog‘liq urf-odatlar ham o‘ziga xos xususiyatga egadir

Ayniqsa, musulmon davlatlarida o‘tkaziladigan motam marosimlari islom dini aqidalariga tayanilgan holda o‘tkazilishida ham o‘ziga xos odob-axloq qoidalari mavjuddir. Eng muhimi avlod-ajdodlarimiz o‘sib kelayotgan yosh avlod qalbida o‘tmish merosimizga sadoqat, ezgu tuyg‘ularga muhabbat ruhida tarbiyalashga alohida e’ribor berilgan. Shuning barobarida halqimizning ommaviy hasharlarda, bayramlarda, to‘y va azalar bilan bog‘liq turli oilaviy marosimlarda yoshlarning ishtirokiga alohida diqqat qaratilgan. Ularnig faol ishtiroki kattalar oldida ko‘rikdan o‘tish vazifalarini ham bajargan. Eng muhimi, bu tilga olingan milliy qadriyatlar har bir yigit va qiz qalbida o‘z xalqi madaniyatining dunyo madaniyatida tutgan o‘rnini qadrlashga, milliy g‘ururni o‘stirishga xizmat qiladi. anglashga, sharqda oila tushunchasi bilan bog‘liq o‘ziga xos qonuniyatlar mavjud. Birinchidan, o‘zbek oilalari o‘zining serfarzandligi bilan G‘arb mamlakatlaridan tubdan farq qiladi. Sharqda avlodlar shajarasining davomiyligini ham bir necha avlod o‘zaro birlashtirishini ham, katta oilani barpo etish orqali erishish mumkinligi haqidagi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

aqidaga amal qilganlar. Ya’ni, o‘zbek oilalariga xos xususiyatlardan biri, bir necha oilaning bir xonadonda yashashidir. Aksariyat oilalar bobo va buvi, ota–ona, o‘g‘il, kelin, kuyovlar, chevaralardan iborat bo‘ladi. Bunday xonadonlarda bobo va buvilar, ota-ona va boshqa oila vakillarining umumiy ta’lim-tarbiya usullari mavjud bo‘lib har kim o‘z imkoniyatidan kelib chiqib, turli yoshdagi bolalarni tarbiyalaydilar. Ularni nazorat qiladiganlarning soni ko‘pligi sababli e’tiborsiz qolmaydilar. Katta oilada tarbiya ko‘rgan o‘g‘il-qizlar eng avvalo ko‘pchilik bilan muomala qilish madaniyatini o‘rganadilar, o‘zlari mas’ul bo‘lgan vazifalarni o‘z o‘rnida bajarishga harakat qiladilar, oilaviy me’yorga rioya qilish ko‘nikmasi shakllantiriladi. Eng muhimi, o‘zidan kattalarni hurmat qilishni, qarindosh urug‘lar bilan o‘zaro munosabatlarda yaqin bo‘lishni o‘rganadilar. Salbiy xislatlar: yolg‘on gapirish, chaqimchilik, o‘g‘rilik va boshqa tarbiya uchun zid bo‘lgan harakatlar katta oila a’zolari oldida ishonchsizlik keltirishini, o‘zaro totuvlikka ziyon keltirishini anglab etadilar. Ayniqsa, o‘smir qizlar tarbiyasi bilan bog‘liq o‘git nasihatlar ko‘pchilik tomonidan berilishi bevosita axloq ilmi bilan bog‘liq bo‘lib kelajakda turmush, uy-ro‘zg‘or, oilani boshqarish, biror hunarni o‘rganish, kiyinish qoidalariga amal qilish va boshqa masalalar bilan bog‘liqdir. Chunki, bu o‘git nasihatlar ularning katta xonadonda ko‘rgan-bilganlari ertaga turmushda o‘ziga to‘g‘ri yo‘l tanlay bilishda katta yordam berishi mumkin.

Eng muhimi, jamoaviy oila tarbiyasini amalga oshirishda kattalar pand nasihatlarining asosi bo‘lgan kitobxonlik xususida ham so‘z yuritiladi. Keyingi yillarda o‘smir qizlar tarbiyasida ularning axloqi, odobi masalasida ommaviy axborot vositalari gazeta, jurnallar sahifalarida yuzaga kelgan muammolar va ularning echimlariga doir suxbatlar, badiiy-ma’rifiy chiqishlar namoyish etilmoqda. Ayniqsa, milliy an’ana va urf-odatlar, qadriyartlarni targ‘ib qilishga, shuning barobarida, ommaviy axborot vositalari sahifalarida, televideniya ko‘rsatuvlarida ma’lumotlarning, bevosita telespektakllar va dramaturgiyaning turli ko‘rinishlari vositasi orqali tashkil etadi. Oila davrasida kattalar mazkur namoyishlar xususida mulohazalar bildirar ekan, axloqiy - ma’naviy ahamiyatga alohida urg‘u bergan holda badiiy asarlarda ilgari surilgan g‘oyasi asosiy mohiyati muammolari xususida, dramaturglarning teatr saxnalarida namoyish qilingan ko‘rinishi aktyorlarning mahoratlariga fikr bildirishlari odatiy holatdagi an’anadir. Sharq xalqlarida odatiy, ammo, muhim bo‘lgan salomlashish odobi ham g‘arb mamalakatlaridagiga nisbatan keskin faqr qiladi. Dono xalqimiz “Bola boshidan, uning tarbiyasi beshikdan boshlanadi”,- degan aqidaga amal qilib keladilar. Shuning uchun ham xalqimiz bolalarni go‘dakligidanoq salom berishga o‘rgatadi. Insonga, do‘stga, keksalarga, ustoz-murabbiylarga, mehmonga beriladigan salom xalqimizning eng muhim xislatlari-hurmat-ehtiromini bildiradigan, mehr-oqibat ko‘prigi bo‘lib, odob-axloq qoidalari voyaga etmagan qizlarga alohida uqtiriladi.

Komil inson tarbiyasi, ularning ma’naviy-axloqiy qarashlarini tarbiyalash masalasi Sharq xalqlarining milliy pedagogikasida o‘ziga xos uslub va tamoyillar ko‘rinishida mavjud bo‘lib, G‘arb pedagogikasiga xos bo‘lgan jihatlardan keskin farq qiladi. Mana shu o‘rinda ikki mintaqaning milliy pedagogik yo‘nalishlarini qisman solishtirib taqqoslash

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

orqali yoshlar tarbiyasiga oid o‘zaro o‘xshashlik va farqli xususiyatlari ko‘zga tashlandi. Ularning eng muhim jihatlarini umumlashtirgan holda ijobiy jihatlariga e’tibor qaratildi.

Ayrim hollarda hayotida muammoga uchragan o‘smir-qizlar o‘z imkoniyatidan, o‘z bilimi darajasidan va hayotiy tajribalariga tayanib uni hal qilish yo‘llarini qidiradi. Tabiiyki, o‘smir-qizlar balog‘at yoshiga etgunga qadar tarbiyaning dastlabki bosqichidayoq o‘ziga xos pedagogik tasavvurga ega bo‘ladi. Bu hol qisman bo‘lsada, vazifalarni aniq belgilab olish va ularni bajarishga qa’tiy rioya qilish orqali yo‘lga qo‘yilsa va ko‘nikma hosil qilinsa, hayotida uchrovchi muammolarni oson hal qilish imkoniyati tug‘iladi. Ya’ni ma’naviy axloqiy dunyoqarashlarining kitobxonlik asosida yo‘lga qo‘yish, bolalikning har bir bosqichida amalga oshirish lozimligi masalasi pedagogik muammo sifatida ko‘zga tashlandi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirqosimova M. O‘quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari.– T.: Fan, 2006. 112- b.
2. Nosruddin Burxonuddin Rabg‘uziy. Qissasi Rabg‘uziy. – T.: Yozuvchi, 1990. – 240 b.
3. 42. O‘zbek bolalar adabiyoti antologiyasi. II. Nasr. –T.: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2006. -480 b.
4. Qodirova M. Dilshod (Hayoti va ijodi) –T.: Fan. 1971. 14-b Qozoqboy Yo‘ldosh, Muhayyo Yo‘ldosh. Badiiy tahlil asoslari. –T.: Kamalak, 2016. -/306 b.
5. Qulbek Ergo‘bek. Yozuvchi ijodxonasi. – Turkiston: Turon, 2007. - 472 b.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Qo`chqarova Oysha Oltibay qizi**, dotsent, [**Қўчқарова Ойша Олтибай қизи**, доцента], [**Aysha O. Kochkarova**, associate professor]; manzil: O‘zbekiston, Samarqand,Amir Temur ko`chasi 18 [адрес: г. Самарканд, ул. Амира Темура, 18 Узбекистан,], [address: Uzbekistan, 18 Amir Temur St., Samarkand]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TEXNOLOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

© O'.Y. Qalandarova[1]✉

[1]Urganch davlat pedagogika instituti, Xorazm, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada texnologik ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun kasbiy kompetentlikni shakllantirish masalalari va ularning ahamiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – texnologik yo'nalishdagi talabalar uchun kasbiy kompetentlikni shakllantirish usullari va ta'lim jarayonida qo'llaniladigan samarali metodlarni o'rganishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga oid adabiyotlar va ilg'or ta'lim metodlari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko'rsatdiki, texnologik ta'lim yo'nalishida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda loyiha asosidagi yondashuvlar va amaliy mashg'ulotlar samarali natijalar beradi.

XULOSA: tadqiqot natijalari texnologik ta'lim yo'nalishidagi talabalar uchun kasbiy kompetentlikni shakllantirishda loyiha asosidagi va amaliy mashg'ulotlarning muhimligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetentlik, texnologik ta'lim, loyiha asosida ta'lim, amaliy mashg'ulotlar, kasbiy tayyorgarlik, jamoaviy ish, qaror qabul qilish ko'nikmasi.

Iqtibos uchun: Qalandarova O'.Y. Texnologik ta'lim yo'nalishi talabalarini kasbiy kompetentligini shakllantirish // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.191–196.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

© У.Й.Каландарова[1]✉

[1]Ургенчский государственный педагогический институт, Хорезм, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются вопросы формирования профессиональной компетентности для студентов технологического направления и их значимость.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить методы формирования профессиональной компетентности для студентов технологических направлений и эффективные методы, применяемые в учебном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы литература и передовые методы обучения, направленные на развитие профессиональной компетентности.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что проектный подход и практические занятия дают эффективные результаты в подготовке студентов технологического направления к профессиональной деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают важность проектного и практического обучения в формировании профессиональной компетентности студентов технологического направления.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, технологическое образование, проектное обучение, практические занятия, профессиональная подготовка, командная работа, навыки принятия решений.

Для цитирования: Каландарова У.Й. Формирование профессиональной компетентности студентов технологического образования. // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 191–196.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS OF TECHNOLOGICAL EDUCATION

© O'rinposhsha Y. Qalandarova[1]✉
[1]Urgench State Pedagogical Institute, Khorezm, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes issues related to the development of professional competence for students in the field of technological education and its significance.

AIM: the main objective of the study is to explore methods for developing professional competence in students of technological disciplines and effective methods used in the educational process.

MATERIALS AND METHODS: the study reviewed literature and advanced educational methods aimed at enhancing professional competence.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that project-based approaches and practical exercises yield effective results in preparing technology students for professional activities.

CONCLUSION: the study results confirm the importance of project-based and practical training in developing professional competence for students in technological education.

Keywords: professional competence, technological education, project-based learning, practical training, professional preparation, teamwork, decision-making skills.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation Sarvinoz E. Jumanazarova, Formation of professional competence of students of technological education, Inter education & global study, (8(1)), pp. 191–196. (In Uzbek).

Texnologiyaning jadal rivojlanishi va uning sanoatning deyarli barcha sohalariga integratsiyalashuvi nafaqat texnik ko'nikmalarga, balki murakkab, doimiy o'zgaruvchan ish muhitini boshqarish uchun professional malakaga ega bo'lgan ishchi kuchini talab qiladi. Natijada, texnologik ta'lim talabalarning kasbiy rollarga tayyorgarligini oshirish uchun muhim sohaga aylandi. Ushbu kontekstdagi kasbiy kompetentsiya bilimlar, amaliy ko'nikmalar, tanqidiy fikrlash va shaxslararo munosabatlarning kombinatsiyasini o'z ichiga oladi, ular birgalikda talabalarni zamonaviy sanoat va innovatsiyalar talablariga javob berish uchun jihozlaydi.

Texnologik ta'limda maqsad nafaqat nazariy bilimlarni berish, balki o'quvchilarni haqiqiy dunyo muammolariga tayyorlaydigan yaxlit ko'nikmalarni rivojlantirishdir. Bu an’anaviy, bilimga yo‘naltirilgan o‘quv dasturlaridan amaliy mashg‘ulotlar, muammolarni hal qilish va axloqiy mulohazalar bilan o‘quv tajribasiga integratsiyalashgan kompetensiyaga asoslangan ta’limga o‘tishni o‘z ichiga oladi. Kompetentsiyaga asoslangan ta'lim nafaqat texnik jihatdan malakali, balki moslashuvchan, hamkorlikka va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan bitiruvchilarga bo'lgan ehtiyojni aks ettiradi - texnologiya sohasida uzoq muddatli martaba muvaffaqiyati uchun zarur bo'lgan fazilatlar.

Texnologik ta'lim talabalarida kasbiy kompetentsiyani shakllantirish, shuning uchun ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Bu innovatsion pedagogik strategiyalarni o'z ichiga oladi, sanoat hamkorliklarini yo'lga qo'yadi va professional sharoitlarda qo'llaniladiganlarni aks ettiruvchi raqamli vositalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Biroq, kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish resurslarni cheklash, nazariy va amaliy komponentlarni muvozanatlash va o'qituvchilarning yuqori sifatli kompetentsiyaga yo'naltirilgan ta'lim berish uchun jihozlanishini ta'minlash kabi qiyinchiliklardan holi emas. Ushbu maqola texnologik ta'limda talabalar uchun kasbiy kompetentsiyaning muhim tarkibiy qismlari, ushbu ko'nikmalarni shakllantirish uchun zarur bo'lgan pedagogik usullar va ushbu sohada kompetentsiyaga asoslangan ta'limni samarali amalga oshirish bo'yicha muammolar va tavsiyalarni o'rganadi. Ushbu jihatlarni o'rganib chiqib, biz talabalarni nafaqat texnik tajriba, balki ularning dinamik texnologik landshaftda uzoq muddatli muvaffaqiyatiga hissa qo'shadigan muhim kasbiy fazilatlar bilan qurollantiradigan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish uchun asos yaratishni maqsad qilganmiz. So‘nggi yillarda kasbiy kompetentlik tushunchasi, ayniqsa texnologik ta’lim sohasida, muhim e’tibor qozondi. Ushbu sohada sanoatning tez sur’atlarda o‘zgarishi yuqori malakali va moslashuvchan kadrlar talab qiladi. Kasbiy kompetentlik — bu nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, axloqiy qadriyatlar va shaxslararo munosabatlarni o‘zida mujassam etuvchi ko‘p qirrali tushuncha hisoblanadi. Ushbu adabiyotlar sharhida kompetentlikka asoslangan ta’limning rivojlanishi, turli pedagogik yondashuvlar hamda texnologik ta’limda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning dolzarb muammolari va tavsiyalari muhokama qilinadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Texnologik ta'limda kasbiy kompetentlik ko'pincha kognitiv, funksional, ijtimoiy va axloqiy sohalarni birlashtiruvchi ko'p o'lchovli tushuncha sifatida belgilanadi. Shavelson va boshqalar (2002) kasbiy kompetentlikni maxsus professional sharoitlarda murakkab vazifalarni samarali bajarish uchun bilim, ko'nikma va munosabatlarni birlashtirish qobiliyati sifatida ta'riflaydi. Cheetham va Chivers (2005) texnologik ta'lim uchun kompetentlik modelini kengaytirib, unga kognitiv (bilimga asoslangan), funksional (ko'nikmaga yo'naltirilgan), shaxsiy (o'z-o'zini boshqarish) va axloqiy (axloqiy tafakkur) kompetentsiyalarni qo'shadi. Ushbu modellar texnologiyaga asoslangan kasb-hunar sohalarida talabalarni tayyorlashda kompetentlikka asoslangan o'quv dasturlarini rivojlantirish uchun asosiy nazariy asoslar hisoblanadi.

Kompetentlikka asoslangan ta'lim (CBL) oldindan belgilangan kompetentsiyalarga erishishga qaratilgan ta'lim strategiyalarini qo'llashni ta'kidlaydi. Tynjälä (2008) ta'kidlaganidek, kompetentlikka asoslangan yondashuv texnologik ta'lim uchun samaralidir, chunki u nazariy tushunchalar bilan amaliy qo'llash o'rtasidagi bo'shliqni to'ldirishga yordam beradi. Bu yondashuv talabalarga sanoat muammolarini hal etishga imkon beradi, bilim va ko'nikmalarni namoyon qilishga ko'maklashadi.

Loyiha asosidagi ta'lim (PBL) texnologik ta'limda tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali usul sifatida tan olingan. Thomas (2000) ga ko'ra, PBL talabalarni haqiqiy hayotdagi vaziyatlarni simulyatsiya qiluvchi loyihalar ustida ishlashga imkon beradi. Barak va Dori (2005) PBL o'quvchilarni mavzu bo'yicha yanada chuqurroq tushuncha va qiziqishga ega bo'lishiga yordam berishini ta'kidlaydi, bu nazariy va amaliy bilimlarni birlashtirish uchun muhim hisoblanadi.

Ish asosidagi ta'lim (WBL) va amaliyotlar talabalarni sanoat standartlari bilan tanishtirib, amaliy ko'nikmalar hosil qilishga yordam beradi. Billet (2011) amaliy ta'limning ahamiyatini ta'kidlab, haqiqiy professional muhit bilan to'g'ridan-to'g'ri tanishish nazariy bilimlarni mazmunli tarzda qo'llash imkonini beradi, deb hisoblaydi. Smith va Betts (2000) ga ko'ra, amaliyot va sanoat hamkorliklari talabalarning amaliy ko'nikmalarini oshirish bilan birga ularning professional tarmoqlar bilan tanishishiga yordam beradi.

Raqamli vositalar va simulyatsiyalarning ta'limga integratsiyasi texnologik dasturlarga murakkab muhitlarni nazoratli sharoitda yaratish imkonini beradi. Hobbs va Coiro (2016) raqamli simulyatsiyalar talabalar murakkab jarayonlarni xavfsiz platformada sinovdan o'tkazishlari va bu orqali muhim ko'nikmalar hosil qilishlarini ta'kidlaydi. Simulyatsiyaga asoslangan ta'lim muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Hamkorlikka asoslangan ta'lim texnologik sohalarda zarur bo'lgan jamoada ishlash, muloqot va moslashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi. Johnson va Johnson (2009) ga ko'ra, hamkorlik o'quvchilarni bilim almashishga, rolni moslashtirishga va muloqot qilishga o'rgatadi. Barkley va boshqalar (2014) hamkorlik faoliyatlari, ayniqsa, sanoat loyihalariga yaqin bo'lgan loyihalarda, talabalarning jamoaviy ko'nikmalarini rivojlantirishini ko'rsatadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Ushbu yondashuvlarning samaradorligiga qaramay, texnologik sohalarda kompetentlikka asoslangan ta'limda bir qancha cheklovlar mavjud: texnologik ta'lim ko'pincha maxsus uskunalar, dasturlar va inshootlarni talab qiladi, bu esa katta xarajatlarni talab qilishi mumkin. Brown va boshqalar (2011) resurslarning cheklanganligi amaliy ta'limning imkoniyatlarini cheklashini va talabalarning kompetentlik rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkinligini ta'kidlaydi. Texnologik rivojlanish o'quv dasturining tez moslashuvchan bo'lishini talab qiladi. Harvey va Green (1993) qattiq tuzilgan o'quv dasturlari texnologiyalardagi o'zgarishlarga javob bera olmasligini va shu sababli malaka bo'shliqlariga olib kelishini ta'kidlaydi.

O'qituvchilar kompetentlikka asoslangan ta'limni samarali o'rgatishi uchun tegishli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur. Webster-Wright (2009) texnologik sohalarda o'qituvchilarni doimiy ravishda rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi, chunki o'qituvchilarning yetarli tayyorgarligi bo'lmasa, ta'lim samaradorligi pasayadi.

Nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar o'rtasida muvozanatni topish dolzarb muammo hisoblanadi. Biggs (1999) nazariya yoki amaliyotga ortiqcha e'tibor berish talabalarning bilim va ko'nikmalarida bo'shliqlar paydo bo'lishiga olib kelishini ta'kidlaydi.

Texnologik ta'lim sohasidagi talabalar uchun kasbiy kompetentlikni shakllantirish texnologiya sohasida tezkor rivojlanayotgan murakkab talablarni qondira oladigan kadrlarni tayyorlash uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada kompetentlikka asoslangan ta'lim, loyiha asosida o'qitish, ish asosidagi ta'lim va simulyatsiya asosidagi ta'lim kabi yondashuvlar ko'rib chiqildi. Bu yondashuvlar o'quvchilarda professional muhitda zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan umumiy ramka yaratadi. Ayniqsa, amaliy qo'llash, tanqidiy fikrlash va moslashuvchanlik nazariy bilimlar qadar muhim bo'lgan texnologik ta'lim uchun mos keladi.

Shunga qaramay, ushbu yondashuvlarning samaradorligi tasdiqlangan bo'lsa-da, resurslar cheklanganligi, o'quv dasturining qat'iyligi va o'qituvchilarni doimiy rivojlantirish zarurati kabi muammolar mavjud. Ushbu masalalarni hal qilish uchun sanoat bilan moslashuvchan va dolzarb o'quv dasturlarini yaratish, sanoat bilan mustahkam hamkorlikni o'rnatish va o'qituvchilar uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash talab etiladi. Ushbu o'zgarishlarni amalga oshirish orqali ta'lim muassasalari talabalarni texnologiya sohasidagi murakkab talablarni samarali bajara oladigan mutaxassislar sifatida tayyorlaydi va ularni nafaqat texnik ko'nikmalar, balki uzoq muddatli muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan keng qamrovli kasbiy kompetentlik bilan ta'minlaydi. Kelgusidagi tadqiqotlar innovatsion aralash ta'lim modellarini o'rganish va raqamli vositalar va simulyatsiyalarning integratsiyasini chuqurlashtirishga qaratilishi kerak. Bundan tashqari, kompetentlikka asoslangan ta'limning bitiruvchilarning kasbiy faoliyatlariga uzoq muddatli ta'sirini o'rganish bo'yicha tadqiqotlar ushbu pedagogik strategiyalarning samaradorligi haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Ushbu harakatlarni davom ettirish orqali texnologik ta'lim takomillashib boradi va talabalarning dinamik va tobora raqamli bo'lib borayotgan ish muhitida muvaffaqiyatga erishishlariga zamin yaratadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Barak, M., & Dori, Y. J. (2005). Enhancing undergraduate students' chemistry understanding through project-based learning in an IT environment. Science Education, 89(1), 117-139.
2. Billet, S. (2011). Vocational Education: Purposes, Traditions, and Prospects. Springer.
3. Biggs, J. (1999). What the student does: teaching for enhanced learning. Higher Education Research & Development, 18(1), 57-75.
4. Brown, P., Hesketh, A., & Williams, S. (2011). The mismanagement of talent: Employability and jobs in the knowledge economy. Oxford University Press.
5. Cheetham, G., & Chivers, G. (2005). Professions, Competence, and Informal Learning. Edward Elgar Publishing.
6. Eraut, M. (1994). Developing Professional Knowledge and Competence. Routledge.
7. Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9-34.
8. Hobbs, R., & Coiro, J. (2016). Design features of a digital literacy curriculum for elementary education. The Journal of Digital Literacy, 7(3), 189-204.
9. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. Educational Researcher, 38(5), 365-379.
10. Mulder, M. (2014). Conceptions of professional competence. International Handbook of Research in Professional and Practice-based Learning, 107-137.
11. Shavelson, R. J., Cordeiro, P. A., & Blumberg, A. (2002). Assessing hands-on science. Educational Leadership, 59(7), 20-25.
12. Smith, E., & Betts, M. (2000). Learning as partners: Realizing the potential of work-based learning. Journal of Vocational Education & Training, 52(4), 589-604.
13. Thomas, J. W. (2000). A review of research on project-based learning. Autodesk Foundation.
14. Tynjälä, P. (2008). Perspectives into learning at the workplace. Educational Research Review, 3(2), 130-154.
15. Webster-Wright, A. (2009). Reframing professional development through understanding authentic professional learning. Review of Educational Research, 79(2), 702-739.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Qalandarova O'rinposhsha Yuldashovna,** katta o‘qituvchi [**Каландарова Оринпошша Юлдашовна,** старший преподаватель], [**Orinposha Y.Kalandarova,** senior teacher]; manzil: O‘zbekiston, Xorazm, Gurlan ko'chasi, 1-a uy [адрес: Узбекистан, ул. Гурлан 1а ,Хорезм], [address: Uzbekistan, 1-a , Gurlan st.,Khorezm]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILINI O'QITISHDA DTS TALABLARI

© R.B. Sulaymanova[1]✉
[1]Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'qitishda Davlat Ta'lim Standartlari (DTS) talablarining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – boshlang'ich sinf o'quvchilariga DTS talablariga muvofiq ravishda ingliz tilini o'qitish usullari va yondashuvlarini aniqlash hamda DTS talablarining o'quvchilarning lingvistik va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini o'rganishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda DTS talablari asosida boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitish metodikasi tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar DTS talablariga muvofiq ravishda o'qitish orqali o'quvchilarning eshitish, o'qish, yozish va so'zlash ko'nikmalarining muvozanatli rivojlanishi ta'minlanishini ko'rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari boshlang'ich sinfda DTS talablariga mos ravishda ingliz tilini o'qitishning ahamiyatini tasdiqladi.

Kalit so'zlar: DTS talablari, boshlang'ich sinf, ingliz tili, lingvistik ko'nikmalar, kommunikativ ko'nikmalar, ta'lim metodikasi, interfaol yondashuv.

Iqtibos uchun: Sulaymanova.B.R. Boshlang`ich sinf o`quvchilarida ingliz tilini o`rganishda DTS talablari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.197–203.

ТРЕБОВАНИЯ ГОС К ИЗУЧЕНИЮ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА УЧАЩИМИСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

© Р.Б. Сулаеманова[1]✉
[1]Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируется роль и значение требований Государственных образовательных стандартов (ГОС) при обучении английскому языку учащихся начальной школы.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – определить методы и подходы обучения английскому языку учащихся начальной школы в соответствии с

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

требованиями ГОС и изучить значение требований ГОС в развитии лингвистических и коммуникативных навыков учащихся.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования была проанализирована методика преподавания английского языка в начальных классах с учетом требований ГОС

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что сбалансированное развитие навыков слушания, чтения, письма и разговорной речи учащихся обеспечивается преподаванием в соответствии с требованиями ГОС.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтвердили важность преподавания английского языка в соответствии с требованиями ГОС в начальной школе.

Ключевые слова: требования ГОС, начальная школа, английский язык, лингвистические навыки, коммуникативные навыки, методика обучения, интерактивный подход.

Для цитирования: Сулаеманова.Б.Р. Требования ГОС для изучения английского языка учениками начальной школы.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 197–203.

SES REQUIREMENTS FOR ENGLISH LANGUAGE LEARNING IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

© Barno R. Sulaymanova[1]✉
[1]Tashkent State Pedagogical University,Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the role and importance of the requirements of the State Educational Standards (SES) in teaching English to primary school students.

AIM: the main objective of the study is to identify methods and approaches to teaching english to primary school students in accordance with the requirements of the ses and to study the importance of the ses requirements in developing students' linguistic and communicative skills.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed the methodology of teaching English in primary school based on the requirements of the SES.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that teaching in accordance with the ses requirements ensures a balanced development of students' listening, reading, writing and speaking skills.

CONCLUSION: the results of the study confirmed the importance of teaching english in primary school in accordance with the requirements of the SES.

Keywords: SES requirements, primary school, English, linguistic skills, communicative skills, educational methodology, interactive approach.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Barno R. Sulaymanova. (2024) 'SES requirements for English language learning in elementary school students', Inter education & global study, (8(1)), pp. 197–203. (In Uzbek).

Ta'lim tarbiya jarayoni didaktik, psixologik, lingvistik, metodik va boshqa qonuniyatlarga amal qiladi. Ularning ayrimlari barcha fanlar uchun umumiy bo'lishi mumkin. Bu qonuniyatlar ta'limning umumdidaktik tamoyili deyiladi. Boshqa qonuniyatlar esa ayrim fanlarni o'qitishga xos bo'lishi mumkin, masalan; ingliz tili o'qitish tamoyillari. Tamoyil tushunchasi didaktikada hali to'la hal etilmagan. Agar bir guruh tamoyillar ta'lim jarayonining qonuniyatlarini ifodalasa, ikkinchi guruh tamoyillar qaysidir nutq faoliyatining turiga xos bo'lgan qonuniyatlarni ifodalaydi, uchinchisi esa til materialining qaysidir bo'limiga xos bo'lgan tamoyillardir.

Til o'rganish aqliy faoliyat bo'lganligi tufayli uning psixologik asoslari mavjud. Aqliy faoliyat ruhshunoslikda ilmiy jihatdan tekshiriladi. Shu munosabat bilan ingliz tilio'qitishning psixologik tamoyillarini tadqiq etish ehtiyoji tug'iladi. Ilmiy manbalarda ingliz tili o'qitishning ikkita psixologik tamoyillari ishlab chiqilgan. Psixologik tamoyillar «verbalizatsiya» (o'zga til amalda faqat og'zaki nutq orqali o'rganiladi) va «korrelatsiya» (ingliz tili materialining muayyan chegarasi aniqlanadi, birinchi galda nutq malakalarini hosil qilish uchun mo'ljallangan til birliklari majmuyi shakllanadi) nomlarini olgan [1]. Ingliz tilio'qitishning tilshunoslik asoslari birmuncha tadqiq etilganligiga qaramay, metodika fanida ingliz tili o'qitishning lingvistik tamoyillari masalasiga kam e'tibor qaratilgan.

T.Q. Sattorov bilim va malakaning o'zaro munosabati nuqtayi nazardan o'quv predmetlarini (a) bilim va nazariya beruvchi fanlar (tarix, adabiyot, geografiya); (b) amaliy malakani shakllantirishga yo'naltirilgan fanlar (rasm, mehnat ta'limi, jismoniy tarbiya) kabi guruhlarga tasniflaydi. Bu borada ingliz tili o'qitish umumiy metodikasi mualliflarining fikriga qo'shiladi va ingliz tilini yuqoridagi ikki guruh o'rtasidagi predmet deb hisoblaydi. O'quv predmetlarining funksiyaviy, ta'limiy-tarbiyaviy xususiyatlaridan kelib chiqib tasniflash hollarini ham ilmiy-tadqiqotlarda kuzatishimiz mumkin. Taniqli metodistlardan J.J. Jalolov, S.S. Saydaliyevlar barcha o'quv predmetlarini shartli ravishda quyidagicha tasniflashgan [2]: a) fan asoslaridan saboq beradigan o'quv predmetlari (ximiya, biologiya, fizika, matematika, tarix); b) tarbiya berishga qaratilgan o'quv predmetlari (rasm, musiqa, ashula); d) amaliy faoliyatni o'rgatadigan o'quv predmetlari (jismoniy tarbiya, mehnat ta'limi); e) tilga oid o'quv predmetlari (ona tili, ikkinchi til, chet til).

Tillararo nazariyaga muvofiq ingliz tili o'rganish jarayoniga ta'sir etuvchi barcha omillar hisobga olinishi lozim. Bu omillar ingliz tili o'rganuvchining yoshga oid (psixologik va bilish faolligi) xususiyatlari, ta'lim mazmuni va maqsadi hamda ularga muvofiq ishlab chiqilgan ta'lim vositalaridan iboratdir [3]. Mazkur nazariyaga muvofiq ingliz tili o'rganish jarayonida o'quvchi til tajribasiga tayanib ingliz tilidagi kommunikatsiyaning yangi lisoniy tizimi «aralash/tillararo kod»ni shakllantiradi. Ya'ni ona tili tajribasi ikkinchi tilni o'rganishda, so'ngra ularning ikkovi ingliz tilini egallashda (tillararo transpozitsiya va interferensiya) ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababdan, darslik va dasturlar

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

tuzishda tillararo interferensiya va o‘quvchining til tajribasi hisobga olinadi, ta’lim berishga mo‘ljallangan qoidalar (oddiy nazariy bilimlar) amaliy ko‘nikma va malakalarning egallanishini tezlatish va soddalashtirish maqsadlariga bo‘ysundiriladi. Ya’ni ayrim zaruriy qoidalar yoki nazariyalarning elementlari ingliz tili o‘rganish jarayonini tezlashtirish va osonlashtirish maqsadida bayon etiladi.

Boshlang‘ich sinflarda ingliz tili o‘qitishning pedagogik tamoyillari o‘zbek va rus tilidagi ilmiy manbalarda dadidaktik tamoyil sifatida mufassal bayon etilgan. Lekin xorijiy adabiyotlarda pedagogik tamoyil alohida tadqiq etiladi. Biz pedagogik tamoyillarni umumlashtirishda uch tildagi ilmiy manbalardan foydalandik [4].

1. O‘sib kelayotgan avlodni har tomonlama kamolotga etkazish. Ingliz tili vositasida o‘zlashtiriladigan axborot va ingliz tili o‘rganish mobaynida olinadigan aqliy va nutqiy ko‘nikma hamda malakalar o‘quvchilarni tarbiyalaydi.
2. O‘quvchilarni o‘rganilayotgan tildan foydalanishga rag‘batlantirish.
3. O‘quvchilarning individual xususiyatlarini e’tiborga olish.
4. O‘quvchilarni atrofdagilarga nisbatan bag‘rikenglik va turli qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash.
5. Darslarda bilimlarning mustaqil fahmlab o‘rganilishi uchun optimal vaziyat yaratish.
6. O‘quvchilarda o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini mustaqil va o‘zaro aniqlab borish malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish.
7. O‘quvchilarga o‘z bilimlarini o‘rganilayotgan tilda namoyon qilish imkoniyatini yaratish

Boshlang’ich sinflarda o’qitilayotgan chet tillari bolalarning kelajagi va ularning miya faoliyatini yaxshi tashkil qilish uchun foydali hisobalandi. Dasturlarning o’qish va nutq o’stirish bo’limida o’tkaziladigan mashg’ulotlar mazmuniga; o’quvchilarni to’g’ri, ravon, ma’lum darajadagi tezlik bilan ifodali o’qishga o’rgatish; bolaning ona — Vatan, uning tabiati kishilar mehnatidagi qahramonlik, jasurlik, milliy istiqlol g’oyalarini ular ongiga singdirish kabi bilimlarni boyitish orqali o’quvchilarning bilim, ko’nikma malakalari kengaytiriladi, shakllanadi va mustahkamlanadi. O’qish darslarini Davlat talablari asosida hayotiy tajribalarga, kuzatishlarga suyanib, hayotga bog’lab o’tishi uning ta’sirchanligi ongli idrok etishlarini ta’minlaydi. O’qish va nutq o’stirishning ta’limiy — tarbiyaviy maqsadlari, sinflar bo’yicha o’qish mazmunini o’qish ko’nikmalarining og’zaki va yozma nutqlarini rivojlantirish usullarini, o’qish mashg’ulotlarining yozma nutq bilan bog’lanish kabi masalalar aniq kiritilgan.

Boshlang’ich sinflarda o’qish darslari yuqori sinflardagi o’zbek adabiyoti, tarix, geografiya, biologiya va boshqa fanlarni o’zlashtirish uchun dastlabki asosni yaratadi [5]. Shuning uchun boshlang’ich sinflardagi o’qish darslariga jiddiy e’tibor talab qilinadi. O’qish darslarini talabdagidek olib borish uchun o’qituvchi asosan quyidagilarga e’tibor berishi lozim. 6-10 yoshdagi bolalar bir soatga mo’ljallangan saboqni sabr toqat bilan tinglay olmaydilar. Ularning ruhiy tuzulishi qoyil harakatda, xayoli o’yinda bo’ladi. 10-15 minutdan ortiq davom etadigan gaplarni tinglayolmaydilat. Shu tugayli bu sinflarda ta’lim-

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

tarbiya vazifalari, asosan o’yin, ashula, qisqa muddatli qiziqarli suhbat, hikoyalash va ifodali o’qish orqali amalga oshiriladi.

Ingliz tili darslari yosh o'quvchilarni o'qish va yozish dunyosi bilan tanishtiradi. Turli matnlarni o‘qish va yozma topshiriqlar orqali o‘quvchilar so‘z boyligini kengaytiradi, tushunish qobiliyatini oshiradi, yozish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu ko'nikmalar nafaqat akademik muvaffaqiyat uchun, balki umrbod ta'lim uchun ham juda muhimdir. Ingliz tilini o'rganish matnlarni tahlil qilish, xulosalar chiqarishni o'z ichiga oladi. Ushbu kognitiv jarayonlar bolalarda tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ular savol berishni, baholashni va o'z fikrlarini shakllantirishni o'rganadilar, bu ularning akademik va shaxsiy rivojlanishida qimmatlidir. Ingliz tili darslari ko'pincha ijodiy yozish mashqlari va adabiy izlanishlarni o'z ichiga oladi. Yoshlikdan ijodkorlikni rag‘batlantirish bolalarga o‘z tasavvurlarini, g‘oyalarini erkin ifodalash imkonini beradi [6]. Bu ularga o‘zlarining betakror ovozlarini kashf etishga, adabiyot va hikoya qilishga bir umrlik muhabbatni rivojlantirishga yordam beradi.

To’g’ri o’qishga o’rgatish uchun quyidagi usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. So’zlarni bo’g’inlarga bo’lib o’qish. Masalan: “Fazliddin” Faz-lid-din, ro’z-no-ma. Shuningdek, buzib o’qigan ayrim so’zlarni to’g’ri o’qiy olmasa uni bo’g’in tovushlarga bo’lib o’qigan ayrim so’zlarni ovoz chiqarib takror o’qish. Tez aytish ham ancha foydali usullardan hisoblanadi. Ongli o’qishga o’rgatish uchun notanish so’zlarga izoh berish, matn yuzasidan berilgan savol topshiriqlarni o’rgatish matn yuzasidan savollar tuzish, reja asosida matn mazmunini qisqartirib, kengaytirib so’zlash kabi usullar ham muhim yordam beradi. Kuchli ingliz tilini bilish kelajakda ham akademik, ham professional muvaffaqiyat uchun zarurdir [7].

Farzandlar o‘z ta’limini rivojlantirar ekan, ingliz tilini bilish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu oliy ta'lim imkoniyatlari va kelajakdagi martaba istiqbollari uchun eshiklarni ochadi. Bugungi globallashgan dunyoda ko'p tilli bo'lish qimmatli boylikdir [8]. Ingliz tili ko'pincha xalqaro muloqot tili hisoblanadi va ingliz tilini bilish o'quvchilarga turli madaniyatlar va kelib chiqishi bo'lgan odamlar bilan aloqa o'rnatish imkonini beradi, ularning dunyoqarashini kengaytiradi. Bolalar ingliz tilini o'zlashtirgani sayin o'z qobiliyatlariga ishonch hosil qiladi. Ular sinf muhokamalarida, taqdimotlarda va boshqa tadbirlarda qatnashishga ko'proq tayyor bo'ladilar. O'z-o'zini hurmat qilishning bu ortishi ularning umumiy akademik ko'rsatkichlari va shaxsiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ingliz tili darslari ularning ta'lim yo'llarida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ingliz tilini o'rganish bo'yicha mustahkam poydevor yaratish orqali ushbu darslar yosh o'quvchilarni porloq kelajakka tayyorlaydi. Imtiyozlar sinfdan tashqarida ham o'ziga ishongan, so'zli va tanqidiy fikrlaydigan zamonaviy dunyo qiyinchiliklariga dosh berishga tayyor shaxslarni shakllantiradi. Boshlang'ich maktab yillarida ingliz tilidagi ta'limga sarmoya kiritish bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatiga sarmoya bo'lishi aniq.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

O‘zbekistonda ingliz tili ta’limi ikkinchi tildagi axborot sohibini (kognizant) shakllantirishga yo‘naltiriladi, ya’ni o‘rganilayotgan til sohibi yaratgan madaniy merosning o‘rganilishi ingliz tili ta’limining bosh maqsadidir [9]. Ikkinchi tildagi axborot sohibi deganda, autentik muloqot vaziyatlarida o‘zga madaniyat vakili bilan chet tilda adekvat muloqot qilish kompetentligiga ega shaxsni tushunish mumkin. Tilni o‘rganish chog‘ida o‘quvchi lingvistik bilimlar to‘plash bilan emas, balki nutqiy va madaniy malakalari (kompetensiyalari)ni oshirish bilan mashg‘ul bo‘ladi. Ingliz tili kommunikativ faoliyat ko‘rsatish, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyani egallashga mo‘ljallangan integrativ yondashuv asosida o‘rgatiladi.

Tillararo nazariya asosidagi ingliz tili o‘qitishning shaxsga va faoliyatga yo‘naltirilgan kommunikativ yondashuvi o‘quvchilarga imkon qadar tezroq va qo‘rquvsiz jonli muloqotga kirishish imkoniyatini yaratadi. Xatolardan qo‘rqmaslik, ta’lim mazmuniga jiddiy urg‘u berilishi o‘quvchilarning o‘rganilayotgan chet tildan foydalanish ishtiyoqini kuchaytiradi. Ushbu yondashuvga muvofiq ingliz tili o‘rganish jarayoniga ta’sir etadigan a) o‘quvchining psixologik va yoshga oid xususiyatlari; b) ona tili, rus tili va ingliz tili o‘rtasida farq – tillararo interferensiya; d) ta’lim vositalari; e) ta’lim muassasasi; f) o‘qituvchining mutaxassislik mahorati kabi barcha omillarning hisobga olinishi tavsiya etiladi [10]. Ma’lumki, ingliz tili tabbiy sharoitda muvaffaqiyatli o‘zlashtiriladi. Geografik jihatdan olisda joylashgan va til sohibi bilan muloqatda bo‘lish imkoniyati mavjud bo‘lmagan ta’lim sharoitidagi ingliz tili o‘rganish jarayonida amaliy maqsadga erishish murakkablashadi. Aynan shu vaziyat ingliz tili o‘quv predmetini o‘qitishda qator qiyinchiliklarga sabab bo‘ladi. Shu sababdan o‘quv jarayonini tabiiy muhitga yaqitlashtirish, darslarda tabiiy nutq vaziyatlarini yaratish yuzasidan izlanishlar olib boorish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Гальскова Н.Д., Никитенко З.Н. Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: Методическое пособие. – М.: Айрисс-пресс, 2004. – 240 с.
2. Driscoll P., Frost D. The teaching of modern foreign languages in the primary schools. – L.: & N.Y.: Routledge, 2005. – 258 p.
3. Pinter A. Children learning second languages. Research and practice in Applied Linguistics. – UK.: Palgrave &Macmillan, 2011. – 308 p.
4. O‘zbekiston Respublikasi uzluksiz ta’lim tizimining Davlat ta’lim standartlari. – Xalq ta’limi. – № 4. – 2013. – B. 4-32.
5. Общеевропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка. – М.: МГЛПУ. Сарма, 2005. – 248 с.
6. Гальскова Н.Д. Современная цель обучения иностранным языкам: от комплексного подхода к интеграции. // Сборник статей международной научно-практической конференции памяти академика РАО Инессы Львовны Бим. – М.: Просвещение, 2013. – С.25-34.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

7. Дронов В.П., Копылова В.В. Учебно-методическое обеспечение сегодня – переход к новым формам. // Сборник статей международной научно-практической конференции памяти академика РАО Инессы Львовны Бим. – М.: ТЕЗАУРУС, 2013. – С. 211-212.
8. Brown.D.H. Teaching by principles. An Integrative Approach to Language Pedagogy. –NY.: PEARSON Longman, 2007. – 570 p.
9. Koprowski M. Investigating the usefulness of lexical phrases in contemporary course books. ELT Journal Volume 59/4 October 2005. – P. 322- 332.
10. Горлова Н.А. Личностно-деятельностный метод обучения иностранным языкам дошкольников, младших школьников и подростков. Теоретические основы. – М.: МГПУ, 2010. – 248 с.
11. Пассов Е.И., Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка. – М.: Голоса-Пресс, 2010. – 640 с.
12. Williams M., Burden R. L. Psychology for language Teachers. A social constructivist approach. – L.: Cambridge University Press, 2010. – 240 p.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Barno Sulaymanova Raxmatulla qizi**, tayanch doktorant, [**Барно Сулайманова Рахматулла кизи** – докторантка], [**Barno.R.Sulaymanova**, doctoral student]; manzil: O‘zbekiston Toshkent shahri, Chilonzor tumani Bunyodkor ko'chasi 27-uy. [адрес: Узбекистан, ул Город Ташкент, Чиланзорский район, улица Бунёдкор, 27.], [address: Uzbekistan, 27 Bunyodkor street, Chilonzor district, Tashkent city.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

LEGO QURILISH – STEAM TEXNOLOGIYASINING MODULI SIFATIDA

© R.X. Bo`ltakova[1]✉
[1]Jizzax Davlat Pedagogika universiteti, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada LEGO qurilishini STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, and Mathematics) ta’limining bir moduli sifatida qo‘llash imkoniyatlari va afzalliklari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – LEGO qurilishining STEAM ta’limidagi o‘rnini o‘rganish va uni modullardan biri sifatida qo‘llash orqali o‘quvchilarda ilmiy-texnik tafakkur, ijodiy yondashuv va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda LEGO qurilishi bo‘yicha STEAM ta’limga oid adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar LEGO qurilishining o‘quvchilarda muhandislik tafakkuri va ijodiy yondashuvni rivojlantirishda samarali modul ekanligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari LEGO qurilishini STEAM ta’limi moduli sifatida foydalanish samaradorligini tasdiqlaydi. LEGO moduli o‘quvchilarga amaliy va ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, o‘zaro hamkorlik qilish va murakkab muammolarni hal qilish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: LEGO qurilishi, STEAM ta’limi, texnik tafakkur, ijodiy yondashuv, muhandislik ko‘nikmalari, interfaol ta’lim, amaliy mashg‘ulotlar, o‘quv motivatsiyasi.

Iqtibos uchun: Bo`ltakova R.X. LEGO qurilish-STEAM texnologiyasining moduli sifatida.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 204–208.

LEGO-КОНСТРУКЦИЯ КАК МОДУЛЬ ТЕХНОЛОГИИ STEAM

© Р. Х. Болтакова[1]✉
[1]Джизакский государственный педагогический университет, Джизак, Узбекистан

Аннотация

Введение: в статье анализируются возможности и преимущества использования LEGO-конструирования в качестве модуля STEAM-образования (наука, технология, инженерия, искусство и математика).

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить роль lego-конструирования в steam-образовании и выявить возможности развития у учащихся научно-технического мышления, творческого подхода и навыков работы в команде посредством использования его в качестве одного из модулей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ литературы по STEAM-образованию с использованием LEGO-конструирования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что LEGO-конструирование является эффективным модулем для развития инженерного мышления и творческого подхода у учащихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают эффективность использования LEGO-конструирования в качестве модуля STEAM-образования. Модуль LEGO помогает учащимся развивать практические и творческие навыки, сотрудничать друг с другом и решать сложные задачи.

Ключевые слова: LEGO-конструирование, STEAM-образование, техническое мышление, творческий подход, инженерные навыки, интерактивное обучение, практические занятия, учебная мотивация.

Для цитирования:Болтакова.Р.Х. LEGO-конструкция как модуль технологии STEAM.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 204–208.

LEGO CONSTRUCTION AS A MODULE OF STEAM TECHNOLOGY

©Roziya X. Bo`ltakova[1]✉
[1]Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the possibilities and advantages of using LEGO construction as a module within STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, and Mathematics) education.

AIM: the main objective of the study is to explore the role of LEGO construction in STEAM education and to identify opportunities for developing scientific-technical thinking, a creative approach, and teamwork skills in students by using it as one of the modules.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing literature on STEAM education with the use of LEGO construction.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that LEGO construction is an effective module for developing engineering thinking and a creative approach in students.

CONCLUSION: the study results confirm the effectiveness of using LEGO construction as a module in STEAM education. The LEGO module enables students to develop practical and creative skills, collaborate with peers, and solve complex problems.

Keywords: LEGO construction, STEAM education, technical thinking, creative approach, engineering skills, interactive learning, practical activities, learning motivation.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Roziya X. Bo`ltakova. (2024) 'LEGO construction as a module of STEAM technology', Inter education & global study, (8(1)), pp. 204–208. (In Uzbek).

Zamonaviy dunyo ta'lim oldiga qiyin vazifalarni qo'yadi : bolani kelajakdagi jamiyatda hayotga tayyorlash, bu esa undan alohida intellektual qobiliyatlarni talab qiladi. Qabul qilingan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash va amalda foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish STEAM texnologiyasining asosidir.__Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM texnologiyasining joriy etilishi bolalarga axborot oqimida tezkor harakat qilishni va olingan bilimlarni amaliyotda qo'llashni o'rganishga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar zamonaviy hayotda juda talab qilinadigan qo'shimcha amaliy ko'nikma va malakalarga ega bo'lishadi. O'yinlar ko'rinishidagi hayajonli mashg'ulotlar bolangizning ijodiy salohiyatini ochishga imkon beradi. Bolalar hozirgi voqealarning o'zaro bog'liqligini ko'rishni o'rganadilar, mantiq tamoyillarini yaxshiroq tushuna boshlaydilar va o'zlarining modellarini yaratish jarayonida yangi va o'ziga xos narsalarni kashf etadilar. Integratsiyalashgan yondashuv ularning qiziqishini rivojlantirishga va o'quv jarayoniga jalb qilishga yordam beradi.

STEAM yondashuvi tufayli bolalar hozirgi hodisalarning mantiqiyligini chuqur o'rganishlari, ularning o'zaro bog'liqligini tushunishlari, dunyoni muntazam ravishda o'rganishlari va shu bilan qiziqishni, fikrlashning muhandislik uslubini, tanqidiy vaziyatlardan chiqish qobiliyatini, jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishlari va o'zlashtirishlari mumkin. Boshqaruv va o'zini-o'zi tarbiya qilish asoslari, bu esa, o'z navbatida, bola rivojlanishining tubdan yangi darajasini ta'minlaydi.

O'z-o'zini tarbiyalash mavzusi maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'quv jarayoniga yangi STEAM texnologiyasini o'rganish va joriy etishni o'z ichiga oladi. Bu maktabgacha yoshdagi bolalarning fan, texnologiya, ta'lim, madaniyatga qiziqishini rivojlantirish, ijodiy fikrlash, tashabbuskorlikni shakllantirishni ta'minlaydi va bolalarda nostandart qarorlar qabul qilish qobiliyati shakllanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilorlarining asosiy ta'lim dasturining ta'lim yo'nalishlarini integratsiyalashuvini hisobga olgan holda ilgari ma'lum bo'lgan va zamonaviy usullar va STEAM texnologiyasi elementlaridan kompleks foydalanish imkonini beradi.

LEGO - bu bolaning shaxsiy xususiyatlarini to'liqroq ochib berishga imkon beruvchi va bolaning rivojlanish muammolarini obektiv aniqlash va tuzatishga yordam beradigan ajoyib sinov vositasi. LEGO yordamida sog'liqni saqlash ishlarini tashkil etish ham mumkin. Misol uchun LEGI terapiyasi yordamida.

Hozirgi vaqtda giperaktivlik, diqqat etishmasligi buzilishi va autizmdan aziyat chekadigan bolalar va o'smirlar uchun an'anaviy psixologik va ta'lim terapiyalari bilan bir qatorda LEGO terapiyasi muvaffaqiyatli hisoblanadi. Muntazam o'yin va terapiya o'rtasidagi farq shundaki, o'yin bolaning qiyinchiliklari mavjud bo'lgan fazilatlarini yaxshilashgagina qaratilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

LEGO qurilishi haqida batafsilroq to'xtalib o'tmoqchiman . LEGO bolalar rivojlanishiga qanday ta'sir qiladi? LEGO daniya tilida "aqlli o'yin" degan ma'noni anglatadi. LEGO konstruktsiyasi - bu maktabgacha yoshdagi bolalar uchun samarali faoliyat bo'lib, u modelga ko'ra , sharoitlarga va o'z dizayniga ko'ra tuzilmalarni yaratishni o'z ichiga oladi, shuningdek, u bolalarning eng sevimli mashg'ulotlaridan biridir. Ushbu ta'lim o'yini ko'p qirralidir.

LEGO vositasi bolalarningaqliy mahoratini rivojlantirishga yordam beradi. Olimlar va psixologlar fikricha: bolalar LEGOning qismlarni bir-biriga biriktirganda, ularning mushaklari rivojlanadi, barmoqlarning epchilligi ham rivojlanadi va bularning barchasi ortida nutq apparati faol ravishda tortiladi.

LEGO hisoblash, shakl, mutanosiblik va simmetriya haqidagi matematik bilimlarni rivojlantiradi. LEGO konstruksiyasida qismlarni haqida aytadigan bo’lsak, tuzilmalarni qurishda qismlarning barqarorligi, og'irligi, muvozanati va o'lchamlari hisobga olinishi kerak. Bunda bolalarning fazoviy fikrlashi rivojlanadi va matematik qobiliyatlari shakllanadi.

LEGO tasavvur qilish, xayol qilish va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. U dizaynni yuqori ijodiy salohiyat bilan birlashtiradi. Siz diagramma bo'yicha yig'ishingiz mumkin yoki diagrammasiz. Turli qismlarning katta assortimenti har qanday narsadan har qanday narsani yig'ish imkonini beradi.

LEGO qurilishi davomida bolalar bir-birlari bilan muloqot qilish qobiliyatini, o'z va boshqalarning ishini hurmat qilishni targ'ib qiladi. Bolaga qurilish majmualarida boshqa bolalar bilan o'ynashga ruxsat berish bolaga jamoada ishlash ko'nikmalarini oshirish imkoniyatini beradi. Birgalikda modellar yaratish orqali bolalar etakchilik va hamkorlikni o'rganadilar, rollarni tayinlaydilar va qiziqarli o'yinlarni yaratish uchun turli g'oyalardan foydalanadilar. Bolalar o'z harakatlarini umumiy g'oyaga bo'ysundirishni, o'yin qoidalarini yaratishni va qabul qilishni, o'z g'oyalarini tushuntirishni, rollarni belgilashni, o'z fikrlarini himoya qilishni va dastlabki rejaga tuzatishlarni qabul qilishni o'rganadilar. Bu bolaning barkamol rivojlanishi uchun juda foydali.

LEGO yig'ish oilaviy hordiq chiqarish, bolangizga yordam berish va birga vaqt o'tkazish uchun ajoyib imkoniyatdir.

LEGO shuningdek, muhandislik ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'yin davomida tizimli va mantiqiy fikrlash rivojlanadi. Diagramma bo'yicha uch o'lchamli strukturani yig'ish jarayoni rivojlanadi dizayn ko'nikmalari.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, qurilish to'plamlari turli yoshdagi bolalar uchun ajoyib o'quv o'yinchoqidir. Zamonaviy to'plamlar o'ynashning keng doirasini taqdim etadi : diagramma bo'yicha oddiy modelni yaratishdan tortib, o'z qo'llaringiz bilan radio boshqariladigan robotlarni loyihalash va yaratishgacha. Qurilish o'yinchoqlari bilan mashg'ulotlar bolalarning fazoviy va mantiqiy tafakkurini, ixtiyoriy e'tiborini, nutq va muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi, ularni o'z faoliyatini rejalashtirishga va topshiriqlarni bajarish jarayonini nazorat qilishga o'rgatadi, shaxsiy fazilatlarini rivojlantiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Maxmudazimova Yulduz Raxmatovna.Maktabgacha ta‟limda STEAM texnologiyalari.O‟quv qo‟llanma Toshkent “Tamaddin”2022 yil.
2. R.X.Bultakova., M.Qilichova., Maktabgacha ta‟limda STEAM texnologiyalari JDPU-Taxririy nashriyot bo‟limi.2024y
3. Bultakova, R. X. (2023). Steam vositasida bo ‘lajak tarbiyachilarda kasbiy sifatlarni shakllantirishning amaliyotdagi holati va imkoniyatlari. Innovations in Technology and Science Education, 2(16), 429-434.
4. XUDAYBERDIYEV, Z., JO‘RAYEV, R. X., JALALOV, A., XODJABAYEV, A., SHOSALIMOV, J., NABIYEV, A., ... & GULYAMOV, K. KASB-HUNAR TA’LIMI МУНДАРИЖА.
5. Абдуллаев, О., & Алимжонова, М. И. KASB-HUNAR TA’LIMI МУНДАРИЖА.
6. Gulnoza, A. (2022, aprel). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK KOMPITENSIYA VA AXLOQIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH. E konferentsiya zonasida (243-245-betlar).
7. Roziya Bultakova. (2023). Bugungi kunda Steam texnologiyalarining ahamiyati va afzalliklari. Inklyuziv va barqaror ta'lim xalqaro jurnali, 2 (4), 24-26. https://doi.org/10.51699/ijise.v2i4.1497
8. https://aidlix.com/index.php/fi/article/view/166
9. https://inter-publishing.com/index.php/IJISE/article/view/1497
10. https//www.natlib.uz.
11. www. ziyonet. uz
12. www. babbledabbledo.com/steam-project/
13. https://lib.jdpu.uz/library

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Bo‘ltakova Roziya Xasan qizi**,o`qituvchi, [**Булгакова Розия Хасан кизи**, учительницы], [**Roziya.X.Bo`ltakova**,teacher]; manzil: O‘zbekiston, 130100. Jizzax viloyati, Jizzax shahri, Sharof Rashidov ko‘chasi, 4-uy. [адрес: Узбекистан, ул. 130100. Улица Шарофа Рашидова, 4 дом, город Джизак, Джизакская область.], [address: Uzbekistan,130100. Sharof Rashidov street, 4th house, Jizzakh city, Jizzakh region]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TIBBIYOT UNIVERSITETI TALABALARIGA LOTIN TILINI O‘QITISH XUSUSIYATLARI

© S.SH. Rustamova[1]✉
[1]Tshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada tibbiyot universiteti talabalariga lotin tilini o‘qitishning o‘ziga xos xususiyatlari va ahamiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD: Tadqiqotning asosiy maqsadi – tibbiyot universitetida lotin tilini o‘qitish jarayonida qo‘llaniladigan samarali metodlarni aniqlash va o‘qitishning maxsus yondashuvlarini ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda lotin tilini o‘qitish bo‘yicha ilmiy adabiyotlar va o‘qitish metodikasi tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar lotin tilini o‘qitishda kasbiy yo‘naltirilgan va kontekstual yondashuvlarning samaradorligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari tibbiyot universiteti talabalari uchun lotin tilini o‘rgatishda kasbiy yo‘naltirilgan metodlarning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: Lotin tili, tibbiyot universiteti, terminologiya, kasbiy yo‘naltirilgan yondashuv, interfaol metodlar, o‘qitish metodikasi, kontekstual yondashuv.

Iqtibosuchun: Rustamova. S.SH.Tibbiyot universiteti talabalariga lotin tilini o`qitish xususiyatlari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 209–215.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ ВУЗОВ

© С.Ш. Рустамова[1]✉
[1]Ташкентская медицинская академия, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются особенности и значение обучения латинскому языку студентов медицинского университета.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить эффективные методы, применяемые в процессе обучения латинскому языку в медицинском университете, и разработать специальные подходы к обучению.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ научной литературы и методик преподавания латинского языка.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали эффективность профессионально ориентированных и контекстуальных подходов в обучении латинскому языку.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают значимость профессионально ориентированных методов в обучении латинскому языку для студентов медицинского университета.

Ключевые слова: латинский язык, медицинский университет, терминология, профессионально ориентированный подход, интерактивные методы, методика преподавания, контекстуальный подход.

Для цитирования: Рустамова.С.Ш. Особенности преподавания латыни студентам медицинских вузов.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 209–215.

CHARACTERISTICS OF TEACHING LATIN LANGUAGE TO MEDICAL UNIVERSITY STUDENTS

©Surayyo SH. Rustamova[1]✉
[1]Tashkent Medical Academy, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the unique features and importance of teaching latin to medical university students.

AIM: the main objective of the study is to identify effective methods used in the process of teaching latin at a medical university and to develop specialized teaching approaches.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing scientific literature and teaching methodologies for latin.

DISCUSSION AND RESULTS: the results demonstrated the effectiveness of professionally oriented and contextual approaches in teaching latin.

CONCLUSION: the study results confirm the importance of professionally oriented methods for teaching latin to medical university students.

Keywords: latin language, medical university, terminology, professionally oriented approach, interactive methods, teaching methodology, contextual approach.

For citation: Surayyo SH. Rustamova. (2024) 'Features of teaching Latin to medical university students', Inter education & global study, (8(1)), pp. 209–215. (In Russian).

В развитии человечества латинский язык играет уникальную роль. На протяжении уже нескольких тысячелетий он не является для людей средством коммуникации, но живет и активно развивается в сфере медицины, фармацевтики и врачебной науки. Основной задачей обучения в медицинском вузе является подготовка квалифицированных специалистов-медиков, которая немыслима без

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

овладения специальной терминологией. Терминология (от лат. terminu- предел, граница и греч. logia- наука) - это слова или словосочетания, обозначающие определенные понятия в системе наименований, применяемых в данной области знаний. Научное понятие - это результат теоретического обобщения, его значение раскрывается в дефиниции (от лат definitio - определение). «Понимать суть научного понятия значит иметь знания о связи данного понятия с другими, о его месте в системе понятий) данной науки».

Анализ литературы. Терминологическая подготовка будущих врачей предполагает не только понимание терминологии, но практические навыки ее активного употребления. Предлагаемое пособие предназначено для студентов I курса медицинских вузов и факультетов, обучающихся по специальности «лечебное дело». Единая латинская терминология дает возможность систематизировать используемые в медицине понятия. Благодаря ей врачи разных стран могут легко общаться, понимать результаты анализов, сделанных в иностранных клиниках, разбираться в импортных лекарствах. За пределами медицинских учреждений латынью занимается медицинский латинский переводчик. Он работает с медицинскими документами для пациентов и клиник, переводит инструкции, сертификаты, анализы, карты, заключения.

Наиболее распространенные медицинские термины на латинском языке. Привычное нам слово «термин» тоже имеет латинские корни. Ранее оно использовалось в значении «предел, граница». Сегодня под словом «термин» принято понимать отдельное слово или словосочетание, которое используется для обозначения точного научного или специального понятия в какой-либо сфере деятельности. Современная врачебная терминология – это целая система, которая насчитывает несколько сотен тысяч разнообразных терминов. Именно они становятся объектом изучения для будущих врачей. В медицине термины подразделяются на три основные группы: анатомические, клинические и фармацевтические.

Анатомические используются для обозначения органов и их взаимного расположения:

Musculus – мышца
Ligamenta - связки
Ventralis — брюшной
Arteria – артерия
Superficialis — поверхностный
Distalis — дистальный
Externus — наружный
Internus — внутренний
Cranialis — черепной

Клинические используются в клинической практике:

Diagnosis – краткое заключение о заболевании– диагноз

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Chirurgicam operationem – физическое воздействие на ткань – хирургическая операция
Sanguinem – кровотечение
Tussis – кашель
Inflammatio – воспаление
Primarius – первичный
Malignus – злокачественный

К фармацевтическим относятся названия лекарственных форм, веществ, препаратов, лекарственных растений:

Solution – жидкая лекарственная форма, в переводе – раствор.
Tabuletta – твердая лекарственная форма, или иначе – таблетка.
Unguentum – лекарственная форма, предназначенная для наружного применения – мазь.
Extractum – концентрированная вытяжка – экстракт.
Tinctūra – спиртовое извлечение из растительного сырья – настойка.
Leonūrus –пустырник.
Valeriana – валериана.
TincturaValerianae— настойка валерианы.

Начиная с античности, медицинская терминология стала формироваться на двуязычной греко-латинской основе. Это двуязычие явилось традиционной закономерностью развития терминологии медицины и фармации на протяжении всех последующих эпох и продолжается в настоящее время. Наиболее отчетливо греко-латинское двуязычие проявляется в частности в том, что в большинстве случаев одни и те же анатомические образования обозначаются в анатомической номенклатуре латинскими словами, а в клинической—словами греческого происхождения. Например; лат. ren =греч. nephros почка; нефрит (воспаление почек); лат. lien = греч. splen селезенка; спленит (воспаление селезенки). многовековое развитие медицинских и биологических знаний в письменной и устной форме осуществлялось главным образом на латинском языке, впитавшем в себя богатое словарное наследие греческого языка. Благодаря этой основе медицинская терминология, больше чем какая-либо другая, приспособлена для нужд международного общения, взаимопонимания ученых. Даже невозможно себе представить, как врачи разных стран понимали бы друг друга, если бы не было таких интернационализмов, без которых не может обойтись ни один современный врач: патогенез, ремиссия, рецидив, этиология, стаз, клиника, иммунитет и т. д.

В качестве основного методического принципа принят принципы последовательного и системного обучения, позволяющий усваивать, запоминать частное как проявление общего, последовательного, системного, и закономерного. Это дало возможность отойти от традиционного подхода в обучение. Преподования латынского языка состоит из четырех разделов:

1. Фонетика – на основе анатомических и биологических терминов.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

2. Морфология - на основе анатомических, гистологических терминов

3. Клиническая терминология - на основе анатомо-гистологических, патологических терминов.

4. Фармацевтическая терминология - на основе биологических и химических терминов.

После изучения курса студенты должны овладеть на уровне долговременной памяти приблизительно 1000 лексических единиц и греколатинских терминоэлементов. Центральным элементом успеха любой методики преподавания латинского языка в медицинском университете является создание стимулирующей среды обучения, которая способствует вовлечению и активному участию студентов. Включение интерактивных занятий в классе, совместных проектов и одноранговых дискуссий способствует развитию чувства товарищества среди учащихся и повышает их мотивацию к изучению латыни. Более того, создание поддерживающего академического сообщества, в котором студенты чувствуют себя вправе задавать вопросы, искать разъяснения и проявлять свое любопытство, создает благоприятную среду обучения, способствующую их академическому и профессиональному росту.

Попытка преподавать латынь в медицинском университете ставит перед преподавателями множество проблем, требующих инновационных педагогических подходов. В отличие от традиционных изучающих язык, студенты-медики уделяют основное внимание приобретению специализированных знаний в области анатомии, физиологии, патологии и клинической практики. Следовательно, преподавание латыни должно быть органично интегрировано в медицинскую учебную программу, согласуясь с академическими и профессиональными занятиями студентов.

Кроме того, присущие сложности латинской грамматики, синтаксиса и морфологии, усугубляемые запутанностью медицинской терминологии, создают огромные препятствия, которые требуют целенаправленного вмешательства для облегчения понимания и запоминания. В основе успешного преподавания латыни в медицинском университете лежит создание динамичной и стимулирующей среды обучения, способствующей вовлечению и активному участию студентов. Воспитывая культуру исследования, сотрудничества и интеллектуального любопытства, преподаватели формируют сообщество учащихся, стремящихся к академическому совершенству и профессиональному росту.

Включение интерактивных педагогических стратегий, таких как групповые дискуссии, обучение на основе конкретных примеров и практические занятия, способствует критическому мышлению, решению проблем и взаимодействию между сверстниками. Более того, создание возможностей для обучения, ориентированного на учащихся, дает людям возможность взять на себя ответственность за свой образовательный путь, способствуя самостоятельности, самоэффективности и привычкам обучения на протяжении всей жизни.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Ознакомление с латинской медицинской терминологией является одним из главных пунктов учебного процесса в медицинском вузе. Это практический гуманитарный предмет, характерной чертой которого является то, что, кроме решения просто утилитарной задачи постижения языка предмета, перед ней стоит амбициозная цель быть запасной, обобщающей частью лингвистических знаний в медицинском вузе. И это благодаря древнему началу медицинской терминологии, старейшей в мире. Таким образом, формируемая во время занятий по латинскому языку профессионально-терминологическая осведомленность является одной из главных составляющих профессиональной грамотности сегодняшнего медика.

Значит, улучшение процесса преподавания латинского языка в медицинских вузах нашей страны является одной из главных проблем совершенствования системы высшего образования. Для подъема эффективности изучения латинского языка в настоящем медицинском вузе необходимо придерживаться следующих условий: совпадение содержания проходимого материала с надобностями студентов, их профессиональным направлением; воспитание у будущих медиков осознанного позитивного взгляда к области их будущего профессионального занятия при помощи применения заданий и упражнений по латинскому языку; увеличение уровня автоматизации процесса постижения, закрепления и использования учебного материала; расширение использования цифровых способов обучения латинскому языку студентов-медиков.

Изучение латинского языка в медицинском вузе открывает путь студентам к сознательному усвоению и грамотному употреблению медицинской терминологии – профессионального языка будущих специалистов. Основы для овладения медицинской терминологией на латинском языке закладываются на первом курсе путем практического изучения элементов грамматики и принципов словообразования, а также знаний латинских и греческих словообразовательных элементов, и определенного минимума терминологической лексики.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Городкова Ю.И. Латинский язык: учебник / Ростов н/Д: Феникс, 2012. —315 с.
1. 2.Чернявский М.Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии. – Москва «Медицина». – 2010г.
2. 3.Аванесьянц Э.М., Кахацкая Н.В. Основы латинского языка и медицинской терминологии – М.: «А Н Т И», 2001. – 345 с.
3. Abdivaliyevna, A. N., & Azim, O. (2024). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ANXIETY IN STUDENTS. International Journal of Advance Scientific Research, 4(03), 25-29.
4. Abdivalievna, A. N. (2023). Factors of Psychosomatic Diseases in School Children. European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices, 1(1), 65-67.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

5. Аскарова, Н. А., & Ибрагимова, Н. (2022). Психологические аспекты влияния личности врача на лечебный процесс. Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects (Spain), 121-125.
6. Abdivalievna, A. N. (2023). THE INFLUENCE OF THE GLOBAL INTERNET ON THE PSYCHE OF ADOLESCENTS.
7. Аскарова, Н. А., & Сайфуллаева, З. И. (2021). ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ. 17December, 2021, 30.
8. Аскарова, Н. А., & Намозов, М. Х. (2016). Психологические особенности создание положительных взаимоотношений между врачом и больным. In Сборники конференций НИЦ Социосфера (No. 7, pp. 42-43). Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro.
9. Аскарова, Н. А., & Қобилжонов, Ж. Қ. Психологические особенности адаптационного потенциала личности больных сердечно-сосудистыми заболеваниями.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Rustamova Surayyo Shahobiddin qizi**, katta o`qituvchi, [**Рустамова Сурайё Шахобиддин кизи**, старший преподаватель], [**Surayyo SH. Rustamova**,teacher]; manzil: O'zbekiston, 100169, Shahar: Toshkent, Tuman: Olmazor, Farobiy ko'chasi, 2 [адрес: Узбекистан, ул. 100169,Город: Ташкент, Район: Алмазор, улица Фароби, 2], [address: Uzbekistan, 100169,City: Tashkent, District: Almazor, Farobi Street, 2.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

ARXITEKTURA QURILISH CHIZMALARINI O‘QITISHDA GRAFIK DASTURLARDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

© S.B. Nasirova[1]✉

[1]Toshkent arxitektura-qurilish universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada arxitektura va qurilish chizmalarini o‘qitishda grafik dasturlardan foydalanishni takomillashtirish metodikasi tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – arxitektura va qurilish chizmalarini o‘qitishda grafik dasturlardan foydalanishni yanada samarali qilish, zamonaviy metodik yondashuvlarni ishlab chiqish va grafik vositalar orqali talabalar o‘rtasida amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda AutoCAD, SketchUp, Revit va boshqa grafik dasturlar asosida chizma darslarini o‘qitish bo‘yicha ilmiy adabiyotlar va ilg‘or tajribalar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, grafik dasturlar yordamida arxitektura va qurilish chizmalarini o‘qitish talabalar uchun mavzuni yanada tushunarli va qiziqarli qiladi.

XULOSA: tadqiqot natijalari arxitektura va qurilish chizmalarini o‘qitishda grafik dasturlardan foydalanishni takomillashtirish, talabalar bilimini mustahkamlash va ularning loyihalash sohasida amaliy ko‘nikmalarini oshirishda muhim ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: arxitektura chizmalari, grafik dasturlar, AutoCAD, SketchUp, Revit, loyihalash, amaliy ko‘nikmalar, texnik tafakkur, o‘qitish metodikasi.

Iqtibos uchun: Nasirova S.B. Arxitektura qurilish chizmalarini o‘qitishda grafik dasturlardan foydalanish metodikasini takomillashtirish // Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 216–226.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГРАФИЧЕСКИХ ПРОГРАММ ПРИ ОБУЧЕНИИ АРХИТЕКТУРНО-СТРОИТЕЛЬНОМУ ЧЕРТЕЖУ

© С. Насирова[1]✉

[1]Ташкентский университет архитектуры и строительства, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется методика совершенствования использования графических программ в обучении архитектурным и строительным чертежам.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — сделать использование графических программ в обучении архитектурным и строительным чертежам более

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

эффективным, разработать современные методические подходы и развивать практические навыки среди студентов с помощью графических инструментов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были изучены научные труды и передовой опыт по обучению черчению на основе таких графических программ, как AutoCAD, SketchUp, Revit и другие.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что использование графических программ в обучении архитектурным и строительным чертежам делает тему более понятной и интересной для студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что совершенствование использования графических программ в обучении архитектурным и строительным чертежам имеет важное значение для укрепления знаний студентов и развития их практических навыков в области проектирования.

Ключевые слова: архитектурные чертежи, графические программы, AutoCAD, SketchUp, Revit, проектирование, практические навыки, техническое мышление, методика преподавания.

Для цитирования: Насирова С. Совершенствование методики использования графических программ при обучении архитектурно-строительному чертежу // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 216–226.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF USING GRAPHIC PROGRAMS IN TEACHING ARCHITECTURAL DRAWINGS

© Sabo Nasirova[1]✉
[1] Tashkent University of Architecture and Civil Engineering, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the methodology for improving the use of graphic software in teaching architectural and construction drawings.

AIM: the main objective of the study is to make the use of graphic software in teaching architectural and construction drawings more effective, to develop modern methodological approaches, and to enhance students' practical skills through graphic tools.

MATERIALS AND METHODS: the study reviewed scientific literature and best practices in teaching drawing based on graphic software such as autocad, sketchup, revit, and others.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that using graphic software in teaching architectural and construction drawings makes the subject more understandable and engaging for students.

CONCLUSION: the study results confirm that improving the use of graphic software in teaching architectural and construction drawings is essential for strengthening students' knowledge and enhancing their practical skills in the field of design.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Keywords: architectural drawings, graphic software, AutoCAD, SketchUp, Revit, design, practical skills, technical thinking, teaching methodology.

For citation: Sabo Nasirova. (2024) Improving the methodology of using graphic programs in teaching architectural drawings, Inter education & global study, (8(1)), pp. 216–226. (In Uzbek).

Bizga ma'lumki Evropada XV asrning 40-yillarida kitob nashriyotining paydo bo'lishi bilan kitobxonlik madaniyatining yangi bosqichi boshlandi. Kitob ta'limi bora-bora shaxsiy muloqotning barcha an'anaviy shaklini siqib chiqarib, ommaviy ta'lim uchun muhim poydevor yaratdi. Shu bilan birga, biz uchun har jihatdan mukammal bo'lgan yangi fan kurtaklari – didaktika vujudga keldi, bu esa o'z navbatida ilmda yuz berayotgan barcha yangiliklarni o'qitish uchun qulay bo'lgan darsliklar shakliga keltiradigan o'qituvchining yangi qiyofasi shakllandi.

Insoniyat tarixida axborotlarni eslab qolish, saqlash, uzatish, o'zgartirishga imkon beradigan axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining paydo bo'lishi va jadal rivojlanishi XXI asrning yangi ta'lim paradigmasi – axborot madaniyatini yaratishga olib keladi. Shu bilan birga, bu jarayonlar o'z navbatida talabalar bilish faoliyatinining imkoniyati cheksiz ravishda oshib boradi va pedagogning ro'li ham o'zgaradi. U talabalar uchun nafaqat fanga doir bilimlarni etkazuvchi, balki ma'lumot dengizida «losman» bo'lib, kerakli ma'lumotni tanlab olishga, uni mantiqiy tushunishga va zamonaviy ta'limning kompetentlik tamoyillariga javob beradigan kasbiy faoliyatida samarali foydalanishga yordam beradi.

Jamiyat rivojlanishining zamonaviy bosqichi mutaxassisning ilmiy darajasi va kompetentligiga qo'yiladigan yangi talablarni taqozo etmoqda. Talabalarga taqdim etilayotgan bilimlar hajmining o'sishi sharoitida, auditoriya mashg'ulotlarining qisqartirilishi, o'quv jarayonini yanada mukammallashtirishga sabab bo'lmoqda. O'quv jarayonining samaradorligini oshirish oliy ta'limning asosiy vazifalaridan biri bo'lib, uni o'quv jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali hal qilish mumkin.

Kompyuter grafikasi vositalari o'qitish metodikasiga yondashuvni tubdan o'zgartirdi: magnit va elektr maydonlari, kimyoviy reaksiyalar va boshqalar kabi ko'zga ko'rinmaydigan jarayon va hodisalarni vizuallashtirish ularni kuzatish va tushunishni yaxshilash imkonini beradi.

Ta'limda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini P.F.Anisimov, P.M.Bisirkin, A.V.Gololobov, Yu.F.Katxanova, A.M.Leybov, A.V.Sobolova, F.Liarokapislar o'z tadqiqotlarida ilmiy isbotlashgan.

Kompyuter texnologiyalari o'quv jarayonidagi mexanik takrorlash uchun zarur bo'lgan vaqtni qisqartiradi. Masalan, talabalar darsning nazariy bayonlarini yozish o'rniga, darslikni ma'lumot tashuvchilarga ko'chirib olishlari mumkin va bu dars vaqtining ma'lum qismini tejashga yordam beradi. Grafik yoki kurs ishlarini, shuningdek, kurs va diplom loyihalarini bajarishda pedagogning yo'llanma va maslahatlari zarur bo'ladi. Talabalar

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

tomonidan berilgan savollar yildan-yilga takrorlanadi. Agar ushbu savollar elektron darslikka kiritilsa, yo‘llanma va maslahat berish uchun ajratilgan vaqt qisqartiriladi. Agar test yozma nazorati an’anaviy usulda emas zamonaviy kompyuter vositalaridan foydalanib tashkillashtirilsa, bu pedagog vaqtining yana bir qismini tejash imkonini beradi.

“Qurilish chizmachiligi” fanida kompyuter texnologiyalarini qo‘llanilishi kundan-kunga rivojlanib bormoqda. Bu esa talabalarning fazoviy tasavvurini oshirishga xizmat qiladi. So‘nggi yillarda kompyuter grafikasiga bo‘lgan talab oshib borishi “Qurilish chizmachiligi” fanini yanada chuqurroq o‘rganishni talab etmoqda. Kuzatuvlar shuni tasdiqlaydiki, kompyuter grafikasi fani oliy ta’limdagi texnik yo‘nalishlar uchun yangi fan sifatida joriy etilmoqda. Kompyuter grafikasi fani chizma geometriya va muhandislik grafikasi qonuniyatlariga tayanadi. Tayyorlanayotgan muhandis-pedagoglar kompyuter vositalaridan va grafik dasturlarda loyihalash ishlarini mustaqil ravishda bajarishlari talab etilmoqda.

Lekin yuqoridagi keltirib o‘tilgan ilmiy tadqiqotlada qurilish chizmachiligida grafik dasturlardan (ArchiCAD) foydalanish va ularning uzviy bog‘lanishi haqida alohida to‘xtalib o‘tilmagan. Ba’zibir ishlarda qurilish chizmachiligida grafik dasturlardan AutoCAD dasturidan foydalanish bo‘yicha qator tavsiyalar berilgan. Hozirgi kunga kelib bu dasturdan qurilish chizmachiligi fanida foydalanish samarali vosita hisoblanmaydi. Bunga bir qator omillar mavjud: ArchiCAD dasturi asosan ikki o‘lchamli chizmalar uchun qulay hisoblanadi; ArchiCAD dasturida ikki o‘lchamli chizmalar alohida-alohida (obyektning 2d va 3d holati) bajarilai; Alohida-alohida chizilgan chizmalarni barcha talabalar bir-xilda tushunishlari qiyin bo‘ladi; ArchiCAD dasturida tayyor standart belgilarni o‘zgartirish uchun uning funksional buyruqlariga kirish talab etiladi; ArchiCAD dasturida standart shartli belgilar soni juda kam va ular ham cheklangan; Grafik dasturlar ichida ko‘plab dasturlarda bir yo‘la ham 2d chizma ham 3d model ko‘rinishlarini chizish mumkin bo‘lgan funksiyalar mavjud. Lekin ko‘pchilik grafik dasturlarda yaratilgan davlarning standartlari kiritilgan bo‘ladi, ularni ba’zilarini o‘zgartirish imkoni mavjud bo‘lsa ba’zilariniki mavjud bo‘lmaydi. Bu holat ba’zi noqulayliklarni keltirib chiqarishga sabab bo‘ladi.

BIM dasturlari ichida ba’zi bir shunday dasturlar mavjudki ular aynan qurilish sohasi uchun mo‘ljallangan dastur hisoblanadi. Bular ArchiCAD, Revit, Lira, Grasskoper va boshqalar. Bu dasturlar ichidan ArchiCAD grafik dasturi qurilish chizmachiligi fanidagi mavzularni tushuntirish uchun juda qulay hisoblanadi. Bunga quyidagi omillar asos bo‘lib hizmat qiladi: ArchiCAD grafik dasturi uncha kuchli hisoblanmagan kompyuterlarda ham ishlash imkoniyati mavjudligi; ArchiCAD dasturining engil ishlashi (2d va 3d chizmalarda ham bir hil ishlaydi); ArchiCAD dasturida bir yo‘la ham 2d o‘lchamli chizma ham 3d ko‘rinish hosil qilinishi; Buyruqlar panelidagi buyruqlarning qurilish sohasiga bog‘langanligi; Shartli belgilarning parametrlarini oson o‘zgartirish mumkinligi;Tayyor 3d modellarni 2d holatda ham o‘zrgartirilish funksiyasining mavjudligi; Oddiy va murakkab qirqimlarning avtomatik tarzda bajarilish; Standart kutubxonasiga boshqa joydan olingan modellarni oson bog‘lanishi va ularning parametrlarini standart kabi o‘zgartirish

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

imkoniyatining mavjudligi; Tayyor bo‘lgan hujjatlarni bitta loyiha albomiga yig‘ilish imkoniyatining mavjudligi; ArchiCAD grafik dasturining imkoniyatlari va uning chizmachilik fanlari bilan uzviy bog‘liqligi haqida hech qanday ilmiy ish qilinmagan. Faqatkina rus mutaxassislari bu grafik dasturning qulayligi va imkoniyatlari haqida kitob yozishgan. A. L. Lansov, Titov S., N. Malova, A. Dneprov, P. Vasilyev, E. Kustova, O. Ivanova, A. Orlov, K. Gleni, D. Ridder, V.G. Proxorskiy, E. Felistov, G.A. Jadayev bu olimlar ArchiCAD grafik dasturining imkoniyatlari haqida batavsil yoritib betishgan o‘z kitoblarida.

Qurilish chizmachiligi fani o‘qitiladigan oliy o‘quv yurtlarida fan dasturlariga kompyuter grafikasiga oid mavzularini kiritish va ko‘paytirish orqali fanni yanada amaliy ahamiyatini oshirishni ko‘rish mumkin. Hozirgi kunga kelib fan mutaxassislarini kompyuter savodxonligi hamda grafik dasturlar imkoniyatlaridan foydalanishlari talab etiladi. Ta’lim jarayonlarida kompyuter grafikasidan foydalanish yordamida: fazoviy tasavvur rivojlanadi; o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari yuqori bo‘ladi; xotirada saqlash davomiyligi ortadi; ijodiy va mantiqiy fikrlash rivojlanadi; yangi loyihalar va ularni yaratish uchun imkoniyatlar ochiladi; qurilish chizmachiligiga doir bo‘lgan grafik ishlarni bajarishda talabalarga bir muncha qulayliklar keltiradi va osonlashishiga yordam beradi.

Bizga ma’lumki grafik dasturlar va multimediali elektron darsliklardan foydalanib qurilish chizmachiligi darslarini tashkil etish an’anaviy usullarda dars o‘tishga nisbatan bir necha afzalliklari mavjud. Ular: dars sifati ko‘zlangan darajada bo‘ladi; fan bo‘yicha berilayotgan ma’lumotlar tushunarli va aniq ko‘rinishda bo‘ladi; fanga doir va tushuntirilishi kerak bo‘lgan chizmalar va obyektlar talabalar ko‘z o‘ngida kompyuter grafikasi imkoniyatlari yordamida bajariladi; yasalgan binoning 3d modelini olti ko‘rinishda ko‘rish yoki bir yo‘la to‘rtta ko‘rinishda va yaqqol modelini turli tamondan ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladi; tayyor bo‘lgan obyektda oddiy va murakkab qirqimlar berish va shu qirqimlarni bir yo‘la ko‘rish imkoniyati mavjudligi; qisqa vaqt ichida mavzu uchun ajratilgan darsni tushuntirish imkoniyati mavjudligi; mavzu bo‘yicha ma’ruzalar, topshiriqlar to‘plamlari, turli darajadagi test savollari, fandagi atamalar uchun glossariyni mavjudligi yordamchi vosita sifatida foydalanish mumkin.

Variativ turdagi ma’ruzalarni o‘tish; o‘qituvchilarni maxsus, uslubiy va AKT kompetentlik darajasiga bog‘liq holda tayyorlash va malakasini oshirish; “Multimediya” ma’ruzasida ta’lim oluvchilarning o‘quv-bilish faoliyati faollashuvini tajriba asosida baholash uslublariga ega bo‘lgan ma’ruza kurslarining multimediali o‘rgatish tizimlarini qo‘llashning ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish hamda o‘quv jarayoniga tatbiq etish lozim.

Multimedia vositalari o‘quv jarayonining ko‘rgazmaliligini sezilarli darajada kengaytirdi: modellar, grafika, ranglar, ovoz, videotexnikadan foydalanish. Ushbu xilma-xillik turli xil o‘quv vaziyatlarini, shu jumladan, o‘quv o‘yinlarini modellashtirishga imkon beradi. Bo‘lajak bitiruvchilarning bilim sifatini oshirish istagida, muhandislik grafikasi fanlari o‘qituvchilari o‘quv vaziyatlarida shaxsiy kompyuterdan foydalanib, turli xil texnologiyalarni qo‘llashga intilishadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Qurilish chizmachiligi fanida mashg‘ulotlarini olib borish vaqtida, doskada mavzu bo‘yicha chizma chizish va talabalar uni daftarlariga ko‘chirishlari kerak. Ammo ko‘pincha qurilish chizmachiligida bitta chizmani doskada ko‘rsatishning o‘zi etarli hisoblanmaydi. Bu vaziyatda pedagog oldindan tayyorlangan chizmalardan foydalanish zarurati tug‘iladi. Bundan tashqari grafik dasturlarning animatsion imkoniyatlaridan foydalangan holda doskada ko‘rsatib ulgurilmagan chizmalarni ko‘rsatish va talabalarning ongida mavzu mohiyati yanada chuqurroq iz qoldirishga hizmat qiladi. Bu o‘z navbatida murakkab mavzularni tushunturish birmuncha soddalashadi va tushunarliligi oshadi.

Mavzu mohiyatini kompyuter grafikasi yordamida yaratish quyidagi afzalliklarga ega: grafik dasturlar yordamida bir vaqtning o‘zida bir necha chizmalar bilan ishlash imkoniyati mavjud bo‘lishi; bir vaqtning o‘zida chizilgan chizmani ko‘rgazmali material sifatida foydalanishligi; ekrandagi vizual axborotning sifati auditoriya doskasidagi axborotga nisbatan yuqori; ikki o‘lchamli chizmalarning isbotini uch o‘lchovli chizlalarda bir vaqtning o‘zida ko‘rsatish imkoniyati; qurilish chizmachiligi bo‘limi bo‘yicha materiallar, ma’ruzaning yuqori ko‘rgazmali bo‘lgani tufayli osonroq o‘zlashtiriladi;qurilish chizmachiligidagi shartli belgilarning aniq chizilish imkoniyatining mavjudligi; talabalarda ma’ruza matni to‘liq bo‘ladi; talabalr mavzu bo‘yicha o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan chizmalarni 3d modellar orqali ya’nada mukammal tushunishlari; bayon qilish tezligi oddiy ma’ruzaga nisbatan yuqori; agar biron-bir talabada keyinchalik savol paydo bo‘lsa, o‘qituvchi osongina bosqichma-bosqich oldingi chizmaga qaytishi mumkin; elektron ma’ruzaning an’anaviy darsga o‘xshashligi unga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi, fazoviy fikrlash rivojlanishiga ko‘maklashadi.

Ortogonal chizmalarga qo‘shimcha ravishda geometrik ob’ektlarning uch o‘lchovli modellari va animatsion roliklardan foydalanish talabalarni jarayonga hissiy jalb qilishga yordam beradi.

T.I.Tatarinseva olib borgan tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, animatsiya va boshqa grafik ma’lumotlardan foydalangan holda o‘qitish quyidagi imkonlarni beradi: axborotni eslab qolishni 10 foizga oshirish; axborotni qabul qilishni (tushunishni) 30% ga oshirish; talabaning o‘quv jarayoniga jalb etilganligini oshiradi; 50% gacha mashg‘ulot vaqtini qisqartiradi; tasvirlardan foydalanish, o‘qitish jarayonining samaradorligini 89% gacha oshirishga imkon beradi; animatsiyalar statistik tasvirlarga nisbatan ma’lumotlarni idrok qilishni sezilarli darajada yaxshilaydi.

V.Knyazikovning fikricha, o‘quv jarayonida axborot texnologiyalarni qo‘llash quyidagi tamoyillarga rioya qilishni nazarda tutadi: maqsadga muvofiqligi (kompyuter texnologiyalaridan foydalanish har bir aniq holatda, metodik va amaliy zaruratlardan kelib chiqqan holda asoslanishi kerak); dinamikligi (butun o‘quv jarayoni davomida grafik va boshqa dasturlarni bosqichma-bosqich kiritish nazarda tutilgan).

Qalam va chizmachilik asboblaridan foydalangan holda o‘qitishning an’anaviy usuli o‘tmishda qolmoqda. O‘qitish jarayonida, o‘rganilayotgan detalning qog‘ozli eskizini olgandan so‘ng, uning ishchi chizmasini qog‘ozga an’anaviy usulda bajargandan ko‘ra, detalning uch o‘lchovli elektron modelini yaratish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Avtomatlashtirilgan loyihalash dasturida olingan model detalning konstruktorlik hujjatlarining yagona tizimi (KHYaT)ga muvofiq ishchi chizmalarini bajarish va ularni xalqaro standart talablariga asosan qayta ko‘rib chiqish imkonini beradi.

Muhandislik grafikasi fanlarini o‘rganishda grafik dasturlardan foydalanish talabalar ilmiy tadqiqotlarini rivojlantirishga, talabalarning nazariy va amaliy bilimlardan foydalanishini kuchaytirishga yordam beradi. Bular hozirgi kunda oliy ta’lim oldida turgan asosiy vazifalardir.

Bugungi kunda qurilush chizmachiligidagi planlarning yoki qurilishga doir bir qator buyumlarning elektron modellarini yaratishga imkon beradigan juda ko‘p turli xil grafik dasturlar mavjud. Bunday modellar yaratish imkonini beruvchi grafik dasturlarni yaratuvchi kompaniyalardan BIM va Autodesk kompaniyalari etakchilikni o‘z qo‘llariga olgan. Muhandislik grafikasi fanlarida bunday buyumlarni modellashtirish, ularni talabalar tomonidan yaxshiroq tushunishlariga yordam beradi va ko‘rgazmalilikni sezilarli darajada oshiradi. Ko‘rgazmalilik ayniqsa qurilish chizmachiligi fani uchun o‘ta muhim bo‘g‘in hisoblanadi.

Rivojlanayotgan ta’lim jarayonida maxoratli pedagog o‘z oldiga bir qator samarali maqadlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega, ya’ni unga asosiy ko‘makchi vazifasini electron darslik bajaradi. Elektron darslik ayniqsa qurilish chizmachiligi fanida juda yaxshi samara beradi. Sababi qurilish mavzusiga oid bo‘lgan mavzularni chizmachilikning qolgan sohalariga qaraganda animatsion video roliklar, electron plakatlar ancha yaxshi va tushunarli chiqadi. Qurilish mavzusidagi animatsialar talabalar ko‘rgan va o‘zlari hayoti davomida duch kelgan obyektlar misolida bo‘lganligi sababli talabalarning tushunishlari bir muncha oson va tez bo‘ladi, bu esa pedagog o‘z oldiga qo‘ygan maqsadga erishishda muhim qadam hisoblanadi.

Bundan tashqarizamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida tayyorlangan elektron darslik biz o‘qib o‘rgangan an’anaviy bosma darsliklarning o‘rnini bosishi bilan bir qatorda pedagogga bog‘liq bo‘lmagan muommolarni ham hal qilish imkoniyatlari mavjud bo‘lishi bilan qator avzalliklarga ham ega hisoblanadi. Masalan o‘qituvchi dars jarayonida mavzu bo‘yicha tushuntirayotgan chizmalarni chizib bo‘lgach talabalardan savol tug‘ilsa chizmaning qaysidur bosqichaga ya’ni ortga qayta olmaydi, natijada talabalarda o‘zlashtirish bir muncha pasayadi. Elektron darslikda esa animatsion qilingan chizmalarda buning imkoniyatlari mavjud bo‘lishi bilan bir qatorda o‘sha chizmaning yaqqol ko‘rinishini ham namoyish etish imkoniyati mavjud hisoblanadi.

Elektron darslikning avzalliklari: materiallarning tanlov fnksiyalari; animatsion materiallarni xoxlagan tezlik vaketma-ketlida ko‘rish; bir materialdan ikkinchi materialga oson o‘tish; darslikdan istalgan vaqt va joyda foydalanish; darslikdagi ma’lumotlarning video roliklar orqali mustaxkamlanishning bir vaqtda amalga oshirilishi; O‘quv jarayoniga uch o‘lchovli modellashtirish kompyuter texnologiyalarini joriy etish, muhandislik grafikasi fanlarini o‘qitishning shakllangan an’analarini qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi. Ob’ekt haqida eng to‘liq, aniq va ko‘rgazmali ma’lumot manbai bu uning

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

hajmli modeli hisoblanadi. Zarur bo‘lsa undan foydalangan holda konstruktorlik hujjatlari elektron yoki qog‘oz tashuvchilarda berilishi mumkin.

V.A.Nikolaev va A.D.Menshikovalarning fikricha: «Uch o‘lchovli tizimning asosiy maqsadi muddatlarni qisqartirish, loyihalashtirish natijalarining sifati va texnik-iqtisodiy darajasini oshirish, hujjatlar rasmiylashtirishni avtomatlashtirish, loyihalashni boshqarish sifatini ko‘tarishdir. Avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari (CAD)dan foydalanish, ishlab chiqaruvchining vaqtini talab qiladigan takrorlanuvchi chizmachilik ishlaridan ozod qilish, shuningdek, mahsulot konstruksiyasiga o‘zgartirishlar kiritishni soddalashtirishga imkon beradi».

Bugungi kunda avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari nafaqat 3D modellashtirish, balki 4D modellashtirish imkoniyatiga ega, ya’ni parametrizatsiya, bu foydalanish doirasini sezilarli darajada kengaytiradi. Masalan, AutoCAD tizimi ta’lim tizimida keng qo‘llaniladi: tutashmalar, ko‘rinishlar, qirqim, kesim, yig‘ish chizmalari, detallarga ajratish kabi mavzularda mashg‘ulotlarni samarali o‘tkazishga imkon beradi. Bundan tashqari, tizim mashinalar va mexanizmlar, bino va inshootlarning loyihalarini ishlab chiqishga imkon beradi. Biz har doim ham ma’lum bir o‘quv ob’ektini tabiiy shaklda namoyish etish imkoniyatiga ega emasmiz, virtual namoyish bunday imkoniyatni beradi.

Avtomatlashtirilgan loyihalash tizimi paydo bo‘lishi bilan birga ko‘plab oliy o‘quv yurtlar o‘quv dasturlari bo‘yicha chizma geometriyani to‘liq yoki qisman yo‘q qilish masalasini ko‘rib chiqa boshladilar. Muhandislik grafikasi fanlarida fazoviy tasavvurni rivojlantirish uchun chizma geometriyaga alternativalarni izlash zaruratini tan olayotganlar tobora ko‘payib bormoqda.

A.S.Smirnov qo‘l grafikasini o‘chirishga hali erta deb o‘ylaydi:

«fotosuratli emas, shartli aniqlikka ega bo‘lgani uchun u kompyuterga nisbatan ancha organikdir. Paradoks ham shunda: qo‘l grafikasi mazmunan insoniy, erkin va harakatchan, tabiatga yaqinroq, kompyuter garfikasiga qaraganda ekologik va shuning uchun ham uning nimasidir zamonaviyroq tuyuladi».

N.V.Fedotova: «Biz uch o‘lchovli (3D) texnologiyalarning rivojlanishi bilan chizma geometriya modifikatsiya qilinishi kerak, qo‘lda chizilgan rasmning nisbati kamayishi kerak deb hisoblaymiz».

Ta’lim samaradorligini oshirish maqsadida kompyuter texnologiyalari o‘quv jarayoniga va bilim olishning an’anaviy usullariga organik mos qo‘llanilishi kerak. Muhandislik grafikasi kafedralarida zamonaviy kompyuter texnologiyalarini oqilona joriy qilish nafaqat chizma geometriyasi va chizmachilik fanlari bo‘yicha mexanik, odatiy qo‘l ishlarini birlashtiribgina qolmasdan, balki talabalarning ijodiy va bilish faolligini rivojlantirishga ham yordam beradi. Ya’ni o‘quv jarayonida grafik tayyorgarlikning an’anaviy texnologiyalari va zamonaviy axborot texnologiyalarining uyg‘unligi muhim tamoyili hisoblanadi.

Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarning barchasida hozirga kelib fanlarda integrativ yondashuvni qo‘llash asosiy dolzarb muammolardan biri bo‘lib kelmoqda, shu sababli o‘qitish jarayonida kompyuter grafikasining o‘rni sezilarli darajada o‘zgarib

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

bormoqda. Kompyuter grafikasi talabalar va o‘qituvchilar uchun nafaqat o‘rganish manbasi bo‘lishi bilan bir qatorda asosiy o‘quv vositasi ham hisoblanmaoqda. Chunki kopmyuter grafikasi talabalarning grafik tayyorgarligining asosiy quroliga aylanmoqda. Sababi kompyuter grafikasi orqali talabalarning fazoviy tassavuri samarali va tez rivojlanishining asosiy omili sifatida maydonga chiqmoqda. Bularning barchasi oldimizga qo‘ygan asosiy maqsadimiz o‘quv jarayonini jonlashtirish, talabalarga mavzu mohiyatini tezroq va mukammal tushunishlariga turtki bermoqda.

Arxitektura va qurilish sohasida chizmalar har doim muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Chizmalar orqali loyihalar vizual tarzda aks ettiriladi va ularning to‘g‘ri talqin qilinishi loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarurdir. Ushbu jarayonni yanada samarali va sifatli amalga oshirish uchun zamonaviy grafik dasturlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Grafik dasturlar orqali talabalar murakkab chizmalarni osonlik bilan yaratishi, tahrir qilishi va optimallashtirishi mumkin.

Grafik dasturlar ta’lim jarayonida quyidagi afzalliklarni taqdim etadi:

1. Vaqt tejash – Grafik dasturlar chizmalarni qo‘lda bajarishga nisbatan ancha tezroq bajarishga imkon beradi. Talabalar murakkab chizmalarni qisqa vaqt ichida yaratish imkoniyatiga ega bo‘ladi.
2. Aniqlik va tozalikka erishish – Grafik dasturlar chizmalar aniqligi va tozaligini ta’minlaydi. Loyihalashda xatoliklarni kamaytirish va tahrir qilish imkoniyatlari mavjud.
3. Interaktivlik – Dasturlar yordamida chizmalar uch o‘lchovli shakllarda ko‘rsatilishi va turli burchaklardan ko‘rib chiqilishi mumkin. Bu talabalar uchun ob‘ektlarning hajmi va shaklini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.
4. Qayta ishlash qulayligi – Bir marta yaratilgan chizmalarni qayta ishlash va yangilash oson. Bu arxitektura va qurilish loyihalarining yangicha talablarga moslashuvchanligini oshiradi.
5. Yaratilishdagi kreativlik – Grafik dasturlar talabalarni o‘z ijodiy imkoniyatlarini yanada samarali namoyish etishga undaydi, bu esa ularning kelajakda yanada innovatsion yondashuvlarga ega bo‘lishiga yordam beradi.

Dasturlardan foydalanish metodikasini takomillashtirish yöllari. Arxitektura qurilish chizmalarini o‘qitishda grafik dasturlardan foydalanish metodikasini takomillashtirish uchun quyidagi strategiyalarni qo‘llash tavsiya etiladi:

1. Dasturlarni integratsiya qilish – Darslar jarayonida AutoCAD, Revit, SketchUp kabi zamonaviy grafik dasturlarni o‘qitishga integratsiya qilish lozim. Talabalarni dasturlardan foydalanishni o‘rgatish uchun amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish kerak. Bu jarayonda talabalar dasturlarning interfeysi bilan tanishadilar va ulardan samarali foydalanishni o‘rganadilar.
2. Interaktiv treninglar va ustoz-murabbiy yördamida mashg‘ulotlar – Talabalarga dasturlarni to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishda interaktiv treninglar va tajribali ustozlar bilan mashg‘ulotlar samarali hisoblanadi. Ustozlar talabalar uchun real loyihalarga asoslangan topshiriqlarni tayyorlash orqali ularda o‘rganishni yanada qiziqarli qiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

3. Raqamli platformalardan foydalanish – Onlayn kurslar va video darslar orqali talabalar grafik dasturlarda mustaqil ravishda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishlari mumkin. Ushbu usul talabalarga istalgan joyda va vaqtda o‘z bilimlarini mustahkamlash imkonini beradi.
4. Muammolar asosida o‘qitish – Talabalarga real loyiha asosida vazifalar berish va grafik dasturlardan foydalangan holda muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan amaliy topshiriqlar tashkil etish o‘quv jarayonini boyitadi. Bunday topshiriqlar talabalar o‘rtasida jamoaviy ishlash ko‘nikmasini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.
5. Kreativ fikrlashni rag‘batlantirish – Dasturlardan foydalanishda talabalar uchun yangi dizayn echimlarini ishlab chiqish va o‘z g‘oyalarini amalga oshirish imkoniyatlarini yaratish zarur. Bu esa ularning ijodiy salohiyatini kuchaytiradi.

Arxitektura va qurilish chizmalarini o‘qitishda grafik dasturlardan foydalanish metodikasini takomillashtirish arxitektura va qurilish sohasidagi ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Bu nafaqat talabalarning texnik bilim va ko‘nikmalarini rivojlantiradi, balki ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Metodikani takomillashtirish orqali talabalarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalari yanada mustahkamlanadi.

Xulosa qilib aytganda, kompyuter grafikasi qurulish chizmachiligi fanida o‘zlashtiriladigan mavzular mohiyati elektron chizma bajarish uchun o‘rganish ob’ekti sifatida hamda chizma geometriya va chizmachilik fanlarini o‘qitishda vosita sifatida ishtirok etishi mumkin. Bu esa oliy ta’lim muassasalari o‘qituvchilaridan talabalarda nafaqat avtomatlashtirilgan loyihalash tizimida ishlash, balki ushbu dasturiy mahsulotlarning imkoniyatlaridan o‘zlarining kelgusidagi kasbiy faoliyatlarida samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Покровская М. В. Инженерная графика: панорамный взгляд (научно-педагогическое исследование). – М.: Исследовательский сентр проблем качества подготовки спесиалистов
2. Гузненков В.Н., Журбенко П.А. Учебный протсесс с исползованием графических пакетов // Теория и практика общетвенного развития. 2014. –№ С. 173–175;
3. Демидов С.Г. Особенности исползования информатсионных технологий при преподавании графических диссиплин // Информатизатсия инженерного образования: сб. тр. Междунар. науч.-практ. конф. – М., 2016.
4. Телной В.И. Новые подходы к изучению диссиплины
5. «Инженерная графика» с исползованием современных информатсионных технологий //Вестник МГСУ. 2013. – № 8. – С.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

6. Смирнов А.В. Теория и методика применения средств новых информатсионных технологий в обучении физики. Автореф дисс. ... докт. пед наук. –М., 1996.– 36с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nasirova Sabo**, tyutor [**Насирова Сабо,** тютор**]**, [**Nasirova Sabo**, tyutor]; manzil: O'zbekiston, Shahar: Toshkent, Yunusobod tuman, Yangishahar ko'chasi, 9A-uy [Адрес: Узбекистан, Город: Ташкент, Юнусабадский район, улица Янгишахар, 9А-уй], [Address: Uzbekistan, City: Tashkent, Yunusabad district, Yangishahar street, house 9A]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

PEDAGOGIK TADQIQOTLARDA FUNKSIONAL SAVODXONLIK TUSHUNCHASINING MAZMUNI VA MOHIYATI

© S.M. Obloqulov[1]✉

[1]Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada pedagogik tadqiqotlarda "funksional savodxonlik" tushunchasining mazmuni va mohiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – funksional savodxonlikning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini aniqlash va bu tushunchaning pedagogik tadqiqotlarda qanday o‘rganilayotganini tahlil qilishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda funksional savodxonlik tushunchasiga oid adabiyotlar tahlil qilindi va xalqaro ta’lim tizimidagi ilg‘or tajribalar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar funksional savodxonlikning o‘quvchilarni zamonaviy jamiyat talablariga javob bera oladigan shaxslar sifatida shakllantirishdagi muhim o‘rnini tasdiqladi.

XULOSA: tadqiqot natijalari funksional savodxonlik tushunchasi ta’lim jarayonida o‘quvchilarning hayotiy va amaliy bilimlarini oshirishda katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: funksional savodxonlik, pedagogik tadqiqotlar, ta’lim jarayoni, hayotiy kompetentsiyalar, amaliy ko‘nikmalar, mustaqil o‘qitish, zamonaviy ta’lim.

Iqtibos uchun: Obloqulov.S.M. Pedagogik tadqiqotlarda funksional savodxonlik tushunchasining mazmuni va mohiyati. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 227-332.

СОДЕРЖАНИЕ И СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

© С.М. Облокулов[1]✉

[1] Самаркандский государственный университет, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются содержание и сущность понятия «функциональная грамотность» в педагогических исследованиях.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — определить значение функциональной грамотности в образовательном процессе и проанализировать, как это понятие изучается в педагогических исследованиях.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ литературы, посвященной понятию функциональной грамотности, и изучены передовые практики в международных образовательных системах.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты подтвердили важную роль функциональной грамотности в формировании учащихся как личностей, способных отвечать требованиям современного общества.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показывают, что понятие функциональной грамотности имеет большое значение в образовательном процессе, способствуя повышению жизненных и практических знаний учащихся.

Ключевые слова: функциональная грамотность, педагогические исследования, образовательный процесс, жизненные компетенции, практические навыки, самостоятельное обучение, современное образование.

Для цитирования: Облокулов.С.М. Содержание и сущность понятия функциональной грамотности в педагогических исследованиях..// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 227-332.

THE CONTENT AND ESSENCE OF THE CONCEPT OF FUNCTIONAL LITERACY IN PEDAGOGICAL RESEARCH

©Sulaymon M. Obloqulov[1]✉
[1]Samarkand State University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the content and essence of the concept of "functional literacy" in pedagogical research.

AIM: the main objective of the study is to determine the importance of functional literacy in the educational process and to analyze how this concept is studied in pedagogical research.

MATERIALS AND METHODS: The study involved an analysis of literature on the concept of functional literacy and examined best practices in international education systems.

DISCUSSION AND RESULTS: The results confirmed the important role of functional literacy in shaping students as individuals capable of meeting the demands of modern society.

CONCLUSION: The study results show that the concept of functional literacy is of great importance in the educational process, contributing to the enhancement of students' life and practical knowledge.

Keywords: functional literacy, pedagogical research, educational process, life competencies, practical skills, independent learning, modern education.

For citation: Sulaymon M. Obloqulov. (2024) 'The content and essence of the concept of functional literacy in pedagogical research', Inter education & global study, (8), pp. 227-332. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda ta’lim tizimi rivojlanmoqda. Zamonaviy maktabning muhim vazifalaridan biri funksional savodli odamlarni shakllantirishdir. XX asrda savodxonlikni shakllantirish muammosi nafaqat bolalar, balki har qanday mamlakatning yoshi katta aholisi uchun ham dolzarb ekanligi ayon bo‘ldi, shuning uchun ilmiy tadqiqotlarda ushbu kontseptsiyaning mazmuni faollik jihatini qamrab olgan holda kengayib bormoqda. Funksional savodxonlik insonning butun hayoti davomida shakllanadi, chunki inson faoliyatining barcha sohalarida yangi bilimlar, tushunchalar, qoidalar va me'yorlarni o‘zlashtirish zarurligini anglaydi va o‘zgarishlar ro‘y beradi. Hozirgi tez o‘zgarayotgan va axborot asri bo‘lgan dunyoda funksional savodxonlik odamlarning ijtimoiy, madaniy, siyosiy va iqtisodiy faoliyatda faol ishtirok etishi hamda muntazam ta’lim olishiga yordam beruvchi asosiy omillardan biriga aylanib bormoqda. Demak, funksional savodxonlik - bu insonning tashqi muhit bilan munosabatlarga kirishish va unga imkon qadar tezroq moslashish hamda ushbu sharoitda ishlash qobiliyatidir. Shaxsning o‘qish, tushunish, oddiy, qisqa matnlarni tuzish va oddiy arifmetik amallarni bajarish qobiliyati sifatida elementar savodxonlikdan farqli o‘laroq, funksional savodxonlik ijtimoiy munosabatlar tizimida shaxsning normal ishlashini ta’minlaydigan bilim, ko‘nikma va malakalarning asosini tashkil etadi.

Pedagogika fanida deyarli yangi hisoblangan “funksional savodxonlik” tushunchasi XX asrning uchinchi choragida jamiyatning postindustriya davriga o‘tish bilan bog‘liq zamonaviylikning global muammolariga javoban paydo bo‘lgan. XX asrning 50-yillarida ta’lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha Birlashgan Millatlar tashkilotining tashkil etilishi munosabati bilan aholining savodxonligi muammosi xalqaro miqyosda o‘rganilishi boshlangan. YUNESKOning 1958-yildagi 10-sessiyasida “matnlarni tushungan holda o‘qiy oladigan va kundalik hayotining qisqa bayonini yoza oladigan odamgina savodli, faqat o‘qish ko‘nikmasiga ega bo‘lgan odam esa yarimsavodli”, deb hisoblash tavsiya etildi. Xalqaro ekspertlarning jamiyat savodxonligini hamda ta’lim sifatini oshirish maqsadida olib borgan tadqiqotlarida “savodxonlik” tushunchasiga turlicha ta’riflar keltirilgan. Jumladan, O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasida “savodlilik” va “savodxonlik” tushunchalariga quyidagicha ta’riflar berilgan: aholi madaniy saviyasi ko‘rsatkichlaridan biri; odamning adabiy til normalariga muvofiq keladigan og‘zaki va yozma nutq malakalariga egaligi; oddiy matnlarni o‘qish va yoza olish ko‘nikmasiga egaligi; muayyan soha bo‘yicha bilimga egaligi (siyosiy savodxonlik, texnik savodxonlik, tibbiy savodxonlik).

“Savodxonlik” tushunchasining mazmun-mohiyati jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida uning ijtimoiy, siyosiy, ilmiy, madaniy hamda ruhiy saviyasiga bog‘liq ravishda o‘zgarib turadi.

Ta’lim sifati - bu butun ta’lim tizimiga nisbatan o‘matilgan talablarning bajarilishini ta’minlash orqali samarali natijalarga erishishdir. Ta’lim sohasida sifatni nisbiy tushuncha tarzida uning ta’lim standartlariga yoki tasniflarga hamda iste’molchi talablariga moslik darajasi deb qarashimiz mumkin va yuqoridagi ikki jihatning uyg‘unlashuvi samarali

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

hisoblanadi. Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o‘zgaruvchan dunyoda raqobatbardosh bo‘lishi fanlarni mukammal egallashni taqozo etadi, bu esa ta’lim tizimiga, jumladan, matematikani o‘rgatish bo‘yicha ham xalqaro tajriba va andozalarni joriy etish orqali ta’minlanadi. Bundan ta’lim bo‘yicha qator xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlari natijalari ham dalolat bermoqda. Shu o‘rinda, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD)ning 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy fanlar savodxonlik darajasini baholashga qaratilgan PISA - o‘quvchilar yutuqlarini baholash xalqaro dasturi tadqiqotlarini qarashimiz mumkin. PISA dasturida «baholash » o‘quvchilarning hayotiy ko‘nikmalarini, ya’ni maktab dasturi doirasida olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish darajasini aniqlashga qaratilgan. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchidan funksional savodxonlikni talab etadi. Funksional savodxonlik fanlar integratsiyasini talab etadi va o‘quvchilarga maktab dasturini ongli tarzda o‘zlashtirish, hodisa va jarayonlar o‘rtasida qo‘llash, munosabatlarni anglash imkonini beradi. Bunda matematika, fizika, kimyo, biologiya, ekologiya fanlaridan faktlarni, nazariyalarni, qonuniyatlarni mazmunli anglash, aniqlashtirish va chuqurlashtirish uchun qulay sharoitlar yaratiladi. Bu esa bevosita ta’lim sifatiga ta’sir etadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda “funktsional savodxonlik” tushunchasi jamiyatning “hayot uchun ta’lim” ta’lim paradigmasidan o‘tishi munosabati bilan ta’limda faol rivojlana boshlagan kompetensiyaga asoslangan yondashuvning muammoli sohasida ko‘rib chiqiladi. yangi ta’lim paradigmasi “hayot davomida ta’lim”. Kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni ishlab chiquvchilarning aksariyati rivojlanayotgan shaxsning kompetentsiyalarini shakllantirish ta’lim mazmuni yordamida amalga oshirilishi kerakligini ta’kidlaydilar, buning natijasida o‘quvchi qobiliyatlarni rivojlantiradi va kundalik hayotida haqiqiy muammolarni hal qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi: maishiy, sanoat va ijtimoiy. Ta’lim kompetentsiyalari tarkibiga o‘quvchining tayyorgarlik darajasining integral xarakteristikasi sifatida funktsional savodxonlik tarkibiy qismlari ham kiradi, lekin ular bilan cheklanib qolmasligini alohida ta’kidlaydi. Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv doirasidagi ta’lim darajasining ko‘rsatkichlaridan biri sifatida O.E.Lebedev funktsional savodxonlikni ko‘rib chiqadi, u insonning funktsional savodxonligini aniqlash vazifasi u duch keladigan funktsional muammolarni hal qilish qobiliyatini aniqlashdan iborat deb hisoblaydi. mavzuni o‘rganish, muloqot, ijtimoiy faoliyat, o‘z taqdirini o‘zi belgilash, shu jumladan kasbiy tanlov kabi faoliyat turlariga asoslangan. Ushbu vazifani aniqlashtirish uchun faoliyatning bir nechta yo‘nalishlari belgilangan. Inson faoliyatining barcha sohalari hayotning o‘zi kabi nihoyatda murakkabdir. Shaxsning o‘z rivojlanishi natijasida hosil bo‘lgan ko‘plab faoliyat ko‘rinishlari ularning cheksiz xilma-xilligiga olib keladi. Turli odamlar hayotidagi bir xil soha turli xil ma’no va ko‘rinishlarga ega bo‘lishi mumkin, ammo har bir sohada ma’lum bir minimal, o‘ziga xos o‘zgarmaslik mavjud.

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv doirasidagi funktsional savodxonlik darajasi jamiyatda qabul qilingan me'yorlar, qoidalar va ko‘rsatmalarga muvofiq harakat

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

qilish qobiliyatini shakllantirishni aks ettiradi, ya'ni standart va nostandart masalalarni hal qilish qobiliyati bilan tavsiflanadi. insonning ijtimoiy funktsiyalarini amalga oshirish bilan bog'liq hayotiy vazifalar. Bugungi kunda ta'limning barcha bo'g'inlarida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etishni hujjatlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ishlab chiqilayotgan va amalga oshirilayotgan hujjatlar (baholash vositalari fondi, vakolatlar pasporti, vakolatlar klasteri va boshqalar) har bir kompetensiyaning tarkibiy tarkibini belgilaydi, shuningdek, muayyan darajadagi vakolatlarning etukligini baholash mezonlarini ko'rsatadi. Ammo bunday ma'lumotlar kamdan-kam hollarda talabalarga to'g'ridan-to'g'ri taqdim etiladi, shuning uchun talaba ta'lim sub'ekti sifatida o'z qobiliyatlarini rivojlantirish yo'lini kuzatish va o'z ta'lim yo'nalishiga o'z vaqtida tuzatishlar kiritish imkoniyatidan mahrum bo'ladi. Bu, o'z navbatida, funktsional savodxonlikning asosini tashkil etuvchi funktsional ko'nikmalarning shakllanishi va rivojlanishiga xavf tug'diradi, chunki talabaning o'quv faoliyatining o'z natijalarini "beparvolik" holati funktsional qobiliyatning motivatsion va refleksiv tarkibiy qismlariga olib kelishi mumkin. savodxonligi etarli darajada ifodalanmaydi. Shunga ko'ra, o'quvchilarda o'zlarining ta'lim ehtiyojlarini anglash, ularning haqiqiy imkoniyatlari, maqsadlari va sharoitlari haqidagi g'oyalarga muvofiq yaqin va uzoq muddatli rejalar tuzish qobiliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Ushbu maqsadga erishish vositalaridan biri shakllangan vakolatlarni o'z-o'zini nazorat qilish uchun mo'ljallangan uslubiy ishlanmalarni joriy etish bo'lishi mumkin.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqildi: xalqaro tajribalarni o'rganish, milliy qadriyatlarimizga zid kelmasligini inobatga olib, tajribasinovdan o'tkazish, samarali tajribalarni ta'lim jarayoniga singdirish; xalqaro tadqiqotlarda taqdim etiladigan topshiriqlar ishtirokchi davlatlar o'quv dasturlari va XXI asr talablari asosida ishlab chiqiladi. etakchi davlatlar o'quv dasturlarini o'rganish, milliy o'quv dasturimiz bilan solishtirish; funksional savodxonlikni shaklllatirishni o'quvchiga yaqin bo'lgan muhitdan boshlash, keyin anologik tarzda bilimlarini qo'llay olish doirasini kengaytirilish; ta'lim sifatini xalqaro talablar asosida tashkil qilish uchun umumta'lim maktablarida sinfdars tizimidan loyihaviy faoliyatga tomon o'tish, fundamental bilimlarni funksional savodxonlikka ko'chirish, amaliyotda faol qo'llash jarayoni orqali fanlar integratsiyasi, kesishmasida muammolar echimining yangicha yo'llarini izlash, lozim topilsa, kashf etishga yo'naltirish kabi amaliy metodik vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishning innovatsion yo'llarini joriy etish; o'quv kurslari tashkil etilgan internet saytlari faoliyatini takomillashtirish; amaliy jarayonlar bilan bog'liq videodarslar, videoroliklar tayyorlab YouTube kanallariga joylashtirib borish.

Shunday qilib, hozirgi vaqtda tadqiqotchilar bir ovozdan insonning funktsional savodxonligini shakllantirish maktabni tugatish bilan bir vaqtning o'zida tugamaydi, degan fikrda, chunki axborot jamiyatida bu jarayon turli xil faoliyat sohalarida doimiy ravishda ro'y berayotgan o'zgarishlar tufayli hayot davomida davom etadi va inson hayotning yangi normalari va qoidalarini o'zlashtirish zarurati bilan duch keladi. Ishlab chiqilgan davrlashtirish turli tarixiy davrlarda pedagogik nazariya va amaliyotda "funktsional

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

savodxonlik" tushunchasining evolyutsiyasi bo‘yicha ilmiy nuqtai nazarlarni tizimlashtirishga yordam beradi. Zamonaviy jamiyatning e'tibori inson faoliyatining turli sohalari bilan bog‘liq holda funktsional savodxonlik fenomenini yanada o‘rganishga qaratilgan. Funktsional savodxonlik yangi pedagogik kontseptsiya sifatida jamiyatning shaxsning ta’lim darajasiga bo‘lgan talablari ortib borishi munosabati bilan chuqur o‘rganish predmetiga aylanib bormoqda va rivojlanayotgan shaxsni uzluksiz tarbiyalashning tarkibiy qismlaridan biri sifatida qaralmoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ergashovich S.I. (2021). USE ÜF INTEGRATED TECHNOLOGIES IN PREPARING HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION STUDENTS FÜR INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMS ON" ORGANIC CHEMISTRY". Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 2(01), 9-22.
2. ERGASHOVICH S.I., & ORIFJONOVICH T.N. Clear and Natural in Teaching Higher Education Institution Students on the Basis of the International Stem Education Program Characteristics of Integration of Sciences. JournalNX, 6(12), 234-237.
3. Ergashovich I.S. (2019). THE IMPORTANCE OF INFORMATION COMMUNICATION AND PEDAGOGICAL TECHNIQUES IN TEACHING ORGANIC CHEMISTRY IN NATURAL SCIENCES AT ACADEMIC HIGH SCHOOLS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(11).
4. Shernazarov I. E., & Abduqodirov A.A. (2018). Organik kimyo kursida komponentlarni ifodalashda axborot texnologiyalaridan foydalanish usullari. Osiyo ko‘p o‘lchovli tadqiqotlar jurnali (AJMR), 7 (9), 453-460.
5. Iskandar S. (2018). Organik kimyo darslarini mustahkamlashda pedagogik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan hamda interfaol o‘qitish usullaridan foydalanish. Avstriya Texnik va tabiiy fanlar jurnali, (11-12), 66-69.
6. Ergashovich S.I. Umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘quvchilarni o‘qitishda zamonaviy usullardan foydalangan holda xalqaro baholash tizimiga tayyorgarlik // Integratsiyalashgan ta’lim bo‘yicha xalqaro jurnal. - T. 3.-№12. -300-305-b.
7. Горина А.В. Индивидуальная карта студента как методическое средство комплексной оценки сфор-мированности компетенций //А.В.Горина// Фундаментальные и прикладные науки - основа современной инновационной системы: материалы международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых [Электронный ресурс]. - Омск: СибАДИ, 2015. - Режим доступа: http://bek.sibadi.org/fulltext/ESD1.pdf, свободный после авторизации

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Obloqulov Sulaymon Mamayusuf o`g`li,** tayanch doktorant, [**ОблоКулов Сулаймон Мамаюсуф угли,** докторантка.],[**Sulaymon M. Obloqulov**. supporting doctoral student,] manzil: O‘zbekiston,140104,O'zbekiston, Samarqand viloyati, Shahar: Samarqand, Universitet bulvar, 15. [аддрес: Узбекистан, ул 140104, Узбекистан, Самаркандская область, Город: Самарканд, Университетский бульвар, 15.], [address: Uzbekistan, 140104, Uzbekistan, Samarkand region, City: Samarkand, University boulevard, 15.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING KASBIY-SUBYEKTIV POZITSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATIV TEXNOLOGIYALARI

© S.X. Ilmurodov[1]✉
[1]Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-subyektiv pozitsiyasini rivojlantirish uchun qo‘llaniladigan innovativ texnologiyalar va ularning ahamiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD:tadqiqotning asosiy maqsadi – boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-subyektiv pozitsiyasini rivojlantirishda innovativ texnologiyalarning samaradorligini o‘rganish va bu jarayonda qo‘llaniladigan metodlar va texnologiyalarni takomillashtirishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR:tadqiqotda kasbiy-subyektiv pozitsiyani rivojlantirishga qaratilgan innovativ ta’lim texnologiyalari bo‘yicha adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar innovativ texnologiyalar, jumladan, trening va mentorlik yondashuvlari yordamida o‘qituvchilarning kasbiy pozitsiyasini sezilarli darajada rivojlantirish mumkinligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-subyektiv pozitsiyasini rivojlantirishda innovativ texnologiyalarning ahamiyatini tasdiqlaydi..

Kalit so‘zlar: kasbiy-subyektiv pozitsiya, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, innovativ texnologiyalar, refleksiya, mentorlik, kasbiy rivojlanish, o‘z-o‘zini baholash.

Iqtibos uchun: Ilmurodov.S.X. Boshlang`ich sinf o`qituvchilarining kasbiy-subyektiv pozitsiyasini rivojlantirishning innovativ texnologiyalari. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 333-339.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-СУБЪЕКТИВНОЙ ПОЗИЦИИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

© С.Х.Илмуродов[1]✉
[1]Самаркандский государственный университет, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются инновационные технологии, применяемые для развития профессионально-субъективной позиции учителей начальных классов, и их значение.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить эффективность инновационных технологий в развитии профессионально-субъективной позиции учителей начальных классов и совершенствовать методы и технологии, используемые в этом процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ литературы по инновационным образовательным технологиям, направленным на развитие профессионально-субъективной позиции.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что инновационные технологии, включая тренинги и менторский подход, могут значительно развить профессиональную позицию учителей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают значимость инновационных технологий для развития профессионально-субъективной позиции учителей начальных классов.

Ключевые слова: профессионально-субъективная позиция, учитель начальных классов, инновационные технологии, рефлексия, менторство, профессиональное развитие, самооценка.

Для цитирования:Илмуродов.С.Х. Инновационные технологии развития профессионально-субъектной позиции учителя начальных классов.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 333-339.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF PROFESSIONAL-SUBJECTIVE POSITION DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS TEACHERS

© Samadjon X. Ilmurodov[1]✉
[1]Samarkand State University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes innovative technologies used to develop the professional-subjective position of primary school teachers and their significance.

AIM: the main objective of the study is to examine the effectiveness of innovative technologies in developing the professional-subjective position of primary school teachers and to improve the methods and technologies used in this process.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing literature on innovative educational technologies aimed at developing a professional-subjective position.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that innovative technologies, including training and mentoring approaches, can significantly develop teachers' professional position.

CONCLUSION: the study results confirm the importance of innovative technologies for developing the professional-subjective position of primary school teachers.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Keywords: professional-subjective position, primary school teacher, innovative technologies, reflection, mentoring, professional development, self-assessment.

For citation: Samadjon X.I Imurodov (2024) 'Innovative technologies for developing the professional-subjective position of primary school teachers', Inter education & global study, (8(1)), pp. 333-339. (In Uzbek).

Ma'lumki, o'qituvchilarni tayyorlash bugungi kunda mintaqaviy va davlat darajasidagi eng dolzarb hamda muhim masala hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash, qayta tayyorlash, sertifikatlashtirish tizimi uzluksiz ravishda pedagogning kasbiy-subyektiv pozitsiyasini rivojlantirishni talab etadi. Bularning barchasi, shubhasiz, o'qituvchining o'z kasbiy faoliyatida o'zini o'zi anglashi va takomillashtirishiga yo'naltirilgan tashkiliy mexanizmlardir. Ko'pgina olimlar o'qituvchining kasbiy rivojlanishining asosiy ko'rsatkichi sifatida uning kasbiy-subyektiv pozitsiyasini ta'kidlaydilar. O.V.Pushkina o'qituvchining kasbiy rivojlanishi uning eng muhim xususiyatlaridan biri sifatida shaxsning shakllanishi va rivojlanishi jarayonining mohiyatiga chuqurroq kirib borishning ongli ehtiyoji bilan izohlaydi.

O'qituvchi-subyektning o'z-o'zini anglashi o'qituvchining o'ziga bo'lgan munosabati o'zining pedagogik faoliyatining predmeti, moslashuvchan shaxsni ochiq tizim sifatida tavsiflovchi "men-konsepsiya" doimiy o'zgarishga, takomillashtirishga, tashqi muhit bilan faol o'zaro ta'sirga bog'liq. Kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun o'qituvchi o'zini ushbu faoliyatning subyekti sifatida qabul qilishi lozim. O'qituvchining subyektivligi o'quvchilarga bo'lgan alohida munosabati, uning motivatsion va semantik munosabatlarida ifodalanadi, bu o'quvchini o'ziga xos ichki qat'iy, o'zini o'zi qadrlaydigan shaxs, pedagogik hamkorlikda teng huquqli sherik sifatida idrok etish bilan bog'liq.

O'qituvchining subyektivligi ma'lum bir pedagogik pozitsiya, uning mohiyati o'quvchilar bilan dialogik muloqotda, o'quvchilarda subyektiv tamoyilni aktuallashtirishda yuzaga chiqadi. Subyektivlik mazmuni o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarida namoyon bo'ladi.

O'qituvchining subyektiv pozitsiyasini shakllantirish ta'lim tizimidagi eng dolzarb masalalardan biri bo'lib, pedagogik jamoada o'qituvchining subyektiv pozitsiyasini shakllantirishning nazariy asoslari N.A.Androshchuk, A.I.Arslanova, E.A.Zorina, V.A.Polyakova, I.V.Serebryakova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarida izohlangan.

O'qituvchining kasbiy-subyekt pozitsiyasining mohiyati va uni rivojlantirish yo'llari masalasi unining kasbiy-subyekt pozitsiyasini rivojlantirish muammosiga yondashuvni belgilashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'qituvchining umumiy hayotga, xususan, kasbiy faoliyatiga aloqalari va munosabatlari tizimida subyektivlik muhim sanaladi.

Bizning fikrimizcha, o'qituvchining kasbiy pozitsiyasining subyektivligi o'quvchilar bilan munosabatlarning tabiatini, uning qadriyatlari, idrokini belgilaydi. O'z kasbining subyekti sifatida hayotiy faoliyat, o'z kasbiy faoliyatiga, o'ziga bo'lgan munosabati kasbiy pozitsiyasida aks etadi. V.N.Volkovaning fikricha subyektivlik, birinchi navbatda,

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

“dunyoda, boshqalarga o‘zaro bog‘liq o‘zgarishlarni keltirib chiqaradigan shaxs” mulki sifatida tushuniladi. Bu insonning aktyor sifatida o‘ziga bo‘lgan munosabati asoslanadi. Kasbiy-subyektiv pozitsiya o‘qituvchining nisbatan qat’iy tuzilishiga ega bo‘lgan, ammo uning o‘zgaruvchanligini istisno qilmaydigan, rivojlanish imkoniyatlari hisoblanadi.

O‘qituvchining subyektivligi bir vaqtning o‘zida ancha barqaror va moslashuvchan bo‘ladi. Barqarorlik xususiyati o‘quv faoliyatini qayta tashkil etish zarurati tug‘ilganda pedagogik yo‘nalishni saqlanib qolishi va shu bilan birga yangi shaxsiy shakllanishlar paydo bo‘lganda qo‘shimchalar, yangiliklar qo‘shish yoki tuzatish imkoniyatini beradi.

Subyektivlikning boshlang‘ich xususiyati faoliyat hisoblanadi. Avvalo, faoliyat insonning atrofdagi haqiqatlarni ongli va maqsadli ravishda o‘zgartirish qobiliyatini anglatadi. Faoliyat bu subyektning o‘z chegarasidan tashqariga chiqish, faoliyat doirasini kengaytirish, harakat qilish istagidir. Subyektning ongi vaziyatga to‘g‘ri moslashish ehtiyojlarini qondirish bilan bog‘liq. Pedagogik jarayondagi subyektning faolligi shaxsning integratsiyaviy xususiyati sifatida asoslanadi, bu o‘z-o‘zidan yo‘naltirilgan motivatsiya bilan belgilanadigan faoliyatda maqsad qo‘yish, berilgan vaziyatdan tashqariga chiqadigan yangi vazifalarni ilgari surishga, faol va tanqidiy yondashishga, faoliyat natijalarini ijodiy va o‘zgaruvchan bashorat qilish imkonini beradi.

Subyektivlikning keyingi xususiyati **maqsad** bo‘lib, bu orqali hali bo‘lmagan natijani modellashtirish jarayoni nazarda tutilib, psixikada ko‘pincha tasvir, kelajakdagi mahsulotning aqliy modeli, sifat va miqdoriy xususiyatlari taqdim etiladi. Maqsadni belgilash kognitiv jarayon bo‘lib rag‘batlantirish, nazoratni amalga oshirish funksiyalarini o‘zida janlaydi. Maqsadni belgilash diagnostika, prognoz va dizayn, birgalikdagi faoliyat maqsadini tushunish va aniqlashni ta’minlash, rejalashtirilgan maqsadlarni amalga oshirishda obyektiv imkoniyatlarni tahlil qilishni o‘z ichiga oladi.

Pedagogik rivojlanish jarayonida o‘zlashtirilgan maqsad, uni amalga oshirish yo‘llari va vositalarini tanlash erkinligi subyektivlikning navbatdagi xususiyatidir.

Erkinlik - bu, birinchi navbatda, subyektning to‘siqlarni engib o‘tishi, harakat qilish qobiliyati, mavjud stereotiplar, qoliplardan tashqariga chiqish va shu bilan birga o‘zi va boshqalar oldidagi mas’uliyatni anglash qobiliyatidir. Natijada o‘qituvchi vaziyatni va o‘zini maqsadiga qarab o‘zgartiradi. Erkin shaxs motivlar, maqsadlar, xatti-harakatlar uslubi va faoliyat vositalarini tanlashda suverendir va shu bilan birga qabul qilingan qarorlar uchun javobgardir.

O‘qituvchining subyektivligining yana bir xususiyati mas’uliyatdir. Mas’uliyat shaxsning pozitsiyasidan kelib chiqadi, chunki shaxsning motivlari, ehtiyojlari va maqsadlari bilan belgilanadi. Mas’uliyat o‘qituvchi tomonidan o‘z subyektivligining namoyon bo‘lish shaklini ifodalaydi.

O‘qituvchi subyektivlining asosiy xarakteristikasi – o‘z-o‘zini takomillashtirish, o‘z-o‘zini shaxs sifatida qurish zaruratidir. O‘z-o‘zini rivojlantirish - bu faol, izchil, progressiv va umuman qaytarib bo‘lmaydigan jarayon shaxsning psixologik holatidagi sifat o‘zgarishidir.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy muvaffaqiyati - bu o‘qituvchining subyektiv va shaxsiy holati, dinamiklikni, harakatchanlikni, yangilikka tayyorlikni ta’minlash, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish; o‘z-o‘zini rivojlantirish va takomillashtirish maqsadida o‘z resurslaridan maksimal darajada foydalanish; shaxsning integratsion ijtimoiy-madaniy, intellektual va axloqiy fazilatlarini rivojlantirishdir.

Innovatsion ta’lim muhiti - bu shaxsning innovatsion resursini rivojlantirishga yordam beradigan pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etilgan hayot faoliyati maydoni; ta’lim muassasasining innovatsion salohiyatini to‘plash va amalga oshirishning yaxlit vositasi.

Birinchidan, pedagogik faoliyat jamiyat, albatta, an’analar, manfaatlar va qadriyatlar birligini o‘zida mujassam etgan tamoyillar asosida quriladi. Bu esa pedagogik faoliyatni o‘ziga xos ma’nolar bilan ta’minlaydi va natijada uning subyektlarining qadriyatlari va maqsadlarini birlashtiradi.

Ikkinchidan, o‘qituvchilarning malakasini oshirish uchun qulay sharoitlar bo‘lishi zarur. Pedagogikada o‘qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish, kasbiy kompetentliligini rivojlantirish subyektiv pozitsiyasini takomillashtirish muhim hisoblanadi.

O‘qituvchining subyektiv-professional pozitsiyasini shakllantirish uning shaxsiy va kasbiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan yaxlit va tizimli jarayon sifatida ko‘rib chiqiladi. O‘qituvchining subyektiv-pozitsiyasini strukturaviy-funksional modelini nazariy asoslashga harakat qilamiz. Uning yaratilishi o‘qituvchining subyektiv-professional pozitsiyasini shakllantirishdan iborat.

O‘qituvchining kasbiy-subyektiv pozitsiyasini rivojlantirishning innovativ texnologiyalari diagnostik, operatsion va baholashning samarali bloklarini, uni amalga oshirishning tamoyillari va pedagogik shartlarini, shuningdek, o‘qituvchining kasbiy faoliyatidagi subyektivlik darajasini baholashga imkon beruvchi mezon va ko‘rsatkichlarni o‘z ichiga oladi.

O‘qituvchining kasbiy-subyektiv pozitsiyasi yaxlitlik, integrativlik, subyektivlik va fasilitatorlik tamoyillaridan iborat.

Yaxlitlik prinsipi o‘qituvchining subyektiv pozitsiyasining tarkibiy qismlarini birligi bilan tavsiflanadi. Bu obyektni uning o‘zaro ta’sir qiluvchi qismlarining birligida ko‘rib chiqishga imkon beradi.

Integrativlik prinsipi o‘quv jarayoni subyektlarining sa’y-harakatlarini birlashtirishga va unda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarni diversifikatsiya qilish va bashorat qilish imkonini beradi.

Subyektivlik prinsipi o‘qituvchi va uning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishga imkon beradigan faol o‘zgartiruvchi xususiyatlar, ehtiyojlar va qobiliyatlar bilan bog‘liq.

Fasilitatorlik prinsipi jarayonning insonparvarlik yo‘nalishini, shu jumladan shaxsiy erkinlik va individuallik haqidagi g‘oyalarni, shaxsga pedagogik yordam va shaxsiy o‘sishda yordam berish to‘g‘risida, pedagogik jarayon ishtirokchilarining teng huquqliligini tavsiflaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

O‘qituvchining kasbiy faoliyatida subyektiv pozitsiyasini shakllantirishda pedagogik vositalarning alohida o‘rni bor. Buning uchun esa avvalo, o‘qituvchining subyektiv-professional pozitsiyasining muhim xususiyatlarini aniqlab, predmet pozitsiyasini shakllantirish jarayoni modelini ishlab chiqish va nazariy asoslash, uning samaradorligi mezonlari va ko‘rsatkichlarini ajratib ko‘rsatish zarur.

Pedagogik faoliyatning turli ta’lim modellarining konseptual asoslarini tahlil qilish, ularning xarakterli xususiyatlarini amalga oshirilayotgan tamoyillar, maqsadlar, usullar va texnologiyalar bilan aniqlash mumkin. O‘qituvchilarining kasbiy-subyektiv pozitsiyasini rivojlantirishning innovativ texnologiyalarining o‘ziga xos xususiyati – o‘zaro bog‘langan va bir-birini to‘ldiruvchi komponentlar bilan ifodalangan operatsion blokning tuzilishi bilan belgilanadi. Bunda asosiy e’tibor o‘qituvchining fan-professional pozitsiyasini qabul qilishga yordam beradigan tashkiliy shakllar va ish usullariga qaratilgan bo‘lib, o‘z navbatida, shakllantirish jarayonining semantik yukini aniqlash va hal qilish imkonini beradi.

Innovatsion ta’lim muhitida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy muvaffaqiyatini rivojlantirish samaradorligi “hayot davomida o‘qish” tamoyilini amalga oshirish asosida kasbiy o‘zini-o‘zi takomillashtirishning uzluksizligi va tizimliligini ta’minlovchi motivatsion-qiymatli munosabatni shakllantirish; boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining shaxsiy va kasbiy fazilatlarini birlashtirishga qaratilgan innovatsion muhitni yaratish kabi tashkiliy-pedagogik sharoitlar bilan bog‘liq.

Innovatsion ta’lim muhitida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy muvaffaqiyatini rivojlantirish mezonlari motivatsion-akmeologik, kasbiy-shaxsiy, kompetensiya-mazmun va aks ettirish-faoliyat bo‘lib, ularning har biri o‘qituvchining subyektiv pozitsiyasini takomillashtirishga qaratilgan.

O‘qituvchining kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishi bugungi davrimizning dolzarb tendensiyalaridan biridir. Shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyat bugungi kunda inson tomonidan uning hayotining ajralmas atributi va tarkibiy qismi sifatida qaraladi, bu tadqiqotchilarning kasbiy muvaffaqiyat masalasiga qiziqishini oshirish shartlaridan biri bo‘lib xizmat qiladi. O‘qituvchining subyektiv pozitsiyasi - bu o‘quvchi va o‘zi, o‘z faoliyati, ta’lim jarayonining boshqa ishtirokchilari va turli xil pedagogik obyektlar o‘rtasidagi muvozanatli munosabatlar tizimiga asoslangan murakkab ichki shakllanish va unga faol, mas’uliyatli, ongli va hissiy jihatdan barqaror bo‘lishga imkon beradi.

O‘qituvchining innovatsion faoliyati tadqiqot olib borish, proyektivlik, tashkiliy, kommunikativ, baholovchi kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. O‘qituvchining innovatsion faoliyati uning kasbiy faoliyatining obyektiv (kasbiy-funksional) va subyektiv (individual-shaxsiy) xususiyatlarining tabiiy munosabati va o‘zaro bog‘liqligi bilan tavsiflanadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining innovatsion faoliyati didaktik jarayonni takomillashtirishga qaratilgan maktabning yaxlit innovatsion tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi va o‘qitishning maqsadlari, shartlari, mazmuni, usullari va shakllaridagi o‘zgarishlar orqali ta’lim sifatini oshirishga hissa qo‘shish, rivojlanish salohiyatini maqsadli amalga oshirishni o‘z ichiga oladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Пушкина О. В. Образовательная среда школы как основополагающее условие фасилитации профессионального самоопределения учащихся: дисс. … к. пед. н. Томск, 2012. 201 с.
2. Андрощук Н. А. Развитие профессиональной компетентности учителей в профессиональном сообществе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. А. Андрощук. – СПб., 2016. – 234 с.
3. Арсланова А. И. Сообщества в сети интернет: формирование и развитие: социальнофилософский анализ: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / А. И. Арсланова. – Уфа, 2014. – 21 с.
4. Зорина Е. А. Профессиональное становление и развитие педагогического сообщества в сельском социуме: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е. А. Зорина. – М., 2006. – 230 с.
5. Полякова В. А. Подготовка педагога к диалоговому взаимодействию в сетевых педагогических сообществах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / В. А. Полякова. – Владимир, 2009. – 228 с.
6. Серебрякова И. В. Становление профессионального сообщества специалистов системы сопровождения: На примере образовательной системы г. Сургута: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / И. В. Серебрякова. – СПб., 2005. – 229 с.
7. Димухаметов Р. С. Фасилитация в системе повышения квалификации педагогов: дисс. … д. пед. н. Магнитогорск, 2006. 401 с.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ilmurodov Samadjon Xolberdi o`g`li**, mustaqil tadqiqotchi, [**Илмуродов Самаджон Холберди ўғли,** независимого исследователя.], [**Samadjon X. Ilmurodov**, independent researcher]; manzil: O‘zbekiston,140104, Samarqandviloyati, shahar: Samarqand, Universitet bulvar, 15 [адрес: Узбекистан, ул. 140104, Самаркандская область, Город: Самарканд, Университетский бульвар, 15], [address: Uzbekistan, 140104,Samarkand region, City: Samarkand, University boulevard, 15].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

BIOLOGIYA TA’LIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA UNING ASOSIY OMILLARI

© Sh.A. Abdug`aniyeva[1]✉
[1]Navoiy davlat pedagogika instituti, Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada biologiya ta’limida zamonaviy yondashuvlar va ularning o‘quv jarayonidagi ahamiyati hamda ta’lim sifatiga ta’siri tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – biologiya fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlarni qo‘llashning afzalliklarini o‘rganish va biologiya ta’limining samaradorligini oshirishda muhim bo‘lgan asosiy omillarni aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda biologiya ta’limiga oid zamonaviy yondashuvlarga bag‘ishlangan adabiyotlar tahlili, ilg‘or pedagogik texnologiyalar va innovatsion o‘qitish usullari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar biologiya ta’limida zamonaviy yondashuvlarning o‘quvchilarning mavzuni tushunish va qiziqishini oshirishda muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari biologiya ta’limida zamonaviy yondashuvlar, jumladan, raqamli texnologiyalar va interfaol usullarni qo‘llashning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: biologiya ta’limi, zamonaviy yondashuvlar, interfaol ta’lim, raqamli texnologiyalar, eksperimental ko‘nikmalar, 3D vizualizatsiya, o‘quv jarayoni samaradorligi.

Iqtibos uchun: Abdug`aniyeva Sh. A. Biologiya ta`limiga zamonaviy yondashuvlar va uning asosiy omillari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 340-346.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К БИОЛОГИЧЕСКОМУ ОБРАЗОВАНИЮ И ЕГО ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ

© Ш.А. Абдуганиева[1]✉
[1] Навоийский государственный педагогический институт, Навои, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются современные подходы в преподавании биологии, их значимость в учебном процессе и влияние на качество образования.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить преимущества применения современных подходов в преподавании биологии и выявить ключевые факторы, важные для повышения эффективности биологического образования.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались методы анализа литературы, посвященной современным подходам к обучению биологии, а также передовые педагогические технологии и инновационные методы преподавания.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что современные подходы в преподавании биологии играют важную роль в улучшении понимания темы учащимися и повышении их интереса к предмету.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают важность применения современных подходов, таких как цифровые технологии и интерактивные методы, в преподавании биологии.

Ключевые слова: биологическое образование, современные подходы, интерактивное обучение, цифровые технологии, экспериментальные навыки, 3D-визуализация, эффективность учебного процесса.

Для цитирования: Абдуганиева Ш.А. Современные подходы к биологическому образованию и его основные факторы.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 340-346.

MODERN APPROACHES TO BIOLOGY EDUCATION AND ITS MAIN FACTORS

© Shahnoza A. Abdug‘aniyeva[1]✉
[1]Navoi State Pedagogical Institute, Navoi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes modern approaches in biology education, their significance in the learning process, and their impact on the quality of education.

AIM: the main objective of the study is to examine the advantages of applying modern approaches in biology teaching and to identify key factors that are important for improving the effectiveness of biology education.

MATERIALS AND METHODS: the study utilized literature analysis on modern approaches in biology education, as well as advanced pedagogical technologies and innovative teaching methods.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that modern approaches in biology education play an important role in enhancing students' understanding of the subject and increasing their interest.

CONCLUSION: the study results confirm the importance of applying modern approaches, including digital technologies and interactive methods, in biology education.

Keywords: biology education, modern approaches, interactive learning, digital technologies, experimental skills, 3D visualization, learning process effectiveness.

For citation: Shahnoza. A.Abdug`anieva. (2024) ‘Modern approaches to biology education and its main factors’, Inter education & global study, (8(1)), pp. 340-346. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Dunyo bo`yicha ta`limda yangi innavatsion texnalogiyalardan foydalanish keng ko`lamda tadbiq qilinmoqda. Shu jumladan mamlakatimizda ham bu borada ko`plab islohatlar o`tkazilmoqda. Maktablarda oliy o`quv yurtlarida va boshqa ta`lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda dars jarayonini tashkil qilish yo`lga qo`yilmoqda. Bugungi kunga kelib, ta'limning bunday noan'anviy usullarni qo'llash dars jarayonida kompyuter va texnika vositalaridan katta samara berayotgani va bu ta'lim –tarbiya usullarining bosh mezoni sifatida tan olingani hech kimga sir emas. Ta'limda axborot texnalogiyalarini qo'llanilishi o`qituvchilarninig mavzular yuzasidan tayyorgalik ko'rishlarida erkinlik va tezkorlikga erishishlarga asos bo'lishi bilan birgalikda talabalarga mavzularning tez va oson etib borishi hamda qiziqishlarining ortishga sabab bo'ladi. Chunki darslarning innovatsion axborot texnalogiyalari va qo'shimcha internet ma'lumotlaridan qo'shimcha manbalaridan foydalinilgan holda olib borilishi bolalarning hozirgi tezkor innovatsion texnologiyalar davrida bir xildagi va zerikarli mashg'ulotlardan farqli ravishda mavzuni aniq va maqsadli tarzda o'zlashtirib olishlariga imkon yaratadi. Internetdan olingan qo'shimcha manbalarni biologiya darslarida qo'llasak, darslarimiz yanada sifatli bo'ladi. Shu bilan birgalikda o`quvchi yoshlarda mustaqil fikrlash, mantiqiy fikrlash, boshqaruvchilik, o`ziga ishonch va bilim salohiyatini samaradorligini oshirib berishga imkon yaratiladi.

O'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyasini o'quv jarayoniga tadbiq qilish yo'llarini amerikalik psixologlar B. Blum va Dj.Karoll tadqiq qilishgan. Ular bilimlarni to'liq o'zlashtirish texnologiyasini, M.V. Klarin mazkur texnologiyani nazariy tomondan asoslab bergan. Ta`limga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish nazariyasi va metodologiyasi, o`quv jarayonida internet texnologiyalaridan foydalanish usullari, masofadan o`qitish texnologiyalarini qo`llash muammolarini o`rganishda G`arb olimlarini xizmati beqiyosdir. Jumladan, A.Berglund, D.Geladze, H.Long, M.Sugata, K.Whattananarong, P.Alfred, B.Means, W.Olatokun, K.Peters, J.Traxler, B.Furuholt kabi tadqiqotchilar tomonidan tadqiq etilgan [2].

Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo'llash uchun biologiya o'qituvchilari maxsus metodik bilim va ko'nikmalarni egallashlari, pedagogik amaliyotda zarur bo'ladigan kasbiy kopetentlikka ega bo'lishlari lozim. T.R.Kuziminaning fikricha, davlat standartlarida aks ettirilgan ta'lim maqsadlariga o'qitish vositalarini to'g'ri tanlash orqali ta'lim samaradorligini va o'quv jarayonini takomillashtirish asosida erishish mumkin.

YUNESKO pedagogik texnalogiyaga quyidagicha ta`rif bergan.

Pedagogik texnologiya – o`qitish shakllarini optimallashtirish maqsadida o`qitish va bilimlarni o`zlashtirish jarayonida inson salohiyati va texnik resurslarni qo`llash, ularni o`zoro ta`sirini aniqlashga imkon beradigan tizimli metodlar majmuasidir.[1]

Tadqiqot metodologiyasi. Pedagogik texnologiyalarining uchta darajasi mavjud.

1. Umumiy metodik daraja.
2. Xususiy metodik daraja.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

3. Lokal (modul) daraja.

O'quv jarayonini individuallashtirish va ixtisoslashtirish o'quvchilarda bilim olishga qiziqishning paydo bo'lishiga bog'liq. O'z navbatida bilim olishga qiziqish ham o'quvchilarda o'quv motivasiyasining shakllanishi bilan bevosita bog'liq. O'quv motivlariga asosan o'quvchilar to'rt guruhga ajratiladi. "[5]

Birinchi guruhda faqat tashqi salbiy motivlar ustunlik qiladi; ichki o'quv–bilish motivlar kuzatilmaydi. Ikkinchi guruhda tashqi motivlar asosiy, ichki o'quv–bilish motivlari ikkinchi o'rinda turadi. Uchinchi guruhda ichki motivlar ustunlik qiladi, lekin o'quv–bilish faoliyati kuchsiz rivojlangan bo'ladi. To'rtinchi guruhda ichki motivlar ustunlik qiladi, bilish faoliyati faol rivojlangan bo'ladi.

Biologiya tirik mavjudotlarning atrof-muhit bilan o‘zaro aloqalarini o‘rganuvchi ilmiy tadqiqot fani hisoblanadi. Biz biologiya darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalansak, darsimizni samaradorligini yuqori darajaga olib chiqa olamiz. Faqatgina bir nechta tasvirga ega darslik yordamida o‘rganishda barcha organlar qismlarini va ularning funksiyalarini tushunish qiyin. Biologiya darsliklarida tasvir va diagrammalar ko‘p. Odam tanasining uch o‘lchamda tasvirlangan va har bir organ faoliyati aks ettirilgan virtual taqdimotini tasavvur qiling. Bunday taqdimotlarni o‘quvchilar uzoq vaqt esda saqlaydilar. Hujayraning tuzilishini darslikdan o‘qib tushunib olish birmuncha murakkab. Ko‘rgazmali tasvirlardan foydalanilsa, tasavvurlar yanada yorqin va tushunarli bo‘ladi. Hozirda avvalgidek sinf taxtasida bo‘r bilan yozish va ko‘rgazma rasmlardan foydalanish vaqti o‘tdi.[3]

Bugungi kunda talabalarning elektron resurslar bilan mustaqil ishlashini tashkil etishda fanlardan yaratilayotgan darsliklarning mulitimediali ilovalarida taqdim etilayotgan topshiriqlar muhim ahamiyat kasb etib, o'quv materiallarini o'zlashtirishda katta imkoniyat yaratmoqda. Yangi yondashuvning asosiy mohiyati, an'anaviy ta'limda ko'zda tutilgan natijalarni bermayotgan majburan o'qitishdan voz kechish va uning o'rniga: zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali ta'lim jarayonini samarali tashkil etish; mustaqil ish va mustaqil faoliyatni amalga oshirish; tegishli talablarni jamoa orqali qo'liashni amalga oshirish muhim sanaladi. Bu o`z navbatida talabalarda mustaqil va mantiqiy fikr yuritishni shakllantiradi.

Mustaqil fikr yuritish shaxs hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli biologiyani o'qitishning barcha shakllarida, talabalarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirishga ahamiyat berish zarur.

Mustaqil fikr yuritish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi: muammoli vaziyatlarni tahlil qilish; farazlarni ilgari surish; avval o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarni yangi vaziyatlarda qo'llab, yangi bilim, ko'nikma va malakalarni egallash; o'z fikrini dalillash; javobning to'g'riligini tekshirib ko'rish.

Talabalarda mustaqil fikr yuritishni rivojlantirish uchun o'qituvchi har bir mavzuni o'rganishda muammoli vaziyatlarni vujudga keltirishi va o'quvchilarning bilish faoliyatini muammoli vaziyatlarni hal qilishga yo'llashi lozim.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Mantiqiy fikr yuritish (muammoni hal etishning ichki va tashqi mantiqini hisobga olgan holda mantiqan dalillash, usullarning mantiqan ketma-ketligini aniqlash).

Mantiqiy fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi: muammoli vaziyatni anglash, uni hal etish yo'llarini aniqlash; muammoni hal etishning ichki va tashqi mantiqini hisobga olgan holda mantiqan dalillash; muammoni hal etish usullarining mantiqan ketma-ketligini aniqlash; o'z javoblarining to'g'riligini dallillash va javobning to'g'riligini tekshirib ko'rish kabilar shular jumlasidandir; tizimli fikr yuritish (o'rganilgan ob'ektni qismlarga ajratish, uning yaxlitligini, o'zaro bog'liqligini aniqlash va tavsiflash ko'nikmasi).

Tizimli fikr yuritish o'quvchilarning o'rganilayotgan ob'ektni qismlarga ajratish, uning yaxlitligini, o'zaro bog'liqligini aniqlash va tavsiflash ko'nikmalarini rivojlantirishga asoslanadi. O‘qituvchilar yanada samarali o‘qitish uchun proektorlar va Axborot Kamunikatsion Texnologiyalardan foydalanib, jonli o‘quv sinflarini tashkil etishi lozim. AKTdan foydalanish kundalik hayotimizning dolzarb talabi hisoblanib, jamiyatni globallashtirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilar yangi tushunchalar haqida rasmiy bilimlarni to‘plamasdan, balki ularni tushunib olishlari juda muhim. Biologiya fanini o‘qitish yanada samarali bo‘lishi uchun o‘quv mashg‘ulotlari davomida o‘qituvchilar AKTni ishlab chiqishlari va undan foydalanishni rag‘batlantirishlari zarur. Axborot Kamunikatsoin Texnologiyalar XXI asrning yangi ta’lim berish vositasidir. Hozirgi kunda ta`lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish, e`tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda.

O'quv matnlari ayni vaqtda ta'limning yangi vositalari (elektron darsliklar, videofilimlar, audio-darslar, audio va videokasetalar, videodisk va boshqa axborot texnologiyalari) orqali ham ifodalanishi mumkin. "[6]

Kompyuterli o'qitish tizimi-o'quv vazifalarini dasturlashtirilgan vositasi bo'lib, ta'lim jarayonida masofaviy ta'limni amalga oshirishda keng qo'llaniladi. Bu tizim quyidagi jarayonlarni qamrab oladi:ta'lim jarayoniga individual va differensial yondashuvni amalga oshiradi; ta'lim oluvchilarning xatolarini tashhislashni va qaytar aloqani amalga oshiradi; o'z-o'zini nazorat qilish orqali, o'quv faoliyatini to'g'ri izga soladi; vaqtni tejaydi, ta'limni optimallashtiradi; virtual o'quv axborotlarini namoyish qiladi; hodisa va jarayonlarni modellashtirish va imitatsiya qiladi; virtual aniqlikda laboratoriya mashg'ulotlari, tajriba va namoyishlarni o'tkaza oladi; optimal qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi; o'yinli vaziyatlarni qo'llab ta'lim jarayoniga qiziqishni orttiradi; bilish va axborot madaniyatini, hamda ko'nikma va malakalarni shakllantiradi.

Biologiya fanidan talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishda axborot resurslaridan foydalanishning o'ziga xos usullari mavjud bo'lib, elektron ta'lim muhitida o'z-o'zini rivojlantirish, faoliyat natijalarini to'g'ri tashhislash, baholash, ularni to'g'rilash imkonini beradi

Biologiya darslarida yangi innovatsion texnologiyalarni ta`lim- tarbiya jarayonidagi qulayiklarni hisobga olgan holda, dars jarayonida qo`llashning innovatsion usullarini

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

o`ylab topish va amaliyotga tadbiq qilish bugungi kunda ta`limning oldida turgan dolzarb muammo hisoblanadi.[4]

Bugungi kunda biz biologiya darslarida quyidagi texnologiyalarni qo`llashimiz mumkin; didaktik o`yin texnologiyasi-– talabalarning bilim olish faoliyati o`yin faoliyati bilan uyg`unlashgan holda olib borilgan darslar didaktik o`yin darslar deb ataladi; muammoli ta`lim texnologiyasi- Muammoli ta'lim texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan texnologiyadir; modulli ta`lim texnologiyasi- modulli texnologiyalar - eng zamonaviy texnologiya bo'lib, modul bloklaridan tashkil topgan axborotni tizimli ravishda qayta ishlash va tahlil qilishga, talabaning mustaqil faoliyatiga asoslangan; hamkorlikda o`qitish texnologiyasi- hamkorlikda o`qitish texnologiyalari pedagogik jarayonni takomillashtirish va uni o`quvchi shaxsiga yo`naltirishga asoslangan texnologiyalardir; loyihalash texnologiyasi-– loyihalashda o'quv rejasi, dasturlari, darslik, metodik tavsiyalar va boshqa o'quv qo'llanmalar muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Pedagogik maqsad pedagogik jarayonni tashkil etishga tayyorlanish bosqichida pedagogik vazifa sifatida qabul qilinadi; an`anaviy talim texnologiyalari– an`anaviy ta`lim texnologiyalarining afzallik va kamchiliklari mavjud. Afzalliklari ma`lum ko`nikmalarga ega bo`lgan va aniq ma`lum tushunchalarni, fanni o`rganishda foydali. O`qituvchi tomonidan o`qitish jarayonini va o`qitish muhutini yuqori darajada nazorat qilinishi, vaqtan unumli foydalanish va aniq ilmiy bilimlarga tayangan holda dars jarayoni tashkil qilinadi. Kamchiliklari talabalar nofaol bo`lib qoladi, o`qituvchining to`la nazorati barcha talabalar uchunmotivatsiyani vujudga keltirmaydi, talabalar o`qituvchi bilanbevosita muloqotga kirisha olmaydi, sinf bo`yicha o`zlashtirish darajasi past bo`lib qolishi mumkin. Bundan tashqari mustaqil o`rganishva echimlar qabul qilish uchun sharoit yaratilmaydi: lokal darajadagi pedagogik texnologiyalardan keys, insert, klaster, venn diagrammasi, aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, atamalar zanjiri, atamalar varag'i, tezkor o'yinla va o'yin mashqlarning turli shakllaridan foydalanish tavsiya etiladi; bunga qo`shimcha ravishda darsni mazmuni va samarasini oshirish maqsadida; og'zaki bayon metodlari guruhi -suhbat, hikoya, ma'ruza metodlari; ko'rgazmali metodlar guruhi- tabiiy va tirik obyektlar, tasviriy ko'rgazmalar, ekran vositalari, AKTning ko'rgazmali dasturlari; multimedialarni namoyish qilish metodlari; illyustratsiya, demonstratsiya, o'quv kinofilmlari, videofilmlar, AKTning ta'limiy, modellashtirilgan dasturlari; elektron darsliklar, multimedialarni namoyish qilish, amaliy metodlar guruhi- kuzatish; tajribani tashkil etish va o'tkazish; amaliy ishni bajarish metodlari, o`qitishning mantiqiy metodlari guruhi- induktiv; deduktiv, tahlil, bosh g'oyani ajratish, qiyoslash, umumlashtirish metodlari, mustaqil ish metodlari guruhi- ko'rgazma vositalari va darslik ustida mustaqil ishlash metodlari shular jumlasidandir.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni talabalarga etkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, talabalar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. Bunda o‘qituvchiga pedogogik texnologiyalar asosida dars o‘tish yordam beradi. O`qitish jarayonida zamonaviy ta`lim texnologiyalaridan foydalanish talabalarni uyg`otadi, boshqaruvchilik qobiliyatini oshiradi, muammoni mustaqil hal etishga va birgalikda, hamkorlikda ishlashga zamin yaratib beradi. Bu esa talabada ijtimoiy muloqotga kirishish qobiliyatini yuzaga chiqarib beradi.

Xulosa qilib aytganda, biologiya o'qitishning samaradorligi dars, darsdan va sinfdan tashqari ishlar, ekskursiyalar, amaliy labaratoriya mashg`ulotlari, darsni zamonviy innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda tashkil qilish , o'quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlarini e'tiborga olgan holda olib borishga bog'liq bo'ladi. Bu esa talaba yoshlarni mustaqil fikrlashi va masalaga mantiqiy yondashib fikrlash qobiliyatini yuzaga chiqarishiga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. J.O.Tolipova, A.T. G'ofurov. Biologiya o'qitish metodikasi. Pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. - T.:, Moliya-iqtisod, 2007.
2. Турсунов Р.Б. Таълимда ахборот коммуникацион технологияларни қўллаш тенденциялари// Academic Research in Educational Sciences. Vol. 1 No. 1, 2020. Page 325
3. O. Tolipova, A. T. G'ofurov. Biologiya ta'limi texnologiyalari. - T.: O'qituvchi, 2002.
4. Tolipova J.O. Biologiyani o‘qitishda innovatsion texnologiyalar. Pedagogika oliy ta’lim muassasalari ta’lim oluvchilari uchun darslik. Toshkent, 2014.
5. Tolipova J.O., G'ofurov A.T. Biologiya ta'limi texnologiyalari. – T.: O'qituvchi, 2002. - 126 b.
6. Ibodova M.N .Akademik litseylarda integrativ yondashuv asosida biologiya fanini o’qitishning konseptual asoslari. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar 2024 йил № 5 213-215bet
7. Ibodova M.N .Akademik litseylarda biologiya fanini o’qitishning integrativ texnologiyalari va metodik ta’minoti KASB-HUNAR TA’LIMI Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma’rifiy jurnal 2024-yil, 7-son 106 B

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abdug`aniyeva Shahnoza Abdurazzoq qizi**, magistrant, [**Абдуганиева Шахноза Абдураззок кизи,** магистрант], [**Shahnoza A.Abdug`aniyeva**, master’s student,]; manzil: O‘zbekiston, Navoi viloyati, 210100, Navoiy, Ibn Sino ko'chasi, 45. [адрес: Узбекистан, ул. Навоийская область, 210100, г. Навои, ул. Ибн Сино, 45.], [address: Uzbekistan, Navoi region, 210100, Navoiy, Ibn Sino street, 45.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA IJODIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHDA MUSTAQIL TA'LIMNING O'RNI

© SH. D. Hayitova[1]✉

[1]Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bo'lajak o'qituvchilarda ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida mustaqil ta'limning ahamiyati va uning pedagogik jarayondagi o'rni tahlil qilinadi. bugungi kunda ta'lim sohasida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash uchun ijodiy yondashuvlar, mustaqil izlanish va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarining shakllanishi muhim omil hisoblanadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – bo'lajak o'qituvchilarda ijodiy ko'nikmalarni shakllantirishda mustaqil ta'limning o'rni va ahamiyatini o'rganish hamda samarali mustaqil ta'lim usullarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda mustaqil ta'lim va ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha adabiyot tahlili, o'qituvchilik yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning fikr-mulohazalari va tajribalariga asoslangan so'rovnoma va intervyular o'tkazildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar mustaqil ta'lim o'qituvchi bo'lmish talabalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. mustaqil izlanishlar, loyihalar yaratish, tadqiqotlar olib borish orqali talabalarning mantiqiy tafakkur va ijodiy yondashuv qobiliyatlari sezilarli darajada oshadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari bo'lajak o'qituvchilarda ijodiy ko'nikmalarni shakllantirishda mustaqil ta'limning muhimligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Bo'lajak o'qituvchilar, mustaqil ta'lim, ijodiy ko'nikmalar, ijodiy fikrlash, o'z-o'zini rivojlantirish, tanqidiy yondashuv, innovatsion yechimlar.

Iqtibos uchun: Hayitova Sh.D. Bo`lajak o`qituvchilarda ijodiy ko`nikmalarni shakllantirishda mustaqil ta`limning o`rni. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.347-359.

РОЛЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

© Ш.Д. Хайитова[1]✉

[1]Самаркандский государственный медицинский университет, Самарканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется значимость самостоятельного обучения в процессе формирования творческих навыков у будущих учителей и его роль в педагогическом процессе. в настоящее время важным фактором в подготовке конкурентоспособных кадров в сфере образования является развитие творческих подходов, самостоятельных исследований и навыков саморазвития.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить роль и значимость самостоятельного обучения в формировании творческих навыков у будущих учителей, а также определить эффективные методы самостоятельного обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались методы анализа литературы по самостоятельному обучению и развитию творческих навыков, а также анкетирование и интервью на основе мнений и опыта студентов, обучающихся на педагогических направлениях.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что самостоятельное обучение имеет большое значение в развитии творческого мышления у студентов-педагогов. посредством самостоятельных исследований, создания проектов и проведения исследований логическое мышление и творческие способности студентов значительно повышаются.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают важность самостоятельного обучения в формировании творческих навыков у будущих учителей.

Ключевые слова: будущие учителя, самостоятельное обучение, творческие навыки, творческое мышление, саморазвитие, критический подход, инновационные решения.

Для цитирования: Хайтова Ш.Д. Роль самостоятельного обучения в формировании творческих способностей будущих учителей..// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 347-359.

ROLE OF INDEPENDENT EDUCATION IN FORMING CREATIVE SKILLS IN FUTURE TEACHERS

©Shahnoza D. Hayitova[1]✉
[1]Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the importance of independent learning in the process of developing creative skills in future teachers and its role in the educational process. today, a crucial factor in preparing competitive professionals in the field of education is the development of creative approaches, independent research, and self-development skills.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

AIM: the main objective of the study is to explore the role and significance of independent learning in fostering creative skills in future teachers and to identify effective methods for independent learning.

MATERIALS AND METHODS: the study employed literature analysis on independent learning and the development of creative skills, along with surveys and interviews based on the opinions and experiences of students studying in teaching fields.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that independent learning is of great importance in fostering creative thinking among student teachers. through independent research, project creation, and conducting studies, students' logical thinking and creative abilities significantly improve.

CONCLUSION: the study results confirm the importance of independent learning in developing creative skills in future teachers.

Keywords: future teachers, independent learning, creative skills, creative thinking, self-development, critical approach, innovative solutions.

For citation: Shahnoza D. Hayitova. (2024) 'The role of independent education in the formation of creative skills of future teachers', Inter education & global study, (8), pp. 347-359. (In Russian).

Современные формы и методы проектирования, организации и проведения педагогических экспериментов, направленных на активную, творческую и исследовательскую деятельность студентов, широко используются в мире как важный фактор формирования информационно-образовательной среды, направленной на развитие творческого потенциала личности. В частности, изучается стратегия интеграции элементов исследования с технологиями совместного обучения.

Роль исследовательских навыков важна в подготовке будущих учителей профессионального образования к профессиональной деятельности. К ним относятся теоретическое исследование, проблемы наблюдения, гипотезы, постановка целей и задач, выбор методов исследования, планирование на основе гипотез, проведение экспериментов (методов), этапы эксперимента, получение экспериментальных результатов и их сравнение с гипотезами, теоретический анализ и обобщение. Некоторые из вышеперечисленных формируются при изучении основ науки, некоторые - в процессе практики, а третьи - в результате самостоятельной работы.

Научно-технический прогресс сопровождается постоянным обновлением новой информации, ибо обществу нужны кадры, способные отбирать самый необходимый поток информации, сравнивать, самостоятельно анализировать и принимать лучшие решения.

Постоянное развитие производства требовало и требует от специалиста самостоятельного мышления, умения систематически обновлять и углублять свои

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

знания в соответствии с потребностями производства. Поэтому развитие науки и техники существенно меняет характер производственной деятельности человека, тем самым создавая благоприятные условия для развития его исследовательских навыков, а также формирования личности исследователя.

И.Я. Лернер и М. Скаткинс утверждал, что «для того, чтобы в полной мере овладеть опытом творческой деятельности и одновременно получить знания и умения, необходим метод исследования, который давно используется в педагогической практике».

Данная проблема нашла свое отражение в трудах и исследованиях ряда зарубежных педагогов и психологов: Д. Гилрорд, Э. Торранс, Л. Термен, Р. Штернберг, М. Воллах, российскими учеными В. Дашловой, П. Гальпериным, В. Калныковой, Д. Богоявленским, Т. Куликовой и другими.

В специальной литературе, существуют разные мнения о природе, структуре творческого процесса и формировании творческих способностей человека. Здесь необходимо обратить внимание на его многогранность этого понятия, которое связано с тем, что понятие творчества рассматривается как деятельность, процесс, вид деятельности, форма деятельности. Другая его сторона отражается в таких понятиях, как творческий потенциал, творческая способность, творческая активность, творческая установка, творческая работа и личное творчество. Здесь уместно вспомнить высказовние Л.С. Рубинштейна, что в деятельности и труде человек, не только проявляется, но и совершенствуется его теоретическое, психологическое а также духовное развитие».

В.Г. Разумовский так описывает творчество: «Творчество - это сознательная, целенаправленная деятельность человека, направленная на познание бытия, в результате которой создаются новые, уникальные, ранее не существовавшие предметы духовной жизни общества».

Философская теория творческой деятельности и ее социальная природа рассмотрены в трудах таких ученых, как Н.Ф. Хорошко, А.Т. Шумилин, которые в основном изучали мировоззрение творческой деятельности человека, проблемы гнологического и общетодологического характера. В зависимости от предмета деятельности творчество делится на три вида: творчество личности, креативность социальной группы (слоя), объект творчества.

Относительно разницы между активностью и деятельностью И.С. Якиманский отмечал: «Активность - это, прежде всего, необходимость. Деятельность - это проявление личной сущности, выраженной интересом, важностью, идеалом, потребностью и выражением в самостоятельной деятельности ».

«Творчество - это не спланированная или слепо повторяющаяся деятельность, это возникновение человеческого мышления и деятельности», - отмечает К.И. Кузьмин. Он также описывает научное и техническое творчество как «комплекс целенаправленного проектирования, строительства и научных исследований, связанных с созданием и испытанием технического оборудования».

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

По мнению психолога С.Л. Рубинштейна, в процессе творческой деятельности у человека постепенно вырабатывается принцип размышления о том, где работать, что изменить, как улучшить. В результате возникает необходимость сравнивать существующие знания, наблюдать и адаптировать их к задачам, возникающим в творческом процессе, визуализировать общую структуру предполагаемого решения.

Суть творчества, определяется как основной вид деятельности, служит основой для определения специфики творческой деятельности студента. В нашем подходе к определению сущности творческой деятельности учащихся, приведем следующие принципы.

1. В зависимости от содержания профессионального образования, творчество имеет свои особенности (литературные, научные, музыкальные, технические, математические и т.д.);

2. Наличие факторов объективного и субъективного значения позволяет думать о творчестве обучающегося;

3. Студенческая деятельность специфична с точки зрения его целей и содержания, условий и мотивов;

4. Потребность в самовыражении является наиболее важным фактором в реализации интеллектуального и творческого потенциала студентов.

5. В процессе теоретических, практических, а также внеучебной деятельности, важно использовать современные методы обучения с учетом индивидуальных особенностей учащихся.

6. Отсутствие необходимых дидактических средств для подготовки студентов к творческой деятельности.

7. При разработке содержания научного подхода, студенты должны обратить внимание на формирование и развитие творческих и интеллектуальных способностей.

Среди различных навыков, необходимых для учителя, научные навыки включают в себя: педагогический анализ ситуации, разработку итоговой и педагогического планирование воздействия, способность анализировать и оценивать реальные социально-педагогические мероприятия, способность демонстрировать уровень студентов преподавания и обучения, способность различать и формулировать конкретную педагогическую задачу

По мнению В.Н. Литовченко, навыки проведения научно-исследовательской деятельности подразделяются на следующие группы:

1) процесс исследования навыков, в том числе психических методов и действий, используемых в научно-исследовательской деятельности: сравнение, анализ и синтез, абстракция и обобщение, продвижение гипотезы, сравнения и обобщения, а также других видов деятельности мышления;

2) организационные навыки исследования, которые позволяют использовать методы самоорганизации в научно-исследовательской деятельности,

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

планирования, самоанализ и самоконтроль исследовательской работы, регулирование их в процессе научно-исследовательской деятельности; 3) практические (технические) исследовательские навыки, позволяющие работать с источниками, проводить экспериментальные исследования, наблюдать за событиями и обрабатывать данные наблюдений, применять результаты на практике; 4) коммуникативные исследовательские навыки, позволяющие использовать в исследовательском процессе совместные методы, взаимопомощь, взаимный контроль, обсуждение результатов.

К исследовательским способностям В.П. Бударкевич добавляет следующее: выдвигать гипотезы, решать задачи, проводить эксперименты для проверки теоретической основы поставленной задачи, конкретизировать цель экспериментов; подбор необходимых ресурсов и материалов для исследования; разработка и монтаж экспериментального оборудования, приборов и схем; планирование и правильное выполнение исследовательских планов действий при проведении экспериментов; наблюдение и запись результатов экспериментов; анализировать результаты наблюдений, экспериментов и делать выводы; применение устоявшихся методов экспериментально-исследовательской деятельности для решения технических задач;

Система исследовательских умений О.М. Митроша состоит из: умения самостоятельно выделять передовые идеи изучаемого теоретического источника; обобщить и оценить состояние различных источников по однородной проблеме; навыки анализа педагогических явлений (доказательств), решения педагогических задач, выражение гипотезы, эксперимент, изучение и анализ педагогического опыта.

Принимая во внимание перечисленные выше перспективы, мы включили следующие основные исследовательские навыки, которыми должен обладать будущий учитель профессионального образования: научное планирование и организация трудовой деятельности; формирование целей и задач самостоятельной исследовательской деятельности; работа с первоисточниками, их анализ; анализ и обобщение лучших практик по интересующей проблеме; трансформации полученной информации в личную практическую деятельность; определять пути решения исследовательских задач; подбор необходимых инструментов для решения исследовательских задач; применять полученные знания, навыки и умения в исследованиях; уметь отличать основную, точную и наиболее важную информацию от большого объема; проводить эксперименты, определять время, затрачиваемое на операции; ведение научных наблюдений; анализ и подведение итогов работы; определение качества работы; творческий подход к занятиям; самоанализ и самомониторинг деятельности и их корректировка в соответствии с поставленными целями и задачами.

Основой для формирования и развития исследовательских навыков является то, что учащиеся часто выполняют исследовательские задачи и задания

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

параллельно с обычными заданиям. Однако не только проблемные ситуации, но и задания, в которых учащиеся самостоятельно находят новый способ решения проблемы, могут считаться исследовательскими задачами.

Исследовательские задания должны включать в себя: наблюдение и изучение свидетельств и событий; определение неизвестных события, которые необходимо исследовать (постановка проблемы); предложить гипотезу; разработать план исследования; реализовать план, определить взаимосвязь изучаемых процессов с другими событиями; проверить решение; сформировать практические выводы о применимости полученных знаний.

Это создает активную деятельность, направленную на решение задач, связанных с исследовательскими вопросами и заданиями, самостоятельными открытиями. Этапы исследовательского задания: понять предложенную исследовательскую проблему или выразить ее самостоятельно; обновление имеющихся знаний, навыков и компетенций; понимание незнания; пополнение знаний посредством наблюдения, чтения книг, проведения экспериментов, собеседования с учителем и т. д.; гипотеза; обоснование гипотезы; резюмирование заключения.

Принимая во внимание перечисленные выше этапы общих исследовательских заданий, мы полагаем, что для выполнения исследовательских заданий в процессе подготовки учителя профессионального образования необходимы следующие: анализ содержании проблемы; активация знаний по данной задаче, выявление своих недостатков; изучение дополнительной литературы. самостоятельный поиск необходимой информации; представение гипотезы; подготовительная работа к проведению эксперимента (составление плана действий, и соблюдение его последовательности); проведение эксперимента; наблюдение и запись результатов; сравнение результата с исходной гипотезой; анализ результатов.

На основе анализа психолого-педагогических и диссертационных исследований многие ученые изучали проблему развития умений, но на сегодняшний день можно сделать вывод, что проблемы в области профессиональной педагогической подготовки учителей к практической работе не решены. Из вышеизложенного следует, что необходимо: изучить факторы, влияющие на процесс формирования исследовательских навыков у обучающихся. разработать критерии и уровни сформированности исследовательских навыков; Разработать дидактические требования к содержанию формирования и развития исследовательских умений; саблюдать психолого-педагогических основы управления процессом формирования; разработать и внедрить в практику методы формирования, развития исследовательских навыков.

Таким образом, на наш взгляд, следующие ключевые факторы влияют на процесс и результат формирования и развития исследовательских навыков будущих учителей профессионального образования: I. учебный материал; II.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

организационно-педагогическое воздействие; III. обучение студентов; IV. хронометраж времени; V. карьерная направленность обучения; VI. творческий подход к обучению; VII. квалификация учителя;

Давайте подробнее рассмотрим содержание каждого из них: I. Учебный материал. При необходимости он должен включать содержание учебных материалов, которые мы предоставляем студентам для формирования и развития у них исследовательских навыков.

Под содержанием учебного материала мы понимаем систему знаний и умений, выделяемых для изучения предмета.

Считаем необходимым использовать следующие принципы при разработке содержания учебного материала для формирования исследовательских навыков будущих учителей профессионального образования: научный принцип изучения основных законов, понятий, правил и категорий, лежащих в основе исследовательской деятельности; принцип системности и согласованности, достигнутый за счет разработки и внедрения комплексного подхода, охватывающего все типы аудиторной и внеаудиторной работы; принцип последовательности, заключающийся в формировании и развитии исследователь-ских навыков студентов, от планирования содержания до развития, в котором каждое новое знание основывается на предыдущем и выводится из него; принцип гуманности, обеспечивающий формирование активной, творческой, свободной личности с максимальным использованием всех видов ресурсов знаний и способностей; принцип удобства и доступности активированного обучения с использованием игр, тренингов, решающих задач; принцип согласованности, заключающийся в сочетании теоретических знаний с практическими исследованиями в лаборатории и во время практики; принцип учета возрастных и индивидуальных особенностей обучающихся; принцип творчества, который позволяет учащимся развивать способность к самостоятельной и творческой работе.

Необходимо внедрить комплексный подход к процессу успешного формирования исследовательских навыков у студентов профессионального образования. К такому выводу мы пришли после анализа психолого-педагогической литературы по вопросу определения наиболее эффективных подходов к решению проблемы профессиональной подготовки учителей. Мы познакомились с управлением творчества студентов профессиональных колледжей и стали свидетелями применения комплексного подхода. Мы рассматриваем творчество как неотъемлемую часть исследовательской деятельности.

По мнению В.Г. Гетта и А.М.Плутока, в процессе преподавания учебного материала, специальных предметов, проведения лабороторных лабораторных занятий и мастерских, в целом должны быть целенаправленными, аргументативными.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

В.П. Тигров также указывает на целесообразность комплексного подхода к развитию технического творчества студентов. По его мнению, в профессиональном образовании целесообразно применять комплексный подход к развитию технического творчества студентов, предполагающий творческую активность студентов от первого до последнего курса»[1].

Для решения задач, связанных с формированием и развитием исследовательских навыков у студентов, необходимо знать отношение студентов к исследовательской деятельности преподавателя вуза. Это позволяет ему выявить содержание, формы и методы, также этапы реализации формирования и развития исследовательских навыков студентов.

На ранних этапах нашего исследования мы ограничились изучением проблемы развития исследовательских навыков у студентов. В ходе исследовательского эксперимента мы попытались проанализировать, насколько направления профессионального образования студентов 3-4 курсов обращают внимание на исследовательские навыки при получении профессии учителя. В закрытой анкете (количество студентов ..... человек) предлагалось ответить на вопрос: «Каково, по вашему мнению, значение исследовательских умений и компетенций в профессионально-педагогическом становлении профессионального образования?». Характер ответов требовал выбора одного из трех предложенных вариантов: необязательно разделять исследовательские умения в процессе обучения будущего учителя и его педагогической деятельности; формирование исследовательских навыков - одно из условий в процессе подготовки будущего учителя к педагогической и профессиональной деятельности; формирование исследовательских навыков - необходимое и непременное условие будущей работы учителя.

Выявлено три варианта отношения к объекту исследования: творческий, нейтральный, отрицательный. Результаты опроса представлены в таблице (таблица 1.1).

1. 1- таблица

Отношение студентов к исследовательской деятельности

Из студентов отношение	Курсы обучения, количество студентов				Средний
	1- курс (74 человека)	2-курс (72 человека)	3-курс (68 человека)	4-курс (65 человека)	
1 положительный 2-нейтральный 3-отрицательный	63.2% 28.6% 8.2%	64.4% 28.6% 7.0%	71.4% 24.1% 4.5%	72.3% 21.7% 6.2%	67,7% 25.7% 6.6%

Анализ результатов исследования, представленных в таблице, показывает, что оценка значимости исследовательских умений в педагогической деятельности будущего учителя увеличивалась от среднего к курсу (I - 63,2%; 4-72,5%) в количественном выражении. положительных отзывов об исследовательских

[1] Hayitova Sh.D Талабалар Мустақил Таълим Олишини Фаоллаштириш Бугунги Давр Талаби 2021 №3 1543-154

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

навыках. 25,7% студентов разделяют среднее отношение к профессиональной важности исследовательских навыков и компетенций 6,6%, т.е. каждый десятый студент негативно воспринимает важность исследовательских навыков в процессе подготовки учителя профессионального образования. «Что вы имеете в виду под исследовательскими навыками и компетенциями?" Здесь 72% студентов понимали это как самостоятельное исследование. А 15% студентов понимали исследование как творчество. 5% студентов сказали, что это определили это кка дизайн, а 7% не смогли ответить. На наш взгяд, необходимо с первого курса прививать студентам понятия об исследовательских навыков, о дальнейшей необходимости в профессионально -педагогической деятельности.

Данные, полученные в результате проведенных экспериментов, показали, что подход студентов к приобретению исследовательских навыков, отражающих активность, интерес и потребность в обучении у студентов, сложен и многогранен. Сегодня важнейшей потребностью общества являются квалифицированные педагогические кадры, обладающие глубокими знаниями педагогических технологий, обладающие навыками исследования и хорошо знающие свой предмет.

Анализ более 50 уроков по специальным предметам в экспериментальных группах показал специфическую взаимосвязь между пониманием учителями процесса формирования исследовательских умений и компетенций, их пониманием процесса и организацией учебного процесса на лекциях, семинарах и лабораторных занятиях. Например, 62,6% опрошенных студентов первого и второго курсов и 54,2% учителей заявили, что главное требование - выполнение учителями деятельности, которая формирует их исследовательские навыки. Только 16% студентов и 29,2% учителей положительно оценили, что это нужно проводить как самостоятельную работу. 12% студентов считают, что для профессионального развития необходимо заниматься регулярной исследователь-ской работой, самообразованием. 42% учителей согласны. 6% студентов подчеркнули свое чувство дольше заниматься исследовательской деятельностью и активно познавать ее, чтобы получить профессиональные знания.

Данная проблема может быть успешно решена преподавателем вуза за счет комплексного подхода к организации процесса формирования исследовательских навыков у студентов. В дополнение к основной учебной программе по предметам, изучаемым в первый год, студенты знакомятся с исследованиями, знаниями, навыками и умениями, этапами анализа, синтеза и исследовательской деятельности и другими подобными концепциями с помощью специально разработанных дополнительных материалов.

Ожидается, что на втором году обучения, во время стажировки в клиниках и поиклиниках, студенты будут, непосредственно, развивать исследовательские навыки, характерные для пркатики . Это изначально формирует исследовательский подход к использованию практических учебных материалов, организации труда на

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

производстве, анализу результатов и повышению его эффективности. На этом этапе студентам следует показать, что одна и та же работа может выполняться разными способами и, что исследовательская деятельность должна проводиться для определения ее экономических, эстетических и других целевых характеристик, прежде чем выбирать способ ее выполнения (рисунок 1.1).

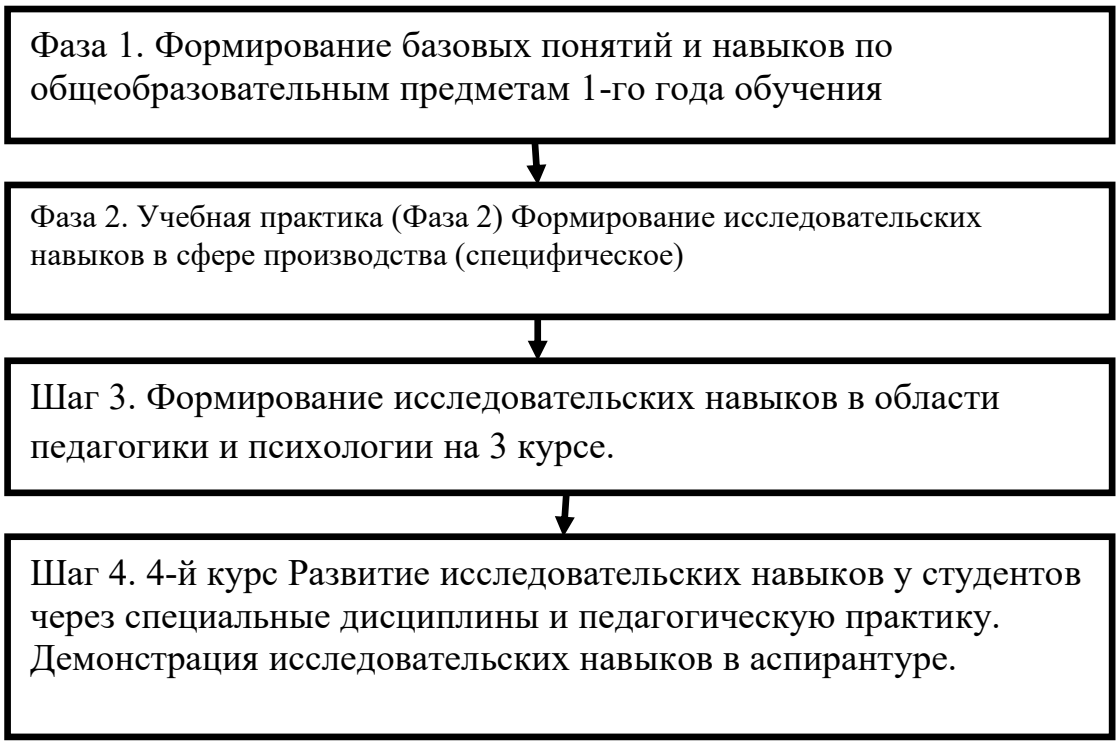

Рисунок 1.2. Этапы формирования и развития исследовательских навыков у студентов

На третьем курсе необходимо знакомить студентов с особенностями и методами исследования в области педагогики и психологии. Для этого в процессе изучения наук в психолого-педагогическом блоке необходимо использовать различные проблемные игровые технологии и активные методы, требующие самостоятельного исследования. Однако, на наш взгляд, необходимо ативизировать исследовательскую готовность студентов на данном этапе обучения перед проведением педагогической практики, совмещая практические занятия в производственных мастерских и теоретические занятия по педагогике и психологии. Это можно сделать, организовав на обучающих семинарах различные ролевые игры. В его основе лежат элементы формирования и развития профессиональных педагогических исследовательских навыков будущих учителей, которые входят в роль учителя. Организация и проведение таких занятий оправдано. Студент не только проходит педагогическую подготовку, но и реализовавает основы полученных знаний.

На четвертом же курсе студенты переходят на новое качество обучения. Это люди, которые «посмотрели» на свою будущую профессию изнутри, а не со

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

стороны. Умение применять полученные знания на практике, формируется применением полученных знаний в последующей деятельности. На наш взгляд, на данном этапе с учетом изменений в обучении следует организовать профессиональные исследования с упором на дальнейшее развитие знаний, навыков и умений. Именно в этот период студент должен столкнуться с такой педагогической проблемой, как разработка дипломной работы. Проведение педагогических исследований в рамках дипломной работы должно стать ключевым звеном в осознанном приобретении знаний, навыков и умений будущего учителя профессионального образования. На наш взгляд, формирование и развитие исследовательских навыков учителей будет эффективным и действенным только в том случае, если учащийся сможет применить свои исследовательские знания на практике.

Процесс проведения преддипломной практики, позволяющий осуществить трансформацию знаний в практические навыки, является элементом завершающего этапа в формировании исследовательских навыков будущих учителей профессионального образования.

Защита диссертации завершает процесс подготовки учителя-исследователя. В процессе адвокации будущий учитель профессионального образования получает положение, которое демонстрирует, что его или ее исследовательские навыки могут применятся в профессиональной деятельности.

Завершающий этап--это результат повышения исследовательских навыков будущих учителей.

Одним из нормативных аспектов учебного материала является структура его изложения. Таким образом, определяя структуру изложения учебного материала, нужно помнить следующие: он повторяется несколько раз, обогащаясь ранее полученными знаниями, новой информацией, связями, связями; студент постепенно расширяет и углубляет объем знаний, связанных с пониманием исходной проблемы и ее решением: отдельные части содержания учебного материала описываются по-разному. Процесс формирования исследовательских умений студентов складывается из личностно-квалификационных компонентов, характеризующихся мировоззрением студента, научными познавательными способностями и умениями, ценностным отношением к его результатам, поиском собственного пути и творческим развитием.

С точки зрения активного подхода исследовательские навыки студента представляют собой структурированное обучение. В этом отношении они включают компоненты в свою структуру следующие компаненты: эпистемологические, технологические, творческие и личные. Содержание исследовательских навыков выражается в дидактической целостности этих компонентов. Функциональные компоненты (научный, этический, коммуникативный, информационный, личностно-развивающий) освещают его процессуальный аспект.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Учпедгиз, 1996.-642 б.
2. Разикова Л.Т. Талабаларда тадқиқотчилик кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг илмий-педагогик асослари// монография Тошкент 2021 С 17-19
3. Успанова В.В. Сохранение психологического здоровья детей как условие развития творческого мышления в образовательном пространстве // Международная научно-практическая конференция посвяҳенная 50-летию основания КазГАТУ им. С.Сейфуллина. Астана-2007.-С. 239-241.
4. Hayitova Sh.D. The Contents of Students’ Independent Education and Methods of Implementation// Psychology and education// 2021 58(02) 9-14
5. Hayitova Sh.D Талабалар Мустақил Таълим Олишини Фаоллаштириш Бугунги Давр Талаби 2021 №1 153-158
6. 6.Разыкова Л.Т. General issues of career choice// Psychology and education 2021 58(02) C5056-5058
7. 7.Тигров В.П. Развитие технического творчества студентов индустриально-педагогических факультетов: Дис. ... канд. пед. наук. - М., 1988. -174 с.
8. 8.Разыкова Л.Т и другие. Педагогическая практика »// Учебник Самарканд, 2014 С-152.
9. Асқаров И.Б. Бўлажак касб таълими педагогларини тадқиқотчилик фаолиятига тайёрлашнинг ташкилий-методик модели. – “Педагогика” илмий назарий ва методик журнали. –Тошкент. №6, 2016 й.
10. Батышев, С.Я. Актуальные проблемы подготовки рабочих в средних профтехучилищах / С.Я. Батышев. – М.: Педагогика, 1970. – 215-с.
11. Блаубер, И.В., Юдин, Э.Г.Становление и сущность систем-ного подхода / И.В. Блаубер., Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – 270-с.
12. Герасимов, И.Г. Структура научного исследования / И.Г. Герасимов. – М.: Мысль, 1985. –213-с.
13. Хайитова Ш.Д., Розикова Л.Т.Талабалар мустақил таълимини фаоллаштиришда ахборот технологиянинг ўрни// Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали 2021 №1 С162-167

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Hayitova SHahnoza Doniyor qizi**, o’qituvchi, [Хайитова Шахноза Данияровна, преподаватель], [**SHahnoza D. Hayitova**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, 140100, Samarqand, Samarqand viloyati Amir Temur ko'chasi 18-uy, [аддрес: Узбекистан, ул. 140100, Самаркандская область, ул. Амира Темура, 18], [address: Uzbekistan, 18, Amir Temur street, Samarkand region, 140100.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

XORIJIY DAVLATLARDA MEHNAT MIGRATSIYASINING ASOSIY YO‘NALISHLARI VA QONUNCHILIK ASOSLARI

© Sh.D. Xayitova[1]✉
[1]Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada xorijiy davlatlarda mehnat migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari, ularning iqtisodiy va ijtimoiy jihatlari hamda ushbu jarayonni tartibga soluvchi qonunchilik asoslari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – mehnat migratsiyasining rivojlangan davlatlar va mehnat kuchi eksport qiluvchi mamlakatlar uchun asosiy yo‘nalishlarini aniqlash va ushbu sohada joriy etilgan qonunchilikning migratsiya jarayonidagi ahamiyatini o‘rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda xalqaro mehnat migratsiyasi bo‘yicha mavjud statistik ma’lumotlar, iqtisodiy tahlillar va qabul qiluvchi davlatlarning qonunchilik hujjatlari o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda mehnat migratsiyasi uchun o‘rnatilgan qattiq qonunchilik va tartibga soluvchi tizimlar mavjud bo‘lib, ularning asosiy yo‘nalishlari muhojirlar huquqlarini himoya qilish, ish sharoitlarini yaxshilash va o‘rnatilgan kvotalar orqali ishchi kuchi muvozanatini ta’minlashga qaratilgan.

XULOSA: tadqiqot natijalari xorijiy davlatlarda mehnat migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari va qonunchilik tizimining muhimligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: mehnat migratsiyasi, xalqaro mehnat bozori, migratsiya qonunchiligi, ish sharoitlari, mehnat muhojirlari huquqlari, xalqaro tajriba, ijtimoiy moslashuv.

Iqtibos uchun: Xayitova Sh.D. Xorijiy davlatlarda mehnat migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari va qonunchilik asoslari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.360-367.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ПРАВОВАЯ ОСНОВА ТРУДОВОЙ МИГРАТSIИ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

© Ш.Д.Хайитова [1]✉
[1]Самаркандский государственный университет, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются основные направления трудовой миграции в зарубежных странах, её экономические и социальные аспекты, а также законодательные основы, регулирующие этот процесс.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — определить ключевые направления трудовой миграции для развитых стран и стран-экспортёров рабочей силы, а также изучить значимость законодательства, регулирующего миграционные процессы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были изучены статистические данные по международной трудовой миграции, экономические анализы и законодательные акты стран-импортёров рабочей силы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что в развитых странах существует строгая законодательная и регулирующая система для трудовой миграции, основные направления которой включают защиту прав мигрантов, улучшение условий труда и обеспечение баланса рабочей силы через установленные квоты.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают важность законодательной системы и основных направлений трудовой миграции в зарубежных странах.

Ключевые слова: трудовая миграция, международный рынок труда, миграционное законодательство, условия труда, права трудовых мигрантов, международный опыт, социальная адаптация.

Для цитирования: Хайитова Ш.Д. Основные направления и правовая основа трудовой миграции в зарубежных странах.// Интер едусатион & глобал студй.2024. №8(1). С. 360-367

MAIN DIRECTIONS AND LEGAL BASIS OF LABOR MIGRATION IN FOREIGN COUNTRIES

© Shaxnoza D. Xayitova[1]✉
[1]Samarkand State University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the main directions of labor migration in foreign countries, its economic and social aspects, and the legislative foundations regulating this process.

AIM: the main objective of the study is to identify key directions of labor migration for developed countries and labor-exporting nations, as well as to examine the importance of legislation in managing migration processes.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed available statistical data on international labor migration, economic analyses, and legislative documents of receiving countries.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that developed countries have established strict legal and regulatory systems for labor migration, with primary directions including the protection of migrants' rights, improvement of working conditions, and maintenance of workforce balance through established quotas.

CONCLUSION: the study results confirm the significance of the legislative system and the main directions of labor migration in foreign countries.

Keywords: labor migration, international labor market, migration legislation, working conditions, migrant rights, international experience, social adaptation.

For citation: Shahnoza D.Hayitova. (2024) Main directions and legal basis of labor migration in foreign countries, Inter education & global study, (8(1)), pp. 360-367. (In Uzbek).

Tashqi yoki xalqaro migratsiyaning asosiy sababi oylik maosh miqdoridagi keskin farq bo‘lib, bir xil kvalifikatsiya talab qilinadigan ish faoliyati uchun boshqa davlatda yuqori maosh olish imkoniyati yaratiladi. Ayrim sohalarda mutaxassislar tanqisligi esa, malakali kadrlarni chetdan jalb qilish maqsadida oylik maosh miqdorining o‘sishiga olib keladi. Natijada, tashqi migratsiyada malakali mutaxassislar oqimi ko‘payadi. Xuddi shunday shartlar asosida bugungi kunda rivojlanayotgan davlatlarda intellektual salohiyatli mutaxassislarning rivojlangan davlatlar (AQSh, Kanada, G‘arbiy Yevropa) ga ko‘chib ketish tendensiyasi kuchaymoqda. Xalqaro migratsiya omillaridan biri harbiy nizolar va to‘qnashuvlar bo‘lib, so‘nggi paytlarda Yaqin Sharq va Afrika davatlaridan AQSh va Yevropaning rivojlangan davlatlariga ommaviy ko‘chib o‘tuvchilar soni oshib bormoqda. Harbiy nizolar bilan bir qatorda, tabiiy ofatlar ham migratsiyani shakllantiruvchi omillar qatorida turadi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, migratsiyaning har qanday turi etarlicha murakkab va ziddiyatli jarayon sanaladi. Ko‘chayotgan kishilar ushbu jarayonning qaror qabul qilish, hududiy ko‘chish va moslashish bosqichini boshidan kechirsalar, tegishli davlatlar vakolatli organlari oliga ngi vazifalarni qo‘yadi. Xususan, migratsion jarayonni boshqaruvchi ikki tomon (jo‘natuvchi va qabul qiluvchi davlatlar) ning iqtisodiyotida foyda va zarar, talab va taklif o‘rtasidagi muvozantning mustahkamlanishi yoki buzilishi kuzatiladi. Alohida olingan oilalarda migratsiya moliyaviy ahvolni yaxshilasa-da, oilaning katta yoshli a’zolari doimiy ish bilan bandligi tufayli bolalar tarbiyasi bilan etarlicha shug‘ullanilmaydi. Davlat miqyosida esa uning siyosiy, demografik va iqtisodiy oqibatlari qatorida ommaviy va tartibsiz migratsiyalar bois sanitar-epidemiologik vaziyat yomonlashadi.

Bugungi kunda xalqaro migratsiya ichki migratsiyadan kuchli oqimlarni hosil qilib, bir tomondan norasmiy mehnat migratsiyasi ulushi oshib borsa, ikkinchi tomondan, majburiy tashqi migratsiya saldosi o‘smoqda. Natijada, qabul qiluvchi mamlakatlar, migrantlarning nisbatan ojiz qatlamlari sanalgan ayollar va bolalarni joylashtirish va ular

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

uchun zaruriy ijtimoiy shart-sharoitlarni yaratib berishda moliyaviy muammolarga duch kelmoqda.

Xalqaro darajada migrantlarni qabul qiluvchi davlatlar AQSh, Yevropa davlatlari, Lotin Amerikasi, janubiy-sharqiy Osiyo mamlakatlari, JAR, Isroil kabi davlatlar bo‘lib, ushbu davlatlarda ishchi kuchiga bo‘lan ehtiyojning 70%i migrantlar hisobidan to‘ldiriladi. Jahon mehnat bozorida ishchi kuchini etkazib beruvchi davlatlar ro‘yxatida esa Hindiston, Pokiston, Jazoir, Meksika, Irlandiya, Turkiya va MDH davlatlarining ulushi katta[2].

BMTning statistik ma’lumotlariga muvofiq dunyo miqyosida aholi ko‘chish intensivligi nazorat qilib bo‘lmas darajada kuchaygan. Insoniyat tarixining turli davrlarga nisbatan bugungi dunyoda aholining katta qismi o‘zi tug‘ilgan davlatda emas, ko‘chib borgan davlatlarda muqim o‘rnashmoqdalar. So‘nggi ma’lumotlarga muvofiq, xalqaro miqyosda 2019 yilda migrantlar soni 272 mln. ga etdi. Qisqa 20 yil ichida ushbu ko‘rsatkich 100 mln.ga oshganligi xalqaro ekspertlarni tashvishlantirmoqda. Zero, 2000 yilda bu ko‘rsatkich 173 mln.ni tashil etgan edi[3]. E’tiborlisi, migrantlar yalpi ulushining 48% ini ayollar tashkil etsa, 38 mln. bolalar ushbu jarayonning faol ishtirokchisi bo‘lmoqda[4]. Migrantlarning atiga 4,4 mln. xalqaro talabalar bo‘lsa, 164 mln. mehnat migrantlaridir. Migrantlarning 75% ayni mehnatga layotqatli yosh (20-64 yosh)dagi kishlardan iborat bo‘lib, o‘zining jismoniy va aqliy quvvatini ko‘chib o‘tgan davlat iqtisodiyotiga sarflamoqda. Qit’alar kesimida doimiy aholi tarkibi bo‘yicha migrantlar ulushi Osiyoda - 31%, Yevropada - 30% Shimoliy va janubiy Amerikada - 26% Afrikada - 10%. Okeaniyada - 3% ni tashkil qilmoqda[5].

Migratsiya bugungi kunda geometrik progressiyada o‘sib borayotgan giperdinamik jarayonga aylandi. Xalqaro migratsiya tashkiloti hisobotlariga muvofiq ushbu jarayon xuddi shunday intensivlikda davom etsa 2050 yilda migrantlar dunyo aholisining 405 mln.ni tashkil etish ehtimoli baland[6]. Ushbu jarayonda faol ishtirok etuvchi davlatlar funksiyalariga ko‘ra, migrantlarni chiqaruvchi, tranzit qiluvchi, qabul qiluvchilar kategoriyalariga ajralmoqda. Ayniqsa mehnat migratsiyasining ko‘lami uchala turdagi davlatlar uchun ma’lum ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni shakllantirmoqda. Shunday bo‘lsada, qabul qiluvchi mamlakatlar uchun mehnat migratsiyasi ishchi kuchining yosharish, ayrim sohalarni intensiv rivojlanishi(qishloq xo‘jaligi, qurilish, shaxsiy xizmatlar, tadbirkorlik, ijtimoiy himoya, kadrlar tanqisligi)ga turtki bo‘lmoqda. O‘z o‘rnida, migrantlarni etkazib berayotgan davlatlar esa valyuta transferlari ulushidan katta moliyaviy manfaat ko‘rmoqdalar. Rivojlangan davlatlarga ko‘chib borgan kishilar esa, o‘z

[2] Migration data portal. The total number of international migrants at mid-year 2019. Source: UN DESA, 2019.
[3] Общее будущее общими силами. Цели в области устойчивого развития. Глобальные вопросы: миграция.
[4] Migration data portal. The total number of international migrants at mid-year 2019. Gender and migration. Source: UN DESA, 2019.
[5] Total number of international migrants at mid-year 2019. Migration data portal. UN DESA, 2019. http://www.migrationdataportal.org
[6] Житин Д.В., Краснов А.И., Шендрик А.В. Географические особенности миграционных связей Европы. // балтийский регион. 2016. №3. – С. 75-92.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

yurtiga investitsiya, zamonaviy texnologiyalar, innovatsion mehnat ko‘nikmalari va tajribani olib kirmoqdalar.

Har qanday ilmiy kategoriya qatori ijtimoiy hodisa sifatida migratsiyaning xos tushunchalariga mavjud. Xususan, bir hududdan ikkinchi hududga ko‘chib o‘tgan kishilar - migrantlar deyilsa, boshqa davlatga chiqib ketganlar – emigrantlar sanaladi. Ma’lum davlat hududiga kirib kelganlar esa immigrantlar kategoriyasiga mansub bo‘ladi. Emigrant va immigrantlar ulushi o‘rtasidagi tafovut migratsion saldoni hosil qiladi. Migratsiya jarayon sifatida quyidagi komponentlardan tashkil topadi (1-rasm):

1-rasm. Zamonaviy migratsiya yo‘nalishlari va uning turkumlanishi

Migratsion jarayonlar ko‘lamining oshib borishi, migrantlar va ularning oila a’zolari manfaatlari muhofazasini yanada kuchaytirish talabini ilgari surmoqda. BMT Bosh Assambleyasi 1990 yil 18 dekabrda 45/158-sonli rezolyusiya bilan «Ishchi-migrantlar va ularning oila a’zolarining haq-huquqlarini muhofazalash to‘g‘risida»[1]gi Xalqaro Konvensiyani qabul qildi. 2000 yil ayni sanada esa BMTning 55/93-sonli qaroriga muvofiq 18 dekabr sanasi «Xalqaro migrantlar kuni» deb e’lon qilindi.

Xalqaro tashkilotlarning sa’yi-harakatlari bois, zamonaviy migratsiya jarayonlarini tartibga solish va boshqarishda «adolatli migratsiya» tamoyili qo‘llanilmoqda. Ushbu tamoyil 2014 yilda Xalqaro Mehnat Tashkiloti tomonidan ishlab chiqilib, unga ko‘ra, zamonaviy migratsiya oqimida bosh masala migrantlarga nisbatan munosabatda adolat tamoyillariga qat’iy rioya etish masalasi bo‘ldi[2]. Mazkur tamoyil asosida ishlangan dasturga muvofiq ishchi-migrantlarning insoniy xaq-huquqlarini hurmat qilish va ijtimoiy muhofazalash, ularga ishlash va yashash uchun munosib shart-sharoitlarni yaratib berish

[1] «Ишчи-мигрантлар ва уларнинг оила аъзоларининг ҳақ-ҳуқуқларини муҳофазалаш тўғрисида»ги Халқаро Конвенция. БМТ Бош Ассамблеяси 1990 йил 18 декабрда 45/158-сонли резолюцияси.
[2] Трудовая миграция (Восточная Европа и Центральная Азия). https://www.llo.org.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ustuvor vazifa qilib o‘rnatildi. Zero, BMT Bosh kotibi Antonio Gutterish ta’kidlaganidek: «Xavfsiz, tartibli va rasmiy migratsiya umuminsoniy tamoyillarga mos keladi. Migratsiya jarayonlarida milliy masalalar esa xalqaro hamkorlikda o‘zining samarali echimini topadi»[3]. Chunki, aynan migrantlarda o‘z kelajagi borasida xavotir kuchli kuzatiladi. Shunday bo‘lsa-da, ayni damda 141 mln. migrantlar Yevropa va Shimoliy Amerika davlatlarida o‘troqlashdilar. Ularning 50 mln.dan ortig‘i esa birgina AQSh ulushiga to‘g‘ri keladi.

Markaziy Osiyo davlatlarida mehnat migratsiya postsovet makonda yuzaga kelgan iqtisodiy krizis bois o‘tgan asrning 90-yillaridan boshlandi. Ayni paytda, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston, Turkmaniston va O‘zbekistonda ishchi kuchining xorijga chiqib ketish tendensiyasi shakllandi. 1991-1996 yillarda Markaziy Osiyo davlatlarida dastlab ichki migratsiya kuchaygan bo‘lsa-da, qisqa fursatlarda tashqi migratsiya (MDH doirasida) ko‘lami o‘sib ketdi. Jumladan, ko‘rsatilgan yillarda O‘zbekistondan chqib ketgan aholi soni tahminan 700 ming kishi atrofida bo‘ldi. Ularning deyarli 580 mingdan ortig‘ini Rossiyadagi mehnat migrantlari tashkil qildi[1].

YEXHT tashkilotining Markaziy Osiyo davlatlarida mehnat migratsiyasi borasidagi tadqiqotlariga ko‘ra, 2000 yillarda mamlakatimizning iqtisodiy faol aholisining deyarli 20% qo‘shni davlatlar Qozog‘iston va Rossiyada mehnat migratsiyasida bo‘ldi[2]. Markaziy Osiyo davlatlari, xususan, O‘zbekistonda migratsiya jarayoniga tortilgan aholining ijtimoiy kayfiyati borasida o‘tkazilgan xalqaro tadqiqotlarga muvofiq 2005-2017 yillar davomida 150 davlatdan chiqqan migrantlarning 36 ming nafari bilan o‘tkazilgan intervyulardan olingan xuloslarga ko‘ra, migrantlar o‘z maqsadiga etgach (ya’ni, boshqa davlatga ko‘chib o‘tgach) baxt tuyg‘usini his qilish darajasi 9% oshadi. Mazkur tadqiqot eksperti doktor Martin Xendriksning aniqlashicha, Markaziy Osiyo davlatlari (shu jumladan, O‘zbekiston)dan, G‘arbiy Yevropa davlatlariga ko‘chib o‘tgan migrantlar ijtimoiy kayfiyatida ko‘tarinkilik boshqalarga nisbatan baland bo‘ladi[3].

Mazkur band yakunida shuni alohida ta’kidlash lozimki, migratsiya global jarayon sifatida tobora dunyo mamlakatlarini o‘z qamroviga olmoqda.

Birinchidan, bunday jarayonning shiddatli tus olishida zamonaviy axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlarning hissasi katta bo‘lmoqda. Sababi, aynan ijtimoiy tarmoqlar orqali mehnat migratsiyasining asosiy oqimlari va yo‘nalishlariga oydinlik kiritilmoqda. Kishilar ijtimoiy tarmoqlardagi muloqotlar orqali boradigan davlat va shug‘ullanadigan kasb-kor turini oldindan aniqlab olishga harakat qilmoqda. Ikkinchidan, ijtimoiy tarmoqlarda shuningdek, migratsion jarayonlar uchun yaratilayotgan imtiyozlar va

[3] Безопасная и легальная миграция отвечает всеобщим интересам – ООН. https://www.gazeta.uz/

[1] Исламов Б. Социально-экономические аспекты миграционных процессов в независимых государствах Центральной Азии. // ACTA SLAVICA JAPONICA. Volume 16 (1998).

[2] Трудовая миграция в Центральной Азии. // Сообщество безопасности. Журнал ОБСЕ. №1. 2016.

[3] Счастье в миграции: какова ситуация в Центральной Азии? 26 март 2018. CAA, NETWORK. https://caa-network.org

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

qulayliklar. Mehnat migratsiyasiga chiqib ketgan ishchi-migrantlarning erishgan yutuqlari ko‘pchilikning diqqatini tormtoqda. Shu sababli, mehnat migratsiyasiga chiqib ketish aksariyat ishchi migrantlar uchun eng to‘g‘ri qaror sifatida qabul qilinmoqda.

Uchinchidan, mehnat migratsiyasining salbiy oqibatlari, migrantlarning zamonaviy qulchilikning ayrim turlaridan jarblanayotganligi, ayol migrantlar orasida esa jinsiy segregatsiya bois turli zo‘rvaonliklar va tahqirlanishlarga uchramoqdalar. Ularning aksariyatida ortda qolgan yaqin qarindoshlari va ayniqsa farzandlarining taqdiri mavhumligicha qolib, migratsiyadagi ota-onasi tomonidan pul jo‘nata olmaslik oqibatida turli murakkab hayotiy vaziyatlarga tushib qolish, ayanchli tashvivshlarni boshidan kechiirish holatlari kuzatilmoqda.

Zamonaviy taraqqiyot sharoitida mehnat migratsiyasi global migratsiya jarayonining eng yirik oqimi sanaladi. Migratsiyaning ushbu turiga dunyoning deyarli barcha davlatlari istisnosiz qamrab olingan bo‘lib, bunda asosiy motivatsiya, yaxshi hayot maqsadida daromad manbiga ega bo‘lish va o‘z istiqbolini qurish hisoblanadi.

Migratsion oqimlar inson resurslarining tengsiz taqsimlanishiga olib kelib, aksariyat kambag‘al davlatlarda “intellektual qatlamning chiqib ketishiga sabab bo‘lmoqda. Natijada bir davlat bundan ulkan iqtisodiy zarar ko‘rsa, qabul qiluvchi davlatlarda intellektual salohiyatning ulkan konsetratsiyasi hosil bo‘lmoqda.

Zamonaviy jamiyatlarda «adolatli migratsiya»ni shakllantirish masalasi bo‘lib, shu orqali ishchi-migrantlarning haq-huquqlari muhofazalanishi, ularga munosib yashash va mehnat shart-sharoitlarini yaratib berishda quyidagi ustuvor tendensiyalar kuzatilmoqda:

Migratsiyaning kishilar uchun ehtiyoj emas shaxsiy tanlov masalasi darajasiga ko‘tarish. Buning uchun migrantlarning o‘z davlatlarida munosib ish o‘rinlari bilan ta’minlash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, inson huquqlarini e’zozlash, jumladan, migrantlar huquqlarini hurmat qilish, ishchi-migrantlar huquqlari paymol bo‘lishining oldini olishda yollanma mehnat shartlarini o‘zgartirish, adolatli shartlari bilan ta’minlash, migrantlarni qabul qiluvchi davlat fuqarolari bilan teng huquqlarni kafolatlash, mintaqaviy integratsiya jarayonida migratsiyaning adolatli tartibini joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ilimbetova A.A. Globalnыy protsess feminizatsii migratsii. // Vek globalizatsii. Jurnal. – 2013. - №1. – S. 79-91.
2. Migration data portal. The total number of international migrants at mid-year 2019. Source: UN DESA, 2019.
3. Общее budущее obщimi silami. Seli v oblasti ustoychivogo razvitiya. Globalnыe voprosы: migratsiya.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

4. Migration data portal. The total number of international migrants at mid-year 2019. Gender and migration. Source: UN DESA, 2019.
5. Total number of international migrants at mid-year 2019. Migration data portal. UN DESA, 2019. http://www.migrationdataportal.org
6. Jitin D.V., Krasnov A.I., Shendrik A.V. Geograficheskie osobennosti migratsionnыx svyazey Yevropы. // baltiyskiy region. 2016. №3. – S. 75-92.
7. «Ishchi-migrantlar va ularning oila a'zolarining haq-huquqlarini muhofazalash to'g'risida»gi Xalqaro Konvensiya. BMT Bosh Assambleyasi 1990 yil 18 dekabrda 45/158-sonli rezolyusiyasi.
8. Trudovaya migratsiya (Vostochnaya Yevropa i Sentralnaya Aziya). https://www.llo.org.
9. Bezopasnaya i legalnaya migratsiya otvechaet vseobщim interesam – OON. https://www.gazeta.uz/
10. Islamov B. Sotsialno-ekonomicheskie aspektы migratsionnыx protsessov v nezavisimыx gosudarstvax Sentralnoy Azii. // ACTA SLAVICA JAPONICA. Volume 16 (1998).
11. Trudovaya migratsiya v Sentralnoy Azii. // Soobщestvo bezopasnosti. Jurnal OBSE. №1. 2016.
12. Schaste v migratsii: kakova situatsiya v Sentralnoy Azii? 26 mart 2018. SAA, NETWORK. https://caa-network.org

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАТСИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Xayitova Shaxnoz Daniyorovna**, v/b dotsent, [**Хаитова Шахноз Даниеровна,** в/б доцент], [**Shaxnoza D. Xayitova**, v/b professor]; manzil: 140104, Samarqand shahri, Universitet xiyoboni, 15-uy [адрес: 140104, г. Самарканд, Университетский проспект, 15], [address: 140104, Samarkand city, University avenue, 15]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

OLIY TA’LIM TIZIMIDA NORMATIV HUJJATLARNING KOMBINATSIYASI: IJRO INTIZOMI SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEHANIZMLARI

©Sh.Mirzayev[1]✉
[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada oliy ta’lim tizimida normativ hujjatlarning samarali kombinatsiyasi orqali ijro intizomi va boshqaruv samaradorligini oshirish masalalari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – oliy ta’lim tizimida normativ hujjatlarning kombinatsiyasi orqali ijro intizomini oshirish mexanizmlarini aniqlash va ushbu yondashuvning samaradorligini tahlil qilishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda oliy ta’lim tizimiga oid normativ hujjatlar va ularning kombinatsiyasi bo‘yicha adabiyot tahlili o‘tkazildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, oliy ta’lim tizimida normativ hujjatlarning samarali kombinatsiyasi ijro intizomini yaxshilashda va boshqaruv tizimining shaffofligini ta’minlashda katta ahamiyatga ega.

XULOSA: tadqiqot natijalari oliy ta’lim tizimida normativ hujjatlarning kombinatsiyasi orqali ijro intizomini oshirish va ta’lim boshqaruv jarayonini samarali yo‘lga qo‘yish imkoniyatlarini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: normativ hujjatlar, oliy ta’lim tizimi, ijro intizomi, boshqaruv samaradorligi, kombinatsiya, boshqaruv jarayoni, ta’lim sifati.

Iqtibos uchun: Mirzayev.Sh. Oliy ta`lim tizimida normativ hujjatlarning kombinatsiyasi: Ijro intizomi samaradorligini oshirishligini oshirish mehanizimlari. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.368-373.

КОМБИНАЦИЯ НОРМАТИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ДИСЦИПЛИНЫ

© Ш.Мирзаев[1]✉
[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

Введение: в статье рассматриваются вопросы повышения исполнительской дисциплины и эффективности управления в системе высшего образования через эффективное сочетание нормативных документов.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить механизмы повышения исполнительской дисциплины в системе высшего образования через комбинацию нормативных документов и проанализировать эффективность данного подхода.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проведен анализ литературы по нормативным документам, касающимся системы высшего образования и их комбинации.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что эффективная комбинация нормативных документов в системе высшего образования играет важную роль в улучшении исполнительской дисциплины и обеспечении прозрачности управленческой системы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают возможности повышения исполнительской дисциплины и эффективной организации управленческого процесса в системе высшего образования через комбинацию нормативных документов.

Ключевые слова: нормативные документы, система высшего образования, исполнительская дисциплина, эффективность управления, комбинация, управленческий процесс, качество образования.

Для цитирования:Мирзаев Ш. Сочетание нормативных документов в системе высшего образования:Механизмы повышения эффективности исполнительской дисциплины.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 368-373.

COMBINATION OF REGULATORY DOCUMENTS IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION: MECHANISMS OF INCREASE PERFORMANCE OF EXECUTIVE DISCIPLINE

©Shoxruh Mirzayev[1]✉
[1] Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article addresses the issues of improving disciplinary execution and management efficiency in the higher education system through the effective combination of regulatory documents.

AIM: the main objective of the study is to identify mechanisms for improving disciplinary execution in the higher education system through the combination of regulatory documents and to analyze the effectiveness of this approach.

MATERIALS AND METHODS: the study involved a literature review of regulatory documents related to the higher education system and their combinations.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that the effective combination of regulatory documents in the higher education system plays a significant role in enhancing disciplinary execution and ensuring transparency in the management system.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

CONCLUSION: the study results confirm the possibilities of improving disciplinary execution and organizing an efficient management process in the higher education system through the combination of regulatory documents.

Keywords: regulatory documents, higher education system, disciplinary execution, management efficiency, combination, management process, education quality.

For citation: Shoxruh Mirzayev. (2024) 'The combination of regulatory documents in the higher education system: Mechanisms of increasing the effectiveness of executive discipline', Inter education & global study, (8(1)), pp. 368-373. (In Uzbek).

Oliy ta'lim muassasalari (OTM) akademik sifat, tadqiqot va ma'muriy jarayonlar milliy va xalqaro standartlarga bo'ysunadigan murakkab va yuqori darajada tartibga solinadigan muhitda ishlaydi. Ushbu murakkablikni boshqarish uchun turli me'yoriy hujjatlar - qonunlar, siyosatlar, qoidalar va yo'riqnomalar birlashtirilib, yaxlit asos yaratadi.[1] Ushbu hujjatlarda qarorlar qabul qilish va muassasada ijro intizomiga rioya qilish haqida ma'lumot beruvchi aniq ko'rsatmalar va protokollar mavjud.

Ijroiya intizomi, bu nuqtai nazardan, muassasaning boshqaruv organlari tomonidan belgilangan qoidalar, tartiblar va kutishlarga rioya qilishni anglatadi. Barcha institutsional faoliyatning samarali, shaffof va me'yoriy hujjatlar talablariga muvofiq amalga oshirilishini ta'minlash uchun me'yoriy hujjatlarning to'g'ri tuzilgan tizimi muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada oliy ta'limda ijro intizomini va umumiy institutsional samaradorlikni oshirishda normativ hujjatlarning roli ko'rib chiqiladi.

Oliy ta'limda me'yoriy hujjatlar ta'rifi. Oliy ta'lim kontekstidagi me'yoriy hujjatlar institutsional boshqaruvning turli jihatlarini tartibga soluvchi rasmiy, yozma hujjatlar to'plamini nazarda tutadi. Ushbu hujjatlar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Qonunlar va qoidalar: Oliy ta'lim faoliyati uchun asos bo'ladigan milliy va mintaqaviy qonunlar, jumladan, akkreditatsiya talablari, professor-o'qituvchilar malakasi, talabalar huquqlari va institutsional avtonomiyalar.

Institutsional siyosatlar: institutning boshqaruv organlari tomonidan yaratilgan ichki siyosatlar, ular o'quv yo'riqnomalari, moliyaviy boshqaruv, professor-o'qituvchilarni tayinlash va talabalar bilan bog'liq masalalarni qamrab oladi.

Ko'rsatmalar va tartiblar: O'quv dasturlarini ishlab chiqish, tadqiqotni moliyalashtirish va sifatni ta'minlash tartiblari kabi siyosat va qoidalarni amalga oshirishga yordam beradigan amaliy ko'rsatmalar.[2]

Akkreditatsiya standartlari: milliy va xalqaro akkreditatsiya qiluvchi organlar tomonidan o'rnatiladigan tashqi standartlar, institutlar ishonchlilik va e'tirofni saqlab qolish uchun javob berishi kerak. Ushbu hujjatlarning kombinatsiyasi institutning akademik, ma'muriy va moliyaviy faoliyatini boshqarish uchun tizimli asosni ta'minlaydi.

Normativ hujjatlarni birlashtirishning ahamiyati. Oliy ta'limda me'yoriy hujjatlarning integratsiyalashuvi bir necha sabablarga ko'ra hal qiluvchi ahamiyatga ega:

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Qaror qabul qilishda izchillik: Yaxlit me'yoriy hujjatlar to'plami muassasaning turli bo'linmalari va darajalari bo'yicha qarorlar qabul qilishning izchilligini ta'minlaydi.[3] Bu noaniqlikni oldini oladi va siyosat yoki qoidalarni qarama-qarshi talqin qilish ehtimolini kamaytiradi.

Mas'uliyatni oshirish: Normativ hujjatlar samarali birlashtirilsa, ular rahbarlar, professor-o'qituvchilar, xodimlar va talabalar uchun javobgarlikning aniq standartlarini ta'minlaydi. Bu shuni anglatadiki, har bir kishi o'z mas'uliyatini va unga rioya qilmaslik oqibatlarini tushunadi.

Institutsional maqsadlarga muvofiqligi: Normativ hujjatlarning muassasa vazifasi va strategik maqsadlariga mos kelishini ta’minlash orqali oliy ta’lim muassasalari faoliyatini uzoq muddatli maqsadlarni qo‘llab-quvvatlovchi yo‘nalishga olib borishi mumkin. Bu muvofiqlashtirish, shuningdek, resurslarning samarali taqsimlanishini va sa'y-harakatlarning ustuvor yo'nalishlarga yo'naltirilishini ta'minlaydi.

Qonuniy va me'yoriy muvofiqlik: Oliy ta'lim muassasalari ko'plab tashqi huquqiy va me'yoriy talablarga javob berishi kerak. Normativ hujjatlarning yaxshi integratsiyalangan tizimi barcha institutsional faoliyatning ushbu qonunchilik asoslariga rioya qilishini ta'minlaydi va shu bilan jarimalar, jarimalar yoki akkreditatsiyani yo'qotishning oldini oladi.

Ma'muriy jarayonlarni soddalashtirish: Normativ hujjatlar kafedralar va fakultetlar bo'yicha tartiblarni standartlashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu standartlashtirish ortiqcha ishlarni kamaytirish, ma'muriy jarayonlarni tartibga solish va operatsion samaradorlikni oshirishga yordam beradi.[4]

Ijro intizomini oshirishda normativ hujjatlarning roli. Ijroiya intizomi oliy ta'lim boshqaruvining muhim tarkibiy qismidir. Normativ hujjatlarning samarali kombinatsiyasi rahbarlar va ma'murlarning o'z vazifalarini boshqarish qobiliyatiga bevosita ta'sir qiladi.[5] Normativ hujjatlar ijro intizomini kuchaytiradigan asosiy yo'nalishlarga quyidagilar kiradi:

Standartlashtirilgan samaradorlikni boshqarish: Normativ hujjatlar ko'pincha professor-o'qituvchilar, xodimlar va rahbarlar uchun asosiy faoliyat ko'rsatkichlarini (KPI) belgilaydi. Kutishlar va mezonlarni aniq belgilash orqali ushbu hujjatlar ijro etuvchi rahbarlarning ishlash standartlariga rioya qilishlarini va ularning natijalari uchun javobgarligini ta'minlaydi.

Muvofiqlik monitoringi yaxshilandi: Yo'riqnomalar, siyosatlar va huquqiy bazalarning integratsiyalashuvi institutlarga mustahkam muvofiqlik monitoringi tizimini yaratishga imkon beradi. Ushbu tizimlar barcha harakatlar va qarorlar muassasa qoidalariga, shuningdek, milliy va xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlashga yordam beradi. Shunday qilib, ijro etuvchi rahbarlar xavflarni boshqarish va qonunbuzarliklarni samarali hal qilish uchun yaxshi jihozlangan. Aniq boshqaruv tuzilmalari: Qonunlar, siyosatlar va protsessual ko'rsatmalarni birlashtirib, institutlar shaffof va samarali boshqaruv tuzilmasini yaratadilar. Ushbu tuzilma rollar, mas'uliyat va vakolat doiralarini belgilab beradi, bu esa aniq buyruqbozlik va javobgarlik zanjiri orqali ijro intizomining saqlanishini ta'minlaydi. Risklarni boshqarish va qarorlar qabul qilish: Normativ hujjatlar risklarni boshqarish strategiyasi uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

qiladi. Ushbu hujjatlarda belgilangan ko'rsatmalarga rioya qilgan holda, institutsional rahbarlar moliyaviy, qonuniy muvofiqlik, akademik halollik va obro'-e'tibor bilan bog'liq xavflarni minimallashtiradigan asosli qarorlar qabul qilishlari mumkin.[6]

Mojarolarni hal qilish mexanizmlari: Qoidalar va ko'rsatmalarning yaxshi hujjatlashtirilgan va birlashtirilgan tizimi ham muassasa ichida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni hal qilishga yordam beradi. Mojaro professor-o‘qituvchilar, talabalar yoki ma’muriy xodimlarni o‘z ichiga oladimi, shikoyatlarni ko‘rib chiqish va nizolarni hal etishning aniq tartiblari ijro intizomini samarali boshqarishga yordam beradi.

Birlashtirilgan normativ hujjatlar tizimini joriy etishdagi muammolar. Normativ hujjatlarning kombinatsiyasi ijro intizomini kuchaytirishi mumkin bo'lsa-da, amalga oshirish jarayonida bir qator qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin:

Murakkablik va byurokratiya: Ko'p sonli siyosat va qoidalar ba'zan haddan tashqari byurokratiyaga olib kelishi mumkin, bu esa rahbarlarning tizimda samarali harakatlanishini qiyinlashtiradi.[7] Innovatsiyalar va qarorlar qabul qilishni bo'g'ib qo'ymaslik uchun institutlar tuzilmani moslashuvchanlik bilan muvozanatlashi kerak. Muvofiqlashtirishning etishmasligi: Agar turli bo'limlarning siyosatlari va ko'rsatmalari uyg'unlashtirilmasa, bu qarama-qarshi ko'rsatmalarga olib kelishi va chalkashliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Barcha normativ hujjatlar bir-biriga mos kelishini ta'minlash uchun samarali muvofiqlashtirish zarur.

O'zgarishlarga qarshilik: Ba'zi hollarda professor-o'qituvchilar va xodimlar mavjud siyosatlarning o'zgarishiga yoki yangi ko'rsatmalarning kiritilishiga qarshilik ko'rsatishi mumkin. Bunday qarshilik me’yoriy hujjatlarning samaradorligiga putur yetkazishi va muassasaning ijro intizomini yaxshilash borasidagi sa’y-harakatlariga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Normativ hujjatlarni birlashtirish bo'yicha eng yaxshi amaliyotlar. Qo'shma normativ hujjatlar tizimining samaradorligini oshirish uchun oliy ta'lim muassasalari quyidagi ilg'or tajribalarni hisobga olishlari kerak:

Muntazam ko'rib chiqish va yangilanishlar: Normativ hujjatlar tegishli bo'lib qolishi va rivojlanayotgan institutsional maqsadlar va tashqi tartibga solish talablariga muvofiqligini ta'minlash uchun vaqti-vaqti bilan ko'rib chiqilishi kerak.

Aniq aloqa: Institutlar barcha manfaatdor tomonlarni, jumladan professor-o‘qituvchilar, xodimlar va talabalarni normativ hujjatlarning mazmuni va oqibatlari to‘g‘risida xabardor qilishlarini ta’minlashi kerak. Shaffoflik va ravshanlik qarshilikni kamaytirishga va muvofiqlikni yaxshilashga yordam beradi.[8]

Texnologiya integratsiyasi: Siyosat va qoidalarni boshqarish uchun raqamli platformalardan foydalanish jarayonlarni soddalashtirish, byurokratiyani kamaytirish va barcha manfaatdor tomonlar uchun asosiy hujjatlarga kirishni yaxshilashga yordam beradi.

Ta'lim va salohiyatni oshirish: Ijro etuvchi rahbarlar va boshqaruvchilar me’yoriy hujjatlarni samarali amalga oshirish va ularga rioya qilish bo‘yicha o‘qitilishi kerak. O'quv dasturlari tushunishni kuchaytirishi va ijro intizomini yaxshilashi mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Oliy ta’lim tizimida normativ hujjatlarning uyg‘unligi ijro intizomi samaradorligini oshirishning muhim mexanizmi hisoblanadi. Ushbu hujjatlar oliy ta’lim muassasalarining samarali, milliy va xalqaro standartlarga muvofiq faoliyat yuritishini ta’minlovchi boshqaruv, javobgarlik va samaradorlikni boshqarish asoslarini belgilab beradi. Muntazam ko'rib chiqish, aniq muloqot va texnologiya integratsiyasi kabi ilg'or tajribalarni qo'llash orqali institutlar o'zlarining ijro intizomini yanada mustahkamlashlari va umumiy institutsional samaradorlikni oshirishlari mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Кичерова М. Н., Зюбан Е. В., Муслимова Е. О. Неформальное образование: международный опыт признания компетенций //Вопросы образования. – 2020. – №. 1. – С. 126-158.
2. Токмовцева М. В., Карабанова О. В. Сетевое взаимодействие образовательных организаций на основе модели «Школа-Колледж-Вуз». – Directmedia, 2015.
3. Волошин А. В. Формирование механизма повышения конкурентоспособности организаций высшего образования на рынке образовательных услуг : дис. – Сибирский федеральный университет, 2017.
4. Новиков Д. А. Введение в теорию управления образовательными системами. – 2009.
5. Беляков С. А. и др. Модели финансирования вузов: анализ и оценка //Научные труды Фонда «Институт экономической политики им. ЕТ Гайдара». – 2005. – №. 93. – С. 1-282.
6. “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 20.04.2017 yildagi PQ-2909-son
7. Akbarali O'g'li S. F. Prospects for improving the technologies of developing legal thinking for schoolchildren (on the example of the province of Namangan) //Current research journal of pedagogics. – 2023. – Т. 4. – №. 01. – С. 94-97.
8. Akbarali O’g’li S. F. ORGANIZATION OF EXPERIMENTAL WORK AND ANALYSIS OF RESULTS ON THE IMPROVEMENT OF TECHNOLOGIES FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF LEGAL EDUCATION AND TRAINING OF SCHOOLCHILDREN //Frontline Social Sciences and History Journal. – 2023. – Т. 3. – №. 04. – С. 54-61.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Mirzayev SHoxruh**,tadqiqotchi,[**Мирзаев Шохрух**, научный сотрудник], [**Shokhrukh Mirzayev**, researcher]; manzil: O‘zbekiston, Namangan viloyati, 716019, Namangan, Uychi ko'chasi, 316. [адрес: Узбекистан, ул. Наманганская область, 716019, г.Наманган, улица Уйчи, 316], [address: Uzbekistan, Namangan region, 716019, Namangan, Uychi street, 316.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TALABALARNING O'QUV JARAYONIDA SMART TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHGA TAYYORLIGINI SHAKLLANTIRISHNING MOHIYATI VA MAZMUNI

© U. O`sarova[1]✉
[1]Jizzax politexnika instituti, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu ish talabalarning o'quv jarayonida aqlli texnologiyalardan foydalanishga tayyorligini shakllantirish jarayonini o'rganishga bag'ishlangan. Ta'lim va texnologik o'zgarishlarning zamonaviy talablarini hisobga olgan holda ushbu jarayonning mohiyati va mazmunini aniqlashga e'tibor qaratiladi.

MAQSAD: tadqiqot talabalarning aqlli texnologiyalarni, jumladan, interfaol doskalar, planshetlar, virtual reallik (VR) modullari, ta’limni boshqarish tizimlari (LMS) va ta’lim ilovalari kabi raqamli vositalarni o‘z o‘quv jarayoniga integratsiya qilishga tayyorligini baholashga qaratilgan.

MATERIALLAR VA METODLAR: talabalar jamoasi bo'ylab texnologiya tayyorgarligini keng tushunish uchun turli akademik darajalar va fanlardan 200 talabadan iborat namuna tanlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot shuni ko'rsatdiki, talabalar aqlli texnologiyalarning o'rganishni yanada interaktiv, qiziqarli va samarali qilish imkoniyatlarini tan olishadi. Biroq, ularning dastlabki tayyorgarligi oldingi raqamli vositalarga ta'sir qilishiga va texnologiya bilan qulaylik darajasiga qarab sezilarli darajada farq qildi.

XULOSA: Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, talabalarning ta'limda aqlli texnologiyalardan foydalanishga tayyorligini oshirish nafaqat raqamli vositalardan foydalanishni, balki o'qitishga tizimli yondashuvni va doimiy yordamni ham talab qiladi.

Kalit so'zlar: smart texnologiyalar, ingliz tilini o'qitish, o'quv jarayoni, o'qitish samaradorligi, ta'limning innovatsionligi.

Iqtibos uchun: O`sarova.U. Talabalarning o`quv jarayonida smart texnologiyalardan foydalanishga tayorligini shakllantirishning mohiyati va mazmuni. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.374-382.

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ СТУДЕНТОВ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ УМНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

©У.Усарова[1]✉
[1]Джизакский политехнический институт, Джизак, Узбекистан

Аннотаця

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ВВЕДЕНИЕ: данная работа посвящена изучению процесса формирования готовности студентов к использованию интеллектуальных технологий в образовательном процессе. Акцент сделан на определении характера и содержания этого процесса с учетом современных требований образовательных и технологических изменений.

ЦЕЛЬ: исследование направлено на оценку готовности студентов интегрировать интеллектуальные технологии, включая цифровые инструменты, такие как интерактивные доски, планшеты, модули виртуальной реальности (VR), системы управления обучением (LMS) и образовательные приложения, в свой учебный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: была отобрана выборка из 200 студентов различных академических уровней и дисциплин, чтобы получить широкое представление о технологической готовности среди студентов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: исследование показало, что студенты осознают потенциал умных технологий, позволяющих сделать обучение более интерактивным, интересным и эффективным. Однако их первоначальная подготовка значительно различалась в зависимости от их предыдущего опыта работы с цифровыми инструментами и уровня их владения технологиями.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование показало, что повышение готовности студентов к использованию умных технологий в образовании требует не только использования цифровых инструментов, но и системного подхода к обучению и постоянной поддержки.

Ключевые слова: Смарт-технологии, преподавание английского языка, процесс обучения, эффективность обучения, инновационность образования.

Для цитирования: Усарова.У. Сущность и значение формирования готовности студентов к использованию интеллектуальных технологий в образовательном процессе.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 374-382.

THE ESSENCE AND CONTENT OF FORMING THE READINESS OF STUDENTS TO USE SMART TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

©Umida O`sarova[1]✉
[1] Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this work is devoted to studying the process of formation of students' readiness to use smart technologies in the educational process. Emphasis is placed on determining the nature and content of this process, taking into account the modern requirements of educational and technological changes.

AIM: The study aims to assess students' readiness to integrate smart technologies, including digital tools such as interactive whiteboards, tablets, virtual reality

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

(VR) modules, learning management systems (LMS), and educational applications, into their learning process.

MATERIALS AND METHODS: a sample of 200 students from various academic levels and disciplines was selected to gain a broad understanding of technology readiness across the student body.

DISCUSSION AND RESULTS: The study showed that students recognize the potential of smart technologies to make learning more interactive, interesting and effective. However, their initial preparation varied significantly based on their previous exposure to digital tools and their level of comfort with technology.

CONCLUSIONS: the study found that improving students' readiness to use smart technologies in education requires not only the use of digital tools, but also a systematic approach to teaching and continuous support.

Keywords: smart technologies, English language teaching, learning process, teaching effectiveness, innovativeness of education.

For citation: Umida O`sarova. (2024) 'The essence and meaning of forming students' readiness to use smart technologies in the educational process', Inter education & global study, (8(1)), pp. 374-382. (In Russian).

В настоящее время в сфере образования инноватци внедряются весьма интенсивно. По общему уровню инноватционности школьного и высшего образования Узбекистан находится в развивающей позиции среди стран СНГ согласно докладу Организатци экономического сотрудничества и развития [1]. Изменения в системе отечественного образования обусловлены в первую очередь мерами государственной политики и образовательными реформами [2]. Среди инноваций скоростной доступ к интернету и активизаця использования компьютера как источника информаци в процессе обучения [3]. Все больше научных публикаций описывают положительную роль использования смарт-технологий в образовательном процессе. Существующие исследования предполагают, что, если технология будет всесторонне переплетается с педагогикой, она может стать мощным инструментом эффективного обучения учеников [7].

K. Uluc утверждает, что влияние информационных технологий «проникло во все грани нашей жизни, включая образовательные установки» [8]. В современной школе информационные технологии являются более мощным инструментом для обучения и мотиваци. В работах зарубежных авторов также описывается изучение эффективности смарт-технологий в образовательном процессе в рамках педагогических экспериментов [9].

Исследование австралийского ученого G. Falloon показало, что использование цифровых технологий в учебном процессе приводит к тому, что студенты становятся более независимыми, вовлеченными в него и мотивированными [10].

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

По мнению исследователя Cetto, «технология расширила спектр взаимодействия, повысив возможности студентов, обучения, увеличив потенциал использования языка». Несомненно, применение технологий оказывает положительное влияние на преподавание и изучение английского языка. Каким образом технологии должны применяться для повышения уровня преподавания/изучения английского языка? Новое поколение (учитель/ученик) умеет использовать смарт-технологии. Обучение с использованием традиционных методов больше не является мотивирующим и интересным для учащихся. Методы обучения приобретают интерактивный характер, а само обучение становится эффективным. Более того положительные результаты станут удовлетворительными и для учителей, и для учащихся.

Houcine предполагает, что «эффективное использование интернета и гипермедиа дает ценные ресурсы как учителям, так и ученикам». Эти изобретения диверсифицируют учебные мероприятия и облегчают учебный процесс, который постоянно совершенствуется, особенно наряду с развитием технологий.

По мнению исследователей Сингапурского университета, использование технологий на занятии позволяет значительно обогатить опыт учащихся, дает возможность применить знания в практических ситуацях, тем самым оказывая положительное влияние на результаты обучения. Некоторые эмпирические исследования показывают, что преподаватели могут усилить вовлеченность студентов в процесс обучения, не только применяя в аудитории информацонно-коммуникацонные технологии, но и поощряя обучающихся использовать интернет и смарт-технологии.

Но какие изменения в технологиях оказали наибольшее влияние на преподавание английского языка в последние годы?

Цифровые платформы. Когда говорят об инновацях, мы часто сразу задумываемся об интернете и о его возможностях. Facebook и Edmodo пользуются большой популярностью у преподавателей и создают безопасную онлайн-среду для взаимодействия учителей, обучающихся и родителей. Облачные инструменты, такие как документы Google, также стали незаменимыми. Список цифровых платформ обширен и постоянно растет. Мультимедийное руководство, такое как NikPeachey, сопровождает учителей в сложном мире цифровых ресурсов и помогает им в организаци мероприятий, уроков и курсов с использованием соответствующих инструментов.

Онлайн-сообщества. Появление интернета и развитие социальных сетей позволили преподавателям английского языка со всего мира создавать онлайн-сообщества, которые действуют как огромная глобальная штаб-квартира. Например, блоги Twitter ведут люди, которые могут предложить свои советы, поддержку и идеи.

Мобильное обучение и BYOD («Bring Your Own Device» – «принесите собственное устройство»). Развитие мобильных технологий и распространение

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

смартфонов позволили получить свободный доступ к интернету и приложениям. В этих условиях учитель английского языка имеет возможность использовать бесчисленные ресурсы с онлайн играми, которые стимулируют развитие и улучшают языковые навыки. Интернет обеспечивает образовательный процесс разнообразными обучающими играми, которые бесплатны и доступны для всех. Они предназначены для изучения и практического закрепления, например, целевого словаря, конкретной грамматической конструкции или понимания текста. Кроме того, обучающиеся имеют возможность практиковаться в своих знаниях, загружая приложения и игры на устройствах, используемых дома.

Учителя также слушают подкасты, такие как TEFL Commute, или смотрят вебинары. Приложение Storybird позволяет обучающимся создавать истории. LaunchPad – это приложение, с помощью которого учителя следят за ходом обучения, а также ведут реестр, который помогает им отслеживать индивидуальный или групповой прогресс, также оно предлагает практические упражнения, поддержку перевода и виртуальную доску. Приложение Culips ESL Podcast содержит подкасты по нескольким темам: от повседневных разговоров до конкретных вопросов. Приложение позволяет пользователю переводить каждый эпизод на язык, с которым он знаком. Приложение StudyMode дает доступ к документам по широкому кругу вопросов: исследования, карточки, эссе, обсуждение классики, созданной Хемингуэем, Шекспиром и т. д. Приложение MyWordBook, разработанное Британским советом и Cambridge University Press, предоставляет пользователям возможность загрузки для последующего использования словарных статьей и карточек. Интерактивное приложение SpeakingPal English Tutor предлагает упражнения, диалоги с виртуальными персонажами, ролевые игры и серию мини-уроков.

Имеется функция распознавания речи и языка и обеспечивается мгновенная обратная связь с обучающимися. Приложение Voxy предназначено для изучения языка, может быть настроено в соответствии с требованиями и интересами учащихся. Voxy предоставляет пользователям возможность общаться с носителями английского языка для его изучения. Пользователи имеют возможность изучать его посредством игр. Грамматика – основа языка, поэтому важно знать, как грамматические правила влияют на его использование. Приложение Grammar Up содержит более чем 1800 грамматических вопросов по 20 категориям. Обучающийся может сам выбрать конкретную тему. Приложение Miracle FunBox предлагает изучающим английский язык разговорные истории и транскрипты, а также игры с цепочкой слов, оно способно идентифицировать и оценивать произношение, а также позволяет пользователям добавлять закладки.

Общение с людьми в интернете. Доступ к общению в интернете с людьми за пределами учебного класса через Skype и аналогичные инструменты позволяет и преподавателям, и обучающимся делать это на английском языке, что в одноязычных классах в условиях отсутствия такой возможности в реальности

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

должно мотивировать обучающих беседовать с кем-либо на английском языке. Для преподавателей интернет сделал доступным новый рынок уроков по Skype и онлайн-классов.

Контент-специфические инструменты. Комиксы – отличный способ практиковать чтение и письмо. Marvel.com позволяет студентам создавать своих персонажей и писать свои собственные комиксы. FluentU приучает обучающихся к языку с помощью видео и реальных «взаимодействий», предлагает качественную независимую практику в занимательной и эффективной форме. FluentU содержит большую коллекцию аутентичных английских видеороликов, которые люди в англоязычном мире смотрят регулярно.

Цифровые учебники и электронные книги. Цифровые учебники почти всегда дешевле, чем традиционные, в связи с представленностью на смартфонах они удивительно мобильны. Многие цифровые учебники имеют встроенные функции, которые позволяют учащимся взаимодействовать с текстом в цифровом виде, узнать больше о теме и на практике изучить ключевые моменты. Kindle Reader – популярный цифровой учебник, позволяющий обучающимся выделить конкретные слова, прослушать их произношение и посмотреть определение. Эти функции дают обучающимся большую независимость и предоставляют возможность доступа к текстам по их интересам и текстам, которые могут быть сложнее относительно их уровня владения чтением.

Презентационные инструменты. Powerpoint – это простой в использовании инструмент для создания презентатцй. Для достижения необходимого эффекта презентатця должна быть вариативной и не ограниченной дублированием одних и тех же текстовых форматов и образцов [6, с. 60].

Flipped classroom (формат перевернутого класса). В данном формате изучение материала и выполнение практических заданий происходит в противоположной («перевернутой») стандартному уроку последовательности: дома обучающийся посредством интернета просматривает предлагаемый преподавателем учебный материал (часто в формате мультимедиа), а на уроке происходит разбор практических заданий.

Интернет-аутентичные материалы. Серьезным преимуществом интернета для изучающих язык является аутентичность источников: доступ к ежедневным новостям, видео на YouTube и др. Но с таким количеством общедоступного контента выбор правильных онлайн-материалов имеет решающее значение для эффективного обучения. Language Learning with Digital Video (Cambridge University Press) рассказывает о том, как учителя могут использовать документальные онлайн-фильмы и видеоролики YouTube для создания эффективных уроков. Интерактивные доски позволяют сохранять и печатать заметки, написанные на доске, управлять компьютером в классе с доски, воспроизводить звуковое сопровождение, использовать экран для презентатцй и трансляции материалов из интернета и т. д. (см.рис.1).

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Ключевую роль в устранении монотонности работы в классе играет видео, просмотр которого способствует расширению лексики, развитию навыков слушания. В соответствии с предпочтениями дети могут смотреть мультфильмы или анимированные истории, старшим ученикам с большей вероятностью будут интересны документальные фильмы или «журналы» путешествий. Лирические видеоролики очень интересны и способствуют вдохновению. К тому же преподаватель может использовать любимые песни своих учеников. В результате визуальная форма изучения языка дает представление о естественном использовании английского языка. Такие возможности практически бесконечны. Но само по себе наличие интерактивной доски в учебном классе не позволяет автоматически улучшить образовательный процесс. Действительно, если преподаватель не используют ее правильно, чтобы дополнить процесс обучения, она может отвлекать обучающихся от него. За последние несколько десятилетий в обучении постепенно происходил переход от подхода «сверху вниз», ориентированного на преподавателя, к восходящему, ориентированному на обучающегося.

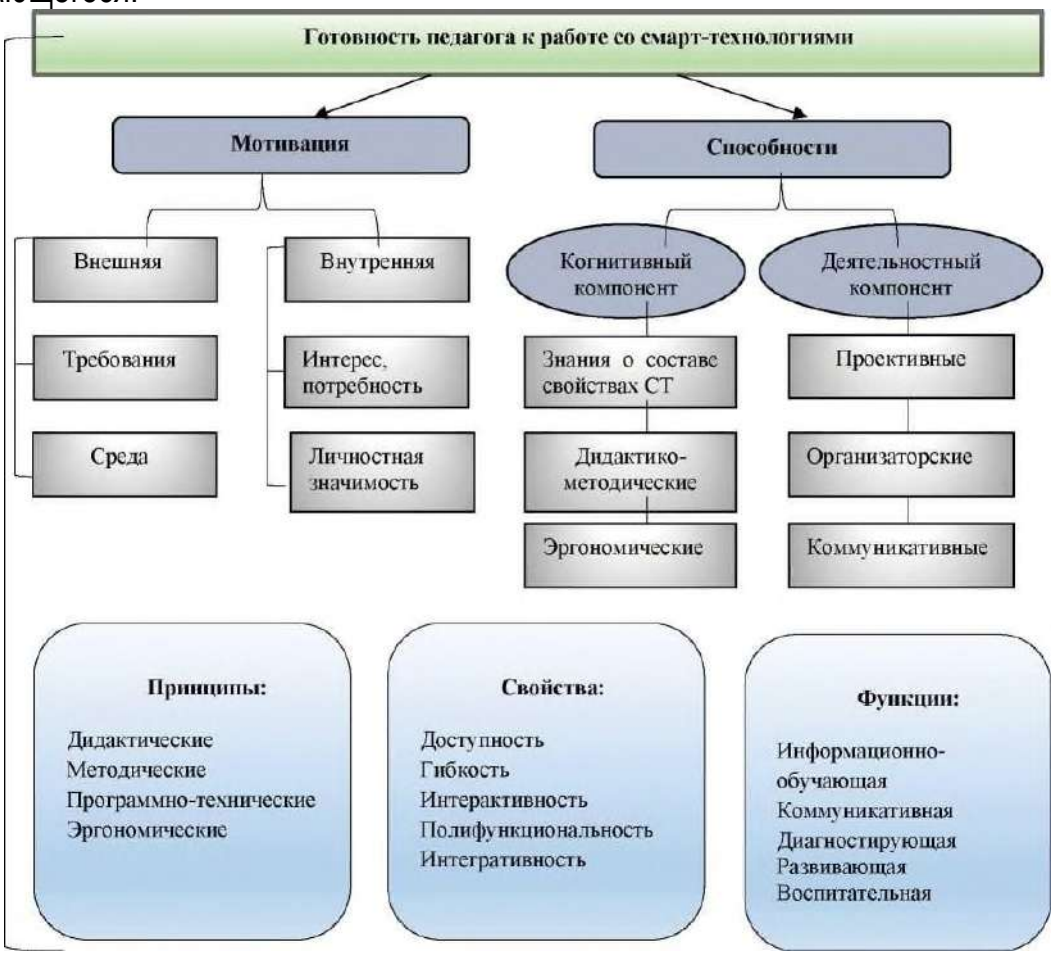

Рис.1. Понятие «готовность педагога к работе со смарт-технологиями»

Преподавателю для начала необходимо обсудить свою деятельность в отношении использования смарт-технологий обучающимися. Если в

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

образовательной организатци уже имеется конкретная система смарт обучения, преподавателю необходимо включить желаемые дополнительные рекомендатци и сделать их частью своей работы в классе. Руководству образовательного учреждения следует составить беседу с обучающимися и родителями о важности использования технологий, возможных последствиях отсутствия подобного опыта, о домашних заданиях, которые потребуют использования технологий, о способах контроля их выполнения. Одним из серьезных препятствий для встраивания в образовательный процесс технологий является нехватка ресурсов в школе или у самих обучающихся. Важным вопросом является выбор инструментов для каждого класса.

В современном образовательном процессе формирование готовности студентов к использованию смарт-технологий приобретает особое значение. Сущность этого процесса заключается в создании условий и предоставлении инструментов, которые позволяют студентам эффективно использовать цифровые и смарт-технологии для улучшения их образовательного опыта и повышения профессиональных компетенций.

Содержание формирования готовности студентов включает несколько ключевых компонентов:

- Образовательная инфраструктура: создание технически оснащенной среды, обеспечивающей доступ к современным смарт-технологиям.
- Методическое сопровождение: разработка учебных программ и методик, интегрирующих использование смарт-технологий в учебный процесс.
- Педагогическая поддержка: подготовка преподавателей, способных эффективно использовать смарт-технологии и обучать этому студентов.
- Практическое применение: предоставление студентам возможности применять смарт-технологии на практике через лабораторные работы, проекты и стажировки.
- Развитие цифровой культуры: формирование у студентов навыков критического мышления, информатционной грамотности и безопасного использования цифровых технологий.

Таким образом, формирование готовности студентов к использованию смарт-технологий в образовательном процессе требует комплексного подхода, включающего как технические, так и педагогические аспекты. В результате, студенты приобретают не только знания и навыки работы с новыми технологиями, но и готовность к их применению в профессиональной деятельности, что существенно повышает их конкурентоспособность на современном рынке труда.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Беспалько, В.П. (2002). Педагогика и прогрессивные технологии обучения. М.: ИТФ РАО.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

2. Гребенщикова, М.В., и Иванова, Е.В. (2018). Инноватционные образовательные технологии в высшей школе. М.: Академия.
3. Кузьмина, Н.В. (2013). Теория и практика образовательного процесса в условиях информатизатци общества. СПб.: СПбГУ.
4. Монахов, В.М. (2016). Образовательные технологии: Теория и практика. М.: ВЛАДОС.
5. Сапрыкин, Д.Л., и Сидоренко, Е.С. (2019). Интегратця смарт-технологий в образовательный процесс. Вестник современного образования, 2(4), 45-53.
6. Симонов, А.В. (2017). Технологии цифрового обучения: Педагогические аспекты. М.: МГИМО-Университет.
7. Фрадис, М.Н. (2015). Электронное обучение: Теория и методика. М.: ИКАР.
8. Харитонова, И.В. (2020). Цифровая трансформатця высшего образования: вызовы и перспективы. Университетский вестник, 3(7), 22-31.
9. Чубарова, О.Е. (2018). Педагогические основы использования смарт-технологий в учебном процессе. М.: Высшая школа.
10. Шулепов, В.В. (2019). Проблемы и перспективы внедрения смарт-технологий в образовании. Вестник педагогики, 5(11), 66-74.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАТЦЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**O`sarova Umida**, tadqiqotchi [**Усарова Умида**, исследователь], [**Umida Osarova**, Researcher]; manzil: 130100, Uzbekistan, Jizzakh region, City: Jizzakh, Islam Karimov avenue (former Friendship of Peoples), 4 [адрес: 130100, Узбекистан, Джизакская область, Город: Джизак, проспект Ислама Каримова (бывший Дружбы Народов), 4], [address: 130100, Uzbekistan, Jizzakh region, City: Jizzakh, Islam Karimov avenue (former Friendship of Peoples), 4]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TALABALARNI BOSHQARUV FAOLIYATIGA TAYYORLASHDA IJTIMOIY FANLARNING AHAMIYATI VA SHARQONA YETAKCHILIK G‘OYALARI

© V.T. Jo‘rayev[1]✉
[1]Farg`ona davlat universiteti, Farg`ona, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada talabalarning boshqaruv faoliyatiga tayyorgarlik jarayonida ijtimoiy fanlarning ahamiyati va sharqona etakchilik g‘oyalarining roli o‘rganiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – talabalarning boshqaruv faoliyatiga tayyorgarligida ijtimoiy fanlar va sharqona etakchilik tamoyillarining ahamiyatini aniqlash va bu yondashuvlarning ta’lim tizimidagi o‘rnini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ta’lim jarayonida ijtimoiy fanlar va etakchilik tamoyillarining talabalarga ta’sirini o‘rganish uchun empirik so‘rov va intervyular o‘tkazildi. adabiyot tahlili orqali sharqona etakchilik falsafasi va zamonaviy boshqaruv nazariyalari taqqoslandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar talabalarda boshqaruv ko‘nikmalarini shakllantirishda ijtimoiy fanlar muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. siyosatshunoslik, sotsiologiya va psixologiya fanlari orqali talabalar muloqot, hamkorlik va konfliktlarni boshqarish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.

XULOSA: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy fanlar va sharqona etakchilik g‘oyalari talabalarning boshqaruv faoliyatiga tayyorgarlik jarayonini boyitib, ularning axloqiy va ijtimoiy javobgarlikni his qilishini kuchaytiradi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy fanlar, boshqaruv faoliyati, sharqona etakchilik, ta’lim jarayoni, boshqaruv ko‘nikmalari, axloqiy qadriyatlar, pedagogik yondashuvlar.

Iqtibos uchun: Jo`rayev V.T. Talabalarning boshqaruv faoliyatiga tayyorlashda ijtimoiy fanalrning ahamiyati va sharqona etakchilik g`oyalari. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 383-390.

ЗНАЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК И ВОСТОЧНЫХ ИДЕЙ ЛИДЕРСТВА В ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

© В.Т. Джураев[1]✉
[1]Ферганский государственный университет, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается значение социальных наук и роль идей восточного лидерства в процессе подготовки студентов к управленческой деятельности.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – определить значение социальных наук и восточных принципов лидерства в подготовке студентов к управленческой деятельности и проанализировать место этих подходов в образовательной системе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовался эмпирический опрос и интервью для изучения влияния социальных исследований и принципов лидерства на студентов в образовательном процессе. Восточная философия лидерства и современные теории управления сравнивались посредством анализа литературы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что социальные науки играют важную роль в формировании управленческих навыков у студентов. Благодаря политологии, социологии и психологии студенты приобретут навыки общения, сотрудничества и управления конфликтами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показывают, что социальные науки и идеи восточного лидерства обогащают процесс подготовки студентов к управленческой деятельности и повышают их чувство моральной и социальной ответственности.

Ключевые слова: общественные науки, управленческая деятельность, восточное лидерство, образовательный процесс, управленческие навыки, моральные ценности, педагогические подходы.

Для цитирования: Джораев В.Т. Значение обществознания и идей восточного лидерства в подготовке студентов к управленческой деятельности.// Inter education & global study.2024. №8(1). С.383-390.

IMPORTANCE OF SOCIAL SCIENCES AND ORIENTAL LEADERSHIP IDEAS IN PREPARING STUDENTS FOR MANAGEMENT ACTIVITY

©Vohid T. Jo`rayev[1]✉
[1]Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the importance of social sciences and the role of eastern leadership ideas in preparing students for management.

AIM: the main objective of the study is to determine the importance of social sciences and Eastern leadership principles in preparing students for management and to analyze the place of these approaches in the education system.

MATERIALS AND METHODS: the study conducted an empirical survey and interviews to study the impact of social sciences and leadership principles on students in the educational process. through literature analysis, eastern leadership philosophy and modern management theories were compared.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that social sciences play an important role in the formation of management skills in students. through political

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

science, sociology and psychology, students acquire communication, cooperation and conflict management skills.

CONCLUSION: the results of the study show that social sciences and oriental leadership ideas enrich the process of preparing students for management activities and strengthen their sense of moral and social responsibility.

Keywords: social sciences, management activities, oriental leadership, educational process, management skills, moral values, pedagogical approaches.

For citation: Vohid. T. Jo`rayev.(2024) 'The Importance of Social Science and Eastern Leadership Ideas in Preparing Students for Management Activities, (8(1)), pp. 383-390. (In Uzbek).

Hozirgi vaqtda talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlash jarayonida ularni shakllantirish orqali xodimlar shaxsini ijtimoiylashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Boshqaruv sohasida samaradorlikka erishish uchun talabalarga ijtimoiy fanlar orqali zaruriy bilimlar va ko'nikmalar berilishi zarur. Ijtimoiy munosabatlar, madaniy qadriyatlar va boshqaruv faoliyatidagi qoidalar bu jarayonning ajralmas qismi bo'lib, ular ta'lim jarayonida keng qamrovli yondashuv talab qiladi. Buyuk faylasuflar va mutafakkirlar, jumladan Aristotel, Konfutsiy, Forobiy kabi shaxslar rahbarlik va boshqaruvchanlikning mohiyati va lider shaxsini shakllantirish haqida ko'plab asarlar qoldirganlar. Ularning asarlari zamonaviy boshqaruv nazariyasining konseptual asosini tashkil qiladi va bugungi kunda ham talabalarning liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Hozirgi vaqtda talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlash jarayonida ularni shakllantirish orqali xodimlar shaxsini ijtimoiylashtirishda ijtimoiy fanlarning roli ortib bormoqda, bu jamiyatimizni isloh qilish va uning eng muhim sohasi – ta'lim bilan bog'liq. Ijtimoiy munosabatlar sohasidagi muayyan siljishlar, shuningdek, shaxsning qadriyat yo'nalishlari ustuvorliklarining sifat o'zgarishlari ta'lim tarbiya maqsadlari va mazmunining o'zgarishiga olib keladi.

Boshqaruv muhitidagi davr, o'ziga xos xususiyatlar to'plami boshqaruvchilik, erkinlikka intilish, harakat, madaniyatning o'zida tavsiflanadi, erkin tanlov sharoitida talabalarning o'z ma'naviy rivojlanishi jarayoni sodir bo'ladigan sohani yaratadi, uning muhim faoliyatga bo'lgan haqiqiy ehtiyojlari amalga oshiriladi, odamlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir ma'no va mazmun bilan to'ldiriladi, madaniy qadriyatlarni interiorizatsiya qilish, madaniy ijod, ijtimoiy-madaniy kompetensiyani takomillashtirish yuzaga keladi.

Boshqaruvchanlik masalasi har doim dolzarb bo'lib kelgan. Bu borada ko'plab faylasuflar, jumladan, Mark Avreliy, Aristotel, Tomas Gobbs, Konfutsiy, Nikollo Makiavelli, Fridrix Nitsshe, Platon, Seneka, Sokrat, Immanuel Kant va boshqalar o'z fikrlarini bildirgan. Ayniqsa, Aristotel, I.Gabirol, K.A.Gelvetsiy, Kant va V.V.Rozanov rahbar va liderlarni rivojlantirish va tarbiyalash muhimligini ta'kidlaganlar. XX asrning o'rtalarida Maks Veber, Meredit Belbin, Djeyms Bërns, Piter Druker kabi tadqiqotchilar boshqaruvchanlik nazariyasiga katta hissa qo'shgan. 1970-yillardan boshlab esa,

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

V.V.Afanasyev, B.Bass, G.A.Demidova kabi ko‘plab olimlar boshqaruvchanlikning turli jihatlarini o‘rganishni davom ettirdilar. Liderlik fenomenining sharqona tahlilida o‘ziga xos tarbiya, ezgu fazilatlar, axloqiy qarashlar va siyosiy etakchilik sifatlari ustuvorlik qiladi. Jumladan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Nizomulmulk, Yusuf Xos Hojib, Unsurul Maoliy Kaykovus, Amir Temur, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Xusayn Voiz Koshifiy kabi Sharq mutafakkirlari ilgari surgan pedagogik g‘oya va qarashlar – bugungi kunda ham lider shaxsini tarbiyalash yuzasidan konseptual asosga ega va o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Buyuk allomalarimizning bu borada bildirgan har bir g‘oya va nuqtai nazari, talabalarning mustahkam bilim sohibi, professional ko‘nikmalar egasi va jamiyat hayotidagi barcha jabhalarda ilg„or shaxs sifatida o‘rin topishida prinsipial ahamiyatga ega ekani, bugun yana bir bor o‘z isbotini topdi.

Fikrimizcha, "boshqaruvchi", "yetakchi", "sardor", "lider" va "rahbar" kabi tushunchalar vazifa doirasi jihatidan o‘zaro adekvat bo‘lib ko‘rinsa-da, ularning semantik tavsifi va xususiyatlari o‘ziga xos farqlarga ega. Har bir tushuncha boshqaruv va liderlik doirasida turli xil mas’uliyat va vazifalarni anglatadi, shuningdek, ushbu rollarning guruhga ta’siri va guruh ichidagi mavqeyi ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bu ularni bir-biridan ajratib turadi. Quyida ularning har biri haqida alohida to‘xtalib o‘tamiz.

Boshqaruvchi – boshqarib, yo‘naltirib turuvchi; boshqarma va umuman korxona, muassasa, tashkilot va sh. k. boshlig‘i, rahbari.

Boshliq – idora, muassasa, tashkilot va sh. k. ga rahbarlik qiluvchi shaxs; rahbar; boshchilik, rahbarlik qiluvchi; rahnamo.

Yetakchi – yo‘l yurish, yo‘nalishda boshqarib, «yetaklab» boruvchi, boshqaruvchi; yo‘lboshchi, rahbar. Yetakchining asosiy xususiyatlaridan biri – har doim "bir qadam oldin"da bo‘lish, ya’ni doimo yangiliklardan xabardor bo‘lish va boshqalarga ochiq bo‘lmagan axborotga ega bo‘lishdir. Bu, boshqalardan ustun turish imkonini beradi. Yetakchi bu axborotni qayerdan va qanday topishni yaxshi biladi. O‘spirinlar o‘z hayotlaridagi voqealarni yaxshiroq tushunish uchun bunday axborotdan foydalanadilar. Shu tariqa, etakchilik xususiyatlari yoshlarning fikrini erkin bildirish qobiliyatida namoyon bo‘ladi va bu, ularga nisbatan ishonchni oshiradi.

Adabiyotda "lider" atamasini "yetakchi" so‘zi bilan almashtirish hollari ko‘p uchraydi. Biroq, "yetakchi" atamasi "lider"ga xos bo‘lgan psixologik tavsifni to‘liq ifodalay olmaydi. "Yetakchi" so‘zi odatda guruhga munosabatda qo‘llanilib, uning a’zolariga ta’sir ko‘rsatadigan va ularni maqsadga yo‘naltiradigan shaxsga nisbatan ishlatiladi. Shu sababli, "lider" so‘zi ko‘proq rahbarlik, boshqaruv va psixologik jihatlar bilan bog‘liq kengroq ma’noni anglatadi.

Nazarimizda, "yetakchi" so‘zi shaxsning guruhni boshqarishga va oldinga boshlashga bo‘lgan ishtiyoqini ifodalaydi. "Peshqadam" iborasi esa ma’lum fazilatlarga ega bo‘lgan shaxsning ortidan guruhning o‘z ixtiyori bilan ergashishini, ya’ni jamoa o‘z ishonchi bilan tanlagan yo‘lni anglatadi. Bu holat "lider" iborasiga ham tegishli bo‘lishi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

lozim. Liderning bu xususiyati uning hissiy jozibadorligi va boshqalarni o‘ziga jalb qilish qobiliyatida namoyon bo‘ladi.

Lider (ingl. leader – etakchi, boshliq, rahbar) – biror siyosiy partiya yoki tashkilotning rahbari, yo‘lboshchisi; sport musobaqalarida oldinda boruvchi shaxs yoki jamoa; etakchi, peshqadam. "Lider" tushunchasi XIII asrda ingliz tilida paydo bo‘lgan bo‘lib, dastlab mustaqil emas, balki "rahbar", "yetakchi" so‘zlaridan olingan. Ingliz tilidan kirgan "leader" atamasi "olib boruvchi" ma’nosini anglatadi, va "to lead" (yetaklash) fe’lidan shakllangan. Hozirgi kunda bu termin ko‘proq siyosiy faoliyatda qo‘llaniladi va XX asrda "siyosiy partiya yoki qandaydir tashkilot rahbari" ma’nosida ishlatila boshlangan. Lider — bu jamoada katta obro‘ va ta’sirga ega bo‘lgan shaxsdir. Ayrim ta’riflarga ko‘ra, lider jamoa a’zosi bo‘lib, u belgilangan vaziyatlarda qaror qabul qilish huquqiga ega va jamoa faoliyatini tashkillashtirish hamda munosabatlarni tartibga solishda muhim rol o‘ynaydi. Liderlik munosabatlar ta’sir va ergashish, hukmronlik va bo‘ysunish tizimini o‘z ichiga oladi. Liderlik shaxsning ijtimoiy maqomini anglatadi, bu maqom unga odamlarni etaklash va boshqarish imkonini beradi.

A.V.Ivanovga ko‘ra, liderlik — bu etakchi sifatlar, ijtimoiy-madaniy qobiliyatlar va ularni amaliyotda qo‘llay olish ko‘nikmalarining yig‘indisidir. Liderlik sifatlari orasida kuchli iroda, axloqiy fazilatlar, optimizm, tirishqoqlik va muvozanatlilik bor. N.I.Ilinning fikricha, "liderlik" shaxs va guruhning maqsadlarga erishish uchun harakatlariga ta’sir o‘tkazish qobiliyatini anglatadi.

S.T.Turg‘unov liderlik tushunchasini “ma’lum bir guruhda o‘zi rahbarlik qilayotgan yo‘nalishlarda shaxslararo (norasmiy) munosabatlarni boshqarib, guruh a’zolarining kuchli va kuchsiz (nozik) tomonlari, ijobiy va salbiy odatlari, shuningdek, ularning psixologik xususiyatlari, kayfiyatlari, moyilligi, intilishlari, hamda qiziqishlarini yaxshi bilganligi natijasida jamoani muayyan yo‘nalishga boshlashga yo‘naltirilgan faollik” – deya, X.O.Qodirov “nostandart pedagogik vaziyatlarni hal etish uchun egallangan kommunikativ tashkiliy tajribadan mahoratli foydalanish hamda talabalar jamoasi barcha a’zolarining uzluksiz shaxsiy o‘sishlari rejimini ta’minlash qobiliyatidir” tarzida, M.M.Zufarova “ma’lum ijtimoiy guruh, jamoa, insonlar birlashmasida boshqalarga nisbatan katta obro‘-e’tiborga, ya’ni avtoritetga ega bo‘lib, ularga nisbatan boshqarish darajasida ta’sir ko‘rsata oluvchi shaxs, subyektning o‘zini lider sifatida tuta olish qobiliyatini shakllantirilishi jarayoni”, F.M.Komilova esa liderlikni mantiqan “tashkilotchilik” qobiliyatining muhim elementi sifatida tadqiq etgan holda, “Lider – etakchi, u tashkilotchilik ishlaridan tashqari liderlik ishlari bilan ham shug‘ullanadi. Bu vazifani yaxshi uddalash uchun tashkilotchi, insonlarni o‘ziga ergashtirib borish qobiliyatiga ega bo‘lishi, ya’ni lider vazifasini bajarishi lozim” deb hisoblaydi. Mehnat jamoasidagi lider, avvalambor, o‘zining ishchanlik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bu fazilatlar unga jamoa orasida alohida e’tibor qozonishga yordam beradi. Lider, guruh manfaatlarini himoya qilgan holda, zarur paytda rasmiy doiralarga qarshi chiqishga ham tayyor bo‘ladi. Shu sababli, jamoada rasmiy rahbar va norasmiy lider o‘rtasida ziddiyatlar yuzaga kelishi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

mumkin. Korxona manfaatlari nuqtai nazaridan, rasmiy rahbar va norasmiy liderning bir shaxsda birlashishi eng maqbul holat hisoblanadi.

Rahbar (yo‘lboshchi, yo‘l boshlovchi (ko‘rsatuvchi), boshliq) – biror davlat, tashkilot, guruh, jamoa va sh. k.ga yo‘l ko‘rsatib, boshchilik qilib boruvchi, rahbarlik qiluvchi; yo‘lboshchi, rahnamo; ta’lim-tarbiya beruvchi, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi; ustoz. Rahbarlik insonlarga maqsadli ta’sir o‘tkazish va ularning faoliyatini muvofiqlashtirish bilan bog‘liq bo‘lgan murakkab jarayondir. Rahbarlar turli funksiyalarni bajaradi, jumladan, jamoaning maqsadlarini belgilash va shakllantirish, ushbu faoliyatni rejalashtirish, rag‘batlantirish vositalarini belgilash va ularni nazorat qilishni amalga oshirish. Rahbarlik bu jarayonlarda odamlarga ta’sir o‘tkazish va ularning xulqini tartibga solish orqali boshqaruvning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi.

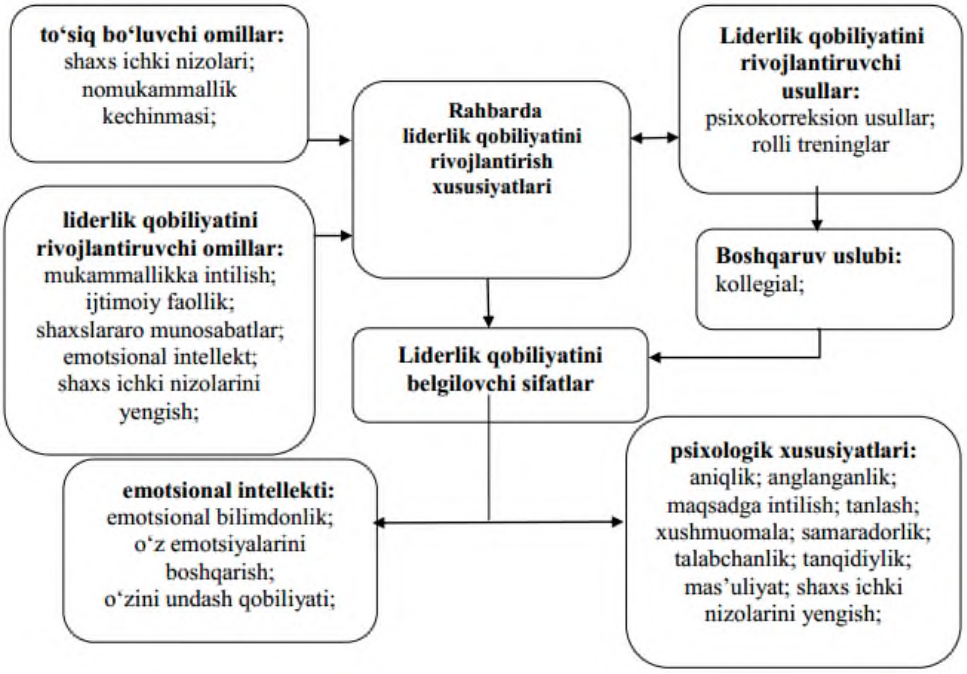
Rahbarlik tayinlanadigan lavozim bo‘lsa, liderlik hamfikrlar tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan mavqe hisoblanadi. Rahbar va lider o‘rtasidagi asosiy farqlar shundaki, rahbar xodimlarga ega bo‘ladi, lider esa hamfikr tarafdorlariga. Rahbar tayinlanadi, lider esa jamoa a’zolari orasidan ajralib chiqadi. Rahbar hokimiyatga, lider esa obro‘ga asoslanadi. Rahbar tashkilot manfaatlarini birinchi o‘ringa qo‘yadi, bu esa uni liderga nisbatan jamoa oldida rasmiyroq, ba’zan esa zaifroq ko‘rsatishi mumkin. Yetakchi va rahbar atamalari ko‘pincha bir xil ma’noda qo‘llanilsada, aslida ular orasida sezilarli farq mavjud. Yetakchi har doim ham tashkilot boshida turmaydi; u guruh a’zolariga ta’sir ko‘rsatish qobiliyatiga ega bo‘lgan shaxsdir. Yetakchi guruh a’zolarini birlashtirib, ularni yuksak maqsadlarga etaklaydi, ularni ilhomlantiradi va kerakli ma’lumot va bilim bilan qo‘llab-quvvatlaydi. Rahbar esa tashkilotning rasmiy boshqaruvchisi bo‘lib, uning asosiy vazifasi tashkilotni maqsadga yo‘naltirishdir. Yetakchi va rahbarning rollari bir-birini to‘ldiradi, va ularni bir-biridan ajratish har doim ham samarali natijaga olib kelmaydi.

Yetakchi (lider)	Rahbar
Yetakchining vazifasi guruhni ruhlantirish va g‘oyani amalga oshirishga ishtiyoq uyg‘otish	Rahbarning vazifasi rejalashtirish, ishni tashkillashtirish va vazifalarni bo‘lib berishdan iborat
Yetakchi innovatsiya qiladi, ya’ni yangi g‘oyalar yaratadi	Rahbar esa ularni amalga oshirish jarayonini boshqaradi
Yetakchining orqasidan unga ergashuvchilari bor	Rahbarning esa unga bo‘ysunuvchi ishchilari bor
Yetakchining nazari odamlarda, guruh a’zolarida bo‘ladi	Rahbarning e’tibori tizim va tashkillashtirishda bo‘ladi
Yetakchi ishonch qozonishga ahamiyat bersa	Rahbar nazorat ostiga olishga harakat qiladi
Yetakchi uzoqni ko‘zlaydi	Rahbar qo‘l ostidagi ishlarni bajarishga ko‘proq ahamiyat beradi
Yetakchi nima? va nima uchun? deb so‘rasa	Rahbar qanday? va qachon? Savollarga javob izlaydi
Yetakchi original g‘oyalarni yaratadi	Rahbar esa taqlid qiladi, ya’ni o‘xshatishga harakat qiladi
Yetakchi to‘g‘ri ish qiladi	Rahbar ishni to‘g‘ri qiladi

Hozirgi kunda o‘zida liderlik qobiliyatlarini mujassamlashtirgan rahbarlarga talab oshib bormoqda. U.Elmurodov o‘z tadqiqotlarida ayni shu masalani gender jihatdan tadqiq qilgan. Uning fikricha “Oliy ta’lim tizimi kafedra mudirlarida liderlik qobiliyati rivojlanishida kasbiy va shaxsiy xususiyatlarini tarkib toptirishda gender tafovutlarni

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

yuqori darajaga rivojlantirishning muhim ahamiyatga ega ekanligini amaliyotiga joriy qilish maqsadga muvofiqdir. Oliy ta'lim tizimi rahbarlarida shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy faollik sifatlarini shakllantirish uchun, maqsadga intilish, tanqidiylikni rivojlantirish muhimligiga ko'ra "Rahbarda liderlik qobiliyatini rivojlantirish xususiyatlari" modelini qo'llash maqsadlidir"

Rahbar shaxsida liderlik qobiliyatini rivojlantirish modeli

Gallup Exceptional Workplace Award (GEWA) tashkilotining statistik ma'lumotlariga ko'ra, liderlikning samaradorligi uch muhim jihatga bog'liq: xodimlarga masofadan turib ishlashga ruxsat berish, ularni yangiliklardan muntazam xabardor qilish, va ularning ehtiyojlariga mos sharoitlar yaratish. 2020 yilda tashkilot tomonidan shaxsning faoliyatga yo'nalganligi, shaxslararo munosabatga kirishishi va ehtiyojlarini qondirish maqsadida 12 ta muhim xususiyatni tadqiq qilishga alohida e'tibor qaratilgan.

Zamonaviy dunyoda boshqaruvda liderlik qobiliyatiga ega bo'lgan rahbarlarning roli ortib bormoqda. Rahbarlik va liderlik bir-birini to'ldiruvchi tushunchalar bo'lib, ular samarali boshqaruvni ta'minlash uchun muhim hisoblanadi. Yetakchi – yangilikka intiluvchi, odamlarni ilhomlantiruvchi, jamoani oldinga boshlovchi shaxs bo'lsa, rahbar tashkilotning rasmiy boshqaruvchisi bo'lib, u maqsadlarni amalga oshirish uchun mas'uldir. Boshqaruvda samaradorlikka erishish uchun rahbarning liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish, xodimlar bilan samarali muloqot o'rnatish va ularni rag'batlantirish zarur. Bugungi kunda liderlik qobiliyatlariga ega bo'lgan rahbarlarni tayyorlash, ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarni rivojlantirish va zamonaviy boshqaruv tamoyillarini qo'llash ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

1. Фурсова П. Социально-культурное сопровождение студенческой молодежи по формированию лидерских компетенций в организации досуговой деятельности. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Москва, 2022. – С. 38. (176)
2. Mutalov S. Talabalarda liderlik qobiliyatini rivojlantirishning metodologik-uslubiy asoslarini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2024. – B. 11.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 томлик. 1-том. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси" давлат илмий нашриёти, 2006. – Б.345.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 томлик. 1-том. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси" давлат илмий нашриёти, 2006. – Б.342.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 томлик. 2-том. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси" давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 17.
6. Xolbekov A.J. Boshqaruv sotsiologiyasi. -Toshkent: "Akademiya", 2008.
7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 томлик. 2-том. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси" давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 497.
8. Иванов А.В. Культурная педагогическая среда общеобразовательного учреждения как условие развития личности ребенка: Монография. – М.: АПК и ППРО, 2005. – 143 с.
9. Ильин В. А. Психология лидерства: учебник для вузов. – М.: Издательство Юрайт, 2020. – 311 с.
10. Turg'unov S. va b. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalari. – Toshkent, 2014. – B. 86.
11. Zufarova M. Umumiy ta'lim maktabi o'quvchilarida etakchilik qobiliyatini shakllantirish. – Toshkent, 2012.
12. Комилова Ф. Система формирования организационной культуры школьников // Вестник науки и образования. 2020. №20-2 (98). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-formirovaniya-organizatsionnoy-kultury-shkolnikov (дата обращения: 18.08.2024).
13. Mahmudov I. Boshqaruv psixologiyasi. -Toshkent: Akademiya, 2006.
14. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 томлик. 3-том. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси" давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 362.
15. Turg'unov S. va b. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalari. – Toshkent, 2014. – B. 86. (120)
16. Elmurodov U. Oliy ta'lim tizimi rahbarlarida liderlik qobiliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertasiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2023. – B. 22.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Jo`rayev Vohid Tojimamat o`g`li**, dotsent, **[Жураев Воҳид Тожимамат угли** – доцент.], [**Vohid.T.Jo`rayev**, associate professor]; manzil: O'zbekiston, Farg'ona viloyati, 712000, Farg'ona, Murabbiylar ko'chasi, 19. [адрес:Ферганская область, 712000, Фергана, Мураббилар,19]. [address:Fergana region, 712000, Fergana, Murabbilar street, 19].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TARIXIY ILMIY KASHFIYOTLARNI 7-8-SINFLAR UCHUN TABIIY FANLAR BO‘YICHA ZAMONAVIY O‘QUV DASTURIGA MOSLASHTIRISH METODIKASI

© X.Q. Uzoqboyev[1]✉
[1]Namangan davlat pedagogika instituti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada tarixiy ilmiy kashfiyotlarni 7-8-sinflar uchun tabiiy fanlar bo‘yicha zamonaviy o‘quv dasturiga moslashtirish metodikasi ko‘rib chiqiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – 7-8-sinflar uchun tabiiy fanlar dasturida tarixiy kashfiyotlarni moslashtirish orqali o‘quvchilarning fanlarga bo‘lgan qiziqishini oshirish va ilmiy-tarixiy tafakkurni shakllantirishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tabiiy fanlarga oid tarixiy kashfiyotlar bo‘yicha adabiyotlar va zamonaviy o‘quv dasturlari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, tarixiy ilmiy kashfiyotlarni o‘quv dasturiga kiritish orqali o‘quvchilarning fanlarga qiziqishi va mavzuni amaliy tushunish darajasi oshadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari tarixiy ilmiy kashfiyotlarni tabiiy fanlar dasturiga integratsiyalashning samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: tarixiy ilmiy kashfiyotlar, tabiiy fanlar, o‘quv dasturi, moslashtirish metodikasi, ilmiy tafakkur, 7-8-sinflar, tarixiy kontekst, ilmiy qiziqish.

Iqtibos uchun: Uzoqboyev X.Q. Tarixiy ilmiy kashfiyotlarni 7-8sinflarda tabiiy fanlar bo`yicha zamonaviy o`quv dasturiga moslashtirish metodikasi. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.391-396.

МЕТОДОЛОГИЯ АДАПТАЦИИ ИСТОРИЧЕСКИХ НАУЧНЫХ ОТКРЫТИЙ К СОВРЕМЕННОЙ ПРОГРАММЕ ЕСТЕСТВЕНСТВЕННЫХ НАУК ДЛЯ 7-8 КЛАССОВ

© Х.К. Узокбоев[1]✉
[1]Наманганский государственный педагогический институт, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается методика адаптации исторических научных открытий для современного учебного плана по естественным наукам для 7-8 классов.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — повысить интерес учащихся к наукам и сформировать научно-историческое мышление путем адаптации исторических открытий в учебный план по естественным наукам для 7-8 классов.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ литературы по историческим открытиям в области естественных наук и современных учебных программ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что включение исторических научных открытий в учебный план способствует повышению интереса учащихся к наукам и улучшению их практического понимания предмета.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают эффективность интеграции исторических научных открытий в учебный план по естественным наукам.

Ключевые слова: исторические научные открытия, естественные науки, учебный план, методика адаптации, научное мышление, 7-8 классы, исторический контекст, научный интерес.

Для цитирования: Узогбоев.Х.К. Методика адаптации историко-научных открытий к современной программе естествознания в 7-8 классах.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 391-396.

METHODOLOGY OF ADAPTATION OF HISTORICAL SCIENTIFIC DISCOVERIES TO THE MODERN CURRICULUM OF NATURAL SCIENCES FOR 7-8 GRADES

©Xojiakbar Q. Uzoqboyev[1]✉
[1]Namangan State Pedagogical Institute, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the methodology for adapting historical scientific discoveries to the modern curriculum in natural sciences for grades 7-8.

AIM: the main objective of the study is to enhance students' interest in sciences and to develop scientific-historical thinking by adapting historical discoveries in the natural science curriculum for grades 7-8.

MATERIALS AND METHODS: the study involved an analysis of literature on historical discoveries in the natural sciences and modern curricula.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that incorporating historical scientific discoveries into the curriculum increases students' interest in sciences and improves their practical understanding of the subject.

CONCLUSION: the study results confirm the effectiveness of integrating historical scientific discoveries into the natural science curriculum.

Keywords: historical scientific discoveries, natural sciences, curriculum, adaptation methodology, scientific thinking, grades 7-8, historical context, scientific interest.

For citation: Xojiakbar Q. Uzoqboyev. (2024) 'Methodology of adaptation of historical scientific discoveries to the modern curriculum of natural sciences in grades 7-8', Inter education & global study, (8(1)), pp. 391-396. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

7-8-sinf o‘quvchilari uchun tabiiy fanlar o‘quv dasturiga tarixiy ilmiy kashfiyotlar kiritilishi ularning o‘quv tajribasini sezilarli darajada boyitishi mumkin. Ilmiy g‘oyalarning kelib chiqishi va evolyutsiyasini tushunish o‘quvchilarga tarixiy bilimlarni zamonaviy ilmiy tushunchalar bilan bog‘lash imkonini beradi, fanga yanada yaxlit nuqtai nazarni tarbiyalaydi [1]. Ushbu maqolada tarixiy ilm-fan yutuqlarini zamonaviy o‘quv dasturiga moslashtirish metodologiyasi bayon etilgan bo‘lib, asosiy e’tibor ta’lim standartlari, pedagogik strategiyalar va talabalarning faolligiga mos keladi. Fan-texnika taraqqiyoti hukmron bo‘lgan doimiy rivojlanayotgan dunyoda tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonligining ahamiyatini kamaytirib bo‘lmaydi.

Maktab o‘quvchilari uchun ilmiy tushunchalar va fikrlash shakllari bo‘yicha malakaga ega bo‘lish tabiiy dunyoning murakkabligini tushunish uchun eshikdir. Biroq, bu savodxonlik faktlarni yodlashdan tashqariga chiqadi; tanqidiy fikrlash, tadqiqotchilik ko‘nikmalari va muammolarni yechish qobiliyatlarini rivojlantirishni talab qiladi. Ushbu ko‘nikmalarni oshirishning samarali usullaridan biri tarixiy kontekstlarni fan ta’limiga integratsiya qilishdir. Tarixiy kontekstlar kuchli ta’lim vositasi bo‘lib, talabalarga ilmiy kashfiyotlar qanday qilinganligi, tadqiqotchilar duch kelgan muammolar va bu yutuqlarning ijtimoiy oqibatlari haqida tushuncha beradi.

Tarixdan olimlarning usullari, sinovlari va muvaffaqiyatlarini tahlil qilish orqali talabalar nafaqat ilmiy tushunchalarni o‘rganadilar, balki asosiy kognitiv qobiliyatlarni rivojlantiradilar. Ushbu maqolada maktab o‘quvchilarining tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonligini oshirish, tanqidiy fikrlash, tadqiqot va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun tarixiy kontekstlardan foydalanishning ahamiyati ko‘rib chiqiladi.

Tarixiy kontekstni fan ta’limiga integratsiyalash o‘quvchilarga ilmiy izlanishning mohiyatini, ilmiy fikr taraqqiyoti va kashfiyotlarning jamiyatga ta’sirini baholashga yordam beradi. Ushbu yondashuv nafaqat o‘quvchilarga fanning “nimasini” o‘rgatadi, balki “qanday” va “nima uchun” ni ham o‘rgatadi, bu esa o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va bir-biriga bog‘lab turadigan hikoyani taqdim etadi [2]. O‘tmishdagi olimlarning muammolari va muvaffaqiyatlarini o‘rganish orqali talabalar ilmiy tamoyillarni chuqurroq tushunadilar va ilmiy taraqqiyotning interaktiv tabiati haqida tushunchaga ega bo‘ladilar.

Tarixiy kashfiyotlarni o‘quv dasturiga moslashtirish metodikasi

1-qadam: Tegishli tarixiy kashfiyotlarni aniqlash. Tarixiy ilmiy kashfiyotlarni zamonaviy o‘quv dasturiga moslashtirishning birinchi bosqichi 7-8-sinflarda o‘tilgan mavzularga bevosita tegishli bo‘lganlarini aniqlashdan iborat. Fizika, kimyo, biologiya va yer haqidagi fanlar kabi sohalardagi asosiy kashfiyotlar ularning ahamiyati va o‘quv dasturining o‘quv maqsadlariga mos kelishidan kelib chiqib tanlanishi kerak [3]. Masalan:

Fizika: Nyutonning harakat qonunlari va klassik mexanikaning rivojlanishi.

Kimyo: Mendeleyev davriy sistemasi va atom tuzilishi haqida tushuncha.

Biologiya: Darvinning evolyutsiya nazariyasi va Mendelning genetika tamoyillari.

Yer fanlari: Plitalar tektonikasini o‘rganish va geologik jarayonlarni tushunish.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Ushbu kashfiyotlar zamonaviy ilmiy tamoyillar asosida qurilgan poydevor bo‘lib, ularni o‘quv dasturiga kiritish uchun ideal qiladi.

2-bosqich: Tarixiy mazmunni o‘quv dasturlari standartlariga moslashtirish. Tarixiy mazmunning o‘quv dasturiga samarali kiritilishini ta’minlash uchun ushbu kashfiyotlarni 7-8-sinflar uchun mavjud ta’lim standartlari va ta’lim natijalariga moslashtirish juda muhimdir. Tarixiy kontekst o‘quvchilar o‘rganayotgan mavzularni to‘ldiradigan tarzda taqdim etilishi kerak. Ushbu moslashtirish o‘quvchilarning asosiy tushunchalarni tushunishlarini mustahkamlashga yordam beradi va vaqt o‘tishi bilan ilmiy g‘oyalarning rivojlanishini namoyish etadi.

Tarixiy kashfiyotlarni zamonaviy ilmiy tushunchalar bilan bog‘laydigan mavzular atrofida darslarni tashkil qiling, masalan, Nyuton qonunlari va hozirgi fizika ilovalari o‘rtasidagi bog‘liqlik. Tarixiy kontekst har bir mavzu bo‘yicha o‘quv maqsadlarini qanday qo‘llab-quvvatlashini aniq belgilab qo‘ying, bu o‘quvchilar ushbu kashfiyotlarning hozirgi tadqiqotlariga mosligini ko‘rishlarini ta’minlash [4].

3-bosqich: Pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish. O‘quvchilarni tarixiy ilmiy kashfiyotlar bilan qiziqtirishda samarali pedagogik yondashuvlar zarur. O‘qituvchilar turli xil ta’lim uslublariga mos keladigan turli xil o‘qitish usullarini qo‘llashlari kerak, jumladan, hikoya qilish, amaliy tajribalar va interfaol muhokamalar.

Tarixchi olimlarning hikoyalari, kashfiyotlari va duch kelgan qiyinchiliklarini aytib bering. Bu usul ilm-fanni insonparvarlashtiradi, uni o‘quvchilar uchun ko‘proq bog‘lash va ilhomlantiradi. Ilmiy tamoyillarni ko‘rsatish uchun muhim tarixiy eksperimentlarning amaliy tadqiqotlaridan foydalaning. Masalan, talabalar Galileyning harakatdagi tajribalarini yoki Rezerfordning oltin folga tajribasini tahlil qilishlari mumkin [5]. Talabalarni tarixiy olimlar rolini o‘ynashga yoki o‘tmishdagi ilmiy qarama-qarshiliklar bo‘yicha munozaralarga kirishishga undash, tanqidiy fikrlashni va ilmiy jarayonlarni chuqurroq tushunishni rivojlantirish.

4-qadam: Amaliy faoliyat va tajribalarni birlashtirish. Tarixiy ilmiy kashfiyotlarni takrorlaydigan yoki ilhomlantirgan amaliy mashg‘ulotlar va tajribalar o‘quvchilarga fanning empirik mohiyatini tushunishga yordam beradi. Nyutonning yorug‘lik yoki Mendel no‘xat o‘simliklari genetikasini o‘rganish uchun prizmalar bilan o‘tkazgan tajribalari kabi oddiy tajribalarni qayta yaratish ushbu asosiy kashfiyotlar haqida amaliy tushunchalarni berishi mumkin. Tarixiy nazariyalarga asoslanadigan va ularning joriy ilmiy tamoyillarga mosligini tekshiradigan eksperimentlarni loyihalash o‘quvchilarga o‘tmish va hozirgi ilmiy bilimlar o‘rtasida aloqa o‘rnatishga yordam beradi.

5-qadam: Texnologiya va raqamli resurslardan foydalanish. Tarixiy ilmiy kashfiyotlar bo‘yicha darslarga texnologiya va raqamli resurslarni integratsiya qilish talabalarning faolligini va foydalanish imkoniyatini oshirishi mumkin. Raqamli simulyatsiyalar, interaktiv vaqt jadvallari va virtual eksperimentlar talabalarga ilmiy yutuqlarni yanada chuqurroq va interaktiv tarzda o‘rganishga imkon beradi.

Interfaol vaqt jadvallari: Tiki-Toki yoki TimelineJS kabi vositalar muhim ilmiy kashfiyotlar xronologiyasini xaritalash uchun vizual vaqt jadvallarini yaratish uchun

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ishlatilishi mumkin. PhET Interactive Simulations kabi veb-saytlar tarixiy ilmiy tushunchalarga mos keladigan virtual eksperimentlarni taqdim etadi, bu esa talabalarga real vaqt rejimida o‘zgaruvchilarni tasavvur qilish va boshqarish imkonini beradi [6].

Tarixiy kashfiyotlarni o‘quv dasturiga moslashtirishning afzalliklari shuki, talabalar ushbu g‘oyalarning vaqt o‘tishi bilan qanday rivojlanganligini va rivojlanishini ko‘rganlarida, ilmiy tushunchalarni chuqurroq tushunishadi. Tarixiy ilmiy munozaralar va yutuqlarni tahlil qilish talabalarni ilmiy izlanishning tabiati haqida tanqidiy fikrlashga undaydi [7].

Tarixiy ilmiy kashfiyotlarning hikoyaviy jihati ilm-fanni yanada jozibador qiladi, o‘quvchilarning qiziqishi va o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini rag‘batlantiradi. Tarixiy istiqbollarni integratsiyalash talabalarga kontekstni taqdim etadi va ularga ilmiy bilimlar real vaziyatlarda qanday qo‘llanilishini tushunishga yordam beradi.

Tarixiy ilmiy kashfiyotlarni 7-8-sinflar uchun tabiiy fanlar bo‘yicha zamonaviy o‘quv dasturiga moslashtirish fan ta’limini boyitish uchun qimmatli imkoniyat yaratadi. Ushbu metodologiya nafaqat tarixiy mazmunni o‘quv dasturlari standartlari bilan moslashtiradi, balki talabalarning faolligi va tushunishini oshirish uchun innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo‘llaydi. O‘tmishni bugungi kun bilan bog‘lash orqali o‘qituvchilar tabiiy fanlarni chuqurroq anglash, tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirish va ilmiy savodxonlikni rivojlantirishlari mumkin.

Tarixiy kashfiyotlarning fan o‘quv dasturiga integratsiyalashuvi talabalarga fanni dinamik va rivojlanayotgan soha sifatida ko‘rishga yordam beradi, ularni kelajakdagi ilmiy vazifalarga tayyorlaydi. Tarixiy ilmiy kashfiyotlarni 7-8-sinflar uchun tabiiy fanlar bo‘yicha zamonaviy o‘quv dasturiga moslashtirish o‘quvchilarni qiziqtirish va ilmiy jarayon haqidagi tushunchalarini oshirishning kuchli usuli hisoblanadi [8].

Tarixiy mazmunni joriy ta’lim standartlari bilan uyg‘unlashtirish, yoshga mos materiallar yaratish va o‘tmishdagi kashfiyotlarni zamonaviy ilm-fan bilan bog‘lash orqali o‘qituvchilar tanqidiy fikrlashni, qiziquvchanlikni va tabiat olamini chuqurroq anglashni rivojlantirishi mumkin. Bu metodologiya nafaqat tabiatshunoslik o‘quv dasturini boyitibgina qolmay, balki o‘quvchilarga fanni chuqur tarixiy ildizlarga ega bo‘lgan dinamik soha sifatida ko‘rishga yordam beradi va ularga uning kelajagiga hissa qo‘shish imkoniyatini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Murodov G. “Aniq va tabiiy fanlar: aniq va tabiiy fanlar”. //Filologiya ufqlari jurnali. 2023. – T. 12 – №. – B.12.
2. Салохитдинова Н. “Аниқ ва табиий фанлар тушунчаларининг интеграцияси” (Аниқ ва табиий фанлар мисолида) //Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире. 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 368-371.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

3. Mamanova G, Jurayev X. “Tabiiy fanlar darslarida loyiha asosida o‘qitish metodikasi”. //News of the NUUz. 2024. – T. 1. – №. 1.7. 1. – C. 141-144.
4. Raupova S. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining aniq va tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonligini shakllantirishda ilg‘or xorijiy tajribalar //Interpretation and researches. 2024. – T. 1. – №. – B. 10.
5. Mirxalilova N. A, and Akbarova S. S. “Xalqaro TIMSS 2019 tadqiqotida tabiiy fanlar savodxonligi”. Образование наука и инновационные идеи в мире 18.2. 2023. - C. 169-173.
6. Baxriddinovna R. U., Musurmonovich F. S. “Maktabda tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika fanlarini uyg‘unlikda o‘qitishning afzalliklari” // Nazariy va amaliy fanlardagi ustuvor islohotlar va zamonaviy ta’limning innovatsion yo‘nalishlari//. 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 259-263.
7. Elmuradov B., Mirsalixov B. A., Saytdjanov S. N. “Tabiiy fanlar (fizika va kimyo) ni o‘qitishda talabayoshlarni tarbiyalashdagi ahamiyati”. //Academic research in educational sciences//. 2022. – T. 3. – №. 2. – C. 325-328.
8. Boymatov B. “Umumta’lim maktablarida tabiiy fanlarni o‘qitish texnologiyalari”. //News of the NUUz//. 2024. – T. 1. – №. 1.8. 1. – C. 86-88.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Uzoqboyev Xojiakbar Qobiljon o`g`li**, tadqiqotchi, [**Узогбаев, Ходжиакба угли Кабилжона**, научный сотрудник], [**Xojiakbar Q.Uzoqboyev** researcher,];manzil: O‘zbekiston, Namangan sh., Uychi ko'chasi, 316-uy [адрес: Узбекистан, ул. Уйчи, 316, г. Наманган], [address: Uzbekistan, 316, Uychi st., Namangan city]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

INTEGRATSION TA'LIM MUHITIDA O‘QITUVCHILARNING DIGITAL TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

© X.N. Anvarbekova[1]✉
[1]73-DIUM, Andijon viloyati Jalaquduq tumani, Andijon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada integratsion ta’lim muhitida o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini oshirish va metodikasini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalar-dan foydalanish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini oshirish orqali integratsion ta’lim jarayonini takomillashtirish va o‘quv jarayonini interfaol va innovatsion tarzda tashkil etish imkoniyatlarini o‘rganishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha ilg‘or pedagogik tajribalar va adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarini oshirish ta’lim jarayonining sifatini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, integratsion ta’lim muhitida o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini takomillashtirish ta’lim jarayonini interfaol va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: integratsion ta’lim muhit, raqamli texnologiyalar, o‘qituvchi metodikasi, interfaol ta’lim, kreativ yondashuv, ta’lim sifatini oshirish, raqamli resurslar.

Iqtibos uchun: Anvarbekova X.N. Integratsion ta`lim muhitida o`qituvchilarning digital texnologiyalaridan foydalanish. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 397-403.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПЕДАГОГИ В ИНТЕГРИРОВАННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

© Х.Н. Анварбекова[1]✉
[1]73-DIUM, Андижанская область, Джалакудукский район, Андижан, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются вопросы повышения навыков и совершенствования методики использования цифровых технологий учителями в интеграционной образовательной среде.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — улучшение интеграционного образовательного процесса за счет повышения знаний и навыков учителей в использовании цифровых технологий и изучение возможностей для организации учебного процесса в интерактивной и инновационной форме.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы передовые педагогические практики и литература по использованию цифровых технологий.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что повышение навыков работы учителей с цифровыми технологиями значительно улучшает качество учебного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показывают, что совершенствование навыков учителей в использовании цифровых технологий в интеграционной образовательной среде способствует интерактивной и эффективной организации учебного процесса.

Ключевые слова: интеграционная образовательная среда, цифровые технологии, методика учителя, интерактивное обучение, креативный подход, повышение качества образования, цифровые ресурсы.

Для цитирования:Анварбекова.Х.Н. Использование цифровых технологий педагогов в среде интегрированного образования.// Inter education & global study.2024. №8(1). С.397-403.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES BY TEACHERS IN AN INTEGRATED EDUCATIONAL ENVIRONMENT

©Xilola N. Anvarbekova[1]✉
[1]73-DIUM, Andijan, Jalakuduq district, Andijan region, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the issues of enhancing teachers' skills and improving methods for using digital technologies in an integrative educational environment.

AIM: the main objective of the study is to improve the integrative educational process by increasing teachers' knowledge and skills in digital technology usage and exploring opportunities to organize the learning process in an interactive and innovative way.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed advanced pedagogical practices and literature on the use of digital technologies.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that improving teachers' digital technology skills significantly enhances the quality of the educational process.

CONCLUSION: the study results indicate that improving teachers' digital technology skills in an integrative educational environment helps organize the learning process interactively and effectively.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Keywords: integrative educational environment, digital technologies, teacher methodology, interactive learning, creative approach, improving education quality, digital resources.

For citation: Xilola N. Anvarbekova. (2024) 'Use of digital technologies of teachers in the environment of integrated education', Inter education & global study, (8(1)), pp. 397-403. (In Uzbek).

"Kechagi bilim bilan bugungi va ertangi zamonni qura olmaymiz"

Shavkat Mirziyoyev

Ta'lim tizimini tashkil etishning samarali mexanizmlarini joriy etish o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishini sifat jihatdan yangi darajaga ko'tarishning eng muhim sharti hisoblanadi, shuningdek, o'quv-tarbiya jarayonida ta'limning innovatsion shakllari va usullarini qo'llashga ko'maklashadi. Mamlakatimizda ayni paytda vujudga kelgan shart-sharoitlar ta'limning shakli, mazmuni va uni amalga oshirish mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish va bu jarayonga tegishli o'zgartirishlar kiritishni taqozo etmoqda.

Dunyo texnologik taraqqiyotni davom ettirar ekan, ta'lim ham u bilan tez rivojlanmoqda. An'anaviy sinf xonalari endi noutbuklar, planshetlar va hatto smartfonlardagi virtual yoki aralash o'quv muhitlari bilan to'ldirilmoqda va ba'zi hollarda almashtirilmoqda . Ushbu siljish bilan o'qituvchilar moslashishi va raqamli platformalar orqali o'qiyotgan talabalarini jalb qilishning samarali usullarini topishlari kerak.Bu erda raqamli vositalar o'ynaydi. Bu vositalar o'quvchilar uchun virtual va aralash ta'lim tajribasini kuchaytirib, darslarni interaktiv, qiziqarli va natijada samaraliroq qiladi. Ushbu qo'llanmada biz o'qituvchilar tomonidan o'quvchilarning virtual va aralash muhitda o'qishini yaxshilash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan turli xil raqamli vositalar mavjud.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Uzluksiz ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarning rivojlanib borishi, ta'limning yangi metodlaridan keng foydalanish, moddiy-texnika bazasini modernizatsiya qilish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan ta'lim jarayonida samarali foydalanish, masofaviy ta'limni joriy etish, ta'lim tashkilotlarining mintaqaviy va xalqaro miqyosda integratsiyalashuvi, ta'lim sohasidagi xalqaro hamkorlikning hamda ta'lim sifatini boshqarishga xalqaro standartlar talablarini joriy etish tizimni rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari hisoblanadi. Hozirgi kunda ta'lim sohasida integrallashuv katta ahamiyatga ega hisoblanib kelinmoqda. Shuningdek, N.M. Ahmedova o'z tadqiqot ishlarida integratsiya ob'ektlarining o'zaro joylashuviga ko'ra ular yangi integratsion tuzilmaning asosi sifatida ma'-lum tuzilishiga: integratsiya ob'ektlari zanjir bo'g'inlari kabi ketma-ket joylashishi; bitta ob'ekt boshqalari uchun aloqa vositasi bo'lib xizmat qilishi; bir ob'ekt boshqalarini o'z ichiga olishini ko'rsatadi.

Uzluksiz ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarning rivojlanib borishi, ta'limning yangi metodlaridan keng foydalanish, moddiy-texnika bazasini modernizatsiya qilish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan ta'lim jarayonida samarali

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

foydalanish, masofaviy ta‘limni joriy etish, ta‘lim tashkilotlarining mintaqaviy va xalqaro miqyosda integratsiyalashuvi, ta‘lim sohasidagi xalqaro hamkorlikning hamda ta‘lim sifatini boshqarishga xalqaro standartlar talablarini joriy etish tizimni rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlari hisoblanadi.

A.A. Xasanov ta’kidlab yozadi, “O’quv mavzularini o’rganishda takrorlashning yo’qolishi turfa imkoniyatlarni keltirishini izohlab, alohida
masalalarni o’rganishda muddatni belgilash imkoniyati, ilmiy tushuncha tavsifidagi o’xshashlik, izchillik, o’ziga xoslik hamda ular orasidagi aloqadorlik muhim pedagogik vazifalarni hal etadi”. Muallif o’z mulohazalarida asosli ta’kidanganidek, fanlararo aloqadorlik kontsentrizm tamoyiliga mos ravishda takroriylikning imkoniyatini cheklaydi hamda ichki va tashqi to’g’onoqlarni bartaraf etadi.

Fransuz olimi K. Allegr ta’kidlaganidek, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, maqsadga intilish, ularning individual va guruhiy ishlarini, hamda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ham kasb-hunar o‘quv yurtlarining asosiy vazifasidir. Psixologlarning tadqiqotlari tahlili shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilarda bilimlarini shakllantirish o‘qituvchi rahbarligida, maqsadli tashkil qilingan faoliyat jarayonida samarali rivojlanadi va bu pedagogik jarayonda o‘z aksini topadi. Faqatgina samarali tashkil etilgan ta’lim jarayonida o‘quvchida o‘quv muammosini mustaqil hal qilish ko‘nikmasini rivojlantirish va o‘rganilayotgan bilimlar yuzasidan kelib chiqqan muammolarni ijodiy yechish imkoniyatini yaratadi.

N.Muslimovning fikricha mustaqil ta’lim - bilimlarni o‘zlashtirish tasavvurlarini rivojlantirish tushunchalari, ko‘nikma va malakalarni hosil qilish bo‘yicha o‘quv jarayonining sub’ektiv maqsadiga muvofiq muntazam, mustaqil hamda yagona faoliyatni tashkil etish demakdir.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqib, o‘quvchilarning mustaqil va ijodiy ishlash faoliyatlarini ham inobatga olgan holda baholashni e’tiborga olish muhimdir.[3]

Natijalar. Fanlararo aloqadorlikning didaktik asosi boshlang’ich maktab o’quv dasturlarida tasvir vositalarini birlashtirib, mavzulararo turdosh manbalar yaqinligi-yu rang-barangligini ifodalovchi manbalar zanjirini hosil qiluvchi yaxlit bilimlar shakllanishini inkor etmaydi. Chunonchi, boshlang’ich sinf o’quv dasturi va fanlari bir-biriga yaqinligi jihatidan, o’quv fanlarini o’zlashtirish asnosida to’plangan kontent-bilimlarni fanlararo aloqadorlik maqsadiga ko’ra boshqasiga ko’chirishda foydalanish usuli o’quvchilarda ekologik xavfsizlik madaniyatini fanlararo takomillashtirish metodikasi samaradorligining zaruriy didaktik sharti hisoblanadi. Masalan boshlang’ich sinfda o’quvchilarni kichik guruhlarga bo’lib didaktik materiallar asosida o’yinli darslarni tashkil qilsak bo’ladi. Bunda biz misol tariqasida “Uzum pishdi, bog`ga kir” o`yini texnogiyasidan foydalansak bo’ladi. Bu o`yinni kichik guruhlarda o`ynash yaxshi samara beradi. Har bir guruh uchun “Uzum” maketi tarqatiladi. Uzum bargidagi topshiriqqa asosan uzum “pishiriladi”.(O`quvchilar uzum donalariga kompyuterning qurilmalari haqida so`zlarni yozadilar.) Qaysi guruh topshiriqni to`g`ri va tez bajarsa, shu guruh g`olib hisoblanadi.

Kichik guruhlarda ishlash maxsus bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalar o‘rganilishi kerak bo‘lganda, shuningdek o‘quvchilarda mustaqil ishlash qobiliyatlarini

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

rivojlantirish uchun qo‘llaniladi. Bir nechta o‘quvchilar birgalikda ishlagan paytda, ularning shaxsiy xususiyatlari va xarakterlari orasida o‘zaro hamkorlik vujudga keladi. Guruhli bo‘lib ishlashda ikkita holat farqlanadi: - bir xil mavzuda olib boriladigan guruh ishi; - har xil mavzuda olib boriladigan guruh ishi Bir xil mavzuda olib boriladigan guruh ishida bir necha guruhlarga bir xil topshiriqlar beriladi. Topshiriq va mashqlarni yechish sharoitlari ham bir xil bo‘ladi. O‘quvchilarning mustaqil va ijodiy ishlash faoliyatlarini rivojlantirishda elektron ta’lim resurslaridan maksimal foydalanish muhim ahamiyatga ega. O‘quv va didaktik materiallarga qo‘shimcha tarzda tasviriy-vizual vositalar (fotosuratlar, rasmlar, chizmalar, grafiklar) ham kiradi. Ular umumiy va keng qamrovli tasavvurlarni vujudga keltirishni osonlashtiradi.

Shuningdek, tasviriy tasavvurlarni shakllantiradigan audio-vizual vositalar texnologik jarayonlar va funktsiyalar to‘g‘risidagi keng qamrovli real tasavvurlarni vujudga keltiradi. Predmet vositalari tasvir va matnlarni yozib olish, saqlash imkonini beradi. Ularga doska, flipchart, kodoskop (proektor) kamera va компьyuterlar kiradi. Tajriba ishi sohasiga tegishli kerakli tajriba uskunalari, namunalar, jihozlar va asboblar nazariy dars yoki amaliy mashg‘ulot paytida didaktik funktsiyaga ega bo‘lsa, o‘quv vositasi sifatida qo‘llanilishi mumkin.

Ushbu vositalardan foydalanishda ularni muayyan maqsad soha va zamonaviy ta‘lim mutaxassisning kelajakdagi kasbiy faoliyatida muvaffaqiyat qozonish imkoniyatini yaratishi uzoq vaqtdan ma‘lum. Ta‘lim jarayonida zarur bilim va ko‘nikmalar, kasbiy munosabat, faoliyatning ayrim turlariga va uning tuzilishiga tayyorlik to‘plami shakllanadi. Ta‘lim ma‘lum qobiliyatlarning rivojlanish darajasini belgilaydi va hatto mutaxassisning individualligi yoki shaxsiy xususiyatlarini to‘g‘rilaydi va shakllantiradi.[6.29]

Ta’lim tizimining hozirgi holati noan’anaviy ta’lim texnologiyalarining roli ortib borayotgani bilan tavsiflanadi. Ta’lim oluvchi tomonidan ularning yordami bilan bilimlarni o’zlashtirish an’anaviy texnologiyalarga qaraganda ancha tezdir. Ushbu texnologiyalar bilimlarni rivojlantirish, egallash va tarqatish xarakterini o’zgartiradi, o’rganilayotgan fanlarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash, samaraliroq o’qitish usullarini qo’llash, shuningdek, har bir kishi uchun ta’lim olish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar orqali ta’lim berilsa ta’lim oluvchilarga ta’lim olish usullari osonlashmoqda. Bunda esa ta’lim tizimi vostilari rolini multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlar bajarib beradi. Ta’lim beruvchilarga bunday vositalar bilan dars mashg’ulotlar o’tkazish ta’lim sifatini oshirishni ta’minlaydi. Onlayn darslarda raqamli texnologiyalar qo`llanilishi yaxshi samara berishi xammamizga ma’lum. Masalan, televideniya orqali berib borilgan onlayn darslar raqamli ta’lim olishning bir turi deb olsak bo’ladi.[2]

Raqamli ta’lim tizimini yuksalishiga Wi-Fi zonalar IT parklar ochilishi katta xizmat qiladi. Ta’lim beruvchilarni raqamli texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini o`stirish va

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

internet orqali turli ochiq kurslar tashkil etish imkoniyati tug'iladi. Bu esa o'z navbatida ta'lim beruvchilarni o`z ustida ko`proq ishlashi va raqobat tufayli ta'lim sifatini yanada ortishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari raqamli texnologiyalar yana sun'iy intellekt texnologiyasini joriy etish soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarini aniqlash, firibgarliklarni oldini olish, ma'lumotlarni tahlil qilish va takrorlanuvchi jarayonlarni avtomatlashtirish hamda shaffoflikni oshirishda qo'l kelsa, katta hajmli ma'lumotlar — Big data esa soliq organlariga kelib tushadigan katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlash, qayta ishlash, tushumlarni yanada yaxshiroq bashorat qilish hamda to'lovchilar va soliq organlari o'rtasidagi hujjat almashinuvini yaxshilash imkoniyatini beradi. Raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish insoniyat tarixidagi boshqa innovatsiyalarga qaraganda tezroq sodir bo'lmoqda: bor-yo'g'i yigirma yil ichida raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan mamlakatlar aholisining qariyb 50 foizini qamrab olishga va ularning yordami bilan jamiyatlarni o'zgartirishga muvaffaq bo'ldi. [3]

Masalan, sog'liqni saqlash sohasida sun'iy intellektdan foydalanishga asoslangan ilg'or texnologiyalar inson hayotini saqlab qolish, kasalliklarni aniqlash va umr ko'rish davomiyligini oshirishga xizmat qilmoqda. Ta'lim sohasida virtual o'quv muhiti va masofaviy ta'limning ta'minlanishi talabalarga boshqa imkoniyatga ega bo'lmagan dasturlarda qatnashish imkonini berdi. Bundan tashqari, blokcheynga asoslangan tizimlardan foydalanish orqali davlat xizmatlaridan foydalanish qulay bo'ladi, ularni ta'minlovchi institutlar mas'uliyatini oshiradi va sun'iy intellektdan foydalanish natijasida jarayonlar kamroq byurokratik bo'ladi. Katta ma'lumotlar, shuningdek, yanada moslashuvchan va aniq siyosat va dasturlarga olib kelishi mumkin. Quyida raqamli texnologiyalrni bazilariga to'xtalib o'tamiz: bulutili texnologiyalar –internet foydalanuvchisiga on-layn xizmat sifatida kompyuter resurslarini taqdim etiladigan ma'lumotlarni qayta ishlash texnologiyalaridir.

Raqamli texnologiyalar - narsalar interneti (Internet of Things, IoT). Raqamli axborotga asoslangan asosiy texnologiyalardan biri bu narsalar internetidir. Ko'pgina maishiy texnikaning elektr tarmog'iga ulanganligi odatiy holdir, lekin asta-sekin jismoniy dunyoning tobora ko'proq ob'ektlari Internetga ulanadi, bu esa ma'lumot to'plash va hatto ushbu ob'ektlarni masofadan turib boshqarish imkonini beradi. Darhaqiqat, Internetda ob'ekt va tashqi dunyoning turli parametrlarini o'z ichiga olgan va Internet orqali ob'ektni boshqarish imkonini beruvchi jismoniy ob'ektning virtual nusxasi paydo bo'ladi. Narsalar internetiga misol qilib, kinoteatrdagi proyektor kabi qurilma texnik qo'llab-quvvatlash xizmatiga aniqlangan nosozlik va rejadan tashqari ta'mirlash doirasida almashtirilishi kerak bo'lgan ehtiyot qismlar ro'yxati haqida signal yuboradi.[4]

Xulosa qilib aytganda, hozirgi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etmoqda. Axborot olish va foydalanish tezligi juda yiriklashgan hozirgi davrda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta axamyatga ega. Biz ilgari ta'lim dasturlarini an'anaviy usuli ya'ni ma'ruzani yirik xajmli kitoblar va qo`llanmalar orqali amalga oshirilgan shaklida olib

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

borganmiz. Bu esa o`z navbatida ta'lim sifatining u qadar yuqori bo`lishini ta'minlamagan. Xozirda ta'lim sifatini ko'tarishda ta'limni raqamlashtirish jarayoni boshlangan.

Har bir inson jamiyatda o'z o'rnini bilishi, o'zini jamiyatning ajralmas qismi deb his qilishi lozim, zero, bugungi kunning talabi ana shundan iborat. Maktabgacha ta'lim esa mazkur jarayonlarda bolalikdan ezgulik haqidagi tuyg'ularni, tabiat va insoniyatga bo'lgan munosabatni, jamiyat hayotiga mas'uliyatni, insoniyatga bo'lgan qarashlarni go'zallik va ulug'vorlik asosida yaratish imkoniyatini rivojlantirish bilan mazmunlidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Мирзахмедова, Н. Д. (2015). Применение макросов в программе Power Point для создания тестовых заданий. Наука, техника и образование, (4 (10)), 180-182.
2. Абдурахманова, Ш. А. (2017). Развитие педагогической науки в Республике Узбекистан. Молодой ученый, (1), 428-430.
3. Sh.A.Abduraxmanova, & X. Jo'rayev. (2022). MODERN WEB TECHNOLOGIES USED IN PROFESSIONAL EDUCATION. Conference Zone, 178–179. Retrieved from http://conferencezone.org/index.php/cz/article/view/248
4. Shaxnoza Abduhakimovna Abduraxmanova. (2022). INDIVIDUALIZATION OF PROFESSIONAL EDUCATION PROCESS ON THE BASIS OF DIGITAL TECHNOLOGIES. World Bulletin of Social Sciences, 8, 65-67. Retrieved from https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/721
5. Shahnoza, A. (2019). ABOUT ONE ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS'INTELLECTUAL SKILLS USING MULTIMEDIA INTERACTIVE TESTS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12)
6. Elmurodova Inoyat Abdumutalibovna. Interfaol ta'lim vositasida o'quvchilarda mustaqil fikrlash madaniyatini shakllantirish va kompetentli yondashuv mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami 19-20-may 2023-yil II QISM

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Anvarbekova Xilola Numan qizi,** o`qituvchi,[ **Анварбекова Хилола Нуман кизи**, учительница.],[ **Xilola N. Anvarbekova** teacher];manzil: O'zbekiston, Andijon viloyati, Jalolquduq tumani, Beshtol shaharchasi Xamza MFY, Beshtol ko`chasi [аддрес: Узбекистан, ул Андижанская область, Джалалкудукский район, город Бештол, Хамза МФМ, улица Бештол.], [address: Uzbekistan, Andijan region, Jalalkuduq district, Beshtol town, Khamza MFY, Beshtol street.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TEXNIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MUHANDIS MEXANIKLARNI RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIMNING USULLARI

© Y.R. Najmiddinova[1]✉

[1]Namangan muxandislik qurilish instituti, Namangan, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Bugungi kunda texnika oliy ta'lim muassasalarida muhandis mexaniklarni tayyorlash jarayonida zamonaviy va samarali ta'lim usullarini qo'llash dolzarb ahamiyatga ega. Muhandis mexaniklar sanoat va ishlab chiqarish sohasida texnik muammolarni hal qilish, yangi texnologiyalarni yaratish va joriy etishda muhim rol o'ynaydilar.

MAQSAD: Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – texnika oliy ta'lim muassasalarida muhandis mexaniklarni tayyorlashda qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim usullarini tahlil qilish va ularning o'quv jarayonida samaradorligini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: So'rovnoma natijalariga ko'ra, zamonaviy ta'lim usullari o'quvchilarning o'quv jarayoniga qiziqishini oshiradi, ularning texnik sohadagi bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatlarini rivojlantiradi. O'quvchilarning fikricha, modellashtirish va simulatsiya vositalaridan foydalanish real muhandislik vaziyatlariga tayyorlanishga yordam beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: adqiqot davomida aniqlanishicha, muhandis mexaniklarni tayyorlashda qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim usullari ularning texnik ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Amaliy mashg'ulotlar va laboratoriya darslari o'quvchilarning real texnik muammolarni echish qobiliyatlarini rivojlantiradi, ularni ish o'rinlariga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, texnika oliy ta'lim muassasalarida muhandis mexaniklarni tayyorlashda zamonaviy ta'lim usullarini qo'llash samarali natijalar beradi. Amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya darslari va simulatsiya texnologiyalari yordamida o'quvchilar texnik bilim va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llash imkoniga ega bo'ladilar.

Kalitso'zlar: muhandis mexaniklar, texnika oliy ta'lim muassasalari, ta'lim usullari, amaliy mashg'ulotlar, simulatsiya, modellashtirish, texnik ko'nikmalar, innovatsion ta'lim

Iqtibos uchun:Najmiddinova.Y.R.Texnika oily ta`lim muassasalarida muhandis mexaniklarni rivojlantiruvchi ta`limning usullari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B. 404-410.

МЕТОДИКА РАЗВИВАЮЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ИНЖЕНЕРОВ-МЕХАНИКОВ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ

© Ё.Р. Нажмидиннова[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

[1]Наманганский инженерно-строительный институт, Наманган, Узбекистан

Аннотатсия

ВВЕДЕНИЕ: на сегодняшний день актуальное значение приобретает использование современных и эффективных образовательных методов в процессе подготовки инженеров-механиков в технических вузах. Инженеры-механики играют важную роль в решении технических проблем, создании и внедрении новых технологий в области промышленности и производства.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – проанализировать современные образовательные методы, используемые при подготовке инженеров-механиков в высших технических учебных заведениях, и определить их эффективность в образовательном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: согласно результатам анкетирования, современные методы обучения повышают интерес учащихся к процессу обучения, развивают у них навыки применения знаний в технической сфере. По мнению студентов, использование инструментов моделирования и симуляции помогает подготовиться к реальным инженерным ситуациям.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в ходе исследования установлено, что современные образовательные методы, используемые при подготовке инженеров-механиков, существенно повышают их технические навыки. Практика и лабораторные занятия развивают у студентов способность решать реальные технические задачи, играют важную роль в подготовке их к работе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показывают, что использование современных образовательных методов при подготовке инженеров-механиков в технических вузах дает эффективные результаты. С помощью практических занятий, лабораторных занятий и технологий моделирования студенты получат возможность применить свои технические знания и навыки на практике.

Ключевые слова: инженеры-механики, технические вузы, методы обучения, производственная практика, симуляция, моделирование, технические навыки, инновационное образование.

Для цитирования: Нажмиддинова.Ё.Р. Методика обучения, готовящая инженеров-механиков в технических семейных образовательных учреждениях. // Inter education & global study.2024. №8(1). С. 404-410.

METHODS OF DEVELOPMENTAL EDUCATION OF MECHANICAL ENGINEERS IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

©Yoqutxon R. Najmiddinova[1]✉
[1]Namangan Engineering Construction Institute, Namangan, Uzbekistan

Annotation

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

INTRODUCTION: today, the use of modern and effective educational methods in the process of training mechanical engineers in technical higher education institutions is of urgent importance. Mechanical engineers play an important role in solving technical problems, creating and introducing new technologies in the field of industry and production.

AIM: the main goal of this study is to analyze modern educational methods used in the training of mechanical engineers in higher technical educational institutions and to determine their effectiveness in the educational process.

MATERIALS AND METHODS: according to the results of the survey, modern educational methods increase students' interest in the learning process, develop their skills in applying knowledge in the technical field. According to the students, the use of modeling and simulation tools helps to prepare for real engineering situations.

DISCUSSION AND RESULTS: during the research, it was found that the modern educational methods used in the training of mechanical engineers significantly increase their technical skills. Practical training and laboratory classes develop students' ability to solve real technical problems, play an important role in preparing them for jobs.

CONCLUSION: The results of the research show that the use of modern educational methods in the training of mechanical engineers in technical higher education institutions gives effective results. With the help of practical exercises, laboratory classes and simulation technologies, students will have the opportunity to apply their technical knowledge and skills in practice.

Key words: mechanical engineers, technical higher education institutions, educational methods, practical training, simulation, modeling, technical skills, innovative education

For citation: Yoqutxon R. Najmiddinova (2024) 'Methods of education that develop mechanical engineers in technical family educational institutions', Inter education & global study, (8(1)), pp. 404-410. (In Uzbek).

Jahon iqtisodiyotini integratsiyalashuv va globallashuv jarayonlarining ko'chayib borishi bilan halqaro maydondagi raqobat ham keskinlashadi. Bunday sharoitda oliy ta'lim muassasalarida rivojlantiruvchi ta'limning o'rni va ahamiyati bugungi kunda dolzarb vazifalardan biri bo'lib kelmoqda. Rivojlantiruvchi ta'lim muhandis-mexaniklarni o'qitish nazariyasi va amaliyotidagi muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Rivojlantiruvchi ta'lim deyilganida o'qitishni shunday tarzda tashkil etish tushuniladiki, bunda o'quv jarayoni mazmuni, o'qitish metod va shakllari talabalarni har tomonlama rivojlantirishga yo'naltiriladi. Eng avvalo, rivojlantiruvchi ta'limning muhim farqli jihatlari haqida to'xtalib o'tmoq lozim. Rivojlantiruvchi ta'lim ham axborot-reproduktiv ta'limdagi singari uchta asosiy pedagogik vazifa, ya'ni o'qitish (bilim berish), rivojlantirish va tarbiyalash vazifalari orqali amalga oshiriladi. Bu vazifalar har bir darsda mavzuni o'rganishda joriy etilishi mumkin [1].

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Ammo rivojlantiruvchi ta’lim axborot-reproduktiv (faqat ma’lumotlar berish, quruq yodlash, tayyor bilimlarni o‘zlashtirishga asoslangan) ta’limdan farq qiladi.

Rivojlantiruvchi ta’limda: a) ta’limiy vazifa (o‘qitish, bilim berish vazifasi) axborot-reproduktiv tizimdagi kabi tayyor ma’lumot-materiallarni quruq yodlashni emas, balki nazariy tushunchalar(qonuniyatlar, qonunlar, nazariyalar)ni va amaliy ko‘nikmalarni puxta egallashni nazarda tutadi. Ular muhim belgilariga ko‘ra o‘quv axborotidan alohida ajratib o‘rganiladi; b) rivojlantirish vazifasi ilmiy ijodkorlik metodlarini o‘zlashtirish uchun o‘quv faoliyatining barcha bosqichlarida talabalarning ijodiy faoliyatiga ustuvorlik berishni nazarda tutadi; v) tarbiyalash vazifasi talabalarda ijtimoiy ijodkorlikning asosiy texnologiyalari (yoki ularning ayrim amallari)ni mustaqil qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu esa o‘qituvchi va talabalarning izchil muloqoti va hamkorligini taqozo etadi.

Rivojlantiruvchi ta’lim tuzilmasi qiyinlashtirilib boriladigan predmet masalalaridan iborat bo‘lib, ular talabalarda yangi bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashga ehtiyoj uyg‘otadi, yechimlarning yangi sxemalarini yaratish va faoliyatning yangi usullarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Bunda nafaqat ilgari o‘zlashtirilgan bilim va faoliyat usullari faollashtiriladi, balki yangi farazlar ilgari suriladi, g‘oyalar izlanadi va original yechimlar ishlab chiqiladi. Buning natijasida talabalar ta’lim jarayonida intellektual va shaxsiy sifatlarini, kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniga ega bo‘ladilar. Rivojlantiruvchi ta’lim jarayonida o‘qituvchining asosiy vazifasi muhandis-mexaniklarning mustaqil bilishi va kasbiy malakalarini rivojlantirishga qaratilgan o‘quv va amaliy faoliyatini tashkil etishdan iborat [2,9].

Ta’limning rivojlantirish vazifasi muhandis-mexaniklarni ijodiy tasavvurlarini, fikrlashi, xotirasi, nutqi, amaliy kasbiy ko‘nikmalarini boytishga qaratilgan turli faoliyatlarga jalb etish orqali amalga oshiriladi. O‘qituvchi talabalarni turli amaliy o‘quv faoliyatiga jalb etib, ularning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini yanada rivojlantiradi.

1-Rasm. Muhandis-mexaniklarni rivojlantiruvchi ta’limning trayektoriyasi.

Rivojlantiruvchi ta’limdagi eng asosiy masalalardan biri – bu talabaning o‘quv-bilish faoliyatini rivojlantirishdir. Rivojlantiruvchi ta’limda talaba nafaqat muayyan bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini o‘zlashtiradi, balki o‘zining o‘quv faoliyatini

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

boshqarish usullarini ham egallaydiRivojlantiruvchi ta’limga qator umumiy talablar qo‘yiladi. Ulardan eng muhimlari quyidagilar hisoblanadi (1-rasmga qarang): maqsadga yo‘nalganlik; motivatsiya; amaliy yo‘nalganlik; o‘qitishning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi; qaytar aloqaning mavjudligi.

Ta’limning maqsadga yo‘nalganligi o‘qitish maqsadini aniq tasavvur etishni nazarda tutadi [10].

Ta’lim motivatsiyasi turlicha bo‘lishi mumkin: yangi bilim va ko‘nikmalarni egallashga qiziqish; kelgusida o‘zi egallagan kasb bo‘yicha ishlashga intilish; boshqalar bilan muloqotga kirishish istagi va boshqalar. Ta’limning amaliy yo‘nalganligi. Ishlab chiqarish ta’limi, eng avvalo, aniq korxona yoki tashkilotda muayyan amaliy ishlarni bajarish uchun zarur bo‘ladigan bilim va ko‘nikmalarni egallashga yo‘naltiriladi. O‘qitishning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi dasturning izchilligini va ta’limni kompleks amalga oshirishni nazarda tutadi. Qaytar aloqaning mavjudligi. Bu tamoyilning mohiyati shundan iboratki, ta’lim natijasi uning maqsadlariga muvofiq kelishi lozim. Ta’lim samaradorligio‘qitish maqsadiga erishish natijasiga iarab baholanadi.

O‘qish jarayonida muhandis-mexaniklarni doimiy ravishda aqliy jihatdan rivojlantirish va tarbiyalab borish lozim. Buning uchun, eng avvalo, o‘qituvchi talabalarning rivojlanish darajasini qayd etishni o‘rganishi zarur. Agar muhandis-mexaniklar oldiga aniq maqsad qo‘yilsa va bilimlarni mustaqil o‘zlashtirish zarurati tug‘ilsa, ularning aqliy jihatdan rivojlanishi ancha muvaffaqiyatli bo‘ladi. Talaba muayyan vazifani amalga oshirish uchun fikrlaydi, izlanadi. Bu ish bir necha amallarni o‘z ichiga qamrab oladi. U kuzatadi, tahlil qiladi, o‘quv masalalarini yechish uchun ma’lum qoidalarni qo‘llaydi. Shuning uchun, o‘qituvchi talaba chuqur fikrlashga o‘rgatishi kerak. Ta’limning rivojlantirish vazifasi ana shundan iborat [3,8]. Ta’lim ham, tarbiya ham talaba shaxsini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bois, ta’limning rivojlantirish vazifasi haqida so‘z yuritishga zarurat yo‘qdek tuyuladi. Ammo bugungi kunda amaliyot ko‘rsatadiki, o‘qitish jarayonida ta’limning rivojlantirish vazifasini muvaffaqiyatli ravishda amalga oshirish mumkin. Bunda ta’limning maxsus rivojlantiruvchi yo‘nalishi shakllantiriladi. Talabalar sensor qabul qilish, harakat, intellektual, irodaviy, emotsional, motivatsion va kasbiy-amaliy ko‘nikma va malakarini rivojlantirishga qaratilgan faoliyat turlariga jalb etiladi. Ana shunga bog‘liq holda, o‘tgan asrning oltmishinchi yillarida pedagogikada «rivojlantiruvchi ta’lim» atamasi paydo bo‘ldi [4]. Rivojlantiruvchi ta’lim talabalarda nafaqat bilim va maxsus amaliy ko‘nikmalarni, balki shu bilan birga ularni umumiy rivojlantirishni va bu borada maxsus chora-tadbirlar ishlab chiqishni nazarda tutadi.

L.V. Zankovning e’tiroficha[6], ta’lim jarayonida talabalarni ijodiy fikrlashini jadal rivojlantirish uchun o‘qitishni qiyinlik darajasi ortib boradigan tartibda tashkil etish, talabalarning o‘z o‘quv-amaliy faoliyati mazmunini anglab yetishini ta’minlash zarur. Shu bilan birga, talabalarda «fikrlash» yoki «kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirish» tushunchasini “shakllantirish” tushunchasi bilan tenglashtirib bo‘lmaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Rivojlanish shaxsning barcha sohalarini qamrab oladi. Va shuning uchun ham, hozirgi zamon didaktikasida ta'limning rivojlantiruvchi ta'sirini kengaytirish yo'llari izlanmoqda. Ta'limning rivojlantirish vazifasining o'ziga xosligi shundaki, u mustaqil ravishda mavjud bo'la olmaydi, balki o'qitish (bilim berish) va tarbiyalash vazifalarining natijasi hisoblanadi. Talabaning rivojlanishi o'qitish jarayonida ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarning qanchalik darajada muvaffaqiyatli joriy etilganligiga bog'liq [5,7]. Ta'limning bu uch vazifasini o'quv jarayoni oqimida «bir-birlari bilan kesishmaydigan uch parallel chiziq» tarzida tasavvur etib bo'lmaydi.Ular bir-biri bilan qo'shilib ketadi va o'zaro uzviy bog'liq bo'ladi: biri ikkinchisidan oldin amalga oshib, boshqasi uchun sabab bo'lishi, uchinchisi uning oqibati bo'lib, ayni vaqtda birinchi sababni faollashtirishi mumkin. O'qitish (bilim berish) va tarbiyalash vazifalarining birligi ta'limning rivojlantirish vazifasining asosini tashkil etadi. Rivojlantirish vazifasi ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarni jadallashtiradi. Ta'limning vazifalari dialektik xarakterga ega.

Biz muhandis-mexaniklarni nafaqat kasbiy ko'nikmalarini, balki metapredmet kompetensiyalarni hamda ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish holatini o'rganish maqsadida so'nggi yillarda nashr etilgan bir qancha psixologik-pedagogik va o'quv adabiyotlarini tahlil qilib chiqdik. Ularda asosan talabalarga bilim berish metodikasi va ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash mashqlari haqida so'z yuritilgan. Holbuki kasbiy-amaliy ko'nikmalar va ijodkorlik qobiliyatining rivojlanishi bevosita amaliy faoliyat bilan uzviy bog'liq. Shu bois, eng avvalo, kasbiy ko'nikmalarni va ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish yo'llari haqida so'z yuritmoq lozim.

Shuni eslatib o'tish lozimki, rivojlantiruvchi ta'lim talabalarni tizimli o'qitishdan iborat. Ijodkorlikka o'rgatish talabalarni ijodiy faoliyat metodlari va texnologiyalari bilan tanishtirishni talab etadi. Muammolarni yechish va tizimlarni rivojlantirish metodlari eng muhim hisoblanadi. Muammolarni yechish va tizimlarni rivojlantirishning ilmiy asoslangan metodlari bugungi kunda rivojlantiruvchi ta'lim tizimida yetishmaydi.

Xulosa qilib aytish mumkunki ta'lim, ijodkorlik va rivojlanishning bog'liqligi muammosini qarab o'tishda quyidagi masalalarga alohida e'tibor qaratish lozim: talabaning shaxsi va kasbiy amaliy ko'nikma va malakalarini hamda metapredmet kompetensiyalarini rivojlantirish va uni ijodiy yondashuvlarga o'rgatish ancha murakkab involyutsion-evolyusion jarayon bo'lib, uning natijasida xulq-atvori, shaxsi, faoliyati va aql-idrokida progressiv o'zgarishlar yuz beradi. Jamiyat taraqqiyoti bo'lajak mutaxassislar shaxsi, kasbiy ko'nikmalari, ijodkorligi va axloqiy imkoniyatlarini rivojlantirishga mutlaqo yangicha yondashuvlarni taqozo etmoqda. Bu esa ta'limda istiqbolli yo'nalishlarni belgilash va yangi strategiyalarni ishlab chiqishni talab qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. 1.Нажмиддинова Ё.Р. Коллеж талабаларида касбий кўникмаларни ривожлантириш методикаси. Монография. - Тошкент.- "Sano-standart" 2018. 128.б.
2. 2.Najmiddinova Yo. R. Conditions of Forming Professional Abilities and Skills on

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Competence Approach among Colleges Students // Eastern European Scientific Journal. – Germany, 2018. -№4. – P.196-199.
3. Najmiddinova Yo. R., Inamov D. D., Davronova M. U., Inamiddinova D. K. METHODOLOGY OF THE FORMATION OF GENERAL VOCATIONALTRAINING IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE BASIS OF COMPETENCY APPROACH // PALARCH'S JOURNAL OF ARCHAEOLOGY OF EGYPT / EGYPTOLOGY, PJAEE, 17 (6) (2020). – 3663-3679 page. http://www.palarch.nl/index.php/jae/article/view/1482
4. Najmiddinova Yo. R., Ibragimov R. Sh., Yigitaliyev J. A. THE CONCEPT OF ICT COMPETENCE OF PERSONNEL. THE IMPORTANCE OF HAVING ICT COMPLEMENT AND INFORMATION CULTURE // INTERNATIONAL ENGINEERING JOURNAL FOR RESEARCH AND DEVELOPMENT - Vol. 5 Issue 2, March 2020... http://www.iejrd.com
5. Нажмиддинова Ё.Р. Regional training centers: the establishment, implementation, prospects // Высшая школа. – Уфа., 2017. -№ 11. -Б. 40-42.
6. Занков Л. В. Избр. пед. Труды. –М., 1990. С. 102–115.
7. ЁКУТХОН Н., Абдуллаева Н., МУХАЙЁ Д. Перспективы адаптации выпускников профессиональных колледжей на производственных предприятиях //European research. – 2016. – №. 3 (14).
8. Нажмиддинова Ё.Р. Запрограммированная вспомогательная компьютерная система – как информatsionно-образовательная среда в обучении инженеров-техников // ЎзМУ Хабарлари, 2019.№1/2.- 131-134 стр.
9. Нажмиддинова Ё.Р., Давронова М.У. Бўлажак муҳандис-техникларда касбий тарбия муаммоси. – "Техника ва технологик фанлар соҳаларининг инноватsion масалалари" мавзусидаги халқаро илмий-техник анжумани. ТДТУТФ -2020 йил. 24-бет.
10. Askarov I. B. Management and planning of the formation of research skills of future teachers of vocational education // School of the future. - 2017. - No. 2. - p. 10-15.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Najmiddinova Yoqutxon Ruxiddinovna**,dotsent [**Нажмиддинова Ёқутхон Рухиддиновна**,доцент],[**Yoqutxon R.Najmiddinova** associate professor]; manzil: O'zbekiston, 160100, Namangan viloyati, Shahar: Namangan, Islom Karimov ko'chasi (sobiq Do'stlik shoh ko'chasi), 12 [adrec: Uzbekistan, ul. 160100, Namanganskaya oblast, Gorod: Namangan, uliца Islama Karimova,],[address: Uzbekistan, 160100, Namangan region, City: Namangan, Islam Karimov Street (formerly Do'stlik Shoh Street).]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

NUTQIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNING FONEMATIK IDROKINI RIVOJLANTIRISH BO‘YICHA KORREKSION PEDAGOGIK ISH MAZMUNI

© Z.M. Axmedova[1]✉

[1]Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun fonematik idrokni rivojlantirishga qaratilgan korreksion pedagogik ishning mazmuni va ahamiyati yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarda fonematik idrokni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan korreksion pedagogik yondashuvlarni aniqlash va samarali metodlarni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda fonematik idrokni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik adabiyotlar tahlil qilindi va nutqiy nuqsonlarni aniqlash uchun diagnostik testlar qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatadiki, nutqiy nuqsonlarga ega bolalarda fonematik idrokni rivojlantirish logopedik mashg‘ulotlar va maxsus pedagogik yondashuvlar yordamida sezilarli darajada yaxshilanishi mumkin.

XULOSA: Tadqiqot natijalari fonematik idrokni rivojlantirish bo‘yicha korreksion pedagogik ishlarning bolalarning nutqiy rivojlanishidagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: fonematik idrok, nutqiy nuqson, korreksion pedagogika, logopedik mashg‘ulotlar, tinglash mashqlari, nutqiy rivojlanish, talaffuz.

Iqtibos uchun: Axmedova.Z.M. Nutqida nuqsoni bo`lgan bolalarning fonematik idrokini rivojlantirish bo`yicha korreksion pedagogik ish mazmuni.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.411-416.

СОДЕРЖАНИЕ КОРРЕКЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ ФОНЕМИЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ ДЕТЕЙ С ДЕФЕКТАМИ РЕЧИ

© З. М. Ахмедова[1]✉

[1]Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье раскрывается содержание и значение коррекционной педагогической работы, направленной на развитие фонематического восприятия у детей с речевыми нарушениями.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — определить коррекционные педагогические подходы, необходимые для развития фонематического восприятия у детей с речевыми нарушениями, и разработать эффективные методы.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ педагогической литературы, направленной на развитие фонематического восприятия, а также использовались диагностические тесты для выявления речевых нарушений.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что развитие фонематического восприятия у детей с речевыми нарушениями может быть значительно улучшено с помощью логопедических занятий и специальных педагогических подходов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают важность коррекционной педагогической работы для развития фонематического восприятия в речевом развитии детей.

Ключевые слова: фонематическое восприятие, речевые нарушения, коррекционная педагогика, логопедические занятия, упражнения на восприятие, речевое развитие, произношение.

Для цитирования:Ахмедова.З.М. Содержание коррекционно-педагогической работы по развитию фонематического восприятия детей с дефектами речи.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 411-416.

CONTENTS OF THE CORRECTION PEDAGOGICAL WORK ON DEVELOPING THE PHONEMIC PERCEPTION OF CHILDREN WITH SPEECH DEFECTS

©Zuxra M. Axmedova[1]✉
[1]Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article highlights the content and significance of correctional pedagogical work aimed at developing phonemic perception in children with speech impairments.

AIM: the main objective of the study is to identify the correctional pedagogical approaches necessary for developing phonemic perception in children with speech impairments and to develop effective methods.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing pedagogical literature focused on developing phonemic perception, as well as using diagnostic tests to identify speech impairments.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that phonemic perception development in children with speech impairments can be significantly improved through speech therapy sessions and special pedagogical approaches.

CONCLUSION: the study results confirm the importance of correctional pedagogical work for phonemic perception development in children's speech development.

Keywords: phonemic perception, speech impairment, correctional pedagogy, speech therapy sessions, listening exercises, speech development, pronunciation.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Zuxra M. Axmedova. (2024) 'Content of corrective pedagogical work on the development of phonemic perception of children with speech defects', Inter education & global study, (8(1)), pp. 411-416. (In Uzbek).

Nutq inson uchun bilish, faollikni rivojlantirish, atrofdagi kishilar bilan muloqotda bo'lishning asosiy vositasidir. Inson shaxsining kamol topishida nutq juda katta ahamiyatga ega. Nutq - til tizimi bo'lib ko'plab aloqalarga kirishadi, jumladan, ma'noni so'zga aylantiradigan hamda inson ongi va his-hayajonlari bilan uzviy bog'liq bo'lgan semantik axborot apparati, psixofiziologik hodisasi, muloqot va ijtimoiy aloqa vositachilari ularning asosiylari hisoblanadi.

Nutq faoliyatining ayrim tomonlarini rivojlantirishga qo'yiladigan talablarni aniqlash maqsadida quyidagi maxsus ishlar amalga oshiriladi: talaffuz malakalarini shakllantirish; fonematik idrokini rivojlantirish; tovush analiz va sintezi ko'nikmalarini rivojlantirish.

Korreksion ta'limning maqsadi - bolalarda umumiy va nutq kamchiliklarini tuzatish hamda bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus logopedik metod va usullarni qo'llash yo'li bilan bolaning yoshiga muvofiq lug'at boyligi va mustaqil nutq bilan birga to'g'ri, aniq, ravon nutqni tarbiyalashga yo'naltirilgan.

Logopedik mashg'ulotda quyidagi ishlar amalga oshiriladi: bolalarda so'zning morfologik tarkibiga va so'zlarning o'zgarishga e'tiborni jalb etish hamda so'zlarning gapda bog'lanishini rivojlantirish. Bolalarga oddiy yoyiq va qo'shma gaplarni to'g'ri tuzishlari, mustaqil nutqda turli konstruksiyadagi gaplarni qo'llash ko'nikmalarini tarbiyalash, mustaqil nutqni rivojlantirish, lug'atini boyitish, talaffuzini to'g'irlash asosida savodga o'rgatish, ixtiyoriy diqqat va xotirani, eshituv idrokini rivojlantirishni o'rgatish.

Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning eshituv idrokini rivojlantirish bo'yicha olib boriladigan korreksion ish tizimi shartli ravishda 3 davrga bo'linadi. Ularning har birining mazmuni va xajmi jixatidan farq qilgan xolda bir-biriga bog'liqdir. Korreksion logopedik ishning oldingi davri keyingi davrdagi ish mazmunini o'zlashtirib olishga bolalarni tayyorlaydi.

Tayyorlov davrda olib boriladigan ishlar quyidagilarni o'z ichiga oladi: artikulyatsion apparat xarakatchanligini rivojlantirish, to'g'ri talaffuz qilinadigan tovushlarni aniqlash, tovushlarni nutqga qo'yish, eshituv idrokini rivojlantirish, tovushlar differensiatsiyasi ustida ishlash, so'z va bo'g'in ichidan tovushni ajratish. Nutqning tovush tomonining shakllanishida faqatgina artikulyator motorikaning efferent zvenosining shakllanganligi emas, balki nutqiy sezgilar- kinesteziyalar ham muhim axamiyat kasb etadi. N.I Jinkin qaytish reaksiyasining bo'lmasligi nutqiy organlar xarakati mashqlari uchun tajriba to'planishini to'xtadi deb ta'kidlagan, qaytish reaksiyalarining (kinesteziya) kuchayishi nutqni o'zlashtirishni tezlashtiradi va engillashtiradi. Xarakat – kinestetik aloqalarni rivojlantirish uchun tovush talaffuzi vaqtida artikulyator organlar xolatini aniqlovchi maxsus mashqlar bajartiriladi. Mashqlarni bajarish jarayonida bolalarning diqqati doimo kinestetik sezgilarga qaratiladi. Artikulyator xarakatlarning kinestetik asosini shakllantirish turli xil mashqlarni bajarish jarayonida amalga oshiriladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Artikulyatsion apparat xarakatchanligini va to‘g‘ri artikulyatsiyani tarbiyalash ishlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi: statik va dinamik mashqlar, artikulyator apparat xarakatchanlik kuchini, xarakatlar aniqligini rivojlantirish, nutq apparat muskullaridagi taranglikni yo‘qotish, xarakatlarning me’yoriy tempini tarbiyalash.

Korreksion ta’limning birinchi davridagi vazifalardan biri tovushlarni nutqga qo‘yish, bolalarda buzilgan artikulyatsion tizimlarni korreksiyalashga yo’naltirilgan. Tovushlarni nutqga qo‘yish individual mashg‘ulot davomida, har bir bolaga 10 – 15 daqiqa ajratilgan xolda olib boriladi. Xar bir aniq xolatda tovushlarni nutqga qo‘yish usullari tanlanadi. Ularni tanlashda bola shaxsiga, talaffuzdagi kamchilik hususiyatlariga, nutq hususiyatlariga e’tibor berilishi lozim. Tovushni nutqga qo‘yish bo‘yicha olib boriladigan ishlar rejalashtirilar ekan, logopedik ishni va tovushni nutqga qo‘yish qoidalarini ketma-ketligini xisobga olish zarur. Asosiy diqqat e’tibor tovush artikulyatsiyasini ongli ravishda mustaxkamlashga qaratilib, bolalar til, lablar, qay xolatda turganligini ko‘rsatib va aytib bera olishlari kerak. Bolalar diqqati ko‘proq tovushlar artikulyatsiyasiga qaratiladi. Korreksiyalash usullari artikulyatsion apparat tuzilishi va funksiyasini xisobga olgan xolda tanlanadi.

Nutqning fonetik - fonematik rivojlanmaganligini korreksiyalash analitik- sintetik mashqlarni murakkablashtiruvchi tizim orqali logopediyada qabul qilingan usullarni qo‘llash bilan olib boriladi. Bunda bolalarni nutq organlari artikulyatsiyasiga ongli yondoshishga, o‘z talaffuzini nazorat qilishga, nutqga qo‘yilgan tovushlarnigina emas, balki nutqdagi barcha tovushlarni aniq va to‘g‘ri talaffuz etishga, tovushlarni xosil bo‘lish o‘rni va jarangdorligiga ko‘ra tasniflab berishga o‘rgatish lozim. Bunday tayyorgarlik ishlaridan so‘ng bolalar tovush analizi operatsiyasini shakllantirishga, ya’ni bo‘g‘in va so‘zlarda tovushlarni ajrata bilishga o‘rgatiladi.

Korreksion ta’limning ikkinchi davrida tovushlarni nutqga qo‘yish davom ettiriladi, nutqga qo‘yilgan tovushlarni nutqda mustaxkamlash, eshitish idrokini rivojlantirish, tovush analizi va sintezini shakllantirishdan iborat. Ya’ni so‘zda tovush o‘rnini topish, so‘zlarda tovushlar soni va ketma-ketligini aniqlash, nutqning leksik grammatik tomonini boyitish va rivojlantirish bo‘yicha logopedik ish olib boriladi. Ushbu davrda xam tovushlarni nutqga qo‘yish ishlari davom ettiriladi. Tovushlarni nutqda mustahkamlashda bolalar tovushlarni to‘g‘ri va aniq talaffuz qila olganlaridan so‘ng o‘tiladi. Tovushlarni nutqda mustaxkamlash uchun turli xil ish turlaridan foydalaniladi: kerakli tovush ishtirok etgan bo‘g‘inlar, bo‘g‘in birikmalari, so‘z, jumlalarni logoped ketidan qaytarish, rasmlar bo‘yicha so‘zlarni mustaqil talaffuz etish, berilgan tovushga so‘z o‘ylab toppish, o‘qilgan matnni qayta xikoya qilib berish, kerakli tovushni o‘z ichiga olgan topishmoq, tez aytish, maqol, kichik-kichik matn va she’rlarni aytib berish. Tovushlar differensiatsiyasi ustida ish olib borish ikkinchi davrning asosiy vazifalaridandir. Logopedik ish ko‘rish, eshitish, taktil va kinestetik nazoratga tayangan xolda olib boriladi.

Fonematik idrokini rivojlantirish bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishning asosiy vazifasi xisoblanadi. Fonematik idrokni rivojlantirish ishlari tovush analizini shakllantirish bilan o‘zaro bog‘liq xolda olib boriladi. Fonematik idrokni rivojlantirish

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ishlarida quyidagi mashqlardan foydalaniladi: nutqiy bo‘lmagan tovushlarni ajratish; tovushlar qatoridan ma’lum tovushlarni ajratish (akustik va artikulyatsion belgilari o‘zaro yaqin bo‘ladi); so‘z tarkibidan ma’lum tovushni ajratish (tovush tarkibi jixatidan yaqin va uzoq bo‘lgan tovushlar); berilgan tovushga so‘z o‘ylab topish; bitta tovush bilan farq qiluvchi bo‘g‘inlar qatorini qaytarish; berilgan ma’lum tovushga rasm tanlash; nutqta to‘g‘ri talaffuz qilinadigan so‘zlardan o‘zlashtirilgan tovushlarni mustaxkamlash; so‘z tarkibidagi aloxida tovushlarni eshita bilish.

Ta’limiy mashg‘ulotlarni o‘yin ko‘rinishida o‘tkazish tavsiya etiladi. Xar bir o‘yin boshqa vazifalarni ya’ni; so‘zlar, gaplar va mustaqil nutqda tovushlarini to‘g‘ri talaffuzini mustahkamlashni ko‘zlagan xolda o‘tkaziladi. O‘yinlar nutqda tovushlarni mustaxkamlash va aniqlash, fonematik idrokni rivojlantirishga xizmat qiladi. Mashg‘ulot davomida “Topchi nimani ovozi”, “ Ovoz qayerdan kelyapti”, “So‘zdagi tovushni top”, “ Kim ko‘proq so‘z topadi”, “ Rasmlarni eslab qol” kabi o‘yinlardan foydalanish tavsiya etiladi. Aniq kinestetik va eshitish sezgilariga tayangan holda olib borilgan tovush analizi va sinteziga oid mashqlar o‘z navbatida nutq tovushlarini o‘zlashtirishga, o‘z talaffuzi ustida mustaqil nazorat ko‘nikmalarini tarbiyalashga, disgrafiya va disleksiyani oldini olishga yordam beradi. Korreksion ta’limning so‘nggi davrining maqsadi nutqiy muloqot sharoitida fonematik idrok va to‘g‘ri tovush talaffuzi ko‘nikmalarini mustaxkamlashdir.

Korreksion ta’limning uchunchi davrida bolalarda tovush analizi malakalarini shakllantirishga oid korreksion ishlar davom ettiriladi. Bunda ish xarakatning quyidagi algoritmidan foydalaniladi: so‘zdagi tovushlarni baland ovozda takrorlab, to‘g‘ri talaffuz qilish, so‘zdagi har bir tovushni eshitish va uni qo‘shni tovushdan ajrata bilish, so‘zdagi tovushlarni navbat bilan aytish. Logopedik mashg‘ulotlarda aloxida operatsiyalarni bajarish bilan birga nutqiy materialning analiz va sintezi bilan bog‘liq xamma aqliy ish xarakatlar tizimi qayta ishlanadi. Korreksion ta’limning muhim vazifalaridan biri oppozitsion va to‘g‘ri talaffuziga erishilgan tovushlar differensiatsiyasiga oid mashg‘ulotlar xisoblanadi. Ushbu mashg‘ulotlarda artikulyatsion va akustik belgilari jixatidan o‘xshash tovushlar differensiatsiyasiga oid turli usullar qo‘llaniladi. Mashg‘ulotlarda bolalar diqqati, xotira, tafakkur operatsiyalari (analiz, sintez, solishtirish, umumlashtirish), nazorat va o‘z-o‘zini nazorat qilish, mustaqillikni rivojlantiruvchi ishlar olib boriladi.

Nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning fonematik idrokini rivojlantirish bo‘yicha korreksion pedagogik ish mazmuni bolani juda yoshligidan boshlab narsalarni tanishga, atrofdagilarning ovozini eshitishga o‘rgatib borish kerak. Fonematik idrok – nutq tovushlarini eshitish orqali idrok qilish qobiliyatidir. Fonematik idrokni rivojlantirish maqsadida maxsus logopedik o‘yin va mashqlardan foydalaniladi.

Bu o‘yinlar xilma-xildir. Nutqning fonematik idrok tomonidagi kamchiliklarni bartaraf etish tizimi quyidagilarni o‘z ichiga oladi: tovush artikulyatsiyasini aniqlash, bo‘g‘in va so‘zlarda tovushlarni ajratish; berilgan tovushning so‘zdagi o‘rnini topish (so‘z boshida, o‘rtasida, oxirida); eshitish orqali nutq tezligini ajrata olish malakasini rivojlantirish; tovush kuchini eshitish orqali ajrata olish ko‘nikmasini rivojlantirish; tovushni to‘g‘ri artikulyatsiyasini tasvirlash; eshitish orqali ovoz tonini aniqlay olish malakasini

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

rivojlantirish va boshqalar. Bolalarning nutqiy tovushlarni farqlash qobiliyatini rivojlantirish masalasi qabul qilinadigan materialni asta-sekinlik bilan murakkablashtirishni mashg‘ulotlarda tovushlarni farqlab qabul qila oladigan hajmda kengaytirishni talab qiladi. Har bir mashg‘ulotlarda beriladigan nutqiy material hajmi oshirib boriladi. Ishda tahliliy-sintetik (umumlashtiruvchi) usullar qo‘llaniladi. Nutqni eshitib qabul qilishni o‘qitishda bolalarning eshitish imkoniyatiga, nutqiy rivojlanish va boshqa alohida o‘ziga xos hususiyatlariga bog‘liq xolda olib boriladi. Nutqiy eshitishni rivojlantirish bo‘yicha ishlar samaradorligi birinchi navbatda o‘qitishning nutqni eshitib qabul qilishni o‘rgatish masalasiga javob bera oladigan asoslangan talablariga, ishni rejalashtirilishiga, tashkillashtirilishiga va mazmuniga bog’liq.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Абелева И.Ю. Речь о речи: коммуникативная система человека.М.: 2004.
2. Ayupova M.Yu. Logopediya. Faylasuflar milliy jamiyati. – T.: 2017.
3. Логопедия / Под ред. Волкова Л.С -М.: Просвещение,1993.
4. Методы обследования речи детей: Пособие по диагностике речевых нарушений / Под общ. ред. Г.В. Чиркиной. - М.: 2003.
5. Филичёва Т.Б. Особенности формирования речи детей дошкольного возраста. – М.: 2000
6. Жинкин. Н.И. Речь как проводник информации. — М.: Наука, 1998

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Axmedova Zuxra Mirzabek qizi**, dotsent, [**Ахмедова Зухра Мирзабек қизи**, доцент], [**Zuxra. M. Axmedova**, associate professor]; manzil: O‘zbekiston, Toshkent sh.Chilonzor tumani, Bunyodkor ko`chasi 27-uy. [адрес: Узбекистан, ул. Город Ташкент, Чиланзорский район, улица Бунёдкор, 27], [address: Uzbekistan, 27 Bunyodkor street, Chilonzor district, Tashkent city.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

MAMLAKATIMIZDAGI INKLYUZIV TA’LIM MUAMMOLARI VA ULARNI HAL ETISH YO‘LLARI

© Z.S. Sadinova[1]✉

[1]Samarqand davlat universitetining Kattaqo‘rg‘on filiali, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada mamlakatimizda inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirishda uchrayotgan muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – mamlakatimizda inklyuziv ta’limni rivojlantirishda duch kelinayotgan asosiy muammolarni aniqlash va ularni hal etish uchun samarali echimlar taklif qilishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda amaldagi ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’lim jarayonini kuzatish, o‘qituvchilar va ota-onalar bilan intervyular o‘tkazish hamda mavjud qonunchilik va ta’lim dasturlarini tahlil qilish usullari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar inklyuziv ta’limni amalga oshirishda kadrlar etishmasligi, infratuzilma kamchiliklari, metodik materiallarning cheklanganligi va o‘qituvchilar uchun maxsus tayyorgarlik dasturlarining kamligi kabi muammolar mavjudligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari mamlakatimizda inklyuziv ta’lim tizimini samarali rivojlantirish uchun kadrlar tayyorlash, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va ijtimoiy tushunchalarni o‘zgartirish kabi kompleks chora-tadbirlar zarurligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, teng imkoniyatlar, ijtimoiy integratsiya, maxsus ehtiyojli bolalar, kadrlar tayyorlash, infratuzilma, xabardorlik oshirish.

Iqtibos uchun: Sadinova Z.S. Mamlakatimizdagi inklyuziv ta`lim muammolari va ularni hal etish yo`llari. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.417-422.

ПРОБЛЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАШЕЙ СТРАНЕ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

© З.С. Садинова[1] ✉

[1]Каттакурганский филиал Самаркандского государственного университета, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются проблемы, возникающие в процессе развития инклюзивного образования в нашей стране, и пути их решения.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявление основных проблем, с которыми сталкивается инклюзивное образование в нашей стране, и предложение эффективных решений для их устранения.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались методы наблюдения за процессом инклюзивного образования в действующих учебных заведениях, интервью с учителями и родителями, а также анализ существующего законодательства и образовательных программ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что при внедрении инклюзивного образования существуют такие проблемы, как нехватка кадров, недостатки инфраструктуры, ограниченность методических материалов и недостаточное количество специальных программ подготовки для учителей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали, что для эффективного развития системы инклюзивного образования в нашей стране необходимо принять комплексные меры, такие как подготовка кадров, укрепление материально-технической базы и изменение социальных представлений.

Ключевые слова: инклюзивное образование, равные возможности, социальная интеграция, дети с особыми потребностями, подготовка кадров, инфраструктура, повышение осведомленности.

Для цитирования: Саднова.З.С. Проблемы инклюзивного образования в нашей стране и пути их решения.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 417-422.

PROBLEMS OF INCLUSIVE EDUCATION IN OUR COUNTRY AND WAYS TO SOLVE THEM

© Zarina S. Sadinova[1]✉
[1]Kattakurgan branch of Samarkand State University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the challenges encountered in developing the inclusive education system in our country and the ways to address them.

AIM: the main objective of the study is to identify the primary challenges faced in the development of inclusive education in our country and to propose effective solutions to overcome them.

MATERIALS AND METHODS: the study utilized methods such as observing the inclusive education process in existing educational institutions, conducting interviews with teachers and parents, and analyzing existing legislation and educational programs.

DISCUSSION AND RESULTS: the results indicated several issues in implementing inclusive education, including a shortage of personnel, infrastructural deficiencies, limited methodological materials, and a lack of specialized training programs for teachers.

CONCLUSION: the study results demonstrate the necessity of comprehensive measures, such as training personnel, strengthening the material and technical base, and changing social perceptions, for the effective development of the inclusive education system in our country.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Keywords: inclusive education, equal opportunities, social integration, children with special needs, personnel training, infrastructure, awareness raising.

For citation: Zarina S. Sadinova (2024) `Problems of inclusive education in our country and ways to solve them ' media competence, (8(1)), pp. 417-422. (In Uzbek).

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda imkoniyati cheklangan bolalar uchun alohida e’tibor qaratilmoqda. Ularni sog’lom bolalardan ajratmagan holda ta’lim-tarbiya berish, jamiyatda o‘z o‘rniga ega shaxs bo‘lib etishishlari va turli sohalarda muvaffaqiyatga erishishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Xususan, maktablarda alohida yordamga muhtoj bolalar uchun inklyuziv ta’lim va boshlang’ich tayanch – korreksion sinflar faoliyati yo‘lga qo‘yilayotganligi buning yorqin dalilidir.

Inklyuziv ta’lim nima va u qanda ta’lim tizimi? "Inklyuziv" so‘zi inglizcha "inclusive" so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, o‘zbek tiliga tarjima qilinganda "shu jumladan" yoki "birlashtiruvchi" degan ma'noni anglatadi. Yoshi, jinsi, etnik kelib chiqishi, jismoniy yoki intellektual qobiliyatlari, ijtimoiy mavqei va boshqalardan qat'i nazar, barcha odamlarning ishtirokini o‘z ichiga olishga qaratilgan tushuncha yoki yondashuvni bildirish uchun ishlatiladi.

Inklyuziv ta’limni rivojlantirish masalasi O‘zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida ham o‘z aksini topgan. Jumladan, Yangi tahrirdagi konstitutsiyamizning 50-moddasida: “Ta’lim tashkilotlarida alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim va tarbiya ta’minlanadi” deb belgilab qo‘yilganligi, yurtimizda imkoniyati cheklangan bolalar uchun inklyuziv ta’lim jarayoni tashkil etilganligining qonuniy isbotidir.

“Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ – huquqiy hujjatlar tasdiqlash to‘g‘risida“ gi qarorda mamlakatimiz ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’lini joriy etishning me’yoriy – huquqiy asoslari, joriy etish tartibi, me’zonlari belgilangan. Unga ko‘ra, o‘quvchilarning bino ichida harakatlanishi va ta’lim olishlari uchun maxsus sharoitlar yaratilgan maktablarda inklyuziv va boshlang’ich tayanch korreksion sinflar tashkil etiladi. Qarorda inklyuziv ta’lim sinfi hamda boshlang’ich tayanch korreksion atamalariga quyidagicha ta’rif keltirilgan:

- inklyuziv ta’lim sinfi – maktabdagi imkoniyati cheklangan bolalarning boshqa bolalar bilan teng huquqli va birgalikdagi ta’lim olishlari shaklida tashkil etilgan sinf.

- boshlang’ich tayanch korreksion sinfi – maktabda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun alohida tashkil etilgan boshlang’ich sinf.O‘quvchilarni mazkur sinflarga qabul qilishda ota-onalar va ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar hamda Psixolog-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasiga ko‘ra amalga oshiriladi. Inklyuziv va boshlang’ich tayanch-korreksion sinflarga faqat bir xil tashxisdagi o‘quvchilar qabul qilinadi.

Ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni tashkil etishning barcha uchun foydali tomonlari juda ko‘p. Ularning har birini alohida keltirib o‘tamiz: maxsus ta’limga ehtiyoji bor bolalarning o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsata olishi; ta’lim-tarbiya olib, savod chiqarishi; yangi do‘stlar orttirishi; turli sohalarda muvaffaqiyatlarga erishishi; boqimandalikni yo‘qotishi;

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

shaxsiy rivojlanishi va jamiyat uchun foyda keltiradigan inson bo‘lib etishishini ta’minlashga xizmat qiladigan ta’lim turi bu- inklyuziv ta’limdir.

Butun dunyoda mavjud bo‘lgan segregatsiya tushunchasi yurtimizda ham saqlanib qolmoqda. Segregatsiya bu – insonlarni ularning holatiga qarab ajratib quyish. Masalan, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun alohida ixtisoslashtirilgan maktab internetlarini olsak, ular faqat shunday insonlarga ta’lim-tarbiya berish uchun moslashtirilgan, ya’ni sog’lom odamlardan ajratib ta’lim berish maqsadida. Segregatsiya muhitida ta’lim olgan shaxsning jamiyatga qo‘shilib ketishi birmuncha qiyin kechadi. Unda odamlardan tortinish, qo‘rquv hissi nisbatan yuqori bo‘ladi. Segregatsiya tushunchasiga qarama-qarshi bo‘lgan tushuncha bu inklyuziya tushunchasidir. Inklyuziya – imkoniyati cheklangan shaxslarni qabul qilib, sharoit yaratib, ularni keng jamiyatga qo‘shish. Demak, inklyuziya va inklyuziv ta’limning mohiyatidan kelib chiqadigan bo‘lsak, ikkisida ham maxsus ta’lim va tarbiyaga muhtoj bolalarning maxsus maktablarda emas, balki sog’lom bolalar o‘qiydigan oddiy maktablarda ham ta’lim-tarbiya olishlari mumkin.

Inklyuziv ta’limda echimini kutayotgan ko‘plab muammolar ham mavjud. Bularga ko‘plab misollarni keltirib o‘tsak bo‘ladi.

- ota-onalarning imkoniyati cheklangan bolalarini maktablarga bermasdan, jamiyatdagi odamlardan yashirish holatlari va natijada boqimandalikning vujudga kelishi;
- jamiyatda maxsus ta’limga muhtoj odamlar uchun noto‘g’ri qarashlar mavjudligi;
- maktablarda darsliklar etishmasligi;
- pedagog o‘qituvchilarning maxsus bilim va psixologik malakaga ega emasligi;
- ta’lim dargohlarida imkoniyati cheklangan bolalarning harakatlanishi uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlar yo‘qligi;
- olis hududlarda inklyuziv ta’limga bo‘lgan munosabatning qoniqarsizligi;
- imkoniyati cheklanganlar uchun transport vositalarining yo‘lga qo‘yilishdagi muammolar;
-maktabda o‘quvchilar tomonidan imkoniyati cheklangan bolalarni kamsitish holatlari;
- nuqsoni bor bo‘lgan bolalarni davolash uchun mutaxassislar va apparatlarning etishmasligi;
- ota-onalarda huquqiy bilimlarning etishmasligi, ya’ni nogiron bolaga qarayotganliklari uchun qanday imtiyozlar mavjudligini bilmaslik holatlari;
- imkoniyati cheklangan o‘quvchilarni hunarga o‘rgatishda yoki ularni ish bilan ta’minlashda mavjud bo‘lgan muammolar;
- ota-onalarning psixologik bilimlarni yaxshi bilmaslik jarayoni;
- chekka-chekka qishloqlardagi maxsus yordamga muhtoj bolalarni ham inklyuziv ta’limga qamrab olish jarayoni;
- nogironligi bo‘lgan shaxslarning harakatini yaxshilash uchun ko‘cha yo‘larida maxsus yo‘lakchalar tashkil etish;
- inshootlarning maxsus yordamga muhtoj bolalar uchun moslashtirilmaganligi;

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

- moddiy mablag'larning etishmasligi. Inklyuziv ta'limni tashkil etish va uni o'qitish masalasi juda qimmatga tushadi deb o'ylashadi shuning uchun inklyuziv ta'limni joriy qilish masalasini hal qilmaydilar.

Inklyuziv ta'lim tizimini samarali tashkil etish, barcha imkoniyati cheklangan o'quvchilarni umumta'lim tizimiga qamrab olish hamda ijobiy natijalarga erishish uchun mavjud muammolar, ularni bartaraf etish yo'llarini izlab topish hamda amalga oshirish lozim. Bizning fuqarolik jamiyatiga qadam qo'yayotgan davlatimizda bunday to'siqlarni o'z-o'zini boshqarishning milliy modeli bo'lgan mahallarda hal etish mumkin. E'tiborsizlik (1), yashirish (2), mablag' masalasi (3), sharoitga moslashmaslik (4), kambag'allik (5), sinfda o'quvchilar sonining ko'pligi (6), kamsitish (7), qaramlik (8), kutilmagan holatlar (9) kabi to'siqlarni mahallalarda bemalol bartaraf etsa bo'ladi, Jamiyatda insonlar orasida nogiron bolalar haqida bilimlarning etishmasligi oqibatida maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Bundan tashqari nogiron bolaning qobiliyatlari, huquqlari va ehtiyojlari muntazam ravishda qadrlanmasa, bolalarda o'ziga va qobiliyatlariga nisbatan salbiy munosabat shakllanib boradi. Har qanday jamiyatda har bir bola noyob, maxsus ehtiyojli bolalar esa boshqa bolalar singari huquq, ehtiyoj va intilishlarga ega degan dalilni idrok etish zarurati mavjuddir. Ushbu bilimlarni chuqurlashtirish bu imkoniyati cheklangan ish olib borish bola, oila, hamjamiyat darajasida hamma uchun muhimdir.

Inklyuziv ta'lim-davr talabi hisoblanadi. Inklyuziv ta'limdagi mazkur muammolarni hal etishning yo'llari haqida fikr yuritamiz: nogironligi bo'lgan bolalarning oilasi va maktab jamoasi sheriklikda ish olib borishi kerak; jamiyatdagi odamlarning imkoniyati cheklangan bolalar haqidagi noto'g'ri qarashlarini yo'qotishlari; nogiron bolalarning maktab jamoasi va o'quvchilar tomonidan kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik; jamiyatda nogiron shaxslar borligini va ularni hamma qatori inson ekanligini to'g'ri qabul qila olishimiz; imkoniyati cheklangan insonlar vaqtini mazmunli o'tkazishlari uchun ularga mo'ljallab sport klublar, kasb-hunarga tayyorlov kurslarning ochilishi; olis hududlarga ham inklyuziv ta'limning kirib borishini ta'minlash; pedagog xodimlarning bilim saviyasini oshirib borish; maktablarga kelib-ketishlari uchun maxsus avtomobillar qatnovini yo'lga qo'yish zarurligi; olis hududlardagi yo'llar afalt qilinmaganligi sababli nogiron bolalarning harakatlanishi birmuncha qiyinroq. Ular harakatlanishiga yordam beruvchi maxsus vositalar ishlab chiqish kerakligi; ota-onalar uchun maxsus, imkoniyati cheklanganlar psixologiyasi to'g'risida seminar-treninglar tashkil etilishi; shifokorlar tomonidan imkoniyati cheklangan insonlarni uy sharoitida parvarishlash bo'yicha zarur yo'l-yo'riqlar berilishi uchun maxsus punktlar faoliyatini yo'lga qo'yish; nogiron bolasi bor ota-onalarga uzluksiz nafaqa pullarini berish tizimini joriy etish.

Dunyo hamjamiyatiga nazar tashlaydigan bo'lsak, inklyuziv ta'limga muhtoj bo'lgan bolalarni ta'limga o'rgatish va sog'lom odamlardan farq qilmagan holda teng huquq va imkoniyatlar yaratish maqsadida ko'plab qonunlar joriy etilmoqda. Xususan 1975-yilda "Maxsus tarbiyaga muhtoj shaxslar huquqlari to'g'risida" gi Deklaratsiya qabul qilindi. Mazkur Deklaratsiyada ta'kidlanishicha: "Maxsus tarbiyaga muhtojlar shaxsiyatini

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

hurmat qilish huquqlari ularda tug'ilishi bilan mavjud bo'ladi. Maxsus tarbiyaga muhtojlikning kelib chiqishi, tabiati va jiddiylik darajasidan qat'iy nazar, fuqaro o'z yoshidagi tengdoshlari bilan bir xil huquqlarga egadirkim, shu bilan birga ular mumkin qadar to'laqonli yaxshi hayot kechirish huquqlariga ham egadirkim, shu bilan birga ular mumkin qadar to'laqonli yaxshi hayot kechirish huquqiga ham ega ".

Jamiyatda nogiron bolalar haqidagi noto'g'ri fikrlar sababli, ularning insonlar jamosiga qo'shilib ketishi qiyinlashmoqda va natijada ta'limdan chetda qolib ketmoqda. Bizda shunday bir qarash mavjudki, nogiron insonlarni ko'rib qolsak jirkanish, ulardan qo'rqish va ularga nisbatan o'zimizning hamma joyimiz sog'lomligi uchun shukr aytish tuyg'ularini his qilamiz. Aslida bunday fikrlar noto'g'ri. Ijtimoy himoyaga muhtoj insonlar shaxsiyatini hurmat qilish, ular va biz teng huquqli ekanligimizni qabul qilishimiz kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Inklyuziv ta'lim. Darslik / Madatov I.Y.,;O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali, 2024. – 240 b.
2. Shomahmudova R.Sh. Inklyuziv ta'lim (Xalqaro va O'zbekistondagi tajribalar). Toshkent-2011.
3. . Fayziyeva U., Nazarova D., Kolbayeva X. J. Eshitishida muammolari bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limi. O'XTV Avloniy nomidagi XTRXMOMI, BMT Yunisef. XBJ.T.,2005
4. X.N. Muzaffarova, D.Tangirova "Inklyuzv ta'lim" fani bo'yicha o'quv metodik qo'llanma . Jizzax davlat pedagogika instituti. 2011 y.
5. "Inklyuziv ta'lim" fanidan o'quv-uslubiy majmua. A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika instituti. Toshkent -2014.
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023-yil.
7. . O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. PQ-4860.
8. "Maktablar hamma uchun" – "Bolalarni qutqaring jamg'armasi " – 2002-yil.
9. R. Shomaxmudova, D. Tulagonova, A. Berdiyeva, - Jismoniy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar bilan inklyuziv ta'lim tizimida olib boriladigan korreksion pedagogik ishlar. Uslubiy qo'llanma, - Razzoqov O. J. XT Bosmaxonasi 2007 y.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Sadinova Zarina Sirojiddin qizi**, talaba, [**Садинова Зарина Сирожиддин қизи**, студент], [**Zarina.S.Sadinova**, student]; manzil: O'zbekiston, Samarqand viloyati, Shahar: Kattaqo'rg'on, Amir Temur ko'chasi. [адрес: Узбекистан, ул Самарканд, город: Каттакурган, улица Амира Темура], [address: Samarkand, City: Kattakurgan, Amir Temur street.]

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA VIRTUAL LABORATORIYALARNING AHAMIYATI

© E.X.Yusupov[1]✉
[1]Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bo‘lajak fizika o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida virtual laboratoriyalardan foydalanishning ahamiyati va ularning ta’lim samaradorligiga ta’siri tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – bo‘lajak fizika o‘qituvchilarini tayyorlashda virtual laboratoriyalarning o‘rnini o‘rganish va bu texnologiyaning kasbiy tayyorgarlikda qanday yordam berishini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda virtual laboratoriyalar va ularning ta’lim jarayonidagi roli bo‘yicha adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar virtual laboratoriyalar bo‘lajak fizika o‘qituvchilarining eksperimental ko‘nikmalarini va mavzuga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari bo‘lajak fizika o‘qituvchilarini tayyorlashda virtual laboratoriyalarning yuqori samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: virtual laboratoriyalar, fizika ta’limi, o‘qituvchi tayyorgarligi, interfaol ta’lim, amaliy ko‘nikmalar, eksperimental ta’lim, pedagogik malaka

Iqtibos uchun: Yusupov E.X. Bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlashda virtual laboratoriyalarning ahamiyati. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.423-428.

ЗНАЧЕНИЕ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРИЙ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИКИ

© Э.Х. Юсупов[1]✉
[1]Институт предпринимательства и педагогики Денова, Термез, Узбекистан.

Аннотатsiя

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется значение использования виртуальных лабораторий в процессе подготовки будущих учителей физики и их влияние на эффективность обучения.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить роль виртуальных лабораторий в подготовке будущих учителей физики и определить, как эта технология способствует профессиональной подготовке.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ литературы по теме виртуальных лабораторий и их роли в учебном процессе.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показывают, что виртуальные лаборатории значительно повышают экспериментальные навыки и интерес к предмету у будущих учителей физики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают высокую эффективность виртуальных лабораторий в подготовке будущих учителей физики.

Ключевые слова: виртуальные лаборатории, физическое образование, подготовка учителей, интерактивное обучение, практические навыки, экспериментальное обучение, педагогическая квалификатsiя.

Для цитирования:. Юсупов Э.Х. Значение виртуальных лабораторий в подготовке будущих учителей физики. // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 423-428.

THE IMPORTANCE OF VIRTUAL LABORATORIES IN THE TRAINING OF FUTURE PHYSICS TEACHERS

© Erkin X. Yusupov[1]✉
[1]Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Termez, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the importance of using virtual laboratories in the training process of future physics teachers and their impact on educational effectiveness.

AIM: the main objective of the study is to examine the role of virtual laboratories in preparing future physics teachers and to determine how this technology supports professional training.

MATERIALS AND METHODS: the study involved a literature review on virtual laboratories and their role in the educational process.

DISCUSSION AND RESULTS: the results show that virtual laboratories significantly enhance experimental skills and interest in the subject among future physics teachers.

CONCLUSION: the study's findings confirm the high effectiveness of virtual laboratories in the training of future physics teachers.

Keywords: virtual laboratories, physics education, teacher training, interactive learning, practical skills, experimental education, pedagogical qualification.

For citation: Iroda. A. Khajieva (2024) The Importance of virtual laboratories in the training of future physics teachers, Inter education & global study, (8(1)), pp. 423-428. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

Ta’lim sohasi rivojlanib borar ekan, o‘qitish va o‘rganish jarayonlariga texnologiyani integratsiya qilish katta ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, tabiiy fanlar ta’limida texnologiyalar o‘quvchilarni jalb qilish va murakkab tushunchalarni chuqurroq tushunishga yordam beradigan yangi imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Fizika — nazariy tushuncha va amaliy tajribaga asoslangan fan — raqamli rivojlanishdan katta foyda ko‘rmoqda. Virtual laboratoriyalar — fizik tajribalarni simulyatsiya qiluvchi kompyuter asosidagi platformalar — ushbu sohada o‘zgaruvchan vosita sifatida paydo bo‘ldi. Ular foydalanuvchilarga raqamli muhitda nazorat qilinadigan tajribalarni o‘tkazish imkoniyatini berib, an’anaviy laboratoriyalar bilan bog‘liq uskunalar xarajatlari, cheklangan imkoniyatlar va xavfsizlik masalalari kabi asosiy cheklovlarni hal qiladi.

Kelajakdagi fizika o‘qituvchilarini tayyorlashda o‘ziga xos muammolar va talablar mavjud. Talabalarni real o‘quv-tajriba sharoitlariga samarali tayyorlash uchun o‘qituvchi tayyorlash dasturlari nazariy bilimlarni etkazish bilan cheklanib qolmasdan, mazmunli va amaliy tajriba taqdim etishi zarur. Ammo fizikada amaliy ta’lim ko‘pincha yaxshi jihozlangan laboratoriyalarga kirishni talab qiladi, bu esa ko‘plab ta’lim muassasalari uchun qimmat va murakkab bo‘lishi mumkin. Shuningdek, ayrim tajribalar xavf-xatar bilan bog‘liq bo‘lib, yoki sharoitlarni doimiy ravishda qayta yaratish qiyin kechadi. Virtual laboratoriyalar ushbu muammolarga qiziqarli echim taklif etadi, ular o‘quvchilarga interfaol, arzon va xavfsiz platformani taqdim etadi. Virtual laboratoriyalar orqali o‘qituvchi talabalar qimmatli amaliy tajriba orttirib, fizik tushunchalarni chuqurroq anglay oladi va keyinchalik o‘z o‘quvchilariga etkazadi.

Ushbu maqola virtual laboratoriyalarning kelajakdagi fizika o‘qituvchilarini tayyorlashdagi ahamiyatini o‘rganadi va ularning konseptual tushunchalarni chuqurlashtirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va xilma-xil ta’lim muhitida dars berishga tayyorlashdagi rolini yoritadi. Virtual laboratoriyalarni o‘qituvchi tayyorlash dasturlariga tatbiq etishning foydalari, qiyinchiliklari va pedagogik yondashuvlarini ko‘rib chiqish orqali ushbu tadqiqot zamonaviy fizika ta’limida ushbu raqamli resurslarning ahamiyatini ta’kidlab o‘tadi.

Virtual laboratoriyalar — kompyuter asosida ishlaydigan va real tajriba muhitini simulyatsiya qiluvchi platformalar bo‘lib, foydalanuvchilarga virtual muhitda tajribalarni o‘tkazish imkonini beradi. Fizika ta’limida ular bir nechta afzalliklarga ega:

- Kengroq Foydalanish Imkoniyati: Virtual laboratoriyalar joylashuvdan qat’i nazar talabalar uchun ochiq bo‘lib, jismoniy resurslarga bo‘lgan ehtiyojni kamaytiradi va amaliy o‘rganish imkoniyatlarini teng taqsimlashni ta’minlaydi.

- Xavfsizlik va Ekologik Masalalar: Yuqori kuchlanish, radiatsiya yoki xavfli materiallar bilan bog‘liq fizik tajribalar xavf tug‘dirishi mumkin. Virtual laboratoriyalar xavfsiz, virtual muhitda tajribalar o‘tkazishni ta’minlaydi.

- Tejamkorlik: Jismoniy laboratoriyalarni saqlash uskunalarning eskirishi va maxsus materiallarga bo‘lgan ehtiyoj sababli qimmatga tushadi. Virtual laboratoriyalar qo‘shimcha xarajatlarsiz kengaytirish imkoniyatini beruvchi tejamkor alternativ hisoblanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

Virtual laboratoriyalar kelajakdagi fizika o‘qituvchilarining kasbiy o‘sishiga katta hissa qo‘shuvchi bir qancha afzalliklarga ega: nazariy Bilimlarni Mustahkamlash: Virtual laboratoriyalar talabalar murakkab nazariy tushunchalarni interfaol, simulyatsiyalangan muhitda ko‘rish va amalda qo‘llash imkoniyatini beradi va abstrakt tushunchalarni chuqurroq tushunishga yordam beradi; amaliy Ko‘nikmalarni Rivojlantirish: Virtual laboratoriyalar jismoniy tajribalarni to‘liq o‘rnini bosa olmasa-da, ular talabalarga faraz qilish, ma’lumot yig‘ish va tahlil qilish kabi muhim eksperimental ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi; tanqidiy fikrlash va muammoni hal qilish: Virtual laboratoriyalar takroriy tajribalar o‘tkazish va tezkor fikr-mulohaza imkoniyatini taqdim etadi, bu talabalarni farazlarni sinab ko‘rishga, natijalarni tahlil qilishga va yondashuvlarini takomillashtirishga undaydi; turli Ta’lim Muhitlariga Tayyorlash: Virtual laboratoriyalar kelajakdagi o‘qituvchilarni raqamli vositalar bilan tanishtirib, ularga shunga o‘xshash texnologiyalarni o‘z sinflariga integratsiya qilish va turli o‘quv scenariylariga moslashish imkonini beradi. O‘qituvchi tayyorlash dasturlariga virtual laboratoriyalarni integratsiya qilishdagi muammolar

Ular bir qancha afzalliklarga ega bo‘lsa-da, virtual laboratoriyalarni o‘qituvchi tayyorlash dasturlariga integratsiya qilish bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi: texnik va Logistik Cheklovlar: Virtual laboratoriyalar ishonchli internet va tegishli dasturiy ta’minotni talab qiladi, bu esa barcha ta’lim muassasalarida mavjud bo‘lmasligi mumkin; Tayyorlov va Bilim Saviyasi: Kelajakdagi o‘qituvchilar virtual laboratoriyalardan to‘liq foydalanish uchun etarlicha tayyorlanishi, ya’ni texnologiyadan bemalol foydalanishni o‘zlashtirishi kerak; jismoniy Tajriba Yetishmasligi: Virtual laboratoriyalar qimmatli bo‘lsa-da, ular jismoniy laboratoriyalar tomonidan taqdim etiladigan hissiy tajribani to‘liq almashtira olmaydi. Shu sababli, o‘qituvchilar virtual laboratoriyalarni jismoniy laboratoriya mashg‘ulotlari bilan birlashtirishlari kerak.

Fizika ta’limi uchun maxsus ishlab chiqilgan bir nechta virtual laboratoriya platformalari mavjud bo‘lib, ular mexanika, elektromagnetizm, termodinamika va kvant fizika kabi yo‘nalishlarda simulyatsiyalar va tajribalar taklif qiladi. Masalan, PhET Interactive Simulations va Labster dasturlari fizika o‘quv dasturiga mos keluvchi, sozlanishi mumkin bo‘lgan interfaol simulyatsiyalarni taqdim etadi. Ushbu platformalar talabalar ishtiyoqi, konseptual tushunchasi va bilimni saqlash darajalarida ijobiy natijalarni ko‘rsatib, o‘qituvchi tayyorlash dasturlarida foydalanish uchun katta potensialga ega ekanligini isbotladi.

Eng yaxshi natijalarga erishish uchun virtual laboratoriyalar fizika o‘qituvchilarini tayyorlash dasturlariga quyidagi pedagogik yondashuvlar orqali integratsiya qilinishi kerak:

Aralash Ta’lim: Virtual laboratoriyalarni an’anaviy ma’ruzalar va jismoniy laboratoriyalar bilan birlashtirish nazariy, virtual va amaliy o‘rganishni muvozanatlash-tiruvchi keng qamrovli ta’lim tajribasini taqdim etadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

-hamkorlikka Asoslangan Ta'lim: Virtual laboratoriyalarda guruh vazifalarini topshirish hamkorlikni rag'batlantiradi va talabalarni birgalikda muammolarni hal qilishga undaydi, bu ilmiy tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi.

- tadqiqotga Asoslangan Ta'lim: Virtual laboratoriyalar tadqiqotga asoslangan ta'lim uchun juda mos keladi, bu erda talabalar ilmiy savollarni o'rganishadi va xulosa qilish uchun tajribalar o'tkazishadi, bu esa materialga chuqur qiziqishni shakllantiradi.

Tadqiqotlar virtual laboratoriyalar talabalar o'qish natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Tadqiqotlarga ko'ra, virtual laboratoriyalardan foydalangan talabalar konseptual tushunish, ishtiyoq darajasi va bilim saqlash ko'rsatkichlari yaxshilangan. Ushbu natijalar kelajakdagi o'qituvchilar uchun ayniqsa foydalidir, chunki fizik tamoyillarni chuqurroq anglash ularga ushbu tushunchalarni o'z o'quvchilariga samarali etkazish imkonini beradi.

Virtual laboratoriyalarning fizika o'qituvchilarini tayyorlashda foydasini maksimal darajaga etkazish uchun ta'lim muassasalari quyidagi tavsiyalarni ko'rib chiqishi kerak: infratuzilmani Rivojlantirish: muassasalar virtual laboratoriyalarni qo'llab-quvvatlash uchun zarur texnologik infratuzilmaga sarmoya kiritishlari va barcha talabalar uchun bu resurslarni mavjud qilishlari kerak; fakultetni Tayyorlash va Qo'llab-quvvatlash: Fakultet a'zolari virtual laboratoriyalarni o'quv dasturiga integratsiya qilish bo'yicha tayyorgarlik ko'rishlari va rivojlanayotgan raqamli vositalarga moslashish uchun doimiy qo'llab-quvvatlovga ega bo'lishlari kerak; o'quv Dasturiga Integratsiya: Virtual laboratoriyalar o'quv dasturiga tizimli ravishda kiritilishi, nazariy va amaliy komponentlar bilan mos keluvchi aniq o'quv maqsadlari belgilanib, ularning ta'lim jarayonida yuksak samaradorlikka erishishlari uchun yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Virtual laboratoriyalar kelajakdagi fizika o'qituvchilarini tayyorlashda o'zgaruvchan resurs sifatida o'zini namoyon etib, nazariy bilim va amaliy tajriba o'rtasidagi tafovutni raqamli platforma orqali bartaraf etmoqda. Real hayotdagi tajribalarni simulyatsiya qilgan holda, virtual laboratoriyalar o'qituvchi talabalariga fizikadagi murakkab tushunchalar bilan ishlash uchun moslashuvchan, xavfsiz va tejamkor usulni taqdim etadi. Ular kelajakdagi o'qituvchilarga an'anaviy laboratoriyalardagi yuqori xarajatlar, uskunalar eskirishi va xavfsizlik xavflari kabi cheklovlardan xoli holda tajribalar o'tkazish imkonini beradi. Ushbu qulaylik nafaqat konseptual tushunchalarni kuchaytiradi, balki samarali o'qitish uchun zarur bo'lgan tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

O'qituvchi tayyorlash dasturlari uchun virtual laboratoriyalar kelajakda raqamli vositalar va resurslar kengroq integratsiya qilinadigan sinflarga tayyorgarlik ko'rish orqali fizika ta'limini tubdan o'zgartirish imkonini beradi. Texnik imkoniyatlar va maxsus tayyorgarlikni talab etuvchi qiyinchiliklarga qaramay, virtual laboratoriyalarning ta'lim natijalari, keng qamrovli va interfaol o'qitish tajribalari kabi foydalari bu to'siqlarni ortda qoldiradi. An'anaviy usullar bilan birga qo'llanganda, virtual laboratoriyalar pedagogik va fan bo'yicha bilimlarni boyitadigan keng qamrovli ta'lim tajribasini taqdim etadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, № 8(1)

Ta’lim rivojlanishda davom etar ekan, virtual laboratoriyalarni o‘qituvchi tayyorlash dasturlariga kiritish kelajakdagi fizika o‘qituvchilarini o‘z o‘quvchilariga ilhom berish va ularni o‘qitishga tayyor holda etishtirishni ta’minlaydi. Virtual laboratoriyalarning fizika ta’limidagi imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish uchun raqamli resurslarga sarmoya kiritish, fakultetni tayyorlash va o‘quv dasturlarini rivojlantirish yo‘lidagi tadqiqotlar va ishlar davom ettirilishi lozim. Bu esa raqamli asrda o‘qituvchilar va talabalar ehtiyojlariga mos keluvchi dinamik o‘quv muhitini yaratishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. Longman.
2. Barak, M., & Dori, Y. J. (2005). Enhancing undergraduate students’ chemistry understanding through project-based learning in an IT environment. *Science Education*, 89(1), 117–139.
3. Billet, S. (2011). *Learning in the Workplace: Strategies for Effective Practice*. Allen & Unwin.
4. Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2016). *E-learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning* (4th ed.). Wiley.
5. Dillenbourg, P. (1999). What do you mean by ‘collaborative learning’? In *Collaborative-learning: Cognitive and Computational Approaches* (pp. 1–19). Oxford: Elsevier.
6. Hobbs, R., & Coiro, J. (2016). Design features of a digital and media literacy curriculum in practice. *Journal of Media Literacy Education*, 2(2), 1–11.
7. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365–379.
8. Jonassen, D. H. (1999). *Computers as Mindtools for Schools: Engaging Critical Thinking* (2nd ed.). Prentice Hall.
9. Koehler, M. J., & Mishra, P. (2009). What is technological pedagogical content knowledge (TPACK)? *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(1), 60–70.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Yusupov Erkinjon Xurramovich,** dotsent, [**Юсупов Эркинжон Хуррамович,** Доцент], [**Erkinjon X. Yusupov,** Associate professor]; manzil: O‘zbekiston, Termiz,Denov tumani, Bog' ko'chasi 112-uy [адрес: Республика Узбекистан, г. Термез, Деновский район, улица Богь 112], [Address: Uzbekistan, Termez, Denov district, Bog' street, 112]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGILAR ASOSIDA KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

© R.O. Adxamova, U.N.Nurtayev[1]✉
[1]Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning o'rni va afzalliklarini o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha ilmiy adabiyotlar, innovatsion dars usullari va metodlari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida bo'lajak san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish mumkinligini ko'rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at o'qituvchisi, kasbiy kompetensiya, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli san'at, interfaol o'qitish, ijodiy yondashuv, san'at ta'limi.

Iqtibos uchun: Adxamova R.O. Nurtayev U.N. Bo`lajak tasviriy san`at o`qituvchilarini zamonaviy pedagogik texnologiyalari asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalalari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.429-434.

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

© Р.О. Адхамова, У.Н. Нуртаев[1]✉
[1]Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются вопросы развития профессиональной компетенции будущих учителей изобразительного искусства на основе современных педагогических технологий.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить роль и преимущества использования современных педагогических технологий в формировании профессиональной компетенции будущих учителей изобразительного искусства.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы научные работы по современным педагогическим технологиям, инновационные методы и подходы к обучению.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что использование современных педагогических технологий способствует развитию профессиональной компетенции будущих учителей искусства.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают значимость современных педагогических технологий для развития профессиональной компетенции будущих учителей изобразительного искусства.

Ключевые слова: учитель изобразительного искусства, профессиональная компетенция, современные педагогические технологии, цифровое искусство, интерактивное обучение, творческий подход, художественное образование.

Для цитирования:Адхамова.О.Р. Нуртайев У.Н. Проблемы развития профессиональной компетентности будущих учителей изобразительного искусства на основе современных педагогических технологий // Inter education & global study.2024. №8(1). С. 429-434.

ISSUES OF PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE FINE ARTS TEACHERS BASED ON MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

©Oltinoy R. Adxamova, Urinbay N.Nurtayev[1]✉
[1]Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the issues of developing the professional competence of future art teachers based on modern pedagogical technologies.

AIM: the main objective of the study is to explore the role and advantages of using modern pedagogical technologies in shaping the professional competence of future art teachers.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on modern pedagogical technologies, as well as innovative teaching methods and approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that modern pedagogical technologies contribute to the development of professional competence in future art teachers.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

CONCLUSION: the study results confirm the significance of modern pedagogical technologies in enhancing the professional competence of future art teachers.

Keywords: art teacher, professional competence, modern pedagogical technologies, digital art, interactive teaching, creative approach, art education.

For citation: Oltinoy R. Adxamova, Urinbay N. Nurtayev (2024) 'Issues of professional competence development of future visual arts teachers based on modern pedagogical technologies', Inter education & global study, (8(1)), pp. 429-434. (In Uzbek).

Bugungi kunda jahonning rivojlanayotgan mamlakatlarida oliy ta'lim tizimida talaba yoshlarga ya'ni bo'lajak pedagoglarga ta'lim sifati jarayonida ularga mutahasislik fanlarini yanada chuqurroq va murakkab o'rgatish bilan birgalikda ularni kelgusi faoliyatga hozirdan tayyorlab borish ularda pedagoglik mahoratini shakllantirish asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Rivojlanib borayotgan mamlakatimizda etuk malaka va kasbiy kompetensiya salohiyatiga ega bo'lgan kadrlarga bo'lgan talab tobora ortib bormoqda. Bo'lajak pedagoglarni nafaqat kasbiy balki etuk ma'naviy barkamol shaxs sifatida etishtirish masalalariga juda katta e'tibor qaratilmoqda. Fikrimizni yanada ochiqroq aytadigan bo'lsak bu yuqorida keltirib o'tilgan fikrlar bo'lajak Tasviriy san'at fani o'qituvchilariga ham ta'luqli hisoblanadi, chunki tasviriy san'at orqali bo'lajak mutaxasis kadrlarni zamonaviy pedagogic tehnalogiyalar asosida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham mamlakatimizda ta'lim tizimini takomillashtirish borasida maqsadli tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada ayniqsa, mustaqillikdan keyin hukumatimiz tomonidan katta e'tibor berib kelinmoqda. Keling endi kompetensiya va kompetentlik so'zlarining manosini bir tahlil qilib olamiz. Kompetensiya-lotin tilidan tarjima qilinganda (competentia) u yoki bu soha bo'yicha bilimdonlik, bilim va tajribaga aga masalalar yig'indisi ma'nosini anglatadi. Yanaham ochiqroq aytadigan bo'lsak bilim, ko'nikma, malaka degan tushunchalarni bildiradi. Demak biz bugungi kunda bo'lajak tasviriy san'at fani o'qituvchilarini o'qitar ekanmiz ularda zamonaviy pedagogic tehnalogiyalar asosida ularning kasbiy kompetensiyasini ham rivojlantirmog'imiz zarurdir.

Metodika ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchining o'quvchilar bilan ishlash usullarining mazmunining xususiyatlariga qarab chiqadi. Ma'lumki, maktabda o'qitishning xilma-xil metodlari qoilaniladi. Bu erda ta'lim usuli, o'quv materiallarining joylashishi (o'quv, reja, dastur), ta'lim prinsiplari va yana (so'ngida), o'quv tarbiyaviy ishlarning umumiy maqsad va vazifalari eng muhim ahamiyatga egadir. «Metod» so'zi grekcha boiib, «Tadqiqot yoli» «bilish usuli ma'nosini anglatadi. Pedagogik o'qitish metodlari deganda, maktab o'quvchilaming bilim, mahorat va malakalarini egallashida, ulaming ijodiy qobiliyatlarini rivoj lantirishda va dunyoqarashini tarkib toptirishda o'qituvchilarning qollagan ish usullari tushuniladi. Hozirda barcha ta'lim, fan sohalariga yuksak e'tibor qaratilishi barobarida tasviriy san'at fanining ta'lim muassalalarida o'qitilishi, o'rganilishida

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ham ko‘plab ishlar olib borilmoqda. Hozirgi kunda talim jarayonida interfaol uslublar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari) dan foydalanib, talimning samaradorligini ko‘tarishga bo‘lgan qiziqish, etibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. O‘quv tarbiya jarayoida pedagogik texnologiyalarning to‘g‘ri joriy etilishi o‘qituvchining bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa o‘quvchidan ko‘proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab etadi. Har bir tasviriy san’at fani o‘qituvchisining vazifasi mana shu texnologiyani topish, uni amalda qo‘llashdan iborat. Buning uchun o‘qituvchi o‘z bilimi ustida ko‘proq ishlashi, kompyuter texnologiyalaridan foydalana olishni bilishi, ta’lim sohasida zamonaviy texnologiyalarning qo‘llanilishi, uning imkoniyatlari va chet el jurnallarida chop etilayotgan dolzarb maqolalar bilan tanishib borishi, yangi g‘oyalar ustida ishlashi, o‘z fikrini bayon qila olish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Buning uchun o‘qituvchi chet tilini bilishi, shu tildagi axbortlarni bemalol o‘qiy olishi, chet ellik hamkasblari bilan internet orqali muloqot qila olishi zarur.

Tasviriy san’at o‘qitish metodlari deganda o‘qituvchining o‘quvchilar bilan ishlash usullari natijasida o‘quv materiallarini yaxshi bilib olish darajasiga erishish va o‘zlashtirish darajasini oshirilishi nazarda tutiladi. Har bir o‘qitish metodlari o‘quvchilar egallashi lozim bo’lgan bilimlarning mazmuni (hajmi)ga monand tarzida ta’lim maqsadiga, o‘quvchilaming yosh va fiziologik xususiyatlariga bog’liq. «Usul» iborasi pedagogik adabiyotlarida tez-tez uchrab turadi. O‘qitish usuli - bu ta’lim-tarbiyada alohida qismi hisoblanadi, ularning yigindisi o‘qitish metodlariga kiradi. Umumiy yo‘nalishga qaratilgan ma’lum bir o‘qitish metodlari va usullarining majmuasidan o‘qitish tizimi tuziladi. Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi pedagogik ilmiy fan sifatida tajribada sinalgan ishlarning nazariy qismlarini umumlashtirib, amaliyotda samarali natijalar bergan o'qitish metodlarini taqdim etadi. Metodika, asosan, pedagogika, psixologiya, estetika va san’atshunoslikning tadqiqot natijalariga asoslanadi. U tasviriy san’atni o‘rgatish qonun qoidalarini ta’riflab beradi, kelajak avlodni tarbiyalashning zamonaviy metodlarini belgilaydi.Tasviriy san’at metodikasi metodika fanining boshqa sohalari kabi umumiy va xususiy turlarga ajratiladi.

Umumiy metodika - o‘quv fanning nazariy qismini asoslariga qarashli savollami va ko‘pchilik fanlarga tegishli o‘qitish usul va uslublarini qo‘llanishlarini ko‘rib chiqadi. Bular quyidagilar:

- tasviriy san’at fanining maqsad va vazifalari;
-tasviriy san’at fani dasturiarining tuzilishi va mazmuni;
- o'qitishning tashkiliy shakllari va metodlarini ishlab chiqish;
- ko'rgazmali metodik vositalami tadqiq qilish va tanlash (o‘quv ko‘rgazmali qurollar va texnik vositalari);
- tasviriy san’atning boshqa fanlar bilan bog'liqligi (adabiyot, musiqa, biologiya, tarix);
-tushunchalarni, iboralarni ta’riflash va boshqalar.

Xususiy metodika biron-bir o‘quv fanining o‘qitish uslubi nazarda tutiladi.

- ko‘rgazmali qurollardan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar beriladi;

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

- amaliy va ijodiy ishlaming mazmunlari aniqlanadi va h.k.

Hozirgi kundagi tasviriy san’atni o’qitish metodikasi birdaniga shakllangan emas, bunga qadar mazkur yo’nalish bo’yicha metodika shakllanishi va murakkab taraqqiyot yo’lini bosib o‘tdi. Respublikamizda tasviriy san’atni o‘rgatish metodikasining shakllanishida mahalliy olimlar, metodistlarning qator izlanishlari, o‘quv qo’llanmalarning ahamiyati juda katta o‘rin tutadi. «Tasviriy san’at» o‘quv predmeti ma’naviy madaniyatning tarkibiy qismlaridan biri bo’lgan badiiy madaniyatni uyg‘un rivojlanishga xizmat qiladi va shaxs uchun muhim bo’lgan qator sifatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa o‘quvchilarni milliy merosni o‘zlashtirish hamda umuminsoniy qadriyatlar bilan yaqindan tanishishlari uchun imkoniyat yaratadi. Maktabda tasviriy san’at darslarida mashg'ulotlarning quyidagi turlari bo‘yicha ishlar olib boriladi; Borliqni idrok etish; San’atni idrok etish; Naturaga qarab tasvirlash;

A) Naturadan rasm ishlash. B) Naturadan haykal ishlash. Kompozitsiya; A) Rangtasvir kompozitsiyasi. B) Dekorativ kompozitsiya. V) Haykaltaroshlik kompozitsiyasi.

Kompyuter yordamida tashkil etiladigan darslar o‘quvchilarda tasviriy san’at fanida yuzaga kelayotgan yangi yo‘nalishlar, zamonaviy bilimlar hamda raqamli texnologiyalarga oid kompetentsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada o‘quvchida bugungi kunda vujudga kelayotgan yuqori sanoatli va axborot jamiyatida o‘z o‘rnini topa olishida ko‘maklashadigan malaka va ko‘nikmalar hosil bo‘ladi. Bugungi kunda Internetning keng tarqalishi, Virtual o‘quv hamda ijtimoiy muhitlarning ko‘payib borishi natijasida raqamli texnologiyalar va tasviriy san‘atni o‘zaro integratsiyasi mahsuli hisoblangan “Grafik dizayn”, “Web Dizayni”, “Animatsiya”, “O‘yinlar (Game)Dizayni”, “Raqamli tasviriy san‘at” kabi ko‘plab atamalar vujudga kelmoqda. Jumladan, raqamli (kompyuter) san‘ati deb kompyuter (axborot) texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan ijodiy faoliyat tushuniladi, uning natijasida raqamli shaklda badiiy asarlar olinadi. " Pedagogik mahorat o‘qituvchilar va tarbiyachilarga pedagogik ijodkorlik, pedagogik texnika, ta’lim - tarbiya jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro hamkorligi, muloqot olib borish taktikasi, nutq madaniyati, tafakkuri, tarbiyachining ma’naviy - m a’rifiy va tarbiyaviy ishlarini tashkil etish va amalga oshirish, bu jarayonda xulq-atvomi va hissiyotni jilovlay olish xususiyatlarini o‘rgatadi va o‘z kasbini rivojlantirib boruvchi pedagogik faoliyatlar tizimi to‘g‘risida m a’lumotlar beradi. Pedagogik mahorat o‘qituvchilarning pedagogik faoliyati zamirida takomillashib boradi. Boshlang‘ich sinflarda tasviriy san’atni o‘qitishda, tasviriy san’at o‘qituvchisidan yuksak pedagogik mahorat talab qilinadi. Tasviriy san'at o‘qituvchisining pedagogik faoliyatida o‘quvchilarning ishlarida kuzatilayotgan xatolarni tahlil qilib borish va ularga mos metodik yo‘nalish va yordam berib borish tasviriy san'at ta'limining barcha sohalari (faoliyat turlari) bo‘yicha ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omilidir. Shuningdek, kamchiliklarning faoliyat turlari, bo‘yicha klassifikatsiyalab borish mavjud kamchiliklarni batratarf etishga yo‘naltirilgan metodikani to‘g‘ri tanlash imkonini beradi.

Xulosa o’rnida aytishimiz mumkinki sohani chuqur o‘rganish, zamonaviy yangi pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda dars o‘tish, uni shakllantirish,

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

takomillashtirishni amalga tatbiq etish jarayonining rivojlanishi yuqori darajada deb bo‘lmaydi. Bu muammoning ijobiy hal qilinishi uchun tasviriy san’at o‘qituvchilaridan dars o‘tish jarayonida yangi pedagogik texnologiyani qo‘llanilishi talab qilinayotgan ekan, dars o‘tish jarayonida qanday texnologiyalardan foydalanishimiz mumkin degan savol tug‘iladi. Bu haqda biz o‘qituvchilar chuqur va jiddiy o‘ylab ko‘rishimizga to‘g‘ri keladi. Tasviriy san’at darslari amaliy mashg‘ulot jarayoni bo‘lib, berilgan mavzuni to‘laqonli tasvirlash uchun qisqa vaqt (xaftasiga 1 o‘quv soati ya’ni 45 daqiqa) sarflanadi. Agar biz tasviriy san’at darslarda boshqa asosiy vaqti nazariy bilimlarga ajratilgan fanlarda bo‘lgani kabi o‘yin texnologiyasini qo‘llasak, bunda juda ko‘p vaqtimizni bu mashg‘ulotga sarflab amaliy ishni bajarishga vaqtimiz etmaydi. Shuning uchun hamma texnologiyalar ham tasviriy san’at darslariga to‘g‘ri kelavermaydi. O’quvchilarning badiiy ijodiy bilimlari, ko’nikmalarini shakllantirish yuqorida qayd etilgan fikrlarga tayangan holda olib borilishi kerak va eng asosiysi o’qituvchilar yani bo’lajak tasviriy san’at fani o’qituvchilari ko’proq o’z ustilarida ishlashlari kerak anashundagina pedagogic salohiyatimizni rivojlantirishimiz va fanda yangi kreativ g’oya va qarashlar bilan darslarni olib borib yoshlarni etuk mutahasis qilib tarbiyalashimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdirasilov S.,Tolipov N. Rangtasvir. – Toshkent: O’zbekiston nashriyoti, 2006.
2. Abdirasilov S.,Boymetov B.,Tolipov N. Tasviriy san’at. – T.: Ilm Ziyo, 2010.
3. Oydinov N. Rassom– o’qituvchilar tayyorlash muammolari. – T.: O’qituvchi, 1997.
4. Abdurahmonov G’. Kompozitsiya. – Toshkent: 2010.
5. Yo’ldoshev J., Usmonov S. Ilg’or pedagogik texnologiyalar. – T.: O’qituvchi: 2004.
6. Abdirasilov S., Boymetov B., Tolipov N. Tasviriy san’at. – T.: Ilm Ziyo , 2010.
7. Oydinov N. Rassom – o’qituvchilar tayyorlash muammolari. – T.: O’qituvchi, 1997.
8. Nurtayev U.N. Rangshunoslik. – Toshkent: ILM-ZIYO, 2008.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Adxamova Oltinoy Rafiqjon qizi**, magistrant, **Nurtayev Urinbay Nishanbekovich, professor,** [Адхамовой Олтиной Рафикжоновна, аспирантка, **Нуртайев Уринбай Нишанбекович,** профессор,], [**Oltinoy R. Adxamova**, graduate student, **Urinbay N. Nurtayev,** professor,]; manzil: O‘zbekiston, Toshkent shahar, Chilonzor tumani, Bunyodkor ko’chasi 27 uy. [адрес: Узбекистан, ул. Город Ташкент, Чиланзорский район, улица Бунёдкор, 27.], [address: Uzbekistan, 27 Bunyodkor street, Chilonzor district, Tashkent city.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

O‘ZBEK MILLIY MUSIQASIDA SOZANDALAR ANSAMBLLARINING O`RNI

© SH. Shorahmetov[1]✉
[1]Yunus Rajabiy nomidagi o`zbek milliy musiqa san`ati instituti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada o‘zbek milliy musiqasida sozandalar ansambllarining o‘rni va ahamiyati yoritiladi.

MAQSAD: maqolaning asosiy maqsadi – o‘zbek milliy musiqasida sozandalar ansambllarining o‘rnini aniqlash, ularning musiqa madaniyatidagi rolini tadqiq qilish va bu ansambllarning bugungi kunda milliy musiqani rivojlantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tarixiy va musiqiy adabiyotlar tahlil qilindi. o‘zbek milliy musiqasidagi ansambllarning musiqiy tarkibi, uslubi va ijro usullari haqida ma’lumot to‘plandi. shuningdek, milliy musiqashunoslar bilan suhbatlar o‘tkazilib, ansambllarning madaniy merosni saqlash va davom ettirishdagi ahamiyati o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar o‘zbek milliy musiqasida sozandalar ansambllarining xalq madaniyati va musiqiy merosini saqlash va rivojlantirishdagi muhim o‘ringa ega ekanini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari o‘zbek milliy musiqasida sozandalar ansambllari milliy qadriyatlarni saqlash va ularni kelajak avlodlarga yetkazish vositasi sifatida xizmat qilishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek milliy musiqasi, sozandalar ansambllari, musiqa madaniyati, milliy meros, ijro uslubi, madaniy qadriyatlar, musiqiy an’analar.

Iqtibos uchun: Shorahmedov.SH. O`zbek miliy musiqasida sozandalar ansambillarining o`rni.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.435-441.

РОЛЬ АНСАМБЛЕЙ МУЗЫКАНТОВ В УЗБЕКСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКЕ

© Ш.Шорахметов[1] ✉
[1]Узбекский национальный институт музыкального искусства имени Юнуса Раджаби, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье описывается роль и значение ансамблей музыкантов в узбекской национальной музыке.

ЦЕЛЬ: основная цель статьи – определить место ансамблей музыкантов в узбекской национальной музыке, исследовать их роль в музыкальной культуре, показать значение этих ансамблей в развитии национальной музыки сегодня.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании была проанализирована историческая и музыкальная литература. Собрана информация о музыкальном составе, стиле и методах исполнения узбекских национальных музыкальных ансамблей. Также были проведены интервью с отечественными музыковедами, изучено значение ансамблей в сохранении и продолжении культурного наследия.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что ансамбли музыкантов узбекской национальной музыки занимают важное место в сохранении и развитии народной культуры и музыкального наследия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали, что ансамбли музыкантов в узбекской национальной музыке служат средством сохранения национальных ценностей и передачи их будущим поколениям.

Ключевые слова: узбекская национальная музыка, музыкальные ансамбли, музыкальная культура, национальное наследие, исполнительский стиль, культурные ценности, музыкальные традиции.

Для цитирования: Шорахметов.Ш.Роль ансамблей музыкантов в узбекской национальной музы.ке..// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 435-441.

THE ROLE OF MUSICIANS' ENSEMBLES IN UZBEK NATIONAL MUSIC

©Shomahmud Shorahmetov[1]✉
[1]Uzbek National Institute of Musical Arts named after Yunus Rajabi, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article discusses the role and significance of musical ensembles in Uzbek national music.

AIM: the main purpose of the article is to determine the place of musical ensembles in Uzbek national music, to study their role in musical culture and to show the significance of these ensembles in the development of national music today.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed historical and musical literature. Information was collected about the musical composition, style and performance methods of ensembles in Uzbek national music. Also, interviews were conducted with national musicologists and the significance of ensembles in preserving and continuing cultural heritage was studied.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that musical ensembles in Uzbek national music play an important role in preserving and developing folk culture and musical heritage.

CONCLUSION: the results of the study showed that musical ensembles in Uzbek national music serve as a means of preserving national values and passing them on to future generations.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Keywords: uzbek national music, musical ensembles, musical culture, national heritage, performance style, cultural values, musical traditions.

For citation: Shomaxmud Shoraxmetov.(2024)` The role of musicians' ensembles in Uzbek national music ' media competence, (8(1)), pp. 435-441. (In Uzbek).

O‘zbek xalqining ko‘hna va boy musiqa madaniyati asrlar osha qudratli ma’naviyat manbai bo‘lganligi o‘tmish tarix zarvaraqlaridan ma’lum. Markaziy Osiyada yetishib chiqqan buyuk olimlar jahon fani, me’morchiligi, adabiyoti va san’ati rivojiga katta hissa qo‘shib kelganlar. Musiqa san’ati ravnaqida ham ana shunday allomalarning ulushi katta bo‘lgan. Sharq musiqa madamiyatini o‘rganish, tatbiq etish bo‘yicha ko‘plab izlanishlar, olib borilganligi barchaga ma’lum. O‘rta Osiyo hududida o‘tkazilgan arxeologik qazishmalar natijasida kashf etilgan musiqaga oid topilmalar, bu yerlarda islomgacha ham yuqori darajadagi musiqiy jarayon davomiy bo‘lib turganini ko‘rsatadi. Miloddan avvalgi musiqa madaniyatiga oid Qadimiy Parfiya, Xorazm, Baqtriya, Sug‘d, Choch (Shosh), Sharqiy Turkiston arxeologik topilmalaridan tashqari, Kushon (I-IV asrlar), Eftalitlar (VVI asr o‘rtalari) davlatlari va turk hoqonligi (VI-VII asrlar) davrlariga oid topilmalar, xususan, Afrosiyob, Marv, Zartepa, Dalvarzintepa, qadimiy Xorazmdagi Qo‘y qirilgan qal’a, Surxon vodiysidagi Ayritom, Xolchayon, Ashxobod yaqinidagi Nisa va boshqa yerlardan topilgan sopol haykalchalar, tosh tasvirlar, fil suyagidan yasalgan idishlar - ritonlarning tepa qismidagi bo‘rtma tasvirlar bu jihatdan ibratlidir. Musiqaga oid arxeologik topilmalar orqali musiqa va musiqa asboblari takommillashuvi jarayonini kuzatish mumkin. Masalan, V asrga mansub Toshkent yaqinidan topilgan qadimiy tasvirda sozanda ayol qo‘lida ikki torli ud cholg‘usini ushlab turgani tasvirlangan. VII asrga oid Panjikent devoriy suratlaridagi ud tasvirlarida esa uning tori to‘rtta bo‘lib, ilgak xarrak bilan bir butun va u qorin ustida, qorin katta, qopqog‘ida aks-sado chiqaruvchi tuynukchalar bor, dastasi kalta, dastaning oxiridagi quloqxona nihoyasi orqaga qayirilgan, ud chalayotgan ayolning qo‘lida esa mizrob bor. Ayritomda, ibodatxonaning kiraverish peshtog‘iga bo‘rttirib ishlangan tasvirlarda qo‘shnay, nog‘ora, ud, arfa kabi musiqa asboblarini chalayotgan 14 sozandani, ya’ni cholg‘uchilar ansamblini ko‘rish mumkin. Panjikent devoriy suratlarida ham ansambl tasvirlangan, faqat bu yerda ashula, raqs va musiqa asboblari o‘zaro birgalikda ansamblni tashkil qilishgan . Biz bu kabi topilma hamda afsonalarda keltirilgan ma’lumotlardan o‘sha davr ijrochiligi haqida nazariy xulosalar chiqara olamiz holos. Bu kabi topilmalar shuni anglatadiki, bu hududlarda musiqa qadimdan kasbiy darajada rivojlangan deyish mumkin.

Shu o‘rinda ansambl atamasi haqida to‘xtalib o‘tasak. Ansambl fransuzcha ensemble – birgalikda, uyg‘unlik, ohangdoshlik ya’ni birgalikda ijro etish ma’nosini bildiradi. Ansamblning turli tarkiblari mavjud. Jumladan: vokal yoki cholg‘u musiqa asarining bir necha ijrochi tomonidan ijro etilishi; bir guruh artistlarning bir butun badiiy jamoa holida chiqishi. Ansambl atamasi yaxshi tuzilgan va yuksak ijrosi bilan ajralib turadigan badiiy jamoalarga nisbatan ham qo‘llaniladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Cholg‘ular va cholg‘u ijrochiligi xususida qadimiy risolalarda ham ko‘plab ma’lumotlar keltirib o‘tilgan. Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, al-Xorazmiy, Urmaviy, Marog‘iy, ibn Zayla, Husayniy, Jomiy, Navoiy, Kavkabiy, Changiy va Fitrat kabi allomalarning musiqaga oid risolalari so‘zimizning yorqin dalilidir. Qolaversa IX-XII asrlarda Rud, tanbur, borbat, daf, ko‘s, tabl, qo‘biz, rubob, taburak, nay, zir, dagona, shaypur, surnay, karnay, organun, qonun, chang kabi musiqa asboblaridan keng foydalanilganligining o‘zi ham musiqa madaniyatining nechog‘lik taraqqiy etganligini ko‘rsatib beradi.

Hirot, Buxoro, Samarqand vohalarida madaniyat XV-XVII asrlarga kelib ravnaqi tobora yuksala boshlaydi. Podshoh va xon saroylariga yetuk sozanda va xonandalar jalb qilinib, musiqa sohasi jadal rivojlanib bordi. O‘sha davrdagi musiqa cholg‘ularining tuzilishi va ijrochilik uslubi haqida aniq fikrlar bildirish qiyin. Chunki bu davr musiqasi va ijrochiligi xususida faqatgina yozma manbalar orqali nazariy ma’lumotlar olish mumkin. Amaliy tomoni esa qorong‘uligicha qolaveradi. XV-XVII asrlarga oid Hirot, Buxoro va Samarqand miniatura maktablari vakillarining kitobiy mo‘jaz tasvirlari asosida ansambl ijrochiligi bilan bog‘liq muayyan vaziyat va joylar hamda o‘sha davrlarda ijro etilgan musiqa janrlari haqida ham ma’lum tasavvur hosil qilish mumkin. Masalan: karnay, nog‘ora va dovullar harbiy yurishlar, janglar, ov jarayonlari, shuningdek, xalq sayllari, ommaviy marosim va bayram tantanalarida chalingan bo‘lsa, tanbur, rubob, g‘ijjak, ud, nay, chang-arfa kabi cholg‘ularning nozik nolasi saroylardagi ziyofatlarda, oshiqlarning xonaqohlardagi nafis yig‘inlarida, kiborlar majlislarida, do‘stlar davrasida yangragan

Xuddi shunday Kamoliddin Behzod tomonidan A. Navoiy asarlariga ishlangan miniaturalar tasvirida daf, nay, ud va chang chog‘ularini ko‘rish mumkin. Bu tasvirlar bizga cholg‘ular tuzilishi bilan birgalikda ijrochilik masalalarida ham kengroq tassavvur uyg‘otadi. YA’ni cholg‘ular ijrochiligida yakka va jamoa bo‘lib ijro qilish uslublari qadimdan bor bo‘lib, hozirgacha yetib kelmoqda.

Buxoro, Xiva va Qo‘qon xonlik va amirliklarida XVIII-XIX asrlarga kelib madaniy hayot gullab yashnaydi. Xususa Buxoro amirligida yetuk sozanda va hofizlarning samarali ijodi o‘laroq “Shashmaqom” uzil-kesil shakllanadi. Tarixiy manbalardan bizga bir qator Buxoro Mug‘anniylari – Hofizi Kalon, Habib Udiy, Hofiz Xoja Go‘yanda, Hasanali Hofiz, Soleh Setoriy, Tora Hofiz, Shahin Buxoriy, Usta To‘la, Islimxon Hofiz, Zuhriddin Burxon Tanburiy, Sulton Hakim Mavrigixon, Maxdumi Xandon, Yusuf Mavlud Dutoriy, Xo‘ja Navro‘z Tanburiy, Ota Jalol Nosirov, Ota G‘iyos Abdug‘ani kabi ko‘plab sozanda va hofizlarning nomlari yetib kelgan. Bizga ma’lumki, ota Jalol amir saroyida Shashmaqomning puxta bilmdoni, yetuk hofizi bo‘lgan hamda Shashmaqomchilar guruhiga rahbarlik qilgan, ota G‘iyos esa mohir tanburchi bo‘lib sozandalar ansamblini boshqargan. Amir saroyida ansambl ijrosida Shashmaqomning cholg‘u qismlaridan chalinar, keyin Nasr qismiga o‘tib, salobatli asarlar ijro qilinar va birin-ketin yengillashib borar hamda oxirida o‘ynaqi Ufarlar ijro qilingan.

XX asrning allomalaridan biri Abdurauf Fitrat ham o‘zining «O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi» kitobida cholg‘ular haqida ma’lumotlar berib, ansambl ijrochiligi xususida te’ran fikrlarni berib o‘tadi: “Bizning bu kungi musiqa ustozlarimiz cholg‘ularning

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

bir-biriga munosabati to‘g‘risida ham katta yanglishiliqlar ko‘rsatdilar. Bir tanbur bilan, bir dutor topilg‘och, darhol bir g‘ijjak bilan bir chang qo‘shadilar. Xolbuki, bir g‘ijjak tovushi ikki tanburning tovushini yeb qo‘yadi. Birgina tanburni bir g‘ijjak bilan bir changga topshirish u bechorani bo‘g‘ib o‘ldirishdan boshqa narsa emasdir. Bizning burung‘i ustodlar masalani butunlay boshqacha qo‘yganlar:

1. uch tanbur, bir rubob, bir dutor, bir g‘ijjak, bir balabon, bir qo‘shnay, bir chang, bir doyra;
2. ikki tanbur, bir qubuz, bir dutor, bir nay, bir doyra;
3. ikki tanbur, bir qubuz, bir doyra (dutor ham qo‘shilsa bo‘ladi);
4. hech bo‘lmaganda bir tanbur, bir dutor, bir doyra.

Burung‘i ustodlar shu, yo shunga yaqin bir tartib bilan musiqa chalg‘onlar. Musiqamizning katta kamchiliklaridan bittasi uning tarqoqligidir. Musiqamizda birlik yo‘q. Bir kuy Xivada boshqa, Toshkentda boshqacha chalinadir. Hozirgi texnikumlarimiz ham shu chizig‘dan chiqolmay yuradilar” .

Yuqoridagi fikrlarbugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Ansambl ijrosida sozandalar o‘zaro ohang mutanosibligini his qilgan holda ijroga yondashishlari asosiy vazifadir. Bunda sozandalardan shakl va ijro mohiyatini tushinish, uslublarni ajrata olish(yakka ijro va jamoaviy ijro), badiiy mazmunni idrokalsh talab qilinadi. Ansambl ijrosida har bir sozning o‘z o‘rni bor va buni eshituvchiga yetkaza olish sozandalardan alohida mahorat talab etadi. YA’ni ijroda doira ham, chang ham duto va tanbur ham bir xil balandlikda eshitilishi asosiy masaladir. Zero, sozlarning ijrodagi tovush balandligi turlicha bo‘lib, bunda yuqorida ta’kidlanganidek ijrochilardan va ansambl rahbaridam yetuk did hamda mahota talab etiladi. O‘zbek milliy ansambllarining o‘ziga xos jihatlaridan bir shundaki, ansamblda orkestrlarga o‘xshab drijior yo‘q. Bu esa ijro davomida sozandalardan yanada masuliyat hamda bir-birini his qilib ijro qilishni talab qiladi.

XX asrning boshlariga kelib, xalqimizning musiqa san’atiga bo‘lgan qarashlari ham tobora ijobiy tomonga o‘zgara bordi. Turli hududlarda badiiy jamoalar tuzilib, xalq orasida tez-tez konsert dasturlari qo‘yila boshlandi. 30-50-yillarda musiqa sohasi keskin rivojlandi va vohalarni o‘zining zabardast, o‘ta didli musiqa ilmini o‘ziga xos namoyandalari o‘z faoliyatlarini boshlaydi. Bu fikrimizga - O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi, musiqa ustasi, mohir xalq sozandasi, tashkilotchi va murabbiy usta Ro‘zimatxon Isaboyev (Namangan 1885-1964) tanburchini alohida ta’kidlab o‘tish joizdir. Ular tuzgan ansambl tarkibida: - Inomjon, Bahriddin, Sharif hoji - g‘ijjakchilar, Mallavoy - changchi, Ergashvoy - tanburchi, Toshmirza - surnaychi kabi sozandalar faoliyat olib borishgan. O‘z o‘rnida vohaviy maktablarning musiqiy ta’limini izchil bir yo‘lga qo‘yish borasida ijodiy ishlar barpo etila bordi. 1919-yilda To‘xtasin Jalilov boshchiligida xalq cholg‘ulari ansambli tashkil qilinib, 1923-yilda Moskva shahrida o‘tkazilgan butun Rossiya qishloq xo‘jalik savdo ko‘rgazmasida ishtirok etib muvaffaqiyat bilan qaytishgan. Shundan so‘ng, 24 nafardan iborat havaskorlik to‘garak ijro dastasi o‘z faoliyatini boshlaydi. 1921-yilda Abdurauf Fitratning tashabbusi bilan “Sharq musiqa maktabi”

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ochiladi. Aynan shu maktabda o‘z davrining yetuk ustozlari yig‘ilishib talabalarga tahsil berishadi. Ota Jalol Nosirov, Ota G‘iyos Abdug‘ani, Domla Halim, Hoji Abdulaziz, V.Uspenskiy, Levicha Hofiz kabilar shular jumlasidan. Xuddi shu maktab tarbiyalanuvchilari o‘zbek mumtoz musiqasining bugungi kungacha saqlanib qolishida muhim ahamiyat kasb etdi.

1927-yili O‘zbekiston radiosi qoshida xalq cholg‘ulari ansambli tashkil etiladi. Bu ansambl mumtoz musiqa sohasini mohir sozandalarining majmuasi edi. Ansambl ijrochilari: naychilar - Dadaali Soatqulov, Saydali Kalonov, qo‘shnaychi - Xayrulla Ubaydullayev, changchilar Nig‘matjon Do‘stmuhamedov, Faxriddin Sodiqov, dutorchilar - Abdusoat Vahobov, Orif Qosimov, tanburchilar - Rixsi Rajabiy, Mahsudxo‘ja Yusupov, g‘ijjakchilar - Imomjon Ikromov, Nabi Hasanov, doyrachi - Dadaxo‘ja Sottixo‘jayevlardan iborat edi . Ularning asosiy maqsadi mumtoz musiqa me’rosi namunalarini ijro etish hamda magnit tasmalarga muhirlash edi. 1959-yilda maqomchilar ansambli tashkil etildi. Unga Yunus Rajabiy Rahbar qilib tayinlandi. 1972-yilda Toshkent davlat konservatoriyasi huzurida “Sharq musiqasi” kafedrasi tashkil etildi hamda an’anaviy ijrochilikdan tahsil berish uchun Yunus Rajabiyning ko‘p yillardan beri yonida bo‘lib, yetuk ustozlik darajasiga chiqqan Faxriddin Sodiqov taklif qilindi. F.Sodiqov talabalarga chang, dutor, g‘ijjak, qo‘shnay cholg‘ularidan tahsil bera boshladi. Ayni paytda talabalar maqom ansambliga ham rahbarlik qildi. Talabalar bilan birgalikda Shashmaqomning Mushkilot bo‘limidan ko‘plab maqom kuylarini ijro etishdi. Faxriddin Sodiqov ansambl ijrochiligida yangicha uslubni olib kirdi. Buni T.S. Vizgo shunday ta’riflaydi: “ bu yangilikka tembrlar rango-rang taqqoslanishlari orqali erishiladi. Koloritni sezishda tug‘ma iste’dod egasi F.Sodiqov monodik maqom ijrochiligi an’anasi ichida go‘yo “partiturani yozib chiqqandek” bo‘ladi. F. Sodiqov ansambl ijrochiligida yangi davrni olib kirdi hamda bu uslub asosida yangi bir ansambl ijrochilari yetishib chiqdi. Aynan shu maktab tarbiyalanuvchilari respublika bo‘ylab ustoz-shogirt an’anasini davom ettirishdi. Hozirgi kunda ham O‘zbek milliy musiqa san’ati institutida Faxriddin Sodiqov nomida ustozlardan tashkil qilingan maqomchilar ansambli o‘z faoliyatini olib bormoqda.

F. Sodiqovdan keyin uning yaqin shogirtlaridan biri Abdurahim Hamidov talabalarga ansambldan tahsil berdi. Abdurahim Hamidov rahbarligida talabalar ansambli Shashmaqomning Mushkilot bo‘limidagi barchga maqom va xalq kuylarini maginit tasmalariga muhirlashdi. Bugungi kunda talabalarga ansambl darslari aynan mana shu yozuvlar orqali olib borilmoqda.

Mustaqillikka erishganimizdan so‘ng, milliy musiqa hamda maqom san’atiga bo‘lgan e’tibor yil sayin oshib bordi. Turli xil badiiy jamoalar tuzildi, musiqa va san’at maktablarida milliy ichrochilikka bo‘lgan e’tibor yanada kuchaydi. Bugungi kunda prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev xalqning ma’naviyatini oshirish masalasini birinchi o‘ringa qo‘ydi va bunga milliy mumtoz musiqa va maqomlarimiz bilan erishish mumkinligini ko‘rsatib berdi. Prezidentimiz tomonidan maqom san’ati va milliy musiqaga e’tibor davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Maqomnirivojlantirish, xalq orasida targ‘ib qilish va o‘rgatish hamda kelajak avlodga yetqazish masalalari qo‘yildi. Ular tomonidan 2017-yil 17-noyabrdagi

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

“O‘zbek milliy maqom san’atini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror qabul qilindi. Maqom markazi tuzildi va uning negizida maqom ansambli tashkil qilindi. Har bir viloyatda namunali maqom ansambllari tashkil etilib, bugungi kunda faoliyat yuritib kelmoqda. Qolaversa 2020 yilda Prezidentimiz farmoni bilan Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san’ati instituti tashkil etildi.Xozirda ushbu dargoxda elimizning ardoqli san’atkorlari,ustozlar dars berib kelishmoqda.Maqom cholg‘u ijrochiligi kafedrasida talabalar ansambllari mavjud.Xar bir kursda sozandalar ansambli fanidan dars o‘tiladi.Ular ustozlardan Shashmaqom,milliy musiqa va bastakorlar asarlarini chuqur o‘rganmoqdalar.Kafedra professor o‘qituvchilari tomonidan ansambl faniga oid darslik va o‘quv qo‘llanmalar yaratilmoqda.Albatta bu ilmiy izlanishlar maqom ijrochiligini rivojlanishida,kelajak avlodga to‘la yetkazishda o‘z samarasini beradi deb o‘ylayman.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Natan Mallayev O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent 1965 yil. 1-kitob
2. Akbarov. Musiqa lug‘ati. Toshkent. 1986-yil
3. A.Fitrat. “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi”. Toshkent.1993-yil.
4. R.Yunusov. «Faxriddin Sodiqov”. Toshkent. 2005-yil
5. Zokirjon Oripov. X-XV Asrlar markaziy osiyo musiqa manbashunosligi. Toshkent 2017-yil.
6. To‘rayev F.J. Buxoro mug‘anniylari. Toshkent 2009 yil
7. Saloxiddin Azizboyev. “Ansambl sinfi”. Toshkent 2018-yil
8. Oqilxon Ibrohimov. “Amir Temur va musiqa”. Maqolasidan.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Shomahmud Shorahmetov**, dotsent, [**Шомахмуд Шорахмедов**, доцент.], [**Shomahmud Shorahmetov** professor.]; manzil:O‘zbekiston, Toshkent shahri, Mirzo Ulug'bek tumani MUSTAQILLIK SHOX KO`CHASI, 31-UY [аддрес: Узбекистан, ул УЛИЦА МУСТАКИЛЛИК ШОК, 31, Мирзо Улугбекский район, город Ташкент], [address: Uzbekistan, Mustakillik shok street, 31, Mirzo Ulugbek district, Tashkent city.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

AYOLLARDA QADRIYATLAR TRANSFORMATSIYASINING IJTIMOIY-MADANIY OMILLARI

© A.F.Abdurahmanova[1]✉

[1]Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada ayollarning qadriyatlar tizimidagi o‘zgarishlar va ularning ijtimoiy-madaniy omillari o‘rganiladi. Ayollarning turmush tarzi, ijtimoiy rol va mas’uliyatlari bilan bog‘liq qadriyatlarning zamon bilan transformatsiyasi, jamiyatning modernizatsiya jarayonlari va gender tengligi kabi omillar asosida ko‘rib chiqiladi. Ushbu masala milliy an’analar va global madaniyatlar to‘qnashuvi sharoitida alohida ahamiyat kasb etadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – ayollarda qadriyatlar transformatsiyasini shakllantiruvchi ijtimoiy va madaniy omillarni aniqlash va ularning ijtimoiy hayotdagi ahamiyatini tahlil qilishdan iborat. Bu orqali gender tengligi, an’ana va modernizatsiya o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar chuqur o‘rganiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sotsiologik so‘rovlar, intervyular va kuzatuvlar asosida empirik ma’lumotlar yig‘ildi. Shuningdek, tahliliy va statistik metodlar qo‘llanilib, qadriyatlar tizimidagi o‘zgarishlar mintaqaviy va global ko‘rsatkichlar bilan taqqoslandi. Adabiyot tahlili orqali qadriyatlar transformatsiyasining nazariy jihatlari yoritildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar ayollarning qadriyatlari o‘zgarishida quyidagi omillarning ahamiyatini ko‘rsatdi: ijtimoiy institutlarning evolyutsiyasi, gender siyosati, ta’lim va mehnat sohasidagi islohotlar, hamda mass-media orqali gender stereotiplarning qayta shakllanishi.

XULOSA: tadqiqot natijalari ayollarda qadriyatlar tizimidagi o‘zgarishlar jamiyatning modernizatsiya jarayonlari va gender tenglikni kuchaytirishga qaratilgan ijtimoiy islohotlar bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: Qadriyatlar transformatsiyasi, gender tengligi, ijtimoiy-madaniy omillar, modernizatsiya, an’analar, ayollar, gender siyosati.

Iqtibos uchun: Abdurahmanova. F.A. Ayollarda qadriyatlar transformatsiyaning ijtimoiy-madaniy omilari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.442-449.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ ТРАНСФОРМАЦИИ ЦЕННОСТЕЙ У ЖЕНЩИН

©А. Ф.Абдурахмонова[1]✉

[1] Научно-исследовательский институт семьи и гендера, Ташкент, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются изменения в системе ценностей женщин и их социокультурные факторы. Рассмотрена трансформация ценностей, связанных с образом жизни женщин, социальными ролями и обязанностями с течением времени, процессы модернизации общества и гендерного равенства. Этот вопрос особенно важен в условиях столкновения национальных традиций и мировых культур.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – выявить социальные и культурные факторы, формирующие трансформацию ценностей у женщин, и проанализировать их значение в общественной жизни. Благодаря этому взаимосвязь между гендерным равенством, традициями и модернизацией подробно исследуется.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования собраны эмпирические данные на основе социологических опросов, интервью и наблюдений. Также использовались аналитические и статистические методы, а изменения в системе ценностей сравнивались с региональными и глобальными показателями. Теоретические аспекты трансформации ценностей были освещены посредством анализа литературы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали значимость следующих факторов в изменении женских ценностей: эволюция социальных институтов, гендерная политика, реформы в сфере образования и труда, а также реформирование гендерных стереотипов через средства массовой информации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали, что изменения в системе ценностей женщин тесно связаны с процессами модернизации общества и социальными реформами, направленными на укрепление гендерного равенства.

Ключевые слова: Трансформация ценностей, гендерное равенство, социокультурные факторы, модернизация, традиции, женщины, гендерная политика.

Для цитирования: Абдурахмонова.Ф.А. Ценности у женщин являются социокультурными факторами трансформации.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 442-449.

SOCIO-CULTURAL FACTORS OF THE TRANSFORMATION OF VALUES IN WOMEN

© Feruza A. Abdurahmonova[1]✉
[1]Research Institute of Family and Gender, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article examines changes in the value system of women and their socio-cultural factors. The transformation of values related to women's lifestyle, social roles and responsibilities over time, modernization processes of society and

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

gender equality are considered. This issue is particularly important in the context of the clash of national traditions and global cultures.

AIM: the main purpose of the research is to identify the social and cultural factors that shape the transformation of values in women and to analyze their importance in social life. Through this, the relationship between gender equality, tradition and modernization is explored in depth.

MATERIALS AND METHODS: the research collected empirical data based on sociological surveys, interviews and observations. Analytical and statistical methods were also used, and changes in the value system were compared with regional and global indicators. Theoretical aspects of value transformation were highlighted through literature analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed the importance of the following factors in the change of women's values: the evolution of social institutions, gender policy, reforms in the field of education and labor, and the re-formation of gender stereotypes through mass media.

CONCLUSION: the results of the study showed that changes in the value system of women are closely related to the processes of modernization of society and social reforms aimed at strengthening gender equality.

Key words: transformation of values, gender equality, socio-cultural factors, modernization, traditions, women, gender politics.

For citation: Feruza. A. Abdurahmonova (2024) Socio-cultural factors of the transformation of values in women, Inter education & global study, (8(1)), pp. 442-449. (In Uzbek).

Subyektning shaxsiy sohasi qadriyatlari to‘plami - bu tarbiya, hayot va ijtimoiylashuvning butun davrida shakllanadigan dinamik va barqaror tizim. Shu bilan birga, u hayotning muhim, burilish nuqtalarida sezilarli darajada o‘zgarishi mumkin. Qadriyat tizimi inson o‘z tanlovi, qarorlari va harakatlarini o‘lchaydigan o‘lchov sifatida ishlaydi. Bolaning tug‘ilishi ayolning hayotidagi burilish nuqtasi sifatida qaraladi, bunda qadriyatlar tizimi o‘zgarishi mumkin. Shaxsning qiymat-semantik yo‘nalishlari mualliflar tomonidan insonning qadriyatlarga bo‘lgan tanlab munosabati sifatida tushuniladi, ular inson xulq-atvorining ko‘rsatmasi va o‘lchovi bo‘lib xizmat qiladi [1].

Yigirmanchi asrning oxiri inson mavjudligining qadriyatlarini tushunish muammosini ilmiy bilimlarning birinchi o‘ringa qo‘ydi va shu bilan fan rivojlanishining zamonaviy, aksiologik bosqichini belgilab berdi. Biroq, insoniy qadriyatlar va qadriyat yo‘nalishlari har doim falsafa, etika, sotsiologiya va psixologiyaning alohida bilim sohalari sifatida shakllanishi va rivojlanishining barcha bosqichlarida eng muhim tadqiqot ob'ektlaridan biri bo‘lib kelgan. G.P.Vyjletsov falsafa rivojlanishining ontologik, gnoseologik va aslida aksiologik bosqichlarini tavsiflab, ularning har biri uchun tahlil qilinadigan asosiy qadriyatlar va ideallarni - ezgulik, baxt va ma’naviy erkinlikni belgilaydi [2].

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Etikaning asoschisi hisoblangan Suqrot antik davr faylasuflaridan birinchi bo‘lib, bu tushunchalar bilan ifodalangan xatti-harakatlar yoki narsalardan qat’iy nazar, ezgulik, ezgulik va go‘zallikning o‘zida nima degan savolga javob topishga harakat qilgan. Uning fikricha, ushbu asosiy hayotiy qadriyatlarni aniqlash orqali erishilgan bilimlar axloqiy xulq-atvor asosida yotadi. Suqrot nuqtayi nazaridan, yaxshilik («agaton») inson tomonidan qo‘yilgan maqsadga muvofiq bo‘lsa, shunday ta’riflanadi. Suqrotning ezgulik va go‘zallik uchun umumiy bo‘lgan maqsadga muvofiqlik tamoyilini kiritishi ularni baholovchi tushunchalardan («yaxshi», «chiroyli») ideal qadriyatlar darajasiga ko‘taradi [3].

Shaxs dinamik tizim bo‘lib, doimiy o‘zgarish va rivojlanish holatidadir. Bunday shaxsiy rivojlanish jarayonida uning ichki harakatlantiruvchi kuchlari tobora muhim ahamiyat kasb etib, insonga o‘z taraqqiyotining vazifalari va yo‘nalishini tobora mustaqil ravishda belgilash imkonini beradi. Shaxsning qadriyat yo‘nalishlari tizimi bunday rivojlanishning tartibga soluvchisi va mexanizmi bo‘lib, ko‘zlangan maqsadlarni amalga oshirish shaklini belgilaydi va agar ular erishish natijasida rag‘batlantiruvchi kuchini yo‘qotsa, yangi muhim maqsadlarni qo‘yishni rag‘batlantiradi. O‘z navbatida, shaxs rivojlanishining erishilgan darajasi izchil ravishda uning qadriyat yo‘nalishlari tizimini rivojlantirish va takomillashtirish uchun yangi shart-sharoitlarni yaratadi. Shu munosabat bilan R.Xeyvigerstning nuqtayi nazari diqqatga sazovordir, unga ko‘ra shaxsiy rivojlanishning asosiy vazifasi umuminsoniy qadriyatlar sohasida o‘z taqdirini o‘zi belgilash va o‘z qadriyatlar tizimini rivojlantirishdir. Bir qator rivojlanish nazariyalarida muhim o‘rin egallagan qadriyat yo‘nalishlari tizimining bosqichma-bosqich shakllanishi individual rivojlanishning umumiy davriyligiga mos keladi. Shaxsning qadriyat yo‘nalishlari tizimini shakllantirishning eng muhim shartlaridan biri bu ma’lum darajadagi intellektual rivojlanishdir. J.Piaje axloqiy rivojlanish bosqichlaridagi o‘zgarishlar umumiy kognitiv yoshga bog‘liq o‘zgarishlar bilan bog‘liqligiga aniq ishongan. Uning so‘zlariga ko‘ra, «shaxsning ijtimoiy tuzum me'yorlariga hurmati va uning adolat tuyg‘usi» da namoyon bo‘ladigan axloqiy mulohazalar bolalarda ularning rivojlanayotgan aqliy tuzilmalari o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir va asta-sekin kengayib borayotgan ijtimoiy tajriba asosida shakllanadi.

J.Piajening fikricha, axloqiy rivojlanish ham aqliy rivojlanish kabi progressiv, bosqichli xarakterga ega. J.Piaje axloqiy rivojlanishning ikkita asosiy bosqichini belgilaydi. «Axloqiy realizm» ning dastlabki bosqichida bolalar xatti-harakatlarning barcha axloqiy me'yorlari haqiqiy, o‘zgarmas, majburiy va istisnolarga ega emasligiga ishonishadi. Harakatni axloqiy baholash mezoni faqat uning oqibatlari hisoblanadi. Keyinchalik, 5 yoshdan 12 yoshgacha bo‘lgan davrda, bolada mavhum tafakkurni rivojlantirish jarayonida, voqelik kategoriyasi o‘rniga, imkoniyat kategoriyasi birinchi o‘ringa chiqadi. Shunday qilib, bola harakatning niyatlarini baholash, uning o‘ziga xos oqibatlaridan mavhumlash qobiliyatini rivojlantiradi. J.Piaje «axloqiy relativizm» deb ataydigan ushbu bosqich, kerak bo‘lganda, ularni o‘zgartirishi mumkin bo‘lgan odamlar o‘rtasidagi o‘zaro kelishuv asosida yaratilgan axloqiy me'yorlarning nisbiyligini tushunish

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

bilan tavsiflanadi. Ushbu bosqichda axloqiy baholash mezoni - bu insonning niyatlari shakllanishidir [4].

An'anaviylikdan oldingi daraja egosentrizm bilan tavsiflanadi, axloqiy qadriyatlar tashqi tabiatga ega va ularga rioya qilish foyda tamoyiliga asoslanadi. Birinchi bosqichda bola jazodan qochish uchun norma va qoidalarga bo‘ysunadi, ikkinchisida - mukofot yoki shaxsiy manfaat olish uchun intiladi. An'anaviy daraja ijtimoiy muvofiqlik, o‘z guruhining baholarini tanqidsiz qabul qilish va belgilangan tartib, an'analar va qoidalarni saqlash istagi bilan tavsiflanadi. Yaqin atrofdagi me'yorlar va qadriyatlar ichki qabul qilinadi, ularga rioya qilish ichki ehtiyojga aylanadi, ammo ular baribir tashqi hokimiyatga asoslanadi. Uchinchi bosqichda qoidalarga bo‘ysunish «yaxshi bo‘lish», umidlarni qondirish va boshqalarning noroziligi yoki qoralanishidan qochish istagi bilan belgilanadi [5]. To‘rtinchi bosqich butun jamiyatning qadriyatlar tizimiga yo‘naltirilganligiga to‘g‘ri keladi, xatti-harakat esa qonuniy hokimiyat tomonidan qoralashdan qochish istagi va burchni bajarmaganlik uchun aybdorlik hissi bilan tartibga solinadi. Post-an'anaviy daraja o‘z axloqiy tamoyillariga va axloqiy qadriyatlarning avtonom tizimini rivojlantirishga yo‘naltirilganligiga mos keladi. Ushbu darajadagi shaxsiy qadriyatlar ko‘proq mavhum, umuminsoniy, umuminsoniy qadriyatlar bilan belgilanadigan ma’lumot guruhining qadriyatlari bilan mos kelmasligi mumkin. Beshinchi bosqichda inson o‘z qadriyatlari va tamoyillariga muvofiq harakat qiladi, shu bilan birga ushbu jamiyat qonunlarini va boshqa odamlarning qadriyatlarini hurmat qiladi va umumiy manfaatlar uchun harakat qiladi.

Shaxsning qadriyat yo‘nalishlari tizimi ma’lum bir jamiyatning hozirgi qadriyatlarini aks ettiruvchi muayyan ijtimoiy-tarixiy sharoitlarda shakllanadi, bu esa o‘z navbatida uning rivojlanishining umumiy iqtisodiy va madaniy darajasi bilan bog‘liq. Jamiyat me'yorlari qadriyat yo‘nalishlarini shakllantirishning eng muhim manbalaridan biri bo‘lganligi sababli, ikkinchisi, boshqa ko‘plab shaxsiy xususiyatlardan farqli o‘laroq, ko‘p jihatdan insonning ijtimoiy hayot haqidagi individual g‘oyalari bilan belgilanadi. Shuning uchun individual qadriyatlarni faqat ijtimoiy-madaniy muhitda qiymat imtiyozlari kontekstida ko‘rib chiqish kerak. Shu munosabat bilan, individual qadriyatlar tizimining darajalari va turlarini to‘g‘ri tavsiflash uchun olingan ma’lumotlarni o‘zaro bog‘lash kerak. Zamonaviy fanda ayollarning qadriyatlari va qadriyat yo‘nalishlari turli kontekstlarda o‘rganiladi: jamoat (ijtimoiy) munosabatlar tizimida (S.A.Shxalaxova); qadriyat yo‘nalishlari va ayollarning ijtimoiy rollari o‘rtasidagi aloqalar (N.S.Gazanchyan); perinatal psixologiya va ota-ona psixologiyasi (T.V.Skritskaya); yolg‘iz onalarning qadriyat yo‘nalishlari; zamonaviy ayollarining qiymat yo‘nalishlari tizimi «feminizatsiyasi» (S.N.Karaseva) kontekstida, qadriyat va martaba yo‘nalishlari o‘rtasidagi munosabatlarda va boshqalarda o‘rganiladi [6].

Zamonaviy jamiyat o‘zining o‘zgaruvchanligi va noaniqligi bilan ayollarga bo‘lgan nuqtai nazarni va undagi mavqeini o‘zgartirmoqda, ijtimoiy hayotning ayrim sohalarida kamsitishlar davom etayotganiga qaramay, ayollar faqat erkaklarga xos bo‘lgan ma’lum ko‘nikmalarni egallash orqali tenglikka intiladi [7]. Bu qobiliyatlar tufayli ayol mustaqil

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ravishda qaror qabul qila oladi, oilasini boqadi, yuqori lavozimlarni egallaydi va erkakdan mustaqil hayot tarzini olib boradi. Hayotiy muammolarni mustaqil engib, ayol o‘zining fe’l-atvorini, jamiyatdagi xulq-atvorini, hayotiy yo‘l-yo‘riqlarini shakllantiradigan qator fazilatlarga ega bo‘ladi. Biroq, shunga qaramay, efirga uzatilgan ayol obrazida mehribonlik, qo‘llab-quvvatlash, insoniylik, yumshoqlik, hamdardlik, sezgirlik, moslashuvchanlik va vazminlik namoyon bo‘ladi. Shuningdek, biz zo‘ravonlikka nisbatan salbiy munosabat, qo‘pollik va adolatsizlikning keskin tuyg‘ulari, innovatsiyalarga bo‘lgan talabning pasayishi, ta’lim jarayonlari ular tomonidan tezroq o‘zlashtirilishi, oila va bolalarga nisbatan o‘z munosabati aniqroq belgilanishi va baholashda ancha vazminlikni qayd etamiz [8].

Ijtimoiy jamiyatdagi ayollarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, biz asosiy jihatlar - kasbiy faoliyat va oilaviy munosabatlarni ajratib ko‘rsatamiz. Ularning nazariy tadqiqotlari jarayonida yoshlik va kamolot davrining qadriyatlari, hayotiy ma’no yo‘nalishlari, o‘z-o‘zini anglash, shaxsiy xususiyatlari kabi xususiyatlar ko‘rib chiqildi [9]. Sotsiologiya, ijtimoiy falsafa va psixologiyada «qadriyat» toifasi kengroq ma’noda o‘rganish eng qiyinlaridan biri sifatida tan olingan, uni kognitiv ta’limga (B.S.Bratus, L.D.Demina, V.Frankl va boshqalar) va motivatsion ta’limga (V.F.Anurin, E.I.Golovaxa, A.Maslou va boshqalar), tor ma’noda - qadriyatlar jamiyat, ijtimoiy guruhlar va shaxs tomonidan baham ko‘rilgan, xususan, o‘ziga ishonch, deb tushuniladi [15]. Erishish kerak bo‘lgan maqsadlar bo‘lib, bu maqsadlarga olib keladigan asosiy vositalar, harakatlar va yo‘llarda «yaxshi» va «yomon» nima ekanligini tushunarsiz tushunish tufayli noaniq va murakkab hodisalar ro‘y beradi [10]. Biroq, qadriyat muammosini o‘rganishning ahamiyati muhim bo‘lib, bu fanning turli sohalari mutaxassislari tomonidan olib boriladigan nazariy va uslubiy tadqiqotlar mavjud: qadriyatlar xulq-atvor, motivatsiya va ularning o‘zaro ta’siri tuzilishining xususiyatlarini aniqlaydigan shaxsiy xususiyatlarning birlamchi sinfini shakllantirish sifatida belgilanadi (B.G.Ananyev); «ma’no universallari» sifatida - ma’lum bir jamiyat odamlarining ko‘pchiligi tarixiy rivojlanish davrida shakllangan ma’nolar (V.Frankl); qadriyatlarning mavjudligi shakllari sifatida - ijtimoiy ideallar, obyektiv timsol, shaxsning motivatsion tuzilmalari (D.A.Leontyev); qadriyat xususiyatlari - ma’no va shaxsiy ma’no (V.F.Serjantov); qadriyatlar «inson hayotining ongli va qabul qilingan umumiy ma’nolari» (B.S.Bratus); qadriyatlar-maqsadlar va qadriyatlar-vositalar (M.Rokich); qadriyat sifatida inson uchun fundamental ahamiyatga ega bo‘lgan shaxsiy ma’no (G.Ollport) va boshqalar [11].

Yosh va etuk yoshdagi ayollar o‘rtasida gender rolini aniqlashda ham farqlar kuzatilishi mumkin: etuk yoshdagi ayollar orasida u ko‘proq integratsiyalashgan, ular o‘zlariga nisbatan ijobiy munosabatni buzmasdan, ayollik va erkaklik xatti-harakatlarining modellarini uyg‘un tarzda kiritishga muvaffaq bo‘lishadi. Yosh ayollar, aksincha, mustaqil bo‘lishga intilishadi, mustaqil harakat qilishga harakat qilishadi va shu bilan o‘zlarini qarama-qarshi jins vakillari bilan to‘liq tanishtirishadi. Erkaklik strategiyalarini kuchaytirish ayollik o‘ziga xosligi bo‘lgan yosh ayollarni tashvishga olib keladi, bu esa keyinchalik etuk

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ayolning shaxsiyati bilan tanishish istagiga olib keladi [12]. Yosh va etuk yoshdagi ayollar o‘zini o‘zi ta’minlash, jamiyatda o‘zini namoyon qilish va o‘rnatish uchun zarur bo‘lgan muhim qadriyatlarni belgilaydi. Ammo shuni ta’kidlash kerakki, yosh ayollar guruhida harakatlar, rejalar mustaqilligi, eng kamida - etuk ayollar guruhida an'analarga rioya qilish, barqarorlik va xavfsizlik kabi fazilatlarga katta ahamiyat beriladi; o‘zi, munosabatlari, jamiyati birinchi o‘rinda turadi va eng kam darajada - hayajon, yangilik (rag‘batlantirish). Bundan tashqari, etuk ayollar ayolning tashqi ko‘rinishi bilan bog‘liq afzalliklarni aniqladilar, bu yosh ayollar orasida kuzatilmadi. Ikkala guruhdagi qadriyatlarning ahamiyati shkalasi yakunida asosiy kamchiliklardan biri aniqlandi - tijorat, bu ayollarning bir-biridan ehtiyotkorlik va shaxsiy manfaatdorlikni ko‘rishini ko‘rsatadi [14].

Zamonaviy dunyoda ayollar uchun kasbiy o‘sish uchun katta imkoniyatlar ochilmoqda, ammo shunga qaramay, ayollar shaxsiy dissonans va ijtimoiy stressga duchor bo‘lib, ichki qarama-qarshilik va o‘z-o‘zidan shubhalanishga olib keladi. Shu munosabat bilan ayollar muammolarini aks ettiruvchi ruhiy kasalliklar paydo bo‘ladi. Bu jarayonda alohida o‘rinni psixologik konfliktlarning shakllari egallaydi, bu shakllarga kasbiy, onalik va ijtimoiy nizolar kiradi. Bundan tashqari, ayol sevgini yo‘qotish, biror narsadan qo‘rqish, keraksiz bo‘lish kabi qo‘rquvlarga duch keladi, buning natijasida ayol o‘ziga e'tibor qaratadi, jabrlanuvchi rolini o‘ynashga harakat qiladi, bu esa tushkunlik va yordamsizlikka olib keladi. Shuningdek, ayollardagi ruhiy kasalliklar jinsiy va reproduktiv sikllar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Biroq, og‘ir ijtimoiy bosimlarga qaramay, ayol o‘zgarishlarga moslashishga harakat qiladi va o‘z imkoniyatlari va salohiyatini ro‘yobga chiqarishga harakat qiladi [13].

Vaqt o‘tishi bilan ayolning psixologik xususiyatlari o‘zgarishi, insonning hayotga bo‘lgan qarashlari tuzilishini o‘zgartirishi mumkin. Bu hodisa hayotning yangi qadriyatlarini qayta ko‘rib chiqish va egallash bilan bog‘liq. Shunday qilib, yosh ayollarning psixologik jihatlarida ifodalangan qadriyat va semantik xususiyatlari hayotdagi shaxsiy va kasbiy rivojlanishi, ayollar tomonidan oilaviy munosabatlar, onalik va jamiyatdagi o‘rnini tushunish, anglash, idrok etish va qabul qilish bilan tavsiflanadi. Yetuk ayollarning qadr-qimmati va semantik xususiyatlari ko‘pincha to‘plangan hayotiy tajribaga bog‘liq bo‘ladi, bu davrda ayollar hayotga ko‘proq moslashadi, ular o‘zlariga ishonadilar, yoshliklarida amalga oshirishga vaqtlari bo‘lmagan yutuqlarga ochiqdirlar; Hayotning ushbu davrining muhim belgisi ayolning psixologik va psixosomatik holatiga ta’sir qiluvchi fiziologik pasayishdir. Yoshga bog‘liq o‘zgarishlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri ayolning psixologik holatiga ta’sir qiladi, uning tuzilishini, qadriyatlari va hayot mazmuniga bo‘lgan qarashlarini o‘zgartiradi. Shu bilan birga, ayolning shaxsiy qadriyatlari va hayotining ma’nosi borligi unga o‘z hayot yo‘lini rivojlantirish traektoriyasini beradi, unga kuch va o‘zini o‘zi anglash imkoniyatlarini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

1. Абулъханова-Славская, К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. - М.: Мыслъ, 1991. - 299 с.
2. Грицай Л. А. Кризис традиционного материнства в современной России: социально-психологический аспект // Журн. практ. психологии и анализа. 2010. № 3. С. 55-59.
3. Крысько В.Г. Социальная психология / В.Г. Крысько. - М. : Словарь-справочник., 2001. - 607 с.
4. Ананьев Б. Г. Избранные труды по психологии / Б. Г. Ананьев. -Санкт-Петербург. Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2007. - 964 с.
5. Иванова В. С., Грицкевич Н. К. Модель психологического сопровождения профилактической работы с семьей ребенка-инвалида с ДЦП в системе образования // Вестн. Томского гос. пед. ун-та (TSPU Bulletin). 2011. Вып. 6. С. 115-119.
6. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / Александр Асмолов. — 3-е изд., испр. и доп. — М.: Смысл : Издательский центр «Академия», 2007. — 528 с.
7. Большунова Н. Я. Условия и средства развития субъектности: дис. д-ра психол. наук. Новосибирск, 2007. 545 с.
8. Овчинникова Ю. В., Гычев А. В., Грицкевич Н. К. Взаимосвязь карьерных ориентаций и структуры ценностей у студентов факультета экономики и управления // Вестн. Томского гос. пед. ун-та (TSPU Bulletin). 2013. Вып. 6 (134). С. 152-156.
9. Гончарова Л.А. Психологические особенности женщины среднего возраста [Электронный ресурс].: http://www.b17.ru/article/18461.
10. Дарвиш О.Б. Возрастная психология: Учебное пособие Под ред. В.Е. Клочко/Дарвиш, О.Б. - М. : КДУ, Владос-Пр, 2013. - 264 с.
11. Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности. - М.: Политиздат, 1986. - 222 с.
12. Комарова С.Л., Лукович Т.Г Особенности ценностно-смысловой сферы женщин в зависимости от возраста/ Комарова С.Л., Лукович Т.Г //Психология и социология.- 2015.-№2(16)

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abdurahmonova Feruza Alisher qizi**, tayanch doktoranti, [**Абдураҳмонова Феруза Алишер кизи** – докторантка], [**Feruza A. Abdurahmonova**, a doctoral student]; manzil: Toshkent shahar, Yashnobod tumani, Istiqbol ko'chasi, 51 uy [адрес: город Ташкент, Яшнабадский район, улица Истикбол, дом 51], [address: Tashkent city, Yashnabad district, Istiqbol street, 51 house]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

OTA-ONALARNING PSIXOPATIK XUSUSIYATLARINING BOLALAR RUHIY HOLATIGA TA'SIRINI O'RGANISH

© N.Asqarova[1]✉

[1]Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ota-onalarning psixopatik xususiyatlarining bolalar ruhiy holatiga ta'siri tahlil qilinadi.

MAQSAD: ushbu tadqiqotning maqsadi – ota-onalarning psixopatik xususiyatlari (emotsional beqarorlik, impulsivlik, empatiya etishmasligi kabi) bolalar ruhiy holatiga qanday ta'sir qilishini o'rganish va ota-onalarning ruhiy xususiyatlarining bolalarning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga bo'lgan salbiy ta'sirini baholashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ota-onalarning psixopatik xususiyatlarini baholash uchun psixologik testlar va diagnostik vositalar qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko'rsatdiki, psixopatik xususiyatlarga ega ota-onalar bolalarda ruhiy noqulaylik, emotsional beqarorlik, o'ziga past baho va ishonchsizlik kabi holatlarning paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin.

XULOSA: tadqiqot natijalari ota-onalarning psixopatik xususiyatlari bolalar ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: psixopatik xususiyatlar, ota-ona ta'siri, bolalar ruhiy holati, emotsional beqarorlik, empatiya etishmasligi, ruhiy rivojlanish, xavfsizlik hissi.

Iqtibos uchun: Asqarova N. Ota-onalarning psixopatik xususiyatlarining bolalar ruhiy holatiga ta'sirini o'rganish // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.450-459.

ИЗУЧЕНИЯ ВЛИЯНИЕ ПСИХОПАТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ РОДИТЕЛЕЙ НА ПСИХИЧЕСКИЕ РАССТРОЙСТВА У ДЕТЕЙ

© Н.Аскарова[1]✉

[1] Ташкентская медицинская академия, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется влияние психопатических черт родителей на психическое состояние детей.

ЦЕЛЬ: цель данного исследования — изучить, как психопатические черты родителей (такие как эмоциональная нестабильность, импульсивность, отсутствие эмпатии) влияют на психическое состояние детей и оценить негативное

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

воздействие психических особенностей родителей на эмоциональное и социальное развитие детей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались психологические тесты и диагностические инструменты для оценки психопатических черт родителей.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что родители с психопатическими чертами могут способствовать возникновению у детей психического дискомфорта, эмоциональной нестабильности, низкой самооценки и неуверенности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что психопатические черты родителей оказывают негативное влияние на психическое состояние детей.

Ключевые слова: психопатические черты, влияние родителей, психическое состояние детей, эмоциональная нестабильность, отсутствие эмпатии, психическое развитие, чувство безопасности.

Для цитирования: Н.Аскарова. Изучения влияние психопатических качеств родителей на психические расстройства у детей // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 450-459.

STUDY OF THE INFLUENCE OF PARENTS' PSYCHOPATHIC TRAITS ON MENTAL DISORDERS IN CHILDREN

© Nargiza Asqarova[1]✉
[1] Tashkent Medical Academy, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the impact of parents' psychopathic traits on children's mental well-being.

AIM: the aim of this study is to examine how parents' psychopathic traits (such as emotional instability, impulsivity, and lack of empathy) affect children's mental well-being and to assess the negative impact of parental psychological traits on children's emotional and social development.

MATERIALS AND METHODS: the study utilized psychological tests and diagnostic tools to assess parents' psychopathic traits.

DISCUSSION AND RESULTS: the results indicated that parents with psychopathic traits may contribute to the emergence of psychological discomfort, emotional instability, low self-esteem, and insecurity in children.

CONCLUSION: the study results confirm that parents' psychopathic traits have a negative impact on children's mental well-being.

Keywords: psychopathic traits, parental influence, children's mental well-being, emotional instability, lack of empathy, psychological development, sense of security.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Nargiza Asqarova. (2024) Study of the influence of parents' psychopathic traits on mental disorders in children, Inter education & global study, (8(1)), pp. 450-459. (In Russian).

Психопатию с психоаналитической и нейробиологической точек зрения, а также попытаться как бы соединить «психологию» психопатов с их «физиологией». Психопатию понимают по-разному. В отечественной психиатрии под психопатии ранее понималось то, что сегодня в медицинской модели называется «расстройство личности». То есть «Клиника психопатий» Ганнушкина описывает ранние концепции того, что сегодня называется расстройством личности. Вообще сам конструкт «расстройство личности» имеет массу недостатков с терапевтической точки зрения. Дело в том, что люди с расстройством личности могут реально хорошо существовать в определенной среде, в то время как люди без личностного расстройства могут крайне плохо реагировать на внезапные изменения во внешней среде.

В психоаналитической парадигме присутствует спектр функционирования – от низшего к высшему: психотический, пограничный и невротический. Эмпирически психопаты довольно плотно загружают психотический и пограничный уровни, хотя существует большой вопрос: может ли психопат быть на невротическом уровне? Это вопрос условных категорий. В некотором смысле, можно говорить, что высоко функциональные психопаты, достигающие высот в бизнесе, экономике и политике, могут характеризоваться как невротические психопаты. Здесь же надо говорить о психопатии в узком смысле слова, то есть как о структуре личности, характере, психотипе, если угодно, не касаясь уровня функционирования.

Анализ литературы.

«Психопатия – это расстройство развития, характеризующееся эмоциональным дефицитом и повышенным риском антисоциального поведения». Психопатию в некотором смысле принято относить к антисоциальному (DSM-5) или диссоциальному (МКБ-10) расстройству личности (и я согласен с теми авторами, которые данный подход оценивают как сильно ограниченный). Вот критерии диссоциального расстройства личности в МКБ-10. Личностное расстройство, обычно обращающее на себя внимание грубым несоответствием между поведением и господствующими социальными нормами, характеризующееся следующим:

а) бессердечное равнодушие к чувствам других;

б) грубая и стойкая позиция безответственности и пренебрежения социальными правилами и обязанностями;

в) неспособность поддерживать взаимоотношения при отсутствии затруднений в их становлении;

г) крайне низкая толерантность к фрустрациям, а также низкий порог разряда агрессии, включая насилие;

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

д) неспособность испытывать чувство вины и извлекать пользу из жизненного опыта, особенно наказания;
е) выраженная склонность обвинять окружающих или выдвигать благовидные объяснения своему поведению, приводящему субъекта к конфликту с обществом».

Помимо довольно абстрактных формулировок типа «бессердечное равнодушие» или «неспособность поддерживать взаимоотношения при отсутствии затруднений в их становлении», данные критерии очень размыты не формируют более-менее полноценной картины. Здесь антисоциальная динамика характеризуется преимущественно социальными последствиями поведения. Иными словами, если вы договорились, что женщин бить нельзя, то нарушение этой социальной нормы дает крен в сторону антисоциального поведения. То есть измени законы и общепризнанные нормы для конкретного общества, и человек уже не является антисоциальным. Характерно, что антисоциальным может быть человек, не имеющий в своей основе антисоциальных влечений, а человек антисоциальный в основе своей может до поры до времени вести весьма социальный образ жизни.

Мак-Вильямс описывает психодинамическую модель психопатической личности. В ядре психопатической личности лежит весьма сильная тяга к всемогуществу, доминированию, превосходству. Иными словами, психопат жаждет абсолютной власти. Власть невозможна без объекта подчинения. Психопатия не тождественна антисоциальному расстройству личности или расстройству поведения. При нейробиологическом исследовании люди с клинической психопатией показывают общую динамику на уровне функциональных систем мозга. А вот люди, которым поставили диагноз антисоциальное/диссоциальное расстройство личности, часто показывают совершенно разную картину. С нашей точки зрения, психопатия – это более широкое понятие, которое потенциально включает в себя антисоциальное расстройство личности, на что указывает и Р. Блэр, когда утверждает, что психопатия входит в риск антисоциального поведения, но не обязательно к нему ведет. Мы бы сказали, что антисоциальное расстройство личности отражает характеристики низкофункциональных психопатов, которые вот вообще никак не могут играть по установленным социумом правилам. Нередко такие же люди имеют проблемы и в рамках «уголовной среды»: если он яростно отрицает «правила» на гражданке, там он также будет склонен отрицать «понятия общака».

Нередко можно встретить мнение, что психопатия характеризуется повышенной агрессивностью. В тех же критериях МКБ-10 есть пункт: «крайне низкая толерантность к фрустрациям, а также низкий порог разряда агрессии, включая насилие». Психопаты могут быть крайне холодными, а могут быть чудовищно аффективными, гневными, яростными, но также могут быть ловкими манипуляторами, мошенниками, использующими других или подминающими других под себя. Серийные убийцы, к примеру, нередко показывают внутреннюю динамику

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

людей параноидных, одержимых, нередко «скрывающих». При этом важно отметить, что низкая терпимость к фрустрации и мгновенная вспышка ярости от этого характерна довольно многим формам личностных расстройств: нарциссическому, пограничному, гистрионическому, а также при гипоманиакальных состояниях, когда «нам море по колено».

Психопатия основывается на эмоциональном факторе и его дисрегуляции. Исполнительные функции и ментализация при психопатии, как правило, не нарушены. Ментализация – это способность представлять себе эмоциональные состояния других людей и связанные с ними мотивы. У детей ментализация плохо развита: ребенок плохо понимает, что уставший родитель, только что пришедший домой с работы, уставший и не может играться сию минуту. Ментализация не связана с эмпатией: если ментализация – это представление и прогнозирование эмоций и состояний других (и себя, кстати, тоже), то эмпатия – это способность эмоционально «заражаться» эмоциями другого человека, испытывать то, что испытывает он: если ему грустно – мы чувствуем грусть, если ему тревожно – тревогу. Психопаты способны довольно хорошо «читать» других людей, но при этом не испытывают эмоциональный отклик на эти состояния. То есть он хорошо «понимает», что вам грустно, но не чувствует то же самое.

Психологически для психопатии характерно:

• снижение вегетативных реакций на боль и страдания других. Это значит, что вегетативная нервная система у психопата при виде страданий другого человека никак не активируется или активируется крайне слабо. То есть если вы, например, видите сжавшегося от холода ребеночка, который тихонько плачет, потому что потерял маму, у вас, скорее всего, что-то да ёкнет. У психопата – нет.

• снижение распознавания эмоций. Тут дело обстоит крайне избирательно. Поскольку ментализация у психопатов не нарушена, они могут довольно хорошо считывать большинство эмоций. Однако на многие из них не возникает комплиментарной реакции типа сопереживания (эмпатия).

• снижение аверсивного обуславливания и низкий вегетативный отклик на шок. Проще говоря, если психопат причинил вам боль, и вы при этом реально страдаете, то это ничему его не научит. А вот одним из системообразующих факторов, определяющих психопатию, является патологическое отсутствие страха, печали и радости. То есть психопат вас не боится. Даже если у вас есть «ствол» и вы направили этот «ствол» ему в лицо. Если ему при этом удастся вас обезвредить, то чувство всепоглощающего, фонтанирующего триумфа и щенячьей радости не будет. Не способен. Стимулы, которые мы получаем от вознаграждения, психопатами плохо обрабатываются. Именно поэтому психопата крайне сложно «научить» получать удовольствие от помощи другому или заботы о близком человеке. И так, к *основным признакам психопатических расстройств относятся:*

- жестокость, физическая и психологическая агрессивность;

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

- склонность к насилию;
- безрассудность и безответственность;
- равнодушие;
- отсутствие контроля над своими эмоциями;
- повышенная импульсивность;
- эгоистичность, нарциссизм;
- лицемерие, лживость;
- нарушение законов и прав других людей;
- жестокое обращение с животными;
- патологическая ложь для своей выгоды;
- рискованность в поступках и действиях;
- бессердечность, безэмоциональность;
- конфликтность;
- беспорядочные половые связи;
- склонность к манипулированию;
- отсутствие совести и раскаяния за совершенные поступки;
- трудности в выстраивании социальных отношений.

Наиболее распространенными и скрытыми признаками психопатов являются:

- харизматичность, умение произвести хорошее первое впечатление;
- внешняя привлекательность;
- умение поддержать любую беседу и найти собеседника;
- повышенная энергичность, стремление к постоянному движению и ярким впечатлениям;
- нетерпимость к рутине, склонность к смене действий и обстановки;
- завышенная самооценка, грандиозное чувство собственного достоинства (склонны жить по своим собственным правилам и считать, что законы не имеют к ним никакого отношения);
- желание разбогатеть или прославиться, не прилагая усилий;
- частная смена партнеров или несколько браков.

Следует отметить, что психопатические расстройства имеет половые различия. Психопатические расстройства у мужчин чаще всего проявляются в виде асоциального поведения, агрессивности, склонности к насилию, манипулятивных действий, нарушения законов, криминальной деятельности.

Психопатические расстройства у женщин встречаются несколько реже. Как правило, они проявляются в виде неустойчивого эмоционального фона, резких смен настроения, импульсивных поступков, злоупотребления алкогольными напитками и психоактивными веществами.

Обследования психопатов на МРТ и МРТ показывают, что у людей данной категории присутствует снижение объема миндалины и орбитофронтальной коры, а также крючкообразного пучка (соединяет миндалину с ОФК). В моральных

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

суждениях и оценках у психопатов происходит активация в миндалине, а вот в орбитофронтальной коре отклик либо вообще отсутствует, либо крайне слабый. Суть в том, что моральные суждения у не-психопатов (или условно здоровых людей) обрабатываются в ОФК уже затем поступают в миндалину.

О чём это говорит с психодинамической точки зрения? А это говорит о том, что психоаналитики назвали как «дефицитарное Супер-эго». Иными словами, психопат действует преимущественно на уровне стремлений Ид, а стремления «Супер-эго» в этом процессе практически не принимают участия. Эго как посреднику и регулятору попросту не на что опереться в регуляции поведения и взаимодействия с другими. А что такое «Супер-эго»? А это, говоря языком теории объектных отношений, - инкорпорация родительских объектов. Ребенок, взаимодействуя с мамой и папой, вбирает в себя их систему ценностей, их мораль и правила, которые ограничивают его импульсивное поведение и приводят к социально приемлемому. «Супер-эго» – это родительские «нельзя» и «должен».

По данным нейробиологов, несмотря на уменьшение серого вещества в некоторых областях мозга психопатов, их функциональный аспект не утрачивается. Да, есть дефицит мозгового вещества, но при этом не происходит «выпадение» функций мозга, как это происходит, например, при инсульте или аутизме. Вообще крайне соблазнительной кажется попытка объяснить психопатию врожденными, генетическими и нейропатологическими факторами. Функциональное значение миндалины в поведении млекопитающих (в том числе и человека) – очень широкое и не поддается «локализаторству». Исключение мотивационной составляющей приводит к непонятно каким результатам. Ведь действительно велик соблазн объяснить психопатию дисфункцией миндалины. Но возникает вопрос: человек психопат потому, что нарушена работа миндалины, или работа миндалины нарушена потому, что человек психопат? Еще П.В. Симонов в 1987 году отмечал: «…разрушение миндалины усиливает то поведение, которое связано с доминирующей потребностью».

Было бы упрощением представлять себе, что в миндалине локализованы «центры социального поведение». Как мы видели на примере феномена эмоционального резонанса, миндалина связана с организацией взаимодействия, сосуществования различных мотиваций. Вот почему последствия амигдаэктомии зависят от индивидуальных особенностей данного животного: двустороннее разрушение миндалины подавляет агрессивное поведение доминирующих хомяков и подчиненное поведение у низкоранговых животных». Надо обратить внимание, что если внимательно изучить историю жизни психопатов, то в раннем детстве такие дети в семейной системе находились на низкоранговых ступенях, как описанные выше хомяки. То есть под гнетом насилия эти дети оказывались как бы забиты «под плинтус». И вот мы видим снижение объема миндалины, схожей (но не тождественной) ее разрушению (как у хомяков), что в итоге ведет к «выпадению» подчиняющегося поведения.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Р. Блэр делает интересное наблюдение. При недоступности понимания печали и грусти, психопаты воспринимают заботу как «плохое» действие, поскольку представление о заботе ассоциируется у них с дистрессом жертв этих действий. Это комплиментарно наблюдениям Мак-Вильямс о том, что история жизни и взросления психопатов часто сопряжена с наличием слабой, мазохистичной или депрессивной матерью и садистичным, жестоким, властным отцом. История жизни многих людей, который описывают как психопатичных, пропитана нестабильностью, неопределенностью, жестокостью и насилием. Вспомним, что ранее я указывал, что по данным Р. Блэра психопаты плохо реагируют на шок и наказание. Ничего удивительного в том, что ребенок, находящийся под постоянным прессингом, моральным и физическим насилием, в определенный момент попросту диссоциирует системы, отвечающие за страх и избегание опасности. Он попросту перестает их воспринимать, поскольку физически не может выйти из ситуации, не может убежать и скрыться от жестокости.

Отсюда, кстати, и данные нейробиологического исследования Р. Блэра, говорящие о том, что при инструментальном научении миндалина передает информацию в вентромедиальную префронтальную кору, принимающую участие в регуляции поведения. Однако объем белого вещества между миндалиной и упомянутой корой снижен. Можно сказать, что здесь мы имеем дело с результатами адаптации: хорошая, интенсивная, качественная связь между миндалиной и ВПК в среде тотального террора попросту не нужна и, вероятно, опасная для психической целостности. Ребенок привык с детства к суровым наказаниям.

Нельзя говорить, что психопаты вообще не формируют привязанности. Формируют. Ненависть – это тоже одна из форм привязанности. Если говорить на языке объектных отношений, то ведущей диадой у психопатов является «Всемогущий Я» и «Слабый Другой». Власть психопату нужна для того, чтобы не быть жертвой. Быть всемогущим, быть сильным, быть агрессором – значит не быть жертвой, значит не быть уничтоженным. Мак-Вильямс утверждает, что главный бессознательный страх психопата – смерть. Схожую динамику концептуализировал и Фрейд, когда говорил об идентификации с агрессором. И крайне важно, что психопаты нередко склонны к употреблению психоактивных веществ, нередко довольно тяжелых.

Исследования Панксеппа довольно четко дали понять, что стимуляция себя опиоидами/алкоголем дает тот же эффект, который ребенок получает, когда оказывается на руках у матери. То есть психопат не может устанавливать теплую, «материнскую», связь с Другим и таже не способен проявлять о другом заботу: такой модели в его психике попросту нет, она отсутствует на инструментальном уровне. Это, откровенно говоря, результат чудовищного нарушения в системе забота-паника. Ребенку очень сложно привязываться к фигуре, состоящей сплошь

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

из деструктивных, ужасающих, плохих объектов. Ему остается только интернализировать-встроить, усвоить эти объекты. Поскольку ребенок постарается удержать привязанность любой ценой, он впитает все правила и условия для сохранения связи с родителем, то есть начнется формирование «Супер-эго», внутреннего инквизитора, цензора, наблюдателя, призванного адаптировать ребенка к отношению с родителем, чтобы эти отношения были максимально хорошими.

Негативным фактором в семейном воспитании, ведущим к невротизации личности и повышенному риску возникновения психопатии, является эмоциональное отвержение и неприятие ребенка. Проявляется оно в отсутствии материнской заботы, внимания, ласки и нежности (материнская депривация), раздраженно-нетерпеливым отношением, частыми угрозами, физическим наказаниями, в критике ребенка, в сравнении его с другими детьми. Родитель может в открытой форме продемонстрировать отвержение («Я тебя больше не люблю», «Ты мне такой не нужен», «Почему у твоего друга все пятерки, а у тебя только одна? У нас в семье еще не было таких учеников»). Скрываемое эмоциональное отвержение проявляется в глобальном недовольстве ребенком, постоянном ощущении родителями, что он «не такой», не «тот». В качестве наказания родители могут избегать физического и эмоционального контакта с ребенком, подчеркнуто с ним не разговаривать, уходить из помещения, в котором он находится. Эмоциональное отвержение и безразличие приводят к общему нарушению психического развития ребенка, его личностной незрелости, чувству внутренней пустоты, потере чувства безопасности, ослаблению его духа. Испытывая отвержение со стороны родителей, маленький человек это глубоко переживает, испытывая ряд негативных эмоций и чувств.

В психологии бесспорным является факт о связи эмоциональной жизни и психологического развития ребенка в целом, о влиянии различных чувств на психофизиологическое состояние. Еще в начале XX многие педагоги и психологи говорили о том, что страдание, горе, подавленность, угнетенность наносят вред телесным и душевным силам ребенка. На сегодняшней день одно из причины психопатических расстройств у детей является стили воспитания родителей, особенно отношение матери. Если у родителей есть психопатические черты характера или психопатия это утяжеляет положения ребёнка в семье. Тяжелая психотравма, алкоголизм и наркомания в семье, насилие или жестокое обращение в детстве увеличивают риск развития психопатии. По сути, даже самый высокофункциональный психопат– это ребенок, прошедший через гарнило насилия и презрения. Такая среда не позволяет психическим функциям полноценно развиваться. В итоге на довольно примитивные системы наслаивается взрослый опыт. Мир психопата состоит из всего двух объектов: хороший объект (всемогущий) и плохой объект (слабый). Психопату необходимо наличие во внешней среде плохого объекта и взаимодействие с ним для поддержания в себе хорошего

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

объекта. Таким образом, последствия психопатических расстройств оказывают влияние на различные сферы жизни человека. если расстройство поведения будет выявлено у человека в раннем детстве, то своевременная психокоррекция может помочь предотвратить развитие серьезного расстройства личности в зрелом возрасте.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Аскарова, Н. А. (2024). ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКОЙ ОТНОШЕНИЕ КАК ФАКТОР ПРИЧИНЫ ПОЯВЛЕНИЯ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ СИМПТОМОВ У ДЕТЕЙ. Academic research in educational sciences, (1), 208-213.
2. Аскарова, Н. А., & Рахимжонова, М. К. (2021). ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛЮДЕЙ С СОМАТИЧЕСКИМИ ЗАБОЛЕВАНИЯМИ. POLISH SCIENCE JOURNAL, 53.
3. Аскарова, Н. А., & Хикматов, М. Н. (2016). ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАР ЎСМИРЛАРДА ХУЛҚИЙ БУЗИЛИШЛАРНИ КЕЛТИРИБ ЧИҚАРУВЧИ ОМИЛ СИФАТИДА. In Сборники конференций НИЦ Социосфера (No. 7, pp. 57-58). Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro.
4. Мак-Вильямс Н. "Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе". - М.: Независимая фирма "Класс", 2015. - 592с.
5. Мак-Вильямс Н. "Формулирование психоаналитического случая". - М.: Независимая фирма "Класс", 2015. - 328с.
6. Симонов П.В. "Мотивированный мозг: Высшая нервная деятельность и естественно-научные основы общей психологии". - М.: ЛЕНАНД, 2021. - 272.
7. R. James, R. Blair. "Neurobiological basis of psychopathy" BRITI SH JOURNA L O F P SYCHIATRY BRI TI SH JOURN A L O F P SYCHI AT RY (2003).

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Nargiza Asqarova,** PhD [**Наргиза Аскарова,** PhD], [**Nargiza Asqarova,** associate professor,PhD]; manzil: O'zbekiston, Shahar: Toshkent, O‘zbekiston, Forobiy ko‘chasi, 2-uy [Адрес: Узбекистан, Город: Город: Ташкент, Узбекистан ул. Фараби 2], [Address: Uzbekistan, City: Tashkent, Uzbekistan Farabi street 2];

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

BO'LAJAK BIOLOGIYA O'QITUVCHISINING DIAGNOSTIK FAOLIYATI QONUNIYATLARI VA PRINSIPLARI

© B.B. Abdiraimova[1]✉

[1]Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Ushbu tadqiqotda o'qitish jarayonini boshqarish orqali pedagogik ta'sirning optimal natijalariga erishish maqsadida o'qitishning oraliq bosqichlarida biologiya o'qituvchisining diagnostik faoliyati ko'rib chiqiladi.

MAQSAD: Bo'lajak biologiya o'qituvchilarining diagnostik faoliyatini rivojlantirishdan asosiy maqsad – ularni biologiya fanini o'rgatish jarayonida o'quvchilarni har tomonlama baholay olish, ularning bilim va ko'nikmalarini ob'ektiv baholash qobiliyatini shakllantirishdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Diagnostik faoliyat natijasida olingan ma'lumotlar o'quvchilarning umumiy bilim darajasi, biologiya faniga bo'lgan qiziqishi va o'quv jarayonidagi zaif jihatlarini aniqlash imkonini beradi.

XULOSA: Bo'lajak biologiya o'qituvchisi uchun diagnostik faoliyatni rivojlantirish o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: diagnostika, prinsip, individuallashtirish, onglilik va faollik, optimallik, ijobiyga baholi qudrat va tayanch, qayta ishlash, kommunikativlik, pedagogika.

Iqtibos uchun: Abdiraimova B.B. Bo`lajak biologiya o'qituvchisining diagnostik faoliyati qonuniyatlari va prinsiplari.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.460-465.

ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ПРИНЦИПЫ ДИАГНОСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ БИОЛОГИИ

© Б.Б. Абдираимова[1]✉

[1]Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В исследовании рассматривается диагностическая деятельность учителя биологии на промежуточных этапах обучения с целью достижения оптимальных результатов педагогического воздействия путем управления учебным процессом.

ЦЕЛЬ: Основная цель развития диагностической деятельности будущих учителей биологии – дать им возможность всесторонне оценить учащихся в процессе обучения биологии, сформировать умение объективно оценивать свои знания и умения.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Информация, полученная в результате диагностической деятельности, позволяет определить общий уровень знаний студентов, их интерес к биологии и их слабые стороны в учебном процессе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Развитие диагностической деятельности будущего учителя биологии имеет важное значение для повышения эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: диагностика, принцип, индивидуализация, сознание и деятельность, оптимальность, мощность и поддержка с положительным значением, обработка, коммуникативность, педагогика.

Для цитирования: Абдираимова Б.Б. Закономерности и принципы диагностической деятельности будущего учителя биологии// Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 460-465.

THE LAWS AND PRINCIPLES OF THE DIAGNOSTIC ACTIVITIES OF THE FUTURE BIOLOGY TEACHER

© Barno B. Abdiraimova[1]✉
[1]Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this study examines the diagnostic activity of a biology teacher at the intermediate stages of teaching in order to achieve optimal results of pedagogical influence by managing the teaching process.

AIM: The main goal of developing the diagnostic activity of future biology teachers is to enable them to comprehensively evaluate students in the process of teaching biology, and to form the ability to objectively evaluate their knowledge and skills.

DISCUSSION AND RESULTS: The information obtained as a result of the diagnostic activity allows to determine the general level of knowledge of students, their interest in biology and their weaknesses in the educational process.

CONCLUSION: The development of diagnostic activity for a future biology teacher is important in increasing the effectiveness of the educational process.

Key words: diagnosis, principle, individualization, consciousness and activity, optimality, power and support with a positive value, processing, communicativeness, pedagogy.

For citation: Barno B. Abdiraimova (2024) 'The laws and principles of the diagnostic activities of the future biology teacher', Inter education & global study, (8(1)), pp. 460-465. (In Uzbek).

Mazkur tadqiqotimizda bilim jarayonini boshqarish orqali pedagogik ta'sirlarning optimal natijalariga erishishga qaratilgan o'qitilishning oraliq bosqichlarida biologiya o'qituvchisining diagnostik faoliyatini ko'rib chiqamiz. Bunday faoliyat metodik va tajriba ishlari bilan birikib ketadi. Belgilangan faoliyat asosida yotgan qonuniyatlar va printsiplarni ko'rib chiqamiz.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

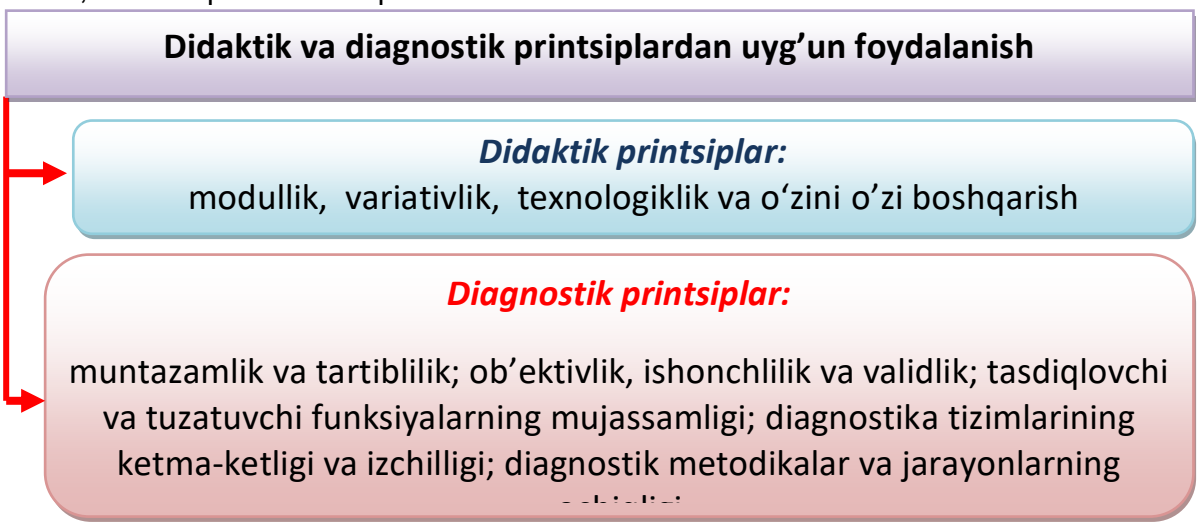
Pedagogikada hodisalar va ularning rivojini tasniflaydigan jarayonlar o'rtasida ob'ektiv bog'liqlik mavjud, zarur, tabiiy, takrorlanadigan aloqani qonuniyat deb tushunish qabul qilingan.

Bilish jarayonining barqaror ta'riflari uning funksionalligi, davriyligi bilan belgilanadi. Bilimlarni shakllantirish dastavval bilish timsolidagi o'zgarishlar zanjiri orqali amalga oshiriladi. Sub'ektiv sanalgan oxirgisi o'rganilayotgan ob'ekt yoki hodisaga mos tushmaydi. Shu sababli bilish timsolining sub'ektivlik saviyasini pasaytirish zarurati vujudga keladi. Bunday operatsiyani amalga oshirish uchun sub'ektiv timsol va o'rganilayotgan ob'ekt, hodisaning izomorfligi to'g'risida; bartaraf qilinishi zarur bo'lgan mavjud tafovutlar to'g'risidagi Ma'lumotlar lozim.

Bilish nazariyasida o'qitishning optimal natijalariga erishishga yo'naltirilgan omilkorlik yondashuviga asoslangan o'qituvchi diagnostik faoliyatining asosi sanalgan qonuniyat katta ahamiyat kasb etadi:

1. O'qituvchi diagnostik faoliyatini davriyligi sub'ekttivlik darajasini pasaytirish, bilish darajasini orttirishga xizmat qiladi.
2. O'qitishda samarali natijaga erishish va boshqarishni ta'minlash uchun maqsadni aniqlashtirish, bilish obrazini miqdoriy tavsifini va yo'naltirilganligini tavsiflash zarur.

Diagnostika printsiplari o'qitish jarayonining samarali tashkil qilish qonuniyatlaridan kelib chiquvchi pirovard talablardir [122]. Pedagogik diagnostika didaktik va diagnostik printsiplarni mujassamlashtirishi lozim. Bu printsiplar, bir tomondan, yaxlit bo'lib, boshqa tomondan, ular aniq-ravshan taqsimlanishi lozim

Didaktik va diagnostik printsiplardan uyg'un foydalanish

Dastavval mazkur tadqiqot uchun foydali jihatlarni saralash maqsadida didaktik printsiplarni ko'rib chiqamiz.

Didaktik printsiplar. O'qitishning aksariyat printsiplaridan avval o'qituvchini talabalarning individual xususiyatlarini shartli hisobga olishga yo'llaydigan printsipni ko'rib chiqamiz, bu esa:

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

talabaning ishlashga layoqati (faoliyatni uzoq amalga oshirish imkoniyatlari, jadallik, engillik yoki o'tish qiyinchiliklari, chalg'ish, holsizlik darajasi);

talabaning o'qishda ilgarilash sur'ati (tez, o'rta, sust);

talabada bilishga bo'lgan ehtiyojlari darajasi, uning amaldagi mustaqilligi va faolligi;

o'qishga munosabat (ijobiy, befarq, salbiy);

bilish qiziqishlarining mavjudligi va xarakteri (amorf, o'zakli, keng);

irodani rivojlantirish darajasi (yuqori, o'rta, past)[146].

Bugungi kunda ta'limning yana bir printsipi – ochiqligi barcha talabalarni kuchli yoki kuchsiz bo'lishidan qat'iy nazar rivojlantirish, har bir ta'lim muassasasida diagnostik tahlil olib borishni talab etadi.

Ochiqlik printsipi mazmun-mohiyatining nazariy ishlab chiqish I.M.Maxmutov, I.Ya.Lerner ishlarida o'quv materialining "qiyinchilik" va "murakkablik" tushunchalarining paydo bo'lishi va bo'linishiga olib keldi.

Pedagoglar va psixologlarning ochiqlik printsipiga katta e'tibori ochiqlik sharoitida bilimlarni egallashda qiyinchiliklarni engib o'tish bolada ruhan yuksalish chaqirib, o'z kuchiga ishonchni mustahkamlaydi.

Xususan, 1960-yillarda mustaqil sifatida faollik printsipi ajralib chiqdi. emotsional holatning bilish faolligi bilan mavjud aloqasini qayd etar ekan, M.I.Skatkin (80-yillarda) mustaqil tarzda ijobiy emotsional holat printsipini ajratishni taklif qildi, 1990-yillarda esa ta'lim sohasida demokratizm va gumanizatsiya printsiplari o'z tasdig'ini topdi (O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni).

Ko'rib chiqilgan qatordagi printsiplardan biri, bizning fikrimizcha, o'quv faoliyati sifati printsipi bo'lishi kerak. U tartibliligi, umumlashtirilgani, o'zgaruvchanligi, amaliyligi, to'laqonligi va mustahkamliligida aks etadi.

Shuningdek, o'quv faoliyati sifati printsipi tizimlilik, umumlashtirish, moslashuvchanlik, faolik nuqtai nazaridan talabalarning bilimlarni o'zlashtirish, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, bilish faoliyatidagi hissiy va iroda xususiyatlarini rivojlantirishga rdam beradi.

Sifat printsipi tiimlilik printsipi bilan bog'liq bo'lib, ilmiylik printsipi bilan birga talabalarning izchil rivojlanishi uchun o'tilganlarga tayangan holda ketma-ketlik bilan ta'minlanadi. Tartiblilik printsipi o'qitishda izchillikni ta'minlaydi va Ya.A.Komenskiy, Pestalossi, Distervegning klassik qoidalarida ifodalangan:

- aniqlikdan mavhumlikka;
- yaqindan olisga;
- ma'lumdan noma'lumga va sh.k. talablar bajarilishini ta'minlaydi.

Emotsional holat, yaqqollik va onglilik printsiplarii bir-biriga o'xshab ketadi, zero bilim olishga ongli munosabat bilish quvonchini beradi, o'quv jarayonida o'zlashtirilgan ko'nikmalardan qanoat hosil qilib, talabalar nigohida o'qib-o'rganishni yuksaltiradi. Yaqqollik yordamida bilimlarni o'ta oson va muvaffaqiyatli o'zlashtirish xususida Ya.A.Komenskiy, J.J.Russo, K.D.Ushinskiy va boshq. ham aytib o'tgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Didaktik printsiplar va ularning mazmun-mohiyatini tahlil qilarkanmiz, ularning barchasi o'zaro bog'liq, biri boshqasidan kelib chiqishi haqida xulosa qilish qiyin emas, shunga ko'ra, ular o'qituvchi uchun yo'nalishlar tizimini hosil qiladi. Ular rivojlanadi, mazmunan o'zgaradi, davr talablari ustuvorlik nuqtai nazaridan u yoki bu printsipni ajratib chiqaradi. O'quv faoliyatining sifatini ta'minlovchi maxsus printsiplar: modullik, variativlik va o'zini o'zi boshqarish diagnostikada etakchi printsiplar sifatida qo'llanadi.

Bo'lajak biologiya o'qituvchisini pedagogik diagnostika faoliyatiga tayyorlashda quyidagi pinsiplarga tayanildi;

- Ilmiylik printsipi;
- Tizimlilik printsipi;
- Muntazamlilik printsipi;
- Ob'ektivlik printsipi;
- Ko'rgazmalilik printsipi;
- Ta'lim va tarbiyaning birligi printsipi;
- Bo'lajak biologiya o'qituvchilarining diagnostik faoliyatga tayyorlashda rivojlantiruvchi ta'lim printsipi;
- Individuallashtirish printsipi;
- Onglilik va faollik printsipi;
- Optimallik printsipi;
- Ijobiyga baholi qudrat va tayanch printsipi;
- Soddalik printsipi;
- Qayta ishlash printsipi;
- Kommunikativlik printsipi;
- Pedagogik diagnostika printsiplari..

Ob'ektivlik didaktik testlarning ilmiy asoslangan mazmuni, barcha o'qitilayotgan fanlar bo'yicha pedagogning bilimi va malakalarini baholashda aniq va belgilangan mezonlarga amal qilinadi.

Tizimlilik didaktik jarayonning barcha bosqichlarida bilimlarni boshlang'ich qabul qilishdan to amalda qo'llanishiga qadar didaktik nazorat o'tkazish zaruratidan iborat.

Yaqqollik printsipi barcha o'qitilayotganlar uchun birgina mezonlar bo'yicha ochiq sinovlar o'tkazishdan iborat. Diagnostika jarayonida har bir talabaning reytingi yaqqol, qiyoslama xaraterga ega bo'lishi lozim.

Oshkoralik printsipi baholarni oshkor qilish va sharhlab berishni taqazo etadi. Baho bu o'qiyotganlar o'ziga nisbatan talablar etalonlari, shuningdek, pedagogning ob'ektivligi haqida mulohaza yuritishining belgisi. Diagnostik natijalarni e'lon qilish, ta'lim beruvchi pedagog ishtirokida ularni muhokama va tahlil qilish, talabalar bilimlaridagi kamchiliklarni bartaraf qilishning istiqbolli rejalarini tuzish, mazkur printsipni amalga oshirishning zaruriy shartlari hisoblanadi.

Bizningcha, diagnostik vositalar uchun o'ta muhim sanalgan ishonchlilik va validlik printsiplarini diagnostik printsiplar tizimiga kiritish maqsadga muvofiq bo'lib, ularga amal qilish ilmiy asoslanganlik printsipiga to'g'ri keladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Pedagogik faoliyatda diagnostika metodikasini qo'llash va samarali natijaga erishish uchun modullik, variativlik, texnologiklik va o'z-o'zini boshqarish kabi etakchi printsiplarini amalga oshirishni talab qiladi va bu faoliyatda o'ziga xos axamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, "Pedagogik diagnostika metodikasi o'quv faoliyatning tarkibiy qismi bo'lib, muntazamlilik va tizimlilik, ob'ektivlik, ishonchlilik va validlik, tasdiqlovchi va tuzatuvchi funksiyalarning mujassamligi, diagnostika istiqbollari, diagnostika shakl va metodlarini optimallligi" diagnostikaning murakkablik printsiplariga amal qilishni talab etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Абдраимова Б.Б. Current challenges in biology education pedagogy: an analysis of contemrary methodological issues// European Journal of Humanities and Educational Advancements (EJHEA)// ISSN: 2660-5589 Vol. 4 No.11, November 2023 [52-53]
2. Абдраимова Б.Б. Проблемы методики преподавания биологии на современном этапе// Eastern European Scientific Journal// DOI: 10.31618/ESSA.2782-1994.2023.1.95 [33-35]
3. Каримова Н.А. Means of directing students to the profession in the teaching of biology // Journal of Advanced Scientific Research // Vol. 3 No. 9 (2023) ISSN –0676-9595 [93-94]
4. Абдраимова Б.Б. Проблема подготовки педагогических кадров к инновационной деятельности //East European Scientific Journal Wschodnioerzopejskie Czasopismo Naukowe Vol.1/ 12 (64), 2020 part 6 [4-6]
5. Абдраимова Б.Б. Естественные направления диагностической деятельности учителя //Вестник – науки Международный научный журнал. Тольятти 2021 Том 3// [стр 5-12]
6. Абдраимова Б.Б. Личностно-ориентированный процесс обучения как объект педагогической диагностики// Вестник – науки Международный научный журнал. Тольятти 2022, №9 Том (54/4) [стр. 18-22]

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abdiraimova Barno Baxtiyorovna**, v/b dotsent, [**Абдираимова Барно Бахтиёровна**, в/б доцент], [**Barno B. Abdiraimova**, v/b dotsent]; manzil: O'zbekiston, Toshkent shahar, Chilonzor tumani, Bunyodkor ko'chasi 27 uy. [адрес: Узбекистан, ул. Город Ташкент, Чиланзорский район, улица Бунёдкор, 27.], [address: Uzbekistan, 27 Bunyodkor street, Chilonzor district, Tashkent city.]

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

VERBAL KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLAR

© T.I.Ismoilov[1]✉
[1]Namangan davlat pedagogika instituti, Namangan, O'zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada verbal kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari va ularning shaxsiy rivojlanishga ta'siri tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – verbal kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida ta'sir ko'rsatuvchi psixologik omillarni aniqlash va samarali yondashuvlarni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kommunikativ kompetensiyalar va ularni rivojlantirish bo'yicha adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar verbal kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda psixologik omillarning muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. ishtirokchilarning o'z-o'zini anglash darajasi, shaxsiy ishonch va muloqotda ochiqlik ko'rsatkichlari kommunikatsiyaning sifatiga ta'sir ko'rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari verbal kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda psixologik xususiyatlar va individual yondashuvning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: verbal kommunikativ kompetensiyalar, psixologik omillar, shaxsiy o'z-o'zini anglash, muloqot ko'nikmalari, psixologik trening, individual yondashuv, interfaol mashg'ulotlar.

Iqtibos uchun: T.I. Ismoilov Verbal kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning psixologik xususiyatlar // Inter education & global study. 2024. №8(1). C. 466-471.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕРБАЛЬНЫХ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

© Т.И. Исмоилов [1]✉
[1]Наманганский государственный педагогический институт, Наманган, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются психологические особенности развития вербальных коммуникативных компетенций и их влияние на личностное развитие.

ЦЕЛЬ: основной целью исследования является выявление психологических факторов, влияющих на развитие вербальных коммуникативных компетенций, и разработка эффективных подходов к этому процессу.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы литературные источники по вопросам коммуникативных компетенций и их развития.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показывают, что психологические факторы играют важную роль в развитии вербальных коммуникативных компетенций. Показатели уровня самосознания участников, уверенности в себе и открытости в общении влияли на качество коммуникации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают значимость психологических особенностей и индивидуального подхода в развитии вербальных коммуникативных компетенций.

Ключевые слова: вербальные коммуникативные компетенции, психологические факторы, самосознание, коммуникативные навыки, психологический тренинг, индивидуальный подход, интерактивные занятия.

Для цитирования: Исмоилов Т.И.Психологические особенности развития вербальных коммуникативных компетенций // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 466-471.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF VERBAL COMMUNICATIVE COMPETENCES

© Temur I. Ismoilov[1]✉
[1]Namangan State Pedagogical Institute, Namangan, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the psychological characteristics of developing verbal communicative competences and their impact on personal development.

AIM: the main objective of the study is to identify psychological factors influencing the development of verbal communicative competences and to develop effective approaches to support this process.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed literature related to communicative competences and their development.

DISCUSSION AND RESULTS: the results show that psychological factors play a significant role in the development of verbal communicative competences. Participants' levels of self-awareness, personal confidence, and openness in communication affected the quality of their interactions.

CONCLUSION: the study results confirm the importance of psychological traits and an individualized approach in developing verbal communicative competences.

Keywords: verbal communicative competences, psychological factors, self-awareness, communication skills, psychological training, individualized approach, interactive activities.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

For citation: Madina K. Kholikova. (2024) Psychological features of the development of verbal communicative competences, Inter education & global study, (8(8)), pp. 466-471. (In Uzbek).

Bugungi global muloqotlar dunyosida og'zaki kommunikativ kompetensiya shaxsiy va professional muvaffaqiyat uchun muhim hisoblanadi. Og'zaki kompetensiya nafaqat axborotni samarali yetkazib berishga imkon beradi, balki boshqalar bilan mazmunli muloqot qilish, tushunishni ta'minlash va munosabatlar o‘rnatishga ham yordam beradi. Bu ko‘nikma esa oddiy lingvistik mahorat bilan cheklanib qolmay, odamlarning tilni turli ijtimoiy kontekstlarda qanday o‘rganishi, ishlatishi va talqin qilishiga ta'sir qiluvchi murakkab psixologik jarayonlarga asoslanadi.

Og'zaki kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishi psixologiya, lingvistika va ta'lim sohalarida keng o‘rganilgan. Psixologlar xotira, diqqat va tilni qayta ishlash kabi kognitiv jarayonlarning og'zaki ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishdagi rolini ta'kidlab kelishadi. Shu bilan birga, ijtimoiy psixologlar va pedagoglar til o'rganish va kommunikativ qobiliyatlarning rivojlanishiga ta’sir qiluvchi atrof-muhit va ijtimoiy omillar — ota-ona bilan muloqot, tengdoshlar ta'siri va madaniy muhitning ahamiyatiga e'tibor qaratishadi. O'z-o'zini qadrlash, empatiya va xavotir kabi emotsional omillar ham og'zaki kompetensiyaga sezilarli ta'sir qiladi, chunki ular insonning kommunikativ jarayonlarda ishtirok etishiga tayyorligi va ishonchiga ta’sir ko‘rsatadi.

Ushbu maqola og'zaki kommunikativ kompetensiyani shakllantiruvchi psixologik xususiyatlarni — kognitiv, ijtimoiy va emotsional jihatlarni o'rganadi. Bu omillarni tadqiq qilish orqali biz og'zaki ko'nikmalar qanday rivojlanishi, bu yo‘lda shaxslar duch keladigan qiyinchiliklar va ta'lim muhitida og'zaki kompetensiyani samarali shakllantirish uchun qanday strategiyalardan foydalanish mumkinligini yanada chuqurroq tushunib olishimiz mumkin. Bu bilim o'qituvchilar, ota-onalar va turli yoshdagi hamda madaniy kelib chiqishga ega bo‘lgan shaxslarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydigan til mutaxassislari uchun ayniqsa qimmatli hisoblanadi. Ushbu tahlil orqali biz psixologik jarayonlar va og'zaki kommunikativ rivojlanish o'rtasidagi dinamik aloqani yanada chuqurroq anglashni maqsad qilamiz va turli muhitlarda kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan amaliy tavsiyalarni taqdim etishga intilamiz.

1. Og'zaki kommunikativ kompetensiyaning nazariy asoslari

Og'zaki kommunikativ kompetensiya til o'zlashtirish va muloqot psixologik nazariyalariga chuqur asoslangan. Ushbu sohani yorituvchi asosiy nazariyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Vigotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasi: Vigotskiy ijtimoiy muloqotning kognitiv rivojlanishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi, ayniqsa til o'zlashtirish va og'zaki ko'nikmalar bilimli insonlar bilan muloqot orqali rivojlanadi. Bu og'zaki kompetensiya rivojlanishida ijtimoiy kontekstlarning ahamiyatini ko'rsatadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

- Piagining kognitiv rivojlanish bosqichlari: Piagining nazariyasi bolalarda kognitiv qobiliyatlarning o‘sishini tushuntiradi, bu esa til o‘zlashtirish va og‘zaki ifoda ko‘nikmalariga bevosita ta’sir qiladi.

- Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi: Banduraning nazariyasi kuzatish va taqlid orqali o'rganishni ta’kidlaydi, bu esa og'zaki kommunikativ kompetensiyani samarali muloqot qiluvchilarni kuzatish va ularga taqlid qilish orqali rivojlantirish mumkinligini ko‘rsatadi.

2. Og'zaki kommunikativ kompetensiyaning kognitiv tarkibiy qismlari

Og'zaki kommunikativ kompetensiyaning kognitiv jihatlari xotira, diqqat va tilni qayta ishlash kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi. Ushbu kognitiv funktsiyalar tilni tushunish va ishlab chiqarish uchun juda muhimdir.

- Ishchi xotira: Og'zaki muloqot ishchi xotiraga ko‘p jihatdan tayanadi, bu esa til ma'lumotlarini qayta ishlash, saqlash va qayta tiklash imkonini beradi. Ishchi xotira suhbat davomida so‘zlarni eslash, grammatik jihatlarni tuzishda muhim rol o‘ynaydi.

- Diqqat va e'tibor: Diqqatni saqlash og'zaki axborotni to'g'ri qayta ishlash uchun zarurdir. E’tiborni yaxshiroq nazorat qiladigan shaxslar suhbatda e'tiborini jamlash va to‘g‘ri javob berish orqali samarali muloqot qiluvchilardir.

- Tilni qayta ishlash ko‘nikmalari: Og'zaki kompetensiya rivojlanishi fonologik xabardorlik, grammatik tushunchalar va lug‘atni eslab qolish kabi rivojlangan til qayta ishlash ko‘nikmalarini talab qiladi, bular og'zaki muloqotni kontekstga mos holda amalga oshirish qobiliyatiga hissa qo‘shadi.

3. Og'zaki kommunikativ kompetensiyaga ta'sir qiluvchi ijtimoiy omillar

Ijtimoiy muloqotlar og'zaki kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishiga asosdir. Asosiy ijtimoiy omillar quyidagilardan iborat:

- Ota-ona va bola o‘rtasidagi muloqot: Bolalar va tarbiyachilar o‘rtasidagi erta muloqotlarning sifati til o‘zlashtirishga sezilarli ta'sir qiladi. Farzandlari bilan boy, javob beruvchi va xilma-xil muloqot qiluvchi ota-onalar ularning lug‘at va sintaktik bilimlarini rivojlantirishga yordam beradi.

- Tengdoshlarning ta'siri: Tengdoshlar bilan muloqot shaxslarga tilni qo'llash, ma’nolarni kelishib olish va suhbat ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Tengdoshlar orasidagi ijtimoiy dinamikalar turli tilda ifodalash uslublari va uslublardan foydalanishni rag‘batlantirishi mumkin.

- Madaniy va atrof-muhit kontekstlari: Madaniy me'yorlar va atrof-muhit kontekstlari muloqot uslublarini, lug‘atdan foydalanishni va jamiyatda kutilayotgan og‘zaki kompetensiya darajasini shakllantiradi. Tilga boy muhitga duch kelish tilni rivojlantirishga yordam beradi, cheklangan muhit esa bu jarayonga to'sqinlik qilishi mumkin.

4. Og'zaki kompetensiyaga ta'sir qiluvchi emotsional omillar

Emotsional omillar og'zaki kommunikativ kompetensiyada muhim rol o‘ynaydi, chunki ular insonning muloqotda qatnashishga tayyorligi, ifoda qilish ishonchi va boshqalarning emotsional ishoralarini tushunish qobiliyatiga ta'sir qiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

- O‘z-o‘zini qadrlash va ishonch: Yaxshi o‘z-o‘zini qadrlash va ishonch og‘zaki muloqotga ijobiy ta’sir qiladi, bu esa xavotirni kamaytiradi va shaxsni muloqotda faolroq ishtirok etishga undaydi.

- Xavotir va muloqotdan qo‘rqish: Xavotir og'zaki kompetensiyaga salbiy ta’sir ko‘rsatib, insonni muloqot vaziyatlaridan chetlanishga undaydi, bu esa amaliyot va o‘sish imkoniyatlarini cheklaydi.

- Empatiya va emotsional intellekt: Boshqalarni tushunish va ularga hamdardlik ko‘rsata olish qobiliyati og‘zaki muloqotni yaxshilaydi, bu esa faol tinglash va so‘zsiz ishoralarni tushunishga yordam beradi, natijada mazmunli muloqotlar o‘rnatiladi.

5. Og'zaki kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish bo‘yicha ta'limiy tavsiyalar

Ta'lim muhitlari og'zaki kompetensiyani rivojlantirish uchun strukturaviy imkoniyatlar yaratadi. Samarali pedagogik strategiyalar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Tilga boy muhitlar: Maktablar o‘quv dasturlari, munozaralar va hikoya qilish faoliyatlari orqali tilga boy muhit yaratishi mumkin, bu esa o‘quvchilarga og‘zaki ko‘nikmalarni mashq qilish va rivojlantirish imkonini beradi.

- Hamkorlikda o‘qitish: Guruh faoliyatlari va hamkorlikda o‘qitish og‘zaki muloqotni rag‘batlantiradi va o‘quvchilarga til ko‘nikmalarini mashq qilish imkonini beruvchi kontekstlarni taqdim etadi.

- Qayta aloqa va rag‘batlantirish: O‘qituvchilardan olingan konstruktiv qayta aloqa o‘quvchilarga og‘zaki qobiliyatlarini yanada yaxshilashga yordam beradi, ijobiy rag‘batlantirish esa til o‘rganishga bo‘lgan sa’y-harakatlarni davom ettirishga undaydi.

Verbal kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish – bu kognitiv, ijtimoiy va emotsional omillar uyg‘unligida shakllanadigan ko‘p qirrali jarayondir. Ushbu har bir omil shaxsning verbal muloqotda tushunish, aniq ifoda qilish va javob berish qobiliyatiga o‘ziga xos hissa qo‘shadi. Kognitiv jarayonlar, jumladan xotira, e'tibor va tilni qayta ishlash, samarali muloqot uchun zarur bo‘lgan asosiy ko‘nikmalarni tashkil etib, shaxsga mazmunli muloqotni qurish va tushunish imkonini beradi. Ijtimoiy omillar – erta yoshdagi oila a'zolari bilan o‘zaro muloqot, tengdoshlar bilan munosabatlar va madaniy kontekst – til o‘zlashtirish va kommunikativ qobiliyatlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi, tilga boy, qo‘llab-quvvatlovchi muhitning ahamiyatini ta’kidlaydi. Shuningdek, emotsional omillar, masalan, o‘ziga bo‘lgan ishonch, empatiya va xavotirni boshqarish qobiliyati ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular shaxsning muloqotga kirishish istagini va boshqalarning verbal va noverbal ishoralariga sezgirligini ta’sir qiladi.

Ta'lim va ijtimoiy muhitlar ushbu jihatlarni ustuvorlikda tan olish orqali hayotning barcha bosqichlarida verbal kommunikativ kompetensiyalarni sezilarli darajada oshirishi mumkin. Tilda boy muloqotlarni, hamkorlikda o‘qishni va empatiyaga asoslangan tinglashni rag‘batlantiruvchi strategiyalar nafaqat til ko‘nikmalarini, balki o‘ziga ishonchni, ijtimoiy hamjihatlikni va o‘zaro tushunishni ham kuchaytiradi. Bundan tashqari, kommunikatsiyadagi xavotir yoki ishonch yetishmasligi kabi emotsional to‘siqlarni aniqlash va bartaraf etish til o‘rganishni yanada qulay va qiziqarli qiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Xulosa qilib aytganda, verbal kommunikativ kompetensiyalarning psixologik asoslarini tan oladigan holistik yondashuv til o‘rgatishni samaraliroq qilish, ijtimoiy muloqotni inklyuziv va muvaffaqiyatli qilishga yordam beradi. Ushbu yo‘nalishdagi doimiy tadqiqotlar va xabardorlik ta’limchilar, psixologlar va til mutaxassislariga kommunikativ qobiliyatlarni oshirish bilan birga shaxslarning umumiy psixologik farovonligini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan strategiyalar ishlab chiqishda yordam beradi, bu esa ularni tobora ko‘proq verbal va ijtimoiy dinamikaga ega dunyoda muvaffaqiyatli bo‘lishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bandura, A. (1986). Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Prentice-Hall.
2. Bruner, J. (1983). Child's Talk: Learning to Use Language. Oxford University Press.
3. Brown, H. D. (2000). Principles of Language Learning and Teaching. Longman.
4. Piaget, J. (1954). The Construction of Reality in the Child. Basic Books.
5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ismoilov Temur Islomovich**, DSc, professor, [**Исмоилов Темур Исломович, DSc, профессор]**, [**Temur I. Ismoilov,DSc, professor**]; manzil: O‘zbekiston, Namangan sh., Uychi ko'chasi, 316-uy [адрес: Узбекистан, ул. Уйчи, 316, г. Наманган], [address: Uzbekistan, 316, Uychi st., Namangan city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

BOLALARNING GENDER O'ZIGA XOSLIKLARI BILISH JARAYONINI FAOLLASHTIRISH OMILI SIFATIDA

© J.R. Gulyamov[1], S.R. Mansurova[2], M.Sh. Abdusalomova[1]✉
[1]O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Navoiy bo'limi, Navoiy, O'zbekiston
[2]Navoiy Davlat universiteti, Navoiy, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bolalarda gender o'ziga xosliklarni bilish va tushunishni faollashtirish omillari, hamda ushbu jarayonning ta'lim va tarbiya jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. gender xususiyatlarini anglash bolalarning shaxsiy identifikatsiyasi va o'zini tanib-bilishga xizmat qiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – bolalarda gender xususiyatlarni bilish jarayonini faollashtirish va ushbu jarayon orqali ularning shaxsiy va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish omillarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda kuzatuv va so'rovnoma metodlari qo'llanilib, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichidagi bolalar bilan muloqotda gender mavzularini ochib beruvchi metodik mashg'ulotlar tashkil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar bolalarning gender o'ziga xosliklarini anglash jarayonini faollashtirishda interfaol metodlar samarali ekanini ko'rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari gender o'ziga xosliklarni bilish jarayonini faollashtirish orqali bolalarda bag'rikenglik va o'zaro hurmat tuyg'ularini rivojlantirish mumkinligini ko'rsatdi. ta'lim jarayonida gender tushunchalarini tushuntirish orqali ularning ijtimoiy xulq-atvori va kommunikatsiya ko'nikmalarini boyitishga erishish tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: gender o'ziga xoslik, ta'lim jarayoni, shaxsiy identifikatsiya, interfaol metodlar, ijtimoiy ko'nikmalar, tenglik, bag'rikenglik.

Iqtibos uchun: Gulyamov J.R, Mansurova S.R, Abdusalomova M.Sh, Bolalarning gender o'ziga xosliklari bilish jarayonini faollashtirish omili sifatida // inter education & global study. 2024. №8(1). B.472-481.

ПОЛОВАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ ДЕТЕЙ КАК ФАКТОР АКТИВАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

© Ж.Р.Гулямов[1], С.Р.Мансурова[2], М.Ш.Абдусаломова[1]✉
[1]Навоийское отделение Академии наук Республики Узбекистан, Навои, Узбекистан
[2] Навоийский государственный университет, Навои, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются факторы активизации знаний и понимания гендерной идентичности у детей, а также роль этого процесса в процессе обучения и воспитания. понимание гендерных особенностей служит личностной идентификации и самопознанию детей.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – активизировать процесс изучения гендерных особенностей у детей и определить факторы развития их личностных и социальных навыков посредством этого процесса.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались наблюдательный и анкетный методы, были организованы методические занятия по раскрытию гендерной тематики в общении с детьми дошкольного и младшего школьного возраста.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что интерактивные методы эффективны в активизации процесса понимания гендерной идентичности детей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали, что развивать у детей чувства толерантности и взаимного уважения можно путем активизации процесса обучения гендерной идентичности. рекомендуется обогащать их навыки социального поведения и общения путем объяснения гендерных концепций в образовательном процессе.

Ключевые слова: гендерная идентичность, образовательный процесс, личностная идентификация, интерактивные методы, социальные навыки, равенство, толерантность.

Для цитирования: Гулямов Ж.Р, Мансурова С.Р, Абдусаломова М.Ш, Половая идентичность детей как фактор активации познавательного процесса // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 472-481.

CHILDREN'S GENDER IDENTITY AS A FACTOR OF ACTIVATION OF COGNITIVE PROCESS

© Jahongir R. Gulyamov[1], Surayyo R. Mansurova[2], Maftuna SH. Abdusalomova[1]✉
[1]Navoi Branch of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Navoi, Uzbekistan
[2]Navoi State University, Navoi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the factors of activating the knowledge and understanding of gender identities in children, as well as the role of this process in the educational and upbringing process. Understanding gender characteristics serves children's personal identification and self-knowledge.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

AIM: the main goal of the study is to identify the factors that activate the process of knowing gender characteristics in children and develop their personal and social skills through this process.

MATERIALS AND METHODS: the study used observation and questionnaire methods, and methodological exercises were organized to reveal gender topics in communication with children at the preschool and primary education levels.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that interactive methods are effective in activating the process of understanding gender identities in children.

CONCLUSION: the results of the study showed that it is possible to develop tolerance and mutual respect in children by activating the process of knowing gender identities. It is recommended to enrich their social behavior and communication skills by explaining gender concepts in the educational process.

Keywords: gender identity, educational process, personal identification, interactive methods, social skills, equality, tolerance.

For citation: Jahongir R. Gulyamov, Surayyo R. Mansurova, Maftuna SH. Abdusalomova (2024) Children's gender identity as a factor of activation of cognitive process, Inter education & global study, (8(1)), pp. 472-481. (In Uzbek).

Zamonaviy sharoitda ta’lim jarayonining tashkil etish orqali shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish, mustaqil va tanqidiy fikrlash kabi qobiliyatlarni tarbiyalashga yo‘naltirish talab qilinmoqda. So‘ngi yillarda O’zbekistonda maktabgacha ta’lim sohasini yanada rivojlantirish maqsadida bir qancha me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi hamda ular asosida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mazkur hujjatlarda ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini sog‘lom va barkamol shaxs qilib voyaga yetkazish hamda ularni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratish kabi maqsad va vazifalar qo‘yilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi «O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PQ-4312-son qarorlarida bolalarni har tomonlama yetuk shaxs qilib shakllantirish, ularga ta’lim-tarbiya berishda sohaga yangidan innovatsion usul va metodlarni qo‘llash, tizimga zamonaviy o‘quv-metodik materiallar va adabiyotlar bilan ta’minlash, ta’lim jarayoniga innovatsion g‘oya va ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Prezidentimizning 2017-yil 7-fevralda "O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida"gi 4947-sonli farmonida ijtimoiy soha, xususan, ta’lim va ilm-fan sohalarini takomillashtirish borasida qator vazifalar belgilangan. Ta’lim va fan sohasini rivojlantirish, uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta’lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish chora-tadbirlari yo’lga qo’yilgan.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayonini gender yondashuv asosida - qiz va o‘g‘il bolalarni o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olib tashkil etishni

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ushbu masalalarning yechim yo'llaridan biri sifatida qabul qilish mumkin. Gender yondashuv asosida tashkil etilgan ta'limda, bolalarning shaxsiy va individual imkoniyatlari va ehtiyojlaridan kelib chiqib ta'lim jarayonini tashkil qilishni nazarda tutadi. Bu turdagi ta'lim bolalarni mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlik kabi sifatlar bilan birga mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalaydi.

Adabiyotlar tahlili. Maktabgacha yoshdagi bolalik davri bolalar uchun nafaqat maktabga tayyorlash bosqichi hisoblanadi, balki bu yoshda bolada inson sifatidagi individuallikning asoslari – ijodiy tasavvur, o‘z xulq-atvorini boshqarish, boshqalarga (ko‘pincha kattalarga) taqlid, obrazli tafakkur va "ijtimoiy" hissiyot shakllanadi va rivojlanadi. Bu rivojlanishning eng faol nuqtasi bolalar 5-6 yoshga to‘lguniga qadar bo‘lgan davrga to‘g‘ri keladi. Ya'ni, shu yoshda bolaning shaxs sifatidagi rivojlanish davri boshlanadi.

N.Sh.Abdullayevaning maktabgacha ta'limni variativ yondashuv asosida takomillashtirishga bag‘ishlangan ilmiy ishida maktabgacha ta'lim sifatini oshirish uchun o‘quv dasturlarida bolalarning yoshi, psixologik va intellektual jihatlarini inobatga olish, ta'limni individuallashtirish va differensiyalashga asoslangan texnologiyalaridan foydalanish, bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, mustaqil fikrlashni shakllantirishga qaratilgan metodik ta'minotni ishlab chiqish va amalda joriy etish zaruriyati ilmiy asoslangan. Variativ yondashuvning asoslari sifatida ta'lim texnologiyalarining variativligi, ta'lim trayektoriyasi va ta'limni individuallashtirish ekanligini alohida ta'kidlagan 1.

N.Yunusova, D.R.Gulyamov va V.J.Anvarova maktabgacha ta'lim tashkilotlarining tarbiyachi va pedagog-psixologlari bola shaxsini har tomonlama va chuqur bilishlari, uning psixofiziologik xususiyatlari, ma'lumotlarni qabul qilish va o‘zlashtirish mexanizmlari bilan bir qatorda gender o‘ziga xosliklari hisobga olish zarurligini o'z ilmiy tadqiqotlarida tavsiya qilganlar.12

Ta'lim jarayonini yuqori darajada va qisqa fursatda o‘zlashtirishning takomillashtirilgan varianti bu bilish jarayonlardan foydalanishdir. Bola idrok va e'tibor jarayonlaridan foydalangan holda yangi bilimlarni egallaydi, fikrlash jarayonida ma'lumotlarni tushunadi va xotirada saqlaydi. Shuni ta'kidlash lozimki, bilish faoliyatning o‘zi ham samarali va samarasiz natijali bo‘lishi mumkin. O‘rganishda bilish jarayonlardan foydalanish samarali bo‘lishi va o‘rganishga yordam berishi mumkin. Bilish jarayoni samara bermaganda bolalar bilimlarni o‘z vaqtida xotirada saqlamaydilar yoki umuman, taklif qilingan fikrlash modellarini ishlab chiqmaydilar. [13]

Ta'lim jarayonida bilim olish va o‘zlashtirish muammosi o‘quv jarayoni rivojlanishining markaziy muammolaridan biridir. Bolalar bilim olish jarayonida yuqori bilim faolligiga erishsa, natijada o‘zlashtirilgan bilimlar yanada sifatli bo‘ladi. Faoliyat bilish uchun zarur shartlardan biri bo‘lganligi sababli, o‘quv jarayoniga jalb qilingan bola imkon qadar faol bo‘lishi kerak. O‘qituvchining maqsadi bolalarning bilim faolligini rivojlantirishga har tomonlama hissa qo‘shishdir.

Z.T.Xolmatovaning tadqiqotlarida gender yondashuv asosida maktabgacha ta'lim modelining bir qator tamoyillariga ta'rif berilgan: - jismoniy, psixologik, ijtimoiy, ma'naviy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

salomatlikni saqlash tamoyili; - tabiatga muvofiqlik tamoyili – u erkak va ayol individualligini qaror toptirish, jinslarning o‘zaro munosabat madaniyatini, erkaklik va ayollikni tarbiyalashga yo‘naltirilgan ta’lim mazmunida amalga oshiriladi; - majmuaviylik tamoyili u vositalar majmui va integrativ dasturlardan foydalanishda namoyon bo‘ladi.11

D.B.Xakimova 5-7 yoshli bolalarning bilish jarayonlarini rivojlanishining yosh va jins xususiyatlarini tadqiq etib, 5 yoshdagi o‘g‘il bolalar va qiz bolalarda psixologik belgilar kuchli namoyon bo‘lishini aniqlagan. Bu yoshdagi bolalarning bilish jarayonlarini rivojlanishi yosh va jins xususiyatlariga bog‘liqligi to‘g‘risida psixologik jihatdan o‘g‘il va qiz bolalarni individual xususiyatlarini turlicha namoyon bo‘lishini o‘z tadqiqotida bayon etgan. Tadqiqotchi ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda guruhdagi barcha bolalarning qobiliyat, imkoniyat va ehtiyojlari o‘rtasida farq kuzatilishini aniqlagan. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**

Erik R.Kendel bolalarga ta’lim berish jarayonini sun’iy ravishda tezlashtirish bolalarning rivojlanish sur’atini jadallashtirsa-da, biroq ularning shaxs sifatidagi kamolotiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini ta’kidlagan. Bolalarni o‘qitish va tarbiyalash jarayonini sun’iy ravishda jadallashtirish “ijtimoiy adaptatsiya” jarayonini tezlashtirganday ko‘rinsada, qat’iy belgilangan o‘quv dasturiga muvofiq, yoshiga nisbatan psixik shakllanishi yakunlanmagan bolalar bilan olib boriladigan o‘quv mashg‘ulotlari davomida belgilangan bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishlarini talab qilinishi normal psixik rivojlanish jarayonini sekinlashtirishi mumkin. Buning sababi sifatida, bolalarda o‘quv motivatsiyasining erta “so‘nishi” va himoyaviy nevrotik reaksiyalar yuzaga kelishi mumkin. 3

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni o‘qitish uchun bir qator muhim o‘ziga xos jihatlarni e’tiborga olish zarurligi A.L.Sirotyukning ilmiy tadqiqotlarida keltirilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan o‘quv ishlarini tashkil etishda har bir mashg‘ulot maqsadini aniq belgilanishi va bilish jarayonini tashkil etishda aniq sifat o‘zgarishlarga erishish ko‘zda tutilishi kerakligini alohida ta’kidlangan. Olimning e’tirof etishicha, maktabgacha yoshdagi bolalar psixikasini yosh davrlari bo‘yicha normal rivojlanishi uchun o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etishda bola bosh miyasi tashkil etilishining yosh davrlari bo‘yicha o‘ziga xosliklari hisobga olinishi kerak.**Ошибка! Источник ссылки не найден.**

V.D.Eremeeva va T.P.Xrizman o‘qitish jarayoni bola bosh miyasining tarkibiy qismlari va tizimlarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi uchun tarbiyachi-pedagoglar interfaol o‘yin metodlariga tayanishlari – bola psixikasining yosh davrlari bo‘yicha faol rivojlanishiga konkret ijtimoiy sharoitlar yaratish imkonini aniqlaganlar. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarni psixik funksiyalari faol rivojlanishini hisobga olib, kichik guruhlar va individual shaklda interfaol o‘yin metodlaridan foydalanishni tavsiya qilganlar.**Ошибка! Источник ссылки не найден.**

V.Frankl, T.Parkinson bolalarning aqliy rivojlanishi, idrok etishi, shuningdek, har bir bolani yosh davrida miya “quvvati” muayyan bo‘laklarining funksional rivojlanishi ularning gender farqlari bilan bog‘liq ravishda turlicha kechishi masalalarini tadqiq etganlar.4

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

M.J.Neuman qiz va o‘g‘il bolalarga ilk yoshdanoq ota-onalari, tarbiyachilari va oila a’zolari ijtimoiy qadr-qimmati va ularni o‘zaro gender munosabati to‘g‘risida o‘rgatish orqali o‘g‘il bolalar kelajakda oila ta’minotchisi va himoyachisi, qizlar esa ona va g‘amxo‘r ayol fazilatiga ega xulq-atvorli bo‘lishi kerakligini o‘z tadqiqotlarida bayon etadi. Tadqiqotchi gender xususiyatlarini shakllanishida oilaviy munosabatlar muhim ekanligini ta’kidlaydi.7

P.Gleason gender tengsizlik va gender tafovut masalasida bir jinsli sinflarni tashkil etilishi, o‘g‘il va qiz bolalarni alohida o‘quv muhitida, maxsus ta’lim dasturlari asosida o‘qitilishi ta’lim sifatiga o‘z ta’sirini ko‘rsatishini aniqlagan.5

Biz P.Gleasonning bu fikriga qo‘shila olmaymiz. Chunki? o‘g‘il va qiz bolalarga birgalikda ta’lim berish ularni har tomonlama rivojlanishiga va ijtimoiylashuv jarayonning nisbatan yengil kechishida muhim omillardan biri, deb hisoblaymiz.

Maree Todd qizlar va o‘g‘il bolalarga ta’lim-tarbiya berishda ularning gender stereotiplarini erta yoshdanoq hisobga olish muhim ekanligini, ushbu muammoning ijobiy hal bo‘lishi bolalarning ijtimoiylashuviga samarali ta’sir qilishini e’tirof etgan.6

O.N.Pichugina maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim berishning faol, shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi asosiy tamoyillaridan biri – bolalarning ma’lumotlarni o‘zlashtirishlaridagi o‘ziga xosliklarini hisobga olish, deb hisoblaydi. Buning uchun quyidagi pedagogik shartlar bajarilishi kerakligini ta’kidlagan: bolalarda bilim va tushuncha bo‘lishini ta’minlash; bolalarga nisbatan muhabbat ruhida bo‘lish; pedagogni puxta nazariy tayyorgarligi; bolalarda fikrlash va tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirish.8

Muhokama. Barcha tadqiqotlarda qiz va o‘g‘il bolalarning bilish jarayonlarida bir qator o‘ziga xosliklar mavjud bo‘lib, ulardan biri – o‘g‘il va qiz bolalarda ilk yoshlaridanoq idrok mexanizmlari va psixik jarayonlarning kechishi ham bir-biridan ajralib turishi: o‘g‘il bolalar borliqni bevosita izomorf, hissiy anglash belgilar tizimiga, qizlar esa hissiy tasavvurlarning mantiqiy tahliliga asoslangan simvolik belgilar tizimiga tayanishlari ta’kidlangan.

Yuqoridagi tadqiqotlar tahliliga asoslanib, mashg‘ulotlar jarayonida bolalarning gender farqlaridan kelib chiqib, ularni tafakkur strategiyalarini hisobga olgan holda ma’lumotlarni sintezlab taqdim etish orqali ta’lim jarayonini individuallashtirish tavsiya qilindi. Bunda pedagogik jarayon sub’ekti tomonidan taqdim etayotgan ma’lumotlar va topshiriqlar kamida ikki variantda talqin qilinadi:

birinchi variant – ma’lumotlar analitik, klassifikatsion, abstrakt, algoritmik tarzda ifodalanib induktiv operatsiyalarni bajarishga qaratiladi. Ma’lumotlarni bunday tarzda taqdim etilishi qiz bolalarning muammolarni tahlil qilish va mantiqiy yo‘l bilan yechim yo‘llarini izlashga chorlaydi;

ikkinchi variant – ma’lumotlar va topshiriqlar emotsional-hissiy, obrazli-intuitiv tafakkur strategiyasiga ega bo‘lgan o‘g‘il bolalarga mo‘ljallangan bo‘lib, ular obrazlarni bir butunlikda idrok qilishlariga, obrazli fikrlashga yo‘naltiradi.

Bolalarning gender farqlaridan kelib chiqib ma’lumotlarni sintezlab taqdim etish uch bosqichda amalga oshirildi: tayyorgarlik, asosiy va yakuniy.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

1. Tayyorgarlik bosqichida bajariladigan vazifalar:

- neyropedagogik diagnostika metodlari vositasida guruhning gender tarkibini va bolalarning individual lateratsiya profillarini aniqlash;
- guruhdagi bolalarning gender farqlari bo‘yicha nisbatni aniqlash;
- har bir mavzuni ikki xil yo‘l bilan tushuntirish uchun o‘quv-uslubiy materiallarni tayyorlash (to‘plash).

2. Asosiy bosqichda bajariladigan vazifalar:

- mashg‘ulot jarayonida bolalarning gender xususiyatlari nuqtai-nazaridan ma’lumotlarni qabul qilishlari va ishlashlari, vazifa va topshiriqlarni bajarishlarini nazorat qilish;
- bir xil laterallikka ega bo‘lgan bolalarni juft yoki kichik guruhlarga bo‘lib topshiriq berish;
- bolalarga o‘tilgan mavzu bo‘yicha bajarilgan topshiriqni ularning gender xususiyatlariga zid bo‘lgan variantini havola qilish va ma’lumotni qanday qabul qilishlarini kuzatish.

3. Yakuniy bosqich – bolalarning rivojlanish xaritalariga bajarilgan ishlar va sodir bo‘lgan o‘zgarishlar yuzasidan ma’lumotlarni kiritish.

Ushbu yondashuvni tajriba-sinovidan o‘tkazish ishlari uch bosqichda – aniqlashtiruvchi, shakllantiruvchi hamda yakunlovchi bosqichlarda amalga oshirildi.

Tajriba-sinovining aniqlashtiruvchi bosqichi (2021 yil) da tajriba-sinov ishlarini o‘tkazish uchun Navoiy viloyatining 21- va 22-sonli, Samarqand viloyatining 18- va 29-sonli hamda Buxoro viloyatining 55- va 31-sonli maktabgacha ta’lim tashkilotlaridan jami 149 nafar tarbiyalanuvchi tanlandi.

Diagnostika natijalari tahlili asosida bolalarning gender jihatlari, tafakkur strategiyalari va afzal ko‘radigan reprezentativ tizimlari kesimida guruhlarning neyropedagogik releflari aniqlandi.

Natija. Gender tenglik, jinsidan qat’iy nazar, ta’lim olish va kasbiy faoliyatdagi huquqlarining tengligi ta’minlanishini nazarda tutadi. Xotin-qizlar va erkaklarning gender tengligi ularni moliyaviy mustaqillik, ta'lim va shaxsiy rivojlanishlari uchun teng kuchga ega ekanliklarini anglatadi. Ushbu atama erkak va ayollar, qiz hamda o‘g‘il bolalar o‘rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy jihat hisoblanadi.

Gender xususiyat shaxsning fiziologik va ijtimoiy-psixologik o‘ziga xosliklari bilan bog‘liq bo‘lib, uning hissiy-irodaviy jarayonlari, idrok mexanizmlari hamda tafakkur, diqqat va xotira tizimlari faoliyatida aks etadi.

“Ta’limiy faoliyatga gender yondashuv” deganda pedagog-tarbiyachining ta’limiy faoliyatga metodologik yo‘nalganligi bo‘lib, faoliyatning tegishli bosqichida tarbiyalanuvchilarning jinsi, fikrlash strategiyasi, ma’lumotlarni qabul qilish va o‘zlashtirish mexanizmlaridagi o‘ziga xosliklarni hisobga olib ta’lim jarayonida ularni ijtimoiy mavqeining tengligini tan olgan holda cheklaydigan gender stereotiplaridan ozod qilish orqali takrorlanmas individuallikni rivojlantirishni tashkil etilishini tushunamiz.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Ta’limiy faoliyatni gender yondashuv asosida tashkil etish:

1) ta’lim jarayonini tarbiyalanuvchilar shaxsiga yo‘naltirish, bilish faolligini oshirish ва ular shaxsini qadriyatli-mazmunli gender rivojlantirish, psixik va aqliy rivojlanishini to‘g‘ri yo‘naltirish, ruhiy salomatligini mustahkamlash va individualligini qo‘llab-quvvatlash uchun qulay shart-sharoit yaratadi;

2) ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda gender tenglikni ta'minlash va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish bilan birga, tarbiyalanuvchilarda kuzatuvchanlik, loyihalash, faraz qilish, tasavvur ва ijod qilish ko‘nikmalarini izchil shakllanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi.

Gender yondashuv asosida tashkil etiladigan mashg’ulotlarda asosiy e’tibor – o‘quv mavzularini bolalarning gender xususiyatlarini hisobga olib kamida ikki variatsiyada tayyorlash, sintezlab havola qilish ва o‘yinlar yordamida mustahkamlashga qaratilishi kerak.

Tajriba-sinov ishlari boshlanishida tajriba guruhidagi qizlarda matematikadan bilim, ko‘nikma va malakalari o‘zlashtirish tajribaga qadar 75%ni (nazorat guruhida 71%), o‘g‘il bolalarda esa 74%ni (nazorat guruhida 75 %) tashkil qilgan edi. Tajriba yakunida qiz bolalarning matematik bilim, ko‘nikma va malakalari 92% (nazorat guruhlarida 82%)ga, o‘g‘il bolalarda esa 94%ga (nazorat guruhlarida 80%) o‘zgargani aniqlandi.

Yuqoridagi natijalar biz tomondan taklif qilingan yondashuv maktabgacha katta yoshdagi qiz bolalarning matematik bilim, ko‘nikma va malakalarini 17 %ga (nazorat guruhlarida 11 %), o‘g‘il bolalarning bilimlarini esa 20 %ga (nazorat guruhlarida 5%) ortishiga yordam bergan.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti katta yoshdagi bolalar ta’limiy faoliyatni gender yondashuv asosida tashkil etish samaradorligini aniqlash maqsadida olib borilgan tajriba-sinov ishlarining natijalari χ^2 Pirson taqsimoti kriteriyasi yordamida matematik-statistik tahlil qilindi.

Pirsonning χ^2 kriteriyasi taqsimotidan foydalanib,

$$\chi^2 = n_1 n_2 \sum_{j=1}^{m} \frac{1}{n_{1j}+n_{2j}} \left(\frac{n_{1j}}{n_1} - \frac{n_{2j}}{n_2}\right)^2 = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{j=1}^{m} \frac{(n_{1j} n_2 - n_{2j} n_1)^2}{n_{1j}+n_{2j}}.$$

Tarbiyalanuvchilarni tajriba va nazorat guruhiga ajratib, olingan statistik natijalarni χ^2 kriteriyasi asosida erkinlik darajasi $k = n - 1$ va qiymatdorlik darajasi $\alpha = 0{,}05$ ga mos keluvchi kritik qiymat $\chi^2_{\text{кр}} = 7{,}815$ qiymatga teng ekanligi, natijaning ishonchliligini χ^2 kriteriyasiga tasdiqlanganligini izohlash mumkin.

Mazkur tahlil bolalarning ta’limiy faoliyatni gender yondashuv asosida tashkil etish modelining tajriba-sinovi jarayonida olingan natijalar ishonchli ekanligini nazariy jihatdan tasdiqladi.

Xulosa. Ta’lim jarayonida o’quvchilarni gender yondashuv asosida ta’limiy faoliyatni tashkil etishga asoslangan ilmiy-tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga keldik:

1. Gender yondashuv – faoliyat mazmunnini shaxsga yo‘naltiradi, bilish faolligini oshiradi, shaxsni qadriyatli-mazmunli gender rivojlantirish va gender tenglikni ta’minlash

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

orqali psixik va aqliy rivojlanishini to‘g‘ri yo‘naltiradi, ruhiy salomatligini mustahkamlaydi, individualligini qo‘llab-quvvatlaydi ва ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi.

2. Ta’limiy faoliyatga gender yondashuv – bu tarbiyachining ta’limiy faoliyatga metodologik yo‘nalganligi bo‘lib, faoliyatning tegishli bosqichida tarbiyalanuvchilarning jinsi, fikrlash strategiyasi, ma’lumotlarni qabul qilish va o‘zlashtirish mexanizmlaridagi o‘ziga xosliklarni hisobga olib ta’lim jarayonini gender farqlarini yumshatish va ularni cheklaydigan gender stereotiplaridan ozod qilish orqali bolalardagi takrorlanmas individuallikni rivojlantirishga yordam beradi.

3. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ta’limiy faoliyatini gender yondashuv asosida tashkil etish modeli maqsadli, mazmunli-jarayonli va baholovchi-me’zonli bloklardan tashkil topgan.

4. Gender yondashuv asosida ta'limiy faoliyatni tashkil etish uchun ta’lim oluvchining individualligi, xususan gender xususiyatlari: fikrlash strategiyasi, ma’lumotlarni qabul qilish va o‘zlashtirish mexanizmlaridagi o‘ziga xosliklarini tashxis qilishdan boshlanadi.

5. Gender yondashuv asosida ta’limiy faoliyatni tashkil etishda sentizlangan hikoya, muloqot, polimodal o‘qitish, idrok xaritasi, infografika hamda o‘yin kabi metodlardan hamda turli elementar eksperement-tajribalar, vaziyatlar, loyihalar yaratish qobiliyatini erta anglash orqali rivojlantirish (aqliy qobiliyatini rivojlantirish), davra suhbatlari (eshitish, idrok etish, fikrlash, tanqidiy fikrlash), bahs va munozara (muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish) kabi individual va jamoaviy o‘qitish shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

6. Gender yondashuv asosida ta’limiy faoliyatni tashkil etishning samaradorligi, ko’p jihatdan, tarbiyalanuvchilarning gender xususiyatlari bilan bir qatorda qiziqish sohalari va ehtiyojlarini hisobga olib ilmiy-metodik ва didaktik vositalarni manzilli tayyorlashga bog’liq.

7. Tajriba-sinov natijalari va ularning matematik-statistik tahlili gender yondashuv asosida ta’limiy faoliyatni tashkil etilishi ta’limni tarbiyalanuvchilar shaxsiga va individualligiga yo‘naltirishga va, natijada, ularni bilish faolligini oshirish, aqliy rivojlanishini to‘g‘ri yo‘naltirish, individualligini qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy munosabatlarini tartibga solinishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdullaeva N.Sh. Maktabgacha ta'limni variativ yondashuv asosida takomillashtirish: Avtoref. ped. fan..fals dok. (PhD) – T., 2019.- 25b.
2. Еремеева В.Д., Хризман Т.П. Мальчики и девочки – два разных мира. Нейропсихологи – учителям, воспитательям, родителям, школним психологам. – Санкт-Петербург, 2001.
3. Eric R. Kandel. In Search Of Memory The Emergence of a New Science of Mind Copyright, 2006.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

4. Frankl.V, Parkinson. T The specific problem is: needs independent review https://The International Journal of Psychoanalysis.,2016
5. Gleason, Paul, "Gender Segregated Learning Environments An Analysis Of The Perceived Impact Of Single-sex Classrooms In South Carolina" (2011). Electronic Theses and Dissertations. 2039. https://stars.library.ucf.edu/etd/2039.
6. Maree Todd. How we support improvement // Improvement programmes and topics // Gender equal play in early learning and childcare. https://hub.careinspectorate.com/how-we-support-improvement/improvement-programmes-and-topics/gender-equal-play-in-early-learning-and-childcare/
7. Neuman M.J., Devercelli A.E. (2013) op. cit// Gender inequality and early childhood development / https://plan-international.org/publications/gender-inequality-and-early-childhood
8. Пичугина Н.О..и др. Дошкольная педагогика, Методическое руководство,-М:- Становление дошкольной педагогики как науки// https://www.litres.ru/book/галина-айдашева / дошколная педагогика -181200/ читат-онлайн
9. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. – Москва: «Ц СФЕРА», 2003. — 288 с.
10. Хакимова Д.Б. Половозрастние особенности развития познавателной сфери детей 5-4лет.Авторефер….к.пс.н.Ташкент.2011.-24с
11. Xolmatova T.Z. Maktabgacha ta'limni rivojlanishining yangi impulslari: ilmiy tadqiqotlari, tijoratlashtirish raqamlashtirish masalalari. / Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari.1-kitob. –Navoiy, 2023. – 80 b.
12. Yunusova N., Gulyamov D.R., Anvarova V. Bolalar bosh miya yarimsharlari faoliyatining ularni gender farqlari bilan o'zaro bog'liqligini o'rganishga doir / -Toshkent, "Pedagogika" J., №2, 2016. –B.37-42.
13. Elshansky S. P., Puchkova E. B. \Cognitive Effectiveness of School Learning\ J: Cross-Cultural Studies: Education and Science\ March 17, 2020\ C-33-43. file:///C:/Users/user/Downloads/cognitive-effectiveness-of-school-learning%20(1).pdf

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Gulyamov Djaxangir Raxmatullayevich**,dotsent, **Mansurova Surayyo Ravshanovna, o'qituvchi, Abdusalomova Maftuna Sheraliyevna** doktorant, [**Гулямов Джахангир Рахматуллаевич,** доцент**, Мансурова Сурайё Равшановна,** преподаватель**, Абдусаломова Мафтуна Шералиевна,** докторант], [**Gulyamov Djahangir Rakhmatullayevich,** associate professor, **Mansurova Surayyo Ravshanovna,** teacher, **Abdusalomov Maftuna Sheraliyevna,** doctoral student,]; manzil: 210100, O'zbekiston, Navoiy, sh. G'alaba, 170 [адрес: 210100, Узбекистан, г. Навои, ш. Победы, 170], [address: 210100, Uzbekistan, Navoi, sh. Victory, 170] Email:navoiy@academy.uz. mansurovasurayo208@gmail.com. abdusalomovamaftuna34@mail.com

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

TALABALARDA EMOTSIONAL INTELLEKT SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

© M.A.Ochilova[1]✉

[1]O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada talabalar orasida emotsional intellektni rivojlantirishning psixologik ahamiyati va uning shaxsiy rivojlanishdagi o‘rni yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – talabalarda emotsional intellektni shakllantirish jarayonining psixologik ahamiyatini o‘rganish va bu ko‘nikmaning shaxsiy va ijtimoiy hayotdagi o‘rnini tahlil qilishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR:tadqiqotda emotsional intellekt va uning shakllanishiga oid psixologik adabiyotlar tahlil qilindi, shuningdek, talabalarning emotsional intellekt darajasini o‘lchash uchun testlar va so‘rovnomalar qo‘llanildi. Psixologik trening va mashg‘ulotlar yordamida talabalarning emotsional ko‘nikmalariga ta’sir ko‘rsatildi va eksperiment orqali emotsional intellektning rivojlanish darajasi baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar talabalarda emotsional intellektni rivojlantirish stressni boshqarish, o‘z-o‘zini anglash va boshqalar bilan ijtimoiy aloqalarni yaxshilashda sezilarli ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari emotsional intellektni shakllantirish talabalarning psixologik holati va ijtimoiy faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: emotsional intellekt, psixologik ahamiyat, talabalar, o‘zini anglash, stressni boshqarish, ijtimoiy munosabatlar, psixologik trening.

Iqtibos uchun: Ochilova M.A. Talabalarning emotsional intellekt shakllanishining psixalogik ahamiyati. // Inter education & global study. 2024. №8(1). B.482-494.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА У СТУДЕНТОВ

© М.А. Очилова[1]✉

[1]Джизакский филиал Национального университета Узбекистана, Джизак, Узбекистан

Аннотаця

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье освещается психологическое значение развития эмоционального интеллекта среди студентов и его роль в личностном развитии.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить психологическую значимость процесса формирования эмоционального интеллекта у студентов и проанализировать роль этого навыка в личной и социальной жизни.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ психологической литературы, посвященной эмоциональному интеллекту и его формированию, а также использовались тесты и опросники для измерения уровня эмоционального интеллекта студентов. с помощью психологических тренингов и занятий было оказано воздействие на эмоциональные навыки студентов, и в ходе эксперимента оценивался уровень развития эмоционального интеллекта.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что развитие эмоционального интеллекта у студентов имеет значительное значение для управления стрессом, самопознания и улучшения социальных связей с окружающими.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что формирование эмоционального интеллекта оказывает положительное влияние на психологическое состояние и социальную активность студентов.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, психологическая значимость, студенты, самопознание, управление стрессом, социальные отношения, психологический тренинг.

Для цитирования: Очилова.М.А. Психологическое значение формирования эмоционального интеллекта студентов.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 482-494.

PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE FORMATION IN STUDENTS

©Muxlisa A. Ochilova[1]✉
[1]Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article highlights the psychological importance of developing emotional intelligence among students and its role in personal development.

AIM: the main objective of the study is to examine the psychological significance of the process of forming emotional intelligence in students and to analyze the role of this skill in personal and social life.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing psychological literature on emotional intelligence and its formation, as well as using tests and questionnaires to measure students' emotional intelligence levels. psychological training and sessions were used to influence students' emotional skills, and the level of emotional intelligence development was assessed through an experiment.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that developing emotional intelligence in students is significantly important for managing stress, self-awareness, and improving social interactions.

CONCLUSION: the study results confirm that forming emotional intelligence positively impacts students' psychological well-being and social engagement.

Keywords: emotional intelligence, psychological significance, students, self-awareness, stress management, social relationships, psychological training.

For citation: Muxlisa A. Ochilova. (2024) 'Psychological importance of the formation of emotional intelligence of students', Inter education & global study, (8(1)), pp. 482-494. (In Uzbek).

Talabalik davri shaxsning emotsional va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim bir bosqichdir. Bu davrda shaxs o'zini anglash, ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish va o'z his-tuyg‘ularini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Emotsional intellektning shakllanishi talabalarga o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqalar bilan munosabatlarni samarali tashkil etish va muammolarni hal qilishda yordam beradi. Emotsional intellekt, shuningdek, talabalarning stressga chidamlilik darajasini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, emotsional intellektga ega bo'lgan talabalar stressli vaziyatlarga yaxshiroq moslashadilar va muammolarni samarali hal qilishadi. Bu esa, o'z navbatida, ularning akademik ko‘rsatkichlarini yaxshilashga yordam beradi. E. G. Arefyev va A. V. Pervyshinlarning tadqiqotlari, EI ning o'zini boshqarish qobiliyatini oshirishi orqali talabalar stress darajasini kamaytirishga yordam berishini ko‘rsatadi.Psixologik jihatdan, talabalarda emotsional intellektni rivojlantirish, shuningdek, ijtimoiy ko‘nikmalarni oshirishga olib keladi. Ijtimoiy ko‘nikmalar, o'zaro aloqalarda muvaffaqiyatli bo‘lish uchun zarurdir. Talabalarning ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatga erishishi, ularning emotsional intellekt darajasi bilan bevosita bog‘liqdir. O'z his-tuyg‘ularini anglay olish, boshqalar his-tuyg'ularini tushunish va ularni boshqarish qobiliyatlari, ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Ko'pincha EI deb nomlanuvchi hissiy intellekt hissiyotlarni tan olish, nazorat qilish va tartibga solish qobiliyatini anglatadi, bu moslashuvchan fikrlashni va his-tuyg'ularning ahamiyati va natijalarini tushunishni osonlashtiradi [1] 1990-yillardan beri tadqiqotchilar hissiy aql va psixologik yoki ta'lim natijalari o'rtasidagi potentsial korrelyatsiyani o'rganish orqali hissiy aqlni keng o'rganishdi [2] Ta'lim psixologiyasi va o'rganish tamoyillariga asoslanib, bu ko'nikmalar akademik muvaffaqiyat bilan ijobiy bog'liq bo'lishi kerak, akademik muvaffaqiyatsizlikni oldini olish uchun hal qiluvchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Oliy ta'lim sohasida akademik motivatsiya talabalarning ta'lim yutuqlari va umumiy holatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Akademik sharoitlarda motivatsiya odatda shaxslarni ta'lim faoliyatida ishtirok etishga, qiyinchiliklarga qaramay turib olishga va o'z ta'lim maqsadlariga erishishga majburlovchi ichki kuch sifatida tavsiflanadi [3] Bu ajralmas intilish nafaqat ma'lum maqsadlar sari xulq-atvorni yo'naltiradi, balki ma'lum bir vaqt davomida ushbu maqsadlarga bag'ishlangan majburiyat va harakatni saqlaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Universitet talabalarining motivatsiyasiga ularning mavzuga bo'lgan shaxsiy moyilligi, o'quv yutuqlarining idrok etilgan ahamiyati va ta'lim muhiti tomonidan qo'llab-quvvatlanishi va e'tirof etilishi kabi bir qancha jihatlar ta'sir qilishi mumkin.
Hissiy intellekt akademik motivatsiyaga ta'sir qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega [4] Yuqori darajadagi hissiy intellektga ega bo'lgan odamlar o'zlarining his-tuyg'ularini tushunish va nazorat qilish, shuningdek, boshqalarning his-tuyg'ularini tan olish va ularga munosabat bildirish qobiliyatiga ega. Bu qobiliyat odamlarga optimistik nuqtai nazarni saqlab qolish, stressni samarali boshqarish va o'zgaruvchan sharoit va to'siqlarga moslashish imkonini beradi

Talabalarda emotsional intellektning shakllanishi ,EI ning ta'lim olish jarayoniga ta'sirini ko'plab xorijiy olimlar o'rgangan bo'lib , xususan Lam va boshqalar ilg'or hissiy intellektning ko'proq individual ishlash bilan bog'liqligi haqidagi tushunchani o'rganib chiqdilar, bu ko'pincha odamning umumiy intellekt darajasi bilan bog'liq bo'lganidan yuqori tadqiqotchi Amerika Qo'shma Shtatlarining g'arbiy qismidagi universitetda 304 nafar bakalavr talabalari (152 erkak va 152 ayol) kogortasini tekshirdi. Har bir ishtirokchi ko'p faktorli hissiy intellekt shkalasini (MEIS) to'ldirdi. Tadqiqotchilar, umumiy hissiy intellekt, umumiy aql bilan bog'liq bo'lgan darajadan yuqori bo'lgan individual bilimga asoslangan ishlashga hissa qo'shganini aniqladilar va bu munosabatlar ijobiy edi (p <0,01)[5].

Talabalarda emotsional intellekt shakllanishining psixologik axamiyatini o'rganish maqsadida kichik tadqiqot o'tqazdik. Tadqiqotda 12 shkalali" Frayburg" shaxs xususiyatlarini o'rganish metodikasidan foydalanildi. Tadqiqotda 80 nafar o'g'il qizlar ishtirok etishdi.

Frayburg metodikasi tavsiflovchi statistikasi

Ko'rsatkichlar	N	Minimal	Maksimal	O'rtacha qiymat	Standart og'ish	Assimetriya	Ektsess
Asabiylashganlik	80	1,00	13,00	6,8000	3,65749	,272	-1,147
O'z-O'ziga_tajavvuz	80	2,00	12,00	5,0500	2,07395	,979	1,637
Ruhiy_siqilish	80	3,00	14,00	7,0000	2,86401	,524	-,282
Serjaxllik	80	1,00	10,00	5,4000	2,31451	,062	-,739
Muloqotchanlik	80	4,00	17,00	8,7750		,588	,520
O'gir_vazminlik	80	3,00	10,00	6,8750	1,62555	-,410	-,014
O'ta_tajavuz	80	1,00	10,00	6,1750	2,26014	-,385	-,381
Tortinchoqlik	80	1,00	12,00	4,5250	2,53569	,687	,144
Ochiqlik_oshkoralik	80	4,00	12,00	7,7250	2,09867	,071	-,642
Ekstrovert_introvet	80	2,00	12,00	7,1750	2,12147	,058	,231
Ta'sirchanlik_uzgaruvchanlik	80	2,00	12,00	6,2750	2,21602	,158	,512
Mardlik_nazokatkatlik	80	3,00	12,00	7,7500	2,20184	-,505	-,163

Frayburg metodikasi o'z-o'ziga tajovvuz ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball 2,00ballni, maksimal ball 12,00 ballni tashkil etdi.O'rtacha qiymat 5,0500ni standart og'ish esa 2,07395ni tashkil etdi. (5,0500±2,07395).Assimmetriya ko'rsatkichi A=,979, E=1,637

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ni tashkil etdi. Bundan ko'rinib turibdiki ektsess oshganligni kuzatishimiz mumkin. . Ya'ni aksariyat sinaluvchilarda o'z-o'ziga tajovvuz holatlari ko'proq kuzatilishi mumkin.

Frayburg metodikasi ruhiy_siqilish ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball 3,00ballni, maksimal ball14,00 ballni tashkil etdi. O'rtacha qiymat 7,0000ni standart og'ish esa 2,86401ni tashkil etdi. (7,0000±2,86401). Assimmetriya ko'rsatkichi A=,524,E=-,282 ni tashkil etdi.Bundan ko'rinib turibdiki, assimmetriya va ektsess o'rtasida sezilarli farq yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Ya'ni sinaluvchilarda ruhiy_siqilish me'yoriy ko'rsatkichda ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi Serjaxllik ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball1,00ni maksimal ball 10,00 ni tashkil etdi. O'rtacha qiymat 5,4000 ni standart og'ish esa 2,31451ni tashkil etdi.(5,4000±2,31451). Assimmetriya ko'rsatkichi A=,062, E=-,739 ni tashkil etdi. Bundan ko'rinib turibdiki, assimmetriya va ektsess o'rtasida sezilarli farq yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Ya'ni sinaluvchilarda ruhiy siqilish me'yoriy ko'rsatkichda ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi Muloqotchanlik ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball 4,00 ni ,maksimal ball17,00 ballni tashkil etdi.O'rtacha qiymat 8,7750 ni standart og'ish esa 2,76037ni tashkil etdi. (8,7750 ±2,76037). Assimmetriya korsatkichi A=,588, E=,520 ni tashkil etdi. Bundan ko'rinib turibdiki, assimmetriya va ektsess o'rtasida sezilarli farq yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Ya'ni sinaluvchilarda muloqotchanlik me'yoriy ko'rsatkichda ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodinikasi O'gir_vazminlik ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball3,00 ballni, maksimal bal 3,00 ballni tashkil etdi. O'rtacha qiymat 6,8750 ni,standart og'ish esa 1,62555 ni tashkil etdi. (6,8750 ±1,62555). Assimmetriya ko'rsatkichi A=-,410, E=-,014 ni tashkil etdi. Bundan ko'rinib turibdiki, assimmetriya va ektsess o'rtasida sezilarli farq yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Ya'ni sinaluvchilarda O'gir_vazminlik me'yoriy ko'rsatkichda ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi O'ta_tajovvuz ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball 1,00 ni, maksimal ball 10,00 ni tashkil etdi. O'rtacha qiymat 6,1750 ni, standart og'ish esa 2,26014 ni tashkil etdi. (6,1750 ±2,26014). Assimmetriyta ko'rsatkichi A=-,385, E=-,381 ni tashkil etdi. . Bundan ko'rinib turibdiki, assimmetriya va ektsess o'rtasida sezilarli farq yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Ya'ni sinaluvchilarda O'ta_tajovvuz me'yoriy ko'rsatkichda ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi Tortinchoqlik ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball 1,00 ni, maksimal ball 12,00ni tashkil etdi. O'rtacha qiymat 4,5250 ni, standart og'ish esa 2,53569 ni tashkil etdi. (4,5250± 2,53569). Assimmetriya ko'rsatkichi A=,687, E=,144ni tashkil etdi. Bundan ko'rinib turibdiki, assimmetriya va ektsess o'rtasida sezilarli farq yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Ya'ni sinaluvchilarda Tortinchoqlik me'yoriy ko'rsatkichda ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi Ochiqlik_oshkoralik ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball 4,00ni, maksimal ball 12,00ni tashkil etdi. O'rtacha qiymat 7,7250 ni, standart og'ish esa 2,09867 ni tashkil etdi (7,7250 ±2,09867). Assimmetriya ko'rsatkichi A=,071, E=-,642 ni tashkil

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

etdi. Bundan ko'rinib turibdiki, assimmetriya va ektsess o'rtasida sezilarli farq yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Ya'ni sinaluvchilarda Ochiqlik_oshkoralik me'yoriy ko'rsatkichda ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi Ekstrovert_introvet ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball 2,00ni, maksimal ball 12,00ni tashkil etdi. O'rtacha qiymat 7,1750ni, standart og'ish esa 2,12147ni tashkil etdi (7,1750±2,12147).Assimmetriya ko'rsatkichi A=,058, E=,231ni tashkil etdi. Bundan ko'rinib turibdiki, assimmetriya va ektsess o'rtasida sezilarli farq yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Ya'ni sinaluvchilarda Ekstrovert_introvert me'yoriy ko'rsatkichda ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi Ta'sirchanlik_o'zgaruvchanlik ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball 2,00ni , maksimal ball 12,00ni tashkil etdi. O'rtacha qiymat 6,2750ni, standart og'ish esa 2,21602ni tashkil etdi (6,2750±2,21602). Assimmetriya ko'rsatkichi A=,158, E=,512 ni tashkil etdi. Bundan ko'rinib turibdiki, assimmetriya va ektsess o'rtasida sezilarli farq yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Ya'ni sinaluvchilarda Ta'sirchanlik_o'zgaruvchanlik me'yoriy ko'rsatkichda ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi Mardlik_nazokatkatlik ko'rsatkichi bo'yicha minimal ball 3,00ni , maksimal ball 12,00ni tashkil etdi. O'rtacha qiymat 7,7500 ni, standart og'ish esa 2,20184 ni tashkil etdi (7,7500±2,20184). Assimmetriya ko'rsatkichi A=-,505, E=-,163 ni tashkil etdi. Bundan ko'rinib turibdiki, assimmetriya va ektsess o'rtasida sezilarli farq yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Ya'ni sinaluvchilarda Mardlik_nazokatkatlik me'yoriy ko'rsatkichda ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi Kolmogorov Smirnov mezoni natijalari

Ko'rsatkichlar	Kolmogorov Smirnov D_Z qiymat	Ishonch darajasi (p)
Asabiylashganlik	1,240	,092
O'z-O'ziga tajavovuz	1,732	,005**
Ruhiy siqilish	1,015	,254
Serjaxllik	1,284	,074
Muloqatchanlik	1,436	,032.
Og'ir vazminlik	1,299	,069
O'ta tajovvuz	1,066	,206
Tortinchoqlik	1,353	,052
Ochiqlik, oshkoralik	,985	,286
Ekstrovert- introvert	1,495	,023
Ta'sirchanlik – o'zgaruvchanlik	1,536	,018
Mardlik- nazokatlilik	1,475	,026

Frayburg metodikasi Kolmogorov Smirnov mezoni natijalariga ko'ra Asabiylashganlik ko'rsatkichi D_z=1,240; p<0.05 ni, o'z-o'ziga tajovvuz ko'rsatkichi esa D_z=1,732; p>0.05 ni, Ruhiy siqilish ko'rsatkichi $D_{z=}$1,015;p<0.05ni, Serjaxllik korsatkichi $D_{z=}$1,284; p< 0.05 ni, Muloqatchanlik ko'rsatkichi $D_{z=}$1,436;p>0.05 ni, Og'ir vazminlik ko'rsatkichi $D_{z=}$1,299; p<0.05 ni, O'ta tajovvuz ko'rsatkichi $D_{z=}$1,066; p<0.05ni, Tortinchoqlik ko'rsatkichi D_z=1,353; p<0.05ni, Ochiqlik, oshkoralik ko'rsatkichi D_z=,985;

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

p<0.05ni, Ekstrovert- introvert ko'rsatkichi D_z=1,495; p>0.05ni, Ta'sirchanlik – o'zgaruvchanlik ko'rsatkichi D_z=1,536; p>0.05ni, Mardlik- nazokatlilik ko'rsatkichi D_z=1,475; p>0.05ni tashkil qildi.

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlari.
(student t mezoni bo'yicha)

Ko'rsatkichlar	Jinsi	N	O'rtacha qiymat	Standart og'ish	t	p
Asabiylashganlik	erkak	12	6,0000	3,30289	-,820	,415
	ayol	68	6,9412	3,72119		
O'z-O'ziga tajovvuz	erkak	12	5,6667	2,99495	1,119	,267
	ayol	68	4,9412	1,87587		
Ruhiy siqilish	erkak	12	8,6667	2,60536	2,373	,031*
	ayol	68	6,7059	2,82346		
Serjaxllik	erkak	12	6,8333	2,28963	2,396	,019*
	ayol	68	5,1471	2,24117		
Muloqotchanlik	erkak	12	7,8333	2,36771	-1,287	,202
	ayol	68	8,9412	2,80661		
Og'irvazminlik	erkak	12	7,1667	1,40346	,758	,459
	ayol	68	6,8235	1,66564		
O'ta tajovvuz	erkak	12	8,5000	1,00000	6,999	,000***
	ayol	68	5,7647	2,17254		
Tortinchoqlik	erkak	12	4,1667	1,74946	-,529	,599
	ayol	68	4,5882	2,65552		
Ochiqlik oshkoralik	erkak	12	7,3333	1,77525	-,699	,487
	ayol	68	7,7941	2,15489		
Ekstrovert introvert	erkak	12	8,0000	3,24738	1,472	,145
	ayol	68	7,0294	1,85255		
Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik	erkak	12	7,1667	1,26730	2,275	,031*
	ayol	68	6,1176	2,31497		
Mardlik nazokatkatlik	erkak	12	7,8333	1,26730	,212	
	ayol	68	7,7353	2,33480		

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida ruhiy siqilish shkalasida t=2,373 p<0.05ni tashkil etdi. Ayollarga qaraganda ko'proq erkaklarda ruhiy siqilish balandroq ekanligini kuzatishimiz mumkin

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida Asabiylashganlik shkalasida t=-,820 p<0.05ni tashkil etdi. Ayollar va erkaklarda asabiylashganlik bir xil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida O'z-O'ziga tajavvuz shkalasida t=1,119 p<0.05ni tashkil etdi. Ayollar va erkaklarda O'z-O'ziga tajovvuz bir xil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida Serjaxllik shkalasida t=2,396;p>0.05ni tashkil etdi. Ayolllarga qaraganda ko'proq erkaklarda serjaxllik balandroq ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida Muloqotchanlik shkalasida t=-1,287; p<0.05ni tashkil etdi. Ayollar va erkaklarda Muloqotchanlik bir xil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida Og'irvazminlik shkalasida t=,758; p<0.05ni tashkil etdi. Ayollar va erkaklarda Og'irvazminlik birxil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin. Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida O'ta tajovvuz shkalasida t=6,999; p>0.05ni tashkil etdi. Ayollarga qaraganda ko'proq erkaklarda ruhiy siqilish balandroq ekanligini kuzatishimiz mumkin.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida Tortinchoqlik shkalasida t=-,529; p<0.05ni tashkil etdi. Ayollar va erkaklarda tortinchoqlik birxil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida Ochiqlik oshkoralik shkalasida t=-,699; p<0.05ni tashkil etdi. Ayollar va erkaklarda Ochiqlik oshkoralik bir xil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida Ekstrovert introvert shkalasida t=1,472; p<0.05ni tashkil etdi. Ayollar va erkaklarda Ekstrovert introvert birxil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik shkalasida t=2,275; p>0.05ni tashkil etdi. Ayollarga qaraganda ko'proq erkaklarda ruhiy siqilish balandroq ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha jins farqlari ko'rsatkichlarida Mardlik nazokatkatlik shkalasida t=,212; p<0.05ni tashkil etdi. Ayollar va erkaklarda Mardlik nazokatkatlik bir xil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha kurs farqlari ko'rsatkichlari.
(student-t mezoni bo'yicha)

Korsatkichlar	kurs	N	O'rtacha qiymat	Standart og'ish	t	p
Asabiylashganlik	birinchi kurs	40	6,0500	3,22610	-1,863	,066
	to'rtinchi kurs	40	7,5500	3,94156		
O'z O'ziga tajovvuz	birinchi kurs	40	4,4000	1,61404	-2,935	,005**
	to'rtinchi kurs	40	5,7000	2,28933		
Ruhiy siqilish	birinchi kurs	40	6,7500	2,86222	-,779	,438
	to'rtinchi kurs	40	7,2500	2,88008		
Serjaxllik	birinchi kurs	40	4,9500	2,31992	-1,762	,082
	to'rtinchi kurs	40	5,8500	2,24808		
Muloqotchanlik	birinchi kurs	40	8,4000	3,02807	-1,219	,227
	to'rtinchi kurs	40	9,1500	2,44477		
O'gir vazminlik	birinchi kurs	40	7,2500	1,35401	2,108	,039*
	to'rtinchi kurs	40	6,5000	1,79743		
O'ta tajovvuz	birinchi kurs	40	4,9000	1,91887	-6,090	,000***
	to'rtinchi kurs	40	7,4500	1,82504		
Tortinchoqlik	birinchi kurs	40	4,4000	2,83567	-,439	,662
	to'rtinchi kurs	40	4,6500	2,22515		
Ochiqlik oshkoralik	birinchi kurs	40	7,4500	1,88040	-1,175	,244
	to'rtinchi kurs	40	8,0000	2,28709		
Ekstrovert introvert	birinchi kurs	40	6,6000	1,82293	-2,504	,014
	to'rtinchi kurs	40	7,7500	2,26172		
Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik	birinchi kurs	40	5,9000	2,09762	-1,526	,131
	to'rtinchi kurs	40	6,6500	2,29325		
Mardlik nazokatlik	birinchi kurs	40	7,1500	2,70375	-2,518	,015
	to'rtinchi kurs	40	8,3500	1,33109		

Frayburg metodikasi bo'yicha kurs farqlari ko'rsatkichlarida Asabiylashganlik shkalasida t=-1,863; p<0.05ni tashkil etdi. Birinchi va to'rtinchi kurs talabalarida Asabiylashganlik bir xil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha kurs farqlari ko'rsatkichlarida O'z -o'ziga tajovvuz shkalasida t=-,863; p>0.05ni tashkil etdi. Birinchi kurs talabalariga nisbatan to'rtinchi kurs talabalarida O'z- o'ziga tajovvuz yuqoriroq nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha kurs farqlari ko'rsatkichlarida Ruhiy siqilish shkalasida t=-2,935;p<0.05ni tashkil etdi. Birinchi va to'rtinchi kurs talabalarida Ruhiy siqilish bir xil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Frayburg metodikasi bo'yicha kurs farqlari ko'rsatkichlarida Serjaxllik shkalasida t=-1,762;p<0.05ni tashkil etdi. Birinchi va to'rtinchi kurs talabalarida Serjaxllik bir xil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha kurs farqlari ko'rsatkichlarida Muloqotchanlik shkalasida t=-1,762; p<0.05ni tashkil etdi. Birinchi va to'rtinchi kurs talabalarida Muloqotchanlik bir xil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha kurs farqlari ko'rsatkichlarida O'gir vazminlik shkalasida t=2,108; p>0.05ni tashkil etdi. To'rtinchi kurs talabalariga nisbatan birinchi kurs talabalarida O'gir vazminlik yuqoriroq nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha kurs farqlari ko'rsatkichlarida O'ta tajovvuz shkalasida t=-6,090; p>0.05ni tashkil etdi. Birinchi kurs talabalariga nisbatan to'rtinchi kurs talabalarida O'ta tajovvuz yuqoriroq nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Frayburg metodikasi bo'yicha kurs farqlari ko'rsatkichlarida Tortinchoqlik shkalasida t=-,439;p<0.05ni tashkil etdi Birinchi va to'rtinchi kurs talabalarida Tortinchoqlik bir xil nomoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Person korelatsiya mezoni natijalari

Ko'rsatkichlar	Ekstrovert introvert	Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik	Mardlik nazokatlik	Emotsional bilimdonlik	O'z emotsiyalarini boshqarish	O'z-o'zini rag'batlash
Asabiylashganlik	,044	,438(**)	,126	,058	-,374(**)	-,234(*)
O'z-O'ziga-tajovvuz	-,152	,080	,169	-,237(*)	-,269(*)	-,249(*)
Ruhiy siqilish	,204	,710(**)	,012	,368(**)	-,152	,046
Serjaxllik	,491(**)	,590(**)	,114	,118	,015	-,223(*)
Muloqotchanlik	,175	-,250(*)	,116	-,081	-,088	,054
Og'ir vazminlik	,351(**)	,263(*)	,168	,267(*)	,193	,207
O'ta tajovvuz	,284(*)	,455(**)	,421(**)	-,028	-,294(**)	-,187
Tortinchoqlik	,138	,510(**)	,024	,214	-,124	,013
Ochiqlik oshkoralik	,324(**)	,561(**)	,160	,216	-,228(*)	-,148
Ekstrovert introvert	1	,377(**)	,145	,049	,048	,007
Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik	,377(**)	1	,102	,369(**)	-,026	-,030
Mardlik nazokatlik	,145	,102	1	,069	-,012	-,175
Emotsional bilimdonlik	,049	,369(**)	,069	1	,239(*)	,542(**)
O'z emotsiyalarini boshqarish	,048	-,026	-,012	,239(*)	1	,464(**)
O'z-o'zini rag'batlash	,007	-,030	-,175	,542(**)	,464(**)	1

Person mezoni natijalariga ko'ra Asabiylashganlik shkalasi quyidagi ko'rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

Asabiylashganlik	Ta'sirchanlik (*)
	O'z emotsiyalarini boshqarish(**)
	O'z-o'zini rag'batlash(*)

Person mezoni natijalariga ko'ra Asabiylashganlik shkalasida r=,438; p<0.01 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Asabiylashganlik talabalarda ortgani sari Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko'rsatkich o'z emotsiyalarini boshqarish va O'z-o'zini rag'batlash ko'rsatkichlari bilan ham aloqadorlikka kirishgan. (r=-,374; p<0.01, r=-,234; p<0.05). Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Asabiylashganlik talabalarda ortgani sari O'z emotsiyalarini boshqarish, O'z-o'zini rag'batlash kamayishini kuzatishimiz mumkin.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Person mezoni natijalariga ko'ra O'z-O'ziga-tajovvuz shkalasi quidagi ko'rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

O'z-O'ziga-tajovvuz	Emotsional bilimdonlik (*)
	O'z emotsiyalarini boshqarish (*)
	O'z-o'zini rag'batlash (*)

Person mezoni natijalariga ko'ra O'z-O'ziga-tajovvuz shkalasida r=-,237; p<0.05 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, O'z-O'ziga-tajovvuz talabalarda ortgani sari Emotsional bilimdonlik kamayishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko'rsatkich o'z emotsiyalarini boshqarish (r=-,269; p<0.05) va O'z-o'zini rag'batlash(r=-,249; p<0.05) ko'rsatkichlari bilan ham aloqadorlikka kirishgan. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, O'z-O'ziga-tajovvuz talabalarda ortgani sari O'z emotsiyalarini boshqarish, O'z-o'zini rag'batlash kamayishini kuzatishimiz mumkin.

Person mezoni natijalariga ko'ra Ruhiy siqilish shkalasi quidagi ko'rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

Ruhiy siqilish	Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik(*)
	Emotsional bilimdonlik(**)

Person mezoni natijalariga ko'ra Ruhiy siqilish shkalasida r=,710; p<0.05 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Ruhiy siqilish talabalarda ortgani sari Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik ortishinii kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko'rsatkich Emotsional bilimdonlik (r=,368;p<0.01) ko'rsatkichi bilan ham aloqadorlikka kirishgan. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Ruhiy siqilish talabalarda ortgani sari Emotsional bilimdonlik ortishini kuzatishimiz mumkin.

Person mezoni natijalariga ko'ra Ruhiy siqilish shkalasi quidagi ko'rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

Serjaxllik	Ekstrovert introvert(**)
	Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik(**)
	O'z-o'zini rag'batlash(*)

Person mezoni natijalariga ko'ra Serjaxllik shkalasida r=,491; p<0.01 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Serjaxllik talabalarda ortgani sari Ekstrovert introvertlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko'rsatkich Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik (r=,590; p<0.01) va O'z-o'zini rag'batlash (r=-,223; p<0.05) ko'rsatkichlari bilan ham aloqadorlikka kirishgan. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Serjaxllik talabalarda ortgani sari Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik ortishini, O'z-o'zini rag'batlash esa kamayishini kuzatishimiz mumkin. Person mezoni natijalariga ko'ra Muloqotchanlik shkalasida r=-,250; p<0.05 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Muloqotchanlik talabalarda ortgani sari Ta'sirchanlik kamayishini kuzatishimiz mumkin.

Person mezoni natijalariga ko'ra Og'ir vazminlik shkalasi quidagi ko'rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

Og'ir vazminlik	Ekstrovert introvert(**)

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

	Ta’sirchanlik o’zgaruvchanlik(*)
	Emotsional bilimdonlik(*)

Person mezoni natijalariga ko’ra Og’ir vazminlik shkalasida r=,351; p<0.01 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Og’ir vazminlik talabalarda ortgani sari Ekstrovert introvertlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko’rsatkich Ta’sirchanlik o’zgaruvchanlik (r=,263; p<0.05) va Emotsional bilimdonlik (r=,267; p<0.05)ko’rsatkichlari bilan ham aloqadorlikka kirishgan.Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Og’ir vazminlik talabalarda ortgani sari Ta’sirchanlik o’zgaruvchanlik va Emotsional bilimdonlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin.

Person mezoni natijalariga ko’ra Og’ir vazminlik shkalasi quidagi ko’rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

O’ta tajovvuz	Ekstrovert introvert(*)
	Ta’sirchanlik o’zgaruvchanlik(**)
	Mardlik nazokatlik(**)
	O’z emotsiyalarini boshqarish(**)

Person mezoni natijalariga ko’ra O’ta tajovvuz shkalasida r=,284; p<0.05 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, O’ta tajovvuz talabalarda ortgani sari Ekstrovert introvertlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko’rsatkich Ta’sirchanlik o’zgaruvchanlik (r=,455; p<0.01), Mardlik nazokatlik (r=,421; p<0.01) hamda O’z emotsiyalarini boshqarish (r=-,294; p<0.01) ko’rsatkichlari bilan ham aloqadorlikka kirishgan. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, O’ta tajovvuz talabalarda ortgani sari Ta’sirchanlik o’zgaruvchanlik va Emotsional bilimdonlik ortishini va O’z emotsiyalarini boshqarish kamayishini kuzatishimiz mumkin. Person mezoni natijalariga ko’ra Tortinchoqlik shkalasida r=,510; p<0.01 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Tortinchoqlik talabalarda ortgani sari Ta’sirchanlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin.

Person mezoni natijalariga ko’ra Ochiqlik oshkoralik shkalasi quidagi ko’rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

Ochiqlik oshkoralik	Ekstrovert introvert(**)
	Ta’sirchanlik o’zgaruvchanlik(**)
	O’z emotsiyalarini boshqarish(**)

Person mezoni natijalariga ko’ra Ochiqlik oshkoralik shkalasida r=,324; p<0.01 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Ochiqlik oshkoralik talabalarda ortgani sari Ekstrovert introvertlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko’rsatkich Ta’sirchanlik o’zgaruvchanlik (r=,561; p<0.01), O’z emotsiyalarini boshqarish (r=-,228;p<0.05) ko’rsatkichlari bilan ham aloqadorlikka kirishgan.Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Ochiqlik oshkoralik talabalarda ortgani sari Ta’sirchanlik o’zgaruvchanlik ortishini va O’z emotsiyalarini boshqarish esa kamayishini kuzatishimiz mumkin. Person mezoni natijalariga ko’ra Ekstrovert introvert shkalasida r=,377; p<0.01

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Ekstrovert introvert talabalarda ortgani sari Ta'sirchanlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin.

Person mezoni natijalariga ko'ra Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik shkalasi quidagi ko'rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik	Ekstrovert introvert(**)
	Emotsional bilimdonlik(**)

Person mezoni natijalariga ko'ra Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik shkalasida r=,377; p<0.01 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik talabalarda ortgani sari Ekstrovert introvertlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko'rsatkich Emotsional bilimdonlik (r=,369;p<0.01), ko'rsatkichlari bilan ham aloqadorlikka kirishgan.Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik talabalarda ortgani sari Emotsional bilimdonlik ortishini kuzatishimiz mumkin.

Person mezoni natijalariga ko'ra Emotsional bilimdonlik shkalasi quidagi ko'rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

Emotsional bilimdonlik	Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik(**)
	O'z emotsiyalarini boshqarish(*)
	O'z-o'zini rag'batlash(**)

Person mezoni natijalariga ko'ra Emotsional bilimdonlik shkalasida r=,369; p<0.01 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Emotsional bilimdonlik talabalarda ortgani sari Ta'sirchanlik o'zgaruvchanlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko'rsatkich O'z emotsiyalarini boshqarish (r=,239; p<0.05), O'z-o'zini rag'batlash (r=,542; p<0.01) ko'rsatkichlari bilan ham aloqadorlikka kirishgan.Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, Emotsional bilimdonlik talabalarda ortgani sari O'z emotsiyalarini boshqarish va O'z-o'zini rag'batlash ortishini kuzatishimiz mumkin.

Person mezoni natijalariga ko'ra O'z emotsiyalarini boshqarish shkalasi quidagi ko'rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

O'z emotsiyalarini boshqarish	Emotsional bilimdonlik(*)
	O'z-o'zini rag'batlash(**)

Person mezoni natijalariga ko'ra O'z emotsiyalarini boshqarish shkalasida r=,239;p<0.05 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, O'z emotsiyalarini boshqarish talabalarda ortgani sari Emotsional bilimdonlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko'rsatkich O'z-o'zini rag'batlash (r=464; p<0.01) ko'rsatkichi bilan ham aloqadorlikka kirishgan. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, O'z emotsiyalarini boshqarish talabalarda ortgani sari O'z-o'zini rag'batlash ortishini kuzatishimiz mumkin.

Person mezoni natijalariga ko'ra O'z-o'zini rag'batlash shkalasi quidagi ko'rsatkichlar bilan aloqadorlikka kirishgan.

O'z-o'zini rag'batlash	Emotsional bilimdonlik(**)
	O'z emotsiyalarini boshqarish(**)

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Person mezoni natijalariga ko’ra O’z-o’zini rag’batlash shkalasida r=,542;p<0.01 ni tashkil etdi. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, O’z-o’zini rag’batlash talabalarda ortgani sari Emotsional bilimdonlik ham ortishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko’rsatkich O’z emotsiyalarini boshqarish (r=464 p<0.01) ko’rsatkichi bilan ham aloqadorlikka kirishgan. Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, O’z-o’zini rag’batlash talabalarda ortgani sari O’z emotsiyalarini boshqarish ortishini kuzatishimiz mumkin. Emotsional intellekt talabalarni o'z-o'zini anglash va o'z his-tuyg'ularini boshqarish orqali psixologik barqarorlikni ta'minlaydi. Bu esa ularning hissiy salomatligi va ruhiy holatlarini yaxshilaydi. Emotsional intellektga ega bo'lgan talabalar ko'proq ijobiy hissiyotlarga ega bo‘lishadi va stressli vaziyatlarga ko'proq chidamli bo‘lishadi. Emotsional intellektning talabalik davrida shakllanishi nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki ijtimoiy muhitga moslashish va professional faoliyatga tayyorgarlik jarayonida ham muhim rol o'ynaydi. Talabalarning emotsional intellekti, kelajakdagi ish faoliyatida ham ularning muvaffaqiyatlarini belgilaydi. Borgan sari o'zaro bog'langan va globallashgan ishchi kuchida samarali hamkorlik qilish va murakkab ijtimoiy dinamikani boshqarish qobiliyati juda muhimdir. Hissiy intellektni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish talabalarga samarali muloqotchilar, muammolarni hal qiluvchilar va turli xil professional muhitlarda muvaffaqiyat qozona oladigan etakchilar bo'lish imkoniyatini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Nazari K, Emami M. Hissiy intellekt: tushunish, qo'llash va o'lchash. J Appl Sci Res. 2012;8(3):1594–607.
2. AL-Qadri AH, Zhao W. Hissiy intellekt va talabalarning ilmiy yutuqlari. Probl Education 21st Century. 2021;79
3. Amrai K, Motlagh SE, Zalani HA, Parhon H. Akademik motivatsiya va talabalarning ilmiy yutuqlari o'rtasidagi munosabatlar. Procedia-ijtimoiy xulq-atvor fanlari. 2011;15:399–402.Return to ref 32 in article
4. Chinyere OT, Afeez YS. Elektr/elektron texnologiya universiteti talabalarining hissiy intellekt qobiliyati darajasining akademik motivatsiya va o'qishga bo'lgan munosabatiga ta'siri. Int J Electr Eng Educ. 2022;59(3):191–231.
5. Lam LT, Kirby SL. Is emotional intelligence an advantage? An exploration of the impact of emotional and general intelligence on individual performance. J Soc Psychol. 2002;142:133–43. [PubMed] [Google Scholar]

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ochilova Muxlisa Abduraxim qizi**, magistrant [Очилова Мухлиса Абдурахим қизи,, магистрант], [**Muxlisa.A.Ochilova**, master]; manzil: O‘zbekiston, Jizzax viloyati, Jizzax shahri Sh.Rashidov shox ko'chasi, 259 uy [аддрес: Узбекистан, ул. Джизакская область, город Джизак, ответвление улицы Ш. Рашидова, дом 259.], [address: Uzbekistan, Jizzakh region, Jizzakh city, Sh. Rashidov branch street, house 259.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

EMOTSIONAL INTELLEKTNING O‘SMIRLAR KOPING STRATEGIYALARIGA TA’SIRI

© M.R. Boyqulova[1]✉
[1]O`zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada o‘smirlar orasida emotsional intellekt va coping (moslashuv) strategiyalari o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – emotsional intellektning o‘smirlarning coping strategiyalariga qanday ta’sir ko‘rsatishini o‘rganish va ushbu omillar orasidagi bog‘liqlikni aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda o‘smirlarning emotsional intellekti va coping strategiyalarini o‘lchash uchun so‘rovnomalar va psixologik testlar qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, yuqori emotsional intellektga ega o‘smirlar stressli vaziyatlarga yanada samarali moslashadi va konstruktiv coping strategiyalarini tanlaydi.

XULOSA: tadqiqot natijalari emotsional intellektning o‘smirlar coping strategiyalarini tanlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: emotsional intellekt, coping strategiyalari, o‘smirlar, stress boshqarish, psixologik farovonlik, moslashuv qobiliyati, konstruktiv strategiyalar.

Iqtibos uchun: Boyqulova.M.R. Emotsional intellektning o`smirlar koping strategiyalariga ta`siri.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.495-501.

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА СОВРЕМЕННЫЕ СТРАТЕГИИ ПОДРОСТКОВ

© М.Р. Бойкулова[1]✉
[1]Джизакский филиал Национального университета Узбекистана, Джизак, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется взаимосвязь между эмоциональным интеллектом и стратегиями совладания (копинг) среди подростков.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить, как эмоциональный интеллект влияет на выбор копинг-стратегий подростков, и выявить взаимосвязь между этими факторами.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании для измерения эмоционального интеллекта и копинг-стратегий подростков использовались опросники и психологические тесты.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что подростки с высоким уровнем эмоционального интеллекта лучше адаптируются к стрессовым ситуациям и выбирают конструктивные копинг-стратегии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что эмоциональный интеллект играет важную роль в выборе копинг-стратегий подростков.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, копинг-стратегии, подростки, управление стрессом, психологическое благополучие, адаптивность, конструктивные стратегии.

Для цитирования: Бойкулова.М.Р.Влияние эмоционального интеллекта на совладающие стратегии подростков.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 495-501.

THE EFFECT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON ADOLESCENT COPING STRATEGIES

© Mohinur R. Boyqulova[1]✉
[1]Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the relationship between emotional intelligence and coping strategies among adolescents.

AIM: the main objective of the study is to examine how emotional intelligence affects adolescents' coping strategies and to identify the relationship between these factors.

MATERIALS AND METHODS: the study used questionnaires and psychological tests to measure adolescents' emotional intelligence and coping strategies.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that adolescents with high emotional intelligence adapt more effectively to stressful situations and choose constructive coping strategies.

CONCLUSION: the study results confirm that emotional intelligence plays an important role in adolescents' choice of coping strategies.

Keywords: emotional intelligence, coping strategies, adolescents, stress management, psychological well-being, adaptability, constructive strategies.

For citation: Mohnur R. Boyqulova. (2024) 'The influence of emotional intelligence on coping strategies of adolescents', Inter education & global study, (8(1)), pp. 495-501. (In Uzbek).

Emotsional intellekt — bu shaxsning o'z va boshqalar hissiyotlarini aniqlash, anglash, boshqarish va foydalanish qobiliyatidir. O'smirlar davri inson hayotining muhim

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

bosqichi bo‘lib, bu vaqt davomida hissiy va psixologik o‘zgarishlar, shuningdek, stress va stressga moslashish strategiyalarini o‘rganish katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada emotsional intellektning o‘smirlar koping strategiyalariga ta'siri tahlil qilinadi.

Oxirgi paytlarda insonning murakkab vaziyatlardagi xulq-atvoriga ilmiy qiziqish ortib bormoqda. Ayniqsa, bolalarning bunday vaziyatlardagi xulq-atvori bo‘yicha maxsus tadqiqotlar olib borilmoqda. Biz uchun muhim bo‘lgan tadqiqotlar orasida maktab yoshidagi bolalarning qiyinchiliklarni yengib o‘tish usullari bo‘yicha tadqiqotlarni (Danilova, 1990), M. Tishkova tomonidan maktabda yuzaga keladigan qiyin vaziyatlarni yengib o‘tish bo‘yicha tadqiqot (Tishkova, 1990), shuningdek, muammoli vaziyatlar bilan bog‘liq strategiyalarni o‘rganish (Seiffge-Krenke, 1984; Kirsch, Meckelmann, 1995) keltirish mumkin.

Shuningdek, shaxsning muammolarni yengib o‘tish strategiyasini tasniflash bo‘yicha ham urinishlar mavjud. Masalan, insonning hissiy jihatdan murakkab vaziyatlardagi xulq-atvori "besh o‘lchamli makon" deb ta’riflangan (Kocharian, 1986); muammoli vaziyatlarni "boshdan kechirish"ning to‘rtta turi (Vasilyuk, 1984, 1995); mojaroni "qayta ishlash shakllari" (Pezeshkian, 1993); faol, ichki va chetlashuvchi xulq-atvorlar (Meckelmann, 1993); "mavjudlik texnikalari" (Thomae, 1994); ijtimoiy-psixologik moslashuv turlari (Nalchadzhyan, 1988; Dermanova, 1999); "hayotiy faoliyat darajalari" bo‘yicha strategiyalar (Burlachuk, Korzhova, 1998) va boshqalar.

Biroq, bunday tadqiqotlarda shaxsning qiyinchiliklarni yengib o‘tish strategiyasini tanlashda shaxsiy determinantlarga kam e'tibor qaratiladi. L.S. Vygotskiy esa o‘z vaqtida tashqi ko‘rinishlarni o‘rganishdan ko‘ra, ushbu ko‘rinishlarning psixologik mexanizmlarini o‘rganishga chaqirgan edi (Vygotskiy, 1983). Bolaga qiyinchiliklarni yengishda yordam berish uchun uning xulq-atvorini shunchaki o‘rgatish emas, balki uning shaxsini rivojlantirish, avvalo, mas'uliyat hissini kuchaytirish kerak. Buning uchun mas'uliyatning psixologik mohiyatini aniqlash, uning turlarini tavsiflash, yoshga qarab o‘zgarishini va shaxsning boshqa xususiyatlari hamda qiyinchiliklarni yengib o‘tish strategiyalari bilan o‘zaro bog‘liqligini aniqlash lozim.

Emotsional intellektning asosiy komponentlari quyidagilar:

1. **Hissiy anglash**: O‘z hissiyotlarini va boshqalar hissiyotlarini tushunish.
2. **Hissiy boshqarish**: Hissiyotlarni boshqarish va ifodalash qobiliyati.
3. **Motivatsiya**: O‘z maqsadlariga erishish uchun ichki motivatsiyani rivojlantirish.
4. **Empatiya**: Boshqalar hissiyotlariga nisbatan sezgirlik va ularni tushunish.

Koping strategiyalari — bu stressni boshqarish va muammolarni hal qilish usullaridir. O‘smirlar o‘z hissiy holatlarini va stressni qanday boshqarishlari, ularning psixologik salomatligiga ta'sir qiladi. O‘smirlar uchun keng tarqalgan koping strategiyalari:

1. **Muammoga yo‘naltirilgan koping**: Muammoni hal qilishga qaratilgan.
2. **Emotsiyaga yo‘naltirilgan koping**: Stressni yengillashtirish uchun emotsional qo‘llab-quvvatlashga tayyorlik.
3. **Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash**: Do‘stlar va oiladan yordam so‘rash.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Emotsional intellekt yuqori bo‘lgan o‘smirlar ko‘proq samarali koping strategiyalarini qo‘llashadi. Buning sabablari:

- **Hissiy anglash**: O‘z hissiyotlarini tushunish, stressli vaziyatlarga moslashish qobiliyatini oshiradi.
- **Hissiy boshqarish**: O‘z hissiyotlarini boshqarish qobiliyati, stressni kamaytirishga yordam beradi.
- **Empatiya**: Boshqalar hissiyotlarini tushunish va ularga yordam berish, o‘smirning ijtimoiy aloqalarini mustahkamlaydi.

Tadqiqotlar va natijalar. Bir qator tadqiqotlar emotsional intellektning o‘smirlar koping strategiyalariga ijobiy ta'sirini ko‘rsatmoqda. Misol uchun, 2020 yilda o‘tkazilgan tadqiqotda emotsional intellekti yuqori bo‘lgan o‘smirlar stressni boshqarishda samaraliroq usullarni qo‘llashgani aniqlangan. Bu o‘smirlar, shuningdek, ko‘proq ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va muammoga yo‘naltirilgan strategiyalarni afzal ko‘rishadi. Biz o‘z tadqiqot ishimizda quyidagi xulosalarga keldik.

1-jadval

Tavsiflovchi statistika

Ko‘rsatkichlar	N	Minimal	Maksimal	Ortacha qiymat	Standart ogish	Asimetriya	Ektses
Boshqa_odamlarning tuyg’ularini_tushunish	30	9.00	30.00	21.8333	5.50914	-.609	.221
Boshqa odamlarning tuygularini boshqarish	30	5.00	27.00	17.3667	5.67197	-.439	-.196
o‘z his tuygularini tushunish	30	6.00	25.00	14.7667	5.01503	-.065	-.670
Tuygularingizni bohqarish	30	6.00	19.00	12.6000	3.58733	-.072	-.769
Ifodani nazorat qilish	30	7.00	49.00	14.0000	7.21588	4.122	20.256
Shaxslararo hissiy intelekt	30	8.00	53.00	33.3667	12.75088	-.466	-.791
Intrapersonal hisiy intellekt	30	8.00	57.00	37.3000	12.41565	-.714	.240
Tuygularni_tuhunish	30	21.00	56.00	39.1667	7.97878	-.188	.629
Tuygularni boshqarish	30	25.00	69.00	42.5667	8.33225	.689	2.551
Ummumiy hisiy aql	30	50.00	98.00	71.7000	13.38849	.341	-.796

Asimetriya va o‘rtacha qiymatlar: Statistik tahlil natijalari ko‘rsatkichlar o‘rtasida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, "Tuyg'ularni boshqarish" va "Ifodani nazorat qilish" ko‘rsatkichlari o‘rtacha qiymatlarning pastligi va yuqori standart og'ish bilan ajralib turadi. Bu, ushbu ko‘rsatkichlardagi farqlar va o‘zgaruvchanlik darajasini anglatadi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Asimetriya va ekstsentriklik: Ba'zi ko‘rsatkichlar, masalan, "Ifodani nazorat qilish" va "Tuyg'ularni boshqarish", yuqori ekstsentriklik ko‘rsatkichlariga ega. Bu holat normallikdan ancha farq qilishini bildiradi. "Asimetriya" qiymatlari ko‘rsatkichlarning simmetrikligini yoki simmetrik emasligini ko‘rsatadi va muayyan ko‘rsatkichlar taqsimotining xususiyatlarini belgilaydi.

Yuqori va past darajalar: "Tuyg'ularni boshqarish" ko‘rsatkichi minimal (6) va maksimal (19) qiymatlar bilan eng past o‘rtacha qiymatga ega bo‘lib, o‘ziga xos past darajada hissiy boshqaruvni ko‘rsatadi. Shu bilan birga, "Tuyg'ularni tushunish" va "Ummumiy hissiy aql" ko‘rsatkichlari yuqori darajalarni ko‘rsatadi, bu esa emotsional intellekt va hissiy ko‘nikmalarning rivojlanishini aks ettiradi.

Umuman olganda, ushbu statistik natijalar emotsional intellekt va koping strategiyalari sohasidagi tadqiqotlar uchun muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. Bu natijalar tadqiqotlarni davom ettirish va hissiy intellektni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

2-jadval

Kolmogorov-Smirnov

Ko‘ratkichlar	**Kolmagorov Smirnov**	**Ishonchlilik darajasi p**
Boshqa_odamlarning tuyg’ularini_tushunish	1.226	.099
Boshqa odamlarning tuygularini boshqarish	.0.932	.350
o‘z his tuygularini tushunish	.801	.542
Tuygularingizni bohqarish	.750	.628
Ifodani nazorat qilish	.986	286
Shaxslararo hissiy intelekt	.593	.874
Intrapersonal hisiy intellekt	.649	.794
Tuygularni_tuhunish	1.593	.013
Tuygularni boshqarish	.655	.785
Ummumiy hisiy aql	.701	.710

Ushbu jadvalda keltirilgan Kolmogorov-Smirnov testining natijalari, ma'lumotlarning normal taqsimlanganligini aniqlash uchun muhimdir. Test natijalari p-qiymatlari yordamida har bir ko‘rsatkichning normal taqsimlanganligi haqida xulosa chiqarish imkonini beradi:

Normal taqsimlanish: P-qiymati 0.05 dan katta bo‘lgan ko‘rsatkichlar (masalan, "Boshqa odamlarning tuyg'ularini tushunish", "Boshqa odamlarning tuyg'ularini boshqarish", "O‘z his-tuyg'ularini tushunish", "Tuyg'ularingizni boshqarish", "Ifodani nazorat qilish", "Shaxslararo hissiy intellekt", "Intrapersonal hissiy intellekt", "Tuyg'ularni boshqarish", "Ummumiy hissiy aql") normal taqsimlanganligini ko‘rsatadi.

Normal taqsimlanishdan farq: "Tuyg'ularni tushunish" ko‘rsatkichi uchun p-qiymati 0.013, bu 0.05 dan kichik, demak, bu ko‘rsatkich normal taqsimlanishdan farq qiladi.

Umuman olganda, ko‘pchilik ko‘rsatkichlar normal taqsimlanganligini tasdiqlaydi. Bu, keyingi tahlillarni o‘tkazish uchun asosiy shartdir, chunki ko‘plab statistik tahlil usullari normal taqsimlanish shartiga bog'liq. "Tuyg'ularni tushunish" ko‘rsatkichining normal taqsimlanishdan farq qilishi esa, ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha alohida yondashuvni talab qiladi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

3-jadval

Styudent t

	jinsi	N	Ortacha qiymat	Standart ogish	t	P
Boshqa_odamlarning tuyg'ularini_tushunish	1.00	6	23.8333	2.56255	1.558	.135
	2.00	24	21.3333	5.96123		
Boshqa odamlarning tuygularini boshqarish	1.00	6	20.8333	3.06050	2.501	.*024
	2.00	24	16.5000	5.88292		
o'z his tuygularini tushunish	1.00	6	15.6667	6.25033	.485	.694
	2.00	24	14.5417	4.79111		
Tuygularingizni bohqarish	1.00	6	12.0000	2.82843	-.540	.655
	2.00	24	12.7500	3.79072		
Ifodani_nazorat_qilish	1.00	6	10.3333	2.65832	-2.394	.*025
	2.00	24	14.9167	7.72864		
Shaxslararo hissiy intelekt	1.00	6	32.8333	19.74251	-.113	.939
	2.00	24	33.5000	10.96239		
Intrapersonal_hisiy_intelekt	1.00	6	32.0000	19.12067	-1.177	.445
	2.00	24	38.6250	10.28216		
Tuyg'ularni_tuhunish	1.00	6	39.5000	7.17635	.123	.911
	2.00	24	39.0833	8.30880		
Tuyg'ularni boshqarish	1.00	6	42.5000	4.80625	-.022	.976
	2.00	24	42.5833	9.08375		
Umumiy hisiy aql darajasi	1.00	6	80.6667	8.31064	2.557	.*024
	2.00	24	69.4583	13.59341		

Boshqa odamlarning his-tuyg'ularini boshqarish va ifodani nazorat qilish ko'rsatkichlari ayollarda erkaklardan yuqori statistika ko'rsatadi, bu emotsional intellektning ayollar o'rtasida kuchliroq ekanligini ko'rsatadi. Umumiy emotsional aqil darajasi esa erkaklar foydasiga farq qiladi. Boshqa ko'rsatkichlar bo'yicha farqlar statistik jihatdan ahamiyatsizdir. Emotsional intellekt o'smirlar uchun muhim psixologik resurs bo'lib, ularning hayoti davomida ko'plab ijtimoiy va hissiy muammolarni hal qilishda samarali rol o'ynaydi. O'smirlar, o'z hissiyotlarini anglab, boshqarish va boshqalar bilan o'zaro aloqalarda yanada muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun emotsional intellektni rivojlantirish zarur. Emotsional intellektning o'smirlar koping strategiyalariga ta'siri, ularning stressga munosabati va hayotiy vaziyatlarga qanday yondashishini belgilaydi. O'z hissiyotlarini tushunish va boshqarish qobiliyati, o'smirlarning muammolarni hal qilishda, stressli vaziyatlarga moslashishda, va ijtimoiy aloqalarini mustahkamlashda muhimdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, emotsional intellekti yuqori bo'lgan o'smirlar ko'proq muammoga yo'naltirilgan va emotsiyaga yo'naltirilgan koping strategiyalarini qo'llaydilar. Bu, o'z navbatida, ularda psixologik salomatlik va hissiy barqarorlikni ta'minlaydi. Shuningdek, yuqori emotsional intellektga ega bo'lgan o'smirlar, ijtimoiy muammolarni hal qilishda va stressni boshqarishda samaraliroq yondashuvlarni tanlaydilar, bu esa ularning o'zaro aloqalarini kuchaytiradi va o'zligini anglashlariga yordam beradi. Shu bilan birga, emotsional intellektni oshirish o'smirlarning umumiy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalari va oilalar, o‘smirlarning emotsional intellektini rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish orqali, ularni ijtimoiy hissiy ko‘nikmalarini mustahkamlashda va stressni boshqarishda muvaffaqiyatli qila oladi. Emotsional intellektga oid treninglar, seminarlar va psixologik yordam, o‘smirlarning o‘z hissiy holatini anglashiga va ulardan samarali foydalanishga yordam beradi.

Natijada, emotsional intellektni rivojlantirish orqali, o‘smirlar o‘z hayotlarida ko‘proq muvaffaqiyatga erishishlari, hissiy barqarorlikka ega bo‘lishlari va muammolarga nisbatan yanada ijodiy va konstruktiv yondashishlari mumkin. Bu nafaqat o‘smirlarning o‘ziga ishonchini oshiradi, balki ularning ijtimoiy aloqalarini, o‘qishdagi muvaffaqiyatlarini va umumiy psixologik salomatliklarini yaxshilaydi. Shunday qilib, emotsional intellektning o‘smirlar koping strategiyalariga ta'siri, ularning hayot sifatini oshirishda va ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli shaxslar bo‘lib shakllanishlarida muhim rol o‘ynaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. 1.Абульханова-Славская К.А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности // Психология формирования и развития личности. - М., 1981, с. 19-44.
2. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991.-299 с.
3. Абульханова-Славская К. А. Субъект как символ российского самосознания // Сознание личности в кризисном обществе. М., 1995, с. 10-28.
4. Аверьянов А.Н. Системное познание мира: методологические проблемы. М.: Политиздат, 1985. - 263 с.
5. Агеев В.С. Атрибуция ответственности за успех или неудачу группы в межгрупповом взаимодействии. // Вопросы психологии. 1982, №6, с. 101-106.
6. Алексеева Е.В. Ответственность и особенности преодоления подростками трудных жизненных ситуаций // Наш проблемный подросток. СПб., 1999, с. 122-131.
7. Ананьев б.г. Человек как предмет познания. Л.: Изд-во ЛГУ, 1969.-339 с.
8. Анисимов С.М. Мораль и поведение. М.: Мысль, 1985. -155 с.
9. Анцыферова Л.И. Психология повседневности: жизненный мир личности и «техники» ее бытия // Психол. журнал. 1993, т. 14, № 2, с. 3-16.
10. Анцыферова Л.И. Способность личности к преодолению деформаций своего развития // Психологический журнал. 1999, т.20, № 1, с. 6-19.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Boyqulova Mohinur Ravshan qizi**,o`qituvchi,[Бойкулова Мохинур Равшан, дочь, учительница], [**Mohinur.R.Boyqulova** teacher,];manzil: O‘zbekiston,Jizzax viloyati, Jizzax shahri Sh.Rashidov shox ko'chasi, 259 uy [адрес: Узбекистан, ул. Джизакская область, город Джизак, ответвление улицы Ш. Рашидова, дом 259.], [address: Uzbekistan, Jizzakh region, Jizzakh city, Sh. Rashidov branch street, house 259.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

NUTQI TO`LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALAR NUTQINI XALQ OG`ZAKI IJODI YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH

© M.Rustamova[1]✉

[1]Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar nutqini xalq og‘zaki ijodi, ya’ni ertaklar, maqollar, topishmoqlar va xalq qo‘shiqlari kabi an’anaviy badiiy asarlar yordamida rivojlantirish usullari va ularning samaradorligi tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – nutqi rivojlanishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan bolalarda xalq og‘zaki ijodi orqali nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirish va nutq rivojlanishining o‘ziga xos pedagogik yondashuvlarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda eksperimental metod qo‘llanilib, nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar bilan xalq og‘zaki ijodi asosida darslar olib borildi. Kuzatuv, so‘rovnoma va intervyular orqali mazkur uslubning bolalar nutqiga ta’siri baholandi. Shuningdek, adabiyotlar tahlili orqali xalq ijodiyotining nutq rivojlantirishdagi o‘rniga oid ilg‘or tajribalar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar xalq og‘zaki ijodi yordamida nutqiy rivojlanishda orqada qolayotgan bolalarda so‘z boyligi, grammatik to‘g‘ri tuzish qobiliyati va ifodali gapirish ko‘nikmalarining ancha rivojlanganini ko‘rsatdi. bolalar xalq ertaklari va topishmoqlar orqali mustaqil fikr bildirish, hissiyot va tuyg‘ularni ifodalash kabi mahoratlarni o‘zlashtirdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari xalq og‘zaki ijodi yordamida nutqi rivojlanmagan bolalarda nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirishda yuqori samaradorlikka erishish mumkinligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar:nutqiy rivojlanish, xalq og‘zaki ijodi, nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar, ertaklar, maqollar, topishmoqlar, pedagogik yondashuv.

Iqtibos uchun: Rustamova M. Nutqi to`liq rivojlanmagan bolalar nutqini xalq og`zaki ijodi yordamida rivojlantirish.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.502-507.

РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДЕТЕЙ, РЕЧЬ КОТОРЫХ НЕ ПОЛНОСТЬЮ РАЗВИТАЕТСЯ С ПОМОЩЬЮ НАРОДНОГО УСТНОГО ТВОРЧЕСТВА

© М. Рустамова[1] ✉

[1]Ташкентский государственный педагогический университет имени Низоми, Ташкент, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются способы развития речи детей, речь которых развита не полностью, с помощью народных устных произведений, то есть традиционных произведений искусства, таких как сказки, пословицы, загадки и народные песни, и их эффективность.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – определение конкретных педагогических подходов к формированию речевых навыков и речевого развития у детей, имеющих трудности в речевом развитии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовался экспериментальный метод, проводились занятия с детьми, речь которых не была полностью развита на основе фольклора. Влияние этого метода на речь детей оценивалось посредством наблюдения, анкетирования и интервью. Также посредством анализа литературы изучены передовой опыт относительно роли народного творчества в развитии речи.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что с помощью народных устных произведений значительно совершенствуются словарный запас, грамматическая правильность и выразительная речь детей, отстающих в речевом развитии. дети овладевали навыками выражения собственных мыслей и чувств посредством народных сказок и загадок.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали, что с помощью фольклора можно добиться высокой эффективности в формировании речевых навыков у детей со слаборазвитой речью.

Ключевые слова: развитие речи, фольклор, дети с неразвитой речью, сказки, пословицы, загадки, педагогический подход.

Для цитирования: Рустамова М. Развитие речи детей, речь которых развита не полностью, с помощью народного творчества.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 502-507.

DEVELOPING THE SPEECH OF CHILDREN WHOSE SPEECH IS NOT COMPLETELY DEVELOPED WITH THE HELP OF FOLK'S ORAL CREATION

© Muxayyo Rustamova[1]✉
[1]Tashkent State Pedagogical University named after Nizomi, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the methods of developing the speech of children with incomplete speech development using folk art, namely, fairy tales, proverbs, riddles and folk songs, and their effectiveness.

AIM: the main goal of the study is to develop speech skills in children with speech difficulties through folk art and to identify specific pedagogical approaches to speech development.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

MATERIALS AND METHODS: the study used an experimental method, and lessons were conducted with children with incomplete speech development based on folk art.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that children with speech delays developed significantly more vocabulary, grammatically correct construction skills, and expressive speaking skills through folk tales and riddles. children mastered skills such as independent expression of thoughts, emotions, and feelings through folk tales and riddles.

CONCLUSION: the results of the study showed that it is possible to achieve high efficiency in the formation of speech skills in children with underdeveloped speech using folk tales.

Keywords: speech development, folk tales, children with underdeveloped speech, fairy tales, proverbs, riddles, pedagogical approach.

For citation: Muxayyo Rustamova (2024 Developing the speech of children whose speech is not completely developed with the help of folk's oral creation' media competence, Inter education & global study. (8(1)), pp. 502-507. (In Uzbek).

Topishmoqlar xalq og‘zaki ijodining kichik va ommabop hamda xalqaro janrlaridan biri hisoblanadi. Bu janr yosh avlodni hayotni bilishga, borliqdagi narsa buyumlarning xususiyatlarini yodda saqlab qolishga o‘rgatadi. Qadimda topishmoqlar cho‘pchak, topmachoq, matal, bayt, jumboq. topar kabi nomlar bilan yuritilgan. Olimlarning ma’lumot berishga qaraganda, turkman, qozoq, qirg‘iz kabi turkiy xalqlar singari o‘zbeklarda ham qadimdan topishmoq aytish an’analari mavjud bo‘lgan. Bir-biriga o‘xshash ikki predmet, narsa yoki hodisa nomi yashirilib. ikkinchisiga xos o‘xshash belgilar asosida uni topishga mo‘ljallangan she’riy yoki nasriy tuzilishida berilgan savol yoki topshiriq topishmoq deb yuritiladi. Topishmoq atamasi «top» buyruq fe’liga «- ish» va «-moq» qo‘shimchalarini qo‘shish orqali hosil qilingan. Topishmoqlarning mohiyati asosan metafora bilan bog‘liq bo‘lib, ularda topilishi lozim bo‘lgan narsa-buyumning asosiy xususiyatlari haqida ma’lumot beriladi. Bu xususiyatlar topishmoq janrining xalq orasida keng ommalashuviga sabab bo‘lgan. Topishmoq, Aristotel ta’biri bilan aytganda «eng yaxshi metafora tuzish usulidir». Topishmoqlar o‘ziga xos shakliy va mazmuniy xususiyatiarga ega bo‘ladi. Aksariyat topishmoqlar bir yoki ikki qatorli she’r ko‘rinishida shakllanadi. An’anaviy bo‘lib qolgan topishmoqlarning aksariyati qofiyalanadi: «O‘zi yo‘qday, uni o‘qday», «Otdan baland, itdan past», «Qator-qator g‘isht terdim, jiyron otni bo‘sh qo‘ydim» kabilar. Topishmoqlarning bir yoki bir necha narsalarni topish nazarda tutilgan namunalari ham bor. Masalan, «Er tagida oltin qoziq» topishmog‘ining javobi bitta sabzi bo‘lsa, «Tog‘da talaymonni ko‘rdim, Suvda Sulaymonni ko‘rdim. Tuzsiz pishgan oshni ko‘rdim, Yumalab yotgan toshni ko‘rdim». Bu topishmoqda bo‘ri, baliq, xolvaytar (sumalak), toshbaqa nomlarini topish lozim.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Topishmoqni xalq bekorga “Yuzsiz niqob” deb atashmaydi. Topishmoqning javobi bo‘lgan predmet (“yuz”) “niqob” (ishora, boshqa so‘zlar bilan ifodalangan jumboq, sha’ma) ostida yashiringan bo‘ladi. Shuning uchun ham har bir topishmoq bolaning tasavvurini sinovdan o‘tkazuvchi o‘ziga xos bosqich hisoblanadi. Agar atrof-muhitga diqqatli va ziyrak ko‘zlar bilan qaralsa, topishmoqdagi har qanday jumboqning javobini topish mumkin. Xalq topishmoqlari bolaning aqliy rivojlanishiga turtki beruvchi muhim janrlardan biri sanaladi. Topishmoq – o‘zgacha siyrat bilan taqdim etilgan yashirin tilsimlarni topishga qaratilgan o‘yindir. Uning javobini nafaqat tanib olish, balki topish ham talab etiladi. Topishmoqning javobini topishga urinish, ya’ni topqirlikni namoyish etish bu o‘yinda katta ahamiyatga ega. Topishmoqlar bolaga atrofdagi narsalarni o‘ziga xos tarzda taqqoslash, obrazli tarzda nostandart fikrlashni o‘rgatadi. U uzoqni yaqin qiladi, notanish narsani tanishtiradi, yangilikni odatiy holatga aylantiradi. Topishmoqlarni bilish nafaqat xotirani rivojlantiradi, balki bolada poetik tuyg‘uni shakllantirish orqali uni klassik adabiyot bilan tanishtirishga tayyorlaydi. Katta maktabgacha yoshda bolalar bir qator bilimlar va intellektual ko‘nikmalarga ega bo‘lishiga qaramay ular topishmoqlarni doim ham to‘g‘ri va aniq topa olishmaydi. Bunday xatoliklarni yuzaga keltiruvchi sabablar quyidagilardan iborat: topishmoqni diqqat bilan eshitmaslik; topishmoqni to‘liq eslab qolmaslik; topishmoqning javobini topishda unda keltirib o‘tilgan barcha belgilarni solishtirmaslik; topishmoqning javobida keltirib o‘tilgan predmet haqida etarlicha bilmaslik; topishmoqda ko‘rsatilgan belgilarni tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish kabi harakatlarni to‘g‘ri bajara olmaslik.

Topishmoqlarni o‘ylab topish va ularning javobini izlash bolalar nutqini har tomonlama rivojlantirishga imkon beradi. Topishmoqda metafora obrazini yaratish uchun maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining obrazli tarzda tashkil etilishini ta’minlovchi turli ifoda vositalaridan (jonlantirish usuli, ko‘p ma’noli so‘zlar, epitetlar va taqqolash usuli hamda o‘ziga xos ritmik ifodalardan foydalanish) foydalaniladi.

Topishmoqlarda foydalanilgan so‘zlarning ko‘p mazmunga ega ekanligi sababli ular bolaning lug‘at boyligini kengaytiradi, so‘zning ikkilamchi ma’nosini payqash imkonini beradi va bolada so‘zning ko‘chma ma’nolari haqida tasavvur hosil qiladi. Ular til shakliga diqqatni qaratish va uni tahlil qilish orqali o‘zbek tilining tovush tarkibi va grammatik tuzilishini o‘zlashtirishga yordam beradi.

Topishmoqlar bolada ziyraklik va topqirlik xususiyatlarini rivojlantiradi. Topishmoq berilishi bilan bola uning javobini qidira boshlaydi. Topishmoq o‘ylab topilgan elementlarga qanchalik boy bo‘lsa, uni topish shunchalik qiyin bo‘ladi. Topishmoqda ifodalangan obrazlarning g‘ayri oddiyligi topishmoqning tavsifi va real hayotda idrok qilinadigan odatiy vaziyatlar o‘rtasidagi qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi, topishmoqning javobi esa barcha tushunmovchiliklarni oydinlashtiradi, topishmoq va uning javobida ifodalangan predmet xususiyatlari o‘rtasida bog‘liqlik o‘rnatiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Shuningdek, topishmoq faqatgina uning javobida belgilangan predmetga xos bo‘lgan o‘ziga xos belgilarga ishora qiladi. U predmetlar o‘rtasidagi o‘xshashlik va ularni rad etishga asoslangan. Topishmoqning ushbu xususiyati bolani atrofdagi predmet va hodislar o‘rtasidagi aloqa hamda har bir predmet va hodisaning o‘ziga xos belgisi haqida fikrlashga majbur qiladi.

Topishmoq topish bolalarda tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyatini rivojlantiradi, mustaqil tarzda xulosa chiqarish ko‘nikmasini shakllantiradi. Predmet yoki hodisaga ko‘proq mos bo‘lgan belgini aniq farqlash va predmetlarning obrazini nazokat bilan etkazib bera olish bolalarda atrofdagi dunyoga “shoirona nigoh bilan” qarash xususiyatini rivojlantiradi.

Topishmoqning aniqligi, predmetliligi va detallarga yo‘naltirilganligi bolalarga didaktik ta’sir ko‘rsatish vositasi sifatida foydalanish imkonini beradi. Bolalarga mashg‘ulot, kuzatishlar va suhbatlar avvalida topishmoq aytish mumkin. Ishning bunday turlarida topishmoq bolada qiziqish uyg‘otadi va uni qiziqtirayotgan predmet yoki hodisa haqida batafsilroq suhbatlashish imkonini beradi. Folklorning bunday shakllari mashg‘ulotlarni “jonlantiradi” va u yoki bu predmetlarga boshqa nigoh bilan qarash, kundalik vositalardagi o‘ziga xos qiziqarli detallarni payqash imkonini taqdim etadi. Topishmoqlardan nafaqat mashg‘ulotning boshi va o‘rtasida, balki uning yakunida ham foydalanish zarurligini tavsiya etishadi. Masalan, predmetlarni ko‘rish, solishtirish va ular o‘rtasidagi o‘xshashlik hamda farqlarni aniqlash mobaynida bolalar aniq bir xulosaga kelishadi hamda uni so‘z orqali ifoda etishadi. Bunda topishmoq bolaning ongida predmet belgilarini yaqqol aks ettirgan holda mashg‘ulot jarayonini o‘ziga xos tarzda yakunlash va umumlashtirishga yordam beradi. Ushbu usul bolalarda predmet yoki hodisaga xos bo‘lgan tasavvurlarni aniqlashtirishga imkon beradi. Shunday qilib, topishmoqlar bolalarga til vositalaridan qanday qilib yorqin va o‘ziga xos tarzda foydalanish orqali ayni bir narsani turli so‘zlar bilan ifodalash mumkinligini anglashga yordam beradi.

Turli nutqiy buzilishlarga ega bolalar bilan olib boriladigan korreksion – pedagogik ishlar jarayonida folklorning qiziqarli va qulay shakllaridan biri hisoblangan topishmoqlardan keng foydalanib kelinmoqda. Topishmoqning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u so‘zli-mantiqiy topshiriq vazifasini bajaradi. Topishmoqni topish murakkab tafakkur operatsiyalarini amalga oshirish, ya’ni savolga javob berishni talab etadi. Topishmoqda nazarda tutilgan predmet yashirin tarzda ifodalanadi va uni topish uchun turli usullardan foydalaniladi. Topishmoqning korreksion-rivojlantiruvchi imkoniyatlari xilma-xildir. Quyida ulardan eng muhimlari keltirib o‘tilgan: bolada topqirlik, ziyraklik va vaziyatga tezkor ravishga munosabat bildirish qobiliyatlarini tarbiyalash; aqliy faoliyatni rag‘batlantirish; tafakkur, nutq, xotira, diqqat va tasavvurni rivojlantirish; atrof-muhit haqidagi bilimlar va tasavvurlar zaxirasini kengaytirish; sensor sohani rivojlantirish. Bu

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ayniqsa, nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar uchun muhim hisoblanadi, chuni ayni holatda topishmoq bolaning to‘g‘ri nutqini shakllantirish va undagi nutq buzilishlarini korreksiyalash uchun amaliy material sifatida xizmat qilishi mumkin.

Topishmoqning murakkablik darajasini belgilashda quyidagi omillarni hisobga olish zarur: bola topishmoqni topish paytida amalga oshirishi kerak bo‘lgan aqliy operatsiyalar va mantiqiy topshiriq turi; turli nutqiy rivojlanish darajasiga ega bo‘lgan bolalarning topishmoqda ifodalangan tasviriy-ifodaviy vositalarni tushuna olishi; topishmoqdagi kompozitsion-sintaktik tuzilmaning qay darajada murakkabligi (savol-javob, bir tarkibli gap, bir o‘zakli gap bo‘laklaridan foydalanish va hokazo).

Topishmoqlarni to‘g‘ri tushunish va to‘g‘ri topish imkonini ta’minlovchi shartlar quyidagilardan iborat: bolalarni topishmoq javobida keltirib o‘tilgan predmet va hodisalar bilan avvaldan tanishtirish; pedagogning topishmoqdan qay tarzda foydalanish va uni qanday taqdim etish usullarini rejalashtirishi; bolalarning nutqiy rivojlanish darajasi; maktabgacha yoshdagi nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarning yoshga doir xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olish. Demak, topishmoqlar bolada ziyraklik va topqirlik xususiyatlarini rivojlantiradi hamda bolalar nutqini rivojlantirish va undagi nutq buzilishlarini korreksiyalash uchun amaliy material sifatida xizmat qilishi mumkin ekan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. 1.Бойчечак. Болалар фольклори. О.Сафаров, К.Очилов. Т.: ФАСН, 1993.
2. 2.Жаҳонгиров Г‘. Ўзбек болалар фольклори. Т.: “Ўқитувчи”, 1991.
3. 3.Сафаров О. Ўзбек болалар поэтик фольклори. Т.: “Ўқитувчи”, 1995.
4. 4.Сафарова Н. Ўзбек болалар ойин фольклори табиати. –Т.: “Фан”, 2008.
5. 5.Топишмоқлар. Ўзбек халқ ижоди, кўп томлик, Т,2010.
6. М.Жўраев, Ғ.Эшонқулов. Фольклоршуносликка кириш. Тошкент, Турон-Иқбол, 2018
7. М.Сапарниёзова. Ўзбек халқ топишмоқларида гап бўлаклари тартиби /”Ўзбек тили ва адабиёти”/ 2005, 3с.
8. Умида Қобулова. Топишмоқларнинг структуравий таҳлили /Ўзбек тили ва адабиёти/, 2005, 4-сон.
9. Наргиза Махмудова, Кҳошимова Машкҳура, Тҳе меанинг оф риддле ин фольклоре.2001

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Rustamova Muxayyo**, magistrant, [**Рустамова Мухаё** – магистрант.], [**Rustamova Mukhayo** graduate student]; manzil:O‘zbekiston, Toshkent shahri,Chilonzor tumani,Bunyodkor ko'chasi 27-uy. [аддрес: Узбекистан, ул Город Ташкент, Чиланзорский район, улица Бунёдкор, 27], [address: Uzbekistan, 27 Bunyodkor street, Chilonzor district, Tashkent city.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

OLIY TA’LIM MUASSASALARI FAOLIYATINI SAMARALI BOSHQARISHNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK TIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

© SH.B. Nurboboyev[1]✉

[1]Samarqand davlat universitetining Kattaqo`rg`on filiali, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarini samarali boshqarishda ijtimoiy-psixologik tizimlarning ahamiyati va ularni takomillashtirish yo‘nalishlari yoritiladi.

MAQSAD: Maqolaning asosiy maqsadi – oliy ta’lim muassasalari faoliyatini boshqarishda ijtimoiy-psixologik yondashuvlarni aniqlash va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish uchun takomillashtirish yo‘llarini ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil usullari qo‘llanildi. Oliy ta’lim muassasalari faoliyati haqida o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida sotsiologik so‘rov va intervyular o‘tkazildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar oliy ta’lim muassasalarini boshqarishda ijtimoiy-psixologik omillarning kuchli ta’sirini ko‘rsatdi. Hamkorlik muhiti yaratish, stress omillarini kamaytirish, kommunikativ malakalarni rivojlantirish boshqaruv samaradorligini oshirishga yordam beradi.

XULOSA: tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalari boshqaruvini ijtimoiy-psixologik tizimlar bilan integratsiyalash muvaffaqiyatli boshqaruvning muhim omili ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim muassasalari, ijtimoiy-psixologik tizim, boshqaruv samaradorligi, stress boshqaruvi, kommunikatsiya, ta’lim boshqaruvi, zamonaviy menejment.

Iqtibos uchun: Nurboboyev.Sh.B. Oliy ta`lim muassasalari faoliyatini samarali boshqarishning ijtimoiy-psixologik tizimini takomillashtirish.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.508-513.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ВУЗАМИ

© Ш.Б. Нурбобоев[1]✉

[1]Каттакорганский филиал Самаркандского государственного университета, Самарканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье освещается значение социально-психологических систем в эффективном управлении высшими учебными заведениями и направления их совершенствования.

ЦЕЛЬ: основная цель статьи – выявление социально-психологических подходов к управлению деятельностью высших учебных заведений и разработка путей их совершенствования с целью повышения эффективности их использования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались методы качественного и количественного анализа. Были проведены социологические опросы и интервью преподавателей и студентов о деятельности высших учебных заведений.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали сильное влияние социально-психологических факторов на управление высшими учебными заведениями. Создание атмосферы сотрудничества, снижение стрессоров, развитие коммуникативных навыков способствуют повышению эффективности управления.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что интеграция управления высшими учебными заведениями с социально-психологическими системами является важным фактором успешного управления.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, социально-психологическая система, эффективность управления, управление стрессом, коммуникация, управление образованием, современный менеджмент.

Для цитирования: Нурбобоев. Ш.Б.Совершенствование социально-психологической системы эффективного управления высшими учебными заведениями.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 508-513.

IMPROVING THE SOCIAL-PSYCHOLOGICAL SYSTEM OF EFFECTIVE MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

©Shokir B. Nurboboyev[1]✉
[1] Kattakorgan branch of Samarkand State University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article discusses the importance of socio-psychological systems in the effective management of higher education institutions and the directions for their improvement.

AIM: the main purpose of the article is to identify socio-psychological approaches to the management of higher education institutions and develop ways to improve their use to increase the effectiveness of their use.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

MATERIALS AND METHODS: qualitative and quantitative analysis methods were used in the study. A sociological survey and interviews were conducted among teachers and students about the activities of higher education institutions.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed a strong influence of socio-psychological factors in the management of higher education institutions. Creating a cooperative environment, reducing stress factors, and developing communicative skills help increase management effectiveness.

CONCLUSION: the results of the study confirm that integrating the management of higher education institutions with socio-psychological systems is an important factor in successful management.

Keywords: higher education institutions, socio-psychological system, management effectiveness, stress management, communication, educational management, modern management.

For citation: Shokir B. Nurboboyev. (2024) Improving the socio-psychological system of effective management of higher education institutions', Inter education & global study, (8(1)), pp. 508-513. (In Uzbek).

Jahon ta'lim va ilmiy muassasalarida rahbar shaxsiga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni shakllanishi, rahbarning boshqaruv jarayonidagi uslubi, liderlik faoliyati motivatsiyasi, boshqaruv jarayoni muvaffaqiyatini ta'minlovchi liderlik sifatlari masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada, oliy ta'lim tizimi rahbarlarida ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni takomillashtirish bilan bog'liq masalalarni ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shuningdek, rahbar kasbiy kompetentligini belgilovchi ijtimoiy-psixologik xususiyatini amaliy jihatdan tadqiq etish orqali oliy ta'lim tizimi rahbarlarida liderlikni shakllantirish zarurati muhim ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda boshqaruv faoliyatini olib boruvchi shaxs, hozirgi yoshlarni mehnat bozorida talabi yuqori bo'lgan kasblarga o'qitish, ilmiy faoliyat nufuzini yuksaltirish, rahbar kadrlarni tayyorlashga oid huquqiy me'yoriy asoslar yaratildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida belgilangan vazifalar ijrosini izchil ta'minlash, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarining mustaqilligini kengaytirish, ular faoliyatida davlat ma'muriy boshqaruvini keskin kamaytirish hamda shu orqali o'zgaruvchan mehnat bozori talablariga javob bera oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlovchi davlat oliy ta'lim muassasalarini shakllantirish maqsadida qator vazifalar belgilangan.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida»gi Qonuniga muvofiq "ta'lim – ta'lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko'nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta'lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko'nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon" deb tushuniladi. Shu bilan birga

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

ushbu qonunda ta’lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari – ta’lim oluvchilar, voyaga etmagan ta’lim oluvchilarning ota-onalari yoki boshqa qonuniy vakillari, pedagog xodimlar va ularning vakillari hisoblanishi qayd etilgan. Ta’kidlash joizki, ta’lim sohasidagi boshqaruvning mahalliy va xorijiy nazariyasi va metodologiyasida ushbu sohaning asosiy jihatlariga nisbatan yagona terminologik apparat shakllanmagan, bu esa oliy ta’lim muassasasini boshqarish tizimining ishlash muammolarini to‘liq o‘rganishni qiyinlashtiradi.

Ta’lim sifatini boshqarish muammosining dolzarbligi jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar, davlatning ta’lim siyosatidagi o‘zgarishlar bilan ham bog‘liq. Ta’lim sifatini falsafiy va ijtimoiy-iqtisodiy tahlil qilishning muammoli va ko‘p qirrali ta’lim tizimini o‘rganishni, mas’ul sub’ektlarni - oliy ta’limning manfaatdor tomonlarini aniq-lashni, ularning qoniqish darajasini va ushbu ta’rifga asoslanib, universitet faoliyatining strategiyasini nazarda tutadi. Sifat kabi umumiy falsafiy kategoriyalarni tahlil qilish oliy ta’lim sifatini boshqarishning samarali strategiyasini shakllantirish muammosini to‘liq ochib berishga imkon beradi. Oliy ta’lim sifatini boshqarishning ma’nosi oliy kasb-hunar ta’limi muassasalari faoliyatini jamiyatda vujudga keladigan qiymat yo‘nalishlariga muvofiqlashtirishdan iborat bo‘lishi kerak. Oliy ta’limda olib borilayotgan islohatlar, ta’lim tizimi oldida turgan vazifalarning ko‘pligi va mavjud ta’lim tizimining etarli darajada samaradorligi nafaqat o‘qitishning yangi shakllari va usullarini, balki oliy ta’lim muassasalarida yangi ta’lim paradigmasi va yangi sifat menejmenti strategiyalarini izlashni belgilaydi. Ta’lim tushunchalarining mavjud plyuralizmi, albatta, jamiyatimizning rivojlanish jarayonini aks ettiradi, lekin ayni paytda bir qator murakkab nazariy va amaliy kelishmovchiliklarni keltirib chiqaradi. Oliy o‘quv yurtlarining tabaqalanishi, ta’lim dasturlarining xilma-xilligi kasbiy faoliyatning yangi turlarining ehtiyojlariga, jamiyatimizning ijtimoiy tuzilishining murakkabligiga va unda o‘z manfaatlariga ega bo‘lgan ijtimoiy guruhlarning ta’lim sifatiga o‘z talablarini qo‘yishiga mos keladi. Shu munosabat bilan zamonaviy oliy ta’lim sifati bo‘yicha uslubiy ko‘rsatmalar masalasi dolzarb bo‘lib qoladi, bu uning strategiyasi- va taktikasini aniq jamiyatning rivojlanish istiqbollarini hisobga olgan holda belgilashi kerak. Ta’lim faoliyatining turli tomonlarini tavsiflovchi va umuman ta’limni rivojlantirish istiqbollari, ushbu sohadagi siyosat va strategiyalar to‘g‘risida tasavvur beradigan ilmiy g‘oyalar va bilimlarni umumlashtirish, sintez qilish juda muhimdir. Ushbu sintez tafakkurning mavhumdan konkret tomonga, shu jumladan ta’lim sifatining falsafiy yo‘naltirilgan nazariyasiga harakatining asosiy vazifasidir

Ta’lim muassasalari sharoitida boshqaruvning o‘ziga xos xususiyatlari quyidagicha: – sub’ekt va ob’ekt o‘rtasidagi munosabatlarning o‘ziga xosligi: boshqarish ob’ekti va sub’ekt bir vaqtning o‘zida; – Otm nisbati normalangan va normalanmagan ishchi soat; – Otm mehnat xususiyati, rag‘batlantirish; – Oliy ta’lim muassasasining ichki va tashqi muhitining dinamikasi; Oliy ta’lim muassasasi boshqaruviga tizimli yondashuvidagi asosiy tushuncha «tizim» atamasidir. Tizimni bir qator o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgan hodisa, jarayon yoki ob’ekt sifatida ko‘rib chiqish mumkinligini ta’kidlash o‘rinli ko‘rinadi.

©intereduglobalstudy.com2024, ISSUE8

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Tadqiqotchilarning ishlarini tahlil qilish kelajakdagi ishlarda hisobga olinadigan tizimlarning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlaydigan quyidagilarni aniqlashga imkon berdi: - tizim o‘zaro bog‘liq va o‘zaro bog‘liq qismlar to‘plamidir. Tizimni tarkibiy qismlar, ularning aloqalarini o‘rnatish asosida tavsiflash mumkin. Tizimning xatti-harakati uning elementlarining xatti-harakatlari va xususiyatlari bilan belgilanadi; - tizimlar paydo bo‘ladigan, ajralmas bo‘lib, butun xususiyatlarining ularning tarkibiy elementlari xususiyatlarining yig‘indisiga qisqartirilmasligi, shuningdek, integratsiyaning so‘nggi fazilatlarining paydo bo‘lishi bilan tavsiflanadi; - tizim elementlari xilma-xilligi bilan ajralib turadi, har bir element o‘z funksiyalari va tuzilishiga ega bo‘lsa, tizim ham bo‘lishi mumkin; - tizimlar tashqi omillar ta’siriga munosabat bildirganda sifatli aniqlik va xususiyatlarni saqlab qoladi, bu uning barqarorligini ta’minlashga imkon beradi; - tizimni alohida ko‘rib chiqishda tashqi muhit ta’siridan cheklash mumkin bo‘lsa, uni izolyatsiya qilingan ob’ekt sifatida ham ko‘rib chiqish mum-kin; - tizim ma’lum bir muhitda mavjud bo‘lgan va rivojlanayotgan, atrof-muhitga ta’sir ko‘rsatadigan ob’ektiv haqiqatning bir qismi sifatida ishlaydi. - tizim ierarxiya bilan tavsiflanadi, chunki u tizimostining tarkibiy qismidir; - tizimlar rivojlanish darajasida farq qiladi; - tizimlar ichki tashkil etilgan hodisadir; - tizimlar barqaror. Yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, bu tizimli yondashuv oliy ta’lim muassasalarini boshqarish uchun zarur shartdir. Iqtisodiyotda tizimli yondashuv tizim tahlili metodologiyasidan foydalangan holda o‘rganilayotgan ob’ektlarni umuman o‘rganishning murakkab jarayoni sifatida qaraladi.

Jahon ta’lim va ilmiy muassasalarida rahbar shaxsiga xos xislatlarning shakllanishi, rahbarning boshqaruv jarayonidagi uslubi, liderlik faoliyati motivatsiyasi, boshqaruv jarayoni muvaffaqiyatini ta’minlovchi boshqaruv sifatlarining ijtimoiy-psixologik muammolari to‘g‘risida ilmiy nazariy konsepsiyalarning mavjudligi va ko‘rinishlari asoslangan. Rahbarlarda boshqaruv qobiliyati rivojlanishida kasbiy va shaxsiy xususiyatlarini tarkib toptirishda gender tafovutlari ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ayol rahbarlarda ko‘proq transformatsion liderlikka moyillik mavjud, bu lider xodimlar salohiyatini yuqori darajaga rivojlantiradi.

Hozirgi kunda oliy ta’lim muasasalarini boshqarish sohasida har bir rahbar xodimlar va professor-o‘qituvchilar normativ-huquqiy hujjatlarda nazarda tutilgan o‘z huquqlari, majburiyatlari va javobgarligini bilishi lozim. Ayni paytda ta’lim tizimining oliy ta’lim turini amalga oshiruvchi oliy ta’lim muassasasi mamlakatning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi, iqtisodiyotning real tarmoqlari uchun yuqori malakali mutaxassis-kadrlar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizning istiqboldagi taraqqiyotini hisobga olib, yuksak ma’naviy-ma’rifiy sifatlarga, mustaqil fikrlash qobiliyatiga hamda jamiyatning ilmiy-texnikaviy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojini ta’minlashga qodir barkamol avlod, yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash borasida oliy ta’lim muassasalari zimmasiga katta mas’uliyat yuklanadi. Ikkinchidan, mustaqillik yillarida turli shakldagi oliy ta’lim muassasalari, xususan, respublikamizning hududlarida pedagogika institutlari negizida oliy ta’lim muassasalarining tashkil etilishi hamda akademiya, oliy maktab ko‘rinishidagi oliy ta’lim muassasalari vujudga kelishi ta’lim sohasidagi islohotlarni boshlab berdi.

©intereduglobalstudy.com2024, ISSUE8

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Uchinchidan, ta’lim qonunchiligiga muvofiq oliy ta’lim muassasalarini tashkil etish, qayta tashkil etish va tugatish tartibini belgilash ta’lim sohasini boshqaruvchi davlat organi vakolati etib mustahkamlangan bo‘lib, bugungi kunda ushbu mexanizmni ishlab chiqish hamda ta’lim qonunchiligida oliy ta’lim muassasasining huquqiy maqomini yanada kengroq yoritish zarurati paydo bo‘ldi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 2 martdagi “2017 - 2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini «Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga PF-5953-son Farmoni. https://lex.uz//
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, PQ – 2909 -sonli, 18-son, 313-modda , 2017 yil 20 aprel.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-fevraldagi «2019-2025 yillarda O‘zbekiston Respublikasi aholisining ruhiy salomatligini muhofaza qilish xizmatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi Qarori. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 15.02.2019 y., 07/19/4190/2614-son.
4. Saipova M.L. Pedagog shaxsida makiavellizmga moyillikni diagnostika va korreksiya qilishning ilmiy-metodik imkoniyatlarini takomillashtirish: Psixologiya fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) .. diss.avtoref.: 19.00.06. – T.: O‘zMU, 2018.
5. Hayitov O.E. Oliy ta’lim muassasasi o‘rta bo‘g‘in rahbarlari psixologik kompetentligini modellashtirish: Psixologiya fanlari doktori (DSc) .. diss.avtoref.: 19.00.05. – T.: TDPU, 2020.
6. Elmurodov U.Y Oliy ta’lim tizimi rahbarlarida liderlik qobiliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari (PhD) .. diss.avtoref.: 19.00.05. – T.: SamDu, 2023.
7. Boymurodov N. Rahbar psixologiyasi. T.: «Yangi asr avlodi», 2007. – 328 b.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nurboboyev Shokir Boynazar o`gli**, o`qituvchi, [**Нурбобоев Шокир Бойназар угли,** преподаватель], [**Shokir B. Nurboboyev**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Samarqand viloyati., Shahar:Kattaqo`rg`on,Amir Temur ko'chasi, [адрес: Узбекистан, Город: Каттакорган, улица Амира Темура], [address: City: Kattakorgan, Amir Temur Street] .

©intereduglobalstudy.com2024, ISSUE8

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Original paper

GURUHIY YONDASHUVLARNI TAQQOSLASH VA QARAMA-QARSHI QO‘YISH ORQALI MAQSADGA ERISHISH

© Z.S. Mahmudova[1]✉

[1]Mirzo Ulug`bek nomidagi O`zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ta’lim va tashkilot boshqaruvi jarayonida guruhiy yondashuvlarni taqqoslash va qarama-qarshi qo‘yish orqali maqsadga erishish usullari tahlil qilinadi. ushbu yondashuv o‘quv va ish jarayonida turli guruhlarning yondashuvlari, fikr va qarashlarini o‘rganish, ular orasidagi farqlarni aniqlash va samarali yechimlar ishlab chiqishga yordam beradi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – guruhiy yondashuvlarni taqqoslash va qarama-qarshi qo‘yish orqali fikrlash jarayonida yanada kengroq nuqtai nazar shakllantirish va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish imkoniyatlarini o‘rganishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda guruhiy yondashuvlar, jumladan, "qarama-qarshi qo‘yish" va "ijodiy taqqoslash" usullari bo‘yicha ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar guruhiy yondashuvlarni taqqoslash va qarama-qarshi qo‘yish usuli fikrlash jarayonini jonlantirish, ijodiy va tanqidiy yondashuvlarni rivojlantirishda sezilarli samara berishini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari guruhiy yondashuvlarni taqqoslash va qarama-qarshi qo‘yish orqali yanada samarali va ijodiy fikrlash jarayonlarini shakllantirish mumkinligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: guruhiy yondashuvlar, taqqoslash, qarama-qarshi qo‘yish, tanqidiy tafakkur, ijodiy fikrlash, hamkorlik, jamoaviy qarorlar, samaradorlik.

Iqtibos uchun: Mahmudova. Z.S. Guruhiy yondashuvlarni taqqoslash va qarama-qarshi qo‘yish orqali maqsadga erishish.// Inter education & global study. 2024. №8(1). B.514-527.

СРАВНИВАТЬ И ПРОТИВОПОСТАВЛЯТЬ ГРУППОВЫЕ ПОДХОДЫ К ДОСТИЖЕНИЮ ЦЕЛИ

© З.С. Махмудова[1]✉

[1]Джизакский филиал Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека, г. Джизак, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются методы достижения целей через сравнение и противопоставление групповых подходов в процессе управления образованием и организацией. Данный подход помогает изучить подходы, мнения и взгляды различных групп в учебном и рабочем процессе, выявить различия между ними и разработать эффективные решения.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — изучить возможности формирования более широкого взгляда и развития критического мышления в процессе сравнения и противопоставления групповых подходов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведен анализ научной литературы по групповым подходам, включая методы «противопоставления» и «творческого сравнения».

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что метод сравнения и противопоставления групповых подходов дает значительный эффект в активизации мыслительного процесса, развитии креативных и критических подходов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что через сравнение и противопоставление групповых подходов можно сформировать более эффективные и творческие процессы мышления.

Ключевые слова: групповые подходы, сравнение, противопоставление, критическое мышление, творческое мышление, сотрудничество, коллективные решения, эффективность.

Для цитирования:Махмудова.С.З. Сравнивать и противопоставлять групповые подходы к достижению цели.// Inter education & global study.2024. №8(1). С. 514-527.

COMPARE AND CONTRAST GROUP APPROACHES TO GOAL ATTAINMENT

© Saida Mahmudova[1]✉
[1]Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes methods of achieving goals through comparing and contrasting group approaches in the process of educational and organizational management. This approach helps study the methods, opinions, and perspectives of various groups in educational and work processes, identify differences, and develop effective solutions.

AIM: the main objective of the study is to explore the opportunities for fostering a broader perspective and developing critical thinking through comparing and contrasting group approaches.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

MATERIALS AND METHODS: The study involved analyzing scientific literature on group approaches, including the methods of "contrasting" and "creative comparison."

DISCUSSION AND RESULTS: The results showed that the method of comparing and contrasting group approaches significantly enhances the thought process and fosters creative and critical approaches.

CONCLUSION: The study results confirm that comparing and contrasting group approaches can foster more effective and creative thinking processes.

Keywords: group approaches, comparison, contrasting, critical thinking, creative thinking, collaboration, group decisions, effectiveness.

For citation: Saida Mahmudova. (2024) 'Compare and contrast group approaches to goal attainment', Inter education & global study, (8(1)), pp. 514-527. (In Russian).

Что касается достижения цели, то одним из первых предложил модель, подчеркивающую необходимую близость связи программы обучения с воспринимаемыми требованиями к компетентности: знание, выполнение и принятие правильных решений со стороны обучаемого. Тем не менее, несколько других ранее независимо друг от друга предлагали или применяли аналогичную модель с аналогичными последствиями. Их выводы заключались в том, что программа обучения должна продолжаться до этого момента и не далее до тех пор, пока компетентность не будет фактически достигнута, а затем продолжать измерять компетентность, сравнивая применение обучения с медициной, предлагая рецепт, подготовленный путем диагностики неисправностей, а также добавляя и вычитая обучение, которое еще не было включено в программу.

Цель этого исследования была двоякой. Его первоначальная цель заключалась в сравнении и противопоставлении существующих теорий поведения малых групп, называемых подходами символического действия, с первоначально разработанной теорией группового поведения автора. Автор использовал две высокоэффективные теории, которые сделали неразрывными два методологически связанных вопроса: как смысл существует как в самих себе, так и в данной социальной структуре, и какова вероятность отношений между акторами, при данных значениях? Эти два теоретически обоснованных вопроса в течение первого пятилетнего периода превратились в теорию групп, исследующую наиболее центральные проблемы межгрупповых и лидерских отношений, а также в руководящую основу для групповых исследований. Было установлено, что эти подходы не различаются ни по анализу, ни по уровню обобщения. Было обнаружено, что оба подхода могут быть интерпретированы как эмпирические приложения, вытекающие из одной и той же общей парадигмы. По сути, именно формулировки на описательном уровне схожих целей, но с различными инсайдерскими исследовательскими интересами, привели к различиям в двух моделях. Таким образом, попытка сосредоточиться на устном межгрупповом

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

подходе должна была стать точным эмпирическим описанием используемой групповой динамики. Однако в описании было обнаружено, что ни один из подходов не является адекватным. Оба эти подхода к динамике малых групп получили дальнейшее развитие. Вторая цель этого исследования состояла в том, чтобы проверить пересмотренные теории с помощью эмпирических исследований. Эта попытка привлекла непосредственное внимание к наиболее сложной и технической проблеме использования структурно заинтересованного, теоретически подверженного влиянию подхода групповой социальной динамики. То есть, когда и в какой степени должны быть сведены к минимуму максимизированные проблемные условия прототипа, неявной, однонаправленной модели? Далее уточняются следующие проблемы: 1. В какой степени направленность структурно заинтересованного, теоретически подверженного влиянию подхода должна отличаться от анализов, разработанных в соответствии с той же философией группы? 2. Могут ли эти открытые поведенческие реакции, модифицированные для оптимального взаимодействия, создать измеримую сплоченность группы, конкурентоспособность и/или различия в производительности между группами задач? 3. Обусловлен ли узкий диапазон допустимых реакций компонент социальной динамики узкоспециализированными характеристиками групповых задач с небольшим числом функционального опыта членов группы?

Групповой подход к консультированию сложен и очерчен многими способами. Психологи различаются как по отдельности, так и в литературе. Будь то определения или типологии консультирования, они относятся к другим новичкам в мире группового консультирования, которые в настоящее время теряются в объеме этой информации. Хотя для целей данной работы основной задачей являются определения; однако не существует теоретической основы, которая была бы структурирована в логический ряд группового подхода разных авторов по отношению к достигнутым целям, и сравнить взаимоотношения между группами на первом и второстепенном уровнях будет затруднительно.

Теоретическая основа, в понимании автора, необходима для структурирования знаний об общих и беспристрастных аспектах, которые принято называть тем или иным явлением – «групповым консультированием» или «консультативными группами». Она должна позволять объяснить суть, определить важность решаемой проблемы, сформировать ее понимание, определить род знаний объекта исследования, разработать методологии изучения области консультирования. Иными словами, теоретическая основа, построение которой предполагает привязку имеющихся данных к той или иной категории общих соображений, позволяет наложить на исследуемые вопросы обоснованное представление, с самого начала представить определенную методологическую стратегию, не упуская из виду основные цели и возникшие трудности.

Групповые подходы, также известные как групповые методы или стратегии, представляют собой методы сотрудничества, используемые группами для

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

улучшения взаимодействия и решения различных проблем, будь то клинические, административные или образовательные. Существуют различные подходы, основанные на теоретическом обосновании, и их можно классифицировать как центральные или периферийные по своей природе. Центральные подходы, такие как психодинамическая, когнитивно-поведенческая терапия и гуманистическая феноменология, делают акцент на содержании и взаимодействии внутри группы. К периферическим подходам, которые в меньшей степени заботятся о групповом наполнении, относятся драматерапия, музыкотерапия, арт-терапия, а также подходы к управлению и поддержке. Каждый из этих подходов оценивается на основе широкого спектра критериев для выявления факторов, способствующих максимальному достижению целей и повышению эффективности группы. В данной работе представлена структура групповых подходов и проведен сравнительный анализ для оценки вклада каждого подхода в достижение групповых целей.

Достижение цели является наиболее важным аспектом групповой работы. Группы — это сложные организации, включающие в себя дорогостоящие интерактивные процессы между членами группы. Группы создаются, и их работа оплачивается с целью создания чего-то значимого, что улучшает жизнь члена группы или последующего клиента. Группы должны оцениваться с точки зрения значимости и степени достижения целей, а не только с точки зрения побочных продуктов работы и дезадаптивных изменений. Хотя производительность зависит в первую очередь от отдельных членов группы, структура группы существенно влияет на производительность. Группы, которые обычно отвечают за целенаправленные действия, такие как команда здравоохранения, группа учителей, команда экспертов или производственные группы, должны иметь четко сформулированную цель, вокруг которой может быть построен весь групповой контент и взаимодействие. Групповые подходы, направленные на улучшение группового взаимодействия и, соответственно, производительности группы, а также на уменьшение количества периферийных ситуаций, препятствующих достижению групповой цели, имеют важное значение.

Достижение целей, то есть достижение целей, имеет основополагающее значение для групповой работы; В противном случае у группы просто нет смысла. Независимо от уникальности и дифференциации, все группы одинаково стремятся к достижению целей, которые могут быть как единственными, так и множественными. Если группа не в состоянии достичь своей цели (целей), ее статус как группы может считаться аннулированным. На самом деле, такая неудача совпадает с фундаментальной неспособностью группы удовлетворить свою самую основную потребность. Несмотря на многочисленные факторы, которые могут препятствовать этому процессу, теоретически группа может просто не функционировать более эффективно, чем отдельный член. В свете таких тривиальных замечаний все же можно задаться вопросом, в каком отношении различные подходы могут повлиять на достижение цели (целей) в группе.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Учитывая, что цели имеют фундаментальное значение для групп, необходимо провести вдумчивое исследование для сравнения различных подходов с точки зрения этого фактора.

Рассматривая взаимосвязь между подходами и достижением целей в групповой работе, групповые подходы можно сравнивать и противопоставлять индивидуалистическим, кооперативным и конкурентным групповым подходам, поскольку они считаются основными подходами к проведению групповой работы. С таким же успехом можно использовать групповые подходы, отличные от достижения цели; например, техники могут быть изучены в ходе групповой работы. Тем не менее, цель данного анализа состоит в том, чтобы сосредоточиться на достижении цели. В целом, кооперативный групповой подход указывает на то, что этот групповой подход способствует достижению целей в групповой работе, что и принимается в качестве отправной точки в данном анализе. Тем не менее, существуют доказательства, опровергающие это в соответствии с интерпретацией достижения цели в свете подхода кооперативной группы. Кроме того, приводятся убедительные доказательства того, что конкурентный групповой подход особенно способствует достижению целей в групповой работе. Следовательно, частично сделан вывод о том, что конкурентный и кооперативный групповые подходы приводят ко всем желаемым результатам индивидуалистического подхода, в то время как конкурентные групповые подходы приводят к увеличению достижений и отношения, направленного на членов конкурентной группы и на парные ресурсы.

Работа в группах – это форма лечения, и признание множества различных и сложных потребностей клиентов – это то, что делает важным выявление различий между группами. Разные группы также требуют разных подходов к групповой работе. Существует множество различных возможностей для группировки и перегруппировки индивидуумов. Различные типы групповой работы, естественно, являются просто вариациями двух основных видов: подхода, ориентированного на задачу, и подхода, ориентированного на процесс. Группируя Джейн и отделяя от себя других, учитель делает другой вид группы более явным. Мы обсудим пятнадцать различных типов групп, используемых в сообществе, и характеристики каждой из них.

Психообразовательные группы предназначены для улучшения понимания пациентами одного или комбинации психических заболеваний, лекарств, лечения, личных стрессоров, жизненных стрессоров, личных отношений, работы, рабочих стрессоров, социальной поддержки, общения и эмоционального выражения через образовательные, процессуальные, целевые или структурированные мероприятия. Психообразовательные группы высокоорганизованы, структурированы и целеустремленны. В отличие от консультационных групп, которые в первую очередь предназначены для устранения симптомов, психообразовательные группы служат для создания учебного опыта для развития навыков, необходимых для

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

уменьшения симптомов или управления ими. Различные модели включают лекцию-дискуссию, дискуссию, семинар и структурированную деятельность.

Лекция-дискуссия является наиболее часто используемой моделью. Он начинается с вводной лекции руководителя группы, за которой следует углубленное обсуждение. При презентации новых навыков или техник решения проблем модель семинара используется для того, чтобы помочь пациентам распознать свои чувства и применить их сразу после структурированной деятельности. Цели семинара обычно включают, но не ограничиваются навыками решения проблем или отношений, эмоциональным выражением или освобождением, доверием и поддержанием безопасности. Психообразовательные группы будут достигать следующих целей в отношении своих основных проблем: повышение осведомленности о болезнях, развенчание распространенных мифов и страхов, повышение соблюдения режима приема лекарств, улучшение личной жизни, устранение стресса и жизненных стрессоров, установление личных отношений, улучшение занятости, устранение стрессовых факторов на работе, установление социальной поддержки, улучшение коммуникативных навыков и развитие эмоционального выражения.

Существует много типов терапевтических групп, но наиболее распространенными группами, ориентированными на лечение пациентов, являются консультации. Лидер группы в этом типе группы регулярно встречается с группой, чтобы обсудить свои проблемы. Эти группы иногда называют Т-группами. Группы поддержки — это еще одна форма группы, ориентированной на пациента. Некоторым больным раком, например, рекомендуется создать группу поддержки, в которой они могут выразить свои опасения и страхи по поводу операции, юмора, последствий ухода и влияния физического состояния на чувства и опасения. Для каждого типа группы действуют свои правила и нормы. Эти рамки определяют отношения, которые развиваются между членами группы. В последующем обсуждении мы сравним и сопоставим некоторые сходства и различия между Т-группами и группами поддержки. В центре внимания дискуссии находится вопрос о том, как различные структуры групп связаны с целями группового лечения.

Т-группы и группы поддержки: Некоторые больницы имеют долгую историю группового лечения онкологических больных. Первый подход к этому состоянию включал методы Т-групп и был разработан для структурированных, неструктурированных и полуструктурированных сред. Фасилитаторы Т-группы отбираются на основе их потенциальной эффективности в стимулировании эмоционального роста индивидуумов в группе. Этот подход ориентирован на пациента и, как правило, не предоставляет информацию и рекомендации по медицинской помощи. В других группах были группы поддержки, в которых оплачиваемый персонал брал на себя роль лидера. В дополнение к Т-группам и группам поддержки, существуют также неструктурированные социальные группы поддержки. Примерами таких групп являются такие группы, как «Уважение Бога».

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

В группе индивидуально структурированных, целеустремленных и целеустремленных индивидуумов каждому члену выделяется определенный и персонализированный набор ролей, задач и правил в цепочке аморфно нисходящей власти. Здесь между членами группы практически нет общения, за исключением тех, кто относится к собственной структурированной, основанной на задаче роли. Информация, собранная членами группы, по сути, является секретной и редко распространяется. Любая форма коммуникации является конкурентно-тактической. Важно отметить, что внимание извне сосредоточено на информации, необходимой для выполнения задачи. При таких структурных исключениях поражаются жалкие умы и искалеченное чувство человечности; Не существует коллегиальных подходов к обучению, будь то дискуссии, основанные на вопросах, творчестве, доверии, непредубежденности, юморе, размышлении или смехе.

Групповые структуры относительно плоские, а межличностные иерархии активно разрушаются. Будучи лидером, человек целенаправленно переключается между различными ролями: инициатор, разъясняющий, синтезатор, посредник, суфлер, хронометрист и гармонизатор. Основа лидерства заключается в активном разрешении группового вербального участия в коллективном поведении. В идеале, ни один из участников не должен доминировать в групповом обсуждении. Здесь внимание сосредоточено на вводе информации от людей, полученной в каждом сознании; благодаря доверию человека, предоставляющего свой потенциал, сознание расширяется. Формулировки варьируются от фактов, связанных с содержанием, до совместного мышления через чувства; Мысль за мыслью возникают, создавая паутину сложных, переплетенных мыслей, внутри которых коммуникации представляют собой сладкий поток, в настоящее время затрагиваемый всеми нынешними умами, и узлы редко игнорируются.

Групповые результаты в подавляющем большинстве положительные. Это удовлетворение в основном генерируется единением через коммуникативное поведение группы. В одном уме присутствует чувство спокойствия, размышлений и глубины, будь то последние 30 минут или 30 лет. Внешнее давление отбрасывается в сторону; Сознание замирает и царит ясная тишина. Предусматриваются неопределенные узлы. Спонтанно и совершенно бессознательно вызванное нарастающим теплом, исходящее от медленно излучающегося ядра существа, как будто за очевидным цветущим садом собственной зрелости как человеческого существа, сокровенным, под теплом всех присутствующих умов, ухаживали повсюду.

Взаимодействие между членами группы создает, поддерживает и увековечивает коллективные стандарты поведения. Нормы могут быть относительно тривиальными предписывающими стандартами, такими как дресс-код или пунктуальность, или включать в себя ценности и основополагающие убеждения, определяющие повседневное поведение. Коллективные стандарты,

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

касающиеся поощрения и наказания за поведение, взаимодействуют с групповой сплоченностью, которая усиливает и формирует эффект процессуального знания, тем самым влияя на достижение цели. Нормы контролируют групповую динамику, определяя управляемые правилами способы поведения, проявляя свою силу через ожидания продолжения взаимодействия. Взаимодействия воспроизводят социальные ожидания, которые становятся относительно стабильными, но постоянно изменяются с помощью механизмов обратной связи в постоянно меняющейся среде. Социальные ожидания, как правило, имеют эмерджентный характер; Они не просто аддитивно сконструированы на основе индивидуальных ожиданий, но, будучи установлены, они ограничивают индивидуальное поведение. В крайних случаях групповая динамика может сокрушить индивидуальные потребности, убеждения или восприятие, угрожая личной целостности. Интенсивность сдерживающих эффектов зависит от иерархии социальных ожиданий, при этом как уверенность, так и коллективные ожидания являются более ограничивающими по сравнению с ожиданиями, регулируемыми правилами выполнения задач или пунктуальностью. Когда цели не эквивалентны, хорошо структурированные ожидания могут привести к заметно отличающимся путям развития группы из-за расходящихся процедурных знаний.

Как и в случае со многими другими групповыми процессами, существует множество исследований, которые изучают, как групповая сплоченность развивается с течением времени. Наиболее заметной моделью является четырехступенчатая модель. Модель предполагает, что группы развиваются на четырех различных стадиях, включая 1) формирование, 2) штурм, 3) нормирование и 4) исполнение. Важно отметить, что группы могут регрессировать через эти стадии, чаще всего возвращаясь к фазе шторма, например, когда присоединяются новые участники или добавляются дополнительные задачи. Каждый из этапов кратко описан ниже.

В фазе Формирования будет существовать зависимость от лидера, который является единственным человеком, который знает, чего от него ждут. Группа пытается создать структуру и определить четкого лидера. Опасения сосредоточены на принятии и членстве. Поведение задач не является последовательным, зависимость от лидера высока, а поведение участников является предварительным. Часто возникает тревога, дистресс или дискомфорт. В настоящее время, в соответствии с социальными нормами, члены поощряются к взаимодействию и изучению друг друга.

В фазе Шторма возникает конфликт между личными отношениями и групповыми задачами. Боевые роли начинают возникать там, где люди занимают гораздо более сильные позиции, что приводит к межличностным конфликтам и конкуренции за лидерские роли. Опасения сосредоточены на власти и влиянии. Действительно, может быть высокий уровень оборонительной реакции и поиска козлов отпущения, риск того, что личные цели могут превалировать над

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

коллективными. Есть неформальные коалиции, могут быть попытки дискредитировать лидера.

На этапе нормирования царит солидарность и командный дух. Существует общее согласие с групповыми нормами. Неуважение избегается, и участники могут с пониманием относиться к слабостям друг друга. Происходит больше сотрудничества, и группа более умело подходит к выполнению задач. Опасения сосредоточены на близости и принятии. Появляется ощущение психологической безопасности и избегается открытая конфронтация. Критика умеренна и сосредоточена на групповых целях, а не на личных чувствах.

В фазе Исполнения существует взаимозависимость. Группа в целом зрелая, готовая к сотрудничеству, доверчивая, открытая и в целом расслабленная. Есть конструктивные, умело улаженные разногласия, а из разногласий – рост и потенциал для инновационных подходов. Существует баланс между коллективной и индивидуальной ответственностью. Цели достижимы, а консенсусные решения — рутина. Поощряется творческое решение проблем. Новые участники, которые присоединяются, могут пройти другой путь по этапам.

Оценка эффективности группы влечет за собой рассмотрение ряда переменных, часто называемых показателями групповых результатов. Несмотря на то, что эффективность часто определяется с точки зрения успешного достижения целей, показатели группового процесса способствуют более полной оценке эффективности группы. Рассмотрение процессов и практики групп может привести к измерению результатов в терминах либо степени удовлетворенности групповым опытом, либо производительности членов группы как группы. Удовлетворенность групповым опытом может быть оценена с помощью как косвенного, так и прямого подхода. Косвенные подходы могут включать наблюдение за групповым взаимодействием, поведением или выполнением групповых задач или продуктом групповой работы. Прямые подходы обычно включают в себя интервью с членами группы или использование анкет для выяснения их характеристик, отношений, чувств или восприятия их группового опыта. Эффективность работы членов группы как группы может быть оценена как косвенно, так и косвенно. Косвенные подходы могут включать в себя фиксацию результатов групповых обсуждений, поведения или выполнения задач на основе тщательного изучения групповых записей или документов. Прямые подходы включают в себя запись репрезентативных ответов членов группы на характер их группового поведения и отношений. К другим часто используемым показателям оценки эффективности группы относятся степень, в которой группа достигает целей, вклад члена в достижение цели, важность конкретных целей для общей производительности группы в восприятии членов группы или различные показатели социальных результатов. Показатели социальных результатов могут включать в себя расчет количества и частоты поведения, направленного на каждого члена, общую площадь площади, используемой членом, или установление

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

социальной дистанции между различными парами членов группы. Оценка эффективности группы может включать в себя рассмотрение различных показателей успеха. Показатели успеха обеспечивают критерии, по которым можно оценивать достижение целей. Любая группа может учитывать широкий спектр переменных при оценке эффективности своих обсуждений. Наиболее часто упоминаемые критерии успеха, вероятно, будут включать в себя такие аспекты, как полезность идеи или суждения, вызванного обдумыванием, для помощи в принятии решения или выбора, степень, в которой, как считается, группа учитывала запоздалую или новую информацию при принятии идеи или выбора, а также точность, с которой, как считается, идея или суждение, произведенное обдумыванием, формулирует или приближается к «правильному» или «идеальному» ответу.

Эффективность любой группы может быть оценена с помощью различных критериев или парадигм результатов. Среди них выделяются индивидуальный выигрыш, групповой выигрыш, сравнение с контрольными группами, измерение после прекращения и оценка достижения цели. Каждый из этих показателей имеет свои преимущества и недостатки. Каждая из этих парадигм будет объяснена, и будут рассмотрены обстоятельства, в которых они могут быть наилучшим образом использованы.

Индивидуальный выигрыш — это парадигма измерения результата, разработанная многими исследователями. Этот тип оценки определяет, достигли ли индивиды, испытавшие участие в группе, своих целей или задач в большей степени, чем если бы они не участвовали в групповом опыте. Процент участников, которые считают, что их индивидуальные потребности или цели были удовлетворительно достигнуты, обычно является показателем группового успеха. Основная трудность в этой проблеме оценки может заключаться в правильной оценке первоначальных целей или задач всех индивидуумов и того, были ли они достигнуты в достаточной степени. Кроме того, чрезвычайно трудно определить внешние переменные окружающей среды, которые могут повлиять на достижение цели.

При тщательном изучении данных, полученных от участников групп после завершения их групповых сессий, стало очевидно, что в анализе одних и тех же исходных данных по определенным аспектам будут наблюдаться расхождения по двум различным причинам. Одно из оснований различий связано с вариациями в анализе исходных данных только по одному аспекту двумя группами, а другое относится к анализу дополнительных аспектов, проводимому только одной группой.

В начале любого из анализов было бы полезно признать этот аспект анализа, а именно необходимость осторожности при тестировании интуитивных целей. Часто существует тенденция считать, что интуитивная цель уже хорошо определена, в то время как обычно это не так. Все проверяемые цели, вероятно, будут иметь ряд

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

компонентов, причем некоторые из них гораздо легче определить по сравнению с другими.

В обоих случаях необходимость осторожности также возникает с точки зрения того, что конкретное индивидуальное утверждение воспринимается как репрезентативное для согласованной цели группы. Вполне вероятно, что такие публичные заявления, сделанные отдельными лицами, могут обозначать только определенные компоненты более широкой общей цели.

Подводя итог, можно сказать, что существует явное указание на необходимость убедительных доказательств того, что любые различия в анализе целей не являются просто свидетельством различий в отслеживаемых компонентах или того, как достигается одна и та же цель. В противном случае необходимо было бы продемонстрировать, что расходящиеся процедуры, которые привели к этим различиям, оказывают столь же различное влияние на показатели успеха, используемые при мониторинге достижения групповых целей.

Цель статьи состоит в том, чтобы сравнить и сопоставить три различных групповых подхода, имеющих отношение к достижению целей: функциональный групповой подход, подход теории социальной идентичности и подход групповой сплоченности и единства. Каждый из этих подходов предварительно очерчен, за которым следует критический анализ их индивидуальных сильных и слабых сторон. Впоследствии используются тематические исследования, чтобы проиллюстрировать практическую применимость групповых подходов в реальных сценариях. В заключение дискуссии высказывается предположение о том, что группы, решившие достичь целей, должны тщательно обдумать выбор группового подхода, поскольку каждый из трех подходов имеет заметные сильные и слабые стороны с точки зрения достижения целей. Предполагается, что многогранный подход является эффективным, интегрируя элементы функционального группового подхода, подхода теории социальной идентичности и подхода групповой сплоченности и единства для обеспечения максимального потенциала достижения целей.

Групповые подходы на этапах формирования, работы и прекращения демонстрируются в нескольких реальных кейсах на примере реальных командных процессов. Для того чтобы изучить контекст используемых групповых подходов, также приводятся процедуры, разработанные для каждого примера. В обоих примерах примеры командных процессов состоят из материалов видеонаблюдений. Материал видеонаблюдений за командными процессами был использован в качестве достоверного средства для изучения возникновения групповых подходов в групповых процессах. Несмотря на то, что контекст каждого примера различен, они имеют несколько схожих характеристик. Оба примера относятся к командному процессу с участием нескольких членов команды. Кроме того, они включают в себя фазу off-time между компонентами кейса, которая выделяет несколько этапов для процесса, в котором участвует команда.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Футбольные серии пенальти Футбольные пенальти являются очень важными настройками для изучения групповых подходов во время возникновения критических ситуаций, поскольку при ближайшем рассмотрении они состоят как из индивидуальных действий, так и из командных действий в критические моменты. Следовательно, они обладают взаимодействием между индивидуальными и командными способами действия, рассматриваемыми в исследовательской проблеме данного случая. **Заключение**. В этом обзоре я не пытался создать последовательную теорию взаимосвязи между эмерджентными «особенностями» бизнес-групп и конкретными целями, для достижения которых они используются. Отчасти это связано с состоянием наших знаний в обеих областях. Отчасти это также связано с количеством возможных комбинаций характеристик группы и целей, которые могут быть у членов группы. Тем не менее, сравнения, подобные тем, которые были предприняты, проливают свет на вопрос о том, можно ли найти вместе некоторые характеристики групп и цели, для которых они используются.

По-видимому, существуют как некоторые соответствия, так и некоторые несоответствия между использованием групп и индивидуальных характеристик, таких как пол, возраст, раса, профессия и студенческий статус, а также групповых атрибутов, таких как размер, структура, состав, лидерство и цель. Эти результаты не являются ни особенно удивительными, ни особенно единообразными. Далее, конечно, эти сравнения – лишь часть истории. Обоснованность подхода к групповой работе, взятой в целом, должна оцениваться в связи с характером групповой задачи, с групповыми процессами и с особенностями группы как единицы реальности.

Мы рассмотрели сравнительный анализ нескольких подходов к групповым задачам в той мере, в какой они связаны с моделями достижений. Для достижения поставленной цели данный анализ позволяет сделать следующие выводы. Во-первых, имеется достаточно доказательств того, что общей целью социально-психологических исследований переговоров является валидация простого арифметического аддитивного механизма достижения цели. Социологический теоретико-игровой анализ, напротив, не ограничивает внимание аддитивными выплатами или полезными моделями.

Во-вторых, имеется достаточно данных, указывающих на то, что социологические подходы явно исследуют либо совместное, либо раздельное расположение удовлетворяющих агентов, которые достигают своих целей. Социальная психология, напротив, демонстрирует только количество случаев, в которых имело место групповое соглашение, и сходство между агентами, которые считали такое соглашение необходимым; Следовательно, усилия, необходимые для совместного согласования удовлетворяющих агентов, не были рассмотрены.

В-третьих, социально-психологическая литература демонстрирует вклад либо сигналов вербального влияния, либо общих интересов в совместное выравнивание

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

удовлетворяющих агентов. Ни в одном из социологических исследований не говорится о нормах вклада в процессы совместного выравнивания.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Фельдштейн Д.И. Психологические основы общественно полезной деятельности подростков. М.: Педагогика, 1982
2. Хрипкова А.Г. Возрастная физиология. М.: Просвещение, 1978
3. Социально-нравственные аспекты семьи и семейного воспитания. Горький, 1979
4. Шилова М.И. Изучение воспитанности школьников. М.: Педагогика, 1982

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Mahmudova Saida, o‘qituvchi** [**Саида Махмудова**, преподователь], [**Mahmudova Saida**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Jizzax viloyati, Jizzax shahri Sh.Rashidov shox ko'chasi, 259 uy [аддрес: Узбекистан, ул. Джизакская область, город Джизак, ответвление улицы Ш. Рашидова, дом 259.], [address: Uzbekistan, Jizzakh region, Jizzakh city, Sh. Rashidov branch street, house 259.]

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31 yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, san’atshunoslik, psixologiya, fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan https://oak.uz/pages/4802

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan bo‘lib bir yilda 8 marta o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi. Pedagogika, psixolgiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan ilmiy jamoatchilikni ilm-fan natijalari bilan tanishtirish; ilm-fan rivojlantirishning dolzarb masalalariga tadqiqotlarining ustuvor yo‘nalishlari doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning asosiy natijalari to‘g‘risida ma’lumot berish; yangi istiqbolli loyihalar va texnologiyalarni joriy etish; ta’lim va tarbiya bilan bog‘liq nazariy va amaliy ishlar; fan va ta’limning innovatsion rivojlanishi; fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun qulay axborot muhitini yaratishning asosiy ilmiy natijalarini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, zamonaviy ta’limning muammo va paradigmalarini o‘rganish, rivojlantirish va amaliyotga tadbiq etish bo‘yicha nazariy tavsiyalar berishdan iborat. Nashr qilingan materiallardan O‘zbekiston Respublikasi hamda xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchi izlanuvchilar foydalanishi ko‘zda tutilgan.

Jurnalning kalit so‘zlari:

Oliy pedagogik ta’lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika, psixologiya va san’atshunoslik; pedagogika va innovatsiya, integratsiya; O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimi; ta’lim jarayoni; ko‘p madaniyatli va mintaqaviy ta’lim; III Renessans, XXI asrdagi ta’lim; ta’lim va tarbiya sohasidagi milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar; ta’lim sifatini monitoring qilish; ta’lim dasturlari; oliy, umumiy o‘rta va professional ta’limining davlat ta’lim standartlari; o‘qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta’lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami №-111889
Mas’ul kotib: Mamurova D.I.

30.08.2024

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, искусствоведение и психологии https://oak.uz/pages/4802

Журнал был основан в 2023 году и выпускается в год 8 раз на узбекском, русском и английском языках. Он предназначен для ознакомления научного сообщества с результатами научных исследований соискателей ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в областях педагогики, психологии и искусствоведения. Журнал информирует о ключевых научных достижениях, проводимых в рамках приоритетных направлений исследований, касающихся актуальных вопросов развития науки. Также в нем рассматриваются новые перспективные проекты, технологии и идеи, связанные с образованием, воспитанием, инновациями, а также созданием благоприятной информационной среды для поддержки фундаментальных и прикладных исследований. Журнал также предлагает теоретические рекомендации по изучению, разработке и внедрению современных подходов к образованию. Материалы, опубликованные в журнале, предназначены для ведущих ученых и исследователей из Республики Узбекистан и других стран, и направлены на стимулирование дальнейших исследований, развитие науки и образования.

Ключевые слова журнала:

Теория и практика высшего педагогического образования; общая и специальная педагогика, психология и искусствоведение; педагогика и инновации, интеграция; система образования Узбекистана и зарубежных стран; образовательный процесс; мультикультурное и региональное образование; образование эпохи Возрождения, XXI веке; национальные и общечеловеческие ценности и ценности в сфере образования и воспитания; мониторинг качества образования; образовательные программы; государственные образовательные стандарты высшего, среднего и профессионального образования; образовательные технологии в системе подготовки педагогических кадров.

Идентификационный номер №-111889
Ответственный редактор: Мамурова Д.И.

30.08.2024

ISSN 2992-9024 (online)
2024, №8(1)

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 8, 2023.

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, art science and psychology https://oak.uz/pages/4802

The journal was founded in 2023 and is published 8 times a yeain Uzbek, Russian and English. It is intended to familiarize the scientific community with the results of scientific research of applicants for the degrees of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSc) in the fields of pedagogy, psychology and art history. The journal informs about key scientific achievements carried out within the framework of priority research areas related to topical issues of science development. It also examines new promising projects, technologies and ideas related to education, upbringing, innovation, as well as the creation of a favorable information environment to support fundamental and applied research. The journal also offers theoretical recommendations on the study, development and implementation of modern approaches to education. The materials published in the journal are intended for leading scientists and researchers from the Republic of Uzbekistan and other countries, and are aimed at stimulating further research, the development of science and education.

Key words of the journal:

Theory and practice of higher pedagogical education; general and special pedagogy, psychology and art criticism; pedagogy and innovation, integration; education system of Uzbekistan and foreign countries; educational process; multicultural and regional education; Renaissance education, XXI century; national and universal values and values in the field of education and upbringing; monitoring the quality of education; educational programs; state educational standards of higher, secondary and vocational education; educational technologies in the system of teacher training.

Identification number№-111889
Managing editor: Mamurova D.I.

30.08.2024

2992-9024

BY NC ND